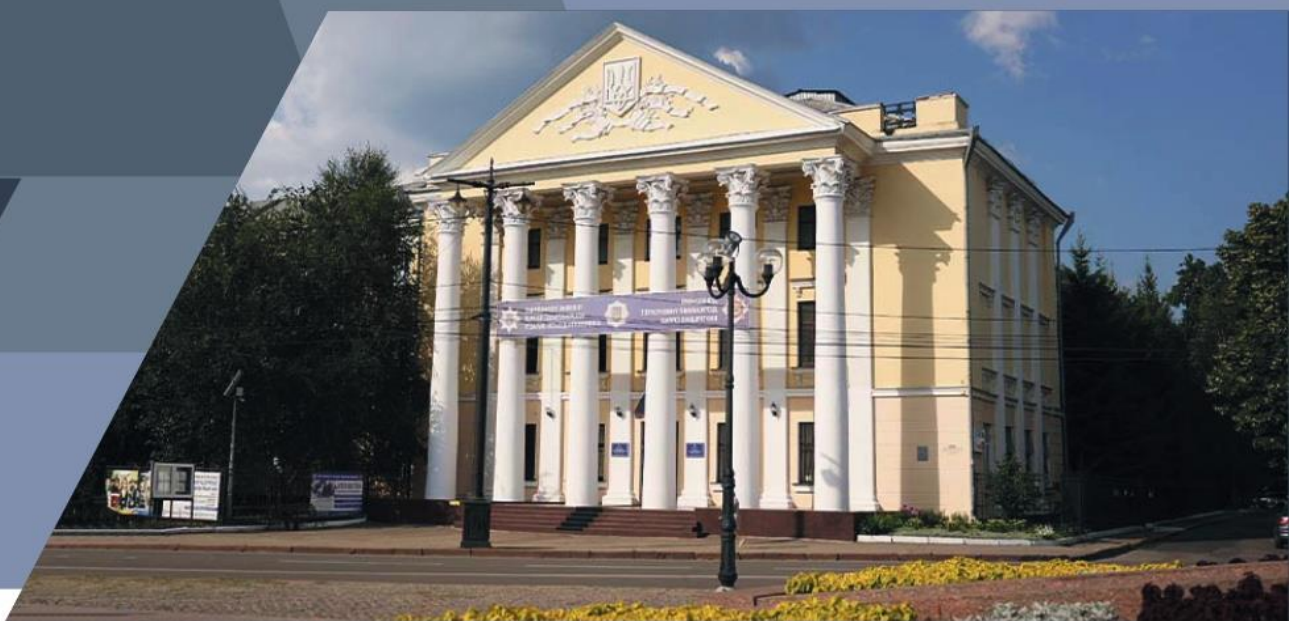

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
II ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«ПРИВАТНО-ПРАВОВІ
ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ
ВІДНОСИНИ:
МОДЕРНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»**

7 ЖОВТНЯ 2025

CUESC

FPSS
RESEARCH INSTITUTE

ПОВЕРХ
МІНІСТЕРСТВА ІСТІЦІ
П. ОДІСА

Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 07 жовтня 2025 року). Кропивницький, 2025. 523 с.

*Затверджено до друку
Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 11 листопада 2025 року)*

Публікується за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану», 07 жовтня 2025 року.

Збірник містить тези доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану», яка відбулася 07 жовтня 2025 року на базі Донецького державного університету внутрішніх справ. Збірник розраховано на наукових та науково-педагогічних працівників закладів освіти й наукових установ, здобувачів вищої освіти юридичного і правоохоронного напрямів, а також на тих, хто цікавиться питаннями забезпечення публічної безпеки і порядку; застосування кримінального, адміністративного та трудового законодавства; законодавчого регулювання військових і територіальних формувань, реалізації прав людини у діяльності правоохоронних органів.

Матеріали збірника опубліковані в авторській редакції.

ЗМІСТ

Секція 1.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИВАТНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

БОКОВ Ілля

*ВІЙСЬКОВИЙ ОМБУДСМЕН: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ* 17

ЄРМАКОВА Крістіна

*ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ТРАНСПОРТНОГО
УПРАВЛІННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ* 20

ІВАНОВА Аліна

*ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРІВ
ПЕРЕВЕЗЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ* 22

ІГНАТЮК Андрій

*ОКРЕСЛЕННЯ ЗМІСТУ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА
СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ* 24

КОЛОДЯЖНИЙ Максим

КРИМІНОЛОГІЧНА АБЕРАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ 27

КУРАКІН Олександр

СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ 30

ЛУНЬОВА Аліна

*ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИВАТНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПАСАЖИРІВ І ВАНТАЖІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА АДАПТАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ* 32

МЕЛЬНИК Юрій

ДО ПИТАННЯ ПРО ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ 34

РАЦУК Катерина

*ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В
УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ* 37

ФЕДОТОВ Іван, ІВАШКОВА Тетяна

*РЕФОРМА ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ВОЄННИЙ СТАН
ЯК КАТАЛІЗАТОРИ ОНОВЛЕННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ* 40

ШЕЛЯЖЕНКО Юрій

*ПРЕЗУМПЦІЯ ДОБРОСОВІСНОСТІ ТА ПОВАГА ДО ПРИВАТНОСТІ ПРИ
ПЕРЕВІРЦІ ОБҐРУНТОВАНOSTІ ЗАЯВ ПРО СУМЛІННУ ВІДМОВУ ВІД
ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ* 42

ЯЦКАНИЧ Анна

*ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ
ЛІЦЕНЗУВАННЯ У СФЕРІ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ* 45

Секція 2.

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

АВРАМЕНКО Максим

*ОРГАНІЗАЦІЙНА ГНУЧКІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ
ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ* 48

АВРАМЧУК Вячеслав, ІВАЩЕНКО Вікторія, ФЕСЕНКО Тетяна <i>ЕЛЕКТРОННІ СЕРВІСИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЧИ БЕЗПЕЧНА ЦИФРОВА ДЕРЖАВА?</i>	51
АЛПАТОВА Софія <i>АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	54
БАГДАСАРЯН Каріна <i>ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ</i>	56
БАЗИЧЕНКО Вікторія <i>ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ</i>	58
БЕЛИМЕНКО Дар'я <i>КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ</i>	60
БЄЛЯКОВ Максим <i>ЩОДО СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНИХ СТАНДАРТІВ</i>	62
БІДНИК Тарас <i>ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ</i>	65
БЛОХА Єва <i>ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ</i>	68
БОКОВ Ілля <i>ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК ТИМЧАСОВИЙ ОРГАН ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ</i>	70
БОНДАРЕНКО Євгеній <i>ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ТА ПРОФІЛАКТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ЦЕНТРАЛЬНИХ РЕГІОНАХ</i>	73
БОРИСЕНКО Дар'я <i>ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВІЙНИ</i>	74
ГЛАЗКОВ Андрій <i>ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ</i>	76
ДАВИДОВ Данило <i>ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД</i>	79
ДЕГТЯРЬОВА Дар'я <i>ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ЗАКОНОДАВЧА БАЗА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПИ</i>	81
ДУСМАТОВА Таміла <i>ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ</i>	84

ЗАГРЕБА Анна <i>ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ</i>	86
ЗАГУМЕННА Юлія <i>ВПЛИВ ДВОСТОРОННІХ БЕЗПЕКОВИХ УГОД НА ЗМІЦНЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ ПРАВОВОЇ ТА ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ</i>	89
ЗАЯРНА Ілона <i>АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ</i>	92
ЗОЗУЛЯ Євген <i>ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ</i>	94
ІВАНЕНКО Дмитро <i>ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	97
КАРА Анна <i>ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК БАЗОВИЙ ПРИНЦИП МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПЕСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ</i>	99
КАЦАЛАП Андрій <i>НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В АСПЕКТІ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ</i>	102
КІБЛИК Дар'я, УМРИХІНА Ірина <i>ПОСИЛЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ОСНОВА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ</i>	105
КІБЛИК Дар'я, ШИШКАРЬОВА Олена <i>ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ВИКЛИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ</i>	107
КОВАЛЕНКО Анатолій <i>ДОВІРА ДО ПОЛІЦІЇ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ДІЄВОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	114
КОМАРОВА Вероніка <i>ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ</i>	117
КОНАРЄВА Ганна <i>ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ</i>	120
КОРОБКО Амалія <i>РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ У ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ</i>	122
КРІГЕР Лілія <i>ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА У СФЕРІ ОХОРОНИ ДИТИНСТВА</i>	124
КУЗЬМЕНКО Сергій <i>РЕКВІЄМ ПО ЗАКОНОПРОЄКТУ №4298 АБО ДИСКУСІЯ ДОВЖИНОЮ В П'ЯТЬ РОКІВ</i>	127

КУЛИК Олександр <i>ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ В ПУБЛІЧНИХ МІСЦЯХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	130
КУМЕДА Тетяна <i>КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ПУБЛІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ</i>	133
КУХАРЧУК Петро, ДАБІЖА Людмила <i>ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	135
МАКСАКОВА Руслана <i>ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕПУТАТІВ ОБЛАСНИХ РАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	138
МИРОНОВА Діана <i>ПРАВОВИЙ СТАТУС МЕДИЧНОГО КАНАБІСУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПЕРСПЕКТИВИ</i>	141
НАЛИВАЙКО Олег <i>ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	144
НЕСТЕРЕНКО Катерина <i>ВИКЛИКИ ДЛЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	146
ОСКАЛЕНКО Юлія <i>ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	149
ПІДГУРСЬКА Александра <i>ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОБОТИ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	152
ПОЗИЧАНЮК Кузьма <i>ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ЗАСАД СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	153
ПОНОМАРЕНКО Віктор <i>РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ</i>	156
ПУЧКА Олексій <i>АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ</i>	158
РОСЯК Софія <i>ОСОБЛИВОСТІ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ВІЙСЬКОВО-ЛІКАРСЬКИХ КОМІСІЙ У СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА</i>	161
СЕГІНОВИЧ Христина <i>ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ</i>	164

СЕМЕНЮК Альона <i>ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОЦІНКА РИЗИКІВ ТА ВИКЛИКІВ</i>	167
СИЛКІН Євгеній <i>СОЦІАЛЬНО-ЦИФРОВА РЕЗИЛЕНТНІСТЬ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ</i>	170
ТОЛУБ'ЯК Віталій, ТОМЧУК Олександр <i>ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В ОРГАНАХ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ</i>	173
ФОМЕНКО Єгор <i>МЕХАНІЗМИ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ: ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ, ВОЄНОГО СТАНУ</i>	176
ЦЕХМІСТЕР Євгеній <i>ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ В УКРАЇНІ</i>	179
ШКРЬОБКА Крістіна <i>ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЯК ВИДУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРОХОДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ</i>	181
ШУМЕЙКО Іван <i>ОСОБИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У РОЗГЛЯДІ СПРАВ ПРО ФІНАНСОВУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ</i>	184
ЯРМОЛИЦЬКИЙ Іван <i>ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦІННОСТЕЙ ПРАВ ЛЮДИНИ</i>	187

Секція 3.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО І ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ	
АНТОНЕНКО Дар'я <i>ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОГОВОРІВ УКЛАДЕНИХ ЗА НОРМАМИ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ДО 28 СЕРПНЯ 2025 РОКУ</i>	191
БАГРІЙ Вікторія <i>ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ</i>	194
БАГРІЙ Вікторія <i>ЗБЕРЕЖЕННЯ РОБОЧОГО МІСЦЯ ЗА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ: ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ</i>	196
БАДАК Максим <i>ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНИХ УМОВАХ</i>	199
БАРДАЛИМ Дарина <i>ПЕНСІЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ВТРАТОЮ ГОДУВАЛЬНИКА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ</i>	202
БАРСУК Марина <i>СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ПРОБЛЕМИ НЕДОСТАТНЬОЇ ПРЕДСТАВЛЕНОСТІ СУДДІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ В СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ</i>	204

БЕСЕДА Наталя <i>ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО БЕЗПЕКУ ПРАЦІВНИКІВ НА РОБОТІ</i>	207
БОНДАРЕНКО Ольга <i>РЕКОДИФІКАЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ШЛЯХ ДО ГАРМОНІЗАЦІЇ З ПРАВОМ ЄС</i>	210
ВОЗНЯК Поліна <i>ЗАХИСТ ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У СФЕРІ ПРАЦІ</i>	212
ВОЙЦИШЕНА Олександра <i>АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНА ВЛАСТИВІСТЬ ЗАВДАНЬ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ</i>	215
ЖДАН Микола <i>ЩОДО ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН</i>	217
ЗАЙЦЕВ Олексій, МАЛЬСЬКА Марія <i>ЗАМОВНИКИ ЯК ЮРИДИЧНІ ОСОБИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ</i>	220
ЗАПАРА Світлана <i>ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ТРУДОВОЇ МЕДІАЦІЇ</i>	223
ІВАЩЕНКО Сергій, ЛОБУРЕЦЬ Нікіта <i>ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ</i>	226
КАЙЛО Роман <i>АКТУАЛЬНІСТЬ МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО НАПРЯМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ</i>	228
КАСТРОВА Марія <i>ЩОДО КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПІДСТАВ ВІДВОДУ У ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ</i>	231
КЛЕМПАРСЬКИЙ Микола <i>ЩОДО РОЗШИРЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗАСАД РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН</i>	234
КОВАЛЕНКО Олена <i>ЩОДО ЗМІНИ ПРИРОДИ БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНОГО РИЗИКУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ</i>	236
КОЛЄСНІК Тетяна <i>ПРАВОВИЙ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ</i>	238
КУЗЬМЕНКО Гліб <i>МЕТА МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ТА ПЕНСІЙНО-СТРАХОВОГО НАПРЯМІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТВОРЧИХ ПРАЦІВНИКІВ</i>	241
ЛУБІНЕЦЬ Дмитро <i>ВРАХУВАННЯ ДИРЕКТИВИ 2003 РОКУ № 2003/88/ЄС У ПРОЦЕСІ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ</i>	243

МАРТИНЮК Олександра <i>АДАПТАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ</i>	246
МІРОШНИК Богдан <i>МЕТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ФОРМИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ</i>	248
ОМЕЛЬЧЕНКО Ольга <i>ЩОДО МІСЦЯ ГЕНОМА ЛЮДИНИ У СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА</i>	251
ПАНФІЛОВА-ТУРЧІНА Алла <i>ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПРОБЛЕМАТИКА СПАДКУВАННЯ В РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	253
ПИЛИПЕНКО Вікторія <i>РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ВПО ТА ОСІБ З ПРИФРОНТОВИХ, ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ: ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ Й НОРМОТВОРЧІ ВИКЛИКИ</i>	254
РЕЗНІЧЕНКО Семен, ШЕЛКОВЕНКО Анна <i>РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ФІЗИЧНИХ ОСІБ</i>	257
СИРОТЮК Вероніка <i>АДВОКАТСЬКІ СТРАТЕГІЇ ВЕДЕННЯ СПРАВ ПРО ДИСКРИМІНАЦІЮ У СФЕРІ ПРАЦІ</i>	260
СМОЛЯРОВА Марина <i>СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ</i>	263
ТРЕТЯК Софія <i>ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ</i>	265
ФАРЕНЮК Софія, ЦАРЕНКО Сергій <i>ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПЯМИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ</i>	268
ФІВКІН Петро, ІВАЩЕНКО Сергій, МАЛЬЧИКОВ Володимир <i>АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У КРИЗОВИХ УМОВАХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ</i>	271
ЧЕРНЄВСЬКА Ольга, ЦАРЕНКО Сергій <i>ТРУДОВІ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ: ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ</i>	274
ШАПОВАЛОВА Катерина <i>АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНА ВЛАСТИВІСТЬ ЗАВДАНЬ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ</i>	276
ШОПІНА Ірина <i>ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ НЕВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ</i>	279
ЮСЬКО Артур <i>РОЗМЕЖУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКРАДЕННЯ ДИТИНИ (СТ. 146 КК УКРАЇНИ) ТА ВИВЕЗЕННЯ ДИТИНИ ОДНИМ ІЗ БАТЬКІВ ЗА КОРДОН БЕЗ ЗГОДИ ІНШОГО (ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СПІР)</i>	281

Секція 4.

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ

АФТАНАСІВ Валерія

*ОСОБЛИВОСТІ РЕЖИМУ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЩОДО
ВАГТНИХ ЖІНОК ТА МАТЕРІВ З ДІТЬМИ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ* 284

БАГРІЙ Вікторія

*ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК
ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ* 287

БАРАНІК Роман

*ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ* 290

БОНДАРЕНКО Ольга

*ЖІНКА ЯК СУБ'ЄКТ СТАЛОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ В УМОВАХ
СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ* 293

ВОЛОБОЄВ Артур

*ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ* 295

ВОЛОБОЄВА Злата

*ОНЛАЙН-ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПРАВ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ* 299

ГОРОШКО Юлія

*ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА БОРОТЬБА З
ДИСКРИМІНАЦІЄЮ: ОКРЕСЛЕНІ ПРОБЛЕМИ В УМОВАХ ВІЙНИ* 302

ГУЗЕНКО Олена

*ОКРЕСЛЕННЯ КЛЮЧОВИХ СЕГМЕНТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ
СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ
ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ НА ПЕРІОД ДО 2030 РОКУ* 304

ЖМУРІНА Олена

*ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗРОБКИ ПРОЕКТІВ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ* 307

ЗАДНІПРОВСЬКА Анна

ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВІЙНИ 310

КАДАЛА Віталій

*АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ
РІВНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ* 312

КНЯЗЬКОВА Любов

*ЩОДО ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ОСІБ, ПОСТРАДЖАЛИХ ВІД
ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ* 315

КУЗЬМЕНКО Ольга, САВЧЕНКО Ірина, ДЕМ'ЯНЕНКО Валентина

*ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В ОСВІТІ ТА НАУЦІ STEM У ПЕРІОД ВІЙНИ:
БАР'ЄРИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ* 318

ЛИСЮК Артьом

*РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ
ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ* 321

ЛУНГОЛ Ольга, ШЕВЧЕНКО Андрій <i>ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ</i>	323
МОРКВІН Дмитро, ГОХ Ірина <i>ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА СІМЕЙНИМИ ОБСТАВИНАМИ В ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	325
НІКОЛАЄНКО Віталій <i>ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ</i>	327
НОВАК Олена <i>ВІЙНА ЯК КАТАЛІЗАТОР ПОШИРЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ</i>	330
ПАСІЧНИК Наталя, РІЖНЯК Ренат <i>ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОЛІТИКИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ</i>	333
ПРОНІНА Оксана <i>ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ</i>	335
РІЖНЯК Ренат, ПАСІЧНИК Наталя, СНІСАРЕНКО Ірина <i>ВИКЛИКИ ВІЙНИ ДЛЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ</i>	338
СНІЖКО Софія <i>ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	340
СТЕПАНОВ Сергій <i>ОКРЕМИЙ АСПЕКТ ГЕНДЕРНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ</i>	343
ТОРБЕНКО Ірина <i>ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	346
ФРОСІНЯК Руслан <i>ВИКЛИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ</i>	349
ЧЕРНЬОНКОВ Ярослав <i>ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ</i>	351
ЧОРНОУС Оксана <i>ФЕМІНІТИВИ: МОВНИЙ ТА ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТИ</i>	354
Секція 5.	
ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	
БУЛАВА Лілія <i>НАПРЯМКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ</i>	356

ДОРУЛ Данило <i>АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ</i>	359
КОЗАЧЕНКО Ярослав <i>ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СФЕРІ ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	361
ЛЕПІШ Наталія <i>АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ</i>	364
МАГОПЕЦЬ Олена <i>ВПЛИВ ПОДАТКОВИХ ПІЛЬГ НА ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ</i>	366
НІКОЛЕНКО Людмила <i>ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	368
ПАЛАНІЦЯ Микола <i>ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ</i>	371
ПАНЧЕНКО Володимир <i>ОСОБЛИВОСТІ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ</i>	374
ПАНЧЕНКО Оксана <i>ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ РИЗИКІВ І СТРАТЕГІЙ ВИЖИВАННЯ</i>	378
ПАСТУХ Катерина <i>СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ</i>	382
ПОХИЛЕНКО Ірина <i>ВЕТЕРАНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЧИННИК СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	384
ПРОКОПЕНКО Тетяна <i>ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ «БЕЗБАР'ЄРНИЙ МАРШРУТ М. КРОПИВНИЦЬКИЙ»</i>	387
РАГУЛІНА Анна <i>ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК БАЗОВИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ</i>	389
РИЖИКОВ Вадим <i>ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	392
САМСІН Роман <i>НОРМАТИВНА МОДЕРНІЗАЦІЯ РИНКУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: РЕГУЛЯТОРНА РАМКА МІСА</i>	393

СВІТЛИЧНИЙ Денис <i>ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО УЧАСНИКІВ ВІДНОСИН ІЗ СТРАХУВАННЯ У СФЕРІ ТРАНСПОРТУ</i>	397
СВІТЛИЧНИЙ Олег <i>УРІВНОВАЖЕННЯ ПРИВАТНИХ ТА ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ЧЕРЕЗ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	399
СМІРНОВА Ірина, СМІРНОВА Надія <i>РОЛЬ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ</i>	403
СОЛОГУБ Артем <i>ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ АКТИВ ЄС ПРО ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГІЇ З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ – ЗАЯВКА НА ВСТУП ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ</i>	406
ТАРАН Оксана, ГУР'ЄВА Тетяна <i>СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	408
ТРЕГУБ Олександр <i>СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	410
ТУБАНЬ Олександр <i>ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З КРИПТОВАЛЮТОЮ</i>	413
ФІЛІППОВА Вікторія <i>ГІБРИДИЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ</i>	417
ХАЛЕЦЬКА Соф'я <i>ОКРЕМІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ ВИКЛИКАМ ВІЙНИ</i>	420
ШАЛІМОВ Володимир <i>ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПОСТМОНІТОРИНГУ В ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ</i>	423
ШАЛІМОВА Наталія <i>ПУБЛІЧНА ФУНКЦІЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО АУДИТУ ТА ЙОГО РОЛЬ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ</i>	425
ЮДІН Олександр <i>ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІЗ КРИПТОВАЛЮТОЮ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ</i>	427

Секція 6.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

АВРАМЕНКО Олександра <i>АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ</i>	430

АКІМОВ Михайло <i>ДО ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 11181-1 ВІД 03 ТРАВНЯ 2024 РОКУ)</i>	432
АЛПАТОВА Софія <i>ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ</i>	435
БАРДАЛИМ Дарина <i>ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ</i>	438
БЕРШАДСЬКА Катерина <i>КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	440
БРЕСЛАВЕЦЬ Яна <i>СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ</i>	443
ГЕРДОВ Олександр <i>ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ</i>	445
ДЄЄВ Максим <i>РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ У ФОРМУВАННІ ЄДИНОЇ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	448
ДРАГОНЕНКО Анна <i>КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИПРАВДОВУВАННЯ АГРЕСІЇ</i>	450
ДЯГЕЛЬ Поліна, ЦАРЕНКО Сергій <i>ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ</i>	452
КІРЄЄВА Ірина <i>ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ В УМОВАХ МОБІЛІЗАЦІЇ</i>	455
КАРЕЛОВ Костянтин <i>ЩОДО ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СПІВУЧАСТІ</i>	458
КОВАЛЬОВА Катерина, ОДИНЦОВА Олена <i>КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАУ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ</i>	460
КОВАЛЬОВА Ольга <i>ОСНОВНІ СТАНДАРТИ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ</i>	462
КУЗЬМИЧ Вікторія <i>ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ</i>	465

ЛЕБЕДЬ Дмитро <i>ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ</i>	468
ЛОМАКА Ольга <i>СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ</i>	470
МАКАРЕНКО Олександр, МОРОЗОВ Євген <i>ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВЛК ТА ОГОЛОШЕННЯ В РОЗШУК У ВИПАДКУ СКОЄННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ВІЙСЬКОВОЗОВОВ'ЯЗАНИХ</i>	473
ПІДКЕВИЧ Владислав <i>ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЖЕ ІСНУЮЧІ ЗЛОЧИНИ</i>	476
РОМАНОВ Віталій <i>РОЗШИРЕННЯ ПІДСТАВ АУДІО-, ВІДЕОКОНТРОЛЮ ОСОБИ ДО ПОСТАНОВЛЕННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	478
САФРОНОВ Кирило <i>РОЗМЕЖУВАННЯ ТА КОНКУРЕНЦІЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ СТАТТІ 258 ККУ ТА СТАТТІ 438 ККУ В УМОВАХ ВІЙНИ</i>	480
СІОРДІЯ Лоріта, ОДИНЦОВА Олена <i>ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	483
СНІЖКО Софія <i>ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ</i>	486
ФРОЛОВА Євгенія, ФРОЛОВА Маргарита <i>ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ СУСПІЛЬСТВА НА ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ</i>	488
ЧЕРВІНЧУК Андрій, АТАМАНЕНКО Юлія <i>ОРТОФОТОПЛАН МІСЦЯ АВАРІЇ ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ</i>	491
ШУЛЬГА Андрій <i>ПРОБЛЕМА ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У ПОДАЛЬШОМУ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ</i>	493
ЯКУШКО Кристина <i>ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	496
ЖУЛІЙ Поліна <i>КОМПАРАТИВІСТИКА ЯК ІМПЕРАТИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ</i>	500
НАСТАЧЕНКО Єлизавета <i>КОМПАРАТИВІСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО ЗАКОНОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ</i>	501

ПАНОВ Ярослав	
<i>ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ СПІВРОБІТНИКАМИ-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ</i>	503
ПАШКО Михайло	
<i>ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗАОХОЧЕНЬ ЯК СТИМУЛУ ЯКІСНОЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	505
СОСНОВИК Анастасія	
<i>ЗНАЧЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ ЯК ОДНОГО З МЕТОДІВ НАУКИ ДЛЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЦЕСУ</i>	507
КОЛОМІЙЧЕНКО Ірина	
<i>ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	509
МАЦАК Максим	
<i>МІСЦЕ ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ</i>	512
МЕЛЬНИК Костянтин	
<i>ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ІНОЗЕМЦЯМИ ТА ОСОБАМИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ</i>	515
ЖЕРЕБЦОВ Денис	
<i>ПРИНЦИП ДОБРОВІЛЬНОГО ЗАЛУЧЕННЯ ДО СЛУЖБИ ЯК ПРИНЦИП ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ У ДЕРЖАВНОМУ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ</i>	519
ВОЄВОДА Катерина	
<i>РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	521

Секція 1.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИВАТНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

БОКОВ Ілля

*студент навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецького державного університету
внутрішніх справ*

Науковий керівник:

КУРАКІН Олександр

*професор кафедри державно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ВІЙСЬКОВИЙ ОМБУДСМЕН: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сучасні виклики у сфері забезпечення прав людини у військовій службі зумовили появу та розвиток широкого спектру спеціальних інституцій контролю та захисту прав військовослужбовців у багатьох державах сучасного світу й Україні, в тому числі.

Не дивлячись на створену розгалужену систему органів та установ (від Міністерства у справах ветеранів України у 2018 році, до Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України у 2023 році), у 2025 році Президентом України створено Офіс військового Омбудсмена [1], як постійний консультативно-допоміжний орган при Голові держави. Його діяльність спрямована на здійснення демократичного цивільного контролю у сфері оборони та гарантування прав військовослужбовців, резервістів, військовозобов'язаних, добровольців територіальної оборони, учасників руху опору й правоохоронців, які беруть участь у бойових діях.

В Україні інститут військового Омбудсмена перебуває на етапі становлення і з метою його подальшого ефективного функціонування доцільно звернути увагу на держави, в яких відповідні традиції були закладені раніше.

Так, у Великій Британії з 2016 року функціонує розвинена модель Service Complaints Ombudsman for the Armed Forces (SCOAF), що стала відповіддю на серію смертей у казармах Deercut [4]. Сьогодні його місія полягає у здійсненні нагляду та розслідуванні скарг з питань оплати, кар'єри, меннінгу (переведення до резерву), медичних випадків, сексуальної дискримінації, залишення військової служби тощо [4]. Виходячи з обсягу повноважень офісу військового Омбудсмена Великої Британії, його структура також складна. Вона налічує дві

команди, які відповідають за інформаційну політику (щорічний звіт, статистичні данні, моніторинг витрат тощо) та саме розслідування від імені Омбудсмена (роботу із запитами та зверненнями) [4].

Ще одним цікавим, на наш погляд, досвідом є Німецький. Він є показовим для України з кількох причин: по-перше, інститут військового омбудсмена в Німеччині став важливим інструментом парламентського контролю над армією, по-друге, регулярні звіти уповноваженого сприяють прозорості у військовій сфері, по-третє, практика роботи цієї інституції довела, що незалежний наглядовий орган може ефективно захищати права військовослужбовців, зберігаючи при цьому високий рівень боєздатності армії.

Для України, яка перебуває в умовах повномасштабної війни, впровадження подібної моделі стало б запорукою системного захисту прав військових та довіри суспільства до армії, а також важливим кроком у напрямку євроінтеграції, адже Німеччина демонструє один із найуспішніших прикладів функціонування інституту військового омбудсмена серед країн ЄС.

Після створення Бундесверу у 1957 року Бундестаг ухвалив Закон про парламентського уповноваженого з питань збройних сил, який виступає захисником прав та інтересів військовослужбовців і водночас займає унікальне місце в парламентській системі Німеччини [6].

Він реагує на випадки порушень основних прав у Бундесвері, готує детальний звіт про внутрішній стан Бундесверу тощо. Військові мають право подавати скарги безпосередньо до уповноваженого, минаючи встановлену систему субординації, що робить механізм захисту їхніх прав більш доступним та ефективним. Під час створення Управління парламентського комісара з питань збройних сил передбачалося, що для виконання його статутних завдань достатньо буде невеликого апарату. Проте, зі зростанням кількості звернень, штат був розширений. Сьогодні в офісі парламентського комісара з питань збройних сил працює близько 60 співробітників [6]. Понад половину з них становлять старші службовці середньої та вищої ланки, які безпосередньо займаються опрацюванням питань і скарг, що надходять до комісара. Працівники Управління належать до адміністрації Бундестагу. У питаннях спеціалізованої діяльності, що стосується парламентського контролю, вони підзвітні виключно парламентському комісару. Водночас у частині загальних правил служби персонал підпорядковується генеральному секретарю Бундестагу, який є найвищою посадовою особою парламентської адміністрації. Керівництво офісом парламентського уповноваженого з питань збройних сил здійснює головний адміністратор. Організаційна структура побудована за принципом міністерської системи та поділена на відділи, чисельність і компетенція яких визначаються завданнями й пріоритетами установи.

Отже, навіть поверховий аналіз повноважень і структури відповідних інституцій Великої Британії та Німеччини, свідчить, що вони мають спільну мету – гарантування дотримання прав військовослужбовців і здійснення демократичного контролю над армією, хоча й реалізується вона у різних формах: від діяльності в статусі незалежного органу в першому випадку, до парламентського контролю в іншому. Відповідно, британська модель

характеризується звуженим функціоналом та акцентом на розгляді скарг, німецька – поєднанням індивідуального та парламентського контролю в порівнянні з Німецькою.

Для України, яка перебуває в умовах війни та водночас інтегрується до європейського правового простору, обидві практики є надзвичайно цінними. З британської моделі доцільно перейняти акцент на незалежність та прозорі процедури розгляду скарг військовослужбовців, що сприятиме довірі до інституту омбудсмена з боку армії та суспільства. З німецької – важливим є приклад парламентського нагляду, систематичного звітування та відкритості, які забезпечують баланс між захистом прав військових і збереженням боєздатності армії.

Список використаних джерел:

1. Про Офіс Військового омбудсмена : Указ Президента України від 19.09.2025 № 691/2025. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6912025-56533>. (дата звернення: 25.09.2025).

2. Про внесення зміни до статті 1 Закону України «Про чисельність Збройних Сил України» щодо збільшення чисельності Збройних Сил України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про основи національного спротиву» : Закон України від 16.07.2021 № 1703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1703-20#Text>. (дата звернення: 25.09.2025).

3. Угода про сторічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії : Угода Україна від 16.01.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_002-25#Text. (дата звернення: 25.09.2025).

4. Service Complaints Ombudsman for the Armed Forces. URL: <https://www.scoaf.org.uk/>. (дата звернення: 25.09.2025).

5. The Armed Forces (Service Complaints) Regulations 2015. Legislation.gov.uk. URL: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2015/1955/contents/made>. (дата звернення: 26.09.2025).

6. The Parliamentary Commissioner for the Armed Forces. URL: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80150000.pdf>. (дата звернення: 23.09.2025).

ЄРМАКОВА Крістіна

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

КАДАЛА Віталій

*доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ТРАНСПОРТНОГО УПРАВЛІННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Антикорупційне законодавство України ґрунтується на системі нормативних актів, серед яких провідне місце займає Закон України «Про запобігання корупції» [1], Кримінальний кодекс України [2], а також спеціальні акти у сфері транспорту. Умови воєнного стану зумовлюють додаткове правове регулювання з боку Указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів [4] та нормативних документів Міністерства інфраструктури, які регламентують порядок розподілу пально-мастильних матеріалів, використання транспортних засобів та функціонування транспортної інфраструктури.

Корупційні ризики у транспортному управлінні виникають переважно під час розподілу обмежених ресурсів і організації перевезень. Відтак ключовим завданням нормативно-правового забезпечення стає не лише формування загальних антикорупційних стандартів, але й адаптація їх до умов воєнного стану шляхом оперативного ухвалення рішень, ефективної координації між державними органами та посилення контролю з боку НАБУ, НАЗК [4] та військових адміністрацій.

Нормативно-правове забезпечення протидії корупції у сфері транспорту в умовах воєнного стану потребує додаткової адаптації, зокрема шляхом цифровізації процесів, забезпечення прозорості державних закупівель та створення спеціальних механізмів громадського контролю.

В умовах воєнного стану транспортна система України виконує критичну функцію із забезпечення обороноздатності держави та підтримання життєдіяльності суспільства, однак саме ця сфера виявляється найбільш вразливою до корупційних ризиків.

Однією з найбільших проблем є зловживання службовим становищем під час розподілу пально-мастильних матеріалів і транспортних засобів. Дефіцит пального та його першочергова спрямованість на потреби Збройних Сил створюють підґрунтя для привласнення, незаконного перепродажу, а також надання необґрунтованих преференцій окремим суб'єктам господарювання.

Подібні схеми призводять до неефективного використання ресурсів та зменшують оборонний потенціал країни.

Додатково значні корупційні ризики виникають у сфері військових та гуманітарних перевезень. Нерідко фіксуються маніпуляції з документами, що дозволяють незаконно використовувати транспорт, призначений для забезпечення військових формувань чи доставки гуманітарної допомоги. Проблемою також є стягнення неправомірної плати за перевезення, які мали би здійснюватися на безоплатній основі, та змови посадових осіб із приватними перевізниками з метою отримання неправомірної вигоди.

Такі дії не лише дискредитують державні органи та підривають довіру суспільства, але й створюють безпосередню загрозу національній безпеці, адже затримки у транспортуванні можуть мати критичні наслідки як для військових операцій, так і для цивільного населення.

Отже, зазначені практичні проблеми потребують негайного вирішення шляхом посилення державного контролю за використанням транспортних ресурсів, запровадження прозорих механізмів їх розподілу та впровадження сучасних цифрових систем моніторингу, здатних мінімізувати вплив людського фактора та унеможливити корупційні зловживання.

Ефективна протидія корупції у сфері транспортного управління в умовах воєнного стану потребує комплексних підходів та впровадження інноваційних механізмів.

Одним із ключових напрямів є цифровізація транспортної галузі, що передбачає створення електронних реєстрів транспортних засобів, вантажів та перевізників, а також запровадження автоматизованих систем контролю перевезень. Це дозволить мінімізувати вплив людського фактора, знизити ризики маніпуляцій з документами та забезпечити своєчасний доступ до достовірної інформації для державних органів і громадськості.

Важливим кроком є також підвищення прозорості процедур закупівель у транспортній сфері. Використання системи ProZorro [5] у поєднанні з відкритими базами даних щодо постачальників, умов контрактів та виконання зобов'язань сприятиме зменшенню можливостей для корупційних зловживань. Особливої уваги потребують оборонні та гуманітарні закупівлі, адже саме вони є найбільш вразливими у період війни.

Окремо слід наголосити на необхідності розробки та впровадження спеціальних антикорупційних заходів, орієнтованих на умови воєнного стану. Йдеться про створення мобільних антикорупційних груп контролю на місцях, оперативне реагування на порушення, залучення військових адміністрацій та громадських організацій до моніторингу використання транспортних ресурсів. Важливо також забезпечити належний захист викривачів корупції, адже їхня роль у виявленні правопорушень зростає в умовах надзвичайних обставин.

Таким чином, поєднання цифрових технологій, прозорих закупівельних процедур та спеціальних заходів контролю створить дієву систему протидії корупції у транспортному управлінні, що не лише підвищить ефективність використання ресурсів під час війни, але й закладе основу для сталого розвитку транспортної галузі у післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>. (дата звернення: 15.09.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 15.09.2025).
3. Про забезпечення функціонування транспортної інфраструктури в умовах воєнного стану : Указ Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents>. (дата звернення: 16.09.2025).
4. Про порядок розподілу пально-мастильних матеріалів та використання транспортних засобів : Постанова КМУ URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras>. (дата звернення: 16.09.2025).
5. ProZorro. Офіційна система електронних публічних закупівель України. URL: <https://prozorro.gov.ua>. (дата звернення: 16.09.2025).

ІВАНОВА Аліна

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ФРОСІНЯК Руслан

старший викладач кафедри економіки та публічного управління навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРІВ ПЕРЕВЕЗЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Договори перевезення є одним із ключових інструментів цивільного права, що регулюють відносини між перевізником та вантажовласником, забезпечуючи організацію, координацію та реалізацію транспортних послуг. Вони визначають права та обов'язки сторін, встановлюють механізми відповідальності за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань та формують правові підстави для вирішення спорів і конфліктних ситуацій. Виконання таких договорів у умовах воєнного стану стикається з численними об'єктивними та суб'єктивними труднощами, що створюють специфічні правові проблеми та підвищують ризики для сторін договірних відносин.

Загальні умови перевезення регулюються Цивільним кодексом України, іншими законами, транспортними кодексами (статутами) та відповідними нормативно-правовими актами, а також правилами, що видаються на їх підставі.

Умови перевезення вантажів, пасажирів і багажу окремими видами транспорту, а також відповідальність сторін за ці перевезення визначаються договором, якщо інше не передбачено чинним законодавством [1]. Зокрема, стаття 909 Цивільного кодексу України визначає, що за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений вантаж до пункту призначення та видати його уповноваженій особі, а відправник – сплатити встановлену плату за перевезення. Аналогічно, стаття 910 ЦК України регламентує договір перевезення пасажирів: перевізник зобов'язаний доставити пасажирів та, у разі здавання багажу, доставити його до пункту призначення і видати уповноваженій особі, а пасажир сплачує встановлену плату за проїзд та за провезення багажу.

Виконання договорів перевезення у воєнний час ускладнюється через руйнування транспортної інфраструктури, обмеження руху, блокування шляхів та інші об'єктивні чинники. Такі обставини призводять до неможливості або істотного утруднення реалізації договірних зобов'язань, що породжує правові колізії щодо застосування цивільного законодавства та необхідність звернення до спеціальних правових механізмів, зокрема інституту форс-мажору.

Визначення форс-мажору міститься у Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні». Згідно з ч. 2 ст. 14-1 цього Закону, форс-мажорними обставинами (непереборною силою) вважаються надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань за договором чи нормативно-правовими актами. До таких обставин належать, зокрема, загроза війни, збройний конфлікт або серйозна загроза його виникнення, включаючи ворожі атаки, блокади, військове ембарго, дії іноземного ворога, мобілізація, військові дії, оголошена чи неоголошена війна, дії суспільного ворога, терористичні акти, диверсії, безлади, вторгнення, революції, заколоти, масові заворушення, комендантська година, експропріації, реквізиції, страйки, аварії, пожежі, стихійні лиха та інші надзвичайні події. Дія цього інституту звільняє сторону, яка зазнала впливу форс-мажору, від відповідальності за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань [2].

Збройна агресія спричинила ситуацію, коли виконання договорів стало неможливим або істотно ускладненим через руйнування інфраструктури, блокування транспортних шляхів та обмеження переміщення вантажів. У відповідь на ці події Торгово-промислова палата України (ТПП України) листом від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1 офіційно визнала військову агресію Російської Федерації надзвичайною та невідвратною обставиною, що підлягає кваліфікації як форс-мажор. Відповідно, з 24 лютого 2022 року і до моменту офіційного завершення цих подій, ТПП України підтверджує наявність об'єктивних і непереборних обставин, що звільняють суб'єктів господарювання та фізичних осіб від відповідальності за невиконання договірних, податкових чи інших зобов'язань, якщо їхнє виконання стало неможливим у визначений термін [3].

Водночас сама по собі збройна агресія або воєнний стан не означають автоматичного звільнення від виконання будь-яких зобов'язань. Воєнний стан, як обставини непереборної сили, звільняє від відповідальності лише у випадку, якщо саме внаслідок нього сторона не може виконати свої зобов'язання. Сторона, яка посилається на форс-мажор, має довести не лише сам факт його

наявності, але й причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажором і неможливістю виконати конкретне зобов'язання [3].

Отже, цивільно-правове регулювання виконання договорів перевезення в умовах воєнного стану вимагає гнучкого підходу та адаптації до реалій, спричинених збройною агресією. Стандартні положення цивільного законодавства, сформовані в мирний період, не враховують специфіки форс-мажорних ситуацій, що призводить до правових колізій та ускладнень у правозастосуванні. У зв'язку з цим особливого значення набуває інститут непереборної сили, який дозволяє забезпечити баланс між сторонами договору, уникнути неправомірного покладення відповідальності та зберегти правову визначеність у сфері договірних відносин. Офіційне визнання ТПП України війни як форс-мажорної обставини є ключовим фактором, що дозволяє сторонам договорів перевезення законно обґрунтовувати неможливість виконання своїх зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 19.09.2025).
2. Правове регулювання форс-мажорних обставин. URL: <https://lg.arbitr.gov.ua/sud5014/4673456/255767/> (дата звернення: 19.09.2025).
3. Форс-мажорні обставини в умовах воєнного стану. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_fors_major_obstav_14_10_2024.pdf (дата звернення: 19.09.2025).

ІГНАТЮК Андрій

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ГУЗЕНКО Олена

доцент кафедри економіки та публічного управління навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент

ОКРЕСЛЕННЯ ЗМІСТУ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

На даний час в Україні тривають затяжні воєнні дії, котрі призвели до стабільних умов розвитку економічного сектору. Особливо потерпають

представники підприємницького сектору, котрі виступають провідним джерелом наповнення бюджету країни в контексті податкових платежів, забезпечують ринок попиту і пропозицій новими робочими місцями, насичують ринок товарами та послугами, формують конкурентне середовище. Доволі значні ускладнення в підприємницькій діяльності виникли у представників малого та середнього бізнесу. Таке твердження витікає з наявних негативних чинників, які останніми роками супроводжують їх підприємницьку діяльність. Затяжний воєнний конфлікт призвів до зупинки або часткової втрати майна малого та середнього бізнесу, відбувся відтік кваліфікованих кадрів та втрата локаційних зв'язків з комерційними партнерами та споживачами продукції. Доволі часто представники малого та середнього бізнесу вимушені були змінювати напрямок діяльності з огляду на споживчі потреби регіонів, які сталою новою базою проведення їх підприємницької діяльності. Все окреслене засвідчило доцільність та необхідність більш поглибленого дослідження змісту проблематичних аспектів розвитку малого та середнього бізнесу в умовах війни в Україні. Очевидним є те, що поглиблене вивчення проблем діяльності зазначених сфер бізнесу надасть можливість розробити дієві заходи їх усунення, що підкреслює актуальність та сучасність обраного напрямку вивчення.

Важливо звернути увагу на той факт, що проблематичний аспект розвитку малого та середнього бізнесу в умовах війни доволі часто висвітлювався в наукових розробках вітчизняних вчених. Разом з тим плинність часу та тривалість воєнних дій вказали на доцільність більш предметного висвітлення зазначених проблем в умовах сьогодення. До складу науковців, які присвятили свої розробки даній проблематиці варто віднести таких як: А. Бутенко, М. Войнаренко, В. Ляшенко [1], О. Селезньова, Т. Боровик, Ю. Урсакий [2], В. Стрілець [3], О. Бойко, С. Співак, Т. Корольок, О. Краузе [4] та інші. Науковці доволі змістовно розкривають існуючи різні аспекти розвитку малого та середнього бізнесу, проте фрагментарно звертаються до проблем сьогодення.

Беззаперечним є той факт, що ведення малого та середнього бізнесу потребує надзвичайно великої кількості зусиль як фізичних, так і матеріальних (фінансових). На даний час Україна перебуває в не найкращому економічному становищі, а це, в свою чергу, завдає ще більше ускладнень для процесу розвитку. Таке явище пов'язано з наявними воєнними діями, нестійкою політичною та економічною ситуацією в країні, а як наслідок, виникають проблематичні аспекти, котрі потребують негайного втручання з метою уникнення стримування та уповільнення розвитку малого та середнього підприємництва. Враховуючи те, що саме розвиток малого та середнього бізнесу є основою становлення економіки нашої країни, тому дослідження основних сучасних проблем його розвитку потребує особливої уваги як з боку законодавця, так і науковців.

З цього приводу доречно звернутися до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [5], яким законодавець розкриває важливі правові норми і стандарти в контексті вирішення питань розвитку малого та середнього бізнесу. В умовах війни

правовий акт зазнав змін та закріпив пільговий режим оподаткування представників малого та середнього бізнесу.

Наразі законодавці та науковці дійшли висновку стосовно того, що через уповільнений розвиток малого та середнього бізнесу, в умовах повномасштабної війни, економічний сектор країни зазнав серйозних втрат. Основними негативними чинниками зазначеної ситуації стали:

- переміщення підприємства в інші регіони країни, скориставшись можливістю релокації. Наслідками таких подій стали: значне зменшення обсягів виробництва та збуту продукції; зниження ділової активності та фінансових результатів діяльності; погіршення показників ліквідності та платоспроможності; відбулася втрата кваліфікованих кадрів конкретної сфери діяльності бізнесу;

- вимушене переміщення населення та пошук нових напрямків підприємницької діяльності малим та середнім бізнесом, що призвело до зменшення податкових платежів до бюджетів різних рівнів;

- втрата комерційних партнерів, розрив ланцюгових зв'язків, значний рівень спрацювання основних фондів, значна нестача власних фінансових ресурсів, що призвело до дефіциту оборотних фондів, зниження кількості потенційних покупців продукції, робіт, послуг.

Слід зазначити, Війна змінила вектор розвитку українського малого та середнього бізнесу: виникли нові потреби на товари, які за мирних часів не мали попиту. Це спонукало суб'єктів підприємництва до переорієнтації своєї діяльності. Очевидним є те, що в умовах війни дуже складно управляти та забезпечувати стабільний рівень економіки. Саме розвиток сфери малого та середнього підприємництва може впливати на стан національної економіки, сприяючи прискоренню науково-технічного прогресу, створенню нових робочих місць і насиченню ринку.

Таким чином, наразі в Україні гостро постала проблема підтримки розвитку малого та середнього бізнесу, з урахуванням викликів сьогодення. Вплив представників малого і середнього бізнесу на процеси стабілізації економічного сектору країни доводить актуальність піднятого питання та підкреслює необхідність активізації законодавця в контексті правових ініціатив, які сприятимуть створенню більш придатного середовища для розвитку малого і середнього бізнесу в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу : монографія / А. І. Бутенко, М. П. Войнаренко, В. І. Ляшенко та ін. Донецьк, 2019. 326 с.

2. Проблеми і перспективи розвитку малого і середнього бізнесу : монографія / О. М. Селезньова, Т. М. Боровик, Ю. А. Урсакій та ін.; за ред. С. Д. Лучик. Чернівці : Технодрук, 2021. 400 с.

3. Стрілець В. Ю. Забезпечення розвитку малих підприємств: теорія, методологія, практика : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2019. 457 с.

4. Трансформація бізнесу для сталого майбутнього: дослідження, цифровізація та інновації : монографія / О. Бойко, С. Співак, Т. Корольок, О. Краузе та ін.; за ред. О. А. Сороківської. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2024. 593 с.

5. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618 -VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4618-17> (дата звернення 12.09.2025).

КОЛОДЯЖНИЙ Максим

завідувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

КРИМІНОЛОГІЧНА АБЕРАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ ¹

Будь-які умови екстраординарного характеру так чи інакше впливають на трансформацію соціальної-правової дійсності: від зміни пріоритетів державної політики, економічних умов та законодавчої бази – до типової поведінки членів суспільства. Як відомо, ще кілька років тому пандемія COVID–19 трансформувала українське суспільство. Спеціальні дослідження показують, що це виявилось не лише у негативних (смерть хворих та коронавірус, спад економіки), а й у, певним чином, позитивних наслідках (упровадження економічних діджитал-інструментів, поширення безготівкових розрахунків населенням, досвід управління економічними процесами у складних кризових умовах та ін.) [1].

Аналогічно можна вести мову про такий соціальний форс-мажор, яким є російсько-українська війна. Як би парадоксально це не звучало, однак військова агресія РФ проти України має, окрім переважно негативних, окремі позитивні наслідки, наприклад: кардинальна перебудова сфери безпеки і оборони; розвиток вітчизняного військово-промислового комплексу; розробка сучасних видів летальної зброї (артилерія, дрони, балістичні та крилаті ракети); розширення дипломатичних відносин України з десятками провідних держав світу; остаточне цементування подальшого зовнішнього вектору політичного, економічного і соціального розвитку України у бік ЄС, США та НАТО.

Разом із тим війна тягне переважно катастрофічні наслідки для України, зокрема: прямі й санітарні втрати сотень тисяч військовослужбовців ЗС України; загибель та поранення тисяч цивільного населення; потужна міграція українців

¹ *Примітка.* Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

до країн ЄС (понад 7 млн осіб), аналогів якій у світі не було з часів Другої світової війни; значна частина внутрішньо переміщених осіб (3,8 млн осіб) [2]; обвал економіки України, який у 2022 р. порівняно із 2021 р. оцінюється у 30,4 % її ВВП [3]; збільшення безробіття; поглиблення бідності населення; знищення та пошкодження об'єктів житлової, промислової, енергетичної, військової інфраструктури та багато ін.

Війна результувала, окрім іншого, трансформації у безпековій сфері, зокрема, у царині захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина від кримінальних посягань у період правового режиму воєнного стану в Україні. Цей процес має ознаки аберації, тобто відхилення від норми, типового стану певного соціального процесу [4, с. 1]. При чому таке соціальне відхилення виявилось у:

- а) відповідних статистичних аномаліях щодо істотної зміни стану, структури, характеру і динаміки кримінальних правопорушень;
- б) їх наслідків; в) типового кримінологічного портрету особи злочинця;
- г) модифікації системи детермінації злочинності; д) перетворенні системи запобігання злочинності з урахування нових викликів і загроз під час війни.

Головним індикатором абераційних соціальних процесів є збільшення загального рівня злочинності в Україні у 2024 р. порівняно із довоєнним 2021 р. аж на 53,1 %. Це стосується й зростання рівня окремих видів і груп кримінальних правопорушень за вказаний час: проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – у 119,2 разів; військові – у 30,9 разів; учинені з використанням зброї та боєприпасів – у 27,3 разів; умисні вбивства – у 16,4 разів; проти основ національної безпеки – у 11,5 разів тощо [5; 6, с. 64 – 68]. Тобто явище кримінальної протиправності наразі тяжіє до поширення насильницьких форм протиправної поведінки, а також до погіршення безпекової ситуації передусім через збільшення рівня злочинів проти основ національної безпеки, а також воєнних і військових кримінальних правопорушень. Збільшення рівня окремих видів кримінальних правопорушень автоматично впливає на зміну питомої ваги правопорушників у загальній структурі виявлених осіб, які їх вчинили. Тобто маємо констатувати про трансформацію загального кримінологічного образу особи правопорушника в Україні під час війни порівняно із довоєнним періодом.

Війна істотним чином змінила будову системи кримінологічної детермінації злочинності. Результати опитування 6 тис. співробітників Національної поліції у серпні-вересні 2025 р. дозволяють стверджувати, що наразі набувають актуальності такі детермінанти, як: продовження війни та правового режиму воєнного стану в Україні; високий рівень корупції; погіршення матеріального становища населення; слабкоконтрольований обіг вогнепальної зброї на вибухових речовин. Цей список доповнюється ускладненням роботи підрозділів Національної поліції через залучення поліцейських до виконання нетипових задач у сфері безпеки і оборони тощо.

Зрозуміло, що система детермінації злочинності зазначає істотних змін після закінчення війни. На це вплинуть такі чинники, як: демобілізація сотень тисяч військовослужбовців ЗС України; втрата ними постійних джерел відносно високого попереднього доходу; значні психічні відхилення (ПТСР) у військових

та цивільного населення; алкоголізація та наркотизація окремих груп громадян та багато ін.

Система запобігання злочинності у повоєнний період природнім чином також зазнає змін. У майбутньому органам правопорядку слід бути готовими запроваджувати окремі напрями нетипової запобіжної діяльності, з якими раніше вони не стикались унаслідок відсутності відповідного досвіду. У цьому практикам має допомогти теорія, зокрема результатами кримінологічних розвідок щодо стану злочинності та її прогнозування у найближчі 3 – 5 років. Так, виникне необхідність у: вжитті непопулярних рішень на предмет вилучення зброї, що перебуває на руках у населення; реалізації державної інформаційної політики для зміцнення соборності України; реформуванні системи органів МВС України; розробці та впровадженні Стратегії запобігання та протидії кримінальним правопорушенням в Україні на період до 2030 року; здійсненні відповідальних економічних реформ; ужитті заходів, спрямованих на повернення українських біженців, які перебувають під захистом у країнах ЄС; реалізації ефективної антикорупційної політики та ін.

Список використаних джерел:

1. Колодяжний М. Г. Постпандемічний соціально-економічний апокаліпсис: стан і форми прояву. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / редкол.: Б. М. Головкін та ін. Харків, 2021. Вип. 41. С. 118 – 126. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-41-118.
2. Патока М. Кількість українців закордоном зросла до майже 7 мільйонів. URL: <https://suspilne.media/1036423-killist-ukrainciv-zakordonom-zroslo-do-majze-7-miljoniv/>. (дата звернення: 18.09.2025).
3. Мінекономіки попередньо оцінює падіння ВВП в 2022 році на рівні 30,4 %. URL: <https://suspilne.media/1036423-killist-ukrainciv-zakordonom-zroslo-do-majze-7-miljoniv/>. (дата звернення: 18.09.2025).
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у січні-грудні 2021 р. і 2024 р. (Форма № 1). Офіс Генерального прокурора. Київ, 2025. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення: 18.09.2025).
6. Колодяжний М. Г. Метаморфози злочинності в Україні під час війни та у повоєнний період. *Злочинність в Україні: сучасний стан та погляд у майбутнє* : матеріали заоч. наук.-практ. круглого столу (Харків, 6 трав. 2025 р.): ел.. наук. вид. / уклад. А. В. Калініна; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2025. С. 64 – 68.

КУРАКІН Олександр

*професор кафедри державно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

Поняття «держава» і «державність» досліджуються вченими різних галузей науки. При цьому, в загальній теорії держави тривалий час зберігається майже догматичний підхід до визначення поняття «держава». Також у багатьох теоретичних підходах ці поняття використовуються як синоніми, хоча на нашу думку, між ними є сутнісні відмінні риси. Виявлення цих відмінностей є важливим для розуміння особливостей майбутнього розвитку української держави та державності зокрема.

Сьогодні поняття «державність» вживається у різних значеннях (синонім поняттю «держава», характеристика механізму політичної організації суспільства, ступінь розвитку апарату держави, ознака державно-політичної організації суспільства тощо). Враховуючи позицію загальноправової науки щодо визначення поняття «держави», спираючись на дух, букву і логіку міжнародного права та враховуючи сучасні умови функціонування конкретних держав, ми пропонуємо розглядати поняття «державність», як специфічну, безперервну та динамічну ознаку етнонаціонального суб'єкта, що визначає його спроможність створити або відновити власну державу.

Вважаємо, що поняття «державність» є ширшим та глибшим за поняття «держава»: згадані вище суб'єкти мають/не мають можливості створити/відновити свою державу.

Для визначення особливостей впливу геополітичних та міжнародно-правових загроз на державу і державність слід виділити найбільш значущі та актуальні загрози в сучасному світі. Такими загрозами є:

1. Міграція, соціальні кризи у ряді регіонів світу.
2. Глобальний екстремізм та тероризму.
3. Створення нових «зон напруги» у світі.
4. Енергетична революція.
5. Критичне зростання соціальної та економічної нерівності.
6. Загрози ліберально-демократичним політичним трендам тощо.

Зазначені та інші загрози впливають не лише на глобальні процеси у світі, вони здійснюють вплив і на окремі держави та рівень розвитку їх державності.

Сучасні геополітичні та міжнародно-правові процеси здійснюють вплив на рівень суверенітету держави. У результаті знижується рівень її зовнішнього суверенітету. При цьому така ситуація не загрожує рівню суверенітету внутрішнього.

На сьогодні Україна як незалежна суверенна держава:

- визнається міжнародною спільнотою;
- здійснює незалежну участь у міжнародних відносинах;

- втілює інтереси української спільноти на незалежність;
- реалізує публічну владу на державному та міжнародному рівні;
- реалізує систему правових норм.

Усе це свідчить про те, що ні активна фаза військового конфлікту, ні анексія чи окупація територій, інші геополітичні та міжнародно-правові загрози державі не ставлять під сумнів її державність.

Отже, умовах сучасних геополітичних та міжнародно-правових загроз проблематика захисту і збереження державності та суверенітету набуває особливого значення. Проведений аналіз сутності та основних характеристик понять «держава» і «державність» свідчить, що вони не є тотожними. Поняття «державності» є більш складним та ширшим, ніж «держава».

«Державність» характеризується такими якостями, як втілення права певної етносоціальної спільноти на незалежність, наявність органів публічної влади (державна і муніципальна влада), державний суверенітет, наявність системи правових норм, міжнародне визнання держави. А перелічені вище загрози здійснюють вплив на державність.

Російсько-українська війна посилила статус України на міжнародній арені, підвищила інтенсивність міжнародної взаємодії, підтвердила стійкість основних політичних конструкцій в Україні, підтвердила визнання незалежності та суверенності України світовою спільнотою. Аналіз впливу міжнародно-правових та геополітичних загроз на державність України дозволив визначити, що наслідки таких загроз, як повномасштабна війна (активні бойові дії, тимчасова окупація територій) не ставлять під сумнів суверенітет української держави та державність її народу.

Зауважимо, що викладені авторські міркування та висновки не претендують на виключність та остаточність. Вони, скоріше, спрямовані на започаткування наукової дискусії щодо заповнення теоретико-правових прогалин у розумінні понять «держава» і «державність».

Список використаних джерел:

1. Мерник А. М., Ярова А. С. Поняття держава та державність: зміст та співвідношення (історико-правовий аспект). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 19 – 22. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/5.pdf. (дата звернення: 05.09.2025).
2. Батанов О. В. Конституційно-правові та соціально-політичні проблеми української державності: історія та сучасність. *Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*. Київ. 2023. Вип. 34. С. 278 – 290.
3. Терлюк І. «Держава» і «державність»: до проблеми теоретико-правового та історико-правового змісту понять в контексті українського (національного) державотворення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2021. № 1 (29). С. 17 – 28.
4. Щербініна О. О. Взаємозв'язок суверенітету та якісних параметрів державності в умовах глобалізації: дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02. Одеса, 2011. 209 с. URL:

<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/170/1/%d0%a9%d0%b5%d1%80%d0%b1%d1%96%d0%bd%d1%96%d0%bd%d0%b0%20%d0%9e%d0%bb%d1%8c%d0%b3%d0%b0%20%d0%9e%d0%bb%d0%b5%d1%81%d1%96%d1%97%d0%b2%d0%bd%d0%b0.pdf>. (дата звернення: 05.09.2025).

5. Пирожков С. І. Збереження і розвиток державності України в умовах війни та миру: Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 серпня 2023 року. *Вісник НАН України*. 2023. № 10. С. 22 – 29.

6. Телешун С. О. Українські політичні реалії і геополітичні виклики на терені євразійського континенту (2013–2015 рр.). «Глобальні виклики на Євразійському просторі: перспективи України» 14-15 травня 2015 р.: матеріали доповідей та виступів / ред. кол. В. Цвих [та ін.]. Київ, 2015. С. 173 – 178.

ЛУНЬОВА Аліна

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

КАДАЛА Віталій

*доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИВАТНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЯННЯ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПАСАЖИРІВ І ВАНЖІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА АДАПТАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ

Транспортна система України є критичною інфраструктурою, що забезпечує не лише економічну діяльність, але й життєдіяльність населення та національну безпеку. Перевезення пасажирів і вантажів є основою мобільності держави та ключовим елементом логістики у мирний час. Забезпечення безперебійного переміщення товарів та пасажирів є ключовим фактором стабільного функціонування держави та розвитку економіки, де транспортна система відіграє вирішальну роль. Особливо критичною вона стає в умовах збройної агресії, коли ефективність логістики та перевезень населення безпосередньо впливає на обороноздатність країни, життєдіяльність критичної інфраструктури та евакуацію цивільного населення. Після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році Україна зіткнулася з безпрецедентними труднощами: закриттям повітряного простору, блокадою морських портів, руйнуванням звичних логістичних ланцюгів та обмеженням пасажирських перевезень. У відповідь були вжиті заходи з перебудови вантажопотоків, впровадження мультимодальних маршрутів і міжнародних

угод, а також адаптації національного законодавства щодо перевезень пасажирів і вантажів. Воєнний стан відкрив можливості для застосування виняткових заходів: обмеження руху, організація військової та гуманітарної логістики, реквізиція транспорту, зміни в митному контролі та особливості організації пасажирських перевезень, що вимагає збалансованого юридичного механізму, який враховує оборонні потреби держави та права громадян [1].

Приватно-правове регулювання відносин у сфері перевезень традиційно базується на принципах договірного права, що закріплені у Цивільному кодексі України, а також у спеціальних законах, таких як Закон України «Про транспорт», «Про залізничний транспорт» і «Про автомобільний транспорт». Ці нормативні акти встановлюють права та обов'язки перевізників, замовників і пасажирів, регламентують умови укладання договорів перевезення та визначають відповідальність сторін у разі порушення договірних зобов'язань.

Традиційна модель перевезень базується на свободі договору між перевізником і замовником. Сторони самостійно визначають умови перевезення, строки, вартість та порядок відповідальності за порушення умов договору. В умовах воєнного стану виникають такі виклики: Невиконання договірних зобов'язань через бойові дії (пошкодження транспортної інфраструктури, затримки у маршрутах, блокування перевезень). Необхідність пріоритетного використання транспортних ресурсів для потреб оборони та евакуації населення. Захист прав пасажирів і замовників вантажів при одночасному забезпеченні державних потреб. Ці обставини обумовлюють поєднання традиційних приватно-правових норм із імперативними державними вимогами, що формує гібридну модель регулювання [2, с. 87].

Постанова Кабінету Міністрів України від 20.09.2024 № 1092 додатково врегульовує питання обліку гуманітарної допомоги, встановлюючи, що Державна митна служба інформує Міністерство соціальної політики про митне оформлення гуманітарних вантажів, а Міністерство соціальної політики передає відповідну інформацію до автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги, що забезпечує ефективне правове регулювання перевезень у складних умовах воєнного стану [3].

Перевізники можуть звільнитися від відповідальності за невиконання умов договору у зв'язку з воєнними діями, залучаються до виконання державних завдань без погодження зі звичайними замовниками, а держава забезпечує компенсацію витрат, пов'язаних із зміною маршрутів, перевезенням евакуйованих осіб або гуманітарних вантажів. Одночасно регулюються умови перевезень для цивільного населення: організація безпечних маршрутів, забезпечення доступності перевезень для внутрішньо переміщених осіб та контроль дотримання санітарних і технічних норм транспортних засобів.

На практиці адаптація приватно-правового регулювання у сфері перевезень пасажирів і вантажів в умовах воєнного стану проявляється через комплекс організаційних та юридичних заходів. Зокрема, спостерігається зміна графіків і маршрутів залізничних та автомобільних перевезень для оптимізації використання транспортної інфраструктури, а також тимчасове призупинення або переорієнтація комерційних перевезень на потреби держави, включно з

військовими завданнями та доставкою гуманітарної допомоги. Для врегулювання цих процесів укладаються додаткові угоди між державою та перевізниками, які передбачають компенсацію витрат, розподіл ризиків та питання відповідальності сторін у разі зміни маршрутів або невиконання договорів через форс-мажорні обставини. Водночас активно використовуються міжнародні транспортні коридори для доставки гуманітарних вантажів та забезпечення безпечного переміщення населення [4, с. 136].

Таким чином, воєнні виклики сприяють трансформації правового поля, що дозволяє поєднати гнучкість договірних відносин із жорсткими державними гарантіями. Крім того, таке явище стимулює розвиток нових правових механізмів, які поєднують приватні інтереси перевізників і замовників із імперативними потребами держави, формуючи гнучку гібридну модель регулювання транспортної діяльності у надзвичайних умовах.

Список використаних джерел:

1. Похиленко І. С. Правові режими транспортної діяльності в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*, 2025. № 7 (37). С. 531 – 542.
2. Шульга І. М. *Правові аспекти перевезень у воєнний час*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 180 с.
3. Деякі питання визнання гуманітарною допомогою товарів в умовах воєнного стану : Постанова КМУ від 20 вересня 2024 р. № 1092. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1092-2024-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 16.09.2025р.)
4. Мельник В. В. *Правове регулювання перевезень пасажирів і вантажів в Україні*. Київ: Наукова думка, 2020. 256 с.

МЕЛЬНИК Юрій

*аспірант факультету суспільних і
прикладних наук Університету Короля
Данила*

ДО ПИТАННЯ ПРО ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Соціальні права людини закріплені в ключових міжнародно-правових документах, зокрема: Загальній декларації прав людини (ООН, 1948 р.), Міжнародних пактах ООН 1966 року, конвенціях Міжнародної організації праці, а також у Європейській соціальній хартії (Рада Європи, Турин, 1961 р.) та інших. Згідно з цими документами, до основних соціальних прав належать: право на працю, на відпочинок, на належний рівень життя для себе й своєї родини, на охорону здоров'я, медичну допомогу та страхування, на соціальне забезпечення, на освіту, на житло, на підтримку та захист сім'ї, материнства, а також прав дітей і підлітків.

Зважаючи на те значення, яке надається проблемі забезпечення прав людини на світовому і національному рівнях, загальний концептуальний підхід полягає в тому, що на перший план виходить людина з її життєво важливими потребами, а досконалість юридичного механізму визначається саме як здатність останнього забезпечити ці потреби. В сучасних умовах соціальні права визнаються фундаментальними, водночас вони є найбільш проблематичним серед інших конституційних прав [1, с. 6].

Соціальні права людини – це комплекс прав, що забезпечують гідний рівень життя, соціальний захист та можливості для особистого розвитку в суспільстві. Вони пов'язані з умовами праці, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення тощо. Ці права є невід'ємною частиною загальновизнаних прав і свобод людини і громадянина. Конституція України гарантує широкий спектр соціальних прав, що закріплені переважно в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» [2]. Стосовно права на працю та їх належні умови, Конституція говорить, що кожна людина має право на працю, що передбачає можливість забезпечувати своє життя за рахунок вільно обраної або добровільно прийнятої трудової діяльності. Держава забезпечує умови для повної реалізації цього права, гарантує рівні шанси у виборі професії та виду трудової діяльності, а також впроваджує програми професійного навчання, підготовки та перепідготовки кадрів відповідно до потреб суспільства. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Законодавством також чітко встановлено право на страйк, адже працівники мають право на страйк з метою захисту своїх економічних та соціальних інтересів. Порядок реалізації цього права визначається законодавчо з урахуванням потреб національної безпеки, охорони здоров'я, а також поваги до прав і свобод інших осіб. Участь у страйку є добровільною - ніхто не має права змушувати людину приєднуватися до страйку або відмовлятися від участі в ньому. Варто відмітити, що обмеження або заборона на проведення страйку допускається лише на підставі закону.

Конституція України, а саме стаття 46 передбачає, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [2].

Варто вказати також і про ще одне з основних соціальних прав і благ – право на житло. Конституція України гарантує, що кожна людина має право на житло. Держава забезпечує умови, за яких кожен громадянин може побудувати власне житло, придбати його у власність або орендувати. Житловий кодекс України теж гарантує громадянам право на житло. Це право забезпечується розвитком і охороною житлового фонду, сприянням кооперативному та індивідуальному житловому будівництву, справедливим розподілом під

громадським контролем жилої площі, яка надається в міру здійснення програми будівництва благоустроєних жител, наданням громадянам за їх бажанням грошової компенсації за належне їм для отримання жиле приміщення для категорій громадян, визначених законом, а також невисокою платою за квартиру і комунальні послуги [3].

Право на охорону здоров'я теж важлива соціальна гарантія яку потрібно завжди підтримувати державним інститутам у демократичному суспільстві.

Кожен громадянин має право на охорону здоров'я, отримання медичної допомоги та медичне страхування. Держава забезпечує охорону здоров'я шляхом фінансування відповідних соціально-економічних, медичних, санітарних та профілактичних програм. Саме держава створює умови для ефективного й загальнодоступного медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я України, медична допомога надається безкоштовно.

Важливою соціальною гарантією є право на освіту. Відповідно до статті 53 Конституції України держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [2].

Громадяни мають право безкоштовно отримувати вищу освіту в державних і комунальних закладах освіти на основі конкурсу. Представникам національних меншин держава гарантує, відповідно до закону, можливість навчатися рідною мовою або вивчати її у державних і комунальних навчальних установах чи через національно-культурні товариства.

Соціальні права є невід'ємною складовою системи прав людини і мають фундаментальне значення для забезпечення гідного життя кожного громадянина. Вони включають право на працю, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, житло тощо. Конституція України та низка законів гарантують реалізацію соціальних прав, що відповідає міжнародним стандартам, закріпленим у таких актах, як Загальна декларація прав людини, Міжнародні пакти ООН, Європейська соціальна хартія тощо. Держава зобов'язана створювати умови для практичного здійснення соціальних прав через відповідну соціальну політику, фінансування програм охорони здоров'я, освіти, підтримки малозабезпечених верств населення тощо. Попри наявність законодавчих гарантій, на практиці реалізація соціальних прав стикається з низкою проблем: обмежене фінансування, нерівний доступ до послуг, недосконалість механізмів реалізації прав, особливо в умовах економічних труднощів і збройного конфлікту.

Подальше вдосконалення гарантій соціальних прав в Україні потребує комплексного підходу: реформування соціальної сфери, зміцнення інституційної спроможності держави, посилення контролю за виконанням законодавства, а також тісної співпраці з міжнародними організаціями

Список використаних джерел:

1. Прилипко С. М. Предмет права соціального забезпечення : автореф. дис... д-ра юрид. Наук : 12.00.05. Х., 2007. 47 с.
2. Конституція України : Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 22.09.2025).
3. Житловий Кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 30.06.1983 № 5464-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>. (дата звернення: 22.09.2025).

РАЦУК Катерина

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

КАДАЛА Віталій

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Сфера пасажирських перевезень має важливе соціальне та стратегічне значення, адже забезпечує реалізацію конституційного права громадян на свободу пересування, доступ до соціальних благ і захист життєво необхідних інтересів. У звичайних умовах її функціонування регламентується комплексом нормативно-правових актів, що встановлюють правила організації перевезень, відповідальність перевізників та гарантії прав пасажирів. Проте в умовах надзвичайних ситуацій – війни, воєнного стану, техногенних катастроф чи пандемій – звичні механізми регулювання виявляються недостатніми. Виникає потреба у спеціальних правових інструментах, здатних швидко реагувати на загрози, забезпечуючи баланс між безпекою та дотриманням прав людини. Саме питання правового регулювання пасажирських перевезень в кризових умовах є особливо актуальним в Україні, яка одночасно зіштовхнулася і з глобальною пандемією COVID-19, і з викликами повномасштабної збройної агресії.

Нагадаємо, основу правового регулювання становить Закон України «Про автомобільний транспорт» [1], який визначає загальні умови організації пасажирських перевезень, права та обов'язки перевізників і пасажирів, порядок укладання договорів та механізми відповідальності. Доповненням є Цивільний

кодекс України, який у статті 910 регламентує зміст договору перевезення пасажирів [2]. У цьому договорі перевізник зобов'язується доставити пасажирів до пункту призначення, а пасажир – сплатити встановлену плату. Таким чином, загальна нормативна база закріплює базові права та обов'язки сторін, однак у кризових умовах вона доповнюється спеціальними актами, що враховують нові виклики.

Доцільно звернути увагу на той факт, що під час пандемії COVID-19 Європейський Союз запровадив систему «зон ризику», коли обмеження встановлювалися відповідно до епідемічної ситуації у конкретному регіоні. Такий адаптивний підхід дозволяв зберегти базову мобільність населення та уникнути повного блокування транспортних систем. У сфері авіаперевезень діє Монреальська конвенція 1999 року [3], що встановлює підвищені стандарти відповідальності перевізників перед пасажирами. Міжнародна практика свідчить, що навіть під час надзвичайних ситуацій ключовим орієнтиром має бути захист прав людини при одночасному забезпеченні безпеки.

З цього приводу було ухвалено низку постанов Кабінету Міністрів України, серед яких ключовою стала постанова № 211 від 11 березня 2020 року [4]. Нею було введено карантинні обмеження, що безпосередньо стосувалися пасажирських перевезень. У регіонах із найвищим рівнем епідемічної небезпеки («червоні зони») було заборонено регулярні та нерегулярні перевезення, а в інших регіонах дозволялося перевезення обмеженої кількості пасажирів із дотриманням санітарних вимог. Також було запроваджено обов'язок пред'явлення COVID-сертифікатів або негативних тестів для міжрегіональних перевезень [5]. Ці заходи дозволили обмежити поширення хвороби, проте водночас суттєво вплинули на права громадян і економічний стан перевізників.

Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України у 2022 році система перевезень зіштовхнулася з низкою викликів: руйнування інфраструктури, блокування транспортних шляхів, необхідність евакуації населення. Відповіддю держави стало прийняття Закону № 4397-IX від 30 квітня 2025 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо задоволення потреб населення у перевезеннях в умовах воєнного стану» [6]. Ним передбачено можливість використання транспортних засобів, отриманих як гуманітарна допомога, для забезпечення перевезень у громадах. Таке рішення дозволило вирішити проблему нестачі транспорту та підтримати мобільність населення навіть у критичних умовах.

Незважаючи на вжиті заходи, правове регулювання пасажирських перевезень в умовах надзвичайних ситуацій має низку недоліків. По-перше, відсутній чіткий механізм компенсації збитків перевізникам, які зазнали втрат через обмеження. По-друге, правова невизначеність щодо відповідальності за порушення обмежень створює колізії між органами влади і перевізниками. По-третє, захист прав пасажирів у надзвичайних умовах залишається недостатнім: йдеться про повернення вартості квитків, компенсацію затримок та гарантії безпеки під час перевезень. Вирішення цих проблем можливе шляхом гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами,

вдосконалення системи державної підтримки та створення гнучких механізмів регулювання, що дозволять швидко реагувати на кризові обставини.

Таким чином, правове регулювання пасажирських перевезень в умовах надзвичайних ситуацій є комплексним та динамічним процесом, що поєднує у собі як загальні норми транспортного законодавства, так і спеціальні заходи, спрямовані на захист суспільних інтересів та безпеки громадян. Український досвід останніх років продемонстрував важливість оперативного прийняття правових рішень у сфері транспорту, зокрема під час пандемії COVID-19 та введення воєнного стану. Разом з тим, наявні проблеми – недостатня визначеність щодо компенсацій перевізникам, нечіткий розподіл відповідальності між органами влади і суб'єктами перевезень, а також потреба у захисті прав пасажирів – потребують подальшого вдосконалення нормативної бази.

Перспективним є запозичення міжнародного досвіду та гармонізація українського законодавства із європейськими стандартами, що дозволить створити стійку та гнучку модель транспортної системи. Забезпечення балансу між безпекою, ефективністю перевезень та дотриманням прав людини має залишатися ключовим орієнтиром державної політики у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про автомобільний транспорт : Закон України ВІД 05.04.2001 року № 2344-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14>. (дата звернення: 12.09.2025).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 12.09.2025).
3. Монреальська конвенція про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень 1999 року: Міжнародний документ від 28.05.1998 року №995_594. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_594#Text. (дата звернення: 12.09.2025).
4. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова КМУ № 211 від 11.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF>. (дата звернення: 12.09.2025).
5. МОЗ України. Роз'яснення щодо карантинних обмежень. URL: <https://moz.gov.ua/>. (дата звернення: 12.09.2025).
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо задоволення потреб населення у перевезеннях в умовах воєнного стану : Закон України № 4397-IX від 30.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4397-20>. (дата звернення: 12.09.2025).

ФЕДОТОВ Іван

курсант факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (військова частина 9960)

ІВАШКОВА Тетяна

доцент кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (військова частина 9960)

РЕФОРМА ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ВОЄННИЙ СТАН ЯК КАТАЛІЗАТОРИ ОНОВЛЕННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується глибокими змінами у сфері приватно-правового регулювання. Вони зумовлені поєднанням двох визначальних чинників: тривалої дії правового режиму воєнного стану та масштабної реформи господарського законодавства. Збройна агресія Російської Федерації, розпочата 24 лютого 2022 року, спричинила введення воєнного стану на всій території держави, який відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII неодноразово продовжувався й наразі діє до 5 листопада 2025 року. Такий безперервний режим створює безпрецедентні виклики для функціонування приватно-правових інститутів та механізмів регулювання суспільних відносин [1]. Паралельно триває глибинна реформа приватного права, пов'язана зі скасуванням із 28 серпня 2025 року Господарського кодексу України та переходом до єдиної цивілістичної моделі регулювання майнових відносин на основі Цивільного кодексу України [4].

Правовий режим воєнного стану надає органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування додаткові повноваження для відвернення загроз і забезпечення національної безпеки. Це супроводжується тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб [2]. Особливістю сучасного правового режиму є його тривалість та всеохопність, що формує нове правове середовище, у якому традиційні принципи автономії волі, диспозитивності й рівності сторін у приватно-правових відносинах потребують системного узгодження з публічними інтересами національної безпеки й оборони.

Найпомітнішою подією у сфері приватного права стало скасування Господарського кодексу України на підставі Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм

у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 р. № 4196-IX. Від 28 серпня 2025 року корпоративні та господарські норми повністю переходять під регулювання Цивільного кодексу України. Заборонено створення нових юридичних осіб у формі державних, комунальних, приватних і дочірніх підприємств, а також скасовано специфічні речові права – господарського відання та оперативного управління. Натомість запроваджено сучасні приватноправові моделі управління державним і комунальним майном, зокрема право узурфрукту та право відання, що за своєю суттю відповідають європейським стандартам і передбачають розмежування прав користування та управління об'єктами [1; 4].

Перехідний період триватиме три роки. Протягом перших шести місяців органи управління державними підприємствами зобов'язані ухвалити рішення про їх перетворення на господарські товариства – акціонерні товариства або товариства з обмеженою відповідальністю. Приватні підприємства також підлягають обов'язковому перетворенню в господарські товариства протягом усього перехідного періоду. Це забезпечить єдині правила функціонування бізнесу на основі норм Цивільного кодексу України, уніфікує підходи до статутної діяльності, структури корпоративного управління та захисту прав кредиторів і працівників.

В умовах воєнного стану особливого значення набуло вдосконалення механізмів публічно-приватного партнерства. Закон України «Про публічно-приватне партнерство» від 19 червня 2025 р. № 4510-IX запроваджує новий підхід до залучення приватних інвестицій для післявоєнного відновлення. Він передбачає створення електронної торговельної системи для проєктів концесії за європейськими стандартами, гарантії стабільності умов та недискримінаційного ставлення до приватних партнерів [3]. Запроваджено спеціальний режим для проєктів відбудови зруйнованої війною інфраструктури, який діятиме протягом воєнного стану та ще сім років після його завершення. Механізм «інфраструктури в розстрочку» дозволяє оплачувати проєкти після введення об'єкта в експлуатацію, що зменшує навантаження на бюджети та стимулює реалізацію більшої кількості соціально важливих ініціатив.

Скасування Господарського кодексу зумовлює й глибокі зміни у сфері договірних прав. Від 28 серпня 2025 року договори поставки, оренди та інші господарсько-правові контракти укладатимуться за новими правилами Цивільного кодексу. Істотно змінюються вимоги до істотних умов, порядку укладання та виконання договорів, правові наслідки порушення зобов'язань. Агентський договір втрачає спеціальне правове регулювання, адже Цивільний кодекс України не містить відповідних норм. Водночас договори, укладені до скасування Господарського кодексу, продовжують діяти в частині, що не суперечить імперативним положенням нового законодавства [4].

Реформа приватного права відкриває нові можливості для розвитку підприємництва та залучення інвестицій. Усунення дуалізму регулювання, який понад два десятиліття створював колізії й правову невизначеність, сприятиме підвищенню передбачуваності правозастосування [2]. Гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами посилює

привабливість української юрисдикції для іноземних інвесторів і формує передумови інтеграції України до єдиного європейського правового простору. Скасування застарілих форм управління державним майном і перехід до сучасних приватноправових конструкцій підвищують ефективність використання державних активів та сприяють залученню приватного капіталу в модернізацію інфраструктури [1].

Подальший розвиток приватно-правового регулювання в умовах воєнного стану потребує збалансування публічних інтересів національної безпеки з фундаментальними принципами приватного права. Успішне завершення перехідного періоду реформи господарського законодавства залежить від скоординованих дій органів державної влади, бізнес-спільноти, судової практики та громадянського суспільства. Вирішальними завданнями залишаються забезпечення правової визначеності для учасників цивільного обороту, створення дієвих механізмів захисту приватних прав і законних інтересів, формування сприятливого інвестиційного клімату для післявоєнної відбудови економіки. Комплексна трансформація приватно-правового регулювання здатна стати підґрунтям для побудови сучасної конкурентоспроможної економіки, інтегрованої до європейського та світового правового простору.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України втратив чинність: ключові зміни вже з 28 серпня 2025 року, що і для кого зміниться. Лисянський районний суд Черкаської області. URL: <https://ls.ck.court.gov.ua/sud2311/pres-centr/novosti/1872416/>. (дата звернення: 14.09.2025).
2. Правова система України в умовах воєнного стану : збірник наукових праць / за ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 540 с.
3. Публічно-приватне партнерство в Україні – нові правила | DLF attorneys-at-law. URL: <https://surl.li/cwmztw>. (дата звернення: 14.09.2025).
4. Скасування ГКУ з 28 серпня 2025: Мін'юст докладно роз'яснив зміст реформи. «Дебет-Кредит» – Бухгалтерські новини. URL: <https://surl.li/cpqkkk>. (дата звернення: 14.09.2025).

ШЕЛЯЖЕНКО Юрій

*директор Приватної наукової установи
«Інститут миру і права»,
доктор філософії у галузі права*

ПРЕЗУМПЦІЯ ДОБРОСОВІСНОСТІ ТА ПОВАГА ДО ПРИВАТНОСТІ ПРИ ПЕРЕВІРЦІ ОБҐРУНТОВАНOSTІ ЗАЯВ ПРО СУМЛІННУ ВІДМОВУ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

У цій доповіді пояснюється необхідність застосування принципів презумпції добросовісності та поваги до приватності при можливій перевірці

обґрунтованості заяв про сумлінну відмову для цілей юридичного визнання та захисту права людини на сумлінну відмову від військової служби у приватно-правових та публічно-правових відносинах.

Під заявою про сумлінну відмову від військової служби пропонується розуміти будь-яке юридично значуще вираження у правових відносинах переконань особи, яке свідчить про те, що особа має та сповідує релігійні чи нерелігійні переконання пацифістського характеру, які несумісні із виконанням військового обов'язку, в тому числі із проходженням військової служби. Зокрема, з огляду на зміст частини четвертої статті 35 Конституції України, всяка заява про заміну виконання військового обов'язку альтернативною невійськовою службою має розглядатися як заява про сумлінну відмову від військової служби.

Юридичне визнання та захист права людини на сумлінну відмову від військової служби у приватно-правових і публічно-правових відносинах може потребувати перевірки обґрунтованості заяв про сумлінну відмову, тобто, юридичної оцінки фактичних обставин, про які свідчить заява, у контексті конкретних правових відносин і відповідних правових актів. Така перевірка може проводитися при направленні на альтернативну службу, у адміністративних, кримінальних та інших провадженнях і юридичних процесах, розгляді звернень громадян і прохань про надання правової допомоги, тощо. У публічно-правовій площині доказом такої потреби можуть бути вимоги ст. ст. 4, 9 – 12 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу». У приватно-правовій площині, наприклад, статутом Приватної наукової установи «Інститут миру і права» передбачено, що для науково-дослідницьких і експериментальних цілей в інституті може здійснюватися добровільний облік сумлінних відмовників і ведення реєстру заяв про сумлінну відмову, альтернативний невійськовий облік для захисту прав на свободу світогляду і віросповідання та направлення на альтернативну невійськову службу, а також підготовка наукових висновків про обґрунтованість заяв про сумлінну відмову.

Сумлінна відмова від військової служби (*conscientious objection to military service*) відноситься до прав людини, стандарти дотримання яких відповідно до міжнародних договорів сформулювали уповноважені міжнародні органи, в тому числі ООН і Ради Європи (Комітет з прав людини, Європейський суд з прав людини, тощо) [1, с. 230]. Переклади українською мовою міжнародних документів щодо права людини на сумлінну відмову поширювалися у 2024 році серед учасників школи пацифізму «Вільні цивільні» [2, с. 82], а у 2025 році на прохання релігійної громади квакерів автор підготував для публікації і надіслав до Конституційного Суду України переклад українською мовою Висновку №1219/2024 Європейської комісії за демократію через право (Венеційської комісії) від 18 березня 2025 року «Україна – Юридичний висновок *amicus curiae* щодо альтернативної невійськової служби» [3], який суд взяв до уваги [4].

У ґрунтовному дослідженні з проблематики позитивних зобов'язань держави із захисту права на сумлінну відмову С. Рабінович звертає увагу на необхідність забезпечити справедливий баланс суспільних та індивідуальних інтересів у питанні альтернативної служби в умовах воєнного стану та відзначає, що до головних причин тривалого незапровадження в Україні альтернативної

служби під час мобілізації належить насамперед ризик зловживань цим інститутом та потенційна можливість його недобросовісного використання з метою ухилення від призову. До способів такого балансування дослідник відносить перевірку наявності підстав для заміни військової служби альтернативною, яка має здійснюватися уповноваженими органами судової або виконавчої влади, наприклад, за пропозицією Д. Вовка, колегіальними органами, незалежними від ЗСУ та Міноборони. С. Рабінович наводить також перелік можливих, на його думку, способів доказування «сумлінності відмови особи» та побіжно висловлює без будь-яких пояснень думку про те, що застосовність презумпції добросовісності особи у процесі такого доказування може залежати від часу набуття особою відповідних релігійних переконань, а саме, до чи після дати початку повномасштабної агресії з російського боку проти України [5]. Погоджуючись із С. Рабіновичем в тому, що під час перевірки має презюмуватися добросовісність сумлінного відмовника, не можемо погодитися з ним в тому, що така презумпція нібито не має застосовуватися у разі набуття антивоєнних переконань після дати повномасштабного російського вторгнення, оскільки цим, по суті, пропонується обмежити конституційні права на релігійну недискримінацію і презумпцію невинуватості (ст. ст. 24, 62 Конституції України) в умовах воєнного стану, що не допускається за ст. 64 Конституції України.

Погоджуючись із С. Рабіновичем у тому, що перевірка обґрунтованості сумлінної відмови для її юридичного визнання державою може проводитися в судовому та адміністративному порядку, додамо, що в процесі такої перевірки, на нашу думку, можуть братися до уваги висновки фахівців, приватних наукових установ та експертних організацій. Також підкреслимо, що така перевірка для визнання сумлінної відмови у приватно-правових відносинах недержавними суб'єктами (правозахисниками, роботодавцями, благодійниками, закладами освіти, медіа, церквами, тощо) може проводитися у приватно-правових процесах, із залученням послуг щодо надання фахових (експертних) висновків на ринку або у внутрішніх процедурах. Така перевірка може включати анкетування та/або усне опитування фахівцем чи комісією фахівців. Висновок в результаті перевірки може включати: короткий зміст заяви про сумлінну відмову і контексту правових відносин, в якому заяву було зроблено; аналіз відомостей про можливі сумніви у обґрунтованості (правомірності) заяви; аналіз відповідей відмовника на питання анкети або опитування; опис змісту права на сумлінну відмову в контексті конкретних правових відносин та методики перевірки обґрунтованості заяв; застосування методики до заяви та можливих сумнівів у її обґрунтованості; висновок щодо обґрунтованості заяви та практичні рекомендації.

Суть презумпції добросовісності полягає в тому, що слід вважати правомірною заяву про набуття і дотримання сумлінної відмови у внутрішньому та зовнішньому аспектах, поки її протиправність або (та) недостовірність не доведена поза розумним сумнівом. Виявлення недостатньої обґрунтованості заяви не свідчить про відсутність права на сумлінну відмову, якщо відсутні такі докази. За ч. 5 ст. 12 Цивільного кодексу України заява про сумлінну відмову має вважатися добросовісною, якщо інше не встановлено судом. Міжнародними стандартами, наведеними, зокрема, у доповіді УВКПЛ ООН А/НRC/41/23 за

2019 рік [2, с. 129 – 143], рекомендовано державам приймати заяви про сумлінну відмову без додаткових перевірок, як це робиться у Швейцарії, Норвегії та Австрії (подібно до того, як в Україні не перевіряється наявність релігійних переконань у разі відмови від РНОКПП), а також дотримуватися справедливого процесу у разі проведення таких перевірок, зокрема, не допускати надмірне втручання у приватне життя та автоматичну дискваліфікацію заяв про сумлінну відмову на підставі будь-якої інформації, включаючи біографічну.

Список використаних джерел:

1. Шеляженко Ю. В. Порушення права людини на сумлінну відмову (conscientious objection) від військової служби в Україні та необхідність юридичного гарантування цього права. *Права людини – пріоритет сучасної держави* : збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 230 – 235.
2. Шеляженко Ю. В. Вільні цивільні: школа пацифізму. Навч. посібник і матеріали. Київ, 2024. URL: <https://www.researchgate.net/publication/395575924>.
3. Квакери переклали українською мовою висновок Венеційської комісії на допомогу Конституційному Суду України. URL: <https://friends.org.ua/1173>.
4. Лист Конституційного Суду України від 22.04.2025 р.
5. Рабінович С. П. Заміна виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою як позитивне зобов'язання держави в умовах воєнного стану: pro et contra. *Український часопис конституційного права*. 2025. № 2/2025 (35). С. 45 – 76.

ЯЦКАНИЧ Анна

студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

КАДАЛА Віталій

доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ЛІЦЕНЗУВАННЯ У СФЕРІ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Залізничний транспорт є однією з ключових складових єдиної транспортної системи України та виконує стратегічну роль у забезпеченні мобільності населення і перевезення вантажів як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Він включає не лише підприємства залізничного

транспорті та рухомий склад, а й залізничні шляхи сполучення, інфраструктурні об'єкти промислового та будівельного призначення, торговельні та постачальницькі підприємства, навчальні заклади різних рівнів, заклади охорони здоров'я, культури та спорту, науково-дослідні й проєктно-конструкторські організації. Така широка структура забезпечує безперервну функціональність та розвиток залізничної інфраструктури незалежно від форм власності, що підкреслює комплексний характер залізничного транспорту та його інтеграцію у національну економіку [4, с. 58].

У зв'язку з широким колом функцій залізничного транспорту надзвичайно важливим є ефективне регулювання його діяльності, серед якого центральне місце займає процедура ліцензування. Ліцензування, як зазначає Т. С. Васильєва, виступає інструментом державного регулювання господарських відносин і має превентивний характер: воно запобігає негативним наслідкам діяльності монопольних або недобросовісних організацій, забезпечує захист критично важливих сфер економіки, внутрішнього ринку та національних інтересів. Водночас ліцензування не обмежує розвиток ринкових відносин, а, навпаки, стимулює економічну активність суб'єктів господарювання, дозволяючи державі використовувати наявні ресурси та можливості для підтримки безпечного та ефективного функціонування залізничного транспорту [1, с. 111].

Процедура ліцензування у сфері залізничного транспорту в Україні регулюється комплексом нормативно-правових актів, що поєднують загальні принципи ліцензування та спеціальні вимоги до залізничних перевезень. Відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», ліцензування визначено як засіб державного регулювання, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища» [3]. Відповідно до ст. ст. 9 – 10 наведеного закону суб'єкт господарювання має право отримати ліцензію, якщо відповідає встановленим умовам, а орган ліцензування зобов'язаний розглянути заяву протягом встановленого строку та прийняти рішення про видачу або відмову [3].

З правової позиції порядок ліцензування у сфері залізничного транспорту детально регламентується положеннями затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2015 р. № 1168 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів залізничним транспортом» (далі – Ліцензійні умови). Ці умови встановлюють вичерпний перелік документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії, а також конкретизують кадрові, організаційні, технологічні та безпекові вимоги, обов'язкові для виконання суб'єктами господарювання під час провадження діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів (пункт 1) [2].

Зокрема, здобувач ліцензії повинен подати копії наказів про створення спеціалізованого підрозділу з ліквідації надзвичайних ситуацій або відповідний договір із сторонніми організаціями (пункт 6.1), наказ про призначення особи, відповідальної за організацію перевезень пасажирів або небезпечних вантажів

(пункт 6.2 та 7.2), документи про освіту та кваліфікацію персоналу відповідно до встановлених стандартів (пункт 6.3 та 7.3), а також засвідчені копії регламентних умов і сертифікати відповідності виконання процесів та надання послуг вимогам законодавства та регламентним умовам (пункт 6.6, 6.7, 7.6, 7.7).

Важливо розуміти, що ліцензійні умови також визначають кадрові та організаційні вимоги: суб'єкт господарювання зобов'язаний забезпечити наявність кваліфікованого персоналу, періодичне підвищення його кваліфікації (пункт 9.1), укладення трудових або колективних договорів (пункт 9.2), зберігання документів, що підтверджують відповідність ліцензіату вимогам (пункти 10.1 та 10.2), а також повідомлення органу ліцензування про зміни в документах протягом одного місяця (пункт 10.3) та забезпечення присутності керівника або уповноваженої особи під час перевірок (пункт 10.4). Крім того, Ліцензійні умови передбачають порядок дій у разі тимчасового припинення діяльності (пункт 11) і регламентують вимоги до суб'єктів, що здійснюють перевезення пасажирів (пункт 12) та небезпечних вантажів або відходів (пункт 13), включно з використанням відповідного рухомого складу, організацією навчання персоналу, страхуванням відповідальності та забезпеченням безпеки вантажів [2].

Таким чином, комплексний підхід демонструє, що процедура ліцензування у сфері залізничного транспорту спрямована не лише на формальну реєстрацію діяльності, а на створення механізмів превентивного контролю за дотриманням стандартів безпеки, кадрової компетентності та організаційної готовності суб'єктів господарювання. Впровадження конкретних вимог щодо навчання персоналу, наявності сертифікатів відповідності та регламентних умов дозволяє державі мінімізувати ризики аварійних ситуацій, захистити пасажирів і вантажі, а також стимулювати професійний розвиток персоналу та підвищувати надійність залізничної інфраструктури в цілому.

Список використаних джерел:

1. Васильєва Т. С. Ліцензування господарської діяльності як окремий напрямок адміністративно-правового режиму. *Право і безпека*. 2011. № 1 (38). С. 110 – 115.

2. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів залізничним транспортом : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2015 № 1168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1168-2015-%D0%BF#n10> (дата звернення: 19.09.2025).

3. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#n166> (дата звернення: 19.09.2025).

4. Транспортне право : навч. посіб. / Ковальов А. О., Кім К. В., Продащук С. М. та ін. Харків : УкрДУЗТ, 2022. 189 с.

Секція 2.

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

АВРАМЕНКО Максим

*студент юридичного факультету
Національного університету «Запорізька
політехніка»*

Науковий керівник:

МАКСАКОВА Руслана

*в. о. завідувача кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька
політехніка»,
доктор юридичних наук, професор*

ОРГАНІЗАЦІЙНА ГНУЧКІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасні безпекові виклики, що варіюються від гібридних загроз до повномасштабної збройної агресії, стали каталізатором критичної переоцінки інституційної спроможності системи державного управління України. Глибокий аналіз її функціонування в екстремальних умовах виявив системні недоліки, насамперед недостатню гнучкість та адаптивність організаційних структур центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ). Традиційна веберівська ієрархічна модель, що характеризується високим ступенем формалізації та бюрократизації процедур, продемонструвала обмежену здатність до оперативного реагування на динамічні загрози. Чинне правове регулювання, розроблене переважно для забезпечення стабільності та передбачуваності в мирний час, в умовах кризи часто створює адміністративні бар'єри для ухвалення нестандартних управлінських рішень, що є необхідними для ефективної протидії [1].

Окремою проблемою, що потребує системного вирішення, є інституційна фрагментація та відомча замкненість. Ці явища перешкоджають формуванню комплексного, синергетичного підходу (whole-of-government approach) до нейтралізації загроз, які мають гібридний, багатовимірний характер [2]. Таким чином, усвідомлення цих системних вад формує емпіричне та теоретичне підґрунтя для визначення перспективних напрямів оптимізації організаційної будови та підвищення результативності функціонування ЦОВВ у новому безпековому середовищі.

Перший перспективний напрям полягає у кардинальному перегляді підзаконної правотворчості ЦОВВ та імплементації адаптивних регуляторних

механізмів. Теоретико-правовий аналіз свідчить, що саме процес створення відомчих нормативно-правових актів (наказів, інструкцій, положень) є одним із ключових джерел інституційної інерції та повільності державного апарату. Існуюча система підзаконної правотворчості часто характеризується надмірною бюрократизацією, тривалими процедурами внутрішнього та зовнішнього узгодження, а також ризиками виникнення правових колізій та невідповідності актам вищої юридичної сили [3]. В умовах кризи така регуляторна повільність перетворюється на критичну вразливість, оскільки органи влади виявляються нездатними оперативно адаптувати власну нормативну базу до стрімких змін обстановки.

Перспектива полягає у створенні гнучких правових режимів, здатних активуватися превентивно або у відповідь на виникнення чітко визначених індикаторів загрози. Такі режими мають дозволяти тимчасову, але юридично обґрунтовану зміну стандартних процедур. Досвід функціонування військових адміністрацій та застосування спрощених процедур публічних закупівель є практичним підґрунтям для кодифікації таких механізмів. Важливим елементом є впровадження принципу «sunset clauses» (положень про припинення дії), що забезпечить автоматичне повернення до стандартного режиму функціонування після стабілізації ситуації, запобігаючи перманентному збереженню надзвичайних повноважень та зберігаючи демократичний контроль [4].

Другим напрямом є структурна оптимізація та інтелектуалізація управління через поглиблену цифрову трансформацію. Це передбачає не просто діджиталізацію існуючих процесів, а фундаментальний перехід від жорсткої вертикальної ієрархії до мережевої моделі взаємодії. Така модель ґрунтується на посиленні горизонтальних зв'язків між ЦОВВ та іншими суб'єктами сектору безпеки. Однак ключовою перспективою тут є впровадження систем на основі штучного інтелекту (далі – ШІ) для підтримки ухвалення рішень. ШІ здатен обробляти величезні масиви неструктурованих даних (big data) з різних джерел – від розвідувальної інформації та супутникових знімків до аналізу відкритих джерел (OSINT) та соціальних мереж. Це дозволяє в режимі реального часу виявляти аномалії, ідентифікувати приховані загрози та моделювати ймовірні сценарії їх розвитку, надаючи керівництву держави якісно новий рівень ситуаційної обізнаності [5]. Інтеграція ШІ в контури управління ЦОВВ може суттєво прискорити цикл «спостереження – орієнтація – рішення – дія» (OODA loop), що є критично важливим у протистоянні високотехнологічному противнику.

Третій, і найбільш комплексний, напрям – це зміна парадигми та культури державного управління. Забезпечення довгострокової результативності неможливе без фундаментальних зрушень у підходах до менеджменту. Це вимагає делегування більшої кількості повноважень та підвищення рівня автономності керівників середньої та вищої ланки, що дозволить прискорити процес ухвалення рішень. Необхідно впроваджувати систему управління, орієнтовану на конкретні результати (Performance Management), а не на формальне дотримання процедур. Важливим елементом є інституціоналізація процесу засвоєння уроків (lessons learned) через регулярне проведення аналізу

проведених дій (After-Action Reviews). Досвід, набутий під час повномасштабного вторгнення, має стати основою для оновлення програм професійного розвитку державних службовців, фокусуючись на таких компетенціях, як кризовий менеджмент, стратегічне мислення та лідерство в умовах невизначеності [4]. Окрім того, нова реальність вимагає формування у держслужбовців цифрових компетенцій та базового розуміння можливостей і ризиків використання технологій ШІ для уникнення технологічного відставання та забезпечення ефективної взаємодії з новими аналітичними системами [5]. Відтак організаційна гнучкість перетворюється із ситуативної вимоги на стратегічний імператив, що визначає здатність держави до виживання та розвитку та стає ключовою ознакою ефективного врядування в епоху глобальної невизначеності.

Список використаних джерел:

1. Кононець А. С. Організаційно-правові засади функціонування центральних органів виконавчої влади в державному управлінні України : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» / науковий керівник М. І. Зелінська. Маріупольський державний університет. Київ, 2025. 74 с.
2. Богун А. Б., Бейкун А. Л. Сучасна проблематика належності та ефективності правового регулювання національної безпеки, її складових та суб'єктів забезпечення. *Міжнародне гуманітарне право та основи безпеки у період збройних конфліктів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 лютого 2025 р.). Київ : КІНГУ, 2025. С. 348 – 352.
3. Нечитайленко А. О., Нечитайленко В. А. Теоретико-правові проблеми підзаконної правотворчості центральних органів виконавчої влади. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2025. № 41. С. 9 – 16.
4. Беззубов Д. О. Законодавче забезпечення діяльності органів виконавчої влади в умовах воєнного стану. *Досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс конституційно-правового розвитку незалежної України* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 червня 2024 р. та 22 серпня 2024 р.). Київ, 2025. С. 63 – 68.
5. Банах С., Ковальчук О., Волощук В. Штучний інтелект в системі національної безпеки: практичний вимір воєнних конфліктів. *Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 квітня 2025 р.). Київ, 2025. С. 169 – 171.

АВРАМЧУК Вячеслав

*курсант Військово-юридичного
інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ІВАЩЕНКО Вікторія

*студентка Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія
Кондратюка»*

ФЕСЕНКО Тетяна

*студентка Полтавського інституту
економіки і права університету «Україна»*

Науковий керівник:

ІВАЩЕНКО Сергій

*викладач Військово-юридичного
інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ЕЛЕКТРОННІ СЕРВІСИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЧИ БЕЗПЕЧНА ЦИФРОВА ДЕРЖАВА

Повномасштабна війна змусила державу швидко розширювати сферу електронних послуг. Громадяни користуються цифровими документами в застосунку «Дія» (державний мобільний застосунок) і отримують через нього відповідні довідки та виплати. Одночасно зросла кількість кібератак на державні реєстри та критичну інфраструктуру. Тому головне питання цієї роботи: наскільки безпечною є цифрова держава під час війни [1; 2; 3].

Екосистема послуг. «Дія» надає цифрові документи (ID-картка, закордонний паспорт, посвідчення водія тощо) та багато сервісів для мільйонів користувачів. Цифрові паспорти мають юридичну силу, що спрощує взаємодію з державою в умовах бойових дій. Окремі послуги стосуються внутрішньо переміщених осіб, соціальних виплат та швидкого отримання довідок [4; 5; 6]. У 2025 році анонсовано Dіia.AI – модуль штучного інтелекту для надання довідок у форматі чат-спілкування [7].

Основні загрози. Під час діє воєнного стану відбуваються масовані атаки на відмову в обслуговуванні (DoS/DDOS – коли зловмисники надсилають надмірну кількість запитів і перевантажують сервери), фішингові розсилки (шахрайські листи та сайти, що крадуть дані), а також спроби зламів реєстрів і платіжних систем. Команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA (структура Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації) щороку фіксує тисячі інцидентів, які спрямовані на органи влади та об'єкти критичної інфраструктури [2; 8]. Час від часу трапляються збої електронних платежів і тимчасові зупинки реєстрів – як через атаки, так і через

технічні причини [9; 10]. Окремо варто згадати спроби вивести з ладу енергетичні системи (шкідлива програма Industroyer) та операції угруповання Sandworm [11].

Як держава захищає сервіси. Використовуються кілька рівнів захисту: сегментація та резервування мереж, багатофакторна автентифікація (вхід не лише за паролем, а й за додатковим підтвердженням), централізований моніторинг подій безпеки, регулярні резервні копії, шифрування даних під час передавання й у сховищі. Важливими є робота реагувальних команд, співпраця з приватними компаніями та міжнародними партнерами: це допомагає швидко обмінюватися технічними ознаками атак і відновлювати послуги [2; 8].

Баланс безпеки та зручності. Масова цифровізація породжує дилеми. Наприклад: бар'єрний збір даних проти персоналізації сервісів; прозорість обробки даних проти швидкості під час надзвичайних ситуацій; централізовані реєстри проти розподілених копій. Доцільно дотримуватися принципів «privacy by design» (захист даних закладається під час проектування системи), «need to know» (доступ лише тим, кому це потрібно), журналювання доступів (фіксація, хто й коли переглядав дані), незалежних аудитів і публічної звітності про інциденти. Поширеною практикою є тимчасове відключення окремих реєстрів після атаки для перевірки цілісності: це зменшує ризик втрати даних, але впливає на доступність послуг [10].

Соціальний вимір. «Цифрова держава» можлива лише за наявності довіри і базових цифрових навичок у користувачів. Сервіси мають бути доступними для вразливих груп (внутрішньо переміщені особи, військові, люди з інвалідністю), мати інклюзивні інтерфейси та офлайн альтернативи. У критичних випадках потрібні паперові дублікати документів і резервні канали верифікації особи [6; 8].

Приклади стійкості. Попри постійні кібератаки, Україні вдається підтримувати роботу ключових сервісів, швидко відновлювати доступ і розгортати нові функції – від виплат до цифрових довідок [5; 7; 9]. Партнерства з міжнародними організаціями та компаніями, а також підготовлені команди реагування суттєво підвищили кіберстійкість державних систем [8].

Висновки. Електронні сервіси під час війни – це вже не просто зручність, а частина критичної інфраструктури. Абсолютної безпеки не існує. Прийнятний рівень ризику забезпечують поєднання технічних та організаційних заходів, прозора комунікація і заздалегідь підготовлені резервні сценарії. Ключові пріоритети: (1) постійний моніторинг і швидке реагування; (2) регулярні зовнішні аудити та тестування на проникнення; (3) мінімізація зібраних даних і шифрування «за замовчуванням»; (4) розвиток цифрових навичок громадян; (5) сценарії керованої деградації сервісів і відновлення після інцидентів.

Список використаних джерел:

1. Brookings Institution. Ukraine: Digital resilience in a time of war. 2024. URL: <https://www.brookings.edu/articles/ukraine-digital-resilience-in-a-time-of-war> (дата звернення: 22.09.2025).

2. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (CERT-UA). У 2024 році опрацьовано 4315 кіберінцидентів. 08.01.2025. URL: <https://cip.gov.ua/en/news/cert-ua-minulogo-roku-opracyuvala-4315-kiberincidentiv> (дата звернення: 22.09.2025).
3. The Hacker News. CERT-UA Reports Cyberattacks Targeting Ukrainian State Systems with WRECKSTEEL Malware. 04.04.2025. URL: <https://thehackernews.com/2025/04/cert-ua-reports-cyberattacks-targeting.html> (дата звернення: 22.09.2025).
4. Ukraine.ua. Digital country: Diia та електронні послуги. 2024. URL: <https://ukraine.ua/invest-trade/digitalization/> (дата звернення: 22.09.2025).
5. CGAP. Ukraine's Diia: A Digital Lifeline in Times of Crisis. 24.10.2024. URL: <https://www.cgap.org/blog/ukraines-diia-digital-lifeline-in-times-of-crisis> (дата звернення: 22.09.2025).
6. NACES. Digital Ukrainian Credentials Accessible via Diia Digital Application. 2024. URL: <https://naces.org/digital-ukrainian-credentials-accessible-via-diia-digital-application/> (дата звернення: 22.09.2025).
7. Офіс Президента України. Команда Мінцифри презентувала нові проєкти: Diia.AI. 01.09.2025. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/komanda-mincifri-prezentuvala-prezidentu-novi-proyekti-u-sfe-99885> (дата звернення: 22.09.2025).
8. Cyber Centre of Canada. Cyber Threat Activity Related to the Russian Invasion of Ukraine (аналітичний звіт). 2022. URL: <https://www.cyber.gc.ca/sites/default/files/cyber-threat-activity-associated-russian-invasion-ukraine-e.pdf> (дата звернення: 22.09.2025).
9. Reuters. Some electronic payments systems in Ukraine disrupted. 26.04.2025. URL: <https://www.reuters.com/technology/some-electronic-payments-systems-ukraine-disrupted-2025-04-26/> (дата звернення: 22.09.2025).
10. Reuters. Ukraine says Russian cyberattack hits state registries but no data lost. 20.12.2024. URL: <https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/ukraine-says-russian-cyberattack-hits-state-registries-no-data-lost-2024-12-20/> (дата звернення: 22.09.2025).
11. WIRED. Russia's Sandworm Hackers Attempted a Third Blackout in Ukraine. 2022. URL: <https://www.wired.com/story/sandworm-russia-ukraine-blackout-gru/> (дата звернення: 22.09.2025).

АЛПАТОВА Софія

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ІВАНЕНКО Дмитро

*доцент кафедри адміністративного права
та процесу навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності в набуває особливої важливості в контексті сучасних викликів. Запровадження воєнного стану призвело до фундаментальних змін у системі правового регулювання підприємницької діяльності, розрахованих на умови мирного часу. Ключовим елементом адміністративно-правового регулювання в умовах воєнного стану стала кардинальна трансформація дозвільних процедур та контрольної-наглядової діяльності держави.

Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 року № 2145-IX [1], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12 травня 2022 р. № 2247-IX [2], «Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану» від 25 травня 2022 року № 2264 [3] було прийнято з метою підтримки сільськогосподарського виробництва, сталого забезпечення населення продуктами харчування. Прийняті законодавчі зміни спростили порядок землекористування, надання земельних ділянок для інфраструктурних та логістичних потреб, виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції.

Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 № 2120-IX [4] встановив можливість переходу суб'єктів господарювання на загальній системі оподаткування на єдиний податок 3 групи за ставкою 2 % від обороту без ПДВ, встановив ставку акцизного податку на рівні 0 % та податок на додану вартість 7 % щодо нафтопродуктів та газу.

Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період

дії воєнного стану» від 24.03.2022 № 2142-IX [5] внесено суттєві зміни до норм податкового та митного законодавства що стосуються ввезення товарів на митну територію України. Запроваджені зміни стосувались звільнення від оподаткування, спрощення митного оформлення ввезення товарів призначених для сил безпеки й оборони України.

Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» від 01.04.2022 № 2173-IX 42 [6] передбачив на тимчасовій основі, на період здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або запровадження воєнного стану, звільнення від оподаткування акцизним податком операцій ввезення на митну територію України броньованих автомобілів, отримувачем яких є сили безпеки й оборони України.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 № 2352-IX [7] передбачив можливість збільшити робочий тиждень до 60 годин на тиждень для працівників зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури. Крім того, законодавчі зміни охопили питання спрощення процедур прийняття на роботу, гнучкості робочого часу, можливості дистанційної роботи.

Таким чином, адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності характеризується спрощенням дозвільних процедур та децентралізацією управлінських рішень, що вимагає переосмислення традиційних підходів балансування між економічною свободою та вимогами національної безпеки, адаптації відповідних регуляторних механізмів викликам воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 року № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану: Закон України від 25.05.2022 року № 2264. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-20#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії

воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану : Закон України від 01.04.2022 № 2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 01.07.2022 № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20/conv#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

БАГДАСАРЯН Каріна

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ІВАНЕНКО Дмитро

*доцент кафедри адміністративного права
та процесу навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

В умовах становлення цифрової економіки інформація стає цінним ресурсом. Обробка, використання, збереження та захист персональних даних потребують нових правових механізмів для їх використання суб'єктами приватного та публічного права.

Регламент про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) 2016/679 (далі – Регламент GDPR) від 27 квітня 2016 року, визначив єдині правила захисту персональних даних для країн Європейського Союзу (далі – ЄС) [1]. Правове регулювання захисту персональних даних, в умовах цифровізації управлінських процесів суб'єктами приватного та публічного права, створює належні умови для попередження несанкціонованого розповсюдження та використання таких даних.

Стаття 4 Регламенту GDPR визначає поняття «персональні дані» як будь-яку інформацію, що стосується ідентифікованої або ідентифікованої фізичної

особи (суб'єкта даних); ідентифікована фізична особа – це особа, яку можна ідентифікувати прямо чи опосередковано, зокрема, шляхом посилання на ідентифікатор, такий як ім'я, ідентифікаційний номер, дані про місцезнаходження, онлайн-ідентифікатор або на один чи декілька факторів, характерних для фізичної, фізіологічної, генетичної, психічної, економічної, культурної чи соціальної ідентичності цієї фізичної особи [1]. Визначення змісту персональних даних Регламентом GDPR гарантує для громадян ЄС належний рівень конфіденційності.

Поняття «обробка» персональних даних означає будь-які операції що виконуються з персональними даними або наборами персональних даних, незалежно від того, чи виконуються вони автоматизованими засобами, такими як збір, запис, упорядкування, структурування, зберігання, адаптування або зміна, пошук, консультація, використання, розкриття шляхом передачі, поширення або надання доступу іншим чином, зіставлення або поєднання, обмеження, стирання або знищення [1]. Передбачений Регламентом GDPR порядок обробки персональних даних спрямований на попередження несанкціонованого доступу, використання, розголошення, знищення персональних даних.

Обробка персональних даних, згідно Регламенту GDPR, повинна відповідати наступним принципам, таким як: 1) законність, справедливість та прозорість; 2) обмеження цілей; 3) мінімізація даних; 4) точність; 5) обмеження зберігання; 6) цілісність та конфіденційність; 7) підзвітність [1]. Законодавче визначення принципів обробки персональних даних забезпечує дотримання правил збору й обробки даних, отримання згоди на збір та обробку, інформування про використання даних, правила доступу до своїх персональних даних, їх виправлення.

Дотримання правил обробки персональних даних «підкріплено» системою штрафів, передбачених ст. 83 Регламенту GDPR: 1) за порушення зобов'язань контролером та обробником даних – адміністративний штраф до 10 млн євро або до 2 % від загального світового річного обороту за попередній фінансовий рік (залежить від того, яка сума вища); 2) за порушення основних принципів прав суб'єкта даних та незаконну передачу даних – адміністративний штраф до 20 млн євро або до 4 % від загального світового річного обороту за попередній фінансовий рік (залежить від того, яка сума вища) [1]. Крім того, Регламент GDPR передбачає що накладені штрафи повинні бути ефективними, пропорційними та стримуючими.

Необхідно зауважити, стаття 15 Угоди про асоціацію між Україною ЄС передбачає зобов'язання щодо забезпечення належного рівня захисту персональних даних відповідно до європейських стандартів, зокрема відповідних документів Ради Європи [2]. Зазначена норма передбачає приведення національного законодавства України у відповідність до норм європейського законодавства, а саме норм Закону України «Про захист персональних даних» [2].

Отже, захист персональних даних ЄС обумовлений глобальними процесами цифровізації, перетворенням інформації на стратегічний ресурс.

Регламент GDPR визначив єдині правила для країн-учасниць європейської співдружності щодо використання персональних даних. Деталізовано права суб'єктів персональних даних та обов'язки розпорядників й контролерів, регламентовано порядок відповідальності суб'єктів які здійснюють обробку таких даних.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng> (дата звернення: 23.09.2025).

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода, Список, Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 02.10.2025).

3. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 02.10.2025).

БАЗИЧЕНКО Вікторія

*аспірант Херсонського національного
технічного університету*

Науковий керівник:

ФІЛІПОВА Вікторія

*завідувач кафедри державного управління
і місцевого самоврядування, доктор наук з
державного управління,
кандидат економічних наук, професор*

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасні умови, що характеризуються повномасштабною війною, розв'язаною росією, та стрімкою інтеграцією України в європейський та євроатлантичний безпековий простір, висувають перед системою державного управління у сфері національної безпеки безпрецедентні виклики. Перш за все, ефективність цієї системи є критичним чинником, що визначає здатність держави до опору, відновлення та сталого розвитку. Варто підкреслити, що застарілі підходи, бюрократична інертність та недостатня координація між відомствами стають не лише перешкодами, а й прямими загрозами для національної безпеки. Таким чином, ключовими аспектами підвищення

ефективності державного управління у сфері національної безпеки України в сучасних умовах є важливим впровадження необхідних реформ.

Підвищення ефективності управління у сфері національної безпеки неможливе без системної реформи усього сектору безпеки і оборони. Саме ця реформа має бути комплексною та охоплювати всі його складові, включаючи Збройні Сили, правоохоронні органи, спеціальні служби та оборонно-промисловий комплекс [1, с.60].

Крім того, важливим є адаптація до стандартів ЄС та НАТО. Інтеграція в євроатлантичний та європейський безпековий простір є одним із стратегічних пріоритетів України, закріпленим у Конституції. Це, в свою чергу, вимагає не лише військової сумісності з арміями країн-членів Альянсу, а й трансформації системи управління, планування та прийняття рішень відповідно до стандартів НАТО та ЄС. Відповідно такий підхід включає вдосконалення системи військової освіти, логістики, зв'язку, а також посилення цивільного демократичного контролю над силовими структурами.

Також, вважаємо, що важливим є і модернізація оборонно-промислового комплексу (далі – ОПК). В умовах війни вітчизняний ОПК стає ключовим джерелом забезпечення армії озброєнням та військовою технікою. Ефективне державне управління повинно створити умови для розвитку цієї сфери, залучення приватного капіталу, інновацій та боротьби з корупцією, яка традиційно була однією з головних проблем галузі [2, с.78].

Сучасна війна є гібридною, що поєднує військову агресію з інформаційними, кібернетичними, економічними та іншими невійськовими інструментами. Таким чином, вважаємо, що ефективне державне управління має бути спроможним комплексно протидіяти вищезазначеним загрозам.

Важливим є і координація зусиль у сфері кібербезпеки. Критична інфраструктура, державні реєстри та системи управління є постійними об'єктами кібератак. Вважаємо за необхідність створити єдиний координаційний центр, що буде відповідати за розробку та реалізацію державної політики у сфері кіберзахисту, а також забезпечувати тісну взаємодію між державним, приватним та громадським секторами.

Варто підкреслити, що в умовах зовнішньої агресії ефективність державного управління у сфері національної безпеки безпосередньо залежить від рівня міжнародної підтримки та співпраці. Таким чином, поглиблення взаємодії з НАТО та ЄС є не лише політичним, а й практичним кроком. Це дозволяє Україні отримувати сучасну зброю, обмінюватися розвідувальною інформацією, брати участь у спільних навчаннях та адаптувати власні стандарти до європейських. Також, повинна бути двостороння співпраця. Укладання двосторонніх угод про безпекові гарантії з країнами-партнерами є важливим інструментом для зміцнення обороноздатності України та отримання довгострокової підтримки.

Також, дуже важливим є і питання забезпечення прозорості та боротьби з корупцією. Корупція є внутрішньою загрозою, яка підриває ефективність державного управління, особливо в секторі безпеки. Варто зауважити, що боротьба з корупцією має бути безкомпромісною та мати системний характер.

І ефективність боротьби з корупцією залежить від незалежності та належного фінансування таких інституцій, як НАБУ, САП та НАЗК. Саме їх діяльність повинна бути захищена від політичного тиску та втручання [3, с.123].

І, насамкінець, особливу увагу слід приділяти прозорості державних закупівель для потреб оборони. Впровадження ефективних механізмів контролю та публічності дозволить запобігти зловживанням і розкраданню коштів, що є критичним в умовах війни.

Таким чином, підвищення ефективності державного управління у сфері національної безпеки України в сучасних умовах є багатограним та комплексним завданням. І відповідно воно вимагає системної реформи сектору безпеки і оборони, адаптації до гібридних загроз, поглиблення міжнародного співробітництва, а також безкомпромісної боротьби з корупцією. Лише за умови реалізації вищевказаних заходів Україна зможе не лише вистояти перед лицем агресії, але й стати повноправним членом європейської та євроатлантичної сім'ї, забезпечивши мирне та безпечне майбутнє для своїх громадян.

Список використаних джерел:

1. Заруцький О. М. Реформа сектору безпеки і оборони України: виклики та шляхи подолання. *Стратегічна панорама*. 2022. Вип. 1. С. 60 – 68.
2. Коваленко А. В. Впровадження інноваційних технологій в систему державного управління національною безпекою. *Державне управління: теорія та практика*. 2023. Вип. 1. С. 78 – 85.
3. Кривда О. А. Управління ризиками в системі національної безпеки України: сучасний стан та напрями оптимізації. *Публічне управління та адміністрування*. 2021. Вип. 2. С. 123 – 130.

БЕЛИМЕНКО Дар'я

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня Національного
університету «Запорізька політехніка»

Науковий керівник:

КИРИЧЕНКО Юрій

завідувач кафедри «Політологія та
загальноправові дисципліни» Національного
університету «Запорізька політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

Конституційне право на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб є однією з

найважливіших форм участі населення в суспільно-політичному житті країни та забезпечення громадянам України можливості відстоювати свої права і законні інтереси. Більш того, зазначене право є однією з найбільш часто застосовуваних громадянами форм здійснення безпосереднього народовладдя, що виконують насамперед такі важливі функції, а саме:

1) є формою громадського контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

2) покликані забезпечити постійний зворотний зв'язок між громадянами й органами державної влади та органами місцевого самоврядування у вирішенні життєво важливих проблем окремої людини і суспільства в цілому, реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина [1, с. 203].

Слід наголосити, що незважаючи на відсутність у міжнародних документах у сфері прав людини прямої вказівки на існування права на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб, Україна, як і переважна більшість європейських держав, закріпила це право на конституційному рівні. Так, Конституція України в ст. 40 проголосила, що “усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк” [2].

Порівняльно-правовий аналіз положень відповідних норм конституцій європейських держав засвідчив, що в них використовуються різні правові категорії для позначення видів звернення. Так, у конституціях Австрії, Андорри, Бельгії, Італії, Латвії, Люксембургу, Молдови, Монако, Нідерландів, Румунії, Словенії і Швейцарії вживається термін “петиція”; у Конституції Ліхтенштейну – “петиції та скарги”; у конституціях Болгарії і Польщі – “петиція, пропозиція, скарга”; у Конституції Португалії – “петиція, заява, вимога, прохання”; у Конституції Албанії – “заява, скарга, критичні зауваження”; у Конституції Естонії – “меморандум, заява”, а в Конституції Туреччини – “запит, скарга”. Більш того, європейська практика демонструє різні підходи щодо конституційно-правового регулювання досліджуваного права, в одних випадках встановивши порядок звернень лише до державних органів, а в інших – разом з недержавними органами влади і до громадських організацій. Наприклад, у ст. 17 Основного Закону Німеччини вказано, що “кожен має право як окремо, так і разом з іншими особами, звертатися письмово з проханнями або скаргами до компетентних інстанцій і до органів народного представництва” [3].

Також слід звернути увагу на те, що це єдине політичне право, яким можуть користуватися як громадяни України, так і особи, які не є громадянами України, але на законних підставах перебувають на території України [1, с. 203]. При цьому залежно від виду суб'єкта, право на звернення поділяється на індивідуальне, тобто це коли особа від власного імені звертається до органів державної влади, органів місцевого самоврядування або їх посадових і службових осіб, та колективне, тобто коли з одним зверненням звертаються дві і більше особи до вказаних органів або їх посадових і службових осіб. А за

формою звернення може бути усним, коли викладеним особою і записаним посадовою особою на особистому прийомі, або письмовим, це коли надсилається особою поштою чи передається до відповідного органу особисто чи за допомогою уповноваженої нею особою [1, с. 204].

Слід підкреслити, що необхідною гарантією реалізації досліджуваного права є обов'язок органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб своєчасно та об'єктивно розглядати звернення й надавати обґрунтовану відповідь по суті звернення у встановлений законом строк [1, с. 204]. Аналогічний обов'язок відповідних органів щодо надання обґрунтованої відповіді на звернення громадян закріплений в конституціях Азербайджану, Албанії, Вірменії, Греції, Ліхтенштейну, Північної Македонії, Польщі, Сербії, Туреччини, Хорватії, Чорногорії. Наприклад, у ч. 2 ст. 74 Конституції Туреччини проголошено, що “результат звернення з особистого питання повинен бути повідомлений автору прохання в письмовій формі” [4].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене можна зробити висновок, що право на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб є важливою формою участі населення в суспільному та політичному житті країни, що знайшло своє закріплення в переважній більшості конституцій європейських держав.

Список використаних джерел:

1. Політико-правова система України: підручник / За загл. ред. В. М. Кириченка. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 304 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Основний Закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 р. зі змінами від 21 липня 2010 р. URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/ea61281e39aaac743a3025aba57cb ed2/grundgesetz_uk.pdf (дата звернення: 22.09.2025).
4. Конституція Турецької Республіки від 7 листопада 1982 р. URL: <http://www.legalns.com> (дата звернення: 22.09.2025).

Беляков Максим

*аспірант юридичного факультету Вищого
навчального закладу «Національна
академія управління», м. Київ, Україна*

ЩОДО СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНИХ СТАНДАРТІВ

В реалізації та захисті екологічних прав людини надзвичайно важливе значення полягає визначення системи екологічних стандартів України, які зазвичай спрямовані на формування безпечного для життя людини навколишнього природного середовища.

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році було розпочато роботу щодо створення системи державних екологічних стандартів України, а після прийняття 10.04.2001 Закону «Про стандартизацію» – національних екологічних стандартів України. На сучасному етапі розроблено та запроваджено значну кількість стандартів, які разом із чинним законодавством, в першу чергу, системою технічних регламентів, складають основу нормативного та нормативно-технічного регулювання у сфері довкілля. Дані стандарти входять до класу 13 «Довкілля. Охорона здоров'я. Безпека» національного класифікатора НК 004: 2020 «Український класифікатор нормативних документів», затвердженого наказом Міністерства економіки України від 18.05.2020 № 905 [1].

Український класифікатор нормативних документів розроблено для структурування каталогів міжнародних, регіональних і національних стандартів й інших нормативних документів, а також для класифікування стандартів і нормативних документів у базах даних, бібліотеках тощо. І хоча зовні здається, що зміст НК 004:2020 та ідеї, які він втілює не мають правового значення, насправді це не так. Вважаємо, що зміст НК 004:2020 в багатьох випадках є основою формування й тієї системи стандартів загалом та екологічних стандартів, зокрема, які й стають нормативно-правовими документами.

Клас 13 «Довкілля. Охорона здоров'я. Безпека» містить у собі, зокрема, такі групи екологічних стандартів: 13.020 «Охорона довкілля», 13.030 «Відходи», 13.040 «Якість повітря», 13.060 «Якість води», 13.080 «Якість ґрунту. Ґрунтознавство», 13.200 «Запобігання аваріям і катастрофам», 13.280 «Протирадіаційний захист», 13.300 «Захист від небезпечних вантажів». Крім того, в цьому класі стандартів розташовані ті групи стандартів, які хоча й не є суто екологічними за своїм змістом, але містять у собі також і екологічну складову. До таких груп відносяться: 13.140 «Вплив шуму на людину», 13.160 «Вплив вібрації та удару на людину», 13.220 «Захист від пожеж», 13.230 «Вибухозахист».

Водночас окремі дослідники відносять до системи екологічних стандартів також і інші групи стандартів. Так, А. П. Войцицький, М. Ф. Рибак і С. Б. Шваб визначають систему стандартів з безпеки праці, згрупованих у групі 13.100 «Професійна безпека. Промислова гігієна» як такі, що по своїй суті також є екологічними [2, с. 44 – 46].

В. В. Тарасова, А. С. Малиновський та М. Ф. Рибак ідуть ще далі і відносять до системи екологічних стандартів також групи 13.110 «Безпечність машин і механізмів», 13.120 «Побутова безпека», 13.180 «Ергономіка», 13.240 «Захист від надмірного тиску», 13.260 «Захист від ураження електричним струмом» [3, с. 65].

Таким чином, виникає питання щодо того, які зі стандартів, визначених класом 13 НК 004-2020, можна віднести до екологічних, а які напряду не пов'язані із охороною навколишнього природного середовища та забезпеченням екологічної безпеки. Дане питання не можна розглядати як виключно теоретичне, оскільки ще зовсім нещодавно від його вирішення залежало те, які з

цих стандартів матимуть загальнообов'язкову силу при здійсненні екологічно небезпечної чи шкідливої діяльності.

Наприклад, виникає питання, чи містять екологічну складову стандарти групи 13.240 «Захист від надмірного тиску» або групи 13.180 «Ергономіка». Так, ергономікою є наука, яка комплексно вивчає особливості виробничої діяльності людини в системі «людина-техніка-довкілля» задля уможливлення її ефективності, безпеки та комфорту [4]. Іншими словами, завданням даної науки є підвищення продуктивності роботи працівника та охорона його здоров'я в умовах взаємодії не лише із технікою та виробничим середовищем, а і з навколишнім природним середовищем у цілому в контексті впливу такого середовища на людину. Відтак, ергономіка містить у собі екологічну складову, оскільки вочевидь зрозуміло, що шкідливе довкілля негативно впливає на здоров'я людини і обмежує її працездатність.

Під цим кутом зору стає зрозумілим, чому нормативні документи, в першу чергу, стандарти в галузі довкілля та його захисту, здоров'я людини та безпеки були розміщені в одному класі нормативних документів, а саме класі 13 в межах НК 004-2020. За своєю правовою та сутнісною природою вони досить тісно пов'язані: здоров'я людини напряду залежить від якісного стану навколишнього природного середовища, в той же час питання безпеки інтегрують у собі різні складові, в тому числі не лише впливу людського чинника на виробничу безпеку, безпеки від протиправних посягань і т. д., а і забезпечення екологічної безпеки. Водночас, на нашу думку, клас 13 НК 004-2020 хоча й базується в першу чергу на екологічному критерії, але містить у собі і ті групи документів, які екологічними за своєю природою не є. В цьому контексті вимушені не погодитися з низкою науковців, які відносять до екологічних стандартів такі групи стандартів, як 13.110 «Безпечність машин і механізмів», 13.240 «Захист від надмірного тиску», 13.260 «Захист від ураження електричним струмом» та деякі інші, оскільки ці стандарти пов'язані не стільки із взаємодією між людиною та навколишнім природним середовищем, скільки із взаємодією між людиною та продукцією її власної діяльності (техногенним середовищем). При цьому незалежно від впливу такого техногенного середовища на людину, цей вплив аж ніяким чином не є результатом безпечного або небезпечного довкілля (в розумінні екологічної складової), а відтак, на нашу думку, не повинен охоплюватися предметом дослідження екологічного права.

Отже екологічні стандарти можуть затверджуватись на різних рівнях та мати різну юридичну силу, в сукупності усі вони входять до системи екологічних стандартів України та використовуються для оцінки стану природного середовища і її компонентів, регламентують діяльність виробничо-господарських об'єктів з метою охорони природи, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення оптимальної якості навколишнього природного середовища на основі правильного поєднання екологічних і економічних інтересів суспільства в умовах господарської чи рекреаційної діяльності тощо [5, с. 475].

Список використаних джерел:

1. Національний класифікатор НК 004:2020 «Український класифікатор нормативних документів», затверджений наказом Міністерства економіки України від 18.05.2020 №905 «Про затвердження національного класифікатора НК 004:2020 та скасування національного класифікатора ДК 004:2008». URL: <https://drive.google.com/file/d/1zOdsiQQsGoTz34FIi5RKqpbCfqB5U1Ob/view> (дата звернення: 09.09.2025).

2. Войцицький А. П., Рибак М. Ф., Шваб С. Б. Екологічна стандартизація та нормування антропогенного навантаження на природне середовище: теоретичні основи і розрахунковий практикум : Навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. 260 с.

3. Тарасова В. В., Малиновський А. С., Рибак М. Ф. Екологічна стандартизація і нормування антропогенного навантаження на природне середовище / заг. ред. професора В. В.Тарасової. Навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 276 с.

4. Ергономіка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 09.09.2025).

5. Ситник К. М., Брайян О. В., Городецький О. В. Словник-довідник по екології. К. : Наукова думка, 1994. 665 с.

БІДНИК Тарас

аспірант кафедри управління та адміністрування КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Науковий керівник:

МАЗУР Геннадій

*професор кафедри управління та адміністрування КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»,
доктор економічних наук, професор*

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Військова агресія проти України зумовила необхідність радикального переосмислення підходів до організації державного управління та забезпечення національної безпеки на всіх рівнях, особливо на рівні територіальних громад. Територіальні громади в умовах війни стали ключовими суб'єктами забезпечення життєдіяльності населення, реалізації державної політики та підтримання національної безпеки на місцевому рівні.

Проблематика функціонування територіальних громад в умовах війни частково висвітлювалась у працях таких вітчизняних науковців як М. Бандурка,

Ю. П. Битяк, О. В. Кузьменко, Р. С. Мельник, В. П. Тимошук та інших. Питання забезпечення національної безпеки на регіональному та місцевому рівнях досліджували Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, В. А. Ліпкан, В. О. Антонов.

Однак комплексного дослідження публічно-правового забезпечення державного управління та національної безпеки в умовах війни саме на рівні територіальних громад досі не проводилось, що обумовлює необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Правовою основою функціонування територіальних громад в умовах воєнного стану є Конституція України [1], закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2], «Про правовий режим воєнного стану» [3], «Про національну безпеку України» [4], «Про основи національного спротиву» [5], а також низка підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих після початку повномасштабної агресії.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає особливості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, зокрема щодо делегування повноважень від органів місцевого самоврядування до військових адміністрацій. Водночас територіальні громади зберігають значну частину своїх функцій, особливо в питаннях життєзабезпечення населення та реалізації гуманітарної політики.

З початком повномасштабного вторгнення було прийнято ряд нормативно-правових актів, які розширили можливості територіальних громад щодо оперативного реагування на виклики воєнного часу. Зокрема, внесено зміни до бюджетного законодавства, що дозволяють гнучкіше використовувати кошти місцевих бюджетів для забезпечення оборонних потреб та підтримки постраждалого населення.

В умовах війни суттєво трансформувалися механізми державного управління на місцевому рівні. Можна виділити наступні ключові зміни:

- *створення військових адміністрацій*, які перебрали частину повноважень органів місцевого самоврядування в регіонах, де ведуться активні бойові дії або існує безпосередня загроза територіальній цілісності;
- *впровадження спрощених механізмів прийняття рішень* з питань забезпечення життєдіяльності громад та реагування на надзвичайні ситуації;
- *посилення вертикалі виконавчої влади* у питаннях, пов'язаних із обороною та безпекою, що обмежило автономію територіальних громад, проте підвищило оперативність реагування на загрози;
- *діджиталізація публічних послуг* та розвиток електронного врядування, що дозволило забезпечити безперервність надання адміністративних послуг навіть в умовах фізичного пошкодження інфраструктури та тимчасової окупації;
- *розвиток механізмів взаємодії* між територіальними громадами для спільного вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, евакуації населення та відновлення інфраструктури.

Територіальні громади стали важливими суб'єктами забезпечення національної безпеки в умовах війни. Основними напрямками їх діяльності у цій сфері є: *участь у формуванні підрозділів територіальної оборони та забезпечення їх матеріально-технічної підтримки; організація системи*

цивільного захисту, створення мережі укриттів та бомбосховищ, забезпечення їх належного функціонування; протидія інформаційним загрозам, зокрема через організацію інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення та моніторинг інформаційного простору; забезпечення кібербезпеки на рівні місцевих інформаційних систем та критичної інфраструктури громади; сприяння діяльності правоохоронних органів у протидії диверсійно-розвідувальним групам, виявленні колаборантів та запобіганні терористичним актам; реалізація економічних заходів безпеки, зокрема забезпечення продовольчої безпеки, створення стратегічних запасів, підтримка функціонування об'єктів критичної інфраструктури; основні проблеми публічно-правового забезпечення в умовах війни.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що публічно-правове забезпечення державного управління та національної безпеки в умовах війни на рівні територіальних громад потребує комплексного вдосконалення. Для підвищення ефективності функціонування територіальних громад в умовах війни доцільно: внести зміни до законодавства щодо чіткого розмежування повноважень військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування, особливо у сферах цивільного захисту та забезпечення публічної безпеки; розробити та прийняти спеціальний закон «Про особливості відновлення територіальних громад в умовах воєнного стану та у післявоєнний період»; удосконалити бюджетне законодавство в частині спрощення процедур фінансування нагальних потреб територіальних громад, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки та обороноздатності; розробити типові плани забезпечення безпеки територіальних громад в умовах воєнного стану з урахуванням регіональних особливостей та ступеня загроз; створити правові механізми для безпосередньої співпраці територіальних громад з міжнародними організаціями та закордонними партнерами у питаннях гуманітарної допомоги та відновлення.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності публічно-правового забезпечення державного управління та національної безпеки в умовах війни на рівні територіальних громад, що, у свою чергу, посилить стійкість держави загалом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
5. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 41. Ст. 339.

БЛОХА Єва

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

МОРОЗОВ Євгеній

*старший викладач кафедри
адміністративного права та процесу
навчально-наукового інституту права та
соціального менеджменту Донецького
державного університету внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Однією з головних функцій держави, що має життєво важливе значення для функціонування суспільства, є захист національних інтересів на міжнародній арені, що досягається шляхом побудови ефективного механізму із захисту національної безпеки [1, с. 11931; 2, с. 408], здатного протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам [3, с. 146].

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України багато в чому залежить від професійної діяльності військовослужбовців у складі Збройних Силах України. Військова служба є особливим видом державної служби і вимагає дотримання багатьох нормативно встановлених вимог щодо порядку та особливостей її проходження. Тому невиконання або неналежне виконання військовослужбовцями службових обов'язків через недбале чи несумлінне ставлення до них має своїм наслідком притягнення до юридичної відповідальності, зокрема, адміністративної. Дослідження особливостей адміністративної відповідальності військовослужбовців за недбале ставлення до військової служби.

Аналіз чинного національного адміністративно-деліктного законодавства свідчить про те, що недбале ставлення до військової служби є одним із військових адміністративних правопорушень. Засади адміністративної відповідальності за вчинення такого проступку міститься у ст. 172¹⁵ Кодексу України про адміністративні правопорушення від 01.09.2025, № 8073¹-Х, (далі – КУпАП). Підставою адміністративної відповідальності за ст. 172¹⁵ КУаАП є відповідно недбале ставлення військової службової особи до військової служби [4]. Тому для характеристики адміністративної відповідальності військовослужбовців за недбале ставлення до військової служби доцільно визначити юридичний склад даного виду військового адміністративного правопорушення.

Склад адміністративного правопорушення виражається у сукупності установлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують діяння як адміністративне правопорушення (проступок). Вказаними ознаками будь-якого адміністративного правопорушення є: 1) об'єкт; 2) об'єктивна сторона; 3) суб'єкт; 4) суб'єктивна сторона [5, с. 490;].

Недбале ставлення до військової служби є військовим адміністративним правопорушенням. Юридичний склад можна трактувати як сукупність певних елементів (об'єктивних і суб'єктивних ознак), наявність яких дозволяє кваліфікувати суспільно шкідливе діяння як недбале ставлення до військової служби за відповідною частиною ст. 172¹⁵ КУпАП.

Характерною особливістю адміністративної відповідальності за недбале ставлення до військової служби є негативні наслідки для особи-правопорушника, що пов'язані із застосуванням до неї певних заходів адміністративно-правового характеру. З урахуванням вимог ст. 24 КУпАП (зокрема, п. 2 та 8 ч. 1), якою встановлено види адміністративних стягнень, та виходячи зі змісту ст. 172¹⁵ КУпАП за недбале ставлення до військової служби застосовується штраф або арешт з утриманням на гауптвахті. За загальним правилом у відповідності до санкції, що міститься у ч. 1 ст. 172¹⁵ КУпАП, межі штрафу становлять від ста до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а строк арешту з утриманням на гауптвахті складає до десяти діб [4].

У разі, якщо недбале ставлення військової службової особи до військової служби здійснюється в умовах особливого періоду, то відповідно до санкції ч. 2 ст. 172¹⁵ КУпАП межі штрафу вище і становлять від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Це стосується і строку арешту з утриманням на гауптвахті, який довший і становить від десяти до п'ятнадцяти діб [4].

Окрему увагу необхідно приділити відмінностям видів юридичної відповідальності за недбале ставлення до військової служби. З цього приводу зазначимо, що наслідки недбалого ставлення до військової служби можуть виражатися у притягненні військовослужбовця не тільки до адміністративної відповідальності, але й до кримінальної.

Досліджено особливості адміністративної відповідальності військовослужбовців за недбале ставлення до військової служби. З'ясовано, що у відповідності до чинного національного адміністративно-деліктного законодавства недбале ставлення до військової служби є одним із видів військових адміністративних правопорушень. Юридичний склад досліджуваного адміністративного проступку трактовано як сукупність певних елементів (об'єктивних і суб'єктивних ознак), наявність яких дозволяє кваліфікувати суспільно шкідливе діяння як недбале ставлення до військової служби за відповідною частиною ст. 172¹⁵ Кодексу України про адміністративні правопорушення. Визначено об'єктивні ознаки недбалого ставлення до військової служби, серед яких об'єкт посягання (є встановлений законодавством порядок проходження військової служби) та об'єктивна сторона (недбале ставлення військовослужбовців до військової служби, що виражається у невиконанні або неналежному виконанні службових обов'язків через недбале чи

несумлінне ставлення до них). Встановлено суб'єктивні ознаки досліджуваного адміністративного проступку, що представлені суб'єктом його вчинення (військова службова особа) та суб'єктивною стороною (ставлення особи-правопорушника до протиправного діяння та наслідків, що характеризується необережним ставленням як до діяння, так і до наслідків). З'ясовано заходи адміністративно-правового характеру, що застосовуються за недбале ставлення до військової служби, серед яких штраф або арешт з утриманням на гауптвахті.

Список використаних джерел:

1. Бурбика М. М., Ключко А. Н., Резнік О. Н. Координаційна діяльність прокуратури у сфері запобігання злочинності в Україні. *Look academic publishers*. 2016. Т. 11. № 18. С. 11931 – 11941.
2. Бондаренко О., Резнік О., Гармаш Ю., Андріченко Н., Стохова О. Участь України у міжнародній співпраці у боротьбі з корупцією. *Amazonia investiga*. 2020. Т. 9. Вип. 29. С. 407 – 416.
3. Резнік О. М. Реформування правоохоронних органів в аспекті забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 145 – 151.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення в редакції на 01.09.2025 р. № 80731-Х. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додат. до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 03.10.2025).
5. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. / Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін. ; 2-ге вид., доповн. Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.

БОКОВ Ілля

студент навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

МОРОЗОВ Євгеній

старший викладач кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК ТИМЧАСОВИЙ ОРГАН ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Сучасні виклики, зумовлені збройною агресією проти України, обумовили необхідність формування особливих механізмів державного управління, здатних

забезпечити ефективне функціонування влади в умовах воєнного стану. Одним із таких механізмів є військові адміністрації – спеціальні тимчасові органи державної влади, створення яких передбачене Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [1]. Їх поява зумовлена потребою в оперативному реагуванні на кризові ситуації, забезпеченні безпеки населення, підтриманні громадського порядку та безперервності управління територіями, де органи місцевого самоврядування чи державної влади не можуть ефективно виконувати свої повноваження.

Військові адміністрації займають особливе місце у системі публічної влади, поєднуючи елементи військового управління та цивільного адміністрування. З одного боку, вони є інструментом централізованого управління територіями у надзвичайних умовах, а з іншого – повинні забезпечувати дотримання прав і свобод громадян навіть у період воєнного стану.

На відміну від військово-цивільних адміністрацій, обласні військові адміністрації є тимчасовими державними органами, які створюються на територіях, де запроваджено воєнний стан. Їхнє призначення полягає не лише у впровадженні заходів правового режиму воєнного стану, забезпеченні оборони, цивільного захисту, громадської безпеки та охороні критичної інфраструктури, але й у гарантуванні прав, свобод і законних інтересів громадян [1].

Військові адміністрації виступають зобов'язаними суб'єктами у відносинах із приватними особами, забезпечуючи реалізацію їхніх прав, свобод і законних інтересів, а також дбаючи про публічний інтерес. Останній має на меті задоволення потреб усього населення, що надає йому найвищої соціальної значущості. Саме тому публічний інтерес закріплюється у правових нормах і підлягає обов'язковому правовому захисту [2, с. 37].

Повноваження щодо введення та реалізації заходів правового режиму воєнного стану закріплені в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» [1] та уточнені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 № 181-р «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні» [3]. До них відносяться такі заходи як запровадження коменданської години (заборони перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлення спеціального режиму світломаскування, заборона в'їзду, примусове відчуження майна, установа особливого режиму у сфері виробництва та інше. Наприклад, відповідно до розпорядження начальника Криворізької районної військової адміністрації від 22.09.2025 № Р-236/0/530-25 було внесено зміни до попереднього розпорядження та запроваджено комендантську годину з 00:00 до 05:00 на території району, починаючи з 22 вересня 2025 року та на весь період дії воєнного стану в Україні [4].

Розглядаючи адміністративно-правовий статус військових адміністрацій, можна виокремити кілька характерних рис. По-перше, їх створення і ліквідація відбувається за рішенням Президента України на підставі подання відповідних обласних державних адміністрацій. По-друге, до складу таких органів можуть входити не лише штатні працівники, а й відряджені військовослужбовці,

представники правоохоронних органів, служби цивільного захисту та інших військових формувань, що функціонують відповідно до законів України. Вони залучаються з метою виконання завдань у сфері оборони та забезпечення безпеки держави, при цьому зберігаючи свій попередній статус на публічній службі. По-третє, фінансування військових адміністрацій здійснюється як із державного, так і з місцевих бюджетів, залежно від того, які саме повноваження реалізуються. І, нарешті, особливістю їх правового статусу є подвійне підпорядкування: у питаннях оборони вони підзвітні Генеральному штабу Збройних Сил України, а з решти напрямів діяльності – Кабінету Міністрів України та військовій адміністрації вищого рівня [5].

Військові адміністрації є особливим інструментом державної влади, створеним для забезпечення безперервності управління, громадської безпеки та оборони в умовах воєнного стану. Їхня поява стала відповіддю на сучасні виклики, спричинені збройною агресією проти України, і довела свою ефективність у питаннях стабілізації ситуації на територіях, де органи державної влади чи місцевого самоврядування не можуть належним чином виконувати свої функції. Поєднуючи елементи військового та цивільного управління, військові адміністрації забезпечують баланс між оборонними потребами держави та дотриманням прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015, № 28 : станом на 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
2. Хамходера О. П., Піть І. Ю. Суб'єктивний публічний інтерес: теорія та прикладні перспективи. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2021. № 1 (35). С. 27 – 39.
3. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022, № 181-р : станом на 05.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-p#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
4. Про внесення змін до розпорядження голови райдержадміністрації – начальника районної військової адміністрації : Розпорядження Начальника Районної Військової Адміністрації від 22.09.2025, № р-236/0/530-25. URL: <https://krrda.dp.gov.ua/storage/app/uploads/public/68d/121/bb2/68d121bb2528b346625690.pdf> (дата звернення: 02.10.2025).
5. Токар А. М., Гаврік Р. О. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій як суб'єктів публічної адміністрації. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. С. 667 – 668. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.109>.

БОНДАРЕНКО Євгеній

*оперуповноважений відділу протидії
кіберзлочинам в Кіровоградській області
Департаменту кіберполіції Національної
поліції України*

ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ТА ПРОФІЛАКТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ЦЕНТРАЛЬНИХ РЕГІОНАХ

На теперішній час питання захисту кіберпростору та протидії шахрайству набувають особливої актуальності. Кількість кіберзагроз, пов'язаних із поширенням неправдивої інформації, фішингових атак та інших форм кіберзлочинності, зумовлює потребу в комплексному підході до забезпечення інформаційної безпеки, підвищення цифрової грамотності громадян і формування стійкості суспільства до маніпулятивного впливу.

У більшості випадків здійснюються несанкціоновані втручання в облікові записи користувачів соціальних мереж і месенджерів шляхом розповсюдження фішингових посилань, які маскуються під запрошення до участі в онлайн-опитуваннях, конкурсах або під виглядом пропозицій дистанційного працевлаштування, здатних спричинити значні фінансові втрати та витік конфіденційної інформації. Ефективна протидія зазначеним загрозам можлива лише за умови належного рівня цифрової обізнаності та розвитку навичок критичного мислення у населення.

З метою попередження кримінальних правопорушень на території обслуговування систематично реалізуються профілактичні заходи, спрямовані на інформування громадськості через електронні та друковані засоби масової інформації, телерадіомовлення, а також через розміщення візуальних інформаційних матеріалів у всіх районах Кіровоградської області. Інформаційно-просвітницькі матеріали також розповсюджуються в місцях масового перебування людей, закладах освіти та органах державної влади.

Протягом минулих та поточного року на постійній основі проводяться інформаційні заходи у закладах освіти, державних і громадських установах щодо розповсюдження інформаційних матеріалів. Також розміщення відбувається у громадському транспорті та публічних місцях, у соціальних мережах та регіональних ЗМІ.

У межах заходів з протидії шахрайству та дезінформації активно функціонує проєкт «Кібер Брама», який створено Консультативною місією Європейського Союзу в Україні за ініціативи Департаменту кіберполіції Національної поліції України, у партнерстві з громадською організацією МІНЗМІН та компанією Yedynka. Його мета полягає у консолідації зусиль громадянського суспільства, приватного та державного секторів задля протидії поширенню фейкової інформації та незаконного контенту в інформаційному просторі.

Діяльність проєкту передбачає захист медіапростору від деструктивного інформаційного впливу, блокування джерел поширення пропаганди,

дезінформації та іншого забороненого контенту. Важливою складовою є підвищення рівня медіа грамотності громадян, зниження впливу пропагандистських матеріалів на суспільство та популяризація принципів безпечного користування інтернетом. Ефективність блокування інформаційних ресурсів напряду залежить від кількості поданих скарг від користувачів.

Крім того, учасникам проєкту пропонується доступ до розважального контенту, покликано підтримувати психологічну стійкість, а також інформувати про досягнення Збройних сил України та демонструвати неефективність дій противника.

З початку повномасштабного вторгнення громадянами було надіслано чимало скарг на джерела поширення забороненого контенту, з яких значну кількість ресурсів уже заблоковано. Участь у проєкті можлива шляхом переходу за офіційним посиланням, що дозволяє кожному долучитися до захисту кіберпростору держави.

Список використаних джерел:

1. Кібер Брама. Твоя міць в інтернеті. URL: <https://stopfraud.gov.ua/> (дата звернення: 20.09.2025).

БОРИСЕНКО Дар'я

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ПОНОМАРЕНКО Віктор

*викладач кафедри адміністративного
права та процесу навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах воєнного стану в Україні відбуваються значні трансформації у правовому регулюванні державної служби. З початком повномасштабної війни виникла необхідність адаптації державної служби та органів місцевого самоврядування до нових викликів та надзвичайних обставин, що спричинили відповідні законодавчі зміни.

Ключовою базою для регулювання державної служби у період воєнного стану є ряд нормативно-правових актів серед яких слід виділити наступні: по-перше, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування в період дії

воєнного стану» [1]. Цей закон доповнює положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2] та встановлює правила спеціального призначення на посади, проходження та припинення державної служби під час воєнного стану. Документ передбачає спрощену процедуру вступу на державну службу без конкурсів, дозволяє зміни у кадрових питаннях, а також, визначає особливі підстави припинення служби. По-друге, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [3], який регулює трудові відносини для працівників, у тому числі державних службовців, у випадках, коли військові дії впливають на роботу установ. Закон дає можливість припиняти трудові відносини за ініціативою працівника через загрозу життю, а також окреслює ризики свавільних звільнень, що потребує важливого правового контролю. По-третє, Конституція України, зокрема стаття 38, яка гарантує рівний доступ до державної служби та право на участь в управлінні справами держави, а також статті 85, 106, 116 і 118, які також розподіляють повноваження між органами влади державної служби [4].

Умови воєнного стану вимагають оперативного формування та комплектування кадрів, що призвело до запровадження спрощених процедур прийому на державну службу, зокрема скасування обов'язкових конкурсів та деяких вимог щодо подання декларацій кандидата. Крім того, виникають складнощі з утриманням прав державних службовців: зафіксовані випадки неправомірного припинення державної служби, зокрема без дотримання передбаченого законодавством порядку, що порушує гарантії захисту службовців і створює правові ризики. Пріоритетною є роль державних службовців у забезпеченні стабільності роботи державних установ, надання публічних послуг, захисту прав і законних інтересів суспільства в умовах постійної небезпеки і викликів, які провокують війну.

Воєнний стан впливає також на кадрові процеси та законодавчі ініціативи. Так, для забезпечення державних службовців і забезпечення ефективної роботи системи державної служби урядом України ініційовано ряд законопроектів, які мають удосконалити порядок припинення державної служби та врегулювати питання дисциплінарних стягнень в особливих умовах військового стану. На сьогодні тривають роботи щодо удосконалення правового статусу державних службовців, зокрема щодо збереження робочих місць, гарантій оплати праці та соціального захисту в період захисту воєнного стану, що підтверджує важливість комплексного підходу до реформування державної служби.

Правове регулювання державної служби в умовах війни в Україні є динамічним процесом, який потребує постійного удосконалення. Сучасні законодавчі зміни мають на меті забезпечити між забезпеченням прав балансу публічних службовців та оперативним реагуванням на виклики воєнного часу. Водночас вимагається у детальному впровадженні норми, які захищають службовців від можливих зловживань, і формуванні ефективної системи кадрового забезпечення для підтримки стабільної роботи державних інститутів у складних умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 року № 2259-IX/ Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (дата звернення: 19.09.2025).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250 (дата звернення: 19.09.2025).

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 року № 2136-IX/ Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 19.09.2025).

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення: 19.09.2025).

ГЛАЗКОВ Андрій

аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Транспортна безпека є невід’ємною складовою механізму національної безпеки, а тому цілком закономірним чином посідає особливе місце в адміністративному праві. При цьому особливої актуальності транспортна безпека набувала в умовах воєнного стану, в контексті якого особливо важливим є стале та захищене функціонування транспортної інфраструктури, що безпосередньо впливає на здатність держави успішно відбивати та стримувати триваючу збройну агресію. На вказану обставину також звертає увагу й О.О. Гапонов, констатує, що забезпечення такої безпеки безпосереднім чином позначається на потенціалі оборони держави, підтримання внутрішньої стійкості та подальшої відбудови країни. Означену позицію науковець аргументує такими обставинами [1, с. 313]: по-перше, результативність військових операцій часто безпосереднім чином залежить від можливості своєчасно й безпечно переміщувати війська, техніку, озброєння та боєприпаси; по-друге, в особливий період життєво необхідним є забезпечення стабільного надходження продуктів харчування, медикаментів та інших базових ресурсів; по-третє, ефективність функціонування транспортної інфраструктури дозволяє своєчасно та ефективно евакуювати мирне населення та певні об’єкти інфраструктури; по-четверте, в умовах повномасштабної війни ворожі удари часто завдаються по об’єктам

транспортної інфраструктури з метою послаблення оборонного потенціалу; по-п'яте, після завершення активної фази бойових дій швидке відновлення економіки й соціальної інфраструктури можливе у разі, якщо до цього державою та суспільством виконувались вимоги та стандарти адміністративно-правового режиму забезпечення транспортної безпеки.

Отже, можемо дійти висновку, що транспортна безпека – це публічно-правове явище, яке безпосереднім чином позначається на стані національної безпеки, а відтак, має бути елементом правопорядку, що характеризується чіткою юридичною визначеністю. Разом із тим, на сьогоднішній день на рівні чинного законодавства відсутнє визначення поняття «транспортної безпеки», хоча цьому питанню вже певний час приділяється увага серед українських учених. При цьому, аналізуючи різні тлумачення сутнісного змісту поняття «транспортна безпека», можемо помітити, що відповідні авторські позиції можна умовно поділити на такі, що сформульовані в межах двох основних підходів, а саме:

1) транспортна безпека як властивість безпекового стану забезпечення національної безпеки, а саме в сфері транспорту і транспортної інфраструктури. В рамках такого підходу, наприклад, С. С. Єсімов вважає, що під таким видом безпеки слід розуміти «стан захищеності об'єктів транспортної інфраструктури та транспортних засобів, людей, які перебувають на об'єктах транспортного комплексу, від актів незаконного втручання, загроз природного, техногенного та соціального характеру» [2, с. 161]. У межах такого ж підходу А. І. Карецька та А. Г. Нітченко розглядають транспортну безпеку як складову національної безпеки, що позначається на безпековому стані забезпечення національної безпеки, а саме як «стан захищеності об'єктів транспортної інфраструктури», який на практиці «дає змогу забезпечувати національну безпеку і національні інтереси в галузі транспортної діяльності, здатність запобігати завданню шкоди здоров'ю і життю людей, збитку майну та навколишньому середовищу, мінімізувати загальнонаціональний економічний збиток у процесі транспортної діяльності» [3, с. 99 – 100];

2) транспортна безпека як адміністративно-правовий вплив (управлінська діяльність) на суб'єктів у сфері транспорту та транспортної інфраструктури, а також на процеси в цій сфері з метою створення безпечних умов взаємодії та дії в цій сфері. Зокрема, в рамках такого підходу О.В. Клепікова зауважує, що транспортною безпекою слід розуміти насамперед певну «сукупність заходів правового, організаційного, соціального, економічного та науково-технічного характеру, спрямованих на захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суб'єктів господарювання, суспільства і держави, а також забезпечення розвитку транспортної системи, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам у сфері транспорту» [4, с. 152]. Дещо схожим чином транспортну безпеку інтерпретує також і Л. М. Сукмановська, а саме як «цілеспрямовану, планомірну, безперервну діяльність органів державної влади, спрямовану на створення та забезпечення своєчасності і якості морських, річкових, повітряних, залізничних

та автомобільних перевезень, транспортування речовин трубопровідним транспортом» [5, с. 196].

Критично аналізуючи окреслені підходи зазначимо, що перший інтерпретаційний підхід дозволяє осмислити транспортну безпеку як позитивний результат державної політики в сфері національної безпеки (у загальному сенсі передбачає формування і забезпечення безпечного стану транспортної системи), утім, залишає поза увагою конкретні форми, способи та засоби, за допомогою яких цей результат досягається. У свою чергу другий підхід зосереджується на діяльній властивості безпеки, однак, розмито описує необхідний результат, задля якого відповідна управлінська забезпечувальна діяльність здійснюється.

Отже, враховуючи переваги та недоліки вказаних підходів можемо дійти висновку, що на сьогодні під транспортною безпекою України необхідно розуміти гарантований та систематично забезпечуваний державою (у відповідній частині – органами місцевого самоврядування) стан належної захищеності транспортної системи, її інфраструктури, учасників перевезень і довкілля від природних, техногенних та протиправних загроз, який досягається цілісним комплексом адміністративно-правових, організаційно-правових, економічних і технічних заходів й характеризується прийнятним рівнем ризику, що забезпечує безперервне та стає функціонування транспорту та об'єктів транспортної інфраструктури як у мирний час, так і в особливий період.

Список використаних джерел:

1. Гапонов О. О. Сфера транспортної інфраструктури як об'єкт адміністративно-правового дослідження. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 15. С. 311 – 315. doi:10.36550/2522-9230-2023-15-311-316.
2. Єсімов С. С. Шляхи вдосконалення діяльності Національної поліції щодо забезпечення транспортної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 158 – 168.
3. Карецька А. І., Нітченко А. Г. Сутність поняття транспортної безпеки та види відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. *Транспортна безпека: правові та організаційні аспекти: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 19 листопада 2021 року)*. Кривий Ріг : ДонДУВС, 2021. С. 99 – 101.
4. Клепікова О. В. Транспортна безпека як засіб державного регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Т. 1, Вип. 55. С. 150 – 153.
5. Сукмановська Л. М. Протидія проявам тероризму на транспорті у контексті транспортної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 3. С. 194 – 203.

ДАВИДОВ Данило

*аспірант Харківського національного
університету міського господарства
ім. О. М. Бекетова*

Науковий керівник:

ЛЯХ Юлія

*доцент кафедри менеджменту і
публічного адміністрування Харківського
національного університету міського
господарства ім. О.М. Бекетова, доктор
філософії з галузі публічного управління та
адміністрування*

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Актуальність дослідження публічної політики розвитку громадянського суспільства в Україні зумовлена не лише необхідністю реалізації завдань Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства, а й особливою роллю громадянського сектору в умовах повномасштабного вторгнення. У складний для держави період громадянське суспільство виступає важливим елементом підтримки демократичних цінностей, збереження соціальної сплескованості та забезпечення суперечностійності суспільства.

Незважаючи на існування стратегічних документів, Україна стикається з численними викликами, які вимагають ефективної взаємодії між державою та громадськістю – зокрема, під час війни, коли держава потребує гнучких механізмів реагування на кризові ситуації. Важливим етапом є впровадження європейських підходів, передбачених Угодою про асоціацію з ЄС, що сприятиме комплексним реформам, зокрема в умовах посилення ролі громадських ініціатив у забезпеченні безпеки, допомоги населенню та мобілізації ресурсів.

Розвиток громадянського суспільства закріплений законом як пріоритетний напрямок державної політики, що сприяє демократичному розвитку. Для кращого розуміння досягнень і проблем у цій сфері, особливо в умовах війни, доцільно порівняти український досвід із практиками європейських країн, де понад 20 років впроваджуються стратегічні документи з розвитку громадянського суспільства та неурядового сектору. Так, у деяких європейських країнах переглядалися та оновлювалися стратегічні документи. Наприклад, у Данії було прийнято Хартію у 2001 році та Національну стратегію для громадянського суспільства у 2010 році, в Естонії – Концепцію розвитку громадянського суспільства в 2002 році. Також країни забезпечують реалізацію своїх політичних завдань через національні та регіональні програми підтримки громадянського суспільства.

Дослідження В. Сухенка показує, що Польща є однією з найуспішніших країн Центральної та Західної Європи у взаємодії держави з громадянським суспільством. Цей успіх підкріплений наявністю у стратегії розвитку «Польща-2030» окремого розділу, присвяченого «третьому сектору», законодавчою базою та принципом субсидіарності, закріпленим у Конституції. Польща також має Закон «Про суспільно корисну діяльність і волонтерство», що регулює роботу громадських організацій та державну підтримку через фінансові механізми [1].

Швеція демонструє успішне планування на довгострокову перспективу через діяльність Комісії з питань майбутнього Швеції, інтегруючи громадські ініціативи в державне управління. У США громадяни активно беруть участь у публічних заходах через створення громадських рад, наглядових органів і спеціалізованих комісій.

Досвід цих країн вказує на важливість впровадження в Україні механізмів взаємодії між владою та громадянським суспільством, особливо в умовах війни, коли громадські організації виступають ключовим ланцюгом у системі надання гуманітарної допомоги, психологічної підтримки та відновлення інфраструктури. Адаптація кращих практик може сприяти модернізації законодавчої бази, посиленню прозорості влади та залученню громадян до ухвалення рішень.

Пропонується делегувати частину повноважень державних органів організаціям «третього сектору» через державні, регіональні та місцеві програми сприяння розвитку громадянського суспільства, зокрема через механізми соціального замовлення. Крім того, варто розвивати традиції благодійності, запозичивши досвід Польщі зі створення Департаменту патронату при Міністерстві культури.

Запозичення досвіду Польщі щодо створення Департаменту патронату та Чехії щодо використання Інвестиційного фонду громадських організацій може допомогти в заснуванні Фонду громадянського суспільства в Україні. Також важливо покращити роботу Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства і створити спеціалізований підрозділ для координації політики в цій сфері.

Залучення громадських організацій до моніторингу державної політики та впровадження незалежних експертних практик є важливим кроком для підвищення прозорості та ефективності управління, особливо в умовах війни, коли швидке та точне реагування має вирішальне значення.

Отже, реалізація публічної політики в контексті демократичного розвитку громадянського суспільства є ключовим чинником забезпечення ефективного управління та сталого розвитку держави, особливо в умовах війни. Актуальним є залучення громадян та громадських організацій до процесів прийняття рішень, що дозволяє враховувати інтереси суспільства та зміцнювати демократичні цінності. Важливу роль у цьому відіграє розвиток механізмів громадської участі, таких як громадські консультації, публічні ради та моніторинг державної політики.

Запозичення кращих європейських практик та модернізація правової бази України забезпечать необхідні умови для ефективної взаємодії між державою та

громадянським суспільством. Такі заходи сприятимуть розвитку громадянської свідомості, активної участі громадян у процесах прийняття рішень і посилять відповідальність суспільства за соціально-економічний розвиток країни. Реалізація цих ініціатив створить міцну основу для сталого розвитку як окремих громад, так і держави загалом, забезпечуючи прозоре та підзвітне управління.

Список використаних джерел:

1. Сухенко В. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства в Польщі: досвід для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 3. С. 82 – 90.

ДЕГТЯРЬОВА Дар'я

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

ПИЛИПЕНКО Вікторія

доцент кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ЗАКОНОДАВЧА БАЗА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПИ

Військова агресія Росії проти України з 2014 року, а надто повномасштабне вторгнення 2022 року спричинили значні міграційні переміщення, у результаті яких частина українців була змушена змінити місце проживання, отримавши статус біженця або внутрішньо переміщеної особи. Незважаючи на постійне збільшення кількості осіб, які вимушені були покинути свої домівки через загрозу життю, суспільство досі не розмежовує, а інколи й плутає два схожих, але юридично кардинально протилежних поняття «біженець» і «ВПО».

Згідно з Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» біженцем вважається особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [1]. Тоді

як за Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

Виходячи з цієї основної нормативно-правової бази бачимо, що найголовнішою ключовою відмінністю цих двох категорій є територіальна ознака та громадянський статус: біженці не є громадянами тієї держави, де вимушені шукати прихисток й фактично є тими, хто покинув межі своєї країни; тоді як ВПО є громадянином своєї держави й не покидає її межі. Водночас біженці й ВПО підпадають під дію різних нормативно-правових актів. Захист прав біженців здійснюється міжнародними нормативно-правовими актами, тоді як ВПО – виключно національним законодавством, що, у свою чергу, не виключає права на отримання гуманітарної допомоги від міжнародних організацій чи благодійних фондів.

В європейському законодавстві правові основи, що стосуються біженців базуються на нормах міжнародного звичаєвого права, імперативних принципах, а також міжнародних правових актах. Основними міжнародними документами, які безпосередньо регулюють статус біженців, є Конвенція ООН про статус біженців 1951 року та Протокол до неї 1967 року. Обидва документи відкриті для ратифікації державами, причому кожен з них може бути підписаний окремо. На сьогоднішній день Конвенцію ратифікували 146 держав, а Протокол – 147, в тому числі і Україна. Водночас ці документи діють лише на території країн, які офіційно ратифікували їх, причому деякі з них зробили це з певними застереженнями. Відповідно до ст. 1 А (2) Конвенції про статус біженців, біженцем є особа, яка «через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутись до неї внаслідок таких побоювань» [3]. Слід підкреслити, що Конвенція та Протокол не встановлюють процедурних правил для присвоєння особі статусу біженця. Натомість вони визначають права та статус біженців, спираючись на загальновизнані принципи й засади, що забезпечують основоположні права людини. Зокрема, йдеться про заборону дискримінації, право на освіту, соціальне страхування, володіння рухомим і нерухомим майном, а також право звертатися до суду тощо. Також, відповідно до Конвенції, для того щоб набути статусу біженця, особа повинна перебувати за межами своєї держави, мати побоювання за власне життя через приналежність до певних соціальних груп чи сексуальних меншин, відчувати страх за переслідування

через расові, політичні, національні ознаки, не мати можливості повернутись до держави свого громадянства через загрозу життю й перебуває в категорії осіб, якій не можливо надати притулок [3]. Отож, особа, яка планує отримати статус біженця, насамперед має бути ознайомлена не тільки з основними засадами правового статусу біженця, а і з процедурою отримання такого статусу у конкретній державі задля швидкої і зручної реалізації своїх намірів [4].

Стосовно отримання статусу ВПО, то згідно чинного законодавства підставою для набуття даного статусу є проживання на території збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Ці обставини вважаються такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах відповідних уповноважених органів, наприклад, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, тощо [2]. Процедура отримання статусу ВПО є максимально спрощеною та обмежується отриманням довідки про взяття на облік ВПО на підставі поданої заяви до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення за місцем свого переміщення.

Зауважимо, що набуття статусу ВПО залишає за особою у повному обсязі всі її права та обов'язки як громадянина України. Будь-яка дискримінація в доступі до послуг, пільг, тощо може вважатися проявом дискримінації за соціальним статусом. Разом з тим, статус ВПО й біженця є не сумісними. У випадках, коли особа зі статусом ВПО виїздить за кордон на постійне місце проживання й має на меті отримати статус біженця, вона втрачає статус переміщеної особи й всі соціальні виплати, якщо вони були. Окрім того, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб» від 11 липня 2023 року перебування особи зі статусом ВПО за кордоном більше 30 календарних днів без поважної причини, підтвердженої довідками, вважається підставою до припинення цього статусу [5].

Статус біженця є дзеркальним по відношенню до статусу ВПО. Біженці користуються меншим обсягом прав, ніж громадяни держави перебування. Для біженців діють певні обмеження в працевлаштуванні, отриманні освіти та медичних послуг. Статус біженця втрачається автоматично з поверненням особи до свого зареєстрованого місця проживання на постійне проживання.

Таким чином, механізм захисту та надання притулку особам, які потребують цього, становить важливу складову сучасного суспільного устрою. Визначення правового статусу внутрішньо переміщеної особи або біженця забезпечує їм необхідний рівень захисту та створює умови для потенційного повернення до своєї країни чи місця постійного проживання.

Список використаних джерел:

1. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України 08.07.2011 р. №3671-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 20.09.2025).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706- VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

3. Конвенція про статус біженців: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 28.07.1951, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 20.09.2025).

4. Якимчук М., Соломко С., Самороков В. Правовий статус українських біженців у країнах Європи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. No. 1. С. 619 – 625. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/110.pdf> (дата звернення: 20.09.2025).

5. Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб : Постанова КМУ від 11.07.2023 р. № 709. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

ДУСМАТОВА Таміла

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ІВАНЕНКО Дмитро

доцент кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

В умовах становлення інформаційного суспільства важливе значення має питання інформаційної безпеки. Особливої актуальності дане питання набрало з початку гібридної війни російської федерації проти України де інформаційна сфера стала театром протистояння. Це обумовило потребу створення надійної системи інформаційної безпеки держави, вдосконалення правових основ функціонування відповідної системи, уточнення повноважень суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки, формування якісно нового механізму протидії інформаційним загрозам.

Конституція України відносить інформаційну безпеку до основних функцій держави – захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу [1]. Це означає, що держава зобов'язана забезпечувати захист конституційних прав громадян у сфері інформації, їхнє фізичне та психологічне здоров'я від негативного інформаційного впливу, а також захищати суспільні та державні інтереси, інформаційні ресурси та інфраструктуру.

Нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки України є формою владного правового впливу на суспільні інформаційні відносини, що здійснюється державою з метою їх упорядкування, закріплення і забезпечення. Нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки в аспекті захисту прав і свобод громадян ґрунтується на Конституції України та низці базових законів [2, с. 194].

Серед нормативно-правових актів, що врегульовують правові засади інформаційної безпеки, провідну роль займає Закон України «Про національну безпеку України» [3]. Значений закон визначає поняття та зміст інформаційної безпеки, повноваження державних органів, систему командування, правові засади контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджує планування у сферах національної безпеки і оборони тощо.

Поняття «національна безпека України» визначено як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Інформаційна безпека є складовим елементом національної безпеки України – державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями [3].

Тобто, інформаційна безпека розглядається як стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері від внутрішніх і зовнішніх загроз, що охоплює збалансовані інтереси особи, суспільства та держави [4, с. 11].

Забезпечення інформаційної безпеки вимагає комплексного та системного підходу. Для підвищення ефективності необхідно розмежувати функції та повноваження суб'єктів у сфері інформаційної безпеки, усунути дублювання завдань, гармонізувати законодавство із положеннями Закону України «Про національну безпеку України». Особливу увагу необхідно приділити створенню функціональних моделей безпеки для кожної сфери життєдіяльності з чітким визначенням відповідальних органів управління. Модель системи забезпечення інформаційної безпеки повинна бути динамічною, адаптованою до актуальних загроз та спрямованою на захист пріоритетних національних інтересів.

Структура інформаційної безпеки повинна включати систему правового регулювання, забезпечувати розвиток інфраструктури на основі сучасних технологій, передбачати механізми протидії кіберзагрозам. Сьогодні інформаційна безпека має динамічний характер, оскільки розвиток технологій створює як нові можливості, так і ризики, що вимагає постійного вдосконалення законодавства та шляхів реалізації відповідної державної політики. У такому контексті інформаційна безпека постає як комплексна складова національної безпеки що забезпечує суверенітет, стабільність та конкурентоспроможність держави.

Інституційна структура системи національної безпеки України включає низку суб'єктів: Верховна Рада України, Президент України, Рада національної безпеки й оборони України, Кабінет Міністрів України, центральні органи

виконавчої влади, органи прокуратури, Служба безпеки України, Адміністрація державної служби спеціального зв'язку й захисту інформації, підприємства, установи, організації критично важливих інфраструктур що функціонують на основі використання електронних, телекомунікаційних засобів та інформаційних технологій, громадяни та об'єднання громадян [5, с. 485 – 491]. Розподіл повноважень між ними має бути чітким, щоб уникнути дублювання функцій і підвищити ефективність реагування на загрози в умовах гібридної війни.

Отже, інформаційна безпека сьогодні є критично важливою складовою національної безпеки України. Її правове забезпечення регулюється низкою нормативно-правових актів прийнятих після 2014 року у відповідь на гібридну війну російської федерації. Удосконалення нормативної бази в цій сфері має бути спрямоване на розвиток механізмів протидії інформаційним загрозам, захисту інформаційного простору держави, а також прав громадян на достовірну та безпечну інформацію.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. Ст. 141.
2. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навч. посіб. К. : КНТ, 2009. 576 с.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018, № 31. Ст. 241.
4. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 168 с.
5. Олійник О. В. Структура суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 485 – 491.

ЗАГРЕБА Анна

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

МАКАРЕНКО Олександр

професор кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасному середовищі глобалізації та зростаючого інформаційного суспільства питання, пов'язані з інформаційною безпекою, набувають

особливого значення. Саме європейські стандарти у цій сфері є зразком для формування національного законодавства України, зокрема адміністративного права, яке є основним інструментом регулювання відносин у сфері державного управління та захисту прав людини.

Процес інтеграції включає адаптацію української правової системи до європейських правових стандартів, причому ці стандарти, по суті, втілюють основні принципи верховенства права, відкритості, прозорості та підзвітності, які мають бути впроваджені в державне управління [1, с. 6 – 8].

Європейські стандарти інформаційної безпеки є обов'язковими та добровільними. Обов'язкові стандарти відносяться до міжнародно-правових актів і договорів, а рекомендаційні – до так званого "м'якого права", спрямованого на створення єдиних підходів до правозастосування [2, с. 166 – 167]. Їх реалізація в національному адміністративному законодавстві України відбувається шляхом гармонізації нормативно-правових актів з нормативно-правовими актами Європейського Союзу та Ради Європи, зокрема в питаннях захисту персональних даних, доступу до публічної інформації та забезпечення конфіденційності.

Значною частиною цього процесу є практика імплементації рішень Важливою складовою цього процесу є практика виконання рішень Європейського суду з прав людини, яка формує основи для напрямів розвитку адміністративного права [2, с. 169]. Це відбувається паралельно з імплементацією міжнародних стандартів щодо захисту прав дитини, взятих як приклад ефективної імплементації міжнародних норм у національне законодавство [3, с. 332 – 333].

Це повністю відповідає положенням Конституції України та міжнародним зобов'язанням держави. Європейські стандарти інформаційної безпеки широкі та включають правові, організаційні та технічні заходи. Головною метою є створення належних умов для функціонування інформаційного суспільства та прозорості державного управління з одночасним забезпеченням захисту персональних даних, а також права на доступ до інформації. На рівні Європейського Союзу та Ради Європи створено систему норм і принципів, що визначають єдиний підхід до інформаційної безпеки, що імплементується в правові системи держав-членів та країн-кандидатів на вступ до ЄС [2, с. 166 – 167].

Законодавчі акти ЄС приділяють велику увагу питанням конфіденційності та приватності. Загальний регламент захисту даних (GDPR) став прототипом законодавства багатьох країн, у тому числі й України. Як наслідок, впровадження стандартів ЄС у національне адміністративне право України відбувається через «Закон України «Про захист персональних даних». Цей Закон започаткував правове регулювання у цій сфері та створив механізми контролю за обробкою інформації [2, с. 169].

Головним пріоритетом в адаптації адміністративного законодавства є прозорість діяльності державних органів. Закон «Про доступ до публічної інформації» передбачив правові гарантії доступу та відкритості влади, що забезпечить громадський контроль за стандартами, що діють в ЄС. Як це було з

імплементациєю міжнародних норм у сфері захисту прав дитини через приведення національного законодавства у відповідність до Конвенції ООН про права дитини [3, с. 334 – 336], поступово в інформаційній безпеці відбувається гармонізація нормативних актів з *acquis* ЄС.

Питання інформаційної безпеки тісно пов'язане з протидією кіберзагрозам. Європейський Союз розробляє загальну політику кібербезпеки, яка передбачає координацію дій, захист критичної інфраструктури та спільні механізми реагування. В Україні цей напрямок реалізується через Закон «Про основні принципи забезпечення кібербезпеки України», який базується на підходах ЄС та положеннях Будапештської конвенції про кіберзлочинність [2, с. 170 – 171]. Комплексний підхід до кіберзахисту передбачає не лише технологічні, а й правові інструменти забезпечення стабільності держави [4, с. 13].

Значна увага приділяється також питанням захисту інтелектуальної власності в інформаційній сфері. Європейське законодавство містить положення щодо високого стандартного рівня захисту авторського права та суміжних прав, що знайшло своє відображення в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. В Україні поступово впроваджуються відповідні правові механізми як для боротьби з інтернет-піратством, так і для підвищення ефективності захисту щодо інформаційних правовідносин. Це говорить про інтеграцію стандартів інформаційної безпеки в різні сегменти адміністративного права – від прозорості діяльності державного управління до питань захисту цифрових прав [2, с. 171 – 172].

Також поняття інформаційної безпеки містить елемент захисту інтелектуальної власності в кіберпросторі. Європейське законодавство наголошує на високому ступені захисту авторських прав, закріпленому в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. В Україні існують відповідні правові механізми боротьби з піратством та підвищення рівня захисту в усіх інформаційних правовідносинах [2, с. 171 – 172]. Це ще одна сфера, де міжнародні принципи, які продемонстрували свою ефективність у застосуванні для захисту прав дітей [3, с. 337] можна використати для покращення адміністративної та правової нормативної бази, що регулює інформаційну безпеку.

Європейські стандарти інформаційної безпеки лежать в основі модернізації адміністративного права в Україні. Їх впровадження допомагає гармонізувати національне законодавство з законодавством Європейського Союзу, підвищуючи прозорість і підзвітність, а також підвищуючи рівень захисту прав людини. Україна послідовно запроваджує європейські методології щодо захисту персональних даних, кібербезпеки та доступу до інформації на основі поваги до принципів верховенства права та конфіденційності.

Список використаних джерел:

1. Колпаков В. К. Європейські стандарти адміністративного права. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3 (9). С. 5 – 16.
2. Хаустова М. Г. Імплементация европейских правовых стандартов у правовую систему Украины. *Проблеми законності*. 2013. С. 166 – 172.

3. Саволюк Д. В., Петрик С. Д., Краковська А. Є. Імплементація міжнародних стандартів захисту прав дитини до адміністративного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5/2024. С. 332 – 337.

4. Інформаційна безпека та кібербезпека держави: навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2018. 256 с.

ЗАГУМЕННА Юлія

професор кафедри теорії та історії держави та права Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ДВОСТОРОННІХ БЕЗПЕКОВИХ УГОД НА ЗМІЦНЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ ПРАВОВОЇ ТА ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України стала не лише екзистенційним викликом для української державності, а й каталізатором докорінних змін у глобальній системі безпеки. Відсутність ефективних механізмів колективного реагування на агресію, попри закріплені в Статуті ООН принципи непорушності кордонів і невтручання у внутрішні справи, актуалізувала необхідність формування нових міжнародно-правових інструментів захисту суверенітету та територіальної цілісності держав [1, с. 121 – 136]. У цьому контексті особливого значення набули двосторонні безпекові угоди України з провідними державами світу, які після Вільнюського саміту НАТО 2023 р. отримали інституціоналізоване оформлення у вигляді системи довгострокових зобов'язань партнерів щодо військової, економічної та політичної підтримки [2, с. 42; 3]. На відміну від класичних моделей колективної оборони, такі домовленості формують асиметричні, комплексні партнерства, що охоплюють не лише сферу оборони, а й інституційну модернізацію, гуманітарну та санкційну політику [4, с. 2].

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що зазначені угоди виконують подвійну функцію: по-перше, вони забезпечують практичну підтримку України в умовах воєнного стану шляхом фінансування сектору оборони, критичної інфраструктури та соціальних видатків; по-друге, вони виступають каталізатором внутрішніх реформ у сферах правосуддя, антикорупційної політики та інституційного розвитку [1, с. 121 – 136]. Водночас, попри стратегічну вагу, угоди характеризуються низкою проблемних аспектів, зокрема відсутністю юридично зобов'язуючих гарантій, залежністю від політичної кон'юнктури держав-партнерів та ризиком нерівномірності внесків у спільну безпекову архітектуру [2, с. 42; 4, с. 1 – 11]. Саме тому постає наукова проблема: якою мірою двосторонні безпекові домовленості сприяють не лише зовнішньому захисту, а й внутрішній правовій та інституційній стійкості України

під час воєнного стану, і які механізми забезпечують їхню ефективну реалізацію в сучасних умовах.

Станом на кінець липня Україна уклала 29 двосторонніх угод про співробітництво, серед яких 27 угод із державами-підписантами Спільної декларації про підтримку України, 1 угоду з ЄС і ще 1 угоду з Хорватією, яка не приєдналась до Спільної декларації [5]. Вони виходять далеко за межі традиційного військово-технічного співробітництва, охоплюючи економічну, фінансову, гуманітарну, санкційну та інституційну підтримку, створюючи унікальну зовнішньополітичну та міжнародно-правову «рамку» для функціонування та модернізації української держави [5]. Водночас, ці міжнародні договори, що стали вагомим складником законодавства про національну безпеку, покладають на Україну значні зобов'язання щодо імплементації системних реформ у сферах правосуддя, системної боротьби з корупцією, модернізації державного економічного сектору та посилення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони.

Таким чином, виникає складний діалектичний зв'язок: зовнішня підтримка стає каталізатором внутрішніх трансформацій, а успішність цих трансформацій, у свою чергу, є передумовою для подальшої ефективної допомоги та наближення до повноправного членства в ЄС і НАТО. Особливої гостроти дослідженню додає той факт, що більшість укладених угод, які часто мають назву «угоди про співробітництво у сфері безпеки», мають радше політичний, аніж юридично зобов'язуючий характер, оскільки не підлягають ратифікації парламентами країн-підписантів. Це породжує питання щодо механізмів їх імплементації та стійкості в умовах потенційної зміни політичної кон'юнктури в країнах-партнерах.

Першочерговим і найбільш відчутним результатом укладених угод є забезпечення безпрецедентної за обсягами військової допомоги, що дозволяє Україні не лише чинити ефективний опір агресору, але й модернізувати власні Сили безпеки і оборони. Ця допомога є диверсифікованою та включає як пряме постачання сучасних систем озброєння, таких як системи протиповітряної оборони Patriot, NASAMS, IRIS-T, артилерійські системи Archer та бронетехніка «Patria» 6х6, так і значне фінансове забезпечення оборонних потреб. Прикладами такого фінансування є кредит від Великої Британії на суму 2,3 мільярда доларів для посилення протиповітряної оборони та оборонний пакет від Нідерландів на 325 мільйонів євро. Водночас, угоди виходять за межі простого постачання, стимулюючи глибоку інтеграцію українського оборонно-промислового комплексу (ОПК) в європейську оборонно-технологічну та промислову базу. Це реалізується через створення спільних підприємств, як-от з чеською компанією Excalibur Army для виробництва боеприпасів, локалізацію ремонту й виробництва на території України, а також через експорт українських оборонних технологій, що вперше було реалізовано в угоді з Данією [5]. Такі кроки закладають фундамент для довгострокової технологічної стійкості держави.

Не менш вагомим є економічний вимір безпекових угод, що забезпечує макрофінансову стабільність держави в умовах колосального навантаження на бюджет через оборонні видатки. Загальний обсяг фінансової та гуманітарної

допомоги, наданої в рамках цих домовленостей, сягає сотень мільярдів доларів. Ключовими інструментами є пряма бюджетна підтримка, що дозволяє фінансувати критичні соціальні видатки та підтримувати функціонування державних інституцій. Важливу роль відіграють багаторічні програми фінансування, що створюють передбачувану фінансову основу для держави. Прикладами таких інструментів є чотирирічна програма Ukraine Facility від ЄС обсягом 50 мільярдів євро та програма розширеного фінансування від МВФ на 15,6 мільярда доларів, які є невід'ємною частиною архітектури підтримки, формалізованої безпековими угодами [6]. Окрім макрофінансової допомоги, партнери виділяють значні кошти на гуманітарні потреби та проєкти з відновлення, зокрема 21 мільйон євро від Литви на відбудову освітньої інфраструктури та 76 мільйонів євро від ЄС на будівництво євроколії [5].

Ключовою особливістю безпекових угод є їхня роль як каталізатора внутрішніх інституційно-правових трансформацій, оскільки надання допомоги тісно пов'язане із зобов'язаннями України щодо зміцнення державних інституцій та впровадження системних реформ. Це створює потужний стимул для прискорення євроінтеграційних та євроатлантичних процесів навіть в умовах воєнного стану. Зокрема, Україна взяла на себе зобов'язання щодо поглиблення реформ у сферах правосуддя та системної боротьби з корупцією, що є умовою для подальшої фінансової підтримки та наближення до стандартів ЄС і НАТО. Важливим блоком є посилення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, що передбачає модернізацію Збройних Сил паралельно із впровадженням прозорості та підзвітності відповідно до принципів демократичних держав. Також зобов'язання охоплюють модернізацію державного економічного сектору та забезпечення прозорості у використанні коштів на відбудову [1, с. 129].

Таким чином, двосторонні безпекові угоди створюють унікальний симбіоз зовнішньої підтримки та внутрішніх перетворень. Вони не лише забезпечують матеріальні ресурси для оборони та виживання держави, але й слугують інституційною рамкою, що спрямовує та прискорює модернізацію правової системи та державних інститутів України, підвищуючи їхню стійкість в екстремальних умовах війни. Водночас, слід зробити акцент не лише на значенні цих угод, а й на потребі удосконалення національного механізму моніторингу та контролю за їх виконанням, що підвищить їх практичну релевантність і дозволить уникнути ризиків, пов'язаних із залежністю від політичної кон'юнктури держав-партнерів. Саме такий підхід сприятиме підвищенню ефективності імплементації домовленостей та їхньому перетворенню на стійкий правовий інструмент гарантування національної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Стефанчук Р. Гарантії зовнішньої підтримки України в умовах воєнного стану: безпековий напрям. *Право України*. 2024. № 10. С. 121 – 136. DOI: <https://www.doi.com/10.33498/louu-2024-10-121>.
2. Каптан М. В. Двосторонні безпекові угоди України як інструмент протидії російській агресії: правова оцінка. *Науковий вісник Херсонського*

державного університету. Серія: Юридичні науки. 2025. Вип. 1. С. 42 – 52. DOI: <https://www.doi.com/10.32999/ksu2307-8049/2025-1-7>.

3. Комюніке Вільнюського саміту : видане главами держав і урядів країн-членів НАТО, які взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради у Вільнюсі 11 липня 2023 року. Організація Північноатлантичного договору : вебсайт. 11.07.2023. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_217320.htm (дата звернення: 20.09.2025).

4. Петруненко Я. В. Міжнародні безпекові угоди України: економічна архітектура підтримки та перспективи реалізації. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 6. С. 1 – 11. DOI: <https://www.doi.com/10.70651/3083-6018/2025.6.10> / (дата звернення: 20.09.2025).

5. Дайджест виконання двосторонніх безпекових угод (липень 2025). Центр Дністрянського. 28 серпня 2025. URL: <https://dc.org.ua/news/daydzhest-vykonannya-dvostoronnih-bezpekovyh-ugod-lypen-2025> (дата звернення: 20.09.2025).

6. Інструмент «Ukraine Facility». Європейська Комісія : вебсайт. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_uk (дата звернення: 20.09.2025).

ЗАЯРНА Ілона

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

МАКАРЕНКО Олександр

професор кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Значення. Адміністративно-правові засоби забезпечення доступу до публічної інформації включають вимогу від розпорядників інформації розміщувати та надавати її за запитом (крім випадків, які визначені законом), а також способи поширення інформації, такі як публікація на вебсайтах, інформаційних стендах та в офіційних виданнях [2, с. 112]. Важливо також використання механізмів, які дозволяють фізичним та юридичним особам звертатися з запитом щодо публічної інформації [3, с. 117].

Обов'язки розпорядників інформації. Надання інформації. Усі громадські й державні органи зобов'язані надавати інформацію, яка в них знаходиться, за запитом людини [1, с. 34].
Оприлюднення інформації. Розпорядники інформації повинні поширювати публічну інформацію регулярно та оперативно через різні канали [4, с. 108].

Механізми забезпечення доступу. Офіційні вебсайти: інформація розміщується через публікації на офіційних вебпорталах [4, с. 110].

Єдиний державний вебпортал відкритих даних: на цьому порталі здійснюється централізований доступ до публічних даних [5, с. 73]. Публікації та інформаційні стенди: інформація також розміщується у друкованих виданнях та на інформаційних стендах [6, с. 98].

Запити на інформацію: людина може звернутися з запитом до розпорядника інформації, який має надати відповідь [2, с. 114].

Правові підстави. Закон України «Про доступ до публічної інформації» є основою для реалізації права на інформацію й визначає правові зобов'язання розпорядників [1, с. 36].

Конституція України гарантує кожній особі право на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації (ст. 34) [1, с. 34].

Згідно зі статтею 10 цього закону, кожна особа має право знати, які інформаційні дані про неї збираються, як і з якою метою, а також вимагати виправлення або знищення неправомірно зібраної інформації [2, с. 116].

Дії та наслідки. Під час наукового дослідження було здійснено аналіз законодавчого забезпечення обмежень права на доступ до інформації [3, с. 120].

Головним документом у даній сфері є Закон «Про доступ до публічної інформації», який визначає правові основи для встановлення обмежень і підстави для відмови у відповіді на запит [3, с. 121].

Зокрема, через збройну агресію РФ проти України виникла необхідність тимчасового обмеження доступу до окремих документів з метою захисту національних інтересів [5, с. 76].

РФ веде проти України інформаційну (гібридну) війну, що підвищує актуальність правового регулювання сфери доступу до інформації [5, с. 80].

В українському законодавстві використовується поняття «мотивована підстава відмови», яке автори тлумачать як законодавче обґрунтування конкретних обставин, за наявності яких відмова у доступі є правомірною [3, с. 122].

Зазначається, що правовий режим воєнного стану не може бути використаний як підстава для необґрунтованого обмеження права на доступ до інформації [5, с. 82].

Право на доступ до загальної інформації не є абсолютним і може бути обмежено лише у випадках, передбачених законом [3, с. 123].

Під час воєнного стану такі обмеження можуть бути пов'язані з віднесенням документів до категорії «таємних» або затримкою у відповіді на запити через форс-мажорні обставини [5, с. 84].

Судова практика свідчить, що більшість спорів у цій сфері пов'язані з необґрунтованими обмеженнями доступу [2, с. 118].

Відповідальність за доведення наявності підстав для обмеження покладається на розпорядника інформації [3, с. 125].

Аналіз використання адміністративно-правових заходів для захисту персональних даних показує наявність порушень у сфері їх обробки та контролю [6, с. 146].

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/dostup-do-publichnoyi-informaciyi/prava-gromadyan-na-dostup-do-publichnoyi-informaciyi> (дата звернення: 01.10.2025).
2. Юридичний науковий електронний журнал. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/72.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
3. Правові засади обмеження права на доступ до публічної інформації. *Вісник права і суспільства*. URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/296975>. (дата звернення: 01.10.2025).
4. Поняття та види публічної інформації. Студентська бібліотека. URL: <https://studies.in.ua/inform-pravo-shporu/2514-ponyattya-ta-vidi-publichnoyi-informaciyi.html> (дата звернення: 01.10.2025).
5. Адміністративно-правове забезпечення здійснення права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/370407728_Administrativnopravove_zabezpechennya_zdiysnennya_prava_na_dostup_do_publichnoyi_informaciyi_v_umovah_voennogo_stanu (дата звернення: 01.10.2025).
6. Білоусов О. С. Основні напрямки координаційної ролі держави в реалізації національної інформаційної політики в Україні. URL: <http://surl.li/gqjwa> (дата звернення: 01.10.2025).

ЗОЗУЛЯ Євген

*професор кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Проблематика публічно-правового забезпечення національної безпеки у період воєнних конфліктів набуває особливої актуальності в умовах сучасних глобальних викликів. Для України, яка вже одинадцять років перебуває в стані протидії збройній агресії Російської Федерації, вивчення закордонного досвіду, зокрема європейських держав, у сфері правового забезпечення функціонування

держави під час воєнних загроз має не лише теоретичне, а й прикладне значення. Зазначене зумовлено тим, що сучасна практика державотворення доводить, що без розроблення дієвої системи правових і організаційних механізмів національна безпека не може бути гарантована.

В цьому контексті важливим науковим завданням є дослідження досвіду європейських держав у сфері публічно-правового забезпечення національної безпеки під час воєнних конфліктів. При цьому слід підкреслити, що європейські країни, що стикалися з воєнними конфліктами у XX – на початку XXI століття (Велика Британія, Франція, Німеччина, країни Балканського регіону), виробили різноманітні моделі правового регулювання безпекової сфери. Аналіз цього досвіду дозволяє зробити висновки щодо можливості їх адаптації в українських умовах, з урахуванням конституційного ладу, особливостей правової системи та європейських інтеграційних прагнень нашої держави.

Характеризуючи конституційно-правові засади забезпечення національної безпеки у європейських державах, доцільно відзначити, що у більшості європейських країн воєнний стан або надзвичайний стан регламентується на рівні конституцій. Зокрема, у Франції Конституція 1958 року (ст. 16, 36) передбачає можливість зосередження широких повноважень у руках Президента в умовах воєнних загроз, водночас зберігаючи парламентський контроль [1, ст. 16, 36]. Такий баланс між концентрацією влади та демократичними гарантіями був результатом уроків Алжирської війни за незалежність (1954 – 1962 рр.).

Відповідно, «Основний закон Федеративної Республіки Німеччина» (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland) [2] передбачає інститут «Notstandsverfassung» (положення про стан оборони), який надає федеральному уряду юридично визначені повноваження щодо централізованого управління збройними силами та гарантує безперервне функціонування органів державної влади у надзвичайних ситуаціях, що узгоджується з принципами конституційного права і міжнародних стандартів захисту національної безпеки.

У Великій Британії, за відсутності писаної конституції, регулювання здійснюється на основі спеціальних актів парламенту та прерогативи уряду. Зокрема, під час Другої світової війни ключове значення мало законодавство про надзвичайні повноваження (Emergency Powers Acts 1939 – 1945 рр.) [3]. До цього необхідно додати, що у більшості європейських країн регламентація воєнного чи надзвичайного стану здійснюється на рівні конституцій або базових органічних законів. Це створює передумови для забезпечення правової визначеності навіть у кризових обставинах. Таким чином, у європейських країнах поєднуються централізація управління в умовах війни та правові запобіжники від узурпації влади.

Звертаючись до характеристики адміністративно-правових механізмів управління в умовах воєнних конфліктів, слід підкреслити, що публічно-правове забезпечення безпеки під час воєнних конфліктів вимагає ефективної діяльності виконавчої влади та спеціалізованих безпекових структур.

В цьому контексті необхідно зазначити, що у Великій Британії під час Другої світової війни створювалися спеціальні міністерства (наприклад, Міністерство інформації), які відповідали за координацію інформаційної

політики та протидію пропаганді [4]. Разом з тим, у Франції під час Алжирської війни за незалежність (1954 – 1962 рр.) були запроваджені широкі повноваження військових органів на місцях, що дозволяло оперативно реагувати на загрози, проте викликало серйозні дискусії щодо дотримання прав людини [5]. В сучасних умовах у ФРН функціонує чітко відпрацьована система цивільної оборони, що базується на тісній взаємодії федеральних і земельних органів влади, а також добровільних об'єднань громадян [6].

Аналізуючи європейський досвід публічно-правового забезпечення національної безпеки під час воєнних конфліктів необхідно виокремити також проблеми забезпечення балансу між безпекою та правами людини. Слід зазначити, що ключовим викликом для європейських держав було й залишається збереження демократичного характеру держави навіть в умовах воєнного конфлікту. Відтак, цей досвід дозволяє висновувати, що європейські держави, навіть у період воєнних конфліктів, зберігають прагнення до дотримання прав людини відповідно до міжнародних стандартів. Зокрема, Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово підтверджував, що дерогація від Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод можлива лише за умови пропорційності та обмеженості в часі. Це означає, що публічно-правові механізми безпеки повинні передбачати систему парламентського, судового, громадського контролю за діями виконавчої влади.

Як приклад, справа Lawless проти Ірландії (1961) – перше рішення Європейського суду з прав людини, в якому було визнано допустимим тимчасове обмеження окремих прав лише за умови наявності реально чинної загрози для нації [7]. Інший приклад – справа Бренніган і МакБрайд проти Великої Британії (1993), у якій Суд підтвердив, що надзвичайні заходи мають бути пропорційними, необхідними та обмеженими у часі [8].

Таким чином, Україна може винести з аналізу європейського досвіду публічно-правового забезпечення національної безпеки низку ключових уроків:

1. Інституційна стійкість. Безперервність функціонування парламенту, уряду та судової влади навіть у воєнних умовах (досвід Німеччини та Франції).
2. Гнучкість правового регулювання – поєднання жорстких заходів воєнного стану з гарантіями дотримання прав людини (досвід ЄСПЛ, Великої Британії).
3. Координація та децентралізація – створення механізмів взаємодії між центральними та місцевими органами влади, зокрема в системі територіальної оборони (досвід ФРН).
4. Протидія інформаційним загрозам – розробка та використання правових інструментів боротьби з дезінформацією та пропагандою (досвід Великої Британії).
5. Післявоєнне відновлення – розробка стратегії реформування безпекової сфери для інтеграції України в систему європейської колективної безпеки.

Підсумовуючи слід зазначити, що досвід європейських держав у сфері публічно-правового забезпечення національної безпеки під час воєнних конфліктів демонструє, що ключовим є не лише надання виконавчій владі широких повноважень, а й створення дієвих механізмів контролю за їх

реалізацією, які гарантують збереження демократичного ладу та прав людини. Демократичні інститути повинні функціонувати навіть у кризових умовах, а права людини – залишатися під захистом права і суду. Для України цей досвід є надзвичайно цінним, адже він дає можливість поєднати вимоги воєнного часу з довгостроковими завданнями розбудови правової, демократичної та європейсько-орієнтованої держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція Французької Республіки : прийнята 4 жовтня 1958 р. / пер. з фр. В. М. Шаповал. Київ : Центр політико-правових реформ, 2018. 56 с.
2. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland) : прийнятий 23 трав. 1949 р. / пер. з нім. Київ : Парлам. вид-во, 2010. 228 с.
3. Emergency Powers (Defence) Act 1939 (2 & 3 Geo. 6. c. 62) : прийнятий 24 серп. 1939 р. / [пер. з англ.]. Лондон : H.M. Stationery Office, 1939. 16 с.
4. Mackay R. The Ministry of Information: The Home Front 1939–1945. London : Palgrave Macmillan, 1999. 314 p.
5. Evans M. Algeria: France's Undeclared War. Oxford: Oxford University Press, 2012. 432 p.
6. Federal Office of Civil Protection and Disaster Assistance (BBK). Civil Defence Concept. Bonn, 2016.
7. Lawless проти Ірландії (№ 3), справа № 332/57 : рішення Європейського суду з прав людини від 1 липня 1961 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57512> (дата звернення: 20.09.2025).
8. Бренніган і МакБрайд проти Сполученого Королівства, справи № 14553/89, 14554/89 : рішення Європейського суду з прав людини від 25 травня 1993 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57831> (дата звернення: 20.09.2025).

ІВАНЕНКО Дмитро

доцент кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану правове регулювання захисту персональних даних набуває особливої актуальності. Органи державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронні органи, волонтерські та гуманітарні організації отримали доступ до широких масивів інформації про громадян, такі як: правовий статус особи, місце реєстрації, місцеперебування, стан здоров'я, сімейні

обставини тощо. Тому виникла потреба захисту прав людини, а саме: права на приватність, недоторканість особистого життя, захист персональних даних. У надзвичайних умовах виникає питання балансу забезпечення національної безпеки фундаментальних прав людини.

На теперішній час, обробка персональних даних врегульована Законом України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI [1]. Закон визначає правові засади обробки персональних даних, права суб'єктів таких даних, обов'язки контролерів, принципи обробки.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [2] що визначає правові наслідки введення режиму воєнного стану, можливість часткового обмеження прав і свобод людини та громадянина, зокрема. Крім того, було посилено захист інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем та публічних електронних реєстрів Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» від 12.03.2022 № 263 [3].

Воєнний стан супроводжується зростанням обсягу обробки персональних даних. Насамперед, реєстри щодо військовозобов'язаних, внутрішньо переміщених осіб, осіб постраждалих від агресії, військовослужбовців, медичних та біометричних даних, волонтерів, донорів. Тому існує ризик збільшення випадків незаконної обробки персональних даних їх незаконне поширення, зокрема.

У мирний час, згода суб'єкта персональних даних є основною підставою обробки даних. В умовах воєнного стану ця процедура може бути ускладнена або змінена, що підвищує ризик порушення принципів обробки. Мінімізація, обмеження доступу та строки зберігання, як класичні принципи захисту персональних даних, можуть не дотримуватися або бути поставлені під загрозу через оперативні потреби безпеки. До основних проблем можна віднести наступні: низька активність судового та адміністративного контролю в умовах підвищеного безпекового тиску; проблема прозорості. Судова практика Європейського суду з прав людини свідчить що в надзвичайних ситуаціях обмеження прав повинні бути співмірними, підзвітними, забезпеченими наглядом.

Баланс між безпекою держави та правами людини є ключовим питанням у мирний час, воєнний чи надзвичайний стан. Держава може обмежити права людини за умови, що втручання є законним, необхідним, пропорційним, регламентованим. При обмеженні прав, в умовах воєнного стану, необхідно дотримуватись наступних критеріїв: законність (втручання повинно бути передбачене законом, а не мати довільний характер); необхідність (втручання має бути виправдане реальною загрозою); пропорційність (обмеження не повинно перевищувати необхідного для досягнення мети); мінімізація (збір та обробка даних потрібна для передбаченої законодавством мети).

Отже, державна політика має бути спрямована на ефективну безпеку, але без непропорційного та довготривалого обмеження прав. Успішне застосування

організаційно-правових заходів з чіткими правилами, прозорістю, технічними гарантіями, інформуванням громадян дозволить забезпечити права людини.

Список використаних джерел:

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 02.10.2025).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.10.2025).

3. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.10.2025).

КАРА Анна

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

ПИЛИПЕНКО Вікторія

доцент кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК БАЗОВИЙ ПРИНЦИП МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПЕСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

Верховенство права є ключовим механізмом європейської інтеграції України в умовах сучасних глобальних викликів. Імплементация європейських правових стандартів вимагає системних змін у законодавстві та державному управлінні. Принцип верховенства права забезпечує захист прав людини та розбудову демократичних інституцій. Уніфікація правових підходів створює передумови для поглиблення взаємодії між Україною та ЄС.

Принципи права Європейського Союзу відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування правової системи. Їхня особлива значущість полягає в здатності заповнювати прогалини, що виникають через узагальненість норм установчих договорів. Договори про створення та функціонування Європейського Союзу часто містять досить абстрактні правові категорії, що надає значні можливості для їх тлумачення. Особливо важливу

роль у цьому процесі відіграє механізм преюдиційних рішень, передбачений змістом Договору про Європейський Союз [1].

Принцип верховенства права є визначальним у цій системі. Він забезпечує пріоритет європейських правових норм над національним законодавством держав-членів. Більше того, такий механізм унеможлиблює прийняття національних правових актів, що суперечать праву Європейських Спільнот [2]. Також даний принцип передбачає рівність усіх громадян перед законом, що не виключає врахування об'єктивних відмінностей між людьми, ситуаціями та умовами, стаючи тим самим фундаментальною складовою демократії, унеможливаючи створення привілейованих груп. Він вимагає, щоб особи, наділені правом прийняття рішень, діяли на засадах поваги, рівності, розумності та суворого дотримання законодавства. Кожному гарантується право оскарження дій влади через судові процедури. [3].

Принцип верховенства права означає, що всі суб'єкти, як публічні, так і приватні, повинні підкорятися публічно створеним законам, які набувають чинності після прийняття, мають перспективну дію та слугують основою публічного правосуддя. Верховенство права виступає дієвим механізмом протидії корупції та забезпечення справедливості в суспільстві.

Україна чітко визначила свій європейський вектор розвитку ще в 1993 році, прийнявши Постанову Верховної Ради про засади внутрішньої та зовнішньої політики [4]. Цей стратегічний курс було незмінно підтримано українським народом, особливо під час доленосних подій 2014 та 2022 років. Ключовим здобутком на шляху європейської інтеграції стала Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Набувши чинності 1 вересня 2017 року, вона стала потужним каталізатором масштабних політико-правових реформ та механізмом наближення українського законодавства до європейських стандартів [5]. Разом з цим, Угода про асоціацію не лише визначає правові рамки співпраці, але й слугує вказівником для системних трансформацій у різних сферах українського суспільства, послідовно наближаючи Україну до європейської спільноти.

Конституція України послідовно втілює принцип верховенства права. Статті 8 та 129 Основного закону закріплюють цей фундаментальний принцип, що є неодмінною умовою демократичної правової держави [6].

Принцип верховенства права надає вагомі конституційні підстави для пріоритетності міжнародних договорів щодо прав людини над національним законодавством. Конституційний Суд України впроваджує загальновизнані міжнародні принципи, які тлумачить ЄСПЛ, конституціоналізуючи їх.

Відповідно до ст. 9 Конституції України, ратифікація Європейської Конвенції з прав людини [7] та прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» [8], стали правовим фундаментом для демократизації української правової системи. Це дозволяє судам застосовувати практику Європейського Суду як джерело права, роблячи правову систему більш відкритою та орієнтованою на захист прав людини.

Конституційний суд України керується судовою практикою Європейського Суду з прав людини, інтегруючи міжнародно-правові стандарти в національну правову систему. Рішення Конституційного Суду є загальнообов'язковими та не підлягають оскарженню, що підкреслює його визначальну роль у правовій системі держави [8]. Законодавча, виконавча та судова гілки влади безпосередньо пов'язані не лише національною Конституцією, але й міжнародним правом, яке впроваджується через судову систему України.

Отже, верховенство права виступає фундаментальним механізмом європейської інтеграції України, що забезпечує системну трансформацію правової держави. Реалізація цього принципу передбачає послідовне впровадження європейських стандартів через механізми Угоди про асоціацію, практику Конституційного Суду України та судової системи.

Принцип верховенства права гарантує пріоритет міжнародних договорів, демократизацію правової системи та захист прав і свобод громадян. Конституційний Суд України та судова система, у свою чергу, відіграють визначальну роль у конституціоналізації міжнародно-правових норм, створюючи передумови для повноцінної інтеграції України до європейського правового простору.

Список використаних джерел:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 : станом на 30 берез. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 29.09.2025).
2. Юхимюк О. Еволюція системи загальних принципів права Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 1 (7). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2016_1_12 (дата звернення: 20.09.2025).
3. Справа «Партія добробуту (Refah Partisi), Ербакан, Казан та Текдаль проти Туреччини» : Справа Європ. суду з прав людини від 31.07.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_046#Text (дата звернення: 20.09.2025).
4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 29.09.2025).
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 : станом на 30 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 29.09.2025).
6. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 29.09.2025).

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.09.2025).

8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 29.09.2025).

9. Волошин Ю. А. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти : монографія. Київ : Логос, 2020. 428 с. URL: <https://constitutionalist.com.ua/voloshyn-iu-o-konstytutsijno-pravove-zabezpechennia-ievropejskoi-mizhderzhavnoi-intehratsii-pytannia-teorii-i-praktyky-dysertatsiia-na-zdobuttia-naukovoho-stupenia-doktora-iurydychnykh-nauk-za-spets/> (дата звернення: 29.09.2025).

КАЦАЛАП Андрій

*аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька
політехніка»*

НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В АСПЕКТІ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

Адміністрування податку на додану вартість (ПДВ) є однією з найчутливіших сфер податкового права, де поєднуються інтереси держави у забезпеченні стабільних надходжень до бюджету та потреби бізнесу у передбачуваних і справедливих правилах. Ефективність адміністрування ПДВ визначається не лише спроможністю інституцій, а насамперед якістю нормотворчої діяльності. Саме від того, як створюються й формулюються норми, хто виступає їхнім автором і якими принципами керуються нормотворці, залежить баланс між фіскальною ефективністю та дотриманням прав платників. Саме тому варто зосередитися на вдосконаленні правових механізмів адміністрування ПДВ в тому числі і крізь призму нормотворення – від конструювання матеріальних і процедурних норм до проєктування механізмів їх практичного застосування податковими органами.

Для цілей адміністрування ПДВ визначальними є передусім регулятивні соціальні норми, що визначають очікувану поведінку платників податків та органів адміністрування, а також охоронні норми, покликані запобігати зловживанням і порушенням. Вони конкретизуються у матеріальних нормах Податкового кодексу (наприклад, щодо об'єкта оподаткування, ставок, пільг) та у процедурних правилах (реєстрація податкових накладних, перевірки, бюджетне відшкодування, оскарження рішень). Саме ці норми безпосередньо впливають на щоденну діяльність бізнесу й формують реальні стимули для

сумлінної поведінки чи, навпаки, створюють бар'єри через невизначеність і складність.

Особлива увага при розгляді проблематики адміністрування податків має приділятися такому виду юридичної діяльності, як нормотворення у сфері податків, тісно пов'язаному з подальшим правозастосуванням. Тут проблеми полягають у двох площинах. По-перше, це якість «дизайну норм» – часті й несистемні зміни до законодавства, дефініції, що не охоплюють сучасні бізнес-моделі, та конкуренція норм різних рівнів. По-друге, це операціоналізація норм, коли підзаконні акти наділяються надмірним регулятивним змістом і фактично переписують закон, що особливо відчутно у питаннях критеріїв ризиковості чи процедур блокування податкових накладних. Такі проблеми породжують правову невизначеність і численні спори, які потім доводиться вирішувати у судах.

Інтелектуально-юридичні результати правозастосування, тобто відповідні рішення, фіксуються, виявляються зовні у встановленій формі – в актах застосування права [1, с. 298]. Досліджуючи суб'єктів нормотворення, варто сконцентруватися на діяльності Верховної Ради України як первинного нормотворця, Кабінету Міністрів і Міністерства фінансів як органів делегованого нормотворення, а також Державної податкової служби, чії узагальнюючі консультації та внутрішні документи часто набувають квазі-нормативного значення. Окреме місце посідає практика Верховного Суду та Конституційного Суду, які встановлюють стандарти якості норм, а також право Європейського Союзу, насамперед Директива 2006/112/ЄС та рішення Суду ЄС, що слугують дороговказом для гармонізації українського податкового законодавства.

У згаданих галузі поєднуються різні форми права: від Податкового кодексу та підзаконних актів до міжнародних документів і судової практики. Результатом діяльності суб'єктів нормотворення є фінальна стадія цього процесу – прийняття рішення у справі, яка передбачає оформлення результатів усієї правозастосовної діяльності [2, с. 41].

Водночас найбільш проблемними виявляються принципи нормотворення. Йдеться про правову визначеність, яка страждає через часті й фрагментарні зміни; ієрархічну узгодженість, що порушується через надмірну деталізацію підзаконних актів; пропорційність заходів протидії ухиленню, яка не завжди дотримується при блокуванні накладних; а також процедури належного нормотворення, що нерідко обходяться без глибокої оцінки регуляторного впливу. Особливий виклик становить алгоритмічна підзвітність: сучасні цифрові інструменти моніторингу ризиків працюють як «чорна скринька», а платники часто позбавлені права на ефективне пояснення та оскарження таких рішень.

Для вдосконалення механізмів адміністрування варто звернути увагу переважно на регулятивну та правозабезпечувальну функції нормотворчої діяльності. Перша полягає у створенні передбачуваних і зрозумілих правил адміністрування, які мінімізують транзакційні витрати для платників і держави. Друга - у гарантуванні реалізації прав платників, зокрема права на бюджетне відшкодування, податковий кредит, належну процедуру та доступ до інформації.

Водночас актуальність проблематики підтверджується процесами цифровізації адміністрування, боротьбою з шахрайством та інтеграційними зобов'язаннями України перед ЄС.

При розгляді питання адміністрування податків, аналізуються різні види нормотворчої діяльності. Законотворчість, попри її фундаментальність, часто грішить точковими та фрагментарними змінами, що призводить до втрати системності. Делеговане нормотворення у формі підзаконних актів нерідко перевантажене змістом, який мав би бути закріплений на рівні закону, тоді як консультації та роз'яснення податкових органів фактично виконують роль «квазі-нормотворення», створюючи проблему правової певності. Окремим викликом є цифрове нормотворення, де правила роботи автоматизованих систем визначаються без належних процедур прозорості та зовнішнього контролю.

У підсумку, вдосконалення адміністрування податку на додану вартість безпосередньо залежить від якості нормотворчої діяльності на всіх рівнях. Повернення ключових регулятивних положень до рівня закону, обов'язкова оцінка регуляторного впливу підзаконних актів, прозорість алгоритмічних систем, стабільність та передбачуваність норм — усе це необхідні умови для формування ефективної системи адміністрування. Лише за дотримання цих вимог можна досягти справжнього балансу між інтересами держави та правами платників, між боротьбою з ухиленням і збереженням податкової нейтральності, між швидкістю цифровізації та принципами верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підруч. Київ : Кондор, 2006. 477 с.
2. Донченко О. І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм права. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса, 2014. № 11. Т. 11. С. 40 – 42.

КІБЛИК Дар'я

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії, доцент

УМРИХІНА Ірина

завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії

ПОСИЛЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ОСНОВА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

У сучасному контексті відбудови України після повномасштабної агресії рф, ключове та одне із основних завдань державної політики буде забезпечити сталий соціально-економічний розвиток на місцевому рівні. У зв'язку з цим, потенціал територіальних громад набуває особливого значення, оскільки він є інтегрованою здатністю громади ефективно мобілізувати та використовувати власні ресурси для досягнення цілей сталого розвитку та відновлення.

Узагальнимо визначення, що саме ми вважаємо потенціалом громади спираючись на наукову думку В. Андрунців. Потенціал громади - це не статичне явище, а динамічний феномен, який можна цілеспрямовано формувати та посилювати за допомогою відповідних стратегічних підходів, управлінських рішень та інституційної підтримки.[1 с.16 – 20] Це явище охоплює кілька взаємопов'язаних вимірів: ресурсний, інституційний, соціальний та інноваційний. Ці компоненти формують цілісну картину потенціалу, який, за умови належної реалізації, може стати основою для відновлення територій, що зазнали значних руйнувань, демографічних втрат та деструкції соціальних зв'язків. Потенціал громади є сукупністю матеріальних і нематеріальних можливостей для самозабезпечення, самоврядування та саморозвитку.

Формування дієвого потенціалу територіальних громад у післявоєнний період вимагає не лише відновлення зруйнованої інфраструктури, а й глибокого переосмислення ролі громади як активного суб'єкта розвитку. Слід враховувати багатовимірний потенціал, до якого належать не лише матеріальні ресурси, але й людський, інституційний, соціальний, фінансовий та інноваційний капітал.

Ми можемо певним чином виділити і узагальнити капітал та потенціал громади в умовах післявоєнної відбудови.

Щодо людського капіталу, то демографічна структура багатьох громад значно змінилася через трудову міграцію, депопуляцію, загибель або поранення

працевдатного населення та переміщення внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Важливим завданням стає переорієнтація освіти та підготовки кадрів, розвиток локальних ринків праці, а також залучення ветеранів, учасників бойових дій а також осіб з інвалідністю в наслідок війни та жінок до громадської участі та економіки.

Про інфраструктурний потенціал, можна сказати, що це не просто наявність будівель, а система, яка має бути реконструйована за сучасними стандартами. Модернізація критичної інфраструктури (енергетика, транспорт, водопостачання, медичні та освітні заклади) є основою для повернення населення, залучення інвестицій та запуску економічної активності.

Компонент, що включає управлінську спроможність, можна назвати інституційним потенціалом, що буде включати якість адміністративних послуг, стратегічне мислення керівництва та прозорі процедури участі громадян. Громади мають відновлюватися як простори довіри, де інституції, бізнес і громадянське суспільство співіснують на засадах партнерства.

Війна підірвала базу місцевих бюджетів, але водночас відкрила нові можливості для залучення ресурсів через міжнародні донорські програми, гранти та публічно-приватне партнерство (ППП). Ефективне управління цими ресурсами вимагає прозорості та підзвітності, це є фінансовим потенціалом держави.

Елемент, що визначає здатність громади до адаптації, відноситься до інноваційний потенціалу, що включає впровадження цифрових рішень, розвитку креативної економіки та створення smart-просторів. Умови післявоєнної трансформації можуть стати імпульсом для технологічної модернізації у різних сферах. [2, с. 24 – 45]

Для ефективного розвитку громад в післявоєнний період потрібний комплексний підхід і використання всіх наявних ресурсів (капіталу, потенціалу).

Для посилення потенціалу громад необхідне впровадження стратегічного управління, активне залучення громадян, налагодження партнерств та інтеграція локального рівня у національні й міжнародні програми відбудови. То ж вектор реалізації повинен бути направлений в розробку оновлених стратегій розвитку громад на основі аналізу ресурсів, потреб та ризиків, що є основою для визначення пріоритетів і залучення фінансування. Успішні громади створюють плани відновлення, що передбачають конкретні цілі, як-от забезпечення житлом ВПО, реабілітація інфраструктури та залучення міжнародної допомоги. Наступним є публічно-приватне партнерство, що в умовах дефіциту бюджетних коштів, дозволить мобілізувати додаткові ресурси, технології та інвестиції для реалізації інфраструктурних проєктів і створення робочих місць. Важливим напрямом в діяльності є участь громад у донорських програмах, грантових інструментах та програмах від ЄС, ООН, Світового банку, GIZ та USAID є важливим джерелом фінансування. Для цього необхідні управлінська спроможність та навички проєктного менеджменту. Та що є надважливим в умовах діджиталізації – це впровадження цифрових сервісів, платформ відкритих даних та аналітичних інструментів значно покращує процес прийняття рішень, підвищує ефективність витрат і якість публічних послуг.

Завершуючи, слід зазначити, що повоєнне відновлення стає справжнім випробуванням для територіальних громад, які мають перейти від режиму виживання до траєкторії сталого розвитку. Головний виклик – це відновлення економічної активності та соціальних зв'язків в умовах значних руйнувань, демографічних втрат та дестабілізації фінансових потоків. Водночас, саме в цих складних умовах відкриваються можливості для інноваційного та технологічного стрибка, впровадження нових підходів в управлінні та розвитку. Посилення потенціалу громад можливе лише за умови наявності прозорості, відкритої, діджиталізованої системи управління. Таким чином, потенціал громад є не тільки основою повоєнного розвитку, а й показником їхньої здатності адаптуватися та будувати нове майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Андрунців В. Потенціал територіальних громад як основа повоєнного розвитку: виклики та перспективи. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів*: зб. матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю. 2025. с.16 – 20.

2. Жуковська А., Желюк Т. Інклюзивний розвиток територіальних громад в умовах війни та післявоєнної відбудови. *Вісник економіки*. 2024. Вип. 4. С. 24 – 45. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu/article/view/1671/178> (дата звернення: 20.09.2025).

КІБЛИК Дар'я

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії, доцент

ШИШКАРЬОВА Олена

старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ВИКЛИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Підвищення прозорості, ефективності та підзвітності місцевих органів влади в Україні є критичним завданням, що обумовлено як курсом на

європейську інтеграцію, так і нагальною потребою сьогодення. На тлі комплексних глобальних змін повноваження місцевої влади значно розширюються. Окрім швидкого реагування, від неї вимагається участь у розробці стратегій, відновленні та розвитку територій, а також постійний діалог із громадянами. В науковій роботі досліджено як ці підходи оцінки ефективності державного управління трансформувалися в Україні протягом років незалежності, зокрема, через аналіз законодавчих актів.

У процесі реформи місцевого самоврядування в Україні оцінка діяльності органів влади є ключовою ланкою. Вона слугує інструментом для забезпечення підзвітності, прозорості та фокусу на результативності. З урахуванням викликів воєнного стану та триваючої реформи децентралізації, роль такої оцінки значно посилилася і набула статусу державного пріоритету [1].

Останні роки перед початком повномасштабної війни були відзначені значним прогресом у сфері оцінювання завдяки впровадженню в практику публічного управління ряду громад систем ISO 9001:2018 та моделі CAF (Common Assessment Framework). Згідно з дослідженням Носань Н. і Кусяка М., самооцінювання за критеріями CAF є «першим кроком до справжньої оцінки інституційної зрілості публічного управління» [2, с. 27]. У доповіді SIGMA/NADS (2021) зазначається, що оцінка діяльності органів влади тепер проводиться щорічно, ґрунтуючись на вимірюванні низки ключових критеріїв. До них належать доступність послуг, якість управлінських рішень і задоволеність громадян [3].

Експерти критикують сучасні системи оцінювання місцевих органів влади, оскільки ті занадто формалізовані. Їх використовують для формування репутації, а не для аналізу та вдосконалення роботи.

Дослідження показують, що в Україні оцінювання ефективності місцевої влади зазвичай базується на кількісних даних, таких як витрати бюджету або кількість послуг. Це створює ситуацію, коли оцінка стає більше механізмом звітності, ніж інструментом для реального покращення. Ця проблема підтверджується, зокрема, словами І. Семенової, яка підкреслює, що така оцінка є самопрезентацією, а не способом для коригування управлінської діяльності. [4, с. 47] Формальні показники часто створюють лише ілюзію ефективності, не показуючи, чи дійсно покращилася якість управління чи життя громадян. Через це вони не придатні для прийняття обґрунтованих рішень і не можуть запустити процес ланцюга «аналіз - зміни - покращення». Наприклад, звіт про 50 заходів громадської участі - це лише репутаційна статистика, якщо не було оцінено, як ці заходи вплинули на політику влади чи якість послуг. Це не є інструментом розвитку.

Оцінювання роботи місцевої влади та увага до якості послуг набувають нового значення в Україні. Управлінські процеси мають перейти від простого звітування до аналітичного підходу, що є основою стратегічного управління. Сучасні реформи мають включати не лише збір даних, а й їх адаптацію до місцевих умов, узгодження з міжнародними стандартами та залучення громадськості.

Завдяки досвіду останніх років, в Україні вже сформовано міцну базу для оцінювання ефективності місцевої влади: є необхідні ресурси, інструменти та успішні практики. Можливо навіть прослідкувати процес становлення, такий як: трансформаційний (2014-2020), коли відбувалося накопичення досвіду, і стратегічний (з 2020), який характеризується успішною апробацією методик. Ці періоди відзначилися плідною співпрацею з донорами, розробкою нормативної бази та практичним застосуванням нових підходів на місцевому рівні. Накопичений практичний досвід потребує детального вивчення. Необхідно проаналізувати застосовані інструменти та конкретні випадки, а також визначити позитивні й негативні аспекти цього процесу. Оцінка за і проти має велике значення для майбутнього розвитку методик оцінювання якості та ефективності діяльності місцевих органів публічної влади.

Попри розробку Державною службою статистики великої Базы локальних даних (БЛД), яка включає понад 40 000 індикаторів, цей ресурс не використовується повною мірою. Він надає можливість аналізувати інформацію на різних рівнях, але не містить даних про якість послуг. Крім того, громади наразі нечасто застосовують ці узагальнені статистичні дані для власних висновків або порівняльного аналізу [5].

Прагнучи трансформувати систему оцінювання від простої звітності до аналітичної платформи, програма USAID DOBRE у 2021 році запустила пілотний проєкт. У ньому взяли участь 47 громад, де ефективність роботи вимірювали за критеріями трьох ключових послуг: управління відходами, постачання питної води та шкільна освіта.

Цінність цього пілоту полягає в тому, що він показав, як бенчмаркінг може бути ефективним, якщо поєднує конкретні кількісні дані (наприклад, обсяг роздільного збору відходів або рівень успішності в школах) з ретельним місцевим аналізом. Крім того, досвід 47 громад довів, що цю модель можна впровадити в масштабах всієї країни.

Проєкт демонструє потенціал інтегрованого моніторингу, який поєднує кількісні та якісні дані. Хоча його застосування ще вузьке, він успішно забезпечив збір і публікацію інформації, дозволивши виявити громади-лідери завдяки ГІС-інтеграції. Звіт підтверджує, що систему планують масштабувати на всю країну, розширивши перелік послуг. Проєкт став практичним прикладом реалізації циклу PDCA, що дозволяє на основі аналізу покращувати бюджетування та обслуговування [6].

У 2018-2019 роках НАДС спільно з Програмою розвитку ООН (UNDP) провели комплексне дослідження, спрямоване на аналіз потреб у професійному розвитку працівників місцевого самоврядування.

Для цього використовувався змішаний методологічний підхід, а саме: було проведено кількісне опитування за допомогою комп'ютерних телефонних інтерв'ю (САТІ), що охопило 515 представників територіальних громад різного типу; водночас якісний компонент дослідження включав глибинні інтерв'ю та фокус-групи з 42 експертами, серед яких були голови сільських, селищних і міських рад, а також представники асоціацій місцевого самоврядування та центрів підвищення кваліфікації.

Дослідження показало парадокс: попри те, що близько 50% респондентів визнають недостатню компетентність персоналу як проблему для ефективного управління, майже всі з них (94 – 97%) у 2018 році проходили навчання в різних установах та проєктах. Також, 82 % органів влади нібито проводять аналіз потреб у навчанні, проте дві третини з них (68 %) роблять це формально. Це підкреслює потребу у вдосконаленні методів, особливо в таких сферах, як управління громадою, проєктний менеджмент та інвестиційна діяльність, які назвали найактуальнішими для навчання.

Дослідження показало, що лідери громад мають завищену самооцінку, оцінюючи свої інституції на 5.5 з 7, але при цьому понад половина з них (56,9 %) незадоволені навичками своїх підлеглих. Крім того, попри популярність деяких напрямків навчання, персонал не розвиває такі критично важливі для ефективного управління компетенції, як стратегічне планування, цифрова трансформація та системне управління якістю. Це створює серйозні перешкоди для впровадження передових управлінських практик.

У практиці публічного управління все активніше застосовуються Геоінформаційні системи (далі-ГІС) як інструмент для оцінювання ефективності та регіонального порівняльного аналізу. Як зазначають у своїх роботах Споришев К., Пивовар П. та інші, ГІС – це не просто електронні карти, а аналітична система. Вона візуалізує дані, дає змогу їх просторово порівнювати та допомагає ухвалювати доказові управлінські рішення [7].

Використання ГІС в управлінні має кілька очевидних переваг. Завдяки цій системі можна аналізувати просторовий розподіл ресурсів і проблем, виявляти нерівності між територіями (наприклад, де найменший доступ до шкіл чи медичних послуг), а також порівнювати ефективність різних громад. ГІС підвищує прозорість та сприяє підзвітності, адже дає змогу мешканцям бачити, як їхня громада виглядає на фоні інших. Інтеграція соціальних даних з географією робить ГІС потужним інструментом для прийняття рішень, що базуються на фактах. Активному використанню геоінформаційних систем органами влади перешкоджає кілька ключових факторів. Перш за все, це низька якість первинних даних, без яких система не може дати об'єктивні результати. По-друге, поширенню ГІС заважає брак кваліфікованого персоналу в органах місцевого самоврядування, оскільки багато працівників не вміють працювати з відповідним програмним забезпеченням. Крім того, відсутність єдиних стандартів для даних робить порівняльний аналіз складним, а висока вартість впровадження системи створює значний фінансовий тягар для місцевих бюджетів [8].

Геоінформаційні системи вже активно використовують в Україні на різних рівнях, і є кілька успішних прикладів. Зокрема, Держгеокадастр застосовує ГІС для візуалізації земельних ресурсів, а програма USAID DOBRE впровадила цю систему в понад 50 громадах для аналізу доступності послуг і планування інфраструктури. Також, Мінрегіон використовує ГІС для моніторингу проєктів ДФРР, а муніципальна ГІС Києва інтегрує просторовий аналіз в управлінські процеси.

ГІС – це не просто технологія, а стратегічний інструмент нового покоління для публічного управління. Він дозволяє:

- об’єктивно оцінювати ефективність;
- виявляти прогалини в наданні послуг;
- моделювати розвиток;
- розробляти просторово орієнтовану політику.

Проте успішне впровадження ГІС залежить не лише від технічних рішень, а й від готовності інституцій працювати з даними, формувати політику на основі доказів та залучати громадськість до моніторингу.

Для розуміння сучасних підходів до оцінювання ефективності місцевої влади в Україні, варто звернутися до результатів дослідження SIGMA, проведеного в 2023 – 2024 роках. Це системний звіт, що містить глибокий аналіз прогресу українських реформ до і після повномасштабного вторгнення. Він служить важливим орієнтиром для розробки ефективних систем оцінювання як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях. SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management) є спільною програмою Організації економічного співробітництва і розвитку (OECD) та Європейського Союзу, започаткованою в 1992 році. Її мета - підтримувати реформи публічного управління в країнах, що прагнуть до євроінтеграції. Оцінювання в рамках цієї програми проводяться нерегулярно (зазвичай раз на 3-5 років або за запитом) і вже були проведені в Україні у 2018, 2021 та 2023/2024 роках. Чому SIGMA є цінною, тому що по перше він розробляє та застосовує принцип публічного адміністрування, які слугують еталоном для оцінки ефективності державного управління. Це допомагає порівнювати системи управління різних країн, по друге SIGMA проводить регулярні оцінки діяльності держав у ключових сферах, що в подальшому надає об’єктивну картину стану справ, ну і на останок це інтеграційні рекомендації, тобто, висновки звітів та рекомендації SIGMA не залишаються лише на папері. Вони інтегруються в національні стратегії реформ, що робить їх важливим інструментом для практичних змін.

Одним із ключових висновків для розробки нових підходів до оцінювання ефективності органів місцевої влади в Україні є те, що діджиталізація має стати стартом для впровадження інтегрованої системи внутрішнього і зовнішнього моніторингу. Згідно з дослідженням SIGMA 2023/2024, Україна досягла значних успіхів у цифровій сфері. Масштабне впровадження електронних сервісів та реєстрів сприяло підвищенню ефективності роботи місцевих органів влади, забезпечивши прозорість рішень і надавши нові інструменти для оцінки їх результативності.

Цифрова трансформація в Україні стала визнаним індикатором ефективності влади. Завдяки впровадженню електронних сервісів у найменших громадах з’явилися нові можливості для оцінювання, наприклад:

– Платформа «Дія» дозволяє аналізувати ефективність послуг, відстежуючи час обробки та кількість запитів.

– Місцеві ГІС і CRM-системи, що використовуються в проєктах USAID DOBRE, вперше дали змогу оцінити просторову справедливість у наданні послуг.

- Системи обробки звернень громадян надають непрямі дані (кількість скарг, швидкість реагування), що дозволяють оцінити рівень задоволеності.
- Національні платформи відкритих даних (Data.gov.ua, E-data) забезпечують прозорість, даючи громадськості можливість впливати на ефективність управління [9].

На основі аналізу сучасного стану оцінювання ефективності місцевих органів влади в Україні, можна виділити кілька основних проблем, які вимагають вирішення.

Викликами в системі оцінювання є ризик, що оцінка зводиться до звичайних статистичних показників, а не до глибокого аналізу. Це, як зазначає І. Семенова, перетворює оцінку на репрезентативну функцію, а не на інструмент для вдосконалення; відсутність адаптації, тобто уніфіковані методики не враховують особливості регіонів та громад, що не дозволяє ефективно використовувати результати на місцях; також оцінка часто відбувається окремо від процесу стратегічного планування, що робить її вузьконаправленою і нездатною трансформуватися в реальні управлінські дії. Слід відзначити, що в умовах воєнного стану перевантаженість працівників органів місцевого самоврядування призводить до поверхневого та негрунтового оцінювання.

Попри співпрацю з міжнародними організаціями, як-от SIGMA/OECD, українські методики потребують глибшої інтеграції передових практик у сфері кадрової політики та стратегій.

Для подолання цих викликів необхідно інтегрувати циклічні моделі, що пов'язують оцінку з плануванням та корекцією. Це вимагає розробки комплексної нормативно-методичної бази, яка поєднає підходи CAF, стандарти ISO, чинні державні методики та сучасні інструменти data-driven governance (ухвалення рішень на основі даних). Такий підхід передбачає, що політики та дії органів влади будуть ґрунтуватися на системному аналізі якісних і кількісних цифрових даних.

Для зміни підходів до стратегічного управління якістю в місцевих органах влади, законодавство має вимагати регулярної публічної звітності про результати самооцінювання та зовнішнього аудиту. Проведене дослідження показує, що українська практика майже не використовує оцінку якості за кінцевими та проміжними результатами. Це є проблемою, адже така оцінка необхідна не лише для прозорості, а й для коригування системи управління, особливо в умовах випробувань війною.

Необхідно перейти від формального контролю до систематичного вдосконалення, де оцінка слугуватиме підґрунтям для майбутніх рішень і програм. Детальніші пропозиції щодо інтегрованої моделі оцінювання на основі ІТ-технологій та відповідні шаблони документів будуть представлені в наступному розділі.

Отже, оцінювання якості та ефективності діяльності місцевих органів влади в Україні проходить шлях трансформації. Цей процес поступово відходить від формального звітування до стратегічного управління, яке базується на аналізі. Досягнення останніх років включають активне впровадження сучасних

інструментів, таких як Геоінформаційні системи (ГІС) та електронні платформи («Дія», OpenBudget), що значно підвищує прозорість та підзвітність.

Незважаючи на прогрес, існує низка ключових викликів. Система оцінювання залишається фрагментарною та схильною до формалізму. Спостерігається недостатня адаптація методик до регіональних потреб, кадровий дефіцит та відсутність системної інтеграції міжнародних стандартів, як-от CAF та ISO.

Для подальшого вдосконалення необхідно: інституалізувати процес оцінювання, закріпивши його на законодавчому рівні, розробити інтегровану нормативно-методичну базу, яка об'єднає найкращі практики. Пов'язати результати оцінювання з процесом планування та прийняття рішень (модель data-driven governance). Слід також, забезпечити регулярну публічну звітність про результати аудиту та самооцінки, що сприятиме підвищенню прозорості та участі громадськості.

Таким чином, оцінювання має еволюціонувати від простого інструменту контролю до потужного стратегічного інструменту для вдосконалення публічного управління в умовах децентралізації та цифровізації.

Список використаних джерел:

1. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування : презентація Мінрегіону станом на 10.09.2019 р. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/10.09.2019.pdf> (дата звернення: 19.09.2025).

2. Носань Н., Кусяка М. Оцінка ефективності діяльності органів місцевого самоврядування як чинник забезпечення інституційної спроможності територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2021. № 28. С. 25 – 31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-3> (дата звернення: 19.09.2025).

3. SIGMA, NADS. Assessment of Public Administration in Ukraine. OECD Publishing, 2021. URL: <https://www.sigmaweb.org/publications/assessment-ukraine.htm> (дата звернення: 19.09.2025).

4. Семенова І. Стандарти якості в управлінні громадою: реалії та перспективи. *Державне управління: теорія та практика*. 2023. № 1 (41). С. 44 – 51.

5. Інформаційна платформа «Банк локальних даних (БЛД)». Державна служба статистики України. URL: <https://bld.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.09.2025).

6. Живодьор К. Взаємодія місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. URL: naub.ua.edu.ua/2012/vzaemodiya-mistsevyh-derzhavnyh-administratsij-ta-orhanivmistsevoho-samovryaduvannya-v-ukrajini-problemy-ta-shlyahy-jih-vyrishennya (дата звернення: 19.09.2025).

7. Пивовар П. В., Николук О. М., Топольницький П. П. Аналіз землекористування та його зміни на території Житомирської області з використанням ГІС-технологій. *Український журнал природничих наук*. 2023. №

2 (2022). С. 95 – 117. DOI: <https://doi.org/10.32782/naturaljournal.2.2023.95-117> (дата звернення: 19.09.2025).

8. Споришев К. О. Геоінформаційні системи в державному управлінні діяльністю сил безпеки України. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 35 (74). Том 1. С. 34 – 47. DOI: 10.32782/TNU-2663-6468/2024.1/34.

9. Ukraine Public Governance Assessment: Baseline Measurement Report. OECD/SIGMA. Paris, 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/theprinciples-of-public-administration-ukraine_71fc77a6-en.html (дата звернення: 19.09.2025).

КОВАЛЕНКО Анатолій

студент інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

ПИЛИПЕНКО Вікторія

доцент кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

ДОВІРА ДО ПОЛІЦІЇ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ДІЄВОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Поліція як первинна ланка в системі правоохоронних органів держави є основою не лише стабільності й порядку в суспільних відносинах, але й ключовим фактором у побудові довіри населення до держави. Взаємодія поліції й суспільства на основі довіри слугує каталізатором до утвердження правової культури громадян, посилює співпрацю правоохоронних органів з представниками інститутів громадянського суспільства, сприяє формуванню поваги до закону та встановлення загальної стабільності. Запит на високий рівень довіри населення до поліції особливо гострий у державах з постколоніальним чи посттоталітарним минулим, де поліцейські функції виконували каральні репресивні органи, підміняючи діалог і співпрацю шантажем й катуваннями.

Поліцейська реформа з перетворення поліції на сервісну службу розпочалась в умовах зазіхання Росії на територіальну цілісність та суверенітет України, поставивши перед правоохоронцями додаткові виклики, пов'язані не лише з формуванням довіри населення, але й збереженням її відносно високого рівня в умовах постійних зовнішніх загроз. Протягом 2017 – 2019 років спостерігалось стабільне зростання рівня довіри населення до правоохоронних органів, тримаючи в середньому планку не нижче 37,8 %. Важливим у даному процентному співвідношенні є відстеження зростання щорічно на 5,2 % рівня

довіри до патрульної поліції, що є важливим маркером дієвості всієї правоохоронної системи й результативності попередження правопорушень [1]. Зауважимо, що під час пандемії COVID-2019, незважаючи на покладені на поліцію обов'язки фіксувати порушення карантинних норм й підвищення штрафів за не носіння захисних масок, рівень довіри до поліції зберігався на стабільному рівні 40,8 %, що навіть показало незначне зростання порівняно з доковідними даними [2].

Аналіз динаміки довіри до поліції в Україні за період 2022 – 2025 років свідчить про амбівалентний характер воєнного впливу. За даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) у перші місяці повномасштабного вторгнення рівень довіри до Збройних Сил України сягнув 96 %, а до Національної поліції – 84 %, що є піковим сплеском, викликаним національною солідарністю [3]. Це пояснюється «ефектом згуртування навколо прапора» (rally-around-the-flag effect), що проявляється у зростанні довіри до чинного керівництва, сил оборони й правоохоронних органів під зовнішніми загрозами. Мілітаризовані структури, зокрема й президент як верховний головнокомандувач, стають антропоморфними символами національної єдності, а поліція, у свою чергу, символами стабільної безпеки в кризі цінностей та порушень міжнародних стандартів [4]. Дійсно, в перші місяці повномасштабного вторгнення саме правоохоронні органи забезпечували безпеку в містах, здійснювали виявлення ворожих диверсійно-розвідувальних груп, зупиняли мародерів, йшли добровольцями у новосформовані штурмові батальйони системи МВС. Чи не вперше поліція почала асоціюватися із захистом держави, надією на допомогу в евакуації, опорною ланкою між військовими та цивільними.

Однак, початковий сплеск, викликаний національною солідарністю, поступово змінюється на недовіру населення до поліції. Опитування Разумков-центру за лютий-березень 2025 року підтверджує, що Збройні Сили залишаються інститутом з найбільшим рівнем довіри (93,5 %), тоді як поліція має лише 48 % довіри при 51 % недовіри. Цікаво, що патрульна поліція користується вищим рівнем довіри (близько 50 %), ніж загальна Національна поліція (40 %), що відображає успіх реформ 2015 року, але й підкреслює проблеми з іншими підрозділами [5].

Однією з причин зміщення балансу в сторону недовіри до поліції є так званий «посттравматичний розрив» між окупацією та деокупацією. Інтерв'ювання жителів деокупованих районів Харківської та Херсонської областей в рамках дослідження рівня позитивного сприйняття правоохоронних органів, проведеного Global Public Policy Institute, показало підняття рівня недовіри населення деокупованих районів до 70 % [6]. Це пояснюється розвінчуванням завищених очікувань від поліції, яка на думку місцевих мешканців мала бути більш активною, перешкоджати окупації та формувати внутрішній опір під час окупації.

Впливає на показники довіри до поліції накопичений стрес від обставин воєнного стану, що ретравматизовує історичну травму у населення від радянської міліції. Ключовим тут видається зосередженість поліції на виявленні

диверсійних загроз, задіяність на блок-постах й охороні стратегічних об'єктів замість звичного патрулювання. Ці заходи з охорони громадського порядку замість патрулювання створюють ілюзію відсутності поліції у повсякденних безпекових заходах, а отже формують упереджений міф про бездіяльність і недовіру всієї правоохоронної системи [7].

Значно знизили довіру населення до поліції наділення її воєнними повноваженнями як от перевірки на блокпостах, спільні заходи з ТЦК щодо виявлення осіб, які порушили правила воєнного обліку або ухиляються від мобілізації. Ці всі дії населення ототожнює з репресивними, що формує переконання в не легітимності всіх правоохоронних органів.

Таким чином, довіра населення до поліції є невід'ємним ключем до дієвості правоохоронної системи, особливо в умовах воєнного часу, коли Україна стикається з множинними загрозами. Статистичні дані за 2022 – 2025 роки ілюструють амбівалентну динаміку: від початкового сплеску до ерозії, спричиненої корупцією, окупаційними травмами та операційними викликами. Подолання цих викликів вимагає системних реформ, орієнтованих на майбутнє, аби перетворити поліцію з інструменту реакції на партнера у відновленні справедливості.

Список використаних джерел:

1. За три останні роки рівень довіри до поліцейських стабільний, а у інших правоохоронців системи МВС динамічно росте. МВС України. 27.08.2019. URL: https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/Za_tri_ostanni_roki_riven_doviri_do_policeyskih_stabilniy_a_u_inshih_pravoohoronciv_sistemi_MVS_dinamichno_roste_23876 (дата звернення: 21.09.2025).

2. Підсумковоаналітичний звіт з опитування громадськості щодо оцінки рівня довіри населення до національної поліції на загальнодержавному рівні. 2020. URL: https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/Pidsumkovo-analitichnyy_zvit_NPY_.pdf (дата звернення: 21.09.2025).

3. Markovska Anna. Trust as a weapon of war: fighting corruption and corporate crime in Ukraine. *Crime, Law and Social Change*. 2025. Vol. 83. No. 12. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10611-024-10191-5> (дата звернення: 21.09.2025).

4. Князева О. Ефект «rally-around-the-flag»: національний і наднаціональний рівні. *Феномен соціальної консолідації у центральній Європі: нові реалії та виклики*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 26 вересня 2023 року. Одеса, 2023. С. 64 – 68. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/18419/1/Knyazeva.pdf> (дата звернення: 21.09.2025).

5. Assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitude to elections during the war, belief in victory (February-March 2025). Razumkov Centre. 25.03.2025. URL: <https://razumkov.org.ua/en/component/k2/assessment-of-the-situation-in-the-country->

trust-in-social-institutions-politicians-officials-and-public-figures-attitude-to-elections-during-the-war-belief-in-victory-february-march-2025 (дата звернення: 21.09.2025).

КОМАРОВА Вероніка

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

МАКАРЕНКО Олександр

професор кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження правового режиму державної таємниці в Україні зумовлена необхідністю забезпечення балансу між захистом національної безпеки та дотриманням прав людини на доступ до інформації. В умовах воєнного стану та гібридної агресії проти України питання регламентації обігу відомостей, що становлять державну таємницю, набуває особливого значення, оскільки воно безпосередньо впливає на ефективність діяльності органів державної влади, військових структур та правоохоронних органів. Водночас актуальним залишається питання інформаційної безпеки, яке виходить за межі лише охорони державної таємниці. Виклики кіберзлочинності, інформаційних атак та поширення дезінформації вимагають вдосконалення законодавства і його застосування. Тому дослідження цієї теми важливе для вироблення ефективних правових механізмів, які поєднують захист державних інтересів, технологічну безпеку та демократичні стандарти доступу до інформації.

Державна таємниця – це певний вид таємної інформації, яка включає певні відомості в різних сферах суспільного життя, зокрема у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки і охорони правопорядку. В Україні поняття і концепції державної таємниці регламентуються Конституцією України, Законом України «Про державну таємницю», Зводом відомостей, що становлять державну таємницю, постановами Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами, які ратифіковані Верховною Радою України, та іншими нормативно-правовими документами. Особливістю даного режиму є те,

що він встановлюється та регламентується публічним правом, а його метою є охорона державної таємниці, гарантування національної безпеки, і також, реалізація й захист прав суб'єктів у сфері інформаційних відносин. Також, даним режимом встановлюються певні обмеження і строгі приписи. Варто додати, що якщо є державна таємниця, то відповідно вона характеризується державним примусом, тобто передбачається окремий вид юридичної відповідальності, який залежить від міри й обсягу порушення [1, с. 111].

Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки включає комплекс заходів, спрямованих на організацію та контроль за інформаційними ресурсами і процесами. Важливими адміністративно-правовими актами, що регулюють цю сферу, є закони України: «Про інформацію», який визначає загальні засади інформаційної політики держави; «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», який регулює питання захисту інформації; «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який встановлює основні положення щодо захисту від кіберзагроз. Зазначені законодавчі акти дозволяють державним органам регулювати інформаційний простір України шляхом упровадження обмежень, цензури, контролю доступу та забезпечення збереження важливих для держави інформаційних ресурсів [2, с. 52].

Важливою ознакою державної таємниці є значущість інформації в конкретний історичний момент. Йдеться про відомості, розголошення яких може серйозно зашкодити національним інтересам і загрожувати безпеці держави. Така шкода може бути як прямою (військова вразливість, втрати в обороноздатності), так і опосередкованою (дестабілізація політичної або економічної ситуації). Також важливим елементом є обмеження доступу до інформації, яка має статус державної таємниці. Вона підпадає під спеціальний режим секретності, що передбачає конкретні процедури допуску осіб, порядок обліку, зберігання та використання таких відомостей. Ці процедури суворо регламентовані чинним законодавством. Ще однією істотною рисою є те, що державна таємниця визначається не довільно, а формалізовано – через нормативно закріплені переліки відомостей, що підлягають засекречуванню. Такі переліки викладено у спеціальних правових актах, зокрема у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю. Важливим елементом є забезпечення державного захисту цієї інформації. Такий захист охоплює як організаційні та технічні заходи, так і юридичні механізми, включаючи встановлення відповідальності, зокрема кримінальної, за порушення режиму секретності [3, с. 642].

В усі часи найважливішим завданням держави була охорона державної таємниці. Сучасна правова держава повинна володіти потужним правоохоронним потенціалом, щоб забезпечити інформаційну безпеку країни. Цей аспект охоплює регулювання питань захисту інформаційної інфраструктури держави, інформаційного ринку й, що не менш важливо, створення безпечних умов розвитку інформаційних процесів. З огляду на це, держава повинна вчасно реагувати шляхом прийняття адекватних заходів, створювати окремі і органи, що реалізують її політику в галузі захисту державної таємниці. Щодо

законодавчого забезпечення режиму державної таємниці, то сприятливим напрямом удосконалення є модернізування адміністративно-деліктного законодавства у цій сфері. Департаменту захисту інформації ДПА України необхідно покращити та посилити роботу над охороною державної таємниці, захистом інформації з обмеженим доступом, порядку поводження з такого роду документами, зокрема з грифом обмеження доступу «Для службового користування» [1, с. 113].

Із початком збройного конфлікту в Україні зросла кількість інформаційних атак та інших кіберзагроз. До основних викликів для інформаційної безпеки в умовах воєнного стану можна віднести: дезінформацію – поширення неправдивої інформації, спрямованої на дестабілізацію ситуації в країні та паніку серед населення; кібератаки – несанкціонований доступ до державних інформаційних ресурсів, атаки на важливі об'єкти критичної інфраструктури; інформаційно-психологічні операції – діяльність, спрямована на маніпуляцію свідомістю населення; порушення роботи інформаційно-комунікаційних систем – блокування інформаційних ресурсів та мережевих інфраструктур [2, с. 53].

На шляху до забезпечення інформаційної безпеки та державної політики України стоять численні виклики: 1) монополізація інформаційного ринку – це може призвести до контролю над інформаційним простором держави або окремими його секторами зовнішніми структурами, що загрожує незалежності інформаційного простору; 2) блокування діяльності державних ЗМІ – заборони або обмеження їхньої роботи можуть призвести до обмеження доступу до інформації для української та закордонної аудиторії; 3) низька ефективність інформаційного забезпечення – це через дефіцит кваліфікованих кадрів та відсутність системи формування та реалізації державної інформаційної політики [4, с. 102].

Отже, робимо висновок, що правовий режим державної таємниці в Україні є важливим елементом системи національної безпеки, адже він забезпечує захист інформації, розголошення якої може завдати шкоди інтересам держави. Встановлення чітких критеріїв віднесення відомостей до таємних, порядку їх використання та відповідальності за порушення режиму створює умови для ефективного функціонування органів влади та правоохоронних структур у сфері безпеки. В умовах воєнної агресії та цифровізації суспільства забезпечення надійного захисту інформаційного простору вимагає вдосконалення законодавства, розвитку технологічних рішень і міжнародного співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Ціцюра О. Адміністративно-правовий режим державної таємниці: аналіз стану законодавчого забезпечення. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді*: зб. матеріалів V Міжнар. Студ.наук.конф., 12 травня 2021 р. Тернопіль, 2021. С. 110 – 113.

2. Гусаров С. М. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в Україні в період дії правового режиму воєнного стану. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Вінниця, 2024. С. 52 – 54. URL: <https://surl.lu/sbuozz> (дата звернення: 25.09.2025).

3. Хашев В. Г. Поняття та сутність державної таємниці в системі національної безпеки: кримінально-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. С. 640 – 642. URL: <https://surl.li/ezxrzh> (дата звернення: 25.09.2025).

4. Котляров В. Аналіз сучасного стану інформаційної безпеки в Україні. *Механізм регулювання економіки*. 2024. С. 101 – 104.

КОНАРСЬКА Ганна

*завідувач кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Державна міграційна політика, як правовий феномен, виокремлюється сьогодні як складова державної політики в цілому, що реалізується через нормативно-правові акти, адміністративні процедури та комплекс управлінських заходів із метою впливу на міграційні процеси.

Державна міграційна політика України виступає стратегічним інструментом державного регулювання міграційних процесів, що охоплює як внутрішнє, так і зовнішнє переміщення населення. У правовому вимірі вона формується на основі міжнародних стандартів, зокрема Спільної політики Європейського Союзу з міграції та притулку, і національного законодавства, яке передбачає заходи контролю, супроводу, інтеграції та реінтеграції мігрантів. Зокрема, А. М. Білан та С. М. Мельничук зазначають, що у сучасних умовах глобальних викликів саме державна міграційна політика відіграє роль механізму забезпечення національної безпеки та демографічної стійкості України [1, с. 46].

Водночас у науковій літературі підкреслюється, що поняття «державна міграційна політика» може трактуватися у вузькому сенсі, як сукупність заходів щодо контролю за міграційними потоками, та в широкому сенсі, як стратегія чи доктрина, спрямована на довгострокове регулювання міграції та інтеграцію мігрантів [2, с. 89].

Україна, відповідаючи на внутрішні та зовнішні виклики – економічні, демографічні та безпекові – розробила Стратегію державної міграційної політики на період до 2025 року, де окреслено такі ключові напрями, як сприяння залученню висококваліфікованих іноземних фахівців, створення умов для повернення українців, а також розбудова інформаційних систем управління міграцією [3].

Міграція та міграційна політика безпосередньо впливають на національні інтереси та безпеку держави. Необхідно підкреслити, що міграційна політика реалізується не лише через нормативні акти та адміністративні процедури, але й

через механізми соціальної інтеграції, гуманітарного супроводу, правового захисту мігрантів і осіб, які повертаються.

Отже, сутність державної міграційної політики України полягає в утвердженні балансу між стимулюванням міграції як фактору розвитку і впровадженню заходів контролю та безпеки. Саме ця подвійна функція – розвиткова та регулятивна – визначає її місце в системі державної політики. На практиці це означає, що правове регулювання міграційної політики має враховувати такі ключові компоненти: стабільна нормативна база, ефективна взаємодія між державними органами, актуальна аналітика міграційних тенденцій, гнучкість реагування на кризові ситуації (зокрема воєнні дії, внутрішнє переміщення, трудова міграція) та забезпечення прав і обов'язків мігрантів у відповідності до міжнародних стандартів [4, с. 60].

Варто вказати, що в умовах воєнного стану міграційні виклики в Україні значно посилюють потребу у вдосконаленні правових механізмів міграційної політики; зокрема у правовому супроводі внутрішньо переміщених осіб.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що державна міграційна політика являє собою сукупність заходів (комплекс правових, фінансових, адміністративних та організаційних), які включають процес прийняття управлінських рішень щодо регулювання міграційних процесів з позицій міграційних пріоритетів, міграційних викликів та загроз, впорядкування міграційних потоків, боротьби із нелегальною міграцією, які мають регулюватись державною владою. державна міграційна політика демонструє взаємозв'язок і взаємозалежність внутрішньої та зовнішньої політики держави, що проявляється у специфічній особливості міграційних процесів, які залежать від усього комплексу вищевказаних у розділі факторів.

Для подальшого розвитку державної міграційної політики України необхідно реалізувати такі напрями: удосконалення законодавства щодо реадмісії й інтеграції, активне залучення громадянського суспільства й міжнародних партнерів, підвищення прозорості системи й аналітичного забезпечення, а також адаптація політики до швидких змін в геополітичній ситуації.

Список використаних джерел:

1. Білан А. М., Мельничук С. М. Державна міграційна політика України в умовах глобальних викликів: правові питання. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2024. № 2 (100). С. 45 – 53.
2. Смірнова Д. Д. Міграційна політика України як фактор забезпечення національної безпеки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 98. С. 87 – 93.
3. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 482-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 59. Ст. 1802. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80> (дата звернення: 19.09.2025).

4. Малиновська О. А. Міграційні процеси в Україні: трансформації та виклики для державної політики. *Public Policy and Human Development*. 2023. № 4. С. 59 – 67.

КОРОБКО Амалія

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ПОНОМАРЕНКО Віктор

*викладач кафедри адміністративного
права та процесу навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ У ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Функціональне призначення прокуратури у сфері конституційної безпеки має комплексний характер і полягає у забезпеченні цілісності правової системи, координації її елементів та ефективній реалізації закріплених функцій. Прокуратура, відповідно до положень Конституції України, виконує визначальні напрями діяльності, що виявляються у гарантуванні законності та правопорядку, захисті прав і свобод громадян, а також у забезпеченні балансу між різними складовими механізму державної влади.

Таким чином, прокуратура постає не лише як орган, що здійснює наглядові й процесуальні функції, а й як один із ключових елементів у системі публічної влади, діяльність якого безпосередньо спрямована на підтримання стабільності конституційного ладу.

Зміст функцій прокуратури визначається актуальними пріоритетами розвитку держави, її політичними, соціальними та економічними завданнями. Це означає, що органи прокуратури повинні постійно адаптуватися до викликів часу, посилюючи увагу до тих напрямів діяльності, які є першочерговими для гарантування внутрішньої стійкості та безпеки. Зокрема, важливе значення має захист конституційних прав і свобод громадян, оскільки саме вони формують основу демократичної та правової держави.

В умовах збройної агресії РФ роль прокуратури значно зростає. Основним завданням стає збереження єдності України як суверенної і правової держави, що можливо лише за умови дотримання принципу верховенства права та забезпечення єдності правового простору. Прокуратура виступає інституційним гарантом реалізації цього принципу, адже саме на неї покладено функціональне

навантаження з підтримання законності, координації діяльності правоохоронних органів та забезпечення невідворотності відповідальності за злочини, спрямовані проти основ конституційного ладу [1, с. 545].

В Україні забезпечення національної безпеки є результатом спільної діяльності Національної поліції, СБУ, ДБР, БЕБ, ДПСУ та НАБУ.

Важливу координаційну роль у цьому процесі відіграють органи прокуратури, які узгоджують дії правоохоронних структур як на місцевому, так і на міжрегіональному рівнях. Така взаємодія спрямована на формування пріоритетів кримінально-правової політики, визначення проблемних аспектів у сфері правозастосування та пошук ефективних шляхів їх подолання.

Крім того, прокуратура ініціює та реалізує спільні заходи, спрямовані на запобігання, виявлення й розслідування злочинів, а також готує пропозиції щодо вдосконалення законодавства, що забезпечує підвищення результативності всієї системи протидії злочинності та зміцнення національної безпеки [2, с. 111 – 112].

В умовах війни правоохоронна система України зосередилася на виявленні зрадників, коригувальників обстрілів та інших злочинів проти національної безпеки. Це дало відчутний результат: у січні-серпні 2024 року кількість таких правопорушень зменшилася на 8,2 %, зокрема значно скоротилися випадки фінансування дій проти держави, колабораційної діяльності та державної зради. Такі показники свідчать про системну роботу правоохоронців у викритті загроз державності.

Водночас прокуратура виконує важливу роль у протидії корупції, яка підриває національну безпеку. Вона діє як у кримінальній сфері – через процесуальне керівництво та підтримання обвинувачення, так і поза нею – завдяки представницьким повноваженням і нагляду за дотриманням законів. Особливого значення набуває й координаційна функція прокуратури [3, с. 23].

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру», лише Генеральний прокурор та керівники прокуратур мають право координувати правоохоронні органи у сфері протидії злочинності, зокрема через координаційні наради [4].

Для підвищення результативності роботи в Офісі Генерального прокурора утворено окремий підрозділ, що відповідає за організаційне забезпечення координаційної діяльності. Його функціонування сприяє налагодженню узгодженої взаємодії всіх правоохоронних органів, що, у свою чергу, забезпечує більш системний підхід до протидії злочинності та дозволяє досягати відчутних результатів у сфері захисту національної безпеки [3, с. 23].

За три десятиліття незалежності Україна пройшла непростий шлях утвердження себе як суверенної, демократичної та правової держави. За цей час відбулися глибокі економічні, політичні та соціокультурні зміни, що супроводжувалися трансформацією державних органів і розвитком громадського сектору.

Особливе значення у цьому процесі мала еволюція прокуратури, яка з органу нагляду й покарання поступово перетворюється на інститут захисту прав і свобод людини. Така трансформація зумовлена принципами демократії та верховенства права, закріпленими в документах Ради Європи, та курсом України на євроінтеграцію. Нині завершення реформування прокуратури та приведення

її діяльності у відповідність до міжнародних стандартів залишається одним із ключових завдань держави [5, с. 197].

Отже, прокуратура посідає провідне місце у системі публічно-правового забезпечення національної безпеки в умовах збройного протистояння. Вона координує діяльність правоохоронних органів, здійснює процесуальне керівництво та підтримує публічне обвинувачення, забезпечуючи невідворотність покарання за злочини проти держави. Водночас прокуратура протидіє корупції, яка підриває безпеку та стабільність, і сприяє збереженню єдності правового простору. Завдяки цьому вона виступає гарантом верховенства права та важливим чинником зміцнення суверенітету України.

Список використаних джерел:

1. Бисага Ю., Швед І. Реалізація функцій органами прокуратури як елемент механізму забезпечення конституційної безпеки держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 541 – 546.

2. Кінаш Я. Взаємодія прокуратури та правоохоронних органів у контексті міжнародної та національної безпеки. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., Ч. 1, ДДУВС, 21 березня 2025 року. Дніпро, 2025. С. 111 – 113.*

3. Амелін О. Ю. Реалізація функцій прокуратури як елемент механізму забезпечення національної безпеки України. *Правова держава*. 2024. № 55. С. 20 – 28.

4. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015, № 2-3, ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 26.09.2025).

5. Валевський О., Ліпкан В., Новицький Г., Панов М., Ребкало В., Рябічко О., Ситник Г. Інституційні основи політики України із забезпечення національної безпеки на етапі її становлення як незалежної держави. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. С.193 – 199.

КРІГЕР Лілія

*прокурор Житомирської окружної
прокуратури, кандидат юридичних наук*

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА У СФЕРІ ОХОРОНИ ДИТИНСТВА

Згідно із ч. 3 ст. 51 Конституції України [1] сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Статтею 3 Конвенції про права дитини [2] визначено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

При цьому, інтерес держави у сфері охорони дитинства – це публічний інтерес в широкому його розумінні (постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 27.03.2024 у справі № 160/12744/22 [3]).

Відповідно до пункту 2 статті 131-1 Конституції України в Україні діє прокуратура, яка здійснює, зокрема, представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Питання організації представництва інтересів держави в сфері охорони дитинства детально регламентовано в галузевих наказах Генерального прокурора. Зокрема, наказ Генерального прокурора № 389 від 21.08.2020 «Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді» [4] регламентує загальні питання організації діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді. Наказ Генерального прокурора № 509 від 04.11.2020 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» [5] виокремлює особливості представництва прокурором інтересів держави у сфері охорони дитинства. Наказ Генерального прокурора № 194 від 11.06.2021 «Про організацію взаємодії органів прокуратури з питань захисту інтересів держави в суді поза межами кримінального провадження» [6] унормовує порядок складання та передачі висновків щодо необхідності застосування представницьких повноважень та оформлення матеріалів, що долучаються до висновку.

Пропонуємо виділити три основні етапи застосування прокурором представницьких повноважень в сфері охорони дитинства.

1. Виявлення відомостей, які свідчать про ймовірні порушення інтересів держави в сфері охорони дитинства.

Порушення інтересів держави, в переважній більшості випадків, прокурор встановлюємо самостійно, аналізуючи відкриті джерела (зокрема, офіційні сторінки органів державної влади, платформи електронних торгових систем та систем публічних закупівель, державні реєстри) з урахуванням строків позовної давності.

2. Підготовка та скерування прокурором письмового запиту про витребування інформації та/або документів.

Виявлення достатніх відомостей, що свідчать про ймовірні порушення інтересів держави є приводом для скерування прокурором обґрунтованого письмового запиту на підставі абзаців 4, 5 ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» до розпорядників інформації із визначенням розумних строків надання відповіді. Порушення прокурором порядку збирання доказів є окремою підставою для визнання їх недопустимими судом. В контексті допустимості доказів доцільно навести правовий висновок, сформований у постанові Верховного Суду від 05.02.2020 у справі № 461/3675/17 [7], відповідно до якого висновок експерта у кримінальному провадженні, навіть у такому, де ще не прийнято остаточне правове рішення, може бути визнаний допустимим доказом у цивільній справі, якщо він містить інформацію про предмет доказування.

3. Прийняття прокурором рішення про вжиття заходів представницького характеру (з урахуванням форм представництва, визначених ч. 6 ст. 23 Закону

України «Про прокуратуру») або складання мотивованого висновку про відсутність підстав для представництва прокурором інтересів держави в суді.

Після отримання запитуваних відомостей, разом з іншою наявною у прокурора інформацією і матеріалами здійснюється їх опрацювання та досліджується питання щодо існування достатніх і підтверджених доказами підстав для застосування повноважень щодо представництва в суді, передбачених абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру». Також доцільно звернути увагу, що згідно із вимогами абз. 3 ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це відповідного суб'єкта владних повноважень. Єдиною можливою умовою недотримання вказаного припису є виключно відсутність органу, уповноваженого у відповідних правовідносинах на захист інтересів держави в суді.

У правовій позиції, викладеній у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06.09.2023 у справі №926/54/22 [8] констатовано наступне: «якщо попереднє листування свідчить про те, що воно мало характер інформування відповідного органу про вже раніше виявлені прокурором порушення, і такий орган протягом розумного строку на зазначену інформацію не відреагував або відреагував повідомленням про те, що він обізнаний (у тому числі до моменту отримання інформації від прокурора) про порушення, але не здійснював та/або не здійснює та/або не буде здійснювати захист порушених інтересів, то у такому випадку наявні підстави для представництва, передбачені абзацом 1 частини 3 статті 23 Закону України «Про прокуратуру». У такому разі дотримання розумного строку після повідомлення про звернення до суду не є обов'язковим, оскільки дозволяє зробити висновок про нездійснення або здійснення неналежним чином захисту інтересів держави вказаним органом».

4. Участь прокурора у виконавчому провадженні на стадії виконання судового рішення (факультативний).

Отже прокурор виконує субсидіарну роль щодо захисту інтересів держави. Теоретико-прикладні питання здійснення прокурором представництва інтересів держави в сфері охорони дитинства потребують подальшого наукового дослідження та вдосконалення правового регулювання. Зокрема, вважаємо додатковому законодавчому унормуванню підлягає порядок скерування та розгляду письмових запитів прокурора, направлених у відповідності до абзаців 4 та 5 частини 4 статті 23 Закону України «Про прокуратуру».

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.09.2025).

2. Конвенція про права дитини: Конвенція від 20.11.1989. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 26.09.2025).

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 160/12744/22 від 27.03.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117957843> (дата звернення: 26.09.2025).

4. Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді: наказ Генерального прокурора від 21.08.2020 № 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0389905-20#Text> (дата звернення: 26.09.2025).

5. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству: наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 №509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text> (дата звернення: 26.09.2025).

6. Про організацію взаємодії органів прокуратури з питань захисту інтересів держави в суді поза межами кримінального провадження: наказ Генерального прокурора від 11.06.2021 № 194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text> (дата звернення: 26.09.2025).

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 461/3675/17 від 05.02.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94666406> (дата звернення: 26.09.2025).

8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 926/54/22 від 06.09.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113426926> (дата звернення: 26.09.2025).

КУЗЬМЕНКО Сергій

професор кафедри економіки та публічного управління навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор

РЕКВІЄМ ПО ЗАКОНОПРОЄКТУ № 4298 АБО ДИСКУСІЯ ДОВЖИНОЮ В П'ЯТЬ РОКІВ

З 2014 року, з початком реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, відомої ще, як «реформа децентралізації», стартував процес передачі значного обсягу державних повноважень на місцевий рівень, тобто до територіальних громад [1].

Після втрати органами прокуратури повноважень щодо нагляду за законністю рішень місцевих органів влади, утворився вакуум у сфері відповідного правового регулювання. Відсутність ефективної системи контролю за дотриманням законності актів місцевого самоврядування спричинила низку

проблем, головною з яких стало підвищення ризику ухвалення незаконних рішень цими органами [1].

Тобто, зв'явилася системна законодавча прогалина щодо забезпечення законності актів органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Відповідно, сама собою стає очевидною нагальна потреба в оновленні чинного законодавства у цій сфері [1].

На жаль, законопроект № 4298, прийнятий у першому читанні ще 30 жовтня 2020 року, який мав на меті перетворення місцевих державних адміністрацій на органи префектурного типу та впровадження контролю за законністю рішень органів місцевого самоврядування, так і не отримав затвердження у Верховній Раді України [5].

На сьогодні, Комітет Верховної Ради з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування запропонував схвалити у першому читанні законопроект, що передбачає внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та інших нормативних актів. Головна мета документа – забезпечення законності в діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування (№ 13150/П від 01.05.2025) [2].

На засіданні Комітет розглянув чотири альтернативні варіанти до вже ухваленого у першому читанні законопроекту № 4298 від 30 жовтня 2020 року. При цьому, один із авторів законопроекту № 13150, народний депутат Олександр Корнієнко, зазначив, що ідеальним варіантом було б ухвалення законопроекту № 4298 ще восени 2021 року. Однак, на жаль, цього не сталося. Він також додав, що деякі положення цього законопроекту було б складно реалізувати в сучасних умовах, які склалися через війну. Водночас, як профільна спільнота, так і міжнародні партнери, асоціації органів місцевого самоврядування та саме місцеве самоврядування досі відзначають важливість дбайливого нагляду за законністю рішень. Це відповідає Європейській хартії місцевого самоврядування і може позитивно вплинути на українську систему публічної влади [2].

Основною відмінністю законопроекту № 13150 від альтернативних варіантів є запровадження реєстру актів місцевого самоврядування. Цей інструмент забезпечить доступ до ключових рішень органів місцевого самоврядування як для громади, так і для органів нагляду [2].

Учасники засідання Комітету всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування, хоча й висловили певні зауваження, все ж підтримали законопроект № 13150.

Згідно з раніше оприлюдненою інформацією, цей законопроект передбачає наступне:

- Законність актів обласних рад перебуватиме під наглядом Кабінету Міністрів або визначеного ним органу виконавчої влади.
- Контроль за актами сільських, селищних, міських та районних рад здійснюватимуть обласні державні адміністрації (ОДА).
- У Києві та Севастополі до ухвалення спеціального закону нагляд також виконуватиме Кабінет Міністрів [2].

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування» (реєстр. № 13150) був схвалений Комітетом Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування для розгляду у другому читанні 10 липня 2025 року [3]. При цьому, Комітет відхилив положення, яке передбачало обмеження державного нагляду лише до сфер делегованих повноважень органів місцевого самоврядування [3]. Також було відхилено пропозицію вилучити із законопроекту № 13150, право Кабінету Міністрів України визначати порядок і межі здійснення державного нагляду, навіть попри те, що це питання викликає суперечки щодо його відповідності статті 19 Конституції України [3]. Як бачимо повноцінна дискусія пройшла, але подальший розгляд законопроекту № 13150 у парламенті знову було відкладено.

Від ефективної співпраці уряду, Верховної Ради та Президента безпосередньо залежить швидкість впровадження реформ, виконання євроінтеграційних зобов'язань і, як наслідок, доступ до фінансування, необхідного для підтримки економіки та зміцнення стійкості нашої держави. У ситуації повномасштабної війни, коли фінансова підтримка з-за кордону є життєво важливою для України, швидкість прийняття рішень перетворюється на питання не лише ефективності, але й виживання [4].

При цьому досвід європейських країн, які успішно запровадили децентралізацію, показує важливість наявності впорядкованої системи адміністративного нагляду за дотриманням законності рішень і дій органів місцевого самоврядування. Водночас, не існує єдиної універсальної моделі нагляду чи механізму взаємодії між державною і місцевою владою. Кожна держава створює свою систему відповідно до специфіки моделі місцевого самоврядування, форми правління, політичної структури та потенціалу місцевих громад [1].

Європейська Хартія місцевого самоврядування (ст. 8) акцентує увагу на адміністративному надзгоді, спрямованому на забезпечення дотримання законодавства. Положення Хартії не зобов'язують центральні органи влади запроваджувати систему адміністративного нагляду, у тому числі за законністю рішень органів місцевого самоврядування. За оцінкою Ради Європи, Україна залишається єдиною країною в Європі, яка досі не узаконила механізм контролю за відповідністю рішень місцевих органів самоврядування чинному законодавству [1].

В липні 2025 року Верховна Рада України затвердила новий склад Уряду на чолі з прем'єр-міністеркою Юлією Свириденко. Вважаємо, що вони зможуть вирішити вказані проблеми у сфері законності місцевого самоврядування. Існуюча в Україні системна прогалина в законодавстві щодо забезпечення законності рішень органів і посадових осіб місцевого самоврядування, а також очевидні дисбаланси системи стримувань і противаг у відносинах між державою та місцевими органами, вказують на нагальність модернізації чинного законодавства. У зв'язку з цим очікується, що Верховна Рада вже найближчим часом ухвалить законопроект № 13150 «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування». Адже, на наш погляд, ефективне впровадження «реформи децентралізації» неможливе без належної співпраці між органами державної влади та місцевого самоврядування, зокрема у сфері забезпечення законності їхньої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 20.09.2025).

2. Законопроект про забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування готовий до першого читання. Законодавче забезпечення. URL: <https://decentralization.ua/news/19527> (дата звернення: 20.09.2025).

3. Законопроект № 13150 до другого читання перетворений в небезпечний. URL: <https://auc.org.ua/novyna/zakonoprojekt-no13150-do-drugogo-chytannya-peretvorenyu-v-nebezpechnyy> (дата звернення: 20.09.2025).

4. Прострочені дедлайни – втрачена допомога. URL: https://lb.ua/news/2025/08/18/691405_prostrocheni_dedlayni_vtrachena.html (дата звернення: 20.09.2025).

5. Нагляд: законодавче забезпечення. URL: <https://decentralization.ua/news/19458> (дата звернення: 20.09.2025).

КУЛИК Олександр

головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ В ПУБЛІЧНИХ МІСЦЯХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ²

Діяльність щодо здійснення забезпечення публічної безпеки і порядку у публічних місцях ³ – тобто у місцях вільного та умовно вільного доступу

² *Примітка.* Тези підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

³ Щоб уникнути непорозумінь тут використано словосполучення «публічна безпека і порядок», яких вжито в Законі України «Про Національну поліцію» та Положенні про Національну поліцію. Між тим, в Конституції України та Кримінальному кодексі України для позначення цього явища використовується формулювання «громадський порядок», в Законі України «Про національну безпеку України» – «громадська безпека і порядок». Очевидно є необхідність уніфікувати цю безпекову термінологію.

громадян (на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, магазинах, кафе, на вокзалах тощо) станом на сьогодні регулюється переважно підзаконними нормативно-правовими актами. Важливі, але лише окремі, нормативні положення відносно цієї сфери безпекової діяльності містяться в Законах України «Про Національну поліцію України» [1], «Про Національну гвардію України» [2], «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [3] та «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів» [4]. Цілий ряд напрямів та видів діяльності органів поліції та інших правоохоронних органів щодо забезпечення публічної безпеки і порядку в публічних місцях в даний час взагалі нормативно не врегульовані.

Натомість така діяльність передбачає реалізацію заходів контролю за поведінкою громадян, припинення вчинення ними кримінальних та інших правопорушень, застосування до них передбачених законодавством примусових заходів, тобто здійснення діяльності, яка прямо стосується прав і свобод громадян та їх обов'язків під час перебування в публічних місцях. В статті 92 Конституції України вказано, що «права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина» (пункт 1) та «забезпечення громадського порядку» (пункт 17) визначається виключно законами України [5]. Відповідно тут має місце дуже суттєва прогалина у законодавчій базі, що регулює сферу забезпечення публічної безпеки в публічних місцях, яку необхідно поступово усувати.

Необхідність розвитку цієї галузі законодавчого регулювання підтверджується проблемами, які виникли в сфері публічної безпеки в умовах воєнного стану. Це проведення в містах країни пікетів за повернення полонених та з'ясування долі зниклих безвісти; заходи реагування працівників поліції щодо виявлених осіб, які порушують комендантську годину та ситуації гострого протистояння між працівниками ТЦК і поліції та громадянами під час перевірки у них документів військового обліку.

Створення відповідної законодавчої бази доцільно розпочати з прийняття законів, які регулюють правила поведінки громадян у публічних місцях, права і обов'язки працівників Національної поліції щодо забезпечення в них безпеки, зокрема при проведенні заходів або здійснення діяльності, яка створює ризики порушення прав і свобод громадян.

Перш за все це може бути ***Закони України «Про свободу мирних зібрань»***. Відповідний законопроект вже тривалий час знаходиться у Верховній Раді України, але й досі не прийнятий. Натомість в останні десятиліття мирні зібрання різного спрямування проходять в країні регулярно, в них бере участь значна кількість громадян, під час їх проведення виникають конфліктні ситуації між учасниками зборів, між учасниками цих зборів і групами їх опонентів, між учасниками зборів і працівниками поліції. Є нагальна потреба врегулювати питання належної роботи органів державної влади і органів місцевого самоврядування щодо забезпечення свободи мирних зібрань, встановлення чітких заборон на протиправні дії центральної та місцевої влади проти свободи зібрань; створення належних гарантій безпеки під час проведення мирних

зібрань як для їх учасників, так і інших громадян.

Не менш актуальним є прийняття *Закону України «Про систему відеоспостереження у громадських місцях»*. Відеоспостереження є ефективним засобом запобігання кримінальним правопорушенням, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які їх вчинили. Воно активно застосовується в багатьох країнах світу та в Україні. Але досі ця практика залишається нормативно не врегульованою. Між тим, здійснення відеоспостереження та відеозапису дозволяє ідентифікувати особу за різними її ознаками, зафіксувати її місцезнаходження у певних закладах, на мирних зібраннях тощо, встановити маршрути пересування людини містом, її побутові звички, тобто встановити персональні дані. А використання персональних даних особи становить предмет законодавчого регулювання. В цьому законі має бути регламентовано запровадження на базі органів державної влади та органів місцевого самоврядування у відповідності з єдиними функціональними і технологічними стандартами єдиної системи відеоспостереження стану безпеки у громадських місцях; правила обміну такою інформацією між суб'єктами здійснення відеоспостереження; гарантії захисту персональних даних громадян в системах відеоспостереження стану публічної безпеки і порядку центрального, регіонального та місцевого рівнів та у відомчих системах відеоспостереження підприємств, установ організацій.

Після прийняття зазначених та інших законодавчих актів в цій сфері, накопичення досвіду їх правозастосування можна буде перейти до розроблення і прийняття єдиного, базового закону в сфері забезпечення публічної безпеки і порядку – *Закон України «Про забезпечення і правопорядку в громадських місцях»*.

Список використаних джерел:

1. «Про національну поліцію» : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <https://surl.li/scsoml> (дата звернення: 02.10.2025).
2. «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 року № 876-VII. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <https://surl.li/ebvvfw> (дата звернення: 02.10.2025).
3. «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» : Закон України від 22 червня 2000 року № 1835-III. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <https://surl.li/oorxch> (дата звернення: 01.10.2025).
4. «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів» : Закон України від 8 липня 2011 року № 3673-VI. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <https://surl.li/yaaaaya> (дата звернення: 01.10.2025).
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <https://surl.lu/kjzmdy> (дата звернення: 01.10.2025).

КУМЕДА Тетяна

професор кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат мистецтвознавства, доцент

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ПУБЛІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Комунікативна культура як феномен сучасного державного управління охоплює сукупність норм, принципів, засобів і стратегій комунікативної діяльності, які забезпечують ефективне функціонування публічної організації. Її формування базується на дотриманні етичних стандартів, повазі до адресата комунікації, а також на готовності до відкритого діалогу. Комунікативна культура в публічній сфері виявляється через такі аспекти: культура мовлення, вміння вести публічну дискусію, відкритість до конструктивної критики, дотримання стандартів публічної етики. Її основне завдання – сприяти ефективному обміну інформацією, налагодженню зворотного зв'язку з громадськістю та підвищенню довіри до інститутів влади.

Застосування комунікативної культури в публічній організації необхідне з кількох причин. По-перше, це сприяє ефективній реалізації управлінських рішень. По-друге, забезпечує відповідність діяльності принципам прозорості, відкритості та підзвітності. По-третє, формує позитивний імідж організації та зміцнює суспільну довіру до її рішень. Науковці справедливо наголошують, що комунікативна культура в публічному управлінні має ґрунтуватися на засадах діалогічності, орієнтації на результат та неухильному дотриманні правових і моральних норм [1]. Вона є всеосяжною, охоплюючи не лише вербальні обміни інформацією, але й невербальні сигнали, що передають ставлення, цінності та наміри.

Становлення сучасної комунікативної культури у публічній організації є багатограним і динамічним процесом, що інтегрує організаційні засади, управлінські стратегії, соціокультурні детермінанти та інформаційно-комунікаційні технології. У цьому контексті державні інституції активно впроваджують комплексні комунікаційні моделі, які враховують не лише зовнішні суспільні вимоги, але й внутрішні імперативи організаційного розвитку [2, с. 91].

Нині комунікативна культура публічної організації в Україні характеризується низкою суперечливих тенденцій. З одного боку, спостерігається зростання усвідомлення важливості ефективної комунікації як інструменту забезпечення прозорості, підзвітності та налагодження діалогу з громадськістю. Публічні інституції поступово впроваджують нові комунікаційні технології, зокрема соціальні мережі та онлайн-платформи, для інформування громадян та отримання зворотного зв'язку. З іншого боку, існують значні виклики та недоліки, що гальмують формування зрілої та дієвої комунікативної

культури. Її характерними рисами є: нерівномірність розвитку, переважання формального підходу, недостатня відкритість та прозорість, обмежене використання інтерактивних каналів, недостатня увага до внутрішньої комунікації, вплив політичних та адміністративних факторів, проблеми з професіоналізмом комунікаторів.

Вдосконалення функціонування сучасної комунікативної культури публічної організації побудоване на інтеграції концепції сталого розвитку. Це означає, що комунікаційна культура має не лише забезпечувати ефективну взаємодію та інформаційний обмін, але й сприяти досягненню цілей сталого розвитку організації та суспільства в цілому. Зокрема, це передбачає:

- екологічну відповідальність у комунікаціях: мінімізація використання паперових носіїв, перевага цифровим каналам комунікації, підвищення екологічної свідомості через інформаційні кампанії;

- соціальну інклюзивність: забезпечення рівного доступу до інформації для всіх категорій громадян, врахування потреб різних соціальних груп у комунікаційних стратегіях, сприяння міжкультурному діалогу;

- економічну ефективність: оптимізація комунікаційних процесів з метою зниження витрат, використання інноваційних та економічно обґрунтованих комунікаційних інструментів;

- етичну прозорість: забезпечення достовірності та об'єктивності інформації, запобігання дезінформації та маніпуляціям, дотримання високих етичних стандартів у всіх комунікаційних аспектах [3, с. 111].

Особливої гостроти питання розвитку комунікативної культури публічного управління набуває в умовах воєнного стану в Україні. Повномасштабна агресія російської федерації внесла кардинальні зміни у всі сфери суспільного життя, зокрема й у комунікаційні процеси. Комунікативна культура публічних організацій має базуватися на принципах оперативності, достовірності, емпатійності та стратегічної спрямованості.

Оперативність у поширенні інформації є критично важливою для своєчасного інформування громадян про безпекову ситуацію, евакуаційні заходи, надання гуманітарної допомоги та інші важливі аспекти життєдіяльності в умовах війни. Достовірність інформації набуває особливого значення в контексті інформаційної війни та протидії дезінформації, спрямованої на підрив довіри до державних інституцій та дестабілізацію суспільства. Публічні організації повинні ретельно перевіряти інформацію перед її оприлюдненням та бути прозорими у своїх комунікаціях.

Емпатійність стає ключовим елементом комунікативної культури в умовах травматичного досвіду, який переживає українське суспільство. Публічні управлінці повинні проявляти розуміння, співчуття та підтримку у своїх комунікаціях з громадянами, враховуючи їхній емоційний стан та потреби. Комунікація має бути спрямована на зміцнення суспільної єдності, підтримку психологічної стійкості та надання необхідної психологічної допомоги.

Стратегічна спрямованість комунікативної культури в умовах війни передбачає не лише інформування про поточну ситуацію, але й формування у громадян розуміння цілей боротьби, перспектив майбутнього та необхідності

консолідації зусиль для перемоги. Комунікація має бути інструментом національної стійкості, підтримання бойового духу та мобілізації суспільства на відсіч агресору.

Таким чином, в умовах воєнного стану комунікативна культура публічного управління в Україні набуває особливої значущості. Вона повинна поєднувати загальновизнані принципи діалогічності, результативності та дотримання норм з нагальними вимогами оперативності, достовірності, емпатійності та стратегічної спрямованості, забезпечуючи ефективну взаємодію держави та суспільства у надскладних умовах сьогодення та сприяючи успішній інтеграції України до європейської спільноти. Механізм формування сучасної комунікативної культури публічної організації реалізується не лише через нормативно-управлінську діяльність та постійне вдосконалення комунікативної практики, адаптованої до цифрової трансформації суспільства та нових вимог стейкхолдерів, але й через інтеграцію принципів сталого розвитку, що забезпечує його довгострокову ефективність та соціальну значущість.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Комунікативна культура в системі публічного управління: сутність і напрями розвитку. *Публічне управління: теорія та практика*. 2021. № 3 (27). С. 15 – 22.
2. Федотова К. І., Нагаєв В. М. Формування комунікаційної культури органів публічної влади в умовах цифрового середовища. *Місьцеве самоврядування в Україні та світі: теорія та практика: зб. матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції*. Полтава, 2024. С. 197 – 200.
3. Ковальчук Т. І. Формування комунікативної культури публічної установи в умовах трансформаційного суспільства. *Вісник НАДУ*. 2020. № 2. С. 107 – 114.

КУХАРЧУК Петро

доцент кафедри управління та адміністрування КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», кандидат наук з державного управління, доцент

ДАБІЖА Людмила

методист навчально-методичного відділу спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Освіта є фундаментальною складовою національної безпеки та стратегічним ресурсом розвитку держави. Введення воєнного стану в Україні

зумовило безпрецедентні виклики для системи державного управління освітою та потребу в оперативній трансформації всіх її компонентів. Забезпечення безперервності освітнього процесу під час війни постає не лише як адміністративне завдання, але й як важливий елемент національного спротиву, збереження інтелектуального потенціалу нації та психологічної стабільності суспільства.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю формування ефективної моделі публічно-правового забезпечення управління освітою в кризових умовах, що дозволить зберегти доступність та якість освіти попри безпекові загрози та логістичні обмеження. Питання набуває особливого значення в контексті необхідності адаптації нормативно-правової бази до викликів воєнного часу та потреби в інноваційних управлінських рішеннях.

Проблематика управління освітою в надзвичайних умовах досліджувалась у роботах таких науковців, як В. Кремень, С. Ніколаєнко, Л. Гриневич, І. Бех, В. Огнев'юк. Правові аспекти функціонування освітньої системи під час дії особливих правових режимів висвітлено у працях Н. Протасової, В. Лугового, Ю. Сухарнікова, О. Червякової. Однак комплексний аналіз публічно-правового забезпечення управління освітою саме в умовах воєнного стану залишається недостатньо дослідженим, що підкреслює новизну та практичне значення даної роботи.

З початком повномасштабної війни в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів, що створили основу для функціонування освіти в надзвичайних умовах. Ключовими документами стали: Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1], постанови Кабінету Міністрів України щодо особливостей організації освітнього процесу [2], накази Міністерства освіти і науки України щодо дистанційного навчання та забезпечення безпеки учасників освітнього процесу [3].

Особливо важливим є Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану» [4], який закріпив право на освіту в умовах війни та визначив механізми його реалізації. Цей нормативний акт став правовою основою для забезпечення академічної мобільності, визнання результатів навчання та підтримки переміщених закладів освіти.

Слід відзначити позитивну динаміку нормотворчості в освітній сфері – держава демонструє надзвичайну гнучкість та оперативність у прийнятті необхідних рішень, що є визначальним чинником ефективного управління в кризових умовах.

Одним із найважливіших факторів стійкості освітньої системи в умовах воєнного стану стала децентралізація управлінських процесів. Делегування повноважень на місцевий рівень дозволило оперативно реагувати на локальні виклики та приймати рішення з урахуванням безпекової ситуації в конкретному регіоні.

Органи місцевого самоврядування отримали ширші повноваження щодо організації освітнього процесу, забезпечення безпеки учасників освітнього процесу та адаптації інфраструктури закладів освіти до потреб воєнного часу.

Важливо підкреслити, що саме завдяки децентралізованій моделі управління вдалося зберегти функціональність освітньої системи навіть у прифронтових регіонах [5].

Впровадження цифрових технологій в освітній процес стало не просто інноваційним рішенням, а питанням виживання української освіти. Нормативно-правове забезпечення цифрової трансформації освіти в умовах воєнного стану включає: затвердження стандартів дистанційної освіти для різних рівнів; регламентацію процедур оцінювання та атестації в онлайн-форматі; врегулювання питань кібербезпеки та захисту персональних даних; створення правових механізмів визнання результатів навчання, отриманих на електронних платформах.

Важливо відзначити вражаючий прогрес української освіти у питаннях цифровізації – за короткий термін було створено потужну інфраструктуру онлайн-навчання, що забезпечила доступ до освіти мільйонам українців, включаючи внутрішньо переміщених осіб та біженців [6].

Безпека учасників освітнього процесу стала пріоритетним напрямом державної політики в галузі освіти. Нормативно-правове регулювання безпекових аспектів включає: розробку та впровадження стандартів безпеки освітніх приміщень (укриття, бомбосховища) [7]; регламентацію алгоритмів дій під час повітряних тривог; організацію психологічного супроводу та підтримки; впровадження курсів із мінної безпеки та першої допомоги в освітні програми.

Варто наголосити на безпрецедентній консолідації зусиль держави та громадянського суспільства у забезпеченні безпечного освітнього середовища. Ця синергія дозволила створити дієві механізми захисту і підтримки учасників освітнього процесу в умовах постійних загроз.

Для подальшого вдосконалення системи державного управління освітою в умовах воєнного стану доцільно зосередитись на таких напрямках:

1. Розробка спеціального закону «Про освіту в умовах воєнного стану», який комплексно врегулює всі аспекти функціонування освітньої галузі в надзвичайних умовах.
2. Створення гнучких механізмів фінансування освіти з урахуванням регіональних особливостей та безпекових викликів.
3. Розвиток публічно-приватного партнерства для залучення додаткових ресурсів у модернізацію освітньої інфраструктури та забезпечення технологічної стійкості.
4. Впровадження інноваційних моделей управління, орієнтованих на результат і здатних швидко адаптуватися до змінних умов.
5. Розширення міжнародного співробітництва у сфері освіти для обміну досвідом кризового управління та інтеграції української освіти в європейський освітній простір.

Підсумовуючи, пропонуємо публічно-правове забезпечення державного управління освітою в умовах воєнного стану зробити динамічним процесом, так як він потребує постійного вдосконалення та адаптації до викликів часу. Проведений аналіз свідчить про формування в Україні унікального досвіду функціонування освітньої системи в екстремальних умовах, що може бути

цінним не лише для подолання поточної кризи, але й для розвитку глобальних підходів до забезпечення стійкості освітніх систем.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 5 березня 2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
2. Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні. Постанова КМУ від 23 липня 2024 р. № 841. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
3. Про затвердження Порядку та умов здобуття загальної середньої освіти в комунальних закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні. Наказ МОН України від 07.08.2024 № 1112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-24#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
5. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
6. Деякі питання організації дистанційного навчання. Наказ МОН України від 08.09.2020 № 1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
7. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань використання захисних споруд цивільного захисту. Постанова КМУ від 20 вересня 2024 р. № 1074. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.09.2025).

МАКСАКОВА Руслана

*в.о. завідувача кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька
політехніка»,
доктор юридичних наук, професор*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕПУТАТІВ ОБЛАСНИХ РАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану постала проблема формування кворуму пленарних засідань, комісій місцевої ради через проведення мобілізаційних заходів, перебування депутатів місцевих рад за кордоном, що своєю чергою ставить під загрозу функціонування органів місцевого самоврядування. У зв'язку

із введенням в Україні воєнного стану, функціонування органів державної влади, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування здійснюється з особливостями, що встановлені Законом України від 12 травня 2015 року «Про правовий режим воєнного стану» [1]. При цьому Закон прямо не передбачає автоматичного припинення повноважень відповідних органів місцевого самоврядування у разі утворення військових адміністрацій. Крім того, вказаний Закон передбачає, що органи місцевого самоврядування і далі здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України. Відповідно до положень ч. 3 ст. 10 згаданого Закону, повноваження обласних та районних рад можуть передаватись відповідним військовим адміністраціям, а працівники виконавчого апарату такої районної та/або обласної ради можуть увільнятися від виконання посадових обов'язків.

Першою областю в історії України повноваження обласної ради в якій були передані та здійснюються тепер обласною військовою адміністрацією, начальником обласної військової адміністрації стала Запорізька область. Будучи так званою “прифронтовою областю”, більше ніж 70 % якої є окупованою та у зв'язку з складною безпековою ситуацією що склалася в неокупованій частині Запорізької області – в організації роботи Запорізької обласної ради виникли труднощі: депутати ради не збирались на сесії (бо частина з них залишилась на окупованих територіях). Непроведення сесій ради призводило до проблем в частині функціонування комунальних закладів, вирішення кадрових питань та виконання інших функцій місцевого самоврядування. Як наслідок – повноваження Запорізької обласної ради було передано відповідній військовій адміністрації 30 березня 2024 року на підставі Постанови Верховної Ради України від 21 березня 2024 р. № 3625-IX “Про здійснення Запорізькою обласною військовою адміністрацією, начальником Запорізької обласної військової адміністрації повноважень, передбачених частиною третьою статті 10 та частиною третьою статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»” від 21 березня 2024 року № 3625-IX [2].

Така практика є новою для України та призвела до непорозумінь і виникнення конфліктності у взаємовідносинах між депутатами обласної ради, чий повноваження були передані відповідній військовій адміністрації і самою адміністрацією та іншими органами державної влади, зокрема з Національним агентством з питань запобігання корупції. Так, традиційно, НАЗК продовжувало вимагати від депутатів Запорізької обласної ради подання щорічних декларацій, які вони подавали в рамках реалізації своїх повноважень, а відповідна військова адміністрація стала вимагати від депутатів обласної ради звітності щодо здійснення їх діяльності у виборчому окрузі. Намагаючись вирішити ситуацію конфліктності – депутат обласної ради Майстро Д. М. звернувся з депутатським зверненням до Комітета Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування щодо надання роз'яснень законодавства стосовно обсягу повноважень депутатів Запорізької обласної ради в умовах здійснення Запорізькою обласною військовою адміністрацією, начальником Запорізької обласної військової адміністрацією повноважень, передбачених ч. 3 ст. 10 та ч. 3 ст. 15 Закону «Про

правовий режим воєнного стану» [3]. На відповідне звернення Комітет дав роз'яснення в якому було зазначено що в даному випадку депутати обласної ради не втратили свій статус депутатів, але тимчасово призупинили увесь обсяг своїх повноважень передавши всі їх відповідній військовій адміністрації. Тобто, виходячи з позиції Комітета ні вимоги НАЗК, ні вимоги щодо звітності депутатів перед військовою адміністрацією депутати обласної ради в період, поки їх повноваження передані військовій адміністрації, – не зобов'язані виконувати. Натомість, представники НАЗК і військової адміністрації залишаються при своїх вимогах до депутатів обласної ради враховуючи той факт, що позиція Комітета ВРУ не має статус офіційного тлумачення спірних положень закона. Досліджуючи цю проблематику, Р.М. Максакова та Д.М. Майстро, – вбачають єдиним можливим виходом з цієї суперечливої ситуації щодо однакового сприйняття та розуміння відповідних законодавчих положень необхідність здійснення офіційного тлумачення положень закону щодо обсягу статусу депутатів таких місцевих рад [3]. Але згідно з проведеною реформою правосуддя у 2016 році, з повноважень Конституційного Суду України функції офіційного тлумачення законів було вилучено, і станом на сьогодні не визначено жодного державного органу в Україні, який міг би здійснювати офіційне тлумачення законів, у тому числі положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану», незважаючи на всі його суперечливі норми. Тому єдиним виходом для вирішення такого непорозуміння залишається внесення відповідних змін до Закону України «Про статус депутатів місцевих рад». А взагалі-то корисним було би пригадати, що до передачі повноважень офіційного тлумачення законів України Конституційному Суду України (далі – КСУ), цю функцію виконувала Верховна Рада України (далі – ВРУ). Так, п. 6 Розділу XV “Перехідні положення” Конституції України встановлено, що до створення КСУ тлумачення законів здійснює ВРУ. І напевно, що після реформи правосуддя 2016 року, у зв'язку із втратою КСУ повноважень щодо офіційного тлумачення законів, треба було конституційно закріпити за ВРУ повноваження давати офіційне тлумачення законів України, бо станом на сьогодні вона має давати лише неофіційне (автентичне) тлумачення. І вирішувати ситуацію двозначного розуміння змісту законодавчих положень станом на сьогодні можна лише шляхом внесення змін до таких законів.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
2. Про здійснення Запорізькою обласною військовою адміністрацією, начальником Запорізької обласної військової адміністрації повноважень, передбачених частиною третьою статті 10 та частиною третьою статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» : Постанова Верховної Ради України від 21 березня 2024 р. № 3625-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3625-IX#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
3. Майстро Д. М., Максакова Р. М. Правовий статус депутатів місцевих

рад, повноваження яких передані військовим адміністраціям: проблеми тлумачення та правозастосування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С.145 – 151.

МИРОНОВА Діана

*студент навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецького державного університету
внутрішніх справ*

Науковий керівник:

КУРАКІН Олександр

*професор кафедри державно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ПРАВОВИЙ СТАТУС МЕДИЧНОГО КАНАБІСУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Світові тенденції легалізації медичного канабісу спонукають Україну до впровадження власної системи контролю та лікування. У 2025 році в Україні відбулися значні зміни у сфері регулювання обігу медичного канабісу, які ще декілька років тому здавалися малоімовірними. Протягом тривалого часу ця тема залишалася під суспільною і політичною забороною, адже канабіс асоціювався виключно із рекреаційним вживанням.

Однак, наслідки війни, помітне збільшення кількості ветеранів із посттравматичним стресовим розладом та пацієнтів із тяжкими захворюваннями поставили питання медичного канабісу в центр уваги [1]. Саме гостра суспільна та медична потреби створили передумови для формування чіткої правової бази, яка б врегульовувала обіг та контроль лікарських засобів на основі конопель.

У цьому контексті прийняття Закону України № 3528-ІХ «Про регулювання обігу рослин роду коноплі та лікарських засобів на їх основі» [3] стало логічним підсумком тривалого процесу громадських обговорень та численних соціальних кампаній, спрямованих на легалізацію медичного канабісу. Закон вперше в історії України чітко визначив правовий статус канабісу як лікарського засобу, що дозволяє відокремити його медичне застосування від рекреаційного вживання та встановити прозору правову базу для контролю над обігом таких препаратів. Крім того, документ заклав фундамент для формування системи ліцензування виробників і аптек, визначив порядок рецептурного обігу та забезпечив нормативні механізми для безпечного впровадження медичного канабісу у практику охорони здоров'я. Тобто таке рішення законодавця стало важливим сигналом для суспільства та медичної

спільноти про серйозність намірів держави щодо розвитку системи лікування із застосуванням нетрадиційних терапевтичних засобів.

Поряд із юридичними механізмами, соціальний аспект легалізації має не менш важливе значення. Проведення інформаційних кампаній серед населення підвищує обізнаність про терапевтичні властивості канабісу, його безпечно застосування та медичне призначення. Формування позитивного ставлення суспільства до нових, нетрадиційних методів лікування дозволяє уникнути стереотипів і упереджень, що часто виникають у країнах, де канабіс запроваджували без системного підходу. Орієнтація України на модель ЄС, де кожен крок легалізації супроводжується детальним регуляторним забезпеченням, демонструє прагнення до збалансованої політики, яка враховує як потреби пацієнтів, так і потенційні ризики зловживань [4].

Конкретним практичним кроком стала видача першого дозволу **Державною службою України з лікарських засобів та контролю за наркотиками** на імпорту препарату з Іспанії 2 червня 2025 року [6]. Це показує, що українська держава не обмежується ухваленням законів, а реально впроваджує їх у життя. Такі дії створюють передумови для поступового розвитку ринку та демонструють серйозність державних намірів щодо забезпечення доступу до нових терапевтичних засобів.

Міжнародний досвід, зокрема програма Канади «Access to Cannabis for Medical Purposes» (2001) [5], підтверджує, що легалізація медичного канабісу потребує системного підходу. Успішна реалізація включає збір наукових даних, коригування методик лікування та забезпечення безпечного застосування ліків. Для України це є важливим сигналом того, що медичний канабіс – це не хаотичне явище, а елемент сучасної системи охорони здоров'я.

Результати досліджень у сфері охорони здоров'я свідчать про значний потенціал розвитку медичного канабісу в Україні. Особливо актуально це для ветеранів та пацієнтів із тяжкими захворюваннями, серед яких близько 30% українських військових мають симптоми ПТСР [2]. Традиційні методи лікування для них часто є неефективними або супроводжуються серйозними побічними ефектами. Введення медичного канабісу у протоколи лікування може стати проривом у психіатрії та реабілітації, водночас розвиток ринку створює нові можливості для фармкомпаній, зменшує залежність від імпорту, забезпечує робочі місця та доступні ціни для пацієнтів.

Європейський досвід та аналіз EMCDDA підкреслюють, що успішна легалізація ґрунтується на трьох китах: законодавчій базі, науковому супроводі та освітній роботі з населенням [4]. Лише всебічний підхід дозволяє поєднати доступність препаратів для пацієнтів із суспільною безпекою, а також подолати упередження щодо канабісу, що все ще поширені серед українського населення.

Отже, аналізуючи головні тенденції та актуальність розвитку сфери нетрадиційного, проте наразі ефективного лікування слід зазначити, що ефективність використання медичного канабісу підтверджується міжнародним досвідом та численними клінічними дослідженнями, які довели його позитивний вплив у зменшенні хронічного болю, полегшенні симптомів посттравматичного стресового розладу, епілепсії та онкологічних захворювань. У 2023 – 2025 роках

Україна зробила суттєвий крок до легалізації медичного канабісу для медичної підтримки тих, хто цього найбільше потребує: онкохворих, ветеранів війни та військовослужбовців із психотравмами, пацієнтів із неврологічними та психічними розладами, а також осіб, що страждають на тяжкі хронічні захворювання. Цей процес поєднав прийняття відповідних законодавчих актів із першими практичними діями щодо імпорту препаратів та їх поступового виведення на національний фармацевтичний ринок.

Досвід Канади та держав ЄС свідчить, що успіх визначається системністю та строгим контролем. Внутрішні перспективи включають розширення власного виробництва, розробку науково обґрунтованих протоколів терапії та підвищення кваліфікації медичних працівників. Все це не лише забезпечить пацієнтів сучасними терапевтичними методами, а й підсилить українську медицину та сприятиме її інтеграції у глобальний медичний простір.

Список використаних джерел:

1. Дані щодо психічного здоров'я населення після війни. Міністерство охорони здоров'я України. Київ : МОЗ України, 2025. 24 с.
2. Зайцева О. Медичний канабіс: що це таке і що буде після його легалізації в Україні. URL:<https://www.google.com/amp/s/www.unian.ua/society/medichniy-kanabis-shcho-ce-take-i-komu-potribni-taki-lik-novini-ukrajini-amp-12327987.html>
3. Про регулювання обігу рослин роду коноплі та лікарських засобів на їх основі : Закон України № 3528-IX від 21.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-20#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
4. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). Medical use of cannabis and cannabinoids: questions and answers for policymaking. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. 28 p.
5. Health Canada. Access to Cannabis for Medical Purposes. Ottawa: Government of Canada, 2022. 32 p.
6. Marijuana Moment. Ukraine officials approve country's first-ever permit to import medical marijuana products. URL: <https://www.marijuanamoment.net/ukraine-officials-approve-countrys-first-ever-permit-to-import-medical-marijuana-products/> (дата звернення: 02.10.2025).

НАЛИВАЙКО Олег

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Публічно правові механізми забезпечення національної безпеки у воєнному стані становлять цілісну систему конституційних приписів законодавчих повноважень спеціальних адміністративно правових процедур і інструментів превенції та реагування на загрози спричинені збройною агресією російської федерації і мають залишатися сумісними з міжнародними стандартами прав людини та вимогами демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони. Конституційна основа визначає межі делегування повноважень і ролі Президента Верховної Ради Кабінету Міністрів та Ради національної безпеки і оборони у кризовому управлінні [1].

Умови запровадження і дії воєнного стану як особливого правового режиму що змінює порядок функціонування публічної влади обіг інформації регулювання економіки та гарантії окремих прав встановлює спеціальний закон який фіксує процедури обмежувальних заходів критерії їх необхідності і пропорційності та механізми парламентського і судового контролю [2]. Нормативне ядро сектору безпеки і оборони та принципи планування розмежування повноважень і демократичного цивільного контролю закріплені у законі про національну безпеку що інтегрує політики і процедури органів влади та вибудовує систему командування контролю і координації [3]. Кіберкомпонент визначений законом про кібербезпеку який розподіляє повноваження суб'єктів кіберзахисту окреслює критичну інформаційну інфраструктуру і задає рамку міжвідомчої координації під час кіберінцидентів [4].

Зміст цих механізмів охоплює інституційні процесуальні і матеріально правові рішення для безперервності публічного управління і життєдіяльності громад захисту критичної інфраструктури підтримання порядку у прифронтових районах розвитку воєнно цивільної взаємодії кризових комунікацій протидії дезінформації та спрощення і цифровізації адміністративних послуг [5, с. 320]. Ключову роль відіграють військові адміністрації та інші суб'єкти спеціального режиму що діють за принципами законності необхідності і пропорційності під контролем парламенту і суду відповідно до стандартів надзвичайного стану Ради Європи і ООН де допускається відступ від окремих зобов'язань за умови офіційного проголошення загрози належного повідомлення та збереження ядра невідступних прав [6; 7].

Україна нотифікує депозитарій договорів ООН за статтею 4 пунктом 3 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права що легітиміє національні обмежувальні заходи узгоджує їх із міжнародним правом і зменшує ризики негативних висновків міжнародних судових інституцій [8].

Сучасні загрози поєднують кінетичні операції масовані ракетні та дроніві обстріли гібридні впливи інформаційно-психологічні операції кібернапади на реєстри банківські та енергетичні системи і кримінальні прояви у прифронтових громадах [9, с. 39]. Потрібні гнучкі міжвідомчі формати управління ризиками через ради оборони і ситуаційні центри та процесуальні рішення що поєднують оперативну ефективність і правову визначеність із оновленими регламентами для швидкого залучення ресурсів примусових евакуацій тимчасової реквізиції майна з компенсацією гуманітарних коридорів і особливих порядків пропуску з чіткою мотивацією строками та гарантіями перегляду [2].

У кіберсфері пріоритетами є стійкість критичної інформаційної інфраструктури обов'язкові вимоги до кіберзахисту для операторів і провайдерів обмін загрозовою інформацією між державою і приватним сектором та інтеграція цих інструментів з оперативним управлінням у гострі фази бойових дій [4].

Окремим блоком є безперервне забезпечення прав і свобод коли тест необхідності і пропорційності застосовується від комендантської години до тимчасових обмежень на мирні зібрання і свободу пересування з належною мотивацією фактичними підставами розумними строками і процесуальними гарантіями перегляду що впливає з конституційних засад та практики Європейського суду з прав людини [1; 5; 10].

Перспективи розвитку передбачають чітке розмежування повноважень між центральними органами виконавчої влади силовими інституціями та військовими адміністраціями сталі канали взаємодії з місцевим самоврядуванням інституційне закріплення багаторівневої моделі управління ризиками з регулярними оцінками загроз уніфікованими протоколами реагування і відновлення критичної інфраструктури стандартами кризових комунікацій та відкритими модулями підзвітності. Гармонізація з європейськими підходами до захисту мереж і інформаційних систем та імплементація ризик орієнтованих вимог до операторів критичної інфраструктури забезпечить стійкість громад інтеграцію воєнних і цивільних елементів управління і швидкий перехід від реагування до відновлення та реінтеграції звільнених територій з пріоритетом безпеки прозорості і превентивності [3].

Публічно правові механізми у воєнний час мають спиратися на конституційні засади і спеціальне законодавство діяти через прозорі процедури під парламентським і судовим контролем та проходити тест необхідності і пропорційності для збереження балансу між безпекою і правами людини. Пріоритети охоплюють чіткий розподіл повноважень ризик орієнтоване управління стійкість критичної інфраструктури кіберзахист і стандартизовані кризові комунікації. Узгодження з європейськими підходами підсилює спроможність держави швидко переходити від реагування до відновлення і реінтеграції територій без зниження стандартів прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр> (дата звернення: 02.10.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 02.10.2025).
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19> (дата звернення: 02.10.2025).
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2163-19>.
5. Наливайко І. О. Державна політика у сфері соціального захисту та соціального забезпечення: напрями реформування. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 лютого 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 318 – 321.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 02.10.2025).
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_043 (дата звернення: 02.10.2025).
8. Notifications under Article 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights: Ukraine. *United Nations Treaty Collection*. URL: https://treaties.un.org/Pages/Declarations.aspx?chapter=4&index=Ukraine&lang=_en&treaty=334 (дата звернення: 02.10.2025).
9. Наливайко О. І. Вплив трансформації правової системи України на розвиток теорії держави і права. *Аналітично-порівняльне право*. 2024. № 5. С. 36 – 42.
10. Guide on Article 15 of the Convention: Derogation in time of emergency. *European Court of Human Rights*. 2025. URL : https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_eng (дата звернення: 02.10.2025).

НЕСТЕРЕНКО Катерина

доцент кафедри публічного управління та
адміністрування Державного
університету економіки і технологій,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКЛИКИ ДЛЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення змінило звичні норми і правила функціонування державних органів усіх рівнів. Різка зміна умов діяльності

громад дозволила ефективно адаптуватися до нових викликів, продовжуючи виконувати функції місцевого самоврядування та державних інституцій, які розвивалися в умовах децентралізації та під час пандемії. Для забезпечення обороноздатності, продовольчої та гуманітарної безпеки, а також оперативного реагування на надзвичайні ситуації, органи місцевого самоврядування були змушені тимчасово призупинити або змінити свою повсякденну діяльність, орієнтуючись на пріоритети воєнного часу. У сучасних умовах вся діяльність органів місцевого самоврядування вимагає спеціалізованого підходу до управління та неухильного дотримання правових норм і регламентів, що визначають порядок дій у надзвичайних ситуаціях. Саме раціональне використання фінансових ресурсів і їх грамотний перерозподіл набувають першочергового значення для гарантування безпеки населення та задоволення основних потреб суспільства. Характерною особливістю стає спрямування коштів на нетипові для мирного періоду напрями, що обумовлюється співпрацею з військовими адміністраціями та обмеженими можливостями бюджетного планування. Попри виклики, пов'язані з воєнним станом, більшість реформ у сфері децентралізації та розвитку місцевих громад не зупинилися, а навпаки продовжуються, підтверджуючи курс України на інтеграцію в європейське співтовариство. Це сприяє не лише збереженню стабільності місцевого самоврядування, але й створює передумови для його подальшого поступу навіть у воєнних реаліях. Особливу увагу варто приділити правовій базі функціонування об'єднаних територіальних громад (ОТГ), їх ключовим завданням, викликам, із якими вони стикаються, а також можливим шляхам їх подолання через удосконалення нормативно-правової бази та пристосування до нових умов [1].

Органи місцевого самоврядування в Україні здійснюють свою діяльність у межах повноважень, визначених Конституцією, чинними законами та іншими нормативно-правовими актами. У період дії воєнного стану їхня робота набуває особливого режиму, який регламентується статтею 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до цього закону, передбачено певні спрощення у прийнятті рішень щодо кадрових питань у місцевих органах влади та у сфері управління комунальними підприємствами. Такий підхід створює можливість адаптувати систему управління до екстремальних умов, зокрема забезпечити швидке реагування на критичні ситуації, що може включати спрощений порядок призначення чи зміни керівників у комунальному секторі. Завдяки цим нормам підвищується гнучкість і результативність роботи органів місцевого самоврядування під час війни, адже спрощені організаційні процедури дозволяють оперативно відповідати на нові виклики та потреби суспільства [2].

У 2022 році повноваження органів місцевого самоврядування були змінені та доповнені, зокрема, 20 травня 2022 року набрав чинності Закон України № 2259-IX від 12 травня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану». Він вніс важливі зміни до кількох законодавчих актів, зокрема до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» та «Про правовий режим воєнного стану». Однією з ключових змін стала нова редакція

статті 10 Закону «Про правовий режим воєнного стану», яка визначає неприпустимість припинення повноважень органів державної влади та інших державних органів під час воєнного стану. Саме цей закон став основою для забезпечення стабільності функціонування органів місцевого самоврядування в умовах війни, гарантуючи, що основні державні функції не будуть припинятися, і надаючи органам місцевої влади можливість ефективно діяти навіть у надзвичайних обставинах [2].

Беручи до уваги наведене вище, органи місцевого самоврядування виконують ключову місію не лише у реалізації покладених на них завдань, але й у зміцненні морального стану населення, що особливо актуально в умовах воєнного стану. Тому припинення їхніх повноважень можливе виключно у випадках, чітко передбачених законодавством, та за визначеною процедурою. Не менш значущим аспектом залишається взаємодія місцевої влади з громадянами. Після реформи самоврядування, започаткованої у 2014 році, були впроваджені сучасні механізми громадської участі – електронні петиції, інструменти громадського контролю та антикорупційні ініціативи. З початком повномасштабної агресії Росії проти України, коли Указом Президента № 64/2022 було запроваджено воєнний стан (який діє й дотепер), виникла потреба у тимчасових обмеженнях конституційних прав і свобод громадян, а також у зміні процедур взаємодії місцевих органів влади з суспільством. У цьому контексті було встановлено обмеження щодо окремих форм громадської участі у вирішенні місцевих питань, що вплинуло на можливості органів самоврядування повноцінно залучати населення до управлінських процесів. Відтак, попри прагнення реформи створити прозорі та відкриті механізми співпраці між владою і громадськістю, воєнні обставини внесли свої корективи. У нинішніх умовах першочерговим завданням є пошук балансу між гарантуванням безпеки та збереженням права громадян брати участь у вирішенні місцевих справ [2].

Навіть у період воєнного стану національне законодавство не позбавляє громадян права брати активну участь у процесах місцевого самоврядування. Водночас умови війни накладають певні обмеження, що змушує представників активної громади змінювати підхід до своєї діяльності, орієнтуючись насамперед на питання, пов'язані з військовими викликами. Це спричинило переорієнтацію з традиційних соціально-економічних тем на завдання, що стосуються підтримки обороноздатності, надання гуманітарної допомоги та забезпечення адаптації місцевих громад до воєнних умов.

Хоча форми та механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю загалом залишилися тими самими, відчутно змінилася проблематика обговорень. Нині комунікація з населенням здебільшого зосереджена на питаннях, що мають безпосередній зв'язок із гарантуванням національної безпеки, допомогою Збройним силам, відновленням пошкодженої інфраструктури та задоволенням гуманітарних потреб громадян у реаліях війни. [3]. В сучасних умовах взаємодія громадськості з органами місцевого самоврядування істотно активізувалася, насамперед завдяки розвитку волонтерського руху. Від початку війни він охопив широкий спектр напрямів –

від культурно-гуманітарної, психологічної та адаптаційної допомоги до юридичних питань, що включають реєстрацію, консультації, організацію проживання та сприяння у працевлаштуванні. Волонтери надають підтримку військовим, цивільному населенню, внутрішньо переміщеним особам, а також полоненим і незаконно утримуваним громадянам.

Система децентралізації, запроваджена в Україні, довела свою результативність у період війни, оскільки органи місцевого самоврядування отримали можливість мобілізувати ресурси та активно залучати громади з урахуванням їхніх особливостей і потреб. Це забезпечило оперативне реагування на критичні ситуації, надання допомоги постраждалим і переселенцям, підтримку військовослужбовців та стимулювання місцевого бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Одарченко К. Місцеве самоврядування в умовах війни з Росією. URL: https://lb.ua/blog/katerina_odarchenko/586766_mistseve_samovryaduvannya_umovah.html (дата звернення: 02.10.2025).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.10.2025).

3. Суть реформи органів місцевого самоврядування (децентралізації). Міжнародний центр перспективних досліджень. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_decentralizaciya.pdf (дата звернення: 02.10.2025).

ОСКАЛЕНКО Юлія

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

МОРОЗОВ Євгеній

старший викладач кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Один із важливих аспектів функціонування держави – це організація діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого

самоврядування таким чином, щоб на належному рівні здійснювати реалізацію та виконання законів, публічне адміністрування в різних сферах суспільного життя, а також забезпечувати реалізацію прав і свобод людини та громадянина. Із введенням воєнного стану в Україні питання організації діяльності місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування набуло своєї актуальності. Це зумовлено тим, що воєнний стан передбачає надання відповідним органам державної влади та органам місцевого самоврядування [1, с. 47] «... повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень»[2]. Указом Президента України від 24.02.2022 № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій» утворено 24 обласні військові адміністрації, Київську міську військову адміністрацію та районні військові адміністрації [2]. Надалі згідно з указами Президента України були утворені військові адміністрації в окремих населених пунктах різних областей. Таким чином, у системі органів виконавчої влади з'явилися нові тимчасові державні органи – військові адміністрації.

Однією з особливостей організації діяльності місцевих органів державної виконавчої влади і органів місцевого самоврядування під час воєнного стану є те, що такі військові адміністрації, які створені на території України поряд з виконанням повноважень, які спрямовує, координує і контролює Кабінет Міністрів України, здійснюють повноваження з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, здійснення заходів правового режиму воєнного стану, що спрямовуються, координуються і контролюються Генеральним штабом Збройних сил України [2]. Таким чином, військові адміністрації вже виконують повноваження місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також повноваження у сфері забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану, у сфері оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури. [1, с. 48] Крім утворення військових адміністрацій, чинне законодавство України теж зазнало чимало змін.

Верховна Рада України у період з 24 лютого до 1 грудня 2022 р. прийняла більше ніж 700 документів [3], метою прийняття яких було врегулювання окремих питань функціонування державної служби та місцевого самоврядування, а також неприпустимості припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану [4]; Аналіз норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5] та Плану запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 № 181-р [6], надав можливість зробити висновок, що у сфері забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану, у сфері оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури

обласні, районні військові адміністрації. а також військові адміністрації населених пунктів наділені широкими повноваженнями.

Наприклад, до таких повноважень належать: організація посиленої охорони та оборони важливих об'єктів національної економіки та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування, імпорту лікарських засобів до оперативного задоволення потреб Збройних Сил, інших військових формувань у лікарських засобах та медичних виробів на час введення воєнного стану; уточнення складу органів з евакуації, планів евакуації населення, а також проведення евакуації населення, невідкладне приведення єдиної державної системи цивільного захисту, її функціональні та територіальні підсистеми у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період, забезпечення належного функціонування дорожнього господарства, транспортної інфраструктури та інфраструктури, що забезпечує життєдіяльність населення та функціонування держави в умовах воєнного стану, в т. ч. АТ «Укрзалізниця», як головного об'єкта національної економіки у сфері залізничної логістики для безперервного функціонування в умовах воєнного стану та виконання завдань і замовлень органів державної влади та органів військового управління тощо [1, с. 49].

Список використаних джерел:

1. Дубліна Є. Особливості організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. URL: <https://orcid.org/0000-0003-2651-4977> (дата звернення: 04.10.2025).
2. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 02.12.2022 № 68/2022 (дата звернення: 02.10.2025).
3. Документи видавника : Верховна Рада України від 02.12.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find=2&user=a&org=1&typ=1%7C2&dat=20220224&datl=2> (дата звернення: 01.10.2025).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-IX#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 03.10.2025).
6. План запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 № 181-р. (дата звернення: 04.10.2025).

ПІДГУРСЬКА Александра

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ПОНОМАРЕНКО Віктор

*викладач кафедри адміністративного
права та процесу навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОБОТИ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану в Україні зумовлюють суттєві зміни у функціонуванні державних інституцій, зокрема системи правосуддя. Забезпечення доступу до правосуддя є ключовою гарантією дотримання прав і свобод громадян навіть в умовах надзвичайних обставин. Від ефективності діяльності судів залежить довіра суспільства до державної влади та збереження правопорядку.

Діяльність судів, органів та установ системи правосуддя під час воєнного стану здійснюється виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначений Конституцією України та законами. При цьому повноваження судів, передбачені Конституцією, не можуть бути обмежені навіть у надзвичайних умовах [1].

У разі неможливості здійснення правосуддя певним судом (через військові дії, стихійні лиха, надмірне навантаження, терористичні загрози тощо) може бути змінено територіальну підсудність справ. Таке рішення ухвалюється Вищою радою правосуддя на підставі подання Голови Верховного Суду. У випадку неможливості здійснення цього повноваження – воно передається Голові Верховного Суду [2].

Судді можуть бути відряджені до іншого суду того самого рівня і спеціалізації. Це може відбуватися за їхньою згодою (у разі перевантаження чи зупинення роботи суду) або навіть без неї – якщо змінено територіальну підсудність. Такий механізм забезпечує безперервність здійснення правосуддя [2].

Під час воєнного чи надзвичайного стану, а також у період карантину, збори суддів можуть проводитися дистанційно у форматі відеоконференції. Однак під час дистанційних засідань заборонено розглядати питання, що потребують таємного голосування, що гарантує дотримання демократичних процедур [2].

Передача справ між судами забезпечує збереження доступу громадян до правосуддя навіть у випадках, коли певний суд не може виконувати свої функції з об'єктивних причин [2].

Отже, система правосуддя в умовах воєнного стану діє на основі принципів верховенства права та конституційних гарантій. Організаційно-правові механізми, передбачені законодавством (зміна територіальної підсудності, відрядження суддів, проведення зборів суддів у дистанційному режимі), спрямовані на забезпечення стабільності й безперервності роботи судів. Це дозволяє зберігати баланс між необхідністю адаптації судової влади до надзвичайних умов і гарантування громадянам права на судовий захист.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

ПОЗИЧАНЮК Кузьма

аспірант кафедри управління та адміністрування КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Науковий керівник:

МАЗУР Геннадій

професор кафедри управління та адміністрування КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», доктор економічних наук, професор

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ЗАСАД СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Дослідження проблематики публічно-правового забезпечення державного управління та національної безпеки в контексті сталого розвитку ґрунтується на міждисциплінарному підході, що інтегрує теоретичні положення юридичної науки, державного управління, безпекознавства, економіки, соціології та екології. Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: В. Авер'янова, Г. Атаманчука, О. Бандурки, Ю. Битяка, З. Бжезинського, В. Богдановича, Г. Ситника, В. Ліпкана, В. Горбуліна, В. Колпакова, Н. Нижник, О. Данильяна, які розглядали фундаментальні аспекти державного управління та національної безпеки.

Імплементація засад сталого розвитку в систему публічно-правового забезпечення державного управління України розпочалася з прийняття низки

стратегічних документів, зокрема, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [1], та Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», схваленої Міжвідомчою робочою групою високого рівня з питань організації процесу впровадження ЦСР в Україні у 2017 році [2].

Аналіз зазначених документів свідчить про декларативний характер багатьох положень та відсутність ефективних механізмів їх реалізації. Зокрема, відсутність законодавчо закріпленої концепції сталого розвитку України, чітких індикаторів досягнення цілей сталого розвитку, недостатня інституційна спроможність органів державної влади та місцевого самоврядування, а також неефективні механізми міжвідомчої координації перешкоджають системній інтеграції принципів сталості у публічно-правове забезпечення державного управління.

Важливим кроком у формуванні публічно-правового забезпечення державного управління на засадах сталого розвитку стало прийняття Указу Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [3]. Цей документ визначив ЦСР орієнтирами для розроблення проєктів прогностичних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України.

Однак, як свідчить аналіз законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих після 2019 року, принципи сталого розвитку враховуються переважно формально, без розробки конкретних механізмів їх реалізації та відповідного ресурсного забезпечення. Зокрема, це стосується Державної програми стимулювання економіки для подолання наслідків COVID-19, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534 [4], Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179 [5], та інших програмних документів.

Національна безпека як стан захищеності національних інтересів від реальних та потенційних загроз є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку держави. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII визначає правові основи державної політики у сфері національної безпеки і оборони, однак не повною мірою враховує принципи сталого розвитку при визначенні фундаментальних національних інтересів України [6].

Аналіз Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, свідчить про певний прогрес у інтеграції окремих аспектів сталого розвитку до безпекової політики держави. Зокрема, у документі визначено такі пріоритети національної безпеки як забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов життєдіяльності людини, забезпечення енергетичної безпеки на засадах енергоефективності та енергозощадження, що відповідає екологічному та економічному вимірам сталого розвитку [7].

Водночас, публічно-правове забезпечення національної безпеки в умовах військової агресії російської федерації та інших гібридних загроз потребує подальшого вдосконалення з урахуванням всіх вимірів сталого розвитку. Особливої уваги заслуговують питання продовольчої безпеки, енергетичної безпеки на засадах «зеленого» енергетичного переходу, кібербезпеки та інформаційної безпеки, які мають розглядатися в контексті досягнення Цілей сталого розвитку.

Важливим аспектом публічно-правового забезпечення національної безпеки в умовах формування засад сталого розвитку є вдосконалення системи стратегічного планування та прогнозування. Закон України «Про національну безпеку України» передбачає розробку Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України та інших документів стратегічного планування. Однак, механізми координації та узгодження цих стратегічних документів з Цілями сталого розвитку України залишаються недостатньо розробленими.

Ефективне публічно-правове забезпечення державного управління на засадах сталого розвитку потребує формування відповідних правових механізмів, що включають нормативно-правову базу, інституційне забезпечення, механізми планування, моніторингу та контролю, а також інструменти фінансового забезпечення. Аналіз чинного законодавства України свідчить про фрагментарність правового регулювання у цій сфері та відсутність системного підходу.

Основними проблемами публічно-правового забезпечення державного управління в умовах формування засад сталого розвитку є: відсутність рамкового закону про сталий розвиток України, який би визначав правові, економічні, соціальні та екологічні засади державної політики у цій сфері; недостатня інтеграція принципів сталого розвитку в галузеве законодавство, зокрема, у сферах енергетики, транспорту, промисловості, сільського господарства, містобудування тощо; неефективність інституційних механізмів координації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо реалізації Цілей сталого розвитку.

Для вирішення зазначених проблем необхідно розробити та прийняти комплекс нормативно-правових актів, зокрема: Закон України «Про засади державної політики сталого розвитку України», який би визначав правові, економічні, соціальні та екологічні основи державної політики у сфері сталого розвитку, встановлював систему стратегічного планування та індикатори досягнення Цілей сталого розвитку, визначав повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, а також механізми залучення громадянського суспільства та бізнесу до реалізації Цілей сталого розвитку; Закон України «Про стратегічне планування», який би встановлював єдину систему стратегічного планування в Україні, забезпечував узгодженість стратегій та програм різних рівнів з Цілями сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
2. Цілі Сталого Розвитку. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 07.09.2025).
3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
4. Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки. Постанова КМУ від : Постанова КМУ від 27 травня 2020 р. № 534 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
5. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Постанова КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
6. Про національну безпеку України Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 07.09.2025).

ПОНОМАРЕНКО Віктор

викладач кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна поліція України у сучасних умовах воєнного стану виступає ключовим елементом у структурі публічно-правового забезпечення національної безпеки. Вона є складовою сектору безпеки і оборони, але водночас виконує функцію класичного правоохоронного органу, що покликаний гарантувати

правопорядок, захист прав і свобод громадян, а також попереджувати та розслідувати злочини. У часи воєнних викликів особлива увага приділяється адаптації діяльності Національної поліції до умов збройної агресії, що вимагає не лише виконання традиційних завдань, а й залучення до нових, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки.

Публічно-правове забезпечення національної безпеки полягає у встановленні чітких правил, процедур і механізмів взаємодії між державними органами, суспільством та громадянами. У цьому контексті Національна поліція України є не лише виконавцем норм, а й активним суб'єктом правової політики, який спрямовує свою діяльність на захист державності та правопорядку. Згідно із Законом України «Про Національну поліцію», одним із ключових завдань поліції є протидія злочинності та охорона публічної безпеки і порядку [1]. В умовах війни ці функції набувають особливого значення, адже національна безпека розглядається як багатовимірна категорія, що включає політичну, воєнну, економічну, соціальну, інформаційну та гуманітарну складові.

Одними із важливих напрямів діяльності поліції є протидія диверсійно-розвідувальним групам, терористичним проявам, а також виявлення осіб, які співпрацюють з агресором. Співпраця із Службою безпеки України, Збройними Силами та органами прокуратури дає можливість формувати єдиний безпековий простір. Поліція також виконує завдання, пов'язані з документуванням воєнних злочинів, що має не лише кримінально-правове, а й міжнародно-правове значення, адже Україна фіксує докази для подальшого використання їх у міжнародних судах.

Важливим аспектом є також охорона громадського порядку в умовах масових переміщень населення, пов'язаних з евакуацією та внутрішнім переселенням осіб. Поліція координує свою діяльність з органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями, щоб запобігати дестабілізаційним процесам у громадах. Особливе значення має протидія мародерству, незаконному обігу зброї, збереження власності та підтримання правопорядку в районах, наближених до зони бойових дій. Це підвищує довіру суспільства до органів державної влади й формує відчуття правової стабільності навіть у складних обставинах.

Національна поліція також є гарантом реалізації конституційних прав громадян навіть у період обмеження окремих свобод, передбачених воєнним станом. Вона повинна забезпечувати баланс між інтересами безпеки держави та захистом основоположних прав людини. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що навіть у період надзвичайних ситуацій держава не може виходити за межі пропорційності у застосуванні обмежень. Це означає, що поліцейські мають діяти в межах закону, уникаючи зловживань і надмірного застосування сили. Саме дотримання правових стандартів відрізняє демократичну державу від авторитарного режиму й формує міжнародний імідж України як країни, що бореться за свободу та водночас поважає права людини.

Не менш важливою функцією Національної поліції є інформаційна безпека. У сучасних умовах гібридної війни дезінформація та ворожа пропаганда становлять серйозну загрозу національній безпеці. Поліція, спільно з іншими

структурами сектору безпеки і оборони, здійснює моніторинг інформаційного простору, протидіє шахрайству та кібератакам, які спрямовані на підриг довіри до державних інституцій. Забезпечення кібербезпеки та захист персональних даних громадян також входять до системи публічно-правових засобів захисту.

У структурі публічного управління Національна поліція виконує роль комунікативного мосту між державою та суспільством. Саме через щоденний контакт із населенням вона є показником ефективності державної влади загалом. Якщо громадяни бачать у поліції не репресивний апарат, а захисника їхніх прав і безпеки, це підвищує рівень легітимності державної влади та сприяє стабільності правопорядку.

Отже, Національна поліція України у системі публічно-правового забезпечення національної безпеки відіграє багатогранну роль: від охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю до забезпечення інформаційної безпеки та документування воєнних злочинів. Її діяльність у воєнний час є не лише суто правоохоронною, а й стратегічною, адже вона формує умови для збереження державності, правового порядку та суспільної довіри. У перспективі після завершення війни саме досвід, отриманий поліцією в умовах надзвичайних викликів, стане підґрунтям для подальшої модернізації системи публічного управління та зміцнення національної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

ПУЧКА Олексій, студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ФРОСІНЯК Руслан викладач кафедри економіки та публічного управління навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії

АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Інститут надзвичайного стану є складовою системи правового захисту держави в умовах істотної загрози її національній безпеці та конституційному ладу. Його впровадження є відповіддю державного механізму на ситуації, які

кваліфікуються як загроза «життю нації». До таких ситуацій належать, зокрема, збройна агресія, масштабні соціальні заворушення чи катастрофічні події, що виводять за межі дії звичайних правових засобів.

У цьому контексті доцільним є порівняльний аналіз механізмів реалізації надзвичайного стану в розвинених демократичних державах, зокрема у США та країнах Західної Європи для виявлення інституційних практик, які можуть бути адаптовані до українського середовища в умовах збройної агресії.

США як одна з найбільш стабільних демократичних систем накопичила суттєвий досвід правового реагування на кризи. Зокрема, оголошення надзвичайного стану в цій країні відбувалося у зв'язку з Корейською війною (1950), терактами 11 вересня 2001 року та пандемією COVID-19. У кожному випадку застосування надзвичайного режиму було інституціоналізованим і підкріплювалося широким комплексом правових актів і виконавчих рішень.

Варто зазначити, що під час Корейської війни надзвичайний стан, введений указом президента Гаррі Трумена, залишався чинним протягом 28 років, що засвідчує гнучкість американської системи у трактуванні тривалості кризових ситуацій. Після терактів 11 вересня 2001 року режим надзвичайного стану діяв близько 17 років, що відображало затяжний характер глобальної боротьби з тероризмом. У випадку пандемії COVID-19 тривалість дії режиму склала приблизно три роки, що демонструє готовність державного апарату до швидкого мобілізаційного реагування на нові виклики.

Загальною ознакою усіх зазначених періодів є суттєве розширення повноважень правоохоронних органів. Зокрема, поліція отримувала додаткові повноваження з контролю над пересуванням осіб, здійснення обшуків, перевірки документів, обмеження діяльності громадських організацій. Водночас залишалося незмінним ключове призначення поліції як гаранта громадського порядку та безпеки.

У Бельгії, як і в більшості країн Європейського Союзу, функціонує спеціалізована структура в межах правоохоронних органів – адміністративна поліція [1]. Основне її призначення полягає у забезпеченні належного рівня громадського порядку та загальної безпеки в публічному просторі. Схожа інституційна модель реалізована й у Португалії, де створено поліцію публічної безпеки, головною функцією вказаного органу є гарантування дотримання конституційних норм, внутрішньої стабільності та правового захисту громадян.

Варто зазначити, що цей підрозділ підпорядковується урядовому органу, відповідальному за внутрішні справи, а його структура має уніфікований характер на всій території країни. Такий формат організації сприяє формуванню єдиної системи правозастосування у сфері громадської безпеки та спрощує контроль за дотриманням відповідних стандартів.

Португальська модель передбачає централізовану, ієрархічно впорядковану систему поліції публічної безпеки, яка функціонує як автономний орган з визначеними повноваженнями та чітко окресленим колом завдань. У Республіці Польща також впроваджено модель централізованого поліцейського управління. Аналізуючи подібні приклади, можна дійти висновку про доцільність запровадження в Україні окремих структур поліції спеціального

призначення, які б після відповідної фахової підготовки були здатні забезпечувати охорону правопорядку не лише в умовах дії правового режиму воєнного стану, а й у процесі повоєнного відновлення державності.

Концепція створення військової поліції в Україні не є новою. Водночас її нормативне визначення, організаційна структура та функціональне наповнення залишаються предметом наукових дискусій і потребують чіткого правового унормування.

Застосування зазначених практик у зарубіжних країнах дозволяє окреслити низку уроків, актуальних для правоохоронної системи України в умовах воєнного стану.

По-перше, ефективне функціонування поліції в умовах надзвичайного стану неможливе без належної психологічної підготовки персоналу. Американська практика включає обов'язкове тестування кандидатів на стресостійкість, а також регулярні тренінги для вже діючих співробітників у сфері реагування на надзвичайні ситуації. Цей досвід є надзвичайно релевантним для української поліції, яка діє в умовах хронічного високого стресу, особливо в регіонах, прилеглих до лінії фронту. Системне впровадження програм психологічної підтримки й тренінгів адаптації до екстремальних умов має стати важливим вектором посилення потенціалу правоохоронних органів.

По-друге, важливим елементом є адаптація тактик і протоколів застосування сили відповідно до характеру загроз. У США акцент робиться на деескалації, мінімізації шкоди цивільному населенню та професійному використанні нелетальних засобів впливу. Це має особливе значення для України в контексті потенційного зростання незаконного обігу зброї у післявоєнний період. Очікуване розширення доступу до вогнепальної та холодної зброї серед цивільного населення, включаючи осіб із кримінальним минулим або психоемоційною нестабільністю, потребуватиме від поліцейських швидкої, обґрунтованої та юридично коректної реакції. Належна підготовка в галузі володіння спецзасобами стане запорукою стримування потенційної криміналізації суспільства.

По-третє, поліція демонструє здатність до виконання міжвідомчих функцій, зокрема надання первинної медичної допомоги, соціального супроводу вразливих груп тощо. В умовах надзвичайного стану така багатофункціональність дозволяє суттєво зменшити навантаження на інші елементи системи державного управління та підвищити ефективність реагування. Враховуючи перевантаженість соціальних служб і медичної інфраструктури в Україні, інтеграція аналогічних підходів до функціональної підготовки правоохоронців є доцільною.

По-четверте, у США велика увага приділяється налагодженню ефективної комунікації поліцейських із ветеранами бойових дій. Враховуючи, що в Сполучених Штатах проживає близько 16 мільйонів ветеранів, поліція зобов'язана вміти ефективно взаємодіяти з цією категорією громадян. Українська реальність уже зараз вимагає схожих навичок: значна частина населення має бойовий досвід, а отже – потребує особливого підходу. Відповідні тренінги мають бути впроваджені в освітні програми правоохоронців.

Таким чином, міжнародний досвід свідчить про доцільність комплексного підходу до реформування діяльності поліції в умовах надзвичайного стану. Йдеться про поєднання правового врегулювання, функціональної гнучкості, технологічної модернізації та фахової підготовки кадрів. Для України, яка перебуває в стані повномасштабного збройного конфлікту, адаптація цих підходів є не лише актуальною, а й необхідною умовою ефективного захисту правопорядку та безпеки громадян у складних обставинах.

Список використаних джерел:

1. Форостян О. С. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності підрозділів поліції в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Держава та регіони*. 2023. № 4 (82). С. 108 – 112.

2. Красько М. І., Якимчук Ю. О. Забезпечення прав людини правоохоронними органами в умовах воєнного стану в Україні: закордонний досвід. *Global trends in science and education* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5–7 трав. 2025 р.). Київ : SPC “Sci-conf.com.ua”, 2025. С. 1078 – 1082.

РОСЯК Софія

студентка навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ПРОЦЬ Іванна

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ЛІКАРСЬКИХ КОМІСІЙ У СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

В умовах воєнного стану діяльність військово-лікарських комісій (далі – ВЛК) набуває особливого значення, оскільки саме їхні висновки визначають можливість мобілізації або продовження військової служби військовозобов’язаних осіб, що безпосередньо впливає на реалізацію їхніх прав та обов’язків і створює основу для численних спорів, пов’язаних з оскарженням рішень та дій органів військового управління. У науці та практиці залишається відкритим питання, чи можна вважати ВЛК суб’єктами владних повноважень у

розумінні Кодексу адміністративного судочинства України, а отже, чи підлягають їхні висновки адміністративному оскарженню.

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ встановлює обов'язкове проходження медичного огляду для військовослужбовців призовників та солдатів, за результатами якого ВЛК визначає рівень придатності або непридатності до військової служби [1]. Значення висновків комісій зросло після прийняття Закону № 3621-ІХ від 4 травня 2024 року, яким скасовано категорію «обмежено придатний», і ВЛК зобов'язана визначити один із чітких статусів: придатний, непридатний, тимчасово непридатний тощо. Водночас КАСУ передбачає, що спори щодо рішень, дій чи бездіяльності органів влади, які впливають на права чи обов'язки фізичних осіб, належать до юрисдикції адміністративних судів. Однак ВЛК прямо не визначені в законодавстві як адміністративні органи, а їхні документи часто вважаються медичними довідками, що ставить під сумнів можливість їх безпосереднього оскарження.

В українській судовій практиці питання оскарження висновків ВЛК характеризується суттєвими обмеженнями для адміністративних судів. Зокрема, Верховний Суд у своїй постанові від 13 червня 2018 року у справі № 806/526/16 зазначив, що «...в межах адміністративного процесу суд не вправі надавати оцінку професійним діям конкретних лікарів-членів ВЛК при застосуванні ними відповідних методів огляду позивача, дослідженні медичної документації, визначенні діагнозів та відповідності їх конкретній статті Розкладу хвороб, оскільки це потребує спеціальних знань у медичній галузі». [2]. Аналогічний правовий висновок був викладений Верховним Судом у своїй постанові від 12 червня 2020 року у справі № 810/5009/18, де було наголошено, що до повноважень суду не належить оцінка діагнозу щодо його підпаду під статті Розкладу хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби [3]. Відповідно до частини п'ятої статті 242 КАС України: «При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду» [4].

Провівши аналіз Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 6 березня 2025 року у справі № 520/32979/24, Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 12 лютого 2025 року у справі № 120/8876/24, Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 14 грудня 2023 року у справі № 380/8968/25, можна дійти висновку, під час розгляду спорів щодо оскарження рішень ВЛК суд може перевірити законність висновку лише в межах дотримання процедури його прийняття, але він не має повноважень оцінювати обґрунтованість чи правильність прийнятого рішення, оскільки суди не є спеціалізованими установами в медичній галузі та така оцінка виходить за межі необхідного дослідження в контексті застосування норм матеріального права [5; 6; 7]. Як наслідок, питання визначення наявності або відсутності певного діагнозу та придатності чи непридатності до військової служби за результатами медичного огляду є дискреційним повноваженням ВЛК, і суд не має права брати на себе функції цього органу. Водночас, у справах, що

аналізуються, суди зазначають, що порушень вимог чинного законодавства щодо порядку проведення медичного огляду позивача та реєстрації його результатів ВЛК не встановлено, що підтверджує обмеженість повноважень суду під час оскарження висновків таких комісій.

Водночас, хоча ВЛК не визнаються суб'єктами владних повноважень у розумінні Кодексу адміністративного судочинства України та, відповідно, адміністративні суди відмовляються розглядати позови безпосередньо до Військово-лікарської комісії, їхні висновки мають значну юридичну силу, оскільки на їх підставі територіальні центри комплектування військ приймають рішення щодо придатності чи непридатності особи до військової служби. Тобто, висновок військово-лікарської комісії не є самостійним індивідуальним актом владного характеру, а безпосередньо впливає на зміну правового статусу особи, її прав та обов'язків, зокрема щодо мобілізації, відстрочок або направлення на альтернативну службу. Судова практика, зокрема рішення Верховного Суду від 13 червня 2018 року у справі № 806/526/16 та 12 червня 2020 року у справі № 810/5009/18, наголошують на тому, що суд не має права оцінювати професійні дії членів ВЛК, визначати діагноз чи співвідносити його зі статтями Розкладу хвороб, а може перевірити законність висновку лише в рамках дотримання процедури його прийняття.

Таким чином, виникає правова колізія: з одного боку, ВЛК формально не є суб'єктом владних повноважень і не підлягає безпосередньому оскарженню, а з іншого боку, її висновок фактично є підставою для складення адміністративного акту, що змінює правовий статус особи, створюючи реальний вплив на її права та обов'язки. Така ситуація підкреслює необхідність розробки законодавчого регулювання статусу ВЛК або встановлення спеціального механізму судового контролю за її висновками, який би підтримував баланс між професійною компетентністю комісії та правами військовозобов'язаних.

Список використаних джерел:

1. «Про військовий обов'язок і військову службу» : Закон України № 2232-ХІІ від 25 березня 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232> (дата звернення: 11.09.2025).
2. Постанова Верховного Суду від 13 червня 2018 року у справі № 806/526/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74718351>. (дата звернення: 11.09.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 12 червня 2020 року у справі № 810/5009/18/. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89793141>. (дата звернення: 11.09.2025).
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України № 2747-IV від 06 липня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text/> (дата звернення: 11.09.2025).
5. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 6 березня 2025 року у справі № 520/32979/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129787527> (дата звернення: 11.09.2025).

6. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 12 лютого 2025 року у справі № 120/8876/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124721122> (дата звернення: 11.09.2025).

7. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 14 грудня 2023 року у справі № 380/8968/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129160968> (дата звернення: 11.09.2025).

СЕГІНОВИЧ Христина

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ШУЛЬГА Андрій

*доцент кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

**ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ
СУДОЧИНСТВІ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ**

Однією з ключових засад реалізації правосуддя в адміністративному судочинстві є дотримання принципу верховенства права, що проявляється, зокрема, у необхідності обґрунтованості та законності судового рішення. Розгляд справи адміністративним судом передбачає повне і всебічне дослідження фактичних обставин, які підтверджуються допустимими та достовірними доказами. Особливості доказування в адміністративному процесі формують самобутню модель процедурної істини, що має вирішальне значення для встановлення справедливості та ефективного захисту прав особи в публічно-правових спорах.

Відповідно до ч. 1 ст. 72 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), доказами у цій категорії справ визнаються будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність фактів, що обґрунтовують вимоги чи заперечення сторін, а також інші обставини, важливі для вирішення спору [1]. Таке нормативне визначення є досить широким і водночас відкритим до тлумачення, що породжує різноманітні наукові підходи.

Так, Т. О. Рекуненко визначає докази як засіб установлення істини в адміністративній справі, за умови дотримання вимог процесуального закону щодо їх отримання [2, с. 172]. Схожої позиції дотримуються І.Г. Козинець і В.Я. Кравченко, вказуючи, що докази – це інформація, яка використовується

сторонами в межах судового провадження, підлягає дослідженню та оцінці з боку суду [3, с. 175].

М. П. Мельник конкретизує це поняття, акцентуючи на формальному процесі одержання, дослідження та оцінки доказів, які можуть включати свідчення, письмові та речові матеріали, висновки експертів, електронні джерела тощо [4, с. 273]. Усі ці елементи підпадають під правову категорію доказу лише за умови відповідності процесуальним вимогам.

У результаті аналізу наукових позицій можна визначити два ключові критерії для того, щоб інформація набула статусу доказу в адміністративному процесі: її зміст повинен мати значення для правильного вирішення справи; вона має бути отримана в спосіб, передбачений законом [5, с. 460].

Д. І. Йосифович та О. Б. Мороз окреслюють низку характерних ознак доказів: це відомості про обставини, які вже відбулися; вони мають бути достовірно відображені; отримані відповідно до правових норм; представлені в різних формах (письмові, електронні, речові, показання, висновки експертів); і жоден доказ не має наперед встановленої сили [5, с. 464].

На думку С. В. Ківалова, О. В. Закаленка та А. Ю. Осадчого, доказ є інструментом пізнання факту через інформацію про нього. Вони підкреслюють, що суд має зосереджуватися лише на тих доказах, які належать до предмета доказування. Інші докази, що не мають відношення до справи або створюють перепони для встановлення істини, мають бути відхилені [6, с. 105].

Законодавство України (статті 73–76 КАСУ) встановлює низку вимог до доказів у адміністративному судочинстві. Доказ повинен бути:

- належним – тобто стосуватись предмета доказування;
- достовірним – відповідати дійсності;
- достатнім – давати можливість зробити обґрунтовані висновки;
- допустимим – отриманим згідно з вимогами процесуального закону [1].

Важливе значення мають джерела доказів, які в адміністративному процесі є формалізованими. Відповідно до ч. 2 ст. 72 КАСУ, до джерел доказів належать: письмові, речові, електронні докази, показання свідків і висновки експертів. В. В. Самонова наголошує, що джерела доказів – це не лише носії інформації, а й особи чи предмети, що здатні зберігати сліди подій [7, с. 203]. О.Б. Мороз додатково пропонує визнавати визнання вини та фактичних обставин стороною як джерело доказів [5, с. 470].

Класифікація доказів за В. К. Колпаковим охоплює:

- речові (у т. ч. письмові);
- онлайн-цифрові (дані з хмарних сховищ);
- особистісні (свідчення осіб);
- змішані (наприклад, електронний носій із висновком експерта) [8, с. 173].

Процес дослідження доказів має на меті з'ясування їхнього смислового навантаження. Як зазначає Я. С. Калмикова, це комплекс дій, спрямованих на сприйняття, аналіз і осмислення інформації, поданої сторонами [9, с. 103].

О. В. Умнова доповнює, що дослідження також включає аналіз вірогідності, перевірку наявних фактів і можливе залучення нових доказів, які можуть змінити оцінку справи [10, с. 13].

Отже, проблематика доказів та доказування в адміністративному судочинстві охоплює не лише суто процесуальні питання, а й концептуальні засади побудови публічно-правового процесу. Встановлення істини в адміністративних спорах передбачає дотримання складного балансу між процесуальною формою та змістом доказової інформації. Судовий контроль за дотриманням вимог належності, допустимості та достатності доказів має стати запорукою об'єктивного та справедливого правосуддя в умовах посилення гарантій захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 35-36, № 37, ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
2. Рекуненко Т. О. Доказування в процесі розгляду справ про адміністративне правопорушення. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 169 – 173. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/32.pdf> (дата звернення: 02.10.2025).
3. Козинець І. Г., Кравченко В. Я. Окремі питання доказів та доказування в адміністративному судочинстві на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 173 – 177. URL: http://lsej.org.ua/2_2021/42.pdf (дата звернення: 02.10.2025).
4. Мельник М. П. Поняття доказів у адміністративному судочинстві України. *Держава і право*. 2010. № 48. С. 269 – 274. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34258/09-Mel%27nik.pdf?sequence=> (дата звернення: 02.10.2025).
5. Адміністративний процес України: підручник / за заг. ред. Д. І. Йосифовича. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 500 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4843/1/AdminProces_20-01-2021.pdf (дата звернення: 02.10.2025).
6. Ківалов С. В., Осадчий А. Ю., Закаленко О. В. Адміністративний процес (Загальна частина) : навч. посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання). Одеса, 2019. 224 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/82da3e0e-3bcc-4f37-b7d9-d455c14a02a4/download> (дата звернення: 02.10.2025).
7. Самонова В. В. Джерела доказів в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 202 – 204. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/51.pdf (дата звернення: 02.10.2025).
8. Колпаков В. К. Лекція на тему «Стандарти доказування в адміністративному судочинстві». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 173 – 178. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/Chkup_2015_2_24.pdf (дата звернення: 02.10.2025).
9. Калмикова Я. С. Аксіологія фактів у доказовій діяльності в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2015.

№ 2. С. 101 – 104. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46594869.pdf> (дата звернення: 02.10.2025).

10. Умнова О. В. Докази в адміністративному судочинстві при поновленні на публічну службу: автореферат дис. на здоб. наук. ст. канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь: Нац. ун-т держ. податк. служби України, 2010. 20 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46594869.pdf> (дата звернення: 02.10.2025).

СЕМЕНЮК Альона

*студентка Таврійського державного
агротехнологічний університету імені
Дмитра Моторного*

Науковий керівник:

ШУМЕЙКО Іван

*старший викладач кафедри менеджменту
та публічного адміністрування
Таврійського державного
агротехнологічний університету імені
Дмитра Моторного, доктор філософії*

ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОЦІНКА РИЗИКІВ ТА ВИКЛИКІВ

Сучасний етап розвитку України характеризується безпрецедентним впливом воєнного стану на систему публічних фінансів, зокрема на сферу публічних закупівель. В умовах повномасштабної збройної агресії публічні закупівлі стали ключовим інструментом забезпечення обороноздатності держави, безперебійного функціонування критичної інфраструктури та підтримки гуманітарної сфери. Саме тому актуалізується завдання пошуку балансу між гнучкістю процедур (яка забезпечує швидкість постачання) та збереженням прозорості й підзвітності (що виступає гарантією запобігання зловживанням).

У період до початку повномасштабної війни публічні закупівлі в Україні виконували багатофункціональну роль. Вони були не лише механізмом забезпечення потреб органів державної влади та місцевого самоврядування, а й дієвим інструментом стимулювання внутрішнього ринку та розвитку добросовісної конкуренції. Система публічних закупівель ґрунтувалася на базових принципах – відкритості, недискримінації учасників, економії бюджетних ресурсів та антикорупційності. Саме ці засади дозволили сформувати одну з найбільш прозорих моделей закупівель у світі [1, с. 10 – 14].

Її практичним утіленням стала електронна система ProZorro, яка забезпечила повну публічність та простежуваність інформації на всіх етапах - від оголошення тендеру до виконання укладеного договору. Запуск цієї системи у 2016 році став важливим кроком у боротьбі з корупцією та підвищенні

ефективності використання бюджетних коштів, проте запровадження воєнного стану поставило нові вимоги: на перший план вийшли швидкість ухвалення рішень та здатність оперативно реагувати на потреби оборонного сектору та гуманітарної сфери. Саме ці нові пріоритети зумовили трансформацію правового регулювання закупівель, оскільки чинна нормативна база виявилася недостатньо гнучкою для реагування на кризові виклики [3].

Основним нормативно-правовим документом у сфері публічних закупівель є Закон України «Про публічні закупівлі». Його положення були адаптовані відповідно до умов воєнного стану через ухвалення спеціальних постанов Кабінету Міністрів України. Зокрема, постанови Кабінету Міністрів № 169 від 28 лютого 2022 року та № 1178 від 12 жовтня 2022 року встановили особливий порядок здійснення закупівель у період дії воєнного стану [4].

Основна мета цих новацій – забезпечення можливості швидко реагувати на динамічні потреби військового сектору, системи охорони здоров'я та інших критичних сфер. Так, замовникам дозволено укладати прямі договори без використання ProZorro у випадках нагальної необхідності, що значно скоротило строки процедур. Крім того, частина закупівель була централізована через уповноважені державні органи, що отримали право здійснювати масштабні замовлення для уникнення дублювання та раціонального розподілу ресурсів.

Застосування надзвичайних процедур породило низку істотних ризиків, які докладно описані у звіті НАЗК про корупційні ризики під час проведення публічних закупівель в умовах воєнного стану (станом на червень 2023 року).

По-перше, торги з однією пропозицією фактично позбавляють державу можливості вибору найкращої пропозиції, що веде до втрати економії коштів і створює простір для домовленостей між замовником і учасником. По-друге, чинні норми дозволяють приймати пропозиції, вартість яких перевищує очікувану, що відкриває шлях до завищення цін і нераціонального витрачання бюджету. По-третє, можливість збільшення ціни договору після його укладення нерідко використовується для «коригування» вартості у бік зростання, що послаблює принцип передбачуваності та плановості видатків [2, с. 7 – 14].

Додатковими загрозами виступає зловживання електронним каталогом, коли через спрощену процедуру здійснюють масштабні закупівлі без достатньої конкуренції та укладання прямих договорів, які хоча й забезпечують швидкість, але мінімізують контроль та підзвітність [2, с. 16].

Воєнні умови також загострили проблему правового захисту учасників ринку. Система оскарження обмежена, а рішення Антимонопольного комітету України нерідко є непослідовними та суперечливими. Це створює відчуття правової невизначеності, особливо для малого та середнього бізнесу, який не має достатніх ресурсів для тривалих судових процесів. Крім того, практика застосування нецінових критеріїв (наприклад, досвід виконання договорів, гарантійне обслуговування тощо) відкриває можливості для маніпуляцій, коли їхня вага у тендері завищується з метою обмеження конкуренції. Усе це створює ризик дискримінації учасників та зниження довіри до системи закупівель. [2, с. 30 – 32]. Перевірки Державної аудиторської служби за даними звіту виявили порушення і в оборонних закупівлях, а саме: від невідповідності тендерної

документації до фактів завищення вартості. Це свідчить про необхідність посилення фінансового контролю й запровадження попереднього моніторингу договорів. Такий інструмент дозволив би ідентифікувати ризики ще на етапі підготовки до укладення контракту, що зменшило б ймовірність корупційних схем [2, с. 16].

Важливим аспектом є те, що закупівлі у воєнний час не обмежуються оборонними потребами. Вони забезпечують життєдіяльність цивільної сфери: лікарні отримують ліки та обладнання, внутрішньо переміщені особи – продовольство та засоби першої необхідності, громади - ресурси для відновлення зруйнованої інфраструктури. Затримки у цих процесах безпосередньо впливають на життя та здоров'я населення. Отже, виклик полягає у балансуванні між військовими та цивільними замовленнями, адже ресурсна база держави є обмеженою.

Система ProZorro, яка у мирний час стала символом відкритості, у воєнних умовах працює в обмеженому режимі. Це неминуче знижує довіру суспільства та бізнесу до процесу закупівель. Першочергове завдання полягає у інтеграції всіх спрощених процедур у єдину електронну систему з відновленням принципів публічності, конкурентності та підзвітності. Лише це дозволить уникнути легалізації тимчасових воєнних винятків як постійної практики та забезпечить прозорість у відбудові держави.

Висновки. Таким чином, розвиток правового регулювання публічних закупівель у період воєнного стану має ґрунтуватися на поєднанні двох ключових елементів: гнучкості, яка є необхідною для оперативного реагування на військові виклики та надзвичайні потреби, та прозорості й підзвітності, що гарантують довіру суспільства та ефективне використання бюджетних коштів. Впровадження механізмів мінімізації ризиків, визначених НАЗК, зокрема запобігання торгам з однією пропозицією, обмеження можливостей для завищення цін, посилення контролю за прямими договорами та удосконалення системи оскарження, здатне сформувати більш стійку й справедливую модель публічних закупівель. Лише синергія оперативності та прозорості дозволить одночасно забезпечити обороноздатність держави й соціальну справедливість у надзвичайних умовах.

Список використаних джерел:

1. Організація публічних закупівель : навч. посібник / А. М. Бровдій ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 183 с

2. Національне агентство з питань запобігання корупції. Корупційні ризики під час проведення публічних закупівель в умовах воєнного стану (станом на червень 2023 року): Стратегічний аналіз корупційних ризиків. Київ : НАЗК, 2023. 42 с. URL: <https://nazk.gov.ua> (дата звернення: 21.09.2025).

3. Prozorro. *Державні закупівлі онлайн. Офіційний сайт.* URL: <https://www.dzo.com.ua> (дата звернення: 21.09.2025).

4. Про публічні закупівлі. *Офіційний вебпортал парламенту України*.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення:
21.09.2025).

СИЛКІН Євгеній

*начальник науково-дослідного відділу
проблем масових комунікаційний
Військового інституту Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка*

СОЦІАЛЬНО-ЦИФРОВА РЕЗИЛЕНТНІСТЬ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Сучасний етап російсько-української війни демонструє принципово новий рівень загрози, що має виразно гібридний характер. Сьогодні бойові дії вже не обмежуються суто фронтовим протистоянням. Вони охоплюють інформаційний простір, кіберсередовище, економічну сферу та соціально-психологічний вимір. Ворог цілеспрямовано атакує моральний стан, намагається посіяти паніку, зламати довіру, зруйнувати єдність української армії й суспільства через інформаційно-психологічний тиск.

На передовій цієї невидимої, але надзвичайно небезпечної лінії фронту стоять офіцери соціального супроводу. Вони забезпечують соціальну підтримку військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх родин, формують у колективі атмосферу взаємної довіри й зниження стійкості, руйнівний вплив на інформаційні атаки. Але, сьогодні їхня роль виходить далеко за межі класичного соціального захисту. Офіцери соціального супроводу мають бути провідниками формування соціально-цифрової резилентності, яка є цифровою відповіддю на комплекс гібридних викликів [1].

Проблема підготовки офіцера соціального супроводу активно обговорюється в науковому середовищі. Водночас, віддаючи належну значність працям українських фахівців, що досліджують професіоналізацію військових соціальних працівників, слід зауважити, що комплексний аналіз формування компетентності соціально-цифрової резилентності наразі відсутній. Питання розвитку компетентностей для роботи в умовах гібридної війни залишаються недостатньо дослідженими. Особливо це додаток до ролі офіцера соціального супроводу як провідника формування соціально-цифрової стійкості військових колективів, здатності протидіяти інформаційно-психологічним атакам та підтримувати бойовий дух особового складу [4].

Для досягнення мети дослідження використано комплекс методів, що дозволили всебічно проаналізувати проблему соціально-цифрової резилентності офіцерів соціального супроводу. Системний підхід дозволив розглянути соціально-цифрову резилентність як комплексне явище, що формується під впливом різних факторів: військових, соціальних, психологічних, технологічних.

У дослідженні використано якісні методи збору даних, зокрема глибинні інтерв'ю з 15 офіцерами соціального супроводу та 20 представниками громадських організацій, які надають соціальні послуги військовослужбовцям. Також проведено аналіз документів - звітів, доповідей, нормативних актів, що стосуються соціального захисту учасників бойових дій. Слід зазначити, що соціальний супровід військовослужбовців та членів їхніх сімей є видом соціальної роботи, що передбачає надання комплексу соціальних послуг з метою подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають [3].

Експериментальний проект з надання послуги соціального супроводу реалізується в Україні з 2023 року. Важливою тенденцією останніх років стало розширення практики надання послуг соціального супроводу у Збройних Силах України. Якщо раніше вони були зосереджені переважно на бойових підрозділах, то сьогодні сфера їхнього застосування охоплює дедалі ширший спектр військових частин, зокрема лікарні та навчальні центри. Відповідно до оновлених планів, соціальний супровід відтепер створений у понад 60 військових частинах, навчальних центрах та лікарнях.

У грудні 2024 року було ухвалено спільну постанову Міністерства соціальної політики, Міністерства оборони та Командування медичних сил щодо залучення до експериментального проекту п'яти військових лікарень. Уже впродовж січня–березня 2025 року соціальні послуги в лікарнях отримали понад дві тисячі військовослужбовців, що забезпечує високий рівень запотребованості такої практики та її ефективність у сфері соціально-психологічної підтримки військ. Все це істотно підвищує значення якісної підготовки соціальних працівників, зокрема офіцерів соціального супроводу у Збройних Силах України. У цьому контексті ключовими завданнями є: по-перше, визначення емпіричного підґрунтя підготовки офіцерів соціального супроводу та формування їх соціально-практичної освіти; по-друге, розробка теоретичних засад, які б інтегрували сучасні підходи до соціальної роботи в умовах війни; по-третє, виявлення актуальних проблем підготовки та посилянь, які відображають специфіку соціальної підтримки військовослужбовців у ситуації гібридних загроз.

Важливою складовою цієї підготовки є розвиток цифрових компетентностей, без яких неможливо ефективно діяти в умовах гібридної війни. Їх можна поділити на три рівні:

- початковий – епізодичне використання цифрових технологій у професійній діяльності;
- інтегрований – систематичне використання цифрових інструментів у роботі з особовим складом;
- експертний – здатність самостійно розробляти, адаптувати та впроваджувати цифровий контент для інформаційної та психологічної підтримки військових.

Дослідження засвідчують, що курсанти вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, потенційні майбутні офіцери соціального супроводу демонструють високу готовність до

опанування цифрових технологій та впровадження їх у професійну діяльність. Проте цей процес бракує належного методичного забезпечення й освітніх ресурсів. Вирішенням цього питання може стати впровадженням тренінгів і дистанційних курсів, які не тільки знайомлять з інструментами цифрової роботи, але й формують у майбутніх офіцерів компетентність соціально-цифрової резилентності як ключову складову їхньої професійної готовності до дій у гібридному середовищі [2].

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та процес диджиталізації суспільства зумовлюють необхідність створення нових освітніх інструментів, які вдосконалюють процес підготовки офіцерів соціального супроводу. В умовах гібридних загроз, коли ворог активно використовує інформаційно-психологічний тиск, кібернетичні атаки та маніпуляції в соціальних мережах, саме інтеграція цифрових навичок і методів критичного мислення у військово-соціальну освіту стає одним із першочергових завдань. Офіцер соціального супроводу має бути підготовлений не лише до традиційних форм соціальної підтримки, але й до проектування індивідуальних освітніх і реабілітаційних траєкторій, до використання цифрових ресурсів у роботі з військовими, ветеранами та їхніми родинами.

Подальші дослідження в цій сфері мають бути спрямовані на розробку цифрових напрямків професійної підготовки офіцерів соціального супроводу в умовах гібридної війни, що дозволить поєднати соціальну, педагогічну й цифрову складову в єдину систему соціально-цифрової резилентності.

Список використаних джерел:

1. Барна О. Інформаційний простір України як чинник суспільної консолідації в умовах гібридної війни. Держава і право. *Юридичні і політичні науки*. 2019. Вип. 86. С. 365 – 376.
2. Власій О., Дудка О., Іваночко Н. Формування цифрової компетентності соціального педагога як шлях до професійного росту. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2 (33). С. 185 – 201.
3. Герасименко О., Горбенко І., Деточка О. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 130 с.
4. Попович Г. Підготовка соціальних працівників: широкий профіль чи вузька спеціалізація? *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту*. 2005. № 8. С. 149 – 151.

ТОЛУБ'ЯК Віталій

заступник начальника Головного управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області, доктор наук з державного управління, професор

ТОМЧУК Олександр

начальник управління інформаційних систем та електронних реєстрів Головного управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В ОРГАНАХ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Сучасні умови цифровізації суспільства та активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сфері публічного управління зумовлюють необхідність підвищеної уваги до питань захисту інформаційних систем, електронних реєстрів та наявної в них інформації.

До особливо чутливих відносять персональні та біометричні дані, пов'язані зі сферами фінансів та банківської справи, здоров'я, нерухомості, рухомого майна, пенсійного забезпечення та соціального захисту тощо. Розголошення такої інформації може призвести до серйозних наслідків та завдати шкоди громадянам, суспільству та державі. Зокрема, витoki персональних даних створюють значні ризики порушення прав і свобод громадян, оскільки вони можуть бути використані в комерційних цілях, для політичної чи психологічної маніпуляції, шахрайства та інших зловмисних дій [1, с. 62]. Тому захист персональних даних від кібератак на державні та публічні реєстри, бази персональних даних є одним з актуальних викликів в епоху цифрової трансформації суспільства.

На сьогодні Пенсійний фонд України є одним із найбільш інформаційно насичених державних структур, яка акумулює значні обсяги персональних даних громадян, відомості про трудову діяльність, доходи, соціальні виплати та інші важливі персональні дані. В умовах глобальних кіберзагроз, воєнного стану та постійних спроб зловмисників отримати несанкціонований доступ до інформації, питання забезпечення її конфіденційності, цілісності та доступності стає одним із ключових завдань функціонування інституції.

Діяльність органів Пенсійного фонду у сфері захисту інформації регулюється низкою законодавчих та підзаконних актів. Основними серед них є: Закон України «Про інформацію»; Закон України «Про захист персональних даних»; Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах»; Закон України «Про електронні довірчі послуги»; підзаконні акти Кабінету Міністрів України та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації (ДССЗІ), що визначають порядок організації комплексної системи захисту інформації (КСЗІ).

Інформаційні ресурси Пенсійного фонду є основою для здійснення пенсійних та страхових виплат, нарахування різного виду соціальних допомог, субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, ведення електронних реєстрів застрахованих осіб, контролю за нарахуванням єдиного соціального внеску, реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення [4, п. 3]. Втрата, спотворення чи несанкціоноване розголошення цієї інформації може призвести до серйозних соціально-економічних наслідків, зокрема: порушення прав громадян на своєчасне отримання пенсійних та соціальних виплат; виникнення шахрайських схем із використанням персональних даних; загрози національній безпеці у сфері соціального захисту; зниження довіри населення до державних інституцій [1]. Тому, надійний захист інформації є не лише технічним, а й соціально-політичним завданням для Пенсійного фонду. В Головному управлінні Пенсійного фонду України в Тернопільській області забезпечення кіберзахисту та безпеки інформаційних систем і захист електронних реєстрів покладено на управління інформаційних систем та електронних реєстрів [5].

Усі інформаційні системи Пенсійного фонду, які містять персональні дані, повинні проходити атестацію на відповідати вимогам із захисту інформації [2]. Це забезпечує юридичну основу для впровадження сучасних технічних і організаційних заходів безпеки.

Попри значну увагу до питань інформаційної безпеки, органи Пенсійного фонду стикаються з низкою викликів: зростання кількості кібератак, спрямованих на державні інформаційні ресурси; людський фактор, адже значна частина витоків даних відбувається через недбалість або необережність працівників; ускладнення умов роботи у воєнний період, коли частина інфраструктури піддається ризикам фізичного знищення чи кібератак з боку держави-агресора.

Тому захист інформації в органах Пенсійного фонду повинен здійснюється комплексно та охоплює декілька взаємопов'язаних напрямів:

- Організаційні заходи: визначення повноважень і відповідальності працівників за обробку та збереження інформації; розроблення внутрішніх положень, інструкцій та політик безпеки; проведення інструктажів та навчання персоналу щодо правил роботи з інформаційними системами; контроль доступу до приміщень та обладнання.

- Технічні заходи: впровадження комплексних систем захисту інформації в електронних реєстрах та базах даних; використання антивірусних програм, систем виявлення та запобігання проникненням; застосування міжмережевих екранів і криптографічних засобів захисту; резервне копіювання даних та створення захищених каналів передачі інформації.

- Криптографічний захист: використання електронного цифрового підпису та засобів електронної ідентифікації; шифрування конфіденційної інформації під час її передавання через мережі; застосування сертифікованих засобів криптографічного захисту, затверджених ДССЗІ України.

- Контроль і моніторинг: ведення журналів обліку доступу до інформаційних ресурсів; регулярний аудит інформаційних систем; постійне оновлення програмного забезпечення та систем безпеки.

Порушення роботи електронних систем, реєстрів та баз персональних даних громадян стають критичними для функціонування електронної держави. Такі випадки можуть зруйнувати її цифрову інфраструктуру та викликати дестабілізацію суспільних відносин в державі, порушення прав і свобод її громадян. Серйозну загрозу цифровому суверенітету держави становить штучне створення тимчасової недоступності до електронних реєстрів, внаслідок несанкціонованого доступу, блокування та пошкодження баз персональних даних громадян [1, с. 65].

Подальший розвиток безпеки захисту інформації, яка міститься в інформаційних реєстрах Пенсійного фонду України повинен передбачати:

- перехід до хмарних технологій з високим рівнем захисту;
- впровадження системи багатофакторної автентифікації для працівників і користувачів електронних послуг;
- посилення міжвідомчої співпраці з ДССЗІ, Національним центром кіберзахисту, кіберполіцією та іншими структурами;
- підвищення рівня кіберграмотності працівників і користувачів електронних сервісів;
- прийняття Державної цільової програми кіберзахисту України [3].

Отже, забезпечення захисту інформації, яка міститься в інформаційних системах та електронних реєстрах, що використовуються в органах Пенсійного фонду України є багатогранним завданням, яке охоплює правові, організаційні, технічні та криптографічні аспекти. Успішна реалізація цього завдання дозволить не лише захистити персональні дані громадян, а й підвищити рівень довіри суспільства до інституції, гарантувати стабільність соціальних виплат та зміцнити національну безпеку. В умовах зростання кіберзагроз і викликів воєнного часу держава має посилювати інвестиції в інформаційну безпеку, модернізувати технічні засоби захисту та забезпечувати високий рівень підготовки персоналу.

Список використаних джерел:

1. Задерейко О. Г., Трофименко О. Г., Єленич С. І., Гура В. І. Системний аналіз захищеності державних електронних реєстрів та баз персональних даних. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/73691819-8a0b-474c-b646-041a338a9299> (дата звернення: 21.09.2025).

2. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.09.2025).

3. Петров С. Г. Захист державних електронних інформаційних ресурсів України. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-0001169823> (дата звернення: 21.09.2025).

4. Положення про Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2148251-polozhennya-pro-pensijnyj-fond-ukrayiny/> (дата звернення: 21.09.2025).

5. Положення про управління інформаційних систем та електронних реєстрів ГУ ПФУ в Тернопільській області. URL: <https://www.pfu.gov.ua/tr/> (дата звернення: 21.09.2025).

ФОМЕНКО Єгор

*аспірант кафедри управління та адміністрування
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»*

Науковий керівник:

МАЗУР Геннадій

*професор кафедри управління та адміністрування КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»,
доктор економічних наук, професор*

МЕХАНІЗМИ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ: ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ, ВОЄНОГО СТАНУ

Розвиток місцевого самоврядування в Україні протягом останніх років характеризується впровадженням широкомасштабної реформи децентралізації, яка суттєво змінила адміністративно-територіальний устрій держави та принципи взаємодії органів місцевого самоврядування. Водночас військова агресія проти України та запровадження воєнного стану поставили перед територіальними громадами безпрецедентні виклики, що вимагають нових підходів до міжмуніципального співробітництва.

Актуальність дослідження механізмів співробітництва територіальних громад зумовлена необхідністю забезпечення сталого розвитку та безпеки на місцевому рівні в умовах двох паралельних процесів: продовження децентралізації та функціонування в режимі воєнного стану. Метою дослідження є аналіз існуючих і формування нових механізмів співробітництва територіальних громад, що відповідають сучасним викликам.

Співробітництво територіальних громад як науково-практична категорія передбачає відносини між двома або більше територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах у визначених законом формах з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню.

Правову основу співробітництва територіальних громад в Україні становлять: Конституція України, Європейська хартія місцевого самоврядування, Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про

співробітництво територіальних громад», «Про правовий режим воєнного стану», інші нормативно-правові акти.

Децентралізація в Україні значно розширила повноваження територіальних громад, одночасно посиливши їх відповідальність за розвиток територій. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» визначає п'ять форм співробітництва:

- делегування виконання окремих завдань;
- реалізація спільних проектів;
- спільне фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної форми власності;
- утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій;
- утворення спільного органу управління.

Ці форми забезпечують гнучкість у виборі способів взаємодії відповідно до потреб громад та характеру спільних завдань.

Важливим аспектом співробітництва територіальних громад є фінансове забезпечення спільних проектів та ініціатив. Фінансово-економічні механізми співробітництва включають:

- спільне фінансування інфраструктурних проектів;
- консолідацію ресурсів для надання публічних послуг;
- створення спільних фондів розвитку;
- залучення зовнішнього фінансування (грантів, інвестицій);
- оптимізацію використання бюджетних коштів через ефект масштабу.

Децентралізація розширила фінансову автономію громад, але одночасно виявила проблему недостатності ресурсів для реалізації всіх покладених повноважень, особливо у малих громадах. Це стимулювало розвиток міжмуніципальної співпраці як інструменту підвищення ефективності використання наявних ресурсів.

Організаційно-управлінські механізми охоплюють: створення координаційних рад між громадами; формування спільних робочих груп за напрямками співпраці; розробку та затвердження стратегій міжмуніципального розвитку; запровадження спільного моніторингу та оцінки ефективності реалізованих проектів; Проведення регулярних консультацій між керівництвом громад.

В умовах воєнного стану пріоритети співробітництва змістилися у бік забезпечення безпеки населення та територій: створення спільних систем оповіщення; координація евакуаційних заходів; спільне облаштування та утримання укриттів; взаємодія у сфері територіальної оборони; координація дій з відновлення критичної інфраструктури.

Особливого значення набули механізми гуманітарної співпраці: створення спільних логістичних центрів для отримання та розподілу гуманітарної допомоги; формування баз даних внутрішньо переміщених осіб; спільне забезпечення тимчасовим житлом переселенців; координація надання соціальних послуг постраждалим групам населення; взаємодія у сфері працевлаштування ВПО.

Воєнний стан зумовив необхідність переорієнтації фінансових ресурсів та зміни підходів до бюджетування: створення спільних резервних фондів для невідкладних потреб; перерозподіл бюджетних призначень на потреби оборони та цивільного захисту; спрощення процедур закупівель для критично важливих товарів та послуг; консолідація ресурсів для відновлення пошкодженої інфраструктури.

Співробітництво територіальних громад в умовах децентралізації та воєнного стану стає не просто інструментом підвищення ефективності місцевого самоврядування, а й механізмом виживання та безпеки. Дослідження демонструє, що в умовах війни відбувається трансформація пріоритетів та форм співробітництва: від переважно економічних та інфраструктурних проєктів до безпекових, гуманітарних та відновлювальних ініціатив.

Ефективність співробітництва територіальних громад залежить від гнучкості та адаптивності використовуваних механізмів, здатності швидко реагувати на зміни безпекової ситуації, а також від інституційної спроможності органів місцевого самоврядування.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці моделей співробітництва громад для різних сценаріїв розвитку ситуації, вивченні міжнародного досвіду відновлення муніципалітетів після військових конфліктів та формуванні механізмів залучення зовнішньої допомоги для проєктів міжмуніципальної співпраці.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.09.2025).

2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.09.2025).

3. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 08.09.2025).

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.09.2025).

ЦЕХМІСТЕР Євгеній

*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ В УКРАЇНІ

Відповідно до Виборчого кодексу України в нашій державі утворюються і діють виборчі комісії як незалежні органи адміністрування виборчих процесів, які відповідно до своїх повноважень забезпечують здійснення основних принципів виборчого права, засад виборчого процесу, реалізацію виборчих прав громадян України, підготовку та проведення виборів. До виборчих комісій належать: 1) Центральна виборча комісія; 2) окружні виборчі комісії; 3) територіальні виборчі комісії та 4) дільничні виборчі комісії [1]. Зазначимо, що важливим елементом діяльності всієї системи виборчих комісій є уніфікована система принципів, тобто базисних засад, які визначають основоположні вимоги щодо функціонування даних органів. На жаль, виборчим кодексом не передбачені відповідні принципи. Вважаємо, що це є недоліком чинного законодавства, з огляду на вагоме значення даного питання. При цьому, можемо констатувати, що в Законі України «Про Центральну виборчу комісію» передбачено, що комісія буде свою діяльність на принципах верховенства права, законності, незалежності, об'єктивності, компетентності, професійності, колегіальності розгляду і вирішення питань, обґрунтованості прийнятих рішень, відкритості і публічності [2].

Аналізуючи принцип верховенства права, слід зазначити, що даний принцип є загальним і його можна розглядати у різних проявах. Так, зокрема, принцип верховенства права означає, що всі, включаючи уряд та його органи, підпорядковуються закону, який має бути справедливим та застосовуватися однаково до всіх. Це передбачає рівність перед законом, незалежність судової влади та захист прав і свобод людини. Складовими елементами верховенства права прийнято вважати: 1) законність; 2) юридичну визначеність, 3) заборону свавілля, 4) доступ до правосуддя, 5) захист прав людини. Попри те, що загалом законність визначають як складову принципу верховенства права, Закон України «Про Центральну виборчу комісію» передбачає його як окремий принцип, на якому має ґрунтуватися діяльність Центральної виборчої комісії. Загалом, можемо зазначити, що принцип законності передбачає, що усі органи та особи мають діяти лише на підставі, у межах та у спосіб, що визначені законами та іншими нормативно-правовими актами.

Принцип незалежності полягає в тому, що комісія є колегіальним державним органом, який здійснює свої повноваження самостійно, незалежно від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Принцип об'єктивності вимагає неупередженої оцінки, прийняття рішень без впливу суб'єктивних поглядів, думок чи особистих

вподобань. Принцип компетентності означає, що особа має відповідні знання, вміння та навички для виконання певних завдань, а також здатність застосовувати їх на практиці. На нашу думку, виокремлення в законі також принципу професійності є свого роду дублюванням принципу компетентності, оскільки в дані поняття вкладається однаковий зміст. З огляду на зазначене, більш раціонально було б замість цих двох принципів застосовувати принцип «професійної компетентності». Професійну компетентність можна визначити як ґрунтовне знання наукових основ та технологій професії, здатність використовувати ефективні методи та засоби досягнення цілей, сукупність професійних знань, умінь та навиків реалізації їх для виконання посадових повноважень, завдань та функцій [3].

Принцип колегіально розгляду та вирішення питань полягає в тому, що рішення приймаються не одноособово, а відповідно групою осіб (колегією), що забезпечує обґрунтованість, зваженість та ефективність рішень, оскільки враховуються точки зору, позиції всіх членів колегії.

Принцип обґрунтованості прийнятих рішень означає, що рішення повинно бути ухвалене на основі всебічного та повного дослідження всіх обставин справи, доказів та аргументів сторін, а також з урахуванням відповідних правових норм.

Відповідно до принципу відкритості та публічності, діяльність комісії здійснюється відкрито та публічно. Так, на засідання комісії можуть бути присутніми визначені ч. 2 та 3 ст. 4 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» особи, зокрема офіційні спостерігачі від громадських організацій, іноземних держав, міжнародних організацій та представники медіа без дозволу чи запрошення комісії. Інші особи також можуть бути присутні на засіданні комісії, але лише з дозволу або за запрошенням даної комісії. Принцип відкритості означає, зокрема відкритість інформації щодо діяльності комісії. Згідно чинного законодавства рішення та інша інформація щодо діяльності Центральної виборчої комісії оприлюднюється офіційно на веб-сайті комісії.

Таким чином, проаналізувавши положення чинного законодавства щодо принципів діяльності Центральної виборчої комісії, вважаємо, що Виборчий кодекс України повинен бути доповнений статтею, яка б визначала принципи діяльності загалом системи виборчих комісій в Україні. На наш погляд, до таких принципів найбільш раціонально віднести наступні і розкрити їх зміст таким чином: 1) принцип законності – діяльність виборчих комісій ґрунтується і визначається виключно положеннями чинного законодавства, зокрема Виборчим кодексом України; 2) принцип незалежності – члени комісій здійснює свої повноваження самостійно, незалежно від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб; 4) об'єктивності та неупередженості – члени виборчих комісій зобов'язані приймати рішення лише на підставі об'єктивної оцінки фактів та обставин, без будь-яких упереджень або впливу; 5) принцип гласності та відкритості – засідання виборчих комісій є відкритими (визначається перелік осіб, які можуть бути присутніми на засіданнях без дозволу чи запрошення, зокрема представники ЗМІ та громадськості). Також всі рішення виборчих комісій

повинні бути оприлюднені у встановленому законом порядку; 6) принцип колегіальності – рішення ухвалюються колегіально; 7) принцип рівності прав членів комісії – всі члени виборчої комісії мають рівні права та обов'язки, що забезпечує справедливе та неупереджене ставлення до всіх учасників виборчого процесу.

Список використаних джерел:

1. Виборчий кодекс України : Закон України № 396-IX від 19.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20> (дата звернення: 10.09.2025).

2. Про Центральну виборчу комісію : Закон України № 1932-IV від 30.06.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15> (дата звернення: 10.09.2025).

3. Грищук А. Б. Принцип професіоналізму в державній службі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 65. С. 227 – 232. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/43.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).

ШКРЬОБКА Крістіна

аспірант кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету

Науковий керівник:

КОЛОМОЄЦЬ Тетяна

*декан юридичного факультету
Запорізького національного університету,
доктор юридичних наук, професор*

ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЯК ВИДУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРОХОДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Наразі одним із провідних завдань України, як сучасної правової держави, виступає забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державного кордону. Реалізація цих завдань здійснюється за допомогою комплексу правових інструментів, серед яких особливе значення має забезпечення виконання конституційного обов'язку громадян України щодо проходження військової служби та належна організація діяльності інституту військової служби як складової системи національної безпеки держави.

Військова служба є особливим різновидом державної служби, що має специфічні правові ознаки та виконує ключову роль у забезпеченні обороноздатності держави. Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу» визначає, що військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за

станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [1].

Науковці визначають військову службу як особливий вид діяльково-службових відносин, які обіймають посади у визначених державою військових організаціях і структурах, мають військові звання, виконують завдання та функції держави щодо забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності специфічними методами і засобами [2, с. 6].

Правові засади військової служби в Україні ґрунтуються на Основному Законі та ряді спеціалізованих нормативно-правових актах. Відповідно до статті 17 Конституції України «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [3]. Одним із основних галузевих нормативно-правових актом, який детально регулює питання військової служби є Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», який визначає порядок призову, мобілізації та звільнення з військової служби [1].

Слід зазначити, що на теперішній момент у зв'язку із збройною агресією РФ проти України інститут військової служби регулюється таким галузевим правовим актом, як Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який детально регламентує мобілізаційні заходи та особливості режиму [4]. Особливістю сучасного етапу також є запровадження загальної мобілізації, яка регулюється Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [5] та відповідними Укази Президента України про загальну мобілізацію [6].

Водночас, у період збройних конфліктів діяльність військовослужбовців підпадає під регулювання норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій 1949 року [7] та Додаткових протоколів до них [8]. Ці документи визначають статус військовослужбовців, гарантії їхнього захисту у разі потрапляння в полон та правила поводження з військовополоненими, обов'язок держави гарантувати дотримання прав військовослужбовців, включно з доступом до медичної допомоги, захистом від дискримінації та належними умовами служби. Україна, встановивши та ратифікувавши міжнародно-правові стандарти та норми міжнародного права, доповня національне законодавство в сфері регулювання військової служби. Таким чином, військова служба поєднує внутрішньодержавну правову регламентацію та міжнародні гуманітарно-правові норми, забезпечуючи баланс між обов'язками військовослужбовця і гарантіями його прав у воєнний час.

Аналізуючи нормативно-правові документи, що регулюють діяльність військової служби, як мілітаризованого виду державної служби, можна виділити такі її особливості: – військова служба є різновидом державної служби, що здійснюється в інтересах держави та суспільства та є пов'язаною із захистом суверенітету, територіальної цілісності та безпеки України; – особливе правове регулювання проходження військової служби та особливий правовий статус військовослужбовця, який регулюється спеціальними нормативно-правовими актами та має свої специфічні риси, зумовлені особливостями несення служби; –

спрямованість військової служби на забезпечення обороноздатності та національної безпеки держави; – забезпечення державними соціальними гарантіями відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [9].

Підсумовуючи, слід зазначити, що військова служба в Україні в умовах воєнного стану є ключовим державним інститутом, який поєднує функції захисту національної безпеки, забезпечення оборони та підтримання правопорядку. Водночас вона виступає й соціальним явищем, що формує особливий тип взаємин між громадянином і державою. З огляду на війну, яку веде Україна проти збройної агресії РФ, питання правового регулювання та соціальних аспектів військової служби набули особливої актуальності.

Список використаних джерел:

1. Про військовий обов'язок та військову службу : Закон України від 23 березня 1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 19.09.2025).
2. Александров В. М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. М. Александров; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2009. 20 с.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 19.09.2025).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 19.09.2025).
5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 19.09.2025).
6. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. №69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413> (дата звернення: 19.09.2025).
7. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. про покращення становища поранених та хворих у збройних силах, поранених та хворих на морі, військовополонених та цивільних осіб під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 19.09.2025).
8. Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1949 р. (Протокол I і Протокол II, 1977 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 19.09.2025).
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 19.09.2025).

ШУМЕЙКО Іван

докторант кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету, старший викладач кафедри менеджменту та публічного адміністрування Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного, доктор філософії за спеціальністю 081 Право

ОСОБИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У РОЗГЛЯДІ СПРАВ ПРО ФІНАНСОВУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Класифікація та правовий статус учасників адміністративного провадження неодноразово ставали предметом правових досліджень. Зокрема, Т. Білоус-Осінь, Є. Фролова, М. Слободянюк і Т. Латковська наводять класифікацію суб'єктів адміністративних процедур на три групи: 1) адміністративні органи; 2) особи, які заінтересовані в результаті справи; 3) особи, які не мають юридичної заінтересованості [1, с. 21]. В свою чергу, А. Школик не погоджується із термінологією, вжитою в Законі України «Про адміністративну процедуру», та пропонує на позначення загальної категорії вживати термін «учасники адміністративного провадження», що включатиме адміністративний орган та особу (осіб), а останніх, в свою чергу, пропонує поділяти на дві категорії: заінтересованих осіб та осіб, що сприяють розгляду справи [2, с. 158]. Отже, навіть із прийняттям цього Закону наукова дискусія щодо осіб, які беруть участь в адміністративному провадженні, не припинилася. Тим паче існує простір для досліджень в розрізі окремих видів адміністративних процедур, зокрема процедури розгляду справ про фінансову відповідальність у широкому (не лише у «фінансово-правовому») значенні цього явища – як самотійного виду юридичної відповідальності.

Наведений вище Закон, справді, не містить терміну на позначення усіх суб'єктів адміністративної процедури включно з адміністративним органом. Не претендуючи на остаточність термінології, з метою спрощення розуміння сутності нашого дослідження, вживатимемо на позначення цих суб'єктів термін «особа, яка бере участь у розгляді справи». Переходячи до специфіки фінансової відповідальності, відзначимо, що обов'язковими учасниками будь-якої справи цієї категорії є суб'єкт (колегіальний орган чи посадова особа), який розглядає справу, та особа (фізична або юридична), яка притягається до фінансової відповідальності.

Правовий статус суб'єкта, який розглядає справу, обмежений його повноваженнями (з урахуванням територіальних меж дії органу, сфери його компетенції та часу дії правової норми), способом здійснення таких повноважень (врегульованим процедурними нормами) та підставою здійснення повноважень (нормативною, фактичною і процедурною підставами фінансової

відповідальності). Він закріплений у Законі України «Про адміністративну процедуру» (крім штрафів у сфері економічної конкуренції) та в численних законах і підзаконних актах, що регулюють фінансову відповідальність.

Статус особи, яка притягається до фінансової відповідальності, виникає з моменту початку провадження та закінчується моментом набрання чинності рішенням (постановою) у справі. У разі якщо таким суб'єктом є юридична особа, її процедурна правосуб'єктність реалізується посадовою особою, уповноваженою діяти від її імені. Права та обов'язки цього суб'єкта визначаються стадією провадження та конкретною сферою суспільних відносин, в якій застосовується фінансова відповідальність. При цьому на будь-якій стадії провадження особа має права: «бути почутою», на ставлення до себе як до невинуватої, на свободу від самовикриття, на обізнаність про сутність пред'явленого обвинувачення та представлені докази, на належну правову процедуру, на розумний строк розгляду справи та право не бути підданою непропорційним заходам примусу.

Деякі справи про фінансову відповідальність можуть розпочинатися за заявами осіб з наданням таким особам статусу заявника. Наприклад, п. 4.12 Правил розгляду звернень споживачів щодо рішень, дій суб'єктів господарювання, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, або суб'єктів, що належать до особливої групи споживачів, затверджених постановою НКРЕКП від 02.07.2019 № 1333 (далі – Правила № 1333) визначає, що попередні слухання проводяться у вигляді робочої зустрічі, на якій розглядається позиція заявника (...) [3]. На відміну від заявника, статус потерпілого виникає в силу факту заподіяння правопорушенням шкоди та не залежить від факту подання ним заяви про вчинення правопорушення. Наявність особи з таким статусом передбачена, зокрема, п. 7 ч. 4 ст. 66 Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» (далі – Закон № 2042-VIII), де зазначено, що у протоколі зазначаються, зокрема, контактні дані потерпілих та їхні пояснення (за наявності) [4].

У розгляді справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції може також брати участь третя особа. Згідно з ч. 2 ст. 39 Закону України «Про захист економічної конкуренції», третьою особою є особа, залучена до участі у справі у зв'язку з тим, що рішення може суттєво зачепити її права та інтереси, охоронювані цим Законом [5].

Інтереси осіб, зацікавлених у результаті розгляду справи (тобто особи, яка притягається до фінансової відповідальності, заявника, потерпілого, третьої особи) можуть також виражатися їхніми представниками. В окремих випадках такі представники можуть обиратися особою лише з числа адвокатів або інших фахівців у галузі права (приклад – ч. 12 ст. 66 Закону № 2042-VIII) [4].

Окрім «класичного» кола осіб, які сприяють розгляду справи (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач), в розгляді справ про фінансову відповідальність можуть також брати участь: 1) члени колегіального дорадчого органу, висновок якого враховується при прийнятті рішення у справі про фінансову відповідальність (зокрема комісія з питань розгляду заперечень

платника податків, яка діє згідно з п. 86.7 ст. 86 ПК України) [6]; 2) посадова особа, відповідальна за фіксування перебігу розгляду справи (зокрема секретар попередніх слухань згідно з п. 4.18, 4.22 Правил № 1333 [3]); 3) працівник, який надає консультаційну допомогу при розгляді справи (зокрема працівники профільних підрозділів Держекспортконтролю згідно з п. 5.6 Порядку розгляду справ про порушення юридичними особами вимог законодавства в галузі державного експортного контролю) [7].

Висновки. Отже, в розгляді справи про фінансову відповідальність беруть участь: 1) обов'язково – суб'єкт, який розглядає справу, та особа, яка притягається до фінансової відповідальності; 2) в окремих випадках – заявник, потерпілий, третя особа, представники, особи, які сприяють розгляду справи.

Список використаних джерел:

1. Білоус-Осінь Т., Фролова Є., Слободянюк М., Латковська Т. Сучасна адміністративістика: навч.-метод. посіб. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2023. 68 с. DOI: 10.32837/11300.23856.

2. Школик А. М. Види учасників адміністративного провадження. Проблеми законності. 2023. № 163. С. 144-162. DOI: 10.21564/2414-990X.163.291705.

3. Про затвердження Правил розгляду звернень споживачів щодо дій суб'єктів господарювання, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, або суб'єктів, що належать до особливої групи споживачів: постанова НКРЕКП від 02.07.2019 № 1333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1333874-19#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

4. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин : Закон України від 18 травня 2017 року № 2042-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

5. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#n338> (дата звернення: 10.09.2025).

6. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n1953> (дата звернення: 10.09.2025).

7. Про затвердження Порядку розгляду справ про порушення юридичними особами вимог законодавства в галузі державного експортного контролю : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16 грудня 2013 року № 1490. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0101-14#Text (дата звернення: 10.09.2025).

ЯРМОЛИЦЬКИЙ Іван

*студент юридичного факультету
Національного університету «Запорізька
політехніка»*

Науковий керівник:

МАКСАКОВА Руслана

*в.о. завідувача кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька
політехніка»,
доктор юридичних наук, професор*

ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦІННОСТЕЙ ПРАВ ЛЮДИНИ

Україна, яка нині переживає складний період повномасштабної збройної агресії, гостро усвідомлює важливість чинника захисту прав людини. Адже вторгнення країни-агресора на територію суверенної, правової та демократичної держави призвело до значних руйнувань, порушення прав мільйонів громадян, вимушених переміщень населення, а також до глибокого розбалансування процесів соціально-економічного характеру.

У таких умовах відбудова країни не може обмежуватися лише фізичним відновленням інфраструктури. Необхідне створення нової якості суспільного життя, що базуватиметься на цінностях гідності, рівності та свободи.

Гарантом захисту прав людини в Україні перш за все вважається Основний Закон. З початком збройної агресії проти України у суспільному просторі неодноразово лунає твердження про те, що Конституція нібито перебуває «на паузі». Такий підхід є помилковим, оскільки навіть в умовах воєнного стану Основний Закон продовжує діяти, визначаючи межі та підстави можливих обмежень прав і свобод людини. Саме тому особливого значення набуває питання гнучкості Конституції України у період дії спеціального правового режиму воєнного стану, коли необхідно забезпечити баланс між інтересами державної безпеки та зобов'язаннями держави щодо дотримання і захисту прав людини.

В умовах воєнних конфліктів та надзвичайних ситуацій гостро постає питання допустимості тимчасових обмежень конституційних прав і свобод, а також визначення юридичних механізмів їх повного відновлення після усунення загроз. Відповідно до статті 64 Конституції України, під час воєнного стану допускається встановлення окремих обмежень прав і свобод людини і громадянина. Водночас частина друга цієї статті прямо визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних умов [1]. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам у сфері прав людини, зокрема положенням статті 15 Європейської конвенції з прав людини, яка встановлює межі можливих відступів держав від своїх зобов'язань у період надзвичайних ситуацій [2]. До прав, які

залишаються недоторканими навіть у період війни згідно Конституції України, належать: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом (ст. 24); право на життя (ст. 27 Конституції України); право на повагу до гідності людини (ст. 28); свобода думки, совісті та релігії (ст. 35); інші фундаментальні права, визначені як абсолютні у міжнародних договорах, що є частиною національного законодавства.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» деталізує положення Конституції, визначаючи перелік можливих обмежень прав і свобод та встановлюючи порядок їхнього застосування [3]. Принципово важливим є те, що кожне таке обмеження повинно бути пропорційним і тимчасовим, із чітким визначенням строків дії.

У цьому контексті заслуговує на увагу монографічне дослідження колективу авторів під редакцією М. Афанасьєвої [4, с. 6], де проаналізовано особливості забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах війни та в період подолання її наслідків. Автори підкреслюють, що головним завданням держави у таких умовах є створення ефективного механізму правового захисту і подальшого відновлення прав людини й основоположних свобод. Запровадження обмежувальних заходів у період воєнного стану, на думку науковців, зумовлюється необхідністю відновлення територіальної цілісності, захисту суверенітету та забезпечення конституційного ладу держави.

Як зазначає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Д. Лубінець [5, с. 11], виникає об'єктивна потреба у законодавчому врегулюванні питань, що стосуються визначення механізмів правового захисту та відновлення прав людини й основоположних свобод у процесі подолання наслідків війни, а також у чіткому розмежуванні категорій осіб, які постраждали від збройної агресії. При цьому подальшого дослідження потребує проблема розробки комплексних заходів, спрямованих на гарантування цих прав і свобод із урахуванням європейських та міжнародних стандартів.

В умовах ведення війни надзвичайно важко забезпечити правовий захист та відновлення прав людини і основоположних свобод, тому, як стверджують М. Смуш-Кулеша, А. Федорова та Б. Мойса [6, с. 6 – 7], зазначені заходи мають вирішальне значення та повинні формуватися з урахуванням необхідності реалізації основних правових засад щодо захисту права на житло, соціального захисту, забезпечення рівності та захисту від дискримінації, а також захисту трудових прав людини і громадянина. Причому, основний акцент повинен робитися на відповідність пропонованих заходів нормам міжнародного та європейського права, міцний зв'язок із яким встановлено Україною шляхом ратифікації Європейської конвенції про захист прав людини.

Згадуючи досвід людства щодо боротьби за мир, можна зробити висновок, що саме війни були причиною для соціальних, культурних, правових змін, пов'язаних із правами і свободами людини. Цей факт спостерігався після Першої Світової Війни, а особливо значущі зміни відбулися після Другої Світової Війни, коли з'явилися міжнародні організації, напрямком діяльності яких стало збереження миру для майбутніх поколінь. Саме у цей час створені Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних

свобод, інші міжнародні документи, які стали фундаментом для розбудови нового світового порядку.

Інтеграція України до ЄС вимагає негайного комплексного реформування майже всіх сфер функціонування державного апарату, імплементації стандартів ЄС в національне правове поле, насамперед у сфері забезпечення реалізації конституційних прав, свобод та законних інтересів людини. Процес втілення міжнародних та європейських стандартів із прав людини породжує модернізацію правової системи України, впровадження ефективних засобів забезпечення реалізації прав людини, розбудови дієвого механізму захисту прав людини відповідно до цих стандартів. Певною мірою це обумовлює абгрейт національної системи права. У цьому контексті постає, наприклад, питання щодо співвідношення юридичної сили Конституції України та міжнародних і європейських стандартів із прав людини, у тому числі практики ЄСПЛ.

Стаття 9 Конституції України закріплює, що чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Однак, слід зауважити, що європейські стандарти з прав людини охоплюють також рішення міжнародних судових установ, юрисдикцію яких визнала Україна, наприклад, практику ЄСПЛ. Стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлює, що суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерело права. Однак, ні цей закон, ні інші акти не визначають юридичної сили рішень ЄСПЛ у системі джерел національного права України.

Повага до прав людини в Україні відіграє ключову роль у формуванні міжнародного іміджу держави та безпосередньо впливає на рівень довіри з боку зовнішніх партнерів. Міжнародні інвестори традиційно оцінюють рівень дотримання верховенства права, наявність прозорих механізмів захисту власності, ефективність судової системи та гарантії рівності всіх суб'єктів господарювання. У цьому контексті гарантування прав людини в Україні виступає не лише соціальним чи політичним завданням, але й інвестиційним стимулом таким необхідним у післявоєнний період.

Активне впровадження європейських та міжнародних правозахисних стандартів відкриває Україні доступ до фінансових інструментів міжнародної допомоги.

Отже, відновлення та гарантування повного спектра прав людини в Україні має комплексне значення. Воно не лише забезпечує демократичний розвиток і внутрішню стійкість держави, але й формує довіру міжнародної спільноти, відкриваючи нові економічні перспективи.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://treaties.un.org> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія за заг. ред. д.ю.н., проф. М.В. Афанасьєвої. Одеса : ВД «Гельветика», 2022. 356 с.
5. Лубінець Д. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України за період 24 лютого – 31 жовтня 2022 року. Харків : Видавництво «Право», 2022. 108 с. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).
6. Смуш-Кулеша М., Федорова А., Мойса Б. Соціальні права в Україні під час війни: звіт про оцінку потреб. Рада Європи. 2022. 64 с. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408> (дата звернення: 10.09.2025).

Секція 3.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПЯМИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО І ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

АНТОНЕНКО Дар'я

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

БОНДАРЕНКО Ольга

*завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОГОВОРІВ УКЛАДЕНИХ ЗА НОРМАМИ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ДО 28 СЕРПНЯ 2025 РОКУ

28 серпня 2025 року Господарський кодекс України остаточно втратив чинність на підставі Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» № 4196-ІХ від 9 січня 2025 року [1]. Це рішення стало логічним завершенням багаторічної наукової та практичної дискусії щодо доцільності існування двох паралельних кодифікованих актів приватного права – Цивільного кодексу України та Господарського кодексу. Особливого значення це набуло для договорів, укладених до 28 серпня 2025 р., адже значна їх частина містить відсилання до норм Господарського кодексу України.

Господарський кодекс України було прийнято 16 січня 2003 року та введено в дію з 1 січня 2004 року. Протягом двох десятиліть він регулював господарську діяльність підприємств, організацій і установ, а також особливості господарських зобов'язань.

Скасування Господарського кодексу України було здійснено на підставі Закону України № 4196-ІХ від 09.01.2025, який визнав кодекс таким, що втратив чинність з 28 серпня 2025 року [1]; Прикінцевих та перехідних положень, які закріпили збереження чинності укладених до цієї дати договорів, а також встановили процедури для організаційно-правових трансформацій державних і комунальних підприємств; Цивільного кодексу України [2], який відтепер є основним актом, що регулює всі договірні відносини в Україні. Таким чином, з точки зору права відбулася повна інтеграція господарських відносин у цивільно-правову сферу.

Договори, укладені на підставі ГКУ до його скасування, зберігають юридичну силу. Це відповідає принципу стабільності цивільного обороту, адже

визнання їх недійсними означало б руйнування тисяч господарських відносин, укладених протягом 2003 – 2025 років. Якщо договір містить відсилання до конкретних статей Господарського кодексу України, після 28 серпня 2025 року такі відсилання тлумачаться відповідно до: норм Цивільного кодексу України; аналогії закону або аналогії права (ст. 8 ЦКУ); судової практики та роз'яснень органів влади [4].

Для державних і комунальних підприємств діють особливі правила. Закон № 4196-IX передбачив їхню трансформацію в інші організаційно-правові форми. Це означає, що їхні діючі договори мають виконуватися з урахуванням цих змін, а нові договори повинні відповідати вимогам Цивільного кодексу України [3].

У вересні 2025 року Верховний Суд оприлюднив аналітичні матеріали, де зазначив:

- договори, укладені до 28.08.2025, не визнаються недійсними лише через втрату чинності ГКУ;
- тлумачення спірних положень має здійснюватися з урахуванням принципів ЦКУ та усталеної практики [4].

Міністерства підкреслили необхідність аудиту діючих договорів. Рекомендується:

- виявити положення, які містять посилання на ГКУ;
- за потреби укласти додаткові угоди, адаптувавши їх до норм ЦКУ;
- у майбутніх договорах чітко визначати застосовне законодавство.

Суди можуть по-різному інтерпретувати положення договорів, що відсилалися до ГКУ. Наприклад, питання застосування господарських санкцій (пеня, штрафи) може викликати дискусії, адже ЦКУ і ГКУ мали різні акценти у їх регулюванні.

Деякі інститути ГКУ (наприклад, спеціальний режим господарських договорів державних підприємств) не мають повної аналогії у ЦКУ. Це змушує звертатися до аналогії права або спеціальних законів, що підвищує ризик правової невизначеності [5].

Зміна організаційно-правових форм державних підприємств може викликати складності у виконанні договорів: потрібне переукладення деяких контрактів, оновлення реквізитів сторін та приведення статутних документів у відповідність до нового законодавства [3].

Суб'єктам господарювання варто переглянути всі чинні договори, укладені до 28.08.2025, і визначити, які з них містять посилання на ГКУ. У разі потреби внести зміни шляхом укладення додаткових угод, що посилатимуться на ЦКУ або спеціальні закони. При укладенні договорів після 28.08.2025 необхідно уникати посилань на ГКУ, а натомість прямо закріплювати застосування ЦКУ. Держпідприємствам – своєчасно провести організаційно-правові трансформації, аби забезпечити легітимність виконання своїх договірних зобов'язань. У разі виникнення спорів посилатися на принцип правової визначеності та стабільності договірних відносин, закріплений у ЦКУ та практиці Верховного Суду.

Втрата чинності Господарського кодексу України з 28 серпня 2025 року не призвела до автоматичної недійсності договорів, укладених до цієї дати. Вони зберігають чинність до закінчення строку або припинення на інших законних

підставах. Основним джерелом регулювання після скасування ГКУ є Цивільний кодекс України, а також спеціальні закони для окремих сфер (зокрема, для державних і комунальних підприємств). Головними проблемами перехідного періоду є: тлумачення відсилань до норм ГКУ, врегулювання прогалин та організаційні зміни в держсекторі. Для зниження ризиків суб'єктам господарювання рекомендовано провести аудит договорів і адаптувати їх до нової правової реальності.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» № 4196-IX від 09.01.2025. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

3. Міністерство економіки України. Роз'яснення щодо застосування перехідних положень після втрати чинності ГКУ (вересень 2025). URL: <https://7eminar.ua/news/11524-skasuvannya-gk-minyust-rozjasnyujereformu-ta-yiyi-naslidki> (дата звернення: 12.09.2025).

4. Верховний Суд. Аналітичні матеріали щодо дії договорів після скасування ГКУ. Прес-центр ВСУ, 2025. URL: https://so.supreme.court.gov.ua/new/1540/hospodarskyi-kodeks-ukrainy-vratyv-chynnist-kliuchovi-zminy-vzhe-z-28-serpnia-2025-roku-sh%D1%81ho-i-dlia-koho-zminytsia?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.09.2025).

5. Скасування Господарського кодексу: наслідки для бізнесу. Юридична газета. № 15 (2025). URL: https://auc.org.ua/novyna/skasuvannya-gospodarskogo-kodeksuukrayiny-maynovi-ta-korporativni-naslidky-dlya-pidpryyemstv?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.09.2025).

БАГРІЙ Вікторія

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

БОНДАРЕНКО Ольга

*завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ООНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Після офіційного скасування Господарського кодексу України відповідно до Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» № 4196-ІХ від 9 січня 2025 р., який набув чинності 26 лютого 2025 року [4], постала необхідність оновлення Цивільного кодексу України як єдиного акта, що регулює сферу приватного права. Таке рішення стало закономірним кроком на шляху гармонізації національного законодавства з європейськими правовими стандартами. Водночас, воно спричинило широку наукову дискусію щодо доцільності ліквідації окремого кодифікованого акта, що регулював господарські правовідносини.

О. Золотарьова ще у 2022 році висловлювала думку, що скасування Господарського кодексу України є недоцільним і небезпечним кроком, особливо в умовах війни та майбутньої післявоєнної відбудови. На її думку, господарське право повинно залишатися самостійною галуззю, оскільки воно фіксує особливості господарських правовідносин, які не можуть бути повною мірою охоплені цивільним правом. Дослідниця наголошує, що більшість розвинених країн підтримують дуалістичну модель приватного права, тобто співіснування цивільного та торгового (господарського) кодексів. Науковиця пропонує не ліквідовувати ГК, а модернізувати його – оновити редакцію, усунути дублювання норм із Цивільним кодексом, узгодити положення з потребами сучасної ринкової економіки та деталізувати регулювання корпоративних відносин [1, с. 151].

Натомість О. О. Кот та А. Б. Гриняк відстоюють протилежну позицію. Вони наголошують, що Господарський кодекс України морально застарів і втратив системоутворююче значення, адже більшість його норм мають бланкетний або відсильний характер. Науковці вважають, що скасування ГК України є логічним кроком для гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу, оскільки усуває дублювання та колізії між двома кодексами. Вони підтримують ідею спрощення правового регулювання

підприємницької діяльності шляхом оновлення Цивільного кодексу та ухвалення перехідного закону, що забезпечує поступову адаптацію бізнесу до нових умов господарювання [2, с. 19].

Тобто науковці виходять із євроінтеграційного підходу, вбачаючи у скасуванні ГК засіб підвищення прозорості та стабільності правової системи, оскільки ліквідація дублюючих норм усуває невизначеність у застосуванні законодавства, зменшує ризик судових суперечок щодо тлумачення положень обох кодексів та сприяє формуванню єдиних стандартів правозастосування, що відповідають практикам ЄС і мають потенціал до підвищення іноземних інвестицій.

Водночас В. М. Парасюк та І. В. Здреник намагаються поєднати обидва підходи, вважаючи, що скасування Господарського кодексу є закономірним, але має супроводжуватися комплексним оновленням Цивільного кодексу. Науковці пропонують доповнити ЦК окремим розділом, присвяченим підприємницькій діяльності, та прийняти спеціальний закон про господарську діяльність, який деталізуватиме її особливості. Такий підхід, на їхню думку, дозволить уникнути правового вакууму, забезпечити спадковість правового регулювання та інтегрувати українське приватне право у європейський правовий простір [3, с. 361].

Отже, скасування окремого кодифікованого акта, що регулював господарські правовідносини, є закономірним кроком у процесі гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами приватного права. Адже він усуває дублювання норм, зменшує колізії та сприяє формуванню єдиної системи правозастосування. Разом із тим, повна ліквідація спеціалізованого регулювання господарських відносин без адекватного перенесення його положень у оновлений Цивільний кодекс може призвести до правового вакууму та недостатнього врахування специфіки корпоративних і підприємницьких відносин, що підвищує ризики правової невизначеності у перехідний період.

На нашу думку, оптимальним є інтегративний підхід, який передбачає збереження функціональної специфіки господарського регулювання через виділення окремого розділу у Цивільному кодексі та прийняття спеціального закону, що деталізує господарські правовідносини. Це забезпечить одночасно спадковість правового регулювання, прозорість та стабільність правової системи. А також логічно продовжить гармонізацію з практиками ЄС та можливість адаптації законодавства до сучасних ринкових та цифрових викликів.

Список використаних джерел:

1. Золотарьова О. Щодо проблеми скасування господарського кодексу України. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 145 – 153.
2. Кот О. О., Гриняк А. Б. Господарський кодекс України: скасувати, не можна залишити. *Нове українське право*. 2023. Вип.1. С. 11 – 19.
3. Парасюк В. М., Здреник І. В. Гармонізація цивільного та господарського права після скасування господарського кодексу України: виклики та

перспективи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Вип. 88. ч. 1. С. 353 – 362.

4. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

БАГРІЙ Вікторія

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

КОЛЄСНІК Тетяна

*директор навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

**ЗБЕРЕЖЕННЯ РОБОЧОГО МІСЦЯ ЗА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ:
ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

В умовах воєнного стану питання збереження робочого місця за мобілізованими працівниками набуває особливої ваги. Війна змінила трудові реалії, змусивши державу, роботодавців і працівників шукати баланс між виконанням конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та дотриманням трудових прав. Збереження місця роботи і середнього заробітку за військовослужбовцями – це не лише вимога закону, а й прояв соціальної відповідальності роботодавців, підтримка морального духу та гарантія економічної стабільності для родин мобілізованих [1, с. 166].

Правові гарантії для мобілізованих працівників в Україні закріплені у низці ключових нормативно-правових актів, що забезпечують збереження їхніх трудових і соціальних прав під час проходження військової служби. Конституція України [8] гарантує кожному громадянину право на працю, гідні умови праці та захист від незаконного звільнення, зобов'язуючи державу забезпечувати реалізацію цих прав навіть у період мобілізації (ст. 43). Крім того, Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [2] визначає обов'язки роботодавців щодо збереження робочих місць і виплати середнього заробітку мобілізованим працівникам, а також встановлює гарантії соціальної підтримки їхніх родин. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [3] деталізує порядок проходження служби та підтверджує право мобілізованих осіб на збереження трудових прав і отримання грошового забезпечення, що сприяє

забезпеченню справедливого балансу між виконанням громадянського обов'язку та трудовими гарантіями.

Відповідно до статті 119 Кодексу законів про працю України, роботодавець зобов'язаний зберегти за працівником його робоче місце і посаду на весь період проходження військової служби під час мобілізації. Це означає, що працівник, якого призвали на військову службу, не може бути звільнений або переведений на іншу посаду, а після завершення служби має право повернутися на свою посаду зі збереженням усіх трудових прав і обов'язків. Роботодавець зобов'язаний забезпечити це без будь-яких змін у трудовому договорі [7].

Тривалість збереження робочого місця чітко визначена законодавством: протягом усього періоду мобілізації та військової служби. Після завершення служби працівник повинен повернутися на своє місце роботи у той самий статус, з тими ж умовами праці та рівнем заробітної плати. Закон не обмежує терміни цієї гарантії, що забезпечує максимальний захист прав працівників під час служби. У деяких випадках, під час тривалої військової служби або реабілітації, збереження місця роботи може тривати місяцями або навіть роками [7].

Однак, слід зауважити, що після набрання чинності змін до ст. 119 КЗпП України, внесених Законом № 2352 від 01 липня 2022 року, за мобілізованим працівником зберігається тільки місце роботи та посада, а право на виплату середнього заробітку скасовано. Водночас роботодавці мають право добровільно визначати додаткові гарантії для мобілізованих працівників в межах колективного договору чи внутрішніх нормативних актів компанії. Якщо ці документи передбачають збереження середньої заробітної плати, роботодавець зобов'язаний її виплачувати. У разі невиконання цих вимог законодавство передбачає накладення штрафів згідно зі статтею 265 КЗпП [7; 4].

Роботодавці, які не виконують своїх зобов'язань щодо збереження робочого місця мобілізованих працівників, можуть бути притягнуті до адміністративної або навіть кримінальної відповідальності. Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає штрафи за порушення трудових прав мобілізованих працівників, а у випадку повторних або серйозних порушень можливе накладення додаткових санкцій, включаючи позбавлення волі на термін до двох років.

Важливо зазначити, що питання тлумачення та застосування гарантії збереження робочого місця для військовослужбовців неодноразово ставало предметом розгляду судів. Судова практика відіграє ключову роль у формуванні єдиного підходу до реалізації трудових гарантії мобілізованих працівників, оскільки саме судові рішення дозволяють конкретизувати норми законодавства та усунути прогалини у їх застосуванні.

Так, Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у постанові від 14 березня 2025 року у справі № 280/7366/23 роз'яснив, що гарантії, передбачені ч. 3 ст. 119 КЗпП України, зокрема щодо збереження місця роботи і посади за мобілізованими працівниками, поширюються з дня прийняття особи на військову службу під час дії воєнного стану. Суд зазначив, що за такими працівниками зберігаються місце роботи та посада до завершення особливого періоду або до дня фактичного звільнення, а виплата грошового забезпечення

здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. При цьому гарантії не поширюються на осіб, визнаних винними у військових кримінальних правопорушеннях, та окремі категорії службовців, визначені у ч. 5–6 ст. 119 КЗпП [5].

Разом з тим, інша судова справа демонструє практичне застосування зазначених положень у контексті змін законодавства. Так, у справі № 242/80/23 від 18 березня 2024 року Верховний Суд розглянув касаційну скаргу ОСОБА_1 до ДП «Селидіввугілля» про визнання протиправним та скасування наказу про припинення виплати середнього заробітку. Позивач, мобілізований у квітні 2022 року, вважав незаконним припинення виплат після набрання чинності Законом № 2352-IX, який змінив ч. 3 ст. 119 КЗпП, скасувавши обов'язок роботодавця зберігати середній заробіток за мобілізованими працівниками.

Тож у першій справі Верховний Суд роз'яснив загальні підходи до тлумачення трудових гарантій, а у другій підтвердив правомірність їх практичного застосування в умовах оновленого законодавства. Суд першої та апеляційної інстанцій відмовили у задоволенні позову, вказавши, що після 19 липня 2022 року роботодавці звільнені від обов'язку збереження середнього заробітку, оскільки держава забезпечує грошове утримання військовослужбовців. Верховний Суд погодився з цими висновками, зазначивши, що зміни до ст. 119 КЗпП застосовуються до правовідносин, які тривають після набрання ними чинності, а припинення виплати середнього заробітку було законним та не суперечить принципу незворотності дії закону в часі, оскільки воно спрямоване на приведення трудових відносин у відповідність до чинного законодавства [6].

Отже, проблема збереження робочого місця за мобілізованими працівниками в Україні має не лише правове, а й важливе соціально-економічне значення. Забезпечення стабільності трудових прав військовослужбовців є одним із проявів підтримки держави своїх громадян у період воєнних викликів. Законодавство України, зокрема стаття 119 Кодексу законів про працю, Конституція України, Закон «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та інші акти, створюють правову основу для гарантій збереження місця роботи під час проходження військової служби. Таким чином, правовий механізм збереження робочого місця за військовослужбовцями є важливим елементом соціальної політики держави в умовах війни. Він сприяє підтриманню довіри громадян до державних інститутів, забезпечує безперервність трудових відносин і гарантує можливість повернення мобілізованих працівників до мирного життя після завершення служби.

Список використаних джерел:

1. Новікова О. П. Особливості обліку мобілізованих працівників: нарахування зарплати та збереження робочих місць. *Modern Economics*. 2025. № 51. С. 165 – 170.

2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII; станом на 07.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

3. Про військовий обо'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р.. №27; станом на 29.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 01.07.2022 р. № 2352-IX; станом на 19.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

5. Верховний Суд роз'яснив, з якого моменту мобілізованим працівникам гарантується збереження робочого місця. Судово-юридична газета. URL:<https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/326320-verkhovnyy-sud-razyasnil-s-kakogo-momenta-mobilizovannym-rabotnikam-garantiruetsya-sokhranenie-rabocheho-mesta> (дата звернення: 12.09.2025).

6. Постанова Верховного Суду України від 18 березня 2024 року у справі №242/80/23.URL:<https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=117757689&red=1000031a387ff469e6bcabfb6e37fb80b900d4&d=5> (дата звернення: 12.09.2025).

7. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII; станом на 27.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

8. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР; станом на 01.01.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

БАДАК Максим

*викладач правових дисциплін
Дніпровського транспортно-економічного
фахового коледжу, аспірант
Університету митної справи та фінансів*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний етап розвитку України позначається масштабними трансформаціями у сфері праці. Військові дії, вимушена міграція значної частини населення, адаптація бізнесу до кризових умов та одночасна інтеграція у правове поле Європейського Союзу формують нові виклики для трудового законодавства. У цих умовах саме цифровізація трудових відносин постає одним із ключових напрямів забезпечення гнучкості та стабільності ринку праці.

Одним із ключових кроків стало впровадження електронних трудових книжок, що забезпечує зручність і прозорість обліку трудового стажу, спрощує доступ до інформації як для працівника, так і для роботодавця та державних органів.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі» визначено поступове оцифрування даних про трудовий стаж працівників та їх

збереження в електронній формі, що дозволяє створити єдиний інформаційний ресурс на базі Пенсійного фонду України [3].

Це нововведення має принципове значення для забезпечення мобільності працівників у сучасних умовах, адже дозволяє швидко отримувати доступ до відомостей про стаж та підтверджувати трудові права без необхідності наявності паперових документів. Особливої актуальності електронна трудова книжка набуває для внутрішньо переміщених осіб та працівників, які втратили документи через воєнні дії.

Ключовим принципом цієї реформи є автоматизація. Роботодавці зобов'язані впродовж п'ятирічного перехідного періоду (з 10 червня 2021 року до 10 червня 2026 року) оцифрувати та передати до Пенсійного фонду України відомості з паперових трудових книжок. Після внесення всіх даних оригінал паперової книжки повертається працівникові. Завдяки цьому процесу, зникає потреба у фізичному веденні та зберіганні документів, а також у їхньому поданні до державних органів для нарахування пенсій. Надалі всі нові дані про трудову діяльність, включаючи прийняття на роботу, переведення та звільнення, вносяться безпосередньо в електронний реєстр [3].

Перспективи розвитку цього інституту безпосередньо пов'язані з подальшою інтеграцією електронної трудової книжки з іншими державними реєстрами. Це дозволить автоматично оновлювати дані про трудову діяльність і значно спростить процедури підтвердження стажу. У міжнародному аспекті електронна трудова книжка може стати важливим інструментом для підтвердження стажу українців за кордоном і забезпечити їхнє соціальне захист у межах міждержавних угод.

Особливої актуальності набуває правова регламентація дистанційної роботи та гнучких форм зайнятості, що стрімко поширилися під впливом пандемії COVID-19 та триваючих соціально-економічних змін. Вказані форми зайнятості регулюються Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання окремих питань у сфері трудових відносин». Дистанційна робота, надомна праця, гнучкий графік чи гіг-контракти потребують балансу між гнучкістю для роботодавця і належним рівнем соціального захисту для працівника. Залишається відкритим питання забезпечення права на відпочинок, регламентації «права на відключення» та недопущення надмірної експлуатації працівників у цифровому середовищі [1].

Дистанційна робота передбачає виконання працівником своїх трудових функцій поза приміщеннями роботодавця з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Надомна праця, натомість, характеризується виконанням завдань удома або в іншому заздалегідь визначеному місці без постійного використання цифрових технологій. В обох випадках традиційна модель трудових відносин, заснована на фізичній присутності на робочому місці, трансформується у більш гнучкі та децентралізовані форми [1].

Разом із тим, поширення дистанційної та надомної роботи супроводжується низкою правових і практичних проблем. Одним із ключових викликів є забезпечення чіткого обліку робочого часу працівників, адже відсутність фізичного контролю з боку роботодавця створює ризики як для

працівників (надмірна експлуатація, відсутність «права на відключення»), так і для роботодавців (зловживання гнучкістю робочого графіку). Додаткового врегулювання потребують питання відшкодування витрат працівників, пов'язаних із використанням власних технічних засобів та інтернету.

Наступним етапом є повна електронізація кадрового документообігу: укладання трудових договорів, ведення особових справ, оформлення наказів, графіків відпусток та інших документів у цифровій формі.

Перехід до повної електронізації кадрового документообігу відкриває нові можливості для якості трудових відносин та прозорості їхнього регулювання. По-перше, він забезпечує оперативність оформлення кадрових процесів: електронні накази про прийняття на роботу, переведення чи звільнення можуть бути підписані кваліфікованим електронним підписом і зберігатися у захищених реєстрах без ризику їх втрати чи пошкодження. По-друге, цифровий документообіг підвищує рівень юридичної визначеності: у разі спору кожна сторона має змогу оперативно надати підтвердження оформлених документів у електронному форматі, які мають однакову юридичну силу з паперовими [4; 5].

Водночас електронізація кадрового документообігу потребує ретельного врегулювання питань кібербезпеки та захисту персональних даних. Адже цифрові бази містять конфіденційну інформацію про кожного працівника: від паспортних даних до інформації про стан здоров'я, умови праці та заробітну плату.

Отже, ключовим викликом сучасного розвитку трудового законодавства України є поєднання цифровізації та гарантування базових прав працівників. Електронні трудові книжки, повна електронізація кадрового документообігу та поширення дистанційної роботи створюють нові можливості для прозорості й мобільності ринку праці. Водночас вони висувають проблеми захисту персональних даних, кібербезпеки та збереження соціальних гарантій. Майбутнє трудового права полягає у створенні гнучкої, технологічної та водночас соціально орієнтованої системи, що здатна відповідати викликам ХХІ століття.

Таким чином, перспективи розвитку трудового законодавства полягають у поєднанні двох взаємодоповнюючих напрямів: удосконалення нормативної бази відповідно до сучасних викликів і формування нової моделі правозастосування, яка ґрунтуватиметься на гнучкості, технологічності та, водночас, на непорушності базових трудових прав і гарантій.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Дод. до № 50. Ст. 375.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2136-IX. Голос України. 2022. № 55.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі : Закон України від 5 лют. 2021 р. № 1217-IX. Голос України. 2021. № 29.
4. Бутинська, Р. Я., Яновицька, А. В. Цифровізація трудових відносин в Україні: специфіка трудової зайнятості в рамках цифрової економіки. *Науковий*

вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична). 2023. Вип. 2. С. 32 – 39.

5. Резворович, К., Береда, М. Цифровізація трудових відносин як засіб захисту прав працівників в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., 21 березня 2025 року. ДДУВС, 2025. С. 155 – 157.

6. Тарабан, Є. І. Цифровізація сучасної економіки та трудових відносин в Україні. *Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 29 березня 2024 року. Харків, 2024. С. 258 – 260.

БАРДАЛИМ Дарина

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

КЛЕМПАРСЬКИЙ Микола

професор кафедри цивільно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПЕНСІЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ВТРАТОЮ ГОДУВАЛЬНИКА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Умови воєнного стану в Україні спричинили значне зростання випадків втрати годувальника в сім'ях військовослужбовців, правоохоронців та цивільних осіб, наслідком цих трагічних подій стало збільшення кількості дітей, що залишились без годувальника. З огляду на ці обставини, державі необхідно посилити захист цієї вразливої категорії населення та гарантувати реалізацію їхнього права на пенсію по втраті годувальника. На практиці доволі часто виникають проблеми з оформленням пенсії, збором документів та своєчасними виплатами. Ці труднощі особливо гостро відчуються, коли сім'ї переміщуються або перебувають на тимчасово окупованих територіях. Через відсутність належної правової регламентації окремих питань, в суспільстві прослідковується недостатній рівень інформування сімей, а також складнощі взаємодії з органами Пенсійного фонду України ускладнюють повноцінну реалізацію права дітей на соціальне забезпечення у вигляді пенсії по втраті годувальника.

Пенсія по втраті годувальника – це щомісячні грошові виплати, які призначаються непрацездатним членам родини померлого (загиблого)

годувальника. Їх мета – частково компенсувати втрату заробітку чи доходу, що становив основне джерело існування для сім'ї.

Право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника закріплено у ст. 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Згідно з чинним законодавством, претендувати на таку пенсію мають право непрацездатні члени сім'ї померлого годувальника. До цієї категорії належать, зокрема, діти які не досягли 18-ти річного віку. Право на пенсію також зберігається до досягнення 23 років, якщо дитина продовжує навчання за денною формою навчання [1]. Цим положенням підкреслюється важливість підтримки дітей у період здобуття ними вищої освіти, допомагаючи забезпечити їм базові потреби після втрати основного годувальника.

В умовах воєнного стану особливе регулювання встановлено щодо дітей загиблих військовослужбовців. Для цієї вразливої категорії громадян законодавством України передбачено підвищені розміри пенсійних виплат, що регламентується ст. 36 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [2]. Зазначена правова норма забезпечує не тільки розширений обсяг соціального забезпечення, але й забезпечує функцію суспільного визнання та державної підтримки сімей військовослужбовців. Таким чином, вона становить не тільки механізм фінансової реституції, а слугує інструментом для детермінації особливого статусу сімей, які зазнали суттєвих втрат у складних умовах.

Це обумовило потребу у встановленні чіткого механізму соціального забезпечення членів сімей військовослужбовців, зокрема у вигляді пенсії в разі втрати годувальника. Постанова КМУ № 377 «Деякі питання виплати пенсії в разі втрати годувальника під час дії воєнного стану» від 01.04.2022 стала відповіддю держави на ці складні життєві обставини. Згадана вище постанова встановлює, що в умовах дії воєнного стану члени сімей загиблих (померлих) військовослужбовців та інших осіб, які захищали незалежність і територіальну цілісність України, мають право на призначення пенсії в разі втрати годувальника на підставі лише одного документа – витягу з наказу (довідки) про загибель/смерть [3]. Це істотно спростило процедуру оформлення пенсії по втраті годувальника.

Незважаючи на спрощення документообігу, доступ до пенсійного забезпечення в Україні все ще ускладнений через проблеми з доступом до інформації, взаємодією з Пенсійним фондом України та перешкоди, які були спричинені війною та тимчасовою окупацією українських територій. Це негативно позначається на реалізації законного права кожного громадянина на пенсію.

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну у лютому 2022 року та до середини 2025 року спостерігається поступове збільшення чисельності громадян, які отримують пенсію у разі втрати годувальника. За офіційними даними Пенсійного фонду України та Міністерства соціальної політики, на квітень 2024 року ця категорія становила 6,25 % від загальної кількості пенсіонерів, а до липня 2025 року вона зросла до 6,63 %. Така динаміка свідчить про стійке зростання кількості отримувачів пенсій по втраті

годувальника, що зумовлено як бойовими втратами серед військовослужбовців, так і іншими демографічними наслідками війни.

З урахуванням викладеного слід зазначити, що для забезпечення гідного соціального захисту сімей загиблих військовослужбовців держава має не лише вдосконалювати чинне законодавство та покращувати надання адміністративних послуг, а й гарантувати своєчасні та повні виплати особам (діти, батьки), які цього потребують у зв'язку з втратою годувальника. Тільки системні та всеосяжні заходи дозволять повноцінно реалізувати соціальні гарантії як під час, так і після війни.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

2. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

3. Деякі питання виплати пенсії в разі втрати годувальника під час дії воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 01.04.2022 № 377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-2022-п#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

БАРСУК Марина

*суддя Північного апеляційного
господарського суду,
кандидат юридичних наук*

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ПРОБЛЕМИ НЕДОСТАТНЬОЇ ПРЕДСТАВЛЕНOSTІ СУДДІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ В СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ

Серед актуальних викликів забезпечення соціальної безпеки суддів в Україні (як у період дії воєнного стану, так і на етапі завчасної підготовки до повоєнного відновлення нашої держави) вирізняється проблема недостатнього представництва суддів із інвалідністю. Наслідком наявності такої проблеми можемо назвати, серед іншого: по-перше, брак прикладів для інших осіб з інвалідністю, які можуть і прагнуть обіймати суддівські посади, утім, з тих чи інших причин відмовляються від цього; по-друге, звуження обізнаності щодо актуальних соціальних та інших потреб осіб з інвалідністю, які займають посаду судді. Так, комплексний аналіз практичної дійсності в цій сфері свідчить, що означена група становить незначну частку суддів, що знижує її видимість і представництво в судовій системі України. Водночас такий висновок може бути хибним, оскільки в Україні, як у правовій і соціальній державі, за загальним правилом відсутній обов'язок працівника розкривати роботодавцю факт

інвалідності (за окремими винятками, передбаченими нормами чинного законодавства). Так само жодного обов'язку для суддів з інвалідністю публічно повідомляти про свою інвалідність не існує й це може відбуватися виключно з міркувань солідарності з іншими особами з інвалідністю (не обов'язково саме із суддями або з тими, хто прагне стати суддею), а також із бажання більше не залишатися «непомітним» [1, с. 11].

Унаслідок цього можемо констатувати, що об'єктивне оцінювання обсягу суддів з інвалідністю, а також планування та здійснення адресних інклюзивних заходів щодо таких категорій суддів є ускладненими і потребує додаткових механізмів самовиявлення (при цьому на суб'єктивному рівні це ускладнено саме небажанням багатьох з таких суддів розкривати відповідну інформацію через наявне досі упереджене ставлення до осіб з інвалідністю в суспільстві).

Відтак, наразі в Україні питання представленості суддів з інвалідністю в національній системі правосуддя ще залишається відкритим, тоді як у низці інших правових та соціальних держав воно привертає дедалі більшу увагу як держави, так і суспільства. Показовим прикладом цього можемо назвати Сполучені Штати Америки, в яких 13 липня 2022 р. тогочасний президент США Дж. Байденем висунув на посаду судді Окружного суду по Західному округу Вашингтону судового юриста Дж. Вайтхеда [2] – афроамериканця і особу з інвалідністю (його інвалідність обумовлена тим, що він народився з нерозвиненою стегною кісткою та має протез ноги), який не приховує свого стану інвалідності. Поряд із цим, слід зауважити, що хоча й до Дж. Вайтхеда в судовій системі США спостерігалась досить активна участь осіб з інвалідністю, утім, сам факт цього висунення американськими юристами став розглядатись як: по-перше, важливий крок до розширення різноманіття і представництва людей з обмеженими можливостями у федеральній судовій системі; по-друге, показовий приклад умовної необмеженості можливостей осіб з інвалідністю у сфері праці та зайнятості. Так, приміром, американські судді схвально оцінили крок Дж. Байдена щодо популяризації інклюзивних підходів в реалізації кадрової політики у системі правосуддя, а саме як вагомий елемент формування складу федеральної судової системи (з урахуванням потреби забезпечити різноманіття суддівських колегій шляхом призначення президентом США суддів з інвалідністю) і як крок до подолання стигматизації осіб з інвалідністю, що тривалий час замовчувалася в американському суспільстві та професійному колі юристів [3]. Як убачається, наведений приклад соціально безпечного здійснення кадрової політики у системі правосуддя США підтверджує викладену нами позицію: обмежене представництво (або недостатня видимість представництва) суддів з інвалідністю в судовій системі підриває впевненість осіб з інвалідністю: по-перше, у можливості бути призначеними на посаду судді в американському суді; по-друге, у тому, що їх буде належно зрозуміло під час відстоювання ними своїх соціальних прав у судовому порядку. Між тим у порушеному питанні слід визнати наявність соціально-правової дилеми: з одного боку, особам з інвалідністю (у тому числі суддям та юристам, які прагнуть стати суддями) потрібні «рольові моделі» – фахові правники з інвалідністю, що відкрито заявляють про свій стан, призначаються на суддівські посади й успішно

здійснюють правосуддя; з іншого – під час реалізації права на працю жодна особа не зобов'язана (якщо інше прямо не передбачено законом) повідомляти роботодавцю про наявність інвалідності. Як убачається, саме друга теза набуває особливої ваги в суспільстві, яке досі використовує стигматизацію та дискримінацію за ознакою інвалідності, не характеризується достатньою емпатією та розумінням специфічних викликів, з якими можуть (але не обов'язково) постійно працювати особи з інвалідністю. На нашу думку, окреслену дилему доцільно розв'язувати так: по-перше, поширювати об'єктивні знання про інвалідність і трудовий потенціал осіб з інвалідністю через освітні заходи, науково-практичні ініціативи та інформаційно-просвітницькі проєкти; по-друге, забезпечувати висвітлення у засобах масової інформації історій суддів, які відкрито декларують інвалідність, описують власний досвід призначення, здійснення суддівських повноважень і проблематику соціального захисту суддів в Україні. За таких умов, що повністю узгоджуються з доктриною соціального захисту суддів з інвалідністю у будь-якій сучасній державі, зростатимуть видимість і представництво осіб з інвалідністю в корпусі суддів, а також поглиблюватиметься розуміння того, як держава може вибудувати більш інклюзивну та справедливую судову систему для всіх без винятку.

Список використаних джерел:

1. Барсук М. А. Актуальні питання соціального захисту суддів, які є особами з інвалідністю. *Соціальне право*. 2023. № 2. С. 6 – 12. doi:10.32751/2617-5967-2023-02-01.
2. PN2371 – Nomination of Jamal N. Whitehead for the Judiciary. URL: <https://www.congress.gov/nomination/117th-congress/2371> (дата звернення: 28.09.2025).
3. Alexander A., Alder M. Judge Pick with Disability Raises Hopes for a Group Often Unseen. URL: <https://news.bloomberglaw.com/social-justice/judge-pick-with-disability-shows-biden-push-to-diversify-bench> (дата звернення: 28.09.2025).

БЕСЕДА Наталя

*здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти Маріупольського
державного університету*

Науковий керівник:

КНЯЗЬКОВА Любов

*доцент кафедри права Маріупольського
державного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО БЕЗПЕКУ ПРАЦІВНИКІВ НА РОБОТІ

Право на здорові і безпечні умови праці закріплене ст. 3 Європейської соціальної хартії (переглянутої). З метою забезпечення ефективного здійснення права на безпечні та здорові умови праці держави зобов'язуються, консультуючись із організаціями роботодавців і працівників: розробити, здійснювати і періодично переглядати послідовну національну політику в галузі охорони праці, виробничої гігієни та виробничого середовища. Головною метою цієї політики є поліпшення охорони праці й виробничої гігієни, а також запобігання нещасним випадкам і травматизму, що виникають внаслідок виробничої діяльності, пов'язані з нею або трапляються в процесі її здійснення, зокрема шляхом мінімізації причин виникнення ризиків, властивих виробничому середовищу; прийняти правила з техніки безпеки та гігієни праці; забезпечити виконання таких правил шляхом нагляду за дотриманням їхніх вимог; сприяти поступовому розвитку призначених для всіх працівників служб виробничої гігієни, головне завдання яких – здійснення профілактичних і консультативних функцій [1].

Захист життя та здоров'я працівника є одним із ключових стандартів і в правотворчій діяльності Міжнародної організації праці із початку її створення. Так, у преамбулі статуту МОП 1919 р. серед завдань Організації визначено захист працівників від хвороб, професійних захворювань і нещасних випадків на виробництві. Однією з базових конвенцій МОП у галузі охорони праці є Конвенція № 155 про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище, що прийнята 22 червня 1981 року [2]. Вона визначає засади національної політики та заходи на національному і виробничому рівнях, що спрямовані на збереження життя і здоров'я працівників.

Серед 17 цілей Сталого розвитку ООН до 2030 р. дві безпосередньо стосуються здорових та безпечних умов праці: Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці (зокрема, п. 3.d «Нарощувати потенціал усіх країн, особливо країн, що розвиваються, у сфері раннього попередження, зниження ризиків і регулювання національних і глобальних ризиків для здоров'я»); Ціль 8. Сприяння поступальному,

всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх [3].

Цілком погоджуємось з думкою Сахарук І. С., що важливою тенденцією розвитку міжнародних стандартів з охорони праці є зміщення акцентів в управлінні охороною праці на превентивний механізм та визначення необхідності побудови національної культури профілактики в галузі безпеки і гігієни, де принципам профілактики надається найвищий пріоритет. Побудова і підтримка такої культури передбачає як проведення досліджень з метою виявлення нових ризиків та викликів у сфері охорони праці, так і просвітницьку діяльність для підвищення рівня знань працівників щодо небезпек та ризиків на робочому місці й способів їх запобігання [4, с. 169].

У Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна. 2017» остання ціль деталізована наступним чином: «Сприяти забезпеченню надійних та безпечних умов праці для всіх працюючих, зокрема шляхом застосовування інноваційних технологій у сфері охорони праці та промислової безпеки» (п. 8.5) [5].

Національне законодавство у сфері безпеки праці перш за все базується на Конституції України, стаття 43 якої закріплює, що кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці [6].

Право на безпечні та нешкідливі умови праці в умовах повномасштабної війни набувають особливого значення. Військові дії є найсерйознішими викликами, з якими сьогодні зіткнулися держава та роботодавці. З початком військової агресії росії проти України порушуються конституційні права працівників на охорону їхнього життя і здоров'я під час трудової діяльності.

Не зважаючи на усі загрози сьогодення Україна продовжує імплементацію міжнародних стандартів у національне законодавство щодо безпеки працівників на роботі.

Слід відзначити, що 21.08.2024 року у Верховною Радою постанови «Про прийняття за основу проект Закону України про безпеку та здоров'я працівників на роботі [7]. Проектом Закону № 10147 запроваджується нова національна система запобігання професійним ризикам, заснована на принципах оцінювання, контролю ризиків та керування ними. Визначені на рівні закону ключові поняття у цій сфері, яких на сьогодні немає, з-поміж них поняття інциденту, професійного ризику, оцінювання професійних ризиків, безпеки, робочого місця, робочого процесу, робочого середовища, робочого обладнання, зокрема підвищеної безпеки, шкідливих та небезпечних професійних факторів, аудиту системи безпеки та здоров'я працівників тощо. Визначення поняття «працівник» узгоджено з Директивою Ради 89/391/ЄЕС. Доповнені основні обов'язки роботодавця у сфері безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі. Передбачено також забезпечення захисту генетичного спадку працівників тощо. Крім того розширені повноваження Держпраці, зокрема щодо здійснення наглядової діяльності. Законопроектом встановлено значні фінансові санкції за порушення вимог законодавства у сфері безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі, що спрямовано насамперед на підвищення відповідальності роботодавців.

Народні депутати надали 1193 правки до законопроекту. Утворена при Комітеті ВРУ робоча група з доопрацювання його до другого читання працювала сім місяців – із 08.10.2024 по 05.05.2025. Відбулося більше ніж 70 засідань, опрацьовано 36 статей законопроекту та частково Розділ VIII «Прикінцеві та перехідні положення» [8].

Наразі відповідний проєкт Закону України про безпеку та здоров'я працівників на роботі включено 03.09.2025 року до порядку денного чотирнадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання.

Список використаних джерел:

1. Європейська соціальна хартія (переглянута) (ETS №163) від 3 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 14.09.2025).
2. Конвенція МОП № 155 «Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище» від 22.06.1981 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_050#Text (дата звернення: 14.09.2025).
3. 17 цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/> (дата звернення: 14.09.2025).
4. Сахарук І.С. Правові основи забезпечення безпечних та здорових умов праці згідно зі стандартами МОП у ХХІ столітті. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С.166 – 171.
5. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. 2017. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/tsili-staloho-rozvytku-natsionalna-dopovid-2017> (дата звернення: 14.09.2025).
6. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.09.2025).
7. Про прийняття за основу проєкту Закону України про безпеку та здоров'я працівників на роботі: постанова Верховної Ради від 21.08.2024 року № 3912-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3912-20#Text> (дата звернення: 14.09.2025).
8. Законопроєкт про БЗР: погляд профспілок. URL: <https://www.ohoronapraci.kiev.ua/article/news/zakonoproekt-pro-bzr-poglad-profspilok> (дата звернення: 14.09.2025).

БОНДАРЕНКО Ольга

*завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

РЕКОДИФІКАЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ШЛЯХ ДО ГАРМОНІЗАЦІЇ З ПРАВОМ ЄС

В умовах євроінтеграції України важливо адаптувати норми цивільного законодавства до вимог ЄС, що, в свою чергу, забезпечить відповідний належний рівень правової охорони та захисту цивільних прав та законних інтересів для громадян і бізнесу. Важливу роль в цьому процесі відіграє гармонізація законодавства України до права країн-членів ЄС, яка, враховуючи інтереси всіх учасників цивільних правовідносин, означає процес зближення національної правової системи та її підсистем з правовою системою Європейського Союзу та вимогами міжнародно-правових норм і стандартів, включаючи державу, що в свою чергу стане запорукою стабільності та ефективності існуючої правової системи в цілому. Відповідно, процес рекодифікації загальної частини цивільного законодавства є важливим кроком для підвищення правової визначеності, усунення прогалин у законодавстві та забезпечення справедливого регулювання цивільних правовідносин в Україні.

Важливим кроком у цьому напрямі є те, що 21 вересня 2025 року у Верховній Раді України зареєстрували законопроекти №14056 «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги першої» (Загальні положення) [1] і №14057 «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої» (Особисті немайнові права) [2], які пропонують нову редакцію перших двох книг ЦКУ. Вони модернізують загальні положення та систему особистих прав, наближаючи цивільне право до європейських стандартів.

Проектом № 14056 пропонуються системні зміни у наступних сферах: загальні засади та джерела приватного права, суб'єкти приватних відносин, об'єкти приватних відносин, договори та інші правочини, представництво, а також строки і позовну давність [3].

Зокрема, проект конкретизує підходи до класифікації юридичних осіб. Найвідчутніші зміни стосуються організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права. Законопроект визначає, що юридичні особи приватного права можуть створюватися лише у формі товариств або установ. Отже, категорія звужується до двох базових видів: товариство – як організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників); установа – як організація, створена одним або кількома засновниками для досягнення визначеної мети, що не передбачає участі (членства) осіб у ній [3].

Також проект значно деталізує поняття цифрової речі, пропонується системний перегляд інституту правочинів та договорів та низка нововведень у

главі, що регулює представництво. Запропоновані зміни щодо регулювання строків і позовної давності, а також вперше законодавець дає визначення понять «півріччя», «квартал» та «півмісяць», що ліквідує прогалину у праві й уніфікує існуючу практику їх застосування.

Аналізуючи запропоновані норми зазначеного законопроекту 14056 можна виокремити його сильні сторони та переваги: адаптація до сучасних реалій (цифрові речі, віртуальні активи тощо), а це в свою чергу демонструє, що законопроект не застарілий і реагує на виклики XXI століття; гармонізація з правом ЄС - як декларація загальних принципів і зміна інститутів, ближчих за духом до європейського приватного права; упорядкування термінології і понятійного апарату - що зменшує неоднозначність у застосуванні норм; покращення правової захищеності суб'єктів приватних відносин шляхом чіткішого визначення відносин, умов договорів тощо.

Та одночасно вбачаємо існування і певних недоліків та ризиків, які потребують доопрацювання з точки зору чіткості формулювання норм права, щоб, наприклад, уникнути надмірної формалізації або ускладнень у застосуванні для бізнесу та/або фізичних осіб, які можуть виникнути при адаптації до нових норм.

Другий законопроект № 14057, який було зареєстровано, спрямований на створення комплексної та ефективної системи захисту нематеріальних благ суб'єктів цивільно-правових відносин. Зокрема, можна вважати, що він є необхідним та логічним наслідком тотальної цифровізації суспільних відносин в державі.

Цей законопроект передбачає оновлену, доктринально обґрунтовану систему особистих немайнових прав, які відповідають сучасним суспільним відносинам та вводить низку новел щодо видів прав для захисту в онлайн середовищі, що є наразі дуже актуальним для багатьох учасників цивільних правовідносин: право на цифровий образ; право на цифрову приватність; право на забуття (вилучення неактуальної, недостовірної інформації про себе); право на захист від діпфейків (прямо забороняє створення та використання штучно згенерованих за допомогою штучного інтелекту зображень, голосу особи (deepfake) без її згоди, надаючи інструменти для боротьби з дезінформацією та маніпуляціями); право на інформаційний спокій (право фізичної особи не брати участь у робочих комунікаціях у неробочий час, що є відповіддю на розмиття меж між роботою та особистим життям в умовах дистанційної зайнятості та захищає право на відпочинок).

Звісно такі нововведення мають потенційні переваги: посилення захисту прав особи в цифрову епоху, які сьогодні залишаються недостатньо захищеними; гармонізація з європейськими стандартами прав людини та персональних даних; підвищення юридичної визначеності; підвищення стандартів захисту особистої інформації, можливо, уточнення норм, пов'язаних із біометричними і генетичними даними; пряме закріплення особистих немайнових прав не лише за фізичними особами, але й за юридичними та іншими суб'єктами приватного права.

Як висновок можемо зазначити, що рекодифікація Цивільного кодексу

України через законопроекти № 14056 та № 14057 є системним кроком у напрямі модернізації цивільного законодавства та його гармонізації з правом ЄС, які, в свою чергу, відображають прагнення законодавця до балансу між традиційними цінностями цивільного права та викликами цифрової епохи, що відповідає європейським підходам у сфері цивільно-правового захисту прав людини в Україні.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої від 21.09.2025 р. № 14056. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.09.2025).

2. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої від 21.09.2025 р. №14057. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57355?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.09.2025).

3. Козанова О. Готується велике оновлення Цивільного кодексу: зареєстровано два проекти. LIGA ZAKON Бізнес. Корпоративне право/М&А. 2025 р. URL: https://biz.ligazakon.net/news/239212_gotutsya-velike-onovlennya-tsivilnogo-kodeksu-zarestrovano-dva-prokti (дата звернення: 12.09.2025).

ВОЗНЯК Поліна

*студентка здобувач вищої освіти
Національного університету «Запорізька
політехніка»*

Науковий керівник:

СМОЛЯРОВА Марина

*доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька
політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАХИСТ ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У СФЕРІ ПРАЦІ

Масове внутрішнє переміщення населення внаслідок збройної агресії проти України зумовило появу нових викликів у сфері забезпечення права на працю. Одним із найбільш відчутних проблемних аспектів є дискримінація внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) при працевлаштуванні та у трудових правовідносинах.

Важливо звернути увагу на визначення терміну «дискримінація» на законодавчому рівні. Так, у ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та

протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року закріплене, що дискримінація – це рішення, дії або бездіяльність, спрямовані на встановлення обмежень чи надання привілеїв стосовно особи та/або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, якщо такі обмеження чи привілеї унеможливають визнання та реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини і громадянина [1]. Крім того, у ст. 1 Конвенції МОП «Про дискримінацію в галузі праці та знань» термін «дискримінація» охоплює: будь-яке розрізнення, недопущення або перевагу, що робиться за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, іноземного походження або соціального походження і призводить до знищення або порушення рівності можливостей чи поводження в галузі праці та занять [2]. Серед міжнародних правових актів варто виокремити Керівні принципи ООН щодо переміщення осіб усередині країни [3]. Хоча цей документ має декларативний характер і не є обов'язковим до імплементації, він виступає певним орієнтиром, до якого прагне наблизитися український законодавець. Принципи містять низку положень, що знайшли відображення у вітчизняному законодавстві, зокрема: забезпечення рівності та захисту від дискримінації внутрішньо переміщених осіб; заборону свавільного переміщення; право на повагу до гідності, фізичну, психічну та моральну недоторканність; особисту свободу та безпеку; недоторканність майна; гарантії достатнього рівня життя тощо. Окремо підкреслюється й обов'язок держави щодо надання захисту та гуманітарної допомоги, а також сприяння повній реалізації зазначених прав ВПО. Отже, як національне законодавство, так і міжнародно-правові акти трактують дискримінацію як негативне явище, що проявляється у будь-якій формі обмеження рівних прав та можливостей. Водночас міжнародні стандарти більш детально регламентують трудову сферу, наголошуючи на неприпустимості створення бар'єрів для реалізації права на працю, що є особливо актуальним у контексті захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

Відповідно до статті 13 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами[4]. Ця норма є важливою гарантією інтеграції переселенців у суспільне та трудове життя, оскільки закріплює принцип рівності і створює підґрунтя для захисту від упередженого ставлення роботодавців. Вона також узгоджується з положеннями міжнародних актів, зокрема Конвенції МОП №111 та Керівних принципів ООН щодо переміщення осіб усередині країни, що підкреслює орієнтацію українського законодавства на європейські стандарти у сфері недискримінації.

Разом з тим, практика свідчить, що навіть за наявності чітких правових норм ВПО часто стикаються з прихованими формами дискримінації у сфері праці: обмеженим доступом до вакансій, відмовами у прийомі на роботу через

відсутність реєстрації місця проживання, заниженою оплатою праці чи упередженим ставленням на робочому місці. Це зумовлює необхідність не лише формального закріплення принципу недискримінації, а й розробки ефективних механізмів його практичної реалізації.

До механізмів захисту від дискримінації внутрішньо переміщених осіб можна віднести такі інструменти: звернення до суду із позовами про відновлення порушених трудових прав та відшкодування шкоди; оскарження неправомірних дій роботодавців у Державній службі України з питань праці, яка уповноважена здійснювати контроль за додержанням законодавства про працю; звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який має право ініціювати провадження у справах про порушення принципу рівності та недискримінації.

Важливе значення має і діяльність профспілок, які можуть впливати на формування недискримінаційних положень у колективних договорах та забезпечувати додаткові гарантії для ВПО на рівні підприємств. Ефективним інструментом є також застосування практики Європейського суду з прав людини, що формує стандарти рівності у сфері праці та може бути використана українськими судами як джерело права.

Крім того, варто відзначити роль громадських організацій та правозахисних центрів, які надають ВПО безоплатну правову допомогу, здійснюють моніторинг випадків дискримінації. До перспективних механізмів можна віднести й розширення інституту безоплатної правової допомоги, зокрема спеціалізовані консультації для ВПО у сфері праці.

Отже, подолання дискримінації у сфері праці є необхідною умовою соціальної інтеграції ВПО та дотримання європейських стандартів захисту трудових прав. Реалізація принципу рівності сприятиме не лише відновленню справедливості, а й зміцненню соціальної єдності у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06 вересня 2012 р. № 5207-VI. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412.

2. Конвенція МОП № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять 1958 року. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1919-1964. Женева, 2001. Т. 1. С. 648 – 651.

3. Керівні принципи щодо переміщення осіб всередині країни: прийнято Комісією ООН з прав людини 1998 р., ратифіковано Україною 17.04.1998. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf> (дата звернення: 19.09.2025).

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНА ВЛАСТИВІСТЬ ЗАВДАНЬ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Важливість урахування принципу рівності та заборони дискримінації в юридичній відповідальності (далі – ЮВ) у сфері дії трудового права обумовлена загальною юридичним та соціально-правовим значенням такої форми примусового правового впливу, що виявляється у тому, що за вчинення протиправного діяння (трудоного проступку) особа зазнає офіційного осуду, й це супроводжується покладенням на неї законом визначеного виду обтяжень (конкретизованих у правозастосовному акті), які можуть зачіпати як особисту свободу, так і майнову сферу правопорушника. Саме тому, крізь призму презумпції невинуватості застосування ЮВ: повинно виключати будь-які прояви вибірконості; вибудовуватись не на суб'єктивних судженнях суб'єкта дисциплінарної влади (тим більше тих, які містять ознаки дискримінаційного сприйняття фактів дійсності), а лише на обставинах, безпосередньо передбачених законом; повинно бути закономірним наслідком вчиненого правопорушення (з огляду на вимоги принципу невідворотності ЮВ), встановленого й визнаного таким відповідно до норм чинного закону [див., напр.: 1, с. 201].

Враховуючи викладене зазначимо, що ЮВ у трудовому праві виконує низку ключових завдань, для яких властива антидискримінаційна сутність, дослідженню якої, попри її теоретичну та практичну значимість, ще не придалась увага науковців, хоча завдання ЮВ вже окреслювались багатьма вітчизняними ученими [див., напр.: 2, с. 106 – 108; 3, с. 73; 4, с. 449]. В цілому зауважимо, що антидискримінаційна сутність зазначених завдань виражається не стільки у притягненні до ЮВ осіб, які допустили порушення принципу рівності та заборони дискримінації, скільки в тому, що вони вже за своєю суттю є напрямками розглядуваної форми примусового правового впливу, в рамках яких забезпечується рівність і справедливість у сфері праці. Серед основних таких завдань можемо назвати наступні:

1) завдання забезпечення правової рівності та однаковості застосування законодавства про працю. Це завдання ЮВ спрямоване на те, щоб норми законодавства про працю в однаковій мірі поважалися та виконувалися усіма суб'єктами трудового права, незалежно від того, чи є роботодавцем держава або ж приватна особа, чи є працівник таким, що працює в рамках типової форми організації праці або ж у нетипових формах тощо. З огляду на це, виокремлене нами завдання ЮВ передбачає, що будь-який суб'єкт трудових відносин (як будь-який працівник, так і будь-який роботодавець) буде нести ЮВ за порушення трудового законодавства відповідно до закону та без урахування будь-яких особистих, суб'єктивних характеристик, якщо ці характеристики не можуть розумітися в контексті норм закону в якості таких, що мають враховуватись виключаючи відповідальність (наприклад, коли працівник відмовляється від виконання всіх або частини трудових обов'язків, завчасно

попередивши про реалізацію права на самозахист трудових прав, коли ці права об'єктивно потребують захисту) чи зменшуючи міру застосовуваної санкції. Таким чином, безпосередня мета цього завдання ЮВ виражається в тому, щоб вирівняти всіх суб'єктів трудового права перед законом, виключаючи привілеї чи, навпаки, упереджене ставлення в тому випадку, коли виникає питання про визнання конкретної особи винною в порушенні трудового законодавства, а також притягнення такої особи до ЮВ. Зважаючи на це, можемо дійти висновку, що антидискримінаційна природа виокремленого завдання проявляється в тому, що вона не дозволяє застосовувати ЮВ довільно або ж вибірково. Тому, якщо роботодавець притягує до ЮВ одного працівника за дисциплінарний проступок, і не притягує до такої ж відповідальності (в цілому або ж в тій же мірі) іншого працівника, котрий вчинив такий же проступок за тих же або аналогічних обставин, то в такому випадку можна стверджувати, що в цілому має місце несправедливе притягнення до відповідальності, адже, воно не узгоджується з принципом рівності і заборони дискримінації;

2) завдання охорони публічного порядку і відносної стабільності правопорядку в сфері праці. Як убачається, це завдання ЮВ полягає в забезпеченні передбачуваності виникнення, перебігу, зупинення та припинення трудових відносин, дій і бездіяльності, а також рішень сторін таких правовідносин, а разом із тим – у підтримці порядку в трудових відносинах й у сфері праці в цілому, що є основою як для систематичного функціонування ринкової економіки та суспільства, так і важливою умовою для соціально безпечної взаємодії працівників між собою, а також з роботодавцем. При цьому слід зазначити, що порядок у сфері праці можливий лише тоді, коли всі учасники трудових відносин будуть впевнені в тому, що їх права і законні інтереси будуть в своєчасно та в належній мірі захищені, а зобов'язання – сумлінно виконані в повній мірі. Зважаючи на це, відзначимо, що це завдання враховує вимоги рівності та недискримінації й сприяє забезпеченню реальності цього принципу, адже, непорядок і нестабільність у трудових відносинах: по-перше, запобігаються й усуваються в результаті дії норм про ЮВ у трудовому праві; по-друге, часто породжуються нерівністю та несправедливістю, яка пов'язана з тим, що суб'єкт (зокрема, роботодавець, працівник) не повною мірою визнає людську гідність за якимось працівником (групою працівників), а також рівність всіх суб'єктів трудових відносин в їх людській гідності. Крім того, важливо відзначити, що підрив правопорядку, обумовлений дискримінаційними мотивами, породжує ситуацію, коли й сама особа, котра відчуває, що до неї ставляться упереджено, втрачає довіру до правопорядку у відповідній сфері та може посилювати відповідний конфлікт (зокрема, не звертаючись за захистом власних трудових прав і законних інтересів), умисно здійснюючи порушення трудового законодавства тощо;

3) завдання щодо забезпечення соціально-правової безпеки та передбачуваності взаємодії. Це завдання тісно пов'язане з попереднім, але більшою мірою відображає властивість ЮВ, яке зводиться до того, що така форма правового впливу сприяє захисту індивідуальних законних інтересів і прав, що може також мати істотне значення для сфери праці в цілому (зокрема,

набувши відповідного резонансу). Так, в результаті дії норм законодавства про ЮВ кожен учасник трудових відносин повинен бути впевнений в тому, що його права захищені, а його дії та рішення (навіть коли такими будуть допущені порушення законодавства про працю) будуть оцінюватися за об'єктивними критеріями, які не допускають упередженість.

Список використаних джерел:

1. Войцишена О. В. Щодо розуміння поняття «юридична відповідальність». *Сучасний стан забезпечення трудових прав і прав у сфері соціального забезпечення та перспективи його поліпшення*: матеріали ІХ Всеукраїнської наук.-практ. конф., 4 червня 2021 р. Харків : ХНУВС, 2021. С. 200 – 203.
2. Батанова Н. М. Мета, завдання та функції конституційно-правової відповідальності: питання ефективності реалізації. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 104 – 109. doi:10.36695/2219-5521.2.2020.17.
3. Ладіна Л. С. Поняття та завдання адміністративної відповідальності в системі юридичної відповідальності приватного нотаріуса за українським законодавством. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2 (63). С. 72 – 76.
4. Остапович В. П. Загальні аспекти відповідальності суб'єктів господарювання у сфері охоронної діяльності. *Форум права*. 2013. № 3. С. 448 – 452.

ЖДАН Микола

професор кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О. І. Процевського Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, доктор юридичних наук, доцент

ЩОДО ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Стратегічним пріоритетом держави України є інтеграція до європейського політичного, економічного та правового простору, що має на меті набуття членства в Європейському Союзі. При цьому, у сфері внутрішньої політики, акцент зроблено на гарантуванні конституційних прав і свобод громадян через впровадження європейських стандартів у сфері соціальної політики та трудових відносин.

Одним із ключових інструментів європейської інтеграції України є Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1]. Цей міжнародний договір не лише визначає напрями співпраці між сторонами, а й передбачає зобов'язання держав-учасниць щодо впровадження комплексних реформ, що охоплюють широке коло питань державного управління, правової системи, економічного розвитку та соціальної політики.

Зокрема, у сфері соціальної політики та трудових відносин Угода про асоціацію передбачає адаптацію національного законодавства до норм і стандартів ЄС. Це включає створення ефективної системи соціального захисту, вдосконалення ринку праці, забезпечення належних умов праці, а також впровадження сучасних механізмів соціального діалогу. Таким чином, реалізація положень Угоди спрямована на формування європейської моделі соціально орієнтованої держави, що відповідатиме принципам верховенства права, демократії та забезпечення прав людини, і зокрема, щодо тотальної інформатизації, що сприятиме спрощенню процесу взаємодії державних інститутів із громадами, а також взаємодії працівників і роботодавців.

Відповідно до інформації, оприлюдненої на євроінтеграційному порталі Кабінету Міністрів України «Пульс Угоди» [2], станом на листопад 2024 року у сфері соціальної політики та трудових відносин реалізовано 80% законодавчих змін, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Такий показник свідчить про значний поступ у процесі адаптації національного законодавства до європейських стандартів, що можна розцінювати як важливе досягнення в контексті євроінтеграції.

Однак оцінити реальну ефективність цих змін, рівень їх впровадження в суспільно-правову практику та ступінь гарантування державою залишається складним завданням. Зокрема, постає питання щодо того, наскільки ці реформи сприяли підвищенню рівня взаємодії працівників і роботодавців.

Враховуючи сучасні виклики, критично важливо не лише формально імплементувати положення європейського законодавства, а й забезпечити їх ефективне правозастосування. Це потребує проведення всебічного аналізу прийнятих нормативно-правових актів, оцінки їх дієвості на практиці та корекції державної політики відповідно до потреб суспільства. Тому подальша інтеграція України до правового простору ЄС має супроводжуватися не лише гармонізацією законодавства, а й створенням дієвих механізмів його реалізації та забезпечення належного рівня їх гарантування.

«Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій управління трудовими ресурсами сприятиме заміні застарілого вертикального (бюрократичного) режиму управління гнучким цифровим менеджментом. В свою чергу, активне зростання доступу до інформаційних ресурсів вимагає від працівників належного рівня цифрової компетенції, грамотності та цифрової культури. Беручи до уваги, що відносини «роботодавець - працівник» значно модернізувались, це, в свою чергу, призвело й до значного зростання загроз інформаційної небезпеки. Європейські правові стандарти пріоритезують право на повагу до приватного життя. Реалізація цього права прямо пов'язана з забезпеченням захисту та недоторканості персональних даних. Органи державної влади зобов'язані забезпечити невтручання до приватного життя» [3]. Таким чином, виникає нагальна потреба в охороні персональних (особистих) даних працівника, а також всього блоку інформації, яка, безпосередньо, впливає на реалізацію трудових відносин в країні.

«Окрім впровадження передових технологій в організацію виробництва та праці, швидкість та якість процесу законотворчості у сфері забезпечення

інформаційної безпеки європейських роботодавців та працівників не поступається технологічному прогресу. Міжнародно-правове регулювання значно випереджає розвиток національного законодавства щодо інформаційної безпеки. Український законодавець вбачає у цьому процесі ілюзорність, оминаючи масштабність технологічного розвитку та можливих «цифрових» проблем. Відсутність належної уваги з боку національних органів законодавчої влади до питання інформаційної безпеки суб'єктів трудового права створює ланцюжкову реакцію з прогалинами у правничому полі. Незахищеність суб'єктів трудового права в інформаційному полі, відсутність механізмів протидії посяганням на персональні дані, неврегульованість допустимих меж втручання у приватне життя працівників – це перелік, що характеризує низький рівень захищеності від інформаційної небезпеки в Україні [4, с. 98].

На жаль, в Україні на сьогоднішній день діджиталізація в сфері трудових відносин, і зокрема, захисту прав працівників, залишається на етапі свого становлення.

З метою створення належних умов праці, роботодавці повинні мати можливість контролювати трудову діяльність робітників, але у способи, що не порушують їх основоположних прав і свобод. Науковці пропонують певні форми контролю, зокрема, моніторинг телефонних розмов; відеоспостереження; GPS-технології та інші. В свою чергу, законодавство України закріплює гарантії забезпечення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. В зв'язку з цим, на нашу думку, поінформованість працівників про встановлення механізмів контролю за ними має бути обов'язковою. І власник або уповноважений ним орган має видати наказ про здійснення запису телефонних розмов, відеоспостереження чи моніторингу місцезнаходження, з яким будуть ознайомлені всі працівники підприємства.

Вважаємо, що основними шляхами інформаційного забезпечення формування та реалізації політики у сфері охорони трудових відносин в Україні є: 1) створення сучасних інформаційних платформ для забезпечення взаємодії працівників із роботодавцями; 2) створення комп'ютерних технологій захисту персональних даних працівників; 3) створення цифрових платформ для взаємодії із міжнародними та зарубіжними організаціями в чий функціональні обов'язки входить захист прав працівників; 4) інформатизація взаємодії із громадянським суспільством (у т.ч. – представниками професіональних спілок) з метою захисту трудових прав працівників тощо.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2544 (дата звернення: 12.09.2025).
2. Соціальна політика та трудові відносини. Портал Кабінету Міністрів України: *Пульс Угоди*. URL: <https://pulse.eu-ua.org/ua/streams/social-policy-and-employment> (дата звернення: 17.09.2025).

3. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (4 November 1950). Ratified by Law № 475/97-VR of 17 July 1997. Retrieved from. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 17.09.2025).

4. Ісаков М. Г., Паркулаб В. Г. Особливості трудових відносин у сучасних умовах інформаційних технологій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 5. С. 96 – 102.

ЗАЙЦЕВ Олексій

*завідувач кафедри цивільного, трудового та господарського права ННІ № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

МАЛЬСЬКА Марія

курсантка Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАМОВНИКИ ЯК ЮРИДИЧНІ ОСОБИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Інститут публічних закупівель є невід’ємною складовою економічної діяльності держави, оскільки забезпечує задоволення публічних потреб шляхом придбання товарів, робіт та послуг за бюджетні кошти. Ключову роль у цьому процесі відіграють замовники, які відповідно до законодавства виступають юридичними особами зі спеціальною правоздатністю [1]. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону «Про публічні закупівлі» (надалі Закону) замовниками визнаються: органи державної влади та органи місцевого самоврядування, органи соціального страхування, створені відповідно до закону. Юридичні особи, які: забезпечують потреби держави або територіальної громади, не мають на меті одержання прибутку, є розпорядниками чи одержувачами бюджетних коштів. Підприємства, установи та організації, які здійснюють діяльність на підставі спеціальних чи виключних прав (наприклад, природні монополії), якщо вартість закупівлі дорівнює або перевищує порогові межі, визначені законом. Юридичні особи, що використовують публічні кошти (у тому числі бюджетні асигнування, кредити, гранти тощо) для оплати предмета закупівлі. Закон розрізняє замовників публічного права (державні органи, комунальні установи) та замовників приватного права, які все ж підпадають під дію Закону, якщо: вони використовують публічні кошти; або діють на підставі спеціальних чи виключних прав. Наприклад: Міністерство освіти і науки України – замовник як орган державної влади; міська лікарня – замовник як комунальна установа, яка фінансується з місцевого бюджету; комунальне підприємство «Тепломережа» – замовник, оскільки воно є суб’єктом природної монополії; приватний

університет, який отримує державне фінансування на підготовку студентів за бюджетні кошти, – теж замовник у межах цих коштів. Отже, замовники у розумінні Закону – це всі суб'єкти, які здійснюють закупівлі за публічні кошти або діють у сфері публічних інтересів, незалежно від форми власності.

Проблемними залишаються питання визначення правосуб'єктності юридичних осіб приватного права, які використовують бюджетні кошти (комунальні підприємства, господарські товариства з часткою держави). Відсутність чіткої регламентації ускладнює віднесення таких суб'єктів до замовників [2]. Особливу складність становить кваліфікація юридичних осіб приватного права, які частково або повністю використовують публічні кошти. До цієї категорії належать, зокрема, комунальні підприємства та господарські товариства з державною (комунальною) часткою у статутному капіталі. Незважаючи на те, що вони створюються та функціонують на підставі норм цивільного та господарського законодавства, участь у фінансуванні їхньої діяльності з державного чи місцевого бюджету надає підстави відносити їх до замовників у розумінні Закону. Основні проблеми правозастосування полягають в наступному:

По-перше, відсутність чітких критеріїв – законодавство не встановлює, у яких випадках господарське товариство з державною часткою стає замовником (50 %, 25 % чи навіть менша участь держави).

По-друге, змішане фінансування – відсутня методика визначення, чи повинні такі суб'єкти проводити закупівлі виключно через Prozorro, якщо вони використовують як бюджетні, так і власні кошти.

По-третє, неоднозначна практика – Антимонопольний комітет та суди часто по-різному тлумачать статус таких юридичних осіб, що створює правову невизначеність. АМКУ у своїх рішеннях неодноразово відносив комунальні підприємства у сфері енергетики та транспорту до замовників через використання бюджетних субвенцій. Суди визнавали замовниками і університети, які поряд із власними надходженнями отримують бюджетне фінансування.

По-четверте, обмеження оперативності – вимога застосовувати публічні закупівлі навіть для господарських товариств знижує гнучкість їхньої господарської діяльності та ускладнює реагування на ринкові коливання. Таким чином, у практиці існує колізія між приватно-правовою природою юридичних осіб та їх обов'язком здійснювати закупівлі у публічно-правовому порядку. Вирішення цієї проблеми потребує законодавчого уточнення критеріїв правосуб'єктності замовників.

Замовники, як юридичні особи традиційно характеризуються організаційною єдністю, наявністю відокремленого майна, участю у цивільному обороті від власного імені та самостійною майновою відповідальністю. Але вони повинні мати спеціальну правоздатність, що обмежує їх діяльність лише цілями публічних закупівель. Організаційна єдність в закупівлях визначається тим, що юридична особа утворюється як певна соціально-правова структура, що має внутрішню систему управління та визначений порядок діяльності уповноважених осіб, які керуються представником юридичної особи.

Відокремлене майно в закупівлях, це право юридичної особи мати власне майно, яке відокремлене від майна її учасників та інших учасників закупівлі. Самостійна майнова відповідальність полягає в тому, що вона відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном і несе цивільно-правову відповідальність відокремлено від засновників та учасників. А керівника замовника та уповноважених осіб можна притягнути лише до інших форм відповідальності. Право виступати у цивільному обороті від власного імені не слід плутати з участю в закупівлях. Юридична особа має найменування, може набувати майнових і особистих немайнових прав, укладати договори, бути позивачем і відповідачем у суді, але в публічних закупівлях її може представляти тільки уповноважена особа. Створення та припинення юридичної особи пов'язується з фактом державної реєстрації, що забезпечує публічність її діяльності, а повноваження з публічних закупівель виникнуть з моменту доступу до системи, в якій вони здійснюються. Таким чином, юридична особа як замовник – це організаційно відокремлений суб'єкт права, який має власне майно, самостійно відповідає за зобов'язаннями, діє у цивільному обороті від власного імені та наділений правосуб'єктністю з моменту державної реєстрації та здійснює свою спеціальну закупівельну правосуб'єктність через уповноважену особу.

Відповідальність юридичних осіб-замовників у сфері закупівель недостатньо деталізована. На практиці штрафи накладаються здебільшого на посадових осіб, тоді як сама установа уникає відповідальності, що знижує ефективність правового регулювання [4].

Таким чином, замовники як юридичні особи відіграють ключову роль у системі публічних закупівель, гарантуючи прозорість і законність витрачання бюджетних коштів. Подальшого вдосконалення потребує визначення їх правосуб'єктності та механізмів юридичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про публічні закупівлі» : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 9. Ст. 89.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40 – 44. Ст. 356.
3. Кравчук В. М. Теоретико-правові аспекти діяльності замовників у сфері публічних закупівель. *Юридична наука*. 2021. № 4. С. 123 – 127.
4. Літвінова О. Замовники як суб'єкти публічних закупівель: проблеми правового регулювання. *Вісник господарського процесу*. 2022. № 3. С. 98 – 103.

ЗАПАРА Світлана

*перший заступник голови Національної
служби посередництва і примирення,
доктор юридичних наук, професор*

ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ТРУДОВОЇ МЕДІАЦІЇ

Сучасні трансформації ринку праці, глобалізація економічних процесів та зростання конкуренції зумовлюють підвищення кількості й складності трудових спорів. Традиційні механізми їх врегулювання – адміністративні процедури та судовий розгляд - нерідко є тривалими, витратними та не завжди ефективними з точки зору збереження трудових відносин. У цьому контексті особливої актуальності набуває трудова медіація як один із ключових інструментів альтернативного вирішення спорів, що дозволяє досягати взаємоприйнятних рішень шляхом діалогу та співпраці сторін. На відміну від судового чи арбітражного процесу, медіація зорієнтована на пошук балансу інтересів і підтримку конструктивних відносин між роботодавцем та працівниками. Її застосування у трудовій сфері сприяє не лише оперативному розв'язанню конфліктів, але й формуванню культури партнерства, соціальної відповідальності бізнесу та довіри до інституцій захисту трудових прав.

Наведене кореспондується із положеннями міжнародних стандартів та зарубіжної практики.

Зокрема, ч. 3 ст. 6 Європейської соціальної хартії (переглянутої) [1] передбачає обов'язок сторін «сприяти створенню та використанню належного механізму примирення та добровільного арбітражу для вирішення трудових спорів»; Конвенція МОП № 154 «Про сприяння колективним переговорам» [2], визначає поняття та принципи проведення колективних переговорів; Рекомендація МОП № 163 щодо сприяння колективним переговорам [3] зазначає, що «при потребі належить вживати відповідних до національних умов заходів, щоб процедури врегулювання трудових конфліктів допомагали сторонам, які ведуть переговори, самостійно розв'язувати конфлікти, котрі виникають між ними в ході переговорів про угоди, конфлікти у зв'язку з тлумаченням і застосуванням угод або конфлікти, передбачені Рекомендацією МОП 1967 року щодо розгляду скарг» (пункт 8); Рекомендація МОП щодо трудових відносин 2006 р. (R № 198) передбачає, що захист працівників є стрижнем мандату МОП, а національна політика держав повинна включати заходи забезпечення ефективного доступу зацікавлених осіб, зокрема роботодавців і робітників, до відповідних, швидких, недорогих, справедливих та ефективних процедур, механізмів врегулювання спорів щодо існування й умов трудових відносин, «такий захист має бути доступним для всіх, особливо для уразливих працівників, і спиратися на законодавство, яке є ефективним, дієвим і всеосяжним, швидко приносить результати і заохочує добровільне дотримання» [4], Рекомендація №R (81)7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам [5] щодо заходів, які полегшують доступ до правосуддя від 14

травня 1981 року зазначає, що «слід вжити заходів зі сприяння примиренню або, де це належно, заохочення сторін до примирення або дружнього врегулювання спору до початку судового провадження або в його ході».

В Україні інститут трудової медіації перебуває на етапі активного становлення та за умови належної інституційної підтримки має потенціал суттєво підвищити ефективність механізмів вирішення трудових спорів. У науковій та практичній площині виокремлюють два основних різновиди трудової медіації, що пов'язана із поділом трудових спорів за суб'єктивною ознакою: індивідуальну та колективну. Важливим кроком у цьому напрямі стало доповнення Кодексу законів про працю України у 2021 році статтею 222¹ «Врегулювання трудових спорів шляхом медіації». Зазначена норма закріпила можливість застосування медіації в індивідуальних трудових спорах, встановивши, що конфлікт між працівником і роботодавцем, незалежно від форми укладеного трудового договору, може бути врегульований відповідно до Закону України «Про медіацію» з урахуванням особливостей, передбачених трудовим законодавством.

Медіація у колективних трудових спорах в Україні на сьогодні не має чіткого законодавчого врегулювання. Важливим кроком у напрямі формування сучасної моделі стала реєстрація 16 вересня 2024 року групою народних депутатів на чолі з головою Комітету з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів ВРУ Г. Третяковою законопроекту № 12034 «Про колективні трудові спори» (далі – Законопроект 12034). У цьому документі визначаються принципи, правові та організаційні основи нової системи врегулювання колективних трудових спорів, розробленої в межах реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки та затвердженого урядового Плану дій. Законопроект 12034 має на меті модернізувати та спростити процедури врегулювання колективних спорів, розширити можливості переговорів як основного інструменту діалогу.

Серед ключових новел – право сторін самостійно визначати спосіб вирішення спору та закріплювати його у колективних угодах і договорах. Окрему увагу приділено розвитку трудової спеціалізації медіації, яка застосовуватиметься у межах Закону України «Про медіацію» з урахуванням особливостей, передбачених новим законодавчим актом. Важливою гарантією стала закріплена у законопроекті 12034 свобода вибору медіатора: сторони колективного спору можуть обирати його із переліку, сформованого Національною службою посередництва і примирення, або за взаємною згодою призначати іншу особу, якій довіряють. Розробка законопроекту 12034 відбувалася з урахуванням пропозицій професійної спільноти медіаторів, що позитивно позначилося на змісті його положень. Паралельно було ухвалено професійний стандарт трудового медіатора, затверджений Національним агентством кваліфікацій у березні 2024 року, що свідчить про зростання попиту на таких фахівців. Прийняття Законопроекту 12034 має забезпечити впровадження в Україні сучасного механізму вирішення колективних трудових спорів із використанням інструментів медіації та арбітражу, посилення ролі переговорного процесу й колективних угод.

Важливо зазначити, що Національна служба посередництва і примирення спільно з фахівцями міжнародного тренінгового центру Міжнародної організації праці вже почала розробку **Сертифікаційного курсу для тренерів з трудової медіації та вирішення трудових спорів**. Вже на першому етапі розвитку інституційної спроможності трудової медіації було залучено до цього курсу практикуючих медіаторів, експертів та викладачів медіації з України, які мали можливість навчатись в Туринському навчальному центрі МОП та отримати досвід, підходи та практики від досвідчених експертів- медіаторів з різних країн світу. **Виходячи з цього досвіду, у подальшому планується організація навчання для осіб, які мають намір стати трудовими медіаторами.** Нові тренінгові серії за участю сертифікованих тренерів сприятимуть розвитку інституту трудової медіації та розбудові системи мирного врегулювання трудових конфліктів.

Отже, подальше удосконалення правових засад, інституційної спроможності та практичних механізмів трудової медіації сприятиме підвищенню ефективності вирішення трудових спорів, розвитку позасудових форм їх врегулювання та наближенню українського законодавства до європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Європейська соціальна хартія від 3 травня 1996 року. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/> (дата звернення: 05.07.2025).
2. Конвенція МОП № 154 «Про сприяння колективним переговорам» від 19 червня 1981 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_006#Text (дата звернення: 05.07.2025).
3. Рекомендація МОП № 163 «Щодо сприяння колективним переговорам» року від 3 червня 1981 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_274#Text (дата звернення: 05.07.2025).
4. Рекомендація МОП щодо трудових відносин 2006 р. (R № 198). URL: <https://is.gd/jTJIVh> (дата звернення: 05.07.2025).
5. Рекомендація № R (81). URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf> (дата звернення: 05.07.2025).

ІВАЩЕНКО Сергій

доцент кафедри права Національної безпеки та правової роботи Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЛОБУРЕЦЬ Нікіта

курсант Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Питання відшкодування шкоди завжди займало важливе місце у цивільно-правових відносинах, адже воно безпосередньо пов'язане із захистом основоположних прав фізичних та юридичних осіб. Сьогодні ця тематика набула особливої актуальності у зв'язку з триваючою збройною агресією російської федерації проти України. Руйнування житлового фонду, підприємств, інфраструктурних об'єктів, завдання збитків довкіллю та іншим сферам суспільного життя породжує гостру потребу у виробленні дієвих правових механізмів компенсації шкоди. Цивільне законодавство України визначає відшкодування майнової шкоди як універсальний спосіб захисту прав. Відповідно до ст. 22 Цивільного кодексу України (надалі - ЦК України) збитками визнаються втрати, яких особа зазнала у зв'язку з порушенням її права, а також доходи, які вона могла б отримати, якби її право не було порушене [1].

Стаття 1166 ЦК України визначає загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду. Згідно з нею, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, підлягає відшкодуванню у повному обсязі особою, яка її спричинила. При цьому особа може бути звільнена від відповідальності лише у випадку, якщо доведе відсутність своєї вини.

Окремо варто звернути увагу на положення ч. 1 ст. 1177 ЦК України [1], яка гарантує право особи, якій злочином завдано майнової шкоди, на її відшкодування. Зокрема, потерпілий може пред'явити цивільний позов про відшкодування завданих збитків у межах кримінального провадження.

З огляду на масштаби руйнувань, держава ухвалила низку нормативно-правових актів, спрямованих на компенсацію збитків. Серед них: Постанова КМУ від 18.12.2013 № 947 – про надання допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій; Постанова КМУ від 02.09.2020 № 767 – про порядок використання бюджетних коштів для компенсацій за зруйноване житло; Постанова КМУ від 21.04.2023 № 381 – про порядок отримання компенсації через електронний сервіс «єВідновлення»; Постанова КМУ від 20.03.2022 № 326 – про визначення шкоди та збитків, завданих Україні збройною агресією; методики, затверджені Мінекономіки, Мінагрополітики, Міндовкілля, які

регламентують порядок розрахунку збитків у різних сферах (земельні ресурси, екологія, транспорт, інфраструктура тощо).

Таким чином, в Україні формується комплексна система оцінки та компенсації воєнних збитків, що інтегрує положення загального цивільного права із спеціальними нормативними актами.

Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що позови до російської федерації про відшкодування шкоди є обґрунтованими та можуть розглядатися українськими судами без урахування імунітету цієї держави. Зокрема, в постанові Касаційного господарського суду Верховного Суду від 06.11.2023 у справі № 910/5699/23 [2] визначено, що належним відповідачем у таких справах є іноземна держава в особі її компетентних органів (міністерств, відомств). Крім того, у низці рішень (№ 910/10517/22 [4], № 922/5009/23 [5] та ін.) Верховний Суд підтвердив право позивачів вимагати компенсацію від рф в особі Міністерства оборони, Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури, як органів, що представляють інтереси держави.

Таким чином, судова практика поступово формує правовий інструментарій, який дозволяє українським громадянам та юридичним особам відстоювати право на відшкодування шкоди від іноземної держави-агресора.

Проблематика відшкодування збитків, завданих збройною агресією російської федерації, є однією з ключових для сучасної правової системи України. Цивільне законодавство закладає фундаментальні принципи компенсації шкоди, однак в умовах війни ці механізми отримали новий розвиток у вигляді спеціальних законів, підзаконних актів та методик.

Практика Верховного Суду демонструє послідовний підхід у подоланні імунітету рф та визнанні її відповідальності за завдані збитки. Водночас подальші перспективи пов'язані з інтеграцією національних механізмів із міжнародно-правовими інструментами (створення компенсаційних фондів, конфіскація активів агресора за кордоном).

Ефективна реалізація права на відшкодування збитків стане не лише гарантією захисту прав постраждалих, але й вагомим кроком у відновленні справедливості та утвердженні принципу відповідальності держави за порушення вимог міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.12.2003 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40 – 44. Ст. 356.
2. Постанова Верховного Суду по справі № 910/5699/23 від 06.11.2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115272587> (дата звернення: 16.09.2025).
3. Постанова Верховного Суду по справі № 910/4210/20 від 20.07.2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105612017> (дата звернення: 16.09.2025).
4. Рішення Господарського суду м. Києва від 22.12.2022 р., судова справа 910/10517/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108187407> (дата звернення: 16.09.2025).

5. Рішення Господарського суду м. Харків від 28.02.2024 р., судова справа 922/5009/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117526652> (дата звернення: 16.09.2025).

КАЙЛО Роман

аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:

КУЧМА Ольга

*професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор*

АКТУАЛЬНІСТЬ МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО НАПРЯМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Матеріально-побутовий напрям (далі МПН) соціального захисту (далі – СЗ) військовослужбовців в Україні на сьогоднішній день постає як комплекс державних гарантій, а саме спеціальних форм і способів здійснення соціально захисної діяльності, спрямованих на задоволення базових потреб військових та членів їхніх сімей. При цьому в контексті розгляду означеного питання слід виходити із того, що соціально-правова значимість й особливості змісту цього напрямку СЗ військовослужбовців передусім зумовлюється специфікою проходження такої служби (у мирний час і в особливий період), а також умовами виконання професійних обов’язків, супровідними соціальними ризиками, які не підлягають повному усуненню (або ж перетворення у сприятливіші, допустимі) та безпосередньо впливають на реальні можливості військовослужбовців (і їхніх сімей) підтримувати належний рівень соціально безпечного життя. Відтак, значущість цього напрямку СЗ військовослужбовців полягає в тому, що він: 1) забезпечує створення необхідних і достатніх передумов для належного життєвого рівня військових (у межах практично досяжного за конкретних обставин); 2) компенсує специфічні обтяження військової служби (тобто, критично підвищені ризики для життя й здоров’я, часті зміни дислокації, тривале перебування у польових та бойових умовах виконання службових обов’язків тощо), які зумовлюють соціально-економічну вразливість військовослужбовців (а певною мірою й їхніх сімей), що в дійсності не сумісно зі статусом України як сучасної соціальної та правової держави.

При цьому слід звернути увагу на те, що МПН СЗ працездатних осіб вже був предметом наукового дослідження багатьох вітчизняних учених і

дослідників. Наприклад, українська учена Є.П. Омеляненко, розглядаючи цей напрям СЗ справедливо зазначає, що за своєю суттю ним відображається кореспондуючий обов'язок держави забезпечувати працівників публічної служби (зокрема прокурорів, а за аналогією – й військовослужбовців) належними матеріальними благами соціально захисного значення [1, с. 108]. При цьому Б.Б. Умаєв вказує на те, що відповідні зобов'язання є прямим обов'язком держави щодо військовослужбовців, які повинні виконуватись із «урахуванням особливостей їх професійної діяльності» [2, с. 515]. У цьому ж контексті Л. І. Мазуренко констатує, що комплексне удосконалення сучасної системи СЗ військовослужбовців в цілому неможливе без усвідомлення тієї обставини, що ефективний СЗ відповідного кола осіб – це «прямий обов'язок з боку держави перед військовослужбовцями щодо задоволення законодавчо визначених потреб цих осіб, зумовлених особливостями їхнього соціально-правового стану» [3, с. 228]. Вказану обставину, як зауважує Р. І. Мазовецький, повинна враховувати й сучасна військово-соціальна робота, що ґрунтується на ідеї, згідно якої «перш ніж вимагати від людей сумлінного виконання своїх обов'язків, треба забезпечити їх усім необхідним для життя та служби, захистити від свавілля та беззаконня» [4, с. 442], а щонайперше – відповідними матеріальними благами, належними побутовими умовами життєдіяльності військовослужбовців і членів їх сімей.

Вказане додатково набуває значимості й з огляду на ту обставину, що без якісно організованого та належним чином реалізованого матеріально-побутового забезпечення військовослужбовців закономірним чином виникає ризик зниження їх рівня морально-психологічного благополуччя, можуть зростати санітарно-гігієнічні та ін. ризики для їх здоров'я, а також спостерігатися зростання соціальної напруженості, що також закономірним чином позначається й на потенціалі обороноздатності держави [див., напр.: 2, с. 518], що неприпустимо у мирний час, а особливо в період повномасштабної війни, що досі триває в Україні. Враховуючи вказане відзначимо нагальну необхідність комплексного дослідження актуального сутнісного змісту форм і способів МПН СЗ військовослужбовців. Крім того, додаткової ваги цій проблемі надає й те, що її наукова опрацьованість лишається вкрай недостатньою [див., напр.: 2, с. 515], а сама ця тема досі не оформлена як самостійний предмет комплексного дослідження (ані у форматі повноцінного дослідження, ані як окрема розвідка). При цьому наявні наукові джерела у цій сфері здебільшого мають фрагментарний характер, адже автори концентруються переважно на двох складових – житловому та/або грошовому забезпеченні, що очевидно не вичерпує відповідний напрям СЗ. Більш того, такий підхід фактично відображає інституційно-організаційну обмеженість в Україні забезпечення СЗ військовослужбовців (у матеріально-побутовій сфері).

Саме тому, слід констатувати, що на сьогодні МПН СЗ військовослужбовців характеризується потребою в комплексному дослідженні (зокрема, на монографічному, дисертаційному рівнях), спрямованому на деталізації властивостей такого напрямку СЗ, а саме його форм і способів. При цьому, сприяючи вирішенню цих наукових завдань зазначимо, що форми МПН

СЗ військовослужбовців доцільно тлумачити як автономний, внутрішньо узгоджений обсяг правових гарантій і практичних інструментів, узгоджених із принципами права та закріплених у нормативних актах, яким в цілому властивим є наступне: спільна мета, яка виявляється у забезпеченні належних умов повсякденного життя військовослужбовців та їхніх родин у період виконання службових обов'язків; інституційно-організаційний вираз, будучи особливим складовим загальної системи гарантування соціальної безпеки військовослужбовців, у межах якого держава надає та забезпечує конкретні гарантії (пільги, послуги, допомогу), спрямовані на мінімізацію й компенсацію притаманних військовій службі ризиків, а також на максимально можливе забезпечення стабільності й прогнозованості матеріально-побутового стану буття військовослужбовців (також у відповідній мірі – членів їхніх сімей). Що ж стосується способів СЗ МПН, то ними в розглядуваному контексті постають різні нормативно-правовим чином регламентовані заходи забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців (у вигляді пільги, соціальної послуги та соціальної допомоги), що дозволяють досягти мети конкретної форми СЗ, в рамках якої ці способи використовуються, а також загальної мети МПН СЗ. Таким чином, в рамках МПН способи СЗ являють собою методи, використовуючи які держава може безпосередньо забезпечувати реальне виконання гарантій СЗ у зазначеній сфері, запобігаючи декларативності своїх зобов'язань щодо матеріально-побутового забезпечення військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Омеляненко Є. П. Особливості правового регулювання матеріальної форми соціального захисту працівників органів прокуратури України. *Соціальне право*. 2022. № 1. С. 105 – 113.
2. Умаєв Б. Б. Достатнє матеріальне забезпечення військовослужбовців і працівників Служби безпеки України – запорука національної безпеки держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 514 – 518. doi:10.24144/2788-6018.2023.06.89.
3. Мазуренко Л. І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 223 – 231. doi:10.32782/app.v71.2023.31.
4. Мазовецький Р. І. Соціальне забезпечення Збройних сил як загальнодержавна проблема сучасного етапу розвитку українського суспільства. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2021. Вип. 2 (15). С. 436 – 444. doi:10.52363/2414-5866-2021-2-50.

КАСТРОВА Марія

*аспірантка кафедри конституційного
права та правосуддя Одеського
національного університету імені
І. І. Мечникова*

ЩОДО КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПІДСТАВ ВІДВОДУ У ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Проблематика класифікації підстав відводу у процесуальному праві посідає важливе місце серед сучасних наукових досліджень у галузі правосуддя. Сам інститут відводу покликаний забезпечити реалізацію фундаментальних принципів судочинства, зокрема, неупередженості, незалежності та рівності сторін перед законом і судом. Наявність ефективної та чітко врегульованої системи підстав для відводу є запорукою довіри суспільства до судової влади та належного захисту прав учасників процесу. Водночас саме класифікація таких підстав дозволяє впорядкувати їх різноманітність, створити єдині орієнтири для правозастосовної практики та забезпечити узгодженість у діяльності судів.

Чинні процесуальні кодекси України, хоча й містять перелік підстав для відводу, однак подають їх у вигляді переліку без достатньої систематизації. Крім того, сучасна судова практика демонструє наявність проблем у застосуванні відповідних норм, що виявляється у відмінностях підходів різних судів до ідентичних ситуацій. У світлі євроінтеграційних процесів Україна має орієнтуватися на міжнародні стандарти правосуддя, в яких питання прозорості та неупередженості суду займають особливе місце. Вищевказане підкреслює необхідність не лише законодавчого закріплення підстав для відводу, а й їх чіткого наукового осмислення та класифікації.

Крім того, проблема має не лише теоретичний, а й практичний вимір. Відсутність узгодженої класифікації ускладнює підготовку юристів, перешкоджає формуванню єдиної практики правозастосування та негативно впливає на ефективність правового захисту. Водночас наукове опрацювання питання класифікації здатне надати імпульс для вдосконалення процесуального законодавства, зробити його більш структурованим і зрозумілим для практиків.

Таким чином, класифікація підстав відводу в процесуальному праві є не лише академічним завданням, а й важливим практичним інструментом, що безпосередньо впливає на якість функціонування правосуддя в Україні. Її дослідження та систематизація становлять необхідну передумову для забезпечення єдності судової практики, зміцнення принципу верховенства права та підвищення довіри до судової влади.

У науковій літературі вже наявні спроби класифікації підстав відводу, проте вони мають здебільшого фрагментарний характер. Зокрема, більшість дослідників пропонує поділ на суб'єктивні та об'єктивні підстави: перші пов'язані з оцінкою можливої упередженості судді чи іншого учасника процесу, другі ґрунтуються на конкретних юридичних фактах, передбачених законом (наприклад, участь у справі в іншій ролі або наявність родинних зв'язків).

За аналізом підстав відводу у господарському судочинстві І.А.Бутирська зазначала, що «наведені підстави можна поділити на дві категорії: об'єктивні (пункти 1, 2, 4 ч. 1 ст. 35 ГПК України та ст. 36 ГПК України) та суб'єктивні (пункти 3, 5 ч. 1 ст. 35 ГПК України). Такий поділ обумовлений тим, що об'єктивні підстави у будь-якому разі є підставою для відводу судді, тоді як суб'єктивні підстави у кожному конкретному випадку повинні оцінюватися за внутрішнім переконанням судді» [1, с. 63].

Інші дослідники пропонують класифікацію підстав на імперативні та диспозитивні. Імперативні зобов'язують здійснити відвід в будь-якому випадку, а диспозитивні допускають суддівський розсуд залежно від конкретних обставин. Деякі автори також звертають увагу на поділ підстав залежно від процесуальної ролі особи, якій заявляється відвід (суддя, прокурор, експерт тощо).

Попередній аналіз літератури демонструє, що існує потреба у цілісному науково обґрунтованому підході, який дозволить комплексно розглянути інститут відводу, врахувати його різноманітні прояви та визначити чіткі критерії класифікації.

За підсумками вищенаведених пропозицій доцільним видається багаторівнева класифікація підстав відводу, яка передбачає поділ за кількома взаємопов'язаними критеріями: за характером (об'єктивні та суб'єктивні), за способом регулювання (імперативні та диспозитивні), за тривалістю (постійні та тимчасові), за масштабом ризику (індивідуальні та системні) та за галуззю права (цивільні, кримінальні, адміністративні та господарські).

Як влучно зауважили деякі дослідники, «прояв побічної заінтересованості виявити важче, адже необхідно врахувати певні факти, що можуть виходити і поза межі відкритої в суді справи» [2, с. 218].

Вважаємо, що існує потреба у доповненні традиційних підходів новими критеріями, які б дозволили розглядати відвід не лише з юридичної точки зору, а й з урахуванням соціально-психологічних, моральних, духовних чинників та соціальних мереж.

У зв'язку із цим доцільним видається врахувати інформаційну заангажованість як підставу для відводу.

Критерій інформаційної заангажованості передбачає оцінку того, наскільки суддя або інший учасник процесу має доступ до інформації, що може вплинути на його об'єктивність. Наявність заангажованості, навіть неформальної, здатна породжувати упереджене ставлення та впливати на рішення у справі. До проявів інформаційної заангажованості належать участь особи у підготовці доказів, наявність інформації про позиції сторін поза межами судового процесу, а також особисте знайомство чи зв'язки, що можуть спотворити оцінку обставин справи.

Урахування цього критерію дозволяє виявляти потенційні загрози неупередженості ще на стадії подання заяви про відвід і формує підґрунтя для об'єктивного та справедливого розгляду справи.

Комплементарним до інформаційної заангажованості є критерій релігійно-моральної несумісності, який оцінює, наскільки участь особи у процесі

узгоджується з моральними та духовними нормами. Він застосовується у випадках, коли участь у справі може суперечити принципам совісті, духовної доброчесності або релігійним переконанням особи, що загрожує неупередженості судового розгляду. Наприклад, це стосується ситуацій, коли учасник має конфлікт моральних або релігійних цінностей із сторонами справи або його поведінка суперечить ustalеним духовним нормам.

Використання цього критерію дозволяє оцінювати відвід не лише з юридичної чи процедурної перспективи, а й з точки зору глибших морально-етичних засад, забезпечуючи гармонійне поєднання правової об'єктивності та суспільної довіри до суду.

Таким чином, перший акцентує увагу на об'єктивному впливі доступної інформації на суддю або іншого учасника процесу, тоді як другий оцінює глибинні морально-етичні та духовні чинники. Разом вони доповнюють традиційні юридичні критерії і дозволяють формувати комплексний підхід до оцінки підстав відводу в українському процесуальному праві.

Запровадження багаторівневої класифікації та систематизації вже наявних критеріїв забезпечить цілісне бачення інституту відводу, вдосконалив теоретичну і практичну складові застосування процесуального права на відвід. Впровадження такої систематизації створює міцну основу для розвитку сучасного процесуального права.

Водночас комплексна систематизація підстав відводу у процесуальному праві України залишається актуальним питанням і потребує дослідження та розвитку, оскільки прямо впливає на довіру до суду та гарантії справедливого правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Бутирська І. А. Відвід (самовідвід) судді у господарському судочинстві. *Право України*. 2018. № 7. С. 58 – 70. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/777/%d0%92%d1%96%d0%b4%d0%b2%d1%96%d0%b4%20%d1%96%20%d1%81%d0%b0%d0%bc%d0%be%d0%b2%d1%96%d0%b4%d0%b2%d1%96%d0%b4.pdf?sequence=1&isAllowed=y> у (дата звернення: 12.09.2025).

2. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 412 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4459/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A6%D0%9F%D0%9F%20%20%20%20%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 12.09.2025).

КЛЕМПАРСЬКИЙ Микола
*професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ЩОДО РОЗШИРЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗАСАД РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Одним із напрямів розширення договірних засад регулювання трудових відносин, можемо виділити запровадження та застосування спрощеного режиму регулювання трудових відносин. Так, слід відзначити, що відповідна Глава III-Б Кодексу законів про працю України, яка визначає особливості застосування спрощеного режиму набула чинності у 2022 році. Так, відповідно до ст. 49⁵ КЗпП України: «Спрощений режим регулювання трудових відносин (далі – спрощений режим) застосовується до трудових відносин, що виникають:

між працівником та роботодавцем, який є суб'єктом малого або середнього підприємництва відповідно до закону з середньою кількістю працівників за звітний період (календарний рік) не більше 250 осіб;

або між роботодавцем та працівником, розмір заробітної плати якого за місяць становить понад вісім розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом [1]. Законодавець чітко визначив, які саме суб'єкти мають право вступати у трудові відносини за спрощеним режимом. Однак відзначено, що спрощений режим регулювання трудових відносин не застосовується до юридичних осіб публічного права.

Частина 4 ст. 49⁵ КЗпП України регламентує, що: «Спрощений режим може застосовуватися у відносинах між працівниками та роботодавцями виключно на добровільних засадах. Такий режим передбачає можливість встановлення індивідуальних умов праці працівника безпосередньо у трудовому договорі» [1].

Особливість спрощеного режиму регулювання трудових відносин полягає в тому, що:

1) спрощується ведення документообігу:

а) не є обов'язковим для роботодавця ведення документації з кадрових питань;

б) не є обов'язковим для роботодавця приймати локальні нормативні акти та організаційно-розпорядчу документацію;

2) питання щодо виникнення та припинення трудових відносин, питання, які стосуються оплати праці, розміру заробітної плати, тощо врегульовуються працівником та роботодавцем на власний розсуд та за їх взаємною згодою;

3) трудовий договір може розриватися з ініціативи роботодавця з підстав, які не визначені КЗпП України, проте роботодавець повинен належним чином обґрунтувати та зазначити причини такого розірвання, а також виплатити працівнику відповідну компенсацію.

Під час запровадження спрощеного режиму регулювання трудових відносин зберігаються відповідні гарантії для працівників, які передбачені КЗпП

України, а саме: дотримання гарантій щодо оплати праці (заробітна плата повинна бути встановлена не менше мінімальної); зберігаються надбавки, доплати, премії та інші заохочувальні, компенсаційні та гарантійні виплати; норми робочого часу, та відпочинку, тривалості щотижневого безперервного відпочинку; та інші.

Новелою у правовому регулюванні трудових відносин стало урегулювання питання праці домашніх працівників. Так, прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників» від 25.04.2024 № 3680-IX [2], який набув чинності 24 серпня 2024 року. Відповідним Законом № 3680-IX було доповнено Кодекс законів про працю України окремою главою XI-A «Праця домашніх працівників», який має шість статей. У зазначеній главі визначаються: поняття «домашній працівник», «домашня праця», правовий статус домашніх працівників, особливості умов праці домашніх працівників (робочий час та час відпочинку, додаткові права, обов'язки та гарантії домашніх працівників, умови праці домашніх працівників, які проживають у житлі домогосподарства, особливості припинення трудового договору), особливості здійснення контролю за додержанням законодавства про працю стосовно домашніх працівників.

Аналізуючи внесені зміни у КЗпП України, відзначимо те, що законодавець розширив перелік питань, які віднесено до договірного способу врегулювання. Наприклад, сторони наділені правом самостійно домовлятися щодо необхідності ведення первинної облікової документації та трудової книжки домашнього працівника; також у договір за домовленістю сторін можуть вноситись зміни, він може містити додаткові гарантії, пільги та обов'язки, які не визначені КЗпП України; договірному врегулюванню підпадає й питання щодо сплати чи не сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ), оскільки законодавець визначив, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування домашніх працівників здійснюється на засадах добровільності, тобто він звільнив роботодавця-фізичну особу від обов'язку сплачувати ЄСВ.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971 р. Додаток до № 50.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників: Закон України від 25.04.2024 № 3680-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3680-20#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

КОВАЛЕНКО Олена

*завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права ім. проф.
О.І. Процевського Харківського
національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор*

ЩОДО ЗМІНИ ПРИРОДИ БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНОГО РИЗИКУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття традиційно займало ключове місце в системі соціального захисту громадян України. Навіть нині, у складних умовах воєнного стану, спричиненого повномасштабною агресією проти нашої держави, воно залишається однією з основних опор соціальної політики. Війна, що триває вже майже чотири роки, змінила пріоритети в розумінні причин безробіття як соціального ризику, породила нові виклики на ринку праці та поставила завдання по-новому осмислити призначення системи страхування як правового інструменту, що гарантує матеріальну підтримку у випадку втрати роботи.

Багаторазове продовження дії воєнного стану у зв'язку з триваючою агресією російської федерації проти України, а також нинішні події, коли країна відстоює свою незалежність і територіальну цілісність, свідчать про те, що швидких змін припинення даних обставин очікувати не доводиться. Саме тому виникає нагальна потреба у науковому переосмисленні нової парадигми загальнообов'язкового державного соціального страхування, аби виявити потенціал цієї правової конструкції як дієвого механізму захисту громадян від негативних наслідків безробіття.

Трансформація економічних відносин, що виступають підґрунтям розвитку держави та визначають її спроможність гарантувати права людини й забезпечувати їх юридичний захист, зумовлювала необхідність запровадження механізмів загальнообов'язкового соціального страхування. У періоди політичної нестабільності й економічних коливань саме система соціального страхування, зокрема на випадок безробіття, ставала основним інструментом виконання державою своєї соціальної функції. Її значення полягало у створенні правових та фінансових засобів пом'якшення негативних наслідків кризових явищ, а також у стимулюванні безробітних до пошуку роботи та оперативного укладення нового трудового договору, що забезпечувало реалізацію права на працю.

Зміст загальнообов'язкового державного соціального страхування вбачався у формуванні механізму економічної захищеності для тих громадян, які втратили роботу з незалежних від них причин, через реалізацію конституційного права на соціальний захист і підтримку працездатності.

Однак повномасштабна війна проти України стала унікальною та самотійною причиною різкого зростання безробіття. Вона суттєво підірвала

економічні відносини, спричинила руйнування підприємств, втрату робочих місць і змусила значну кількість застрахованих осіб звертатися по допомогу до Фонду соціального страхування на випадок безробіття. Постійні обстріли, евакуація населення, вимушене переміщення та неможливість працевлаштування зробили систему соціального страхування фактично єдиним механізмом виживання для мільйонів українців.

Таким чином, державне загальнообов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття перестало бути лише допоміжним елементом соціальної політики й перетворилося на інструмент масового захисту, який запобігає зубожінню населення. У період воєнного стану воно стало гарантією мінімальної економічної стабільності та важливим чинником підтримки громадян, що втратили можливість працювати.

Суттєвою перевагою цієї системи є поєднання виплат із комплексом соціальних послуг. Йдеться не лише про допомогу по безробіттю, а й про професійну підготовку та перепідготовку, підвищення кваліфікації в закладах освіти та на підприємствах, профорієнтацію, розробку індивідуальних планів працевлаштування, організацію громадських та тимчасових робіт. Також система передбачає заходи стимулювання роботодавців, компенсації для малого бізнесу, фінансову підтримку у започаткуванні власної справи, надання ваучерів для здобуття нової освіти, спеціалізації чи перекваліфікації, а також програми для внутрішньо переміщених осіб. У такий спосіб забезпечується баланс між потребами громадян у соціальному захисті та інтересами держави щодо збереження економічної активності суспільства.

Таким чином, можна зробити висновок, що повномасштабна збройна агресія стала тим фактором, який радикально змінив природу безробіття як соціального ризику. Система загальнообов'язкового державного соціального страхування трансформувалася із додаткового інструменту у ключовий елемент соціальної політики. Вона виконує не лише завдання з виплати допомоги окремим особам, а й більш масштабну функцію – відновлення трудового потенціалу через навчання, перекваліфікацію та підтримку підприємницьких ініціатив. Це створює основу для післявоєнного економічного відновлення та формує нову парадигму соціальної безпеки в Україні.

КОЛЕСНИК Тетяна

*директор навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецького державного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ПРАВОВИЙ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ

Питання трудових спорів та конфліктів є надзвичайно актуальним сьогодні. Насамперед це пов'язано з повномасштабною війною, змінами в законодавстві та нестабільною соціально-економічною ситуацією в державі. В правовому полі існують різні правові механізми вирішення цих спорів, починаючи від традиційного судового розгляду, де суд вирішує справу, і закінчуючи альтернативними процедурами вирішення спорів, такими як арбітраж, медіація та примирення, де сторони можуть досягти позасудового врегулювання. Трудовий спір – це неврегульовані шляхом безпосередніх переговорів розбіжності між сторонами соціально-трудова відносин щодо застосування законодавства про працю, встановлення нових або зміни існуючих умов праці, що передані на розгляд уповноваженого юрисдикційного органу [1, с. 317]. Позасудові механізми вирішення трудових спорів поширені в державах-членах Європейського Союзу і поступово впроваджуються в Україні. Враховуючи актуальність окресленої проблематики та важливість ефективного врегулювання трудового спору між працівником і роботодавцем доречно проаналізувати використання медіації, в сучасних умовах, як інструменту вирішення трудових спорів в Україні.

Медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2]. З огляду на предмет спору (трудова відносина між працівником та роботодавцем, між працівником і трудовим колективом, а також між роботодавцем та профспілкою) слід констатувати, що трудова медіація – це добровільний, позасудовий процес вирішення індивідуальних або колективних трудових конфліктів за участю нейтрального медіатора, метою якого є рішення, прийнятне для всіх сторін. Медіація застосовується не лише тоді, коли конфлікт загострився і сторони на межі розірвання трудового договору, але й у випадках, коли сторони прагнуть позитивного результату переговорів і бажають побудувати подальшу плідну співпрацю.

Однак, трудові конфлікти часто мають не лише правовий вимір, а й глибокий соціально-психологічний, що вимагає делікатного підходу до їх вирішення. До ключових аспектів соціально-психологічного виміру трудових конфліктів слід віднести наступні:

1. Емоційне напруження. Конфлікти на робочому місці часто супроводжуються сильними емоціями – гнівом, образою, тривогою, страхом і

розчаруванням. Це може призвести до стресу, "вигорання" та погіршення загального психічного здоров'я працівників.

2. **Порушення міжособистісних стосунків в колективі.** Конфлікти руйнують довіру та співпрацю між колегами або між керівництвом і підлеглими. Це негативно позначається на командній роботі та загальній атмосфері в трудовому колективі.

3. **Сприйняття справедливості.** Кожен працівник є індивідуальністю, кожен має свою власну думку та розуміння ситуації і оцінки сприйняття справедливих (або несправедливих) рішень керівництва – це є потужним психологічним тригером. Відчуття упередженості чи дискримінації може швидко перерости в серйозний конфлікт, навіть якщо юридично дії роботодавця є бездоганними.

4. **Вплив на продуктивність роботи.** Невирішені конфлікти відволікають працівників від їхніх основних обов'язків, знижують мотивацію та ефективність роботи.

5. **Соціальні наслідки.** Тривалі конфлікти можуть призвести до ізоляції окремих працівників, формування ворогуючих груп у колективі, що має довгострокові соціальні наслідки для всіх учасників.

Враховуючи правовий і соціально-психологічний вимір трудових конфліктів можна виокремити типові сфери застосування трудової медіації: конфлікти щодо зміни істотних умов праці; конфлікти спричинені порушенням трудових прав працівників (оплата праці, робочий час, відпустки); конфлікти спричинені незаконним переведенням або звільненням працівника; конфлікти зумовлені упередженням ставленням до фаховості працівника.

Це свідчить про те, що кожен конфлікт який виник між працівником і роботодавцем має певні нюанси і кожен конфлікт має альтернативу, щодо його врегулювання. Якщо сторони не мають наміру залучати третю сторону – у особі держави до вирішення свого спору для контролю їхніх дій та прийняття рішення, або якщо спір, може бути законно врегульований шляхом переговорів, вони можуть скористатися процесом медіації. Однак, якщо сторони бажають створити прецедент, медіація є недоцільною для врегулювання спору. Кожна сторона в таких відносинах має специфічні потреби. Працівнику потрібен процес, який буде ефективним та фінансово незатратним. Крім того, враховуючи свою професійну репутацію не кожен працівник дозволить щоб його конфлікт набув розголосу, оскільки у разі судового позову майбутні роботодавці можуть перевірити, скориставшись єдиним реєстром судових рішень, чи мав працівник судові спори на попередніх місцях роботи. А роботодавці, як правило, дуже насторожено ставляться до потенційних працівників, які мали конфлікти з попередніми роботодавцями.

Принагідно відзначити, що трудова медіація має низку відмінностей від інших видів альтернативного врегулювання спорів, зокрема від примирних процедур у колективних трудових спорах відповідно до Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) [3]». Це виражається в наступному:

по-перше трудова медіація передбачає добровільну участь сторін як у процедурі, так і в укладанні угоди. Тоді як у примирні процедури закладена

обов'язковість проходження певних стадій: примирна комісія, трудовий арбітраж, рішення яких є обов'язковим до виконання;

по-друге, медіація гарантує повну конфіденційність процесу, тоді як у примирні процедури є відкритими для сторін, а участь у них беруть представники держави або посередники;

по-третє, медіація є досить гнучкою. Медіатор навіть не дає оцінки правовій позиції сторін. Розгляд спору в рамках примирних процедур формалізований законом, а посередник чи арбітр надають свої пропозиції.

Враховуючи зазначене слід констатувати, що медіація у трудових спорах більше зосереджена на діалозі. Вона менше спрямована на досягнення компромісу під тиском зовнішніх обставин, а більше – на досягнення справжнього консенсусу між сторонами конфлікту. У європейській практиці трудова медіація активно використовується в рамках системи соціального діалогу та є важливим компонентом запобігання конфліктам. Цей підхід закріплений у низці міжнародних угод, які встановлюють основні стандарти та рекомендації щодо використання медіації у трудових спорах та інших видах конфліктів. Серед них особливе значення мають: Рекомендація МОП № 92 (1951 р.) про добровільне примирення і арбітраж трудових спорів, що закликає держави-учасниці сприяти розвитку мирних процедур врегулювання трудових конфліктів; Директива 2008/52/ЕС Європейського парламенту та Ради ЄС про деякі аспекти медіації у цивільних і комерційних справах. Сьогодні Україна поступово імплементує положення Директива 2008/52/ЕС у національне законодавство в рамках процесу євроінтеграції.

У країнах ЄС (Німеччина, Франція, Польща, Нідерланди) трудова медіація є невід'ємною частиною системи захисту прав працівників. Там процедури позасудового врегулювання трудових спорів є обов'язковими або рекомендованими для трудових спорів, а також активно діють державні та незалежні органи медіації. Однак в Україні, незважаючи на свої очевидні переваги, медіація все ще перебуває на початковій стадії розвитку. Основними причинами цього є недостатня обізнаність роботодавців та працівників щодо можливостей, а також відсутність дайджестів успішного врегулювання трудових спорів за допомогою медіації.

Резюмуючи викладене слід зазначити, в умовах воєнного стану та трансформації ринку праці, ефективне регулювання та вирішення трудових спорів і конфліктів є критично важливим для забезпечення соціальної стабільності, захисту прав громадян та підтримки функціонування економіки країни. Для ефективного вирішення трудових спорів недостатньо лише застосування норм права, необхідний комплексний підхід, який включає навички медіації, психологічну підтримку та роботу над відновленням здорових стосунків у кожному колективі.

Список використаних джерел

1. Трудове право України: підручник / за ред. проф. О. М. Ярошенко. Харків: Вид-во 2022. 376 с.

2. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

3. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

КУЗЬМЕНКО Гліб

аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:

АНДРІЙВ Василь

*професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор*

**МЕТА МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ТА ПЕНСІЙНО-СТРАХОВОГО
НАПРЯМІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТВОРЧИХ ПРАЦІВНИКІВ**

Матеріально-правовий та пенсійно-страховий напрями забезпечення соціально безпечного буття працівників традиційно вважаються ключовими гарантіями соціальної безпеки зайнятого населення, у тому числі творчих працівників. Таке розуміння зазначених напрямів соціального захисту в цілому є закономірним, адже поряд із гарантією трудового доходу формування соціально безпечних умов життя, враховуючи при цьому сучасні принципи соціальної держави [див., напр.: 1–3], потребує доступу до консультаційних послуг (зокрема щодо підвищення фінансової грамотності та специфіки страхування від професійних й інших ризиків творчої праці), а також до компенсацій у разі настання або високої ймовірності настання складних життєвих обставин тощо. При цьому зауважимо, що наразі чинне законодавство України визнає важливість матеріального добробуту творчих працівників не виправдано фрагментарно. Зокрема, у ч. 2 ст. 29 Закону України «Про культуру» законодавцем встановлюється, що держава забезпечує працівникам у сфері культури, які працюють у державних і комунальних закладах культури, правовий, соціальний та професійний захист, у тому числі через призначення й виплату пенсій та надання інших гарантованих законом пільг і допомог. Таким чином, вбачається потреба у комплексному регламентуванні змісту вказаних напрямів соціального захисту творчих працівників, що є питанням, якому (з огляду на принцип наукової обґрунтованості удосконалення законодавства) потребується уточнення сутнісного змісту цих напрямів соціального захисту. У межах цієї наукової розвідки зосередимо увагу на меті цих напрямів соціального

захисту, що є їх властивістю, розуміння якої сприятиме подальшому розкриттю їх юридичного сутнісного змісту.

Розглядаючи особливості матеріально-правового (фінансового) та пенсійно-страхового напрямів соціального захисту творчих працівників, насамперед слід відзначити їх спільну мету. Така їх мета може бути в загальному вигляді зведена у тому, щоби сформувати (державою, суспільством та іншими відповідальними суб'єктами) стійкий соціально-економічний базис для системної, повної й результативної реалізації творчого трудового потенціалу творчого працівника, що слугує ключовою гарантією підтримання соціально безпечного стану його буття у зв'язку із виконання трудових обов'язків. Як убачається, такий фундамент має забезпечуватися незалежно від виду зайнятості (постійної, непостійної, традиційної, залученої тощо), життєвого етапу або настання соціальних ризиків, а саме складних життєвих обставин, пов'язаних, зокрема, з вагітністю, втратою працездатності, тяжкими чи рідкісними захворюваннями, досягненням пенсійного віку, тимчасовою непрацездатністю тощо. Отже, окреслені напрями соціального захисту спрямовані на те, щоби сформувати сукупність фінансово-економічних передумов, за яких забезпечується й утримується належний рівень соціально-безпечного становища працівника, а паралельно цьому досягається економічна автономія та прогнозованість життєвого шляху творчого працівника. Інакше кажучи, при розгляді цільової властивості матеріально-правового та пенсійно-страхового напрямів соціального захисту творчих працівників слід мати на увазі, що вони цілісно вибудовуються на концепції обов'язковості забезпечення в соціальній державі гідного рівня життя кожної працездатної людини, з урахуванням загальної специфіки праці та особливостей творчої праці, включно з відмінностями між її видами за мірою уразливості до соціальних ризиків. Відповідні цілі досягаються, зокрема, через належну доходну підтримку, страхові механізми та компенсаторні інструменти, які охоплені системою соціального захисту працюючих громадян. Так, глибоко аналізуючи спільну мету розглядуваних напрямів соціального захисту, зазначимо, що вони передбачають створення умов, за яких відповідальні суб'єкти повинні впроваджувати соціально-захисні інструменти, спрямовані на: 1) недопущення виключення творчих працівників із повноцінної (у т. ч. активної) участі в соціально-економічному житті через дефіцит фінансових ресурсів, зумовлений тимчасовою або стійкою непрацездатністю, досягненням пенсійного віку тощо; 2) компенсацію втрати заробітку у разі настання складних життєвих обставин, що потребують матеріальної підтримки (зокрема пенсійного забезпечення), оскільки без таких заходів відповідні особи, як правило, не здатні самотужки відновити належний рівень соціально безпечного існування.

Разом із тим, аналізуючи специфіку матеріально-правового напрямку соціального захисту розглядуваної категорії працівників, слід наголосити, що його окрема мета полягає у реальному забезпеченні гарантованого мінімуму матеріального утримання, який відповідає безпечному й справедливому стандарту життя сучасної людини. Йдеться як про задоволення первинних, біологічно зумовлених потреб (проживання у гідних умовах, повноцінне та

якісне харчування тощо), так і про забезпечення соціально-культурних та соціально-політичних потреб, детермінованих принципами соціальної відповідальності, справедливості й солідарності, з тим щоб гарантувати гідний рівень життя творчої особистості, яка виконує суспільно значущу функцію у сфері культури, мистецтва, утвердження національної ідентичності тощо. Такий стандарт має забезпечувати можливість безперервного здійснення творчого трудового процесу навіть під час перебування в складних життєвих обставинах і, відповідно, поступовий вихід із них.

Натомість аналіз пенсійно-страхового напрямку соціального захисту творчих працівників дає підстави стверджувати, що його особлива мета полягає у забезпеченні відносної стійкості економічного становища таких працівників та в запровадженні належних соціально-захисних механізмів на випадок тимчасової або постійної неспроможності виконувати творчі трудові функції. При цьому до тимчасових підстав належать, зокрема, хвороба, травма, необхідність догляду за дитиною тощо, а до постійних – завершення творчої кар'єри через вік або стан здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Журавльова Г. С. Принцип соціальної держави та природа позитивної дискримінації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Т. 1, Вип. 44. С. 43 – 47.
2. Лисенко Ю. В. Принципи соціальної держави: традиції і сучасність. *Політичний менеджмент*. 2009. № 2. С. 112 – 118.
3. Стеценко С. Г. Основоположні принципи соціальної держави. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 68 – 71.

ЛУБІНЕЦЬ Дмитро
доктор філософії

ВРАХУВАННЯ ДИРЕКТИВИ 2003 РОКУ № 2003/88/ЄС У ПРОЦЕСІ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Розглядаючи перспективи та можливості комплексного удосконалення соціального захисту працівників критичної інфраструктури в контексті процесу інтеграції України до Європейського Союзу насамперед слід звернути увагу на Директиву 2003 року № 2003/88/ЄС [1], що встановлює мінімальні стандарти організації робочого часу задля охорони здоров'я й безпеки працівників у ЄС, запобігаючи негативним наслідкам надмірного навантаження та сприяючи підтриманню балансу між працею і приватним життям працюючої особи. Так, у ст. 6 цього наднаціонального акта визначено базовий стандарт соціально захисного характеру, за яким середня тривалість робочого тижня у 7-денний період, з урахуванням понаднормових, не може перевищувати 48 годин. Науковці відзначають, що зазначене положення враховує фактор професійної

втомі та її вплив на психофізіологічний стан працівника [див., напр.: 2; 3], тим самим зміцнюючи гарантії права на здоров'я й життя, а також свободи від виснажливої трудової діяльності. Утім, відзначимо, що Директива в цілому допускає відступ від 48-годинної межі максимальної тривалості тижневого робочого часу (за умови дотримання загальних принципів охорони безпеки та здоров'я працівників) у порядку, визначеному ст. 22 цього акта, зокрема за дотримання таких умов: по-перше, наявність письмової згоди працівника на роботу понад 48 годин на тиждень, відомості про що роботодавець, на запит, подає компетентним органам; по-друге, відмова працівника надавати таку згоду не повинна спричиняти жодних негативних наслідків з боку роботодавця; по-третє, роботодавець веде актуальні записи щодо всіх працівників, які працюють понад встановлену межу, і в обов'язковому порядку надає їх у розпорядження компетентних органів, які, з міркувань безпеки та/або охорони здоров'я, можуть заборонити або обмежити перевищення максимальної тривалості щотижневого робочого часу стосовно конкретного працівника.

Окремо відзначимо й те, що в ст. 3 Директиви 2003 року № 2003/88/ЄС встановлюється право працівників на безперервний щоденний відпочинок тривалістю щонайменше 11 годин у межах кожного 24-годинного інтервалу, а в ст. 5 проголошується право на безперервний щотижневий відпочинок не менше 24 годин плюс щоденний відпочинок у межах кожного 7-денного періоду. Саме надання таких проміжків часу для відпочинку вважається достатнім для відновлення фізичного та психічного здоров'я працівників, що є передумовою належного виконання обов'язків усіх працівників, а щонайперше – працівників критичної інфраструктури (адже це знижує ризики допущення помилок та інцидентів, зумовлених утомою чи перевтомою) і, насамперед, забезпечує безпечні та здорові умови праці, що не погіршують стан здоров'я працівників. Крім того, у Директиві визнається, що в окремих ситуаціях держави-члени можуть у законодавстві передбачати відступи від зазначених стандартів (наприклад, коли потрібне безперервне надання послуг, що є типовим для працівників критичної інфраструктури) за умови надання компенсаційного еквівалентного відпочинку, як це закріплено у ст. 17 цієї Директиви. Додатково варто відзначити, що ст. 4 цієї Директиви встановлюються вимоги щодо перерв упродовж робочого дня, а саме: коли тривалість зміни перевищує 6 годин, працівник набуває права на перерву, а її тривалість і умови визначаються національним законодавством або колективними угодами. При цьому в ст. 7 закріплено право на щорічну оплачувану відпустку.

Розглядуваним наднаціональним актом окремо регламентується нічна праця, типова чи поширена (допустима) для частини працівників критичної інфраструктури. Так, відповідно до ст. 8, середній робочий час нічних працівників не може перевищувати 8 годин у межах кожного 24-годинного періоду, й при цьому роботодавці зобов'язані повідомляти компетентні органи про таких працівників (як передбачено ст. 10). Окрім того, ст. 9 гарантує усім нічним працівникам право на безоплатні медичні огляди та, за медичними показаннями, а також право на переведення на денну роботу. Поряд із тим, слід мати на увазі, що як працівники, котрі виконують трудові обов'язки уночі, так і

решта працівників повинна бути забезпечена гарантіями не нижчими за ті, що регламентовані цієї Директивою, а тоді, коли в державах-членах ЄС діють більш високі гарантії (на рівні законодавства чи колективного договору), то вони не повинні знижуватись з посиланням на положення зазначеної Директиви, про що прямо вказано у її ст. 15.

Відтак, доходимо наступних висновків: 1) Директива гарантує, що мінімальні стандарти ЄС лише доповнюють і підсилюють національні механізми, забезпечуючи високий рівень соціального захисту незалежно від особливостей держави чи конкретного сектора економіки; 2) у процесі європеїзації законодавства Україна не вправі знижувати власні трудові стандарти щодо організації робочого часу, які забезпечують вищий рівень соціальної безпеки працівників критичної інфраструктури, порівняно з правилами та стандартами, передбаченими цією Директивою; 3) у процесі підготовки в Україні законодавчого акта про соціальний захист працівників критичної інфраструктури в умовах європеїзації національного права та з урахуванням приписів Директиви 2003 року № 2003/88/ЄС доцільно адаптувати відповідні норми до вимог: а) статей 6 і 22 Директиви, чітко закріпивши обов'язок роботодавця дотримуватися лімітів тривалості робочого часу для працівників критичної інфраструктури, а також визначивши критерії допустимого відступу від цих правил і систематичний державний контроль за сумлінним та відповідальним їх виконанням; б) статей 3–5, 7 і 17, встановлюючи загальні стандарти гідного відпочинку працівників критичної інфраструктури, разом із критеріями можливого та законного відступу від таких стандартів; в) статті 8 і 9, соціально відповідальним чином регламентуючи нічну працю працівників критичної інфраструктури, яка для них може бути як типовою, так і допустимою, зокрема: граничну тривалість нічної роботи за добу та за місяць; спеціальні заходи забезпечення соціально безпечних умов нічної праці; право працівника на переведення на денний режим роботи.

Список використаних джерел:

1. Directive 2003/88/EC of the European Parliament and of the Council of 04.11.2003 concerning certain aspects of the organisation of working time. *Official Journal of the European Union*. 2003. № L 299. P. 9 – 19.
2. The impact of long working hours on psychosocial stress response among white-collar workers / K. Lee, Ch. Suh, J.-E. Kim, J.O. Park. *Industrial Health*. 2017. Vol. 55 (1). P. 46 – 53.
3. Understanding the relationship of long working hours with health status and health-related behaviours / L. Artazcoz, I. Cortès, V. Escribà-Agüir, L. Cascant, R. Villegas. *Journal of Epidemiology & Community Health*. 2009. Vol. 63 (7). P. 521 – 527.

МАРТИНЮК Олександра

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

КОЛЄСНИК Тетяна

*директор навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецького державного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

АДАПТАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан став серйозним випробуванням для системи трудових відносин в Україні. У цей період виникла необхідність швидкої адаптації законодавства та організації праці до нових умов, зумовлених воєнними діями. Роботодавці та працівники зіткнулися з низкою викликів: забезпечення безпеки персоналу, збереження робочих місць, дотримання трудових прав у надзвичайних обставинах. Саме тому вивчення специфіки трудових відносин у воєнний час є важливим як для правової практики, так і для розвитку системи соціального захисту громадян.

Воєнний стан вимагає швидкої адаптації законодавства до нових реалій. Важливою є необхідність запровадження спеціальних правових норм, які регулюють трудові відносини в умовах воєнного часу, хоча ці заходи інколи призводять до обмеження певних конституційних прав і свобод [1]. Врегулювання та адаптованість трудових відносин під час війни підтверджена прийняттям Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», ухваленого 15 березня 2022 року [1]. Цей Закон окреслив основні аспекти трудових правовідносин в умовах воєнного стану, однак важливо зазначити, що прийняття цього акту супроводжувалося певними обмеженнями конституційних прав та свобод громадян, зокрема в аспекті статей 43 та 44 Конституції України, що викликало критику щодо балансу між національною безпекою та правами людини [2].

Аналізуючи положення Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», Таран І. О., Плєскул О. В., звернули увагу на кілька ключових аспектів, що визначають специфіку регулювання трудових відносин у цей складний період. Зокрема, Закон звільняє роботодавців від відповідальності за несвоєчасну виплату заробітної плати, якщо вони можуть підтвердити наявність поважних причин для цього в умовах воєнного стану. Це положення надає підприємствам необхідну гнучкість в умовах надзвичайної ситуації [3].

Водночас, важливим обмеженням є те, що працівник, який має право на відпустку більшої тривалості, не може використати її в повному обсязі протягом воєнного стану. Також максимальна тривалість щорічної відпустки обмежується 24 календарними днями. Змінюється й тривалість робочого тижня: нормальний робочий час може бути збільшений до 60 годин на тиждень, а скорочений – до 50 годин. Це дозволяє підприємствам, що функціонують під час війни, оптимізувати виробничі потужності для задоволення нагальних потреб країни. Не менш важливими є скасування святкових днів і перенесення святкових дат, що також впливають на організацію праці в умовах воєнного стану. Ще однією важливою зміною є можливість встановлення випробувального терміну для будь-якої категорії працівників при укладенні трудового договору в умовах воєнного стану. Це дозволяє роботодавцям гнучко підходити до формування штату в складних умовах, коли потреби в спеціалістах можуть змінюватися швидко. Крім того, під час воєнного стану можливе розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця навіть у випадку тимчасової непрацездатності працівника або його перебування у відпустці. Однак це не стосується відпусток, пов'язаних з вагітністю та пологами або доглядом за дитиною до трирічного віку, що забезпечує захист прав працівників у таких чутливих ситуаціях [2].

З початком повномасштабного вторгнення, особливої актуальності набуло питання про впровадження альтернативних форм організації праці, таких як дистанційна або надомна робота, в умовах воєнного часу. Війна ставить нові виклики для забезпечення безпеки працівників, і гнучкість в організації робочого часу стає ключовим фактором для цього. Завдяки можливості адаптувати графік роботи до змінних обставин, працівники можуть працювати в межах законодавчо визначених норм робочого часу, що дозволяє їм балансувати професійні обов'язки з необхідністю забезпечення власної безпеки. Це дає можливість налаштовувати робочий день так, щоб він максимально відповідав потребам працівників і враховував безпекові вимоги [4].

Дистанційна робота, як один із способів організації праці, забезпечує додаткову безпеку працівникам, оскільки фізична відстань від небезпечних зон під час воєнних дій є важливим елементом захисту. Така форма роботи сприяє не тільки збереженню ефективності, але й підвищенню безпеки працівників, зменшуючи ризики, пов'язані з бойовими діями. Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи з гнучким режимом робочого часу», це є ще одним кроком до адаптації трудових відносин до нових умов, що виникли під час війни [5].

Резюмуючи викладене слід зазначити, що воєнний стан в Україні створив нові виклики для системи трудових відносин, змусивши державу та роботодавців швидко адаптувати законодавство та організацію праці. Прийняті спеціальні правові норми дозволили забезпечити гнучкість у роботі підприємств, зберегти частину трудових прав працівників і водночас підтримати національну безпеку. Особливу роль у цих умовах відіграють альтернативні форми праці – дистанційна та надомна робота, які дозволяють зберегти ефективність і безпеку працівників. Незважаючи на тимчасові обмеження окремих прав і свобод

працівників, воєнний стан стимулював розвиток механізмів соціального захисту та правового регулювання трудових відносин, сприяючи адаптації до ефективності роботи в надзвичайних ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-20> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
3. Таран І. О., Плєскун О. В. Трудові відносини в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 353 – 355.
4. Машков К. Є., Горностаї О. Б., Товт Т. О. Особливості трудових відносин в умовах воєнного стану: нормативно-правове регулювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 125 – 131.
5. Логінова М. Що змінилося в трудових відносинах у період війни. Матеріали Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару. Кривий Ріг, 2022. С. 423. URL: https://dnuvs.ukr.education/wpcontent/uploads/2022/11/zbirnykz_oblozhkoynu_29.04.2022.pdf#page=4232 (дата звернення: 02.10.2025).

МІРОШНИК Богдан

*аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ*

МЕТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ФОРМИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Ідея множинності форм захисту трудових прав працівників станом на сьогодні є цивілізаційним надбанням людства, що живе і розвивається у демократичних правових державах. В українській правовій науці питання захисту прав та інтересів щонайменше розглядається через призму юрисдикційних та неюрисдикційних форм захисту, але як показує практика кожен окремий вид суспільних відносин може зумовлювати необхідність формування специфічного механізму захисту, і трудові правовідносини не є виключенням. Захист трудових прав працівників не обмежується судової або позасудової формами захисту, адже можливістю захищати трудові права наділяються певні державні органи, які відповідно до трудового законодавства здійснюють нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства. У зв'язку із цим подальшого розвитку потребує ідея активізації та підвищення ефективності захисту трудових прав через адміністративну форму захисту.

У вітчизняній науковій літературі обґрунтовується, що під «формою захисту трудових прав та інтересів працівників» необхідно розуміти «діяльність

уповноважених органів, працівника або його представника (професійної спілки) із захисту трудових прав та законних інтересів, які виявляються у застосуванні передбачених законодавством способів і заходів, спрямованих на припинення і попередження порушень трудового законодавства, поновлення порушених трудових прав і відшкодування заподіяної шкоди» [1, с. 7]. Тобто, способи і заходи, що вживаються задля захисту трудових прав повинні бути передбачені законодавством, яке природньо змінюється з часом, і тому, залежно від умов розвитку суспільства можуть виникати нові способи і заходи спрямовані на забезпечення стану законності у сфері праці.

Існують й інші підходи до визначення форм захисту, наприклад «під формою захисту трудових прав працівників слід розуміти передбачену дію (акт) припинення порушення норм трудового права, відновлення порушеного трудового права, створення умов для належної реалізації цього права, що відбувається у визначеному порядку і відповідає встановленим процесуальним вимогам та реалізується через відповідну діяльність уповноважених на те суб'єктів по застосуванню правових засобів захисту» [2, с. 119]. У даному визначенні зроблено акцент на дії уповноваженого суб'єкта і як у попередньому визначенні вказується на інструментарій впливу задля захисту трудових прав. Це визначення також свідчить про те, що форми захисту трудових прав не мають вичерпного переліку і можуть (повинні) розвиватися з метою досягнення цілей – захисту трудових прав працівників.

Водночас, для розвитку множинності форм захисту трудових прав потрібні критерії для підбору правового інструментарію, щоб нові правові засоби захисту трудових прав виконували своє функціональне призначення. У сучасній науці трудового права такі критерії є. Зокрема, «до основних характеристик форм захисту трудових прав відносяться такі положення:

- 1) мають юридично-охоронну природу;
- 2) є юридичною діяльністю суб'єктів трудових правовідносин;
- 3) є одним з основних елементів механізму захисту трудових прав;
- 4) забезпечуються матеріальним або процесуальним порядком;
- 5) спрямовані на відновлення порушених трудових прав працівників» [3, с. 10].

Наведені характеристики форм захисту чітко вказують на те, що форми захисту відрізняються від форм реагування державних органів на факт порушення трудового законодавства. Тобто метою вжиття уповноваженим суб'єктом заходів та/або засобів впливу на порушника є захист порушених трудових прав і попередження порушень у майбутньому. У цьому контексті, наприклад, перевірка роботодавця на предмет порушення трудового законодавства за заявою працівника першочергово має спрямовуватися на відновлення порушеного права працівника, а не на покарання роботодавця за виявлене порушення.

Статтею 265 Кодексу законів про працю України закріплюється відповідальність роботодавців – юридичних та фізичних осіб за порушення законодавства про працю [4]. Але притягнення роботодавця до такої відповідальності є засобом реагування держави (органу державної влади) на

порушення трудового законодавства, що фактично «зсуває» мету захисту трудових прав працівників на другий план, що не можна визнати вірним. Для повноти викладу матеріалу необхідно зазначити, що в умовах воєнного стану ситуація щодо результатів перевірок додержання трудового законодавства змінилася, а саме: «у період дії воєнного стану у разі виконання в повному обсязі та у встановлений строк приписів про усунення порушень, виявлених під час здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю), штрафи, передбачені статтею 265 Кодексу законів про працю України, не застосовуються» [5].

Тобто сьогодні державний нагляд і контроль зосереджений на усунення порушень та захисту трудових прав працівників. Вбачається, що у період післявоєнного відновлення України необхідно зберегти пріоритетність державного нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю на відновленні порушених трудових прав, і закріпити пріоритетність захисту трудових прав працівників при здійсненні державного нагляду і контролю у законодавстві.

Висновки. Адміністративні форми захисту трудових прав працівників необхідно розглядати як активні дії уповноважених державних органів спрямовані на виявлення порушень трудових прав працівників, усунення (поновлення) виявлених порушень та попередження порушень у майбутніх періодах. Головною метою адміністративних форм захисту трудових прав працівників є захисту трудових прав, і вже після цього вжиття заходів реагування на порушення шляхом притягнення роботодавця до відповідальності у вигляді штрафу.

Список використаних джерел:

1. Лагутіна І. В. Форми захисту трудових прав працівників: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеці. 12.00.05. Одеса, 2007. 20 с.
2. Бойко В. Б. Теоретичні підходи до визначення форм захисту трудових прав громадян. *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 5-7 червня 2014 р. / Ред.кол.: В. С. Венедіктов, А. М. Куліш, М. М. Бурбика; За ред.: В. С. Венедіктова, А. М. Куліша. Суми : СумДУ, 2014. С. 117 – 120.
3. Апанаскович Л. В. Форми захисту трудових прав державних службовців: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеці. 12.00.05. (081 – Право), Харків, 2021. 22 с.
4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. *Відом. Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 1 липня 2022 року № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#n141> (дата звернення: 02.10.2025).

ОМЕЛЬЧЕНКО Ольга

*в.о. завідувача наукового відділу
дослідження прав інтелектуальної
власності та прав людини у сфері охорони
здоров'я Науково-дослідного інститут
інтелектуальної власності НАПрН
України, доктор філософії в галузі права*

ЩОДО МІСЦЯ ГЕНОМА ЛЮДИНИ У СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Розвиток технологій редагування генома людини характеризується інтенсивністю. Розмір світового ринку генної інженерії у 2024 році оцінювався в 1,62 млрд доларів США і очікується, що він зросте з 1,72 млрд доларів США у 2025 році приблизно до 2,94 млрд доларів США до 2034 року [1].

Можливості, які потенційно стануть доступними у зв'язку із досягненнями науки та технологій редагування генома людини породжують жваві дискусії, серед іншого і щодо правового регулювання втручання та маніпуляцій з геномом людини. У контексті розроблення належного правового регулювання одним із наріжних питань є визначення місця генома людини у системі об'єктів цивільного права.

Необхідно відмітити, що поступ у сфері наук про життя стає поштовхом до розширення кола об'єктів особистих немайнових правовідносин у системі об'єктів цивільного права та дослідження правової природи яких прикута увага багатьох вчених – юристів.

Наприклад, Н. М. Квіт щодо місця людського біологічного матеріалу як об'єкта цивільних прав пропонує у Цивільному кодексі України закріпити наступне положення: «біологічний матеріал, отриманий від особи на підставі її поінформованої згоди чи в інший, визначений законом спосіб, є особливим об'єктом цивільних прав» [2, с. 166].

Триває наукова дискусія і щодо місця/правового статусу ембріона людини в системі цивільних правовідносин. Серед іншого пропонується закріпити особливий правовий статус ембріона людини «з метою дотримання балансу між захистом ембріона людини і повагою до людської гідності з однієї сторони, та забезпеченням інтересів людини, суспільства, держави та науки з іншої» [3, с. 368 – 369].

Н. М. Грабар щодо виникнення нових об'єктів правового регулювання зазначає про «інформаційні продукти, інформаційні ресурси, інформаційні системи, криптовалюту, персональні дані, штучний інтелект, цифровий контент» [4, с. 201].

Законодавство не містить визначення поняття «геном людини» і не окреслює його місця в системі цивільних правовідносин.

На думку Г.Л. Крушельницької «геном людини є особистим немайновим благом фізичної особи і являє собою природну генетичну структуру людини, що

визначає її як видову, так і особисту унікальну біологічну сутність» [5, с. 48 – 49].

У світлі нарощування досліджень, пов'язаних з цілеспрямованим редагуванням генома людини, визнання останнього особистим немайновим благом фізичної особи встановить чіткіші правові рамки маніпуляцій з геномом людини та сприятиме досягненню правової визначеності щодо захисту індивідуальних прав та інтересів особи в сфері редагування генома людини.

Науковий посту і можливості, які отримує людство завдяки розвитку технологій підривають усталені уявлення про природу в цілому і у тому числі про розуміння цілісності «природи людини» та того, що означає «бути людиною».

У науковій літературі звертають увагу і на розуміння генома людини як «спадщини людства», як це зазначено у Загальній декларації про геном людини та права людини 1997 року. У контексті розуміння генома людини як «спадщини людства» зауважують про право на свободу наукових досліджень, відкритість науки, право користуватися перевагами наукового прогресу [6].

Правова природа генома людини потребує подальших наукових досліджень з огляду на потенційні загрози цілеспрямованої його видозміни та з метою збалансування індивідуальних прав фізичної особи, пов'язаних з геномом, та інтересів суспільства щодо права на науку то права користуватися досягненнями наукового прогресу, що сприятиме визначенню місця генома людини у системі об'єктів цивільних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Genetic Engineering Market Size, Share and Trends 2025 to 2034. URL: <https://www.precedenceresearch.com/genetic-engineering-market> (дата звернення: 02.10.2025).
2. Квіт Н. М. *Цивільно-правові форми створення та використання біобанків в Україні*: дис. ...д-ра. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2020. 494 с.
3. Шишко І. Правовий статус ембріону людини та його вплив на правове регулювання медико-біологічних досліджень ембріонів людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. № 87. С. 364 – 370.
4. Грабар Н. М. Об'єкти цивільних прав в оновленому цивільному законодавстві: окремі проблеми рекодифікації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. № 87. С. 201 – 205.
5. Крушельницька Г. Л. Геном людини як особисте немайнове блага фізичної особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 1 (54). С.46 – 50. http://pjbv.nuoua.od.ua/v1_2024/11.pdf (дата звернення: 02.10.2025).
6. Kabata F., Thaldar D. The human genome as the common heritage of humanity. *Front. Genet.* 2023. Vol. 14. doi: 10.3389/fgene.2023.1282515.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПРОБЛЕМАТИКА СПАДКУВАННЯ В РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наука цивільного права досліджує практику застосування норм судами та іншими правозастосовними органами. Саме під час практичного використання законодавства виявляються його недоліки та прогалини. Крім того, нерідко під впливом різних чинників окремі норми застосовуються неправильно, у суперечності з їхнім дійсним змістом. Це зумовлює необхідність подальшого розвитку цивільного права як науки.

Судова практика є визначальним фактором стабільності законодавства і права. Важливим завданням науки цивільного права на сучасному етапі є дослідження теоретико-правових основ подальшого розвитку цивільного законодавства України з урахуванням європейських правових стандартів [1]. Водночас жодні європейські моделі не могли передбачити особливостей функціонування цивільного права в умовах війни.

Найгострішою проблемою сьогодні є спадкування майна, що залишилося на тимчасово окупованих територіях. Інститут спадкування тісно пов'язаний з інститутом права власності. Відповідно до законодавства, право власності на нерухоме та рухоме майно виникає лише після державної реєстрації [2]. Проте, через окупацію Криму, частини Донецької, Луганської областей та інших територій з моменту повномасштабного вторгнення, громадяни України часто позбавлені можливості користуватися і розпоряджатися власним майном, що залишилось на даних територіях.

Законодавець ухвалив низку нормативних актів, спрямованих на підтримку громадян, які втратили житло чи інше майно. Зокрема, передбачено компенсацію за знищене майно [3]. Проте постає питання: якщо особа отримала компенсацію і придбала нове майно, чи має автоматично припинятися її право власності на знищений об'єкт, а відповідний запис у Державному реєстрі прав підлягати анулюванню?

Інша проблема – чи зберігає особа статус потерпілої від збройної агресії РФ після такого анулювання, і чи може вона претендувати на додаткове відшкодування шкоди (матеріальної та моральної) у судовому порядку, зокрема за нормами міжнародного права.

Не менш складним є питання майна, що залишилося в окупації з 2014 року, але досі зареєстроване у державних реєстрах України та не внесене до реєстрів РФ. За відсутності доступу до такого майна власники і спадкоємці фактично позбавлені можливості реалізовувати свої правомочності.

Конституція України проголошує, що право власності є непорушним [4]. Водночас відсутність чіткого законодавчого механізму щодо користування та розпорядження власністю, яка перебуває на окупованих територіях, породжено стан правової невизначеності. Це стосується як власників, так і їхніх спадкоємців, а також порядку і строків судового захисту їхніх прав у національних і міжнародних судах.

Таким чином, проблема спадкування майна в умовах воєнного стану залишається відкритою і потребує комплексного правового врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40 – 44. Ст. 356.
2. Постанова Верховного Суду від 25 березня 2020 р. у справі № 607/1219/18—. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>. (дата звернення: 02.09.2025).
3. Про компенсацію за пошкоджене та знищене майно внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Закон України від 23 березня 2023 р. № 2923-IX. Голос України. 2023. № 65.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

ПИЛИПЕНКО Вікторія

доцент кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних наук., доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ВПО ТА ОСІБ З ПРИФРОНТОВИХ, ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ: ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ Й НОРМОТВОРЧІ ВИКЛИКИ

Право на працю, включаючи можливість заробляти собі на життя вільно обраним працевлаштуванням є одним з основоположних прав людини й громадянина, гарантоване ст. 43 Конституції України [1]. Держава, у свою чергу, зобов'язана створити умови для ефективної зайнятості, сприяти працевлаштуванню та перепідготовці людей, які вивільняються з роботи [2]. Однак, реалізація права на працю, як і загальні повноваження та можливості держави в гарантуванні цього права своїм громадянам були суттєво обмежені у зв'язку зі збройною агресією Росії проти територіальної цілісності та суверенітету України. До повномасштабного вторгнення нормотворча практика була націлена на визначення правового статусу ВПО та моніторинг наявних проблем у реалізації їх трудових прав, зокрема розірвання трудових відносин з роботодавцями, що залишилися на окупованих територіях, подолання дискримінації за географічною ознакою під час пошуку роботи, розширення

доступу до програм перекваліфікації, тощо. Результати таких моніторингових місій, частіше за все здійснюваних під егідою Ради Європи, знайшли своє втілення у звітному дослідженні «Вдосконалення національного законодавства України стосовно захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб», яке далі окреслених прогалин і колізій не знайшло своєї реалізації в нормотворчості [3].

Парадоксально, але суттєві зміни в трудовому законодавстві стосовно гарантування прав ВПО на працю відбулися лише після повномасштабного вторгнення. Запровадження правового режиму воєнного стану поставило на порядок денний питання врегулювання режиму роботи, оплати праці, а головне надання правового захисту сторонам трудових відносин у випадках призупинення роботи підприємства у зв'язку з окупацією, перебуванням в зоні бойових дій, релокацією, тощо. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», прийнятий в березні 2022 року вирішує питання організації трудових відносин в умовах перебування робочого місця в окупації або в зоні бойових дій. Мова йде про ст. 13 Закону, що передбачає призупинення дії трудового договору з припиненням виплати заробітної плати без розриву трудових відносин в цілому. Призупинення діє на весь період воєнного стану й має стати гарантом захисту громадян від незаконного звільнення, мотивуючи відсутністю належних умов до виконання обов'язків робітника й роботодавця [4].

Внесені зміни до Закону у травні 2025 року значно розширили права працівника, захистивши його від звільнення за неявку на робоче місце, якщо воно розташоване на територіях активних бойових дій та надавши право розірвати призупинений трудовий договір з отриманням на руки розрахунку й трудової книжки не пізніше наступного дня з моменту отримання роботодавцем письмової заяви про припинення трудового договору. Водночас роботодавець отримав право не виплачувати працівнику платню й не зараховувати до стажу, необхідного для отримання щорічної відпустки, дні відсутності працівника на робочому місці у зв'язку з розташуванням робочого місця в зоні бойових дій. Додався також обов'язок сторін постійно інформувати один одного про зміну контактних даних: працівнику у вигляді надсилання даних про своє місцезнаходження поштою або іншими засобами комунікації на адресу роботодавця, а роботодавцю шляхом внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань [5]. Ці нововведення покликані полегшити роботу у першу чергу центрів зайнятості, на яких згідно з внесеними змінами у квітні 2022 року до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» покладається зобов'язання приймати від ВПО, яка не змогла самостійно в односторонньому порядку припинити трудовий договір з роботодавцем, що знаходиться в зоні бойових дій або окупованій території, заяву на ім'я роботодавця про припинення трудового договору. У такому випадку центр зайнятості повідомляє територіальний орган Пенсійного фонду України та Державної податкової служби, що визначається за місцем реєстрації ВПО, про припинення трудових відносин й на наступний день після подання заяви робітника про розірвання трудового договору вважає таку особу безробітною з

правом на отримання допомоги по безробіттю [6]. Таке уточнення спростило для ВПО процес звільнення, особливо у випадках, коли дані про роботодавця відсутні або він залишився на окупованій території, надавши можливість вирішувати питання подальшого працевлаштування без розгляду у суді.

Разом з цим держава намагається попередити випадки дискримінації ВПО за місцем народження чи проживання під час пошуку роботи, паралельно розширюючи зацікавленість роботодавців у працевлаштуванні цієї категорії населення. Зокрема, постанова КМУ від 20 березня 2022 року передбачає механізм компенсації витрат роботодавцю на оплату праці ВПО на період воєнного стану. За кожен працевлаштовану особу, за яку роботодавцем сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, держава компенсує 6700 грн. щомісяця. Компенсація виплачується незалежно від виду трудового договору: строкового, безстрокового, за сумісництвом чи гіг-контракту [7]. Зауважимо, що поруч із внесеними змінами до чинного законодавства, що стосуються виключно гарантування захисту трудових прав ВПО, за ними залишаються й інші права, надані громадянам України у сфері трудового законодавства та соціального захисту. Мова йде про право на працевлаштування за сумісництвом, передбачене ст. 102-1 КЗпП, якщо заборона на сумісництво не передбачена колективним договором або угодою сторін, та право подавати відомості про трудову діяльність з витягу Державного реєстру загальнообов'язкового соціального страхування замість паперової трудової книжки [2].

Таким чином, реалізація прав ВПО, осіб з окупованих територій й територій, де ведуться бойові дії відбувається в рамках чинного законодавства, в яке завдяки постійній нормотворчій діяльності вносять зміни, сприяючи полегшеній адаптації працівників й роботодавців до викликів воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : станом на 1 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

2. Кодекс законів про працю : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

3. Вдосконалення національного законодавства України стосовно захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб : Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні» в межах Плану Дій Ради Європи для України 2015–2017, (червень 2016 р.) URL: <https://rm.coe.int/1680693ca7> (дата звернення: 20.09.2025).

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

5. Про внесення змін до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо обміну інформацією та призупинення

дії трудового договору : Закон України від 01.05.2025 р. № 4412-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4412-20#n10> (дата звернення: 20.09.2025).

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану : Закон України від 21.04.2022 р. № 2220-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2220-20#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

7. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

РЕЗНІЧЕНКО Семен

*професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор*

ШЕЛКОВЕНКО Анна

студентка інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Необхідність вивчення репродуктивних прав фізичних осіб зумовлена їхнім безпосереднім впливом на здоров'я, добробут і соціальне становище людини. У сучасному світі питання доступу до якісних медичних послуг, контрацепції, безпечної вагітності та права на аборт залишаються предметом суспільних дискусій і політичних рішень. Обмеження цих прав може призводити до зростання рівня смертності, гендерної нерівності та порушення основоположних свобод. В умовах правових і соціальних змін, а також загроз, пов'язаних із конфліктами та економічною нестабільністю, забезпечення репродуктивних прав є важливим чинником дотримання прав людини та розвитку демократичного суспільства.

Онишко О. та Парасюк В. зазначають, що репродуктивні права є невід'ємною частиною прав людини, що тісно пов'язані з правом на життя та продовження роду. Вони надають індивідам та парам свободу самостійно визначати кількість дітей, інтервали між їх народженням та способи реалізації цього. Ці права гарантують можливість приймати рішення щодо народження дітей без дискримінації та втручання з боку суспільства, держави чи інших осіб. На ранніх етапах розвитку концепції репродуктивних прав основна увага

приділялася визначенню обсягу та змісту права батьків на планування сім'ї. Це фундаментальне право, що стосується контролю над власною фертильністю, часто називають правами на батьківство та материнство [5, с. 120].

Згідно з положеннями статті 269 Цивільного кодексу України, репродуктивні права, як і інші особисті немайнові права, належать кожній фізичній особі з моменту народження. Вони не мають економічного змісту та є невід'ємно пов'язаними з фізичною особою. Через свою природну природу, репродуктивні права не можуть бути передані іншій особі [1].

Репродуктивні права часто розглядаються в контексті прав, пов'язаних з тілесною автономією. Зокрема, виділяють такі аспекти: право на безпечний аборт, стерилізацію, використання допоміжних репродуктивних технологій та комерційне сурогатне материнство. Однак, деякі науковці, вважають, що репродуктивні права мають бути визначені як окрема категорія прав людини. Пропонують розглядати їх як систему особистих немайнових прав, спрямованих на реалізацію репродуктивної функції, що включає право на репродуктивний вибір, репродуктивне здоров'я, інформацію, таємницю та захист цих прав. Репродуктивні права, базуючись на фундаментальних правах людини, розширюють їх, акцентуючи на захисті особистої гідності. Вони часто розглядаються як комплекс прав і свобод, що охоплюють право на життя, здоров'я, освіту, особисту недоторканність та інші. Ці права гарантують реалізацію невід'ємного права на продовження роду незалежно від статі, національності, сімейного стану чи стану здоров'я, включаючи право на репродуктивне здоров'я та використання допоміжних репродуктивних технологій [2, с. 41].

Деякі репродуктивні права, особливо ті, що стосуються репродуктивного здоров'я, поширюються і на неповнолітніх. Важливо, щоб реалізація цих прав не порушувала законні права та інтереси інших. Неповнолітні та малолітні мають право на захист і зміцнення свого репродуктивного здоров'я, включаючи статеве виховання та освіту. Це виховання здійснюється в сім'ї, а також спеціально підготовленими особами. Державні органи освіти та охорони здоров'я спільно розробляють освітні програми з питань статевої освіти та репродуктивного здоров'я для неповнолітніх [4, с. 131].

Для ефективного захисту репродуктивних прав необхідне їх чітке законодавче закріплення. Це включає право подружжя на самостійне визначення кількості дітей та інтервалів між їх народженням, доступ до інформації про планування сім'ї та репродуктивне здоров'я, право на безпечне материнство з якісною медичною допомогою під час вагітності, пологів та післяпологового періоду, а також право на використання допоміжних репродуктивних технологій. Кожен з цих аспектів потребує детального законодавчого визначення та гарантій реалізації [3, с. 21].

Відповідно до наукових праць Юркевич Ю. М. та Дутко А. О, можемо виокремити поняття основних репродуктивних прав фізичних осіб, а саме: репродуктивне здоров'я – це стан благополуччя, що дозволяє мати безпечне сексуальне життя, здатність до відтворення та свободу вибору щодо народження дітей. Це право включає доступ до достовірної інформації про репродуктивне

здоров'я, допоміжні технології та якісну медичну допомогу, а також захист від дискримінації та примусової стерилізації. Кожна людина має право на конфіденційність інформації про своє репродуктивне здоров'я, включаючи рішення, діагнози та стан здоров'я. Медичні обстеження, згідно з Сімейним кодексом України, є таємницею, що розкривається лише нареченим. Безпліддя, на відміну від бездітності, є медичним станом, що передбачає можливість відновлення репродуктивної функції. Визнане ВООЗ хворобою, безпліддя є правом на лікування, яке може бути реалізоване через допоміжні репродуктивні технології, як це передбачено Сімейним кодексом України [6, с. 131 – 133].

Отже, можемо зрозуміти, що репродуктивні права фізичних осіб є невід'ємною складовою прав людини, що тісно пов'язані з правом на життя, здоров'я та продовження роду. Вони надають можливість кожній людині самостійно ухвалювати рішення щодо планування сім'ї, кількості дітей та інтервалів між їх народженням, що є важливим аспектом забезпечення гендерної рівності та особистої автономії. Репродуктивні права особистими немайновими правами, які належать фізичним особам від народження і не можуть бути передані іншим. Це гарантує їхню захищеність та неможливість втручання з боку держави чи суспільства. Однак, ефективна реалізація цих прав потребує детального законодавчого врегулювання, що включає доступ до якісної медичної допомоги, освіти з питань репродуктивного здоров'я та допоміжних репродуктивних технологій.

Сучасні дослідження показують, що репродуктивні права охоплюють широкий спектр аспектів, зокрема право на безпечний аборт, стерилізацію, використання допоміжних репродуктивних технологій і комерційне сурогатне материнство. Дискусії щодо розширення цих прав тривають, особливо в контексті прав неповнолітніх, які також мають право на захист свого репродуктивного здоров'я та відповідну освіту.

Отже, забезпечення репродуктивних прав вимагає комплексного підходу, що включає законодавчі гарантії, доступ до медичних послуг, освітні програми та соціальну підтримку. Подальше вдосконалення нормативно-правової бази дозволить не лише забезпечити дотримання прав людини, а й сприятиме збереженню репродуктивного здоров'я населення та розвитку демократичного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. 435-IV. Редакція від 10.01.2025. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
2. Волкова Ю. Ф. Репродуктивні права в системі четвертого покоління прав людини. *Alfred nobel university journal of law*. 2024. №1 (8). С. 39 – 48.
3. Дашковська О. Р. Захист репродуктивних прав людини і демографічна політика держави. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 58. С. 18 – 24.
4. Маркович Х. М., Пінкевич Я. Ю. Репродуктивні права фізичної особи: проблеми нормативно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 129 – 131.

5. Онишко О., Парасюк В. Репродуктивні права та гарантії їх забезпечення в Україні та країнах Європи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 5. С. 120 – 128.

6. Юркевич Ю. М., Дутко А. О. та ін. Особисті немайнові права особи : навч. посібник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 444 с.

СИРОТЮК Вероніка

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

КОЛЄСНІК Тетяна

*директор навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецького державного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

АДВОКАТСЬКІ СТРАТЕГІЇ ВЕДЕННЯ СПРАВ ПРО ДИСКРИМІНАЦІЮ У СФЕРІ ПРАЦІ

Забезпечення рівності в сфері праці є однією з фундаментальних засад розбудови сучасної, демократичної правової держави. Водночас, реалії свідчать про те, що дискримінація на робочому місці залишається доволі поширеним явищем, що набуває нових форм. Зазвичай працівники стикаються з нерівним ставленням за ознакою віку, статі, інвалідності, соціального статусу, а в умовах воєнного статусу більш помітними стають проблеми, що виникають у зв'язку з мобілізаційними процесами, отриманням статусу ветерана, внутрішньо переміщеної особи тощо.

У цій площині особлива роль належить адвокатурі, як інституту громадянського суспільства, покликаному забезпечувати захист прав, свобод та інтересів людини, оскільки ефективність розгляду судових справ, так чи інакше пов'язаних з будь-яким проявом дискримінації, значною мірою залежить від правильно обраної адвокатської стратегії, яка дієво поєднує превентивні, процесуальні й тактичні прийоми. Складність подібної категорії спорів зазвичай зумовлена проблемами доказування, необхідністю приділяти значну увагу міжнародним стандартам, а також врахуванням нових соціальних викликів.

Дослідження питання щодо адвокатських стратегій у справах про дискримінацію в сфері праці є надзвичайно актуальним, оскільки воно спрямоване не лише на розвиток адвокатської практики, а й на формування

єдиної правозастосовної позиції, здатної гарантувати дотримання принципу рівності та ефективний захист трудових прав громадян.

Дискримінація на ринку праці – це нерівні можливості групи працівників, виділених за певною ознакою, що мають однакову продуктивність з іншими працівниками (групова дискримінація), або нерівні можливості окремих працівників у порівнянні з працівниками, які мають аналогічні характеристики якості робочої сили (індивідуальна дискримінація). За сферою дії або результатами можна виділити кілька видів дискримінації на ринку праці:

1. дискримінація при наймі на роботу (або, навпаки, при звільненні з роботи) – відбувається тоді, коли ту чи іншу групу населення за інших рівних умов останніми беруть на роботу і першими звільняють;

2. дискримінація у доступі до певних професій, посад, або просуванні по службі, в професійній кар'єрі – відбувається, коли певній групі населення забороняють або обмежують доступ до певних видів діяльності, професій, посад, не дивлячись на те, що вони здатні виконувати ці роботи;

3. дискримінація при оплаті праці – виникає в разі більш низької оплати праці одних працівників у порівнянні з іншими за виконання однієї і тієї ж роботи, тобто в тому випадку, коли відмінності в оплаті праці не пов'язані з відмінностями в ефективності праці [1].

З вищевикладеного вбачається, що дискримінація – це досить складне соціальне явище, в якому об'єднуються дискримінаційні відмінності, що можуть проявлятися як в прямій, так і непрямій формах. Різниця полягає у тому, що пряма дискримінація – це зумисне нерівне ставлення, коли до окремої людини чи групи осіб ставляться менш прихильно, ніж до інших у подібних обставинах, виключно через певні ознаки (раса, стать, вік тощо), натомість непрямою дискримінацією є створення таких обставин, в яких умовно кажучи нейтральне правило, критерій або практика ставить окрему особу або представників певної групи осіб у завідомо не вигідне становище порівняно з іншими, хоч на перший погляд і не має на меті дискримінувати.

Будь-які прояви дискримінації заборонені міжнародними договорами з прав людини та нормативно-правовими актами, що складають національне законодавство України. Проте, станом на сьогодні велика кількість працівників все ще звертається до адвокатів за захистом від утисків на робочому місці. Важливо зауважити, що часто непряма дискримінація є більш поширеною, проте на відміну від прямої – такий факт значно важче довести. Саме в таких випадках важливо вчасно задіяти адвоката, який володіє точно вибудованою стратегією захисту та вміє ефективно використовувати превентивні, комунікаційні та тактичні засоби.

Правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначає Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відповідно до дефініцій наведених в статті 1 вказаного Закону, адвокатською діяльністю є незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту [2].

Загальною проблемою у справах про дискримінацію в сфері праці є складність доведення факту вчинення дискримінаційних дій, оскільки часто дискримінація проявляється у досить завуальований спосіб: через обмеження кар'єрного зростання без обґрунтованих причин, необґрунтоване зниження заробітної плати, створення так званих «штучних» перешкод чи встановлення завідомо несправедливих умов праці. Роботодавці ніколи не озвучують відкрито та документально не фіксують дискримінаційні мотиви, що перетворює процес доказування в складний збір непрямих свідчень. У більшості подібних справ стратегія захисту будується на показаннях колег, аналізі внутрішніх наказів та регламентів, а також на певних статистичних даних, що в деяких випадках демонструють системність нерівного ставлення. Саме тому, ключовим аспектом у справах такого типу є, насамперед, забезпечення належної доказової бази, яка б дозволяла компетентним органам чи суду встановити причинно-наслідковий зв'язок між діями роботодавця та наявним фактом дискримінації.

Превентивну стратегію адвоката у справах про дискримінацію у сфері праці необхідно спрямовувати на те, щоб мінімізувати ризики для працівника ще до звернення до відповідного компетентного органу чи суду та забезпечити належну доказову основу. Доцільним буде надати клієнту пораду вести «щоденник» в якому відображати дати, обставини, та учасників інцидентів, збирати усі документи, що можуть стати в нагоді: накази про преміювання, службові записки, розпорядження, внутрішні листи та повідомлення, а також зберігати електронні переписки. Крім того, можна підготувати офіційні заяви чи скарги до роботодавця з вимогою надати пояснення чи усунути порушення, такі звернення мають бути належним чином зареєстровані (бажано через канцелярію, з відміткою про отримання), якщо роботодавець відмовляється реагувати, письмові звернення неодмінно стануть вагомим доказом у суді, демонструючи ігнорування проблеми.

Тактична стратегія адвоката повинна базуватися на комплексному підході, що поєднує правильне юридичне обґрунтування та використання процесуальних можливостей. На початкових етапах ключовим завданням адвоката є побудова довіри і чітке з'ясування всіх обставин: які саме дії чи бездіяльність роботодавця працівник вважає дискримінаційними, у якій формі вони проявлялися та які наслідки спричинили. У формуванні доказової бази особливе значення мають альтернативні джерела доказування, серед яких можна виокремити: електронні повідомлення у месенджерах (Viber, Telegram, WhatsApp), електронні листи між керівництвом і працівниками, записи робочих зустрічей, нарад чи зборів (якщо вони здійснені в передбачений законом спосіб), статистичні дані щодо оплати праці чи кадрових рішень у межах підприємства, установи чи організації, тобто все, що може підтверджувати факти упередженого ставлення. Отже, спосіб ведення справи повинен полягати в тому, щоб довести ймовірність дискримінації, після чого роботодавець буде зобов'язаний надати докази відсутності порушень з його боку.

Враховуючи вище зазначене, слід констатувати, що у справах про дискримінацію у сфері праці правильно обрана адвокатом стратегія визначає наскільки ефективно буде зібрана та подана доказова база, а вдале поєднання

превентивних заходів, тактичних дій та можливостей альтернативного врегулювання – дозволяє значно підсилити позицію працівника. Правильно вибудована стратегія також включає застосування принципу зворотного тягара доказування, що змушуватиме роботодавця виправдовувати свої дії. Таким чином, стратегічний підхід адвоката не лише підвищує шанси на успіх у конкретній справі, а й сприяє формуванню справедливої судової практики у справах про дискримінацію в сфері трудових відносин.

Список використаних джерел:

1. Інспекція праці інформує: Дискримінація в сфері праці: види, причини, прояви. *Офіційний вебсайт Східного міжрегіонального управління Державної служби України з питань праці*. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/inspektsiia-pratsi-informuie-dyskryminatsiia-u-sferi-pratsi-vydy-prychyny-proiavy/> (дата звернення: 02.10.2025).
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI (Редакція від 01.09.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 02.10.2025).

СМОЛЯРОВА Марина

*доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька
політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент*

СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Воєнний стан та кризові ситуації створюють специфічні виклики для ринку праці, зумовлюючи необхідність законодавчого та практичного впровадження ефективних механізмів стимулювання працівників. Загальновідомо, що стимулювати працівників можливо лише за умови їхньої внутрішньої мотивації. Тому особливого значення набуває визначення цілей і форм стимулювання, які враховують як матеріальні, так і нематеріальні потреби працівників, забезпечують їхню безпеку, соціальний захист і відчуття цінності в колективі.

Для підвищення мотивації працівників необхідним є покращення умов праці. У ситуації, коли працівники зазнають стресу та небезпеки через воєнні дії, слід забезпечити їхню безпеку, надаючи можливість працювати в укриттях або на територіях, що не піддаються обстрілам. У трудовому та колективному договорах доцільно передбачати збільшення рівня компенсацій, надбавок і винагород за ризик та складні умови праці. Протягом війни важливим є як фінансове стимулювання, так і забезпечення соціальних гарантій, передбачених законодавством.

Значну роль відіграє підвищення рівня комунікації серед працівників. Використання онлайн-засобів, таких як відеоконференції, чат-боти та корпоративні платформи, дозволяє підтримувати ефективний зв'язок між працівниками та керівництвом навіть у складних умовах.

Особливе значення мають гнучкі умови праці, передбачені Кодексом законів про працю України [1] та законодавством про працю в умовах воєнного стану. Так, Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136 «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [2] надає сторонам трудового договору право за взаємною згодою визначати його форму, що є прикладом дерегуляції трудових відносин у період гострої кризи. Відповідно до статті 2 цього Закону, можливість усного укладення трудового договору може бути зумовлена необхідністю оперативного оформлення працівників у критично важливих сферах або складнощами з документальним оформленням у зонах активних бойових дій та під час масової евакуації. Це положення відображає прагнення законодавця забезпечити максимальну гнучкість трудових відносин у надзвичайних обставинах, коли формальні процедури можуть створювати зайві перешкоди для забезпечення зайнятості населення.

Багато підприємств в умовах війни змушені адаптуватися до нових реалій, зокрема змінювати виробничі процеси та впроваджувати нові технології. Підвищення кваліфікації працівників є важливим інструментом стимулювання, оскільки підвищує ефективність їхньої праці, мотивує до професійного розвитку та підтримки стабільності підприємства.

Не менш важливим є індивідуальний підхід до працівника, що передбачає врахування його особистих потреб і мотивів. У воєнних умовах це включає психологічну підтримку, консультації з психологами та організацію короткострокового відпочинку для зниження рівня стресу.

Отже, ефективне стимулювання праці в умовах воєнного стану має поєднувати матеріальні та нематеріальні стимули, адаптовані до змін економічного та соціального середовища. Важливою складовою є підтримка психологічного здоров'я працівників, розвиток корпоративної культури, яка включає згуртованість колективу, заохочення ініціатив та професійний розвиток, що сприяє збереженню продуктивності та мотивації працівників навіть у складних умовах.

Для підвищення ефективності стимулювання працівників доцільно вдосконалити механізми заохочення, а саме: розробити чіткі критерії матеріального та нематеріального стимулювання у кризових умовах; впровадити державні програми компенсацій для підприємств, що підтримують високий рівень зайнятості; поширити практику гнучких форм зайнятості та дистанційної роботи; посилити участь профспілок у розробці колективних договорів із закріпленням стимулюючих заходів.

Отже, стимулювання праці у воєнний та кризовий період є важливим фактором збереження ефективності трудових відносин, мотивації працівників та стабільності економічної діяльності. Поєднання державних програм підтримки, законодавчих гарантій та ініціатив роботодавців дозволяє забезпечити баланс між соціальними правами працівників і потребами економіки.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. Верховна Рада УРСР. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. /додаток №50/.

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136. Верховна Рада України. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1634.

ТРЕТЯК Софія

*курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування НПУ
Донецького державного університету
внутрішніх справ*

ПАНФІЛОВА-ТУРЧІНА Алла

*старший викладач кафедри цивільного,
трудового права та права соціального
забезпечення Донецького державного
університету внутрішніх справ*

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Цифрові технології стають невід'ємною частиною правової сфери, і цивільне судочинство не є винятком. Одним із найпомітніших напрямів розвитку є впровадження штучного інтелекту. Використання таких технологій в судочинстві має вагомий вплив на поліпшення ефективності та доступності до юстиції. Проте, разом з тим, існують ризики та виклики, які потребують ретельного вивчення та вирішення, основним з яких є забезпечення дотримання прав людини, таких як право на справедливий суд, що закріплюється в статті 6 Європейської конвенції з прав людини [1] та відповідність нормам Конституції України.

Під штучним інтелектом у правовій науці розуміють властивість автоматизованих систем приймати оптимальні рішення на основі набутого досвіду та аналізу зовнішніх факторів, що за своєю природою наближає його до інтелекту людини [2, с. 233].

Європейська комісія з ефективності правосуддя у 2018 році ухвалила Етичну хартію, де було закріплено перелік завдань щодо використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі, ухваленій. Відповідно до Хартії, штучний інтелект у сфері правосуддя може застосовуватися для:

- 1) удосконалення пошукових систем (зокрема в межах прецедентного права);
- 2) вирішення спорів онлайн;
- 3) підготовки процесуальних документів;

- 4) проведення аналізу та прогнозування;
- 5) класифікації договорів і виявлення розбіжностей чи несумісних положень;
- 6) надання інформаційної підтримки сторонам у судових процесах із використанням чат-ботів.

Також, згідно з цією Хартією, потрібно дотримуватися тих 5 принципів, які в ній закріплені:

- 1) при використанні штучного інтелекту варто дотримуватися основних прав людини;
- 2) запобігати проявам будь-якої дискримінації;
- 3) безпечно та якісно обробляти судові рішення;
- 4) принцип «під контролем користувача», тобто всі процесуальні рішення мають бути викладені зрозумілою мовою;
- 5) відповідати статті 6 Європейської конвенції з прав людини [3].

В Україні Касаційний господарський суд у рішенні від 2024 року розглянув використання ChatGPT як джерела правового визначення, але визнав його ненадійним для правової аргументації. Незважаючи на перспективи ШІ, судові системи обережно підходять до його застосування, щоб уникнути ризиків для верховенства права [4].

Науковці, зокрема Кабальський Р. О. зазначають, що штучний інтелект не зможе повністю замінити юриста в цивільному судочинстві, проте завдяки ньому можливо раціоналізувати процеси та значно підвищити рівень ефективності правосуддя. Використання алгоритмів штучного інтелекту у цивільному процесі може скоротити час підготовки процесуальних документів, що особливо актуально в умовах перевантаженості судової системи. Також, вважаємо, що штучний інтелект міг би перевіряти відповідність матеріалів законодавству для швидкого виявлення певних фактів [5, с. 117].

Для покращення цивільного судочинства, вважаємо, доцільним є створення платформи, де можна було б аналізувати за допомогою штучного інтелекту нормативні акти та судову практику, для надання рекомендацій при вирішенні спорів. Це не лише пришвидшить процес, а й зробить його точнішим.

Враховуючи, що Україна лише на початку цифровізації правосуддя, перші кроки вже були зроблені. Так, відповідно до статті 14 Цивільного процесуального кодексу України [6] у судах функціонує Єдина судова інформаційно-комунікаційна система, яка відповідно до закону забезпечує обмін документами в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції [7, с. 41].

Додамо, що в Україні вже є досвід, завдяки якому знижується навантаженість суддів та забезпечується дистанційний доступ до системи правосуддя, а саме «Електронний суд» та додаток «Дія».

Як зазначає А. Кожевнікова, головна роль штучного інтелекту має бути визначена не як заміна судді при здійсненні судочинства, а як своєрідна допомога для здійснення правосуддя суддею, адже штучний інтелект не може відчувати так

званого «людського фактору» та відчуті внутрішні переконання при дослідженні доказів чи певних обставин справи [7, с. 42].

Впровадження ІІ у цивільне судочинство в Україні наразі є лише перспективою. Окрім Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні (розпорядження КМУ від 02.12.2020 № 1556-р), запланованої до 2030 року, в Україні відсутні нормативно-правові акти, які б регулювали використання ІІ в судочинстві.

Як висновок, зазначимо що використання штучного інтелекту під час цивільного судочинства було б досить ефективним. Проте, потрібно дотримуватись всіх п'яти принципів закріплених у Етичній хартії щодо використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі, ухваленій Європейською комісією з ефективності правосуддя у 2018 р.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 21.09.2025).
2. Складенко І. В. Перспективи застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 81. С. 231 – 237.
3. CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment> (дата звернення: 21.09.2025).
4. Ухвала Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду від 8 лютого 2024 року у справі № 925/200/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639> (дата звернення: 21.09.2025).
5. Кабальський Р. О. Перспективи модернізації цивільного судочинства засобами штучного інтелекту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 116 – 118.
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40 – 41, 42. С. 492.
7. Кожевнікова А. В. Застосування штучного інтелекту у цивілістичному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 55. С. 40 – 43.

ФАРЕНЮК Софія

курсантка факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (військова частина 9960)

ЦАРЕНКО Сергій

доцент кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (військова частина 9960), кандидат юридичних наук, доцент

**ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Трудові відносини завжди були однією з найважливіших складових соціальної структури держави, адже вони визначають не лише економічну ефективність підприємств та організацій, а й рівень соціальної стабільності та захищеності працівників. За сучасних умов, коли Україна стикається зі значними викликами, зокрема пов'язаними з військовою агресією, питання розвитку трудового законодавства набувають особливої актуальності. Війна впливає на всі сфери життя суспільства, і трудові відносини не є винятком. Працівники опиняються перед викликами, пов'язаними з масштабною мобілізацією, вимушеною евакуацією, зміною місця роботи, ризиком втрати заробітку та виконанням службових обов'язків у надзвичайних обставинах, що підриває звичні механізми регулювання праці та соціального захисту. У зв'язку з цим виникає потреба чітко окреслити ключові проблеми правового регулювання трудових відносин у період воєнного стану. Однією з основних проблем трудового законодавства в умовах війни є забезпечення балансу між правами працівників та потребами держави та роботодавців. Традиційне трудове законодавство передбачає стабільність трудових договорів, чіткі умови оплати праці та гарантії безпеки на робочому місці. Проте в умовах війни роботодавці часто стикаються з неможливістю виконання цих норм через руйнування інфраструктури, відсутність ресурсів, знищення виробничих об'єктів та масову міграцію працівників. У свою чергу, працівники втрачають гарантоване робоче місце, доходи та можливість ефективно захищати свої права. Таким чином, існує потреба в гнучких механізмах регулювання трудових відносин, які б враховували форс-мажорні обставини та забезпечували ефективний захист інтересів усіх учасників трудового процесу [1, с. 39].

Іншою проблемою є питання дистанційної та мобільної праці. В умовах воєнних дій багато підприємств були змушені перевести своїх працівників на дистанційний режим роботи або змінити місце роботи на тимчасово безпечні

регіони. Це вимагає перегляду підходів до обліку робочого часу, визначення умов оплати праці та забезпечення соціальних гарантій. Крім того, дистанційна робота у воєнний час створює нові ризики щодо психологічного стану працівників, безпеки інформації та відповідальності роботодавця за забезпечення належних умов праці.

Одним із перспективних напрямів розвитку трудового законодавства є запровадження спеціальних норм, що регулюють трудові відносини в умовах надзвичайних ситуацій. Це можуть бути тимчасові положення про адаптацію графіків роботи, зміни у системі оплати праці, механізми компенсації за втрати доходу, соціальні гарантії для мобілізованих працівників та тих, хто опинився у зоні бойових дій. Такі зміни мають бути гармонізовані з Конституцією України та міжнародними стандартами праці, зокрема Конвенціями Міжнародної організації праці, щоб забезпечити ефективний баланс між правами працівників і потребами держави [2, с. 90].

На нашу думку, суттєвим напрямом реформ є удосконалення правового регулювання мобілізації та воєнного трудового обліку. Працівники, які залучаються до військових дій, повинні мати гарантії збереження робочого місця та належного доходу після повернення, а роботодавці потребують чітких механізмів компенсації витрат та відновлення діяльності. Державні органи, у свою чергу, мають забезпечувати прозорі процедури відшкодування втрат підприємств і соціальні гарантії для мобілізованих працівників.

Важливою проблемою є також захист прав найманих працівників у сфері приватного бізнесу та малих підприємств, які постраждали від бойових дій або тимчасово призупинили свою діяльність. Законодавство має передбачати спеціальні процедури збереження трудових договорів, надання фінансової підтримки, соціальних виплат та можливість тимчасового переведення працівників до інших підприємств на умовах, що не порушують їх права.

Додатковим напрямом реформ може стати цифровізація трудових відносин. В умовах війни електронні трудові книжки, онлайн-реєстрація договорів та цифрові платформи для укладання та контролю трудових угод дозволяють зменшити адміністративне навантаження, підвищити прозорість відносин та захистити права працівників. Такий підхід потребує внесення відповідних змін до трудового законодавства та створення надійних систем кібербезпеки для захисту персональних даних.

Не менш важливим аспектом є психологічна та соціальна підтримка працівників. Законодавство має враховувати право працівників на психологічну допомогу, соціальні гарантії, компенсації за втрату близьких та відновлення робочих місць після завершення бойових дій. Це дозволяє підтримувати ефективність праці, запобігати деморалізації та сприяти відновленню соціальної стабільності [3, с. 97].

Запровадження спеціальних норм для регулювання трудових відносин у надзвичайних ситуаціях має спиратися на вже чинну законодавчу базу воєнного часу, насамперед Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX та пов'язані з ним зміни до КЗпП України.[4] Цей Закон передбачає спрощені процедури зміни істотних умов праці, можливість

переведення працівників без їх згоди на іншу роботу, встановлює особливий порядок відпусток, робочого часу та розірвання трудового договору. Пропоновані «спеціальні норми» не дублюють зазначені положення, а мають розширити та деталізувати їх для різних типів надзвичайних ситуацій – не лише воєнного стану, а й техногенних чи природних катастроф. Вони можуть передбачати, наприклад, механізми гнучкого коригування графіків роботи, єдиний порядок компенсацій за втрату доходу, спеціальні гарантії для мобілізованих та евакуйованих працівників, а також адаптовані процедури колективно-договірного регулювання. Таким чином, нові норми діятимуть як спеціальне (*lex specialis*) доповнення до існуючих норм воєнного законодавства, створюючи універсальну модель реагування на будь-які кризові обставини та забезпечуючи правову визначеність і баланс інтересів працівників, роботодавців та держави.

Таким чином, перспективи розвитку трудового законодавства в сучасних умовах України мають бути спрямовані на забезпечення гнучкості та адаптивності правових норм до умов війни, захист прав працівників та забезпечення економічної стабільності. Необхідно створити комплексну систему норм, для регулювання трудових відносин в умовах надзвичайних ситуацій, враховують права мобілізованих працівників, забезпечують дистанційну роботу, соціальні гарантії та компенсації. Впровадження цифрових технологій, механізмів прозорого обліку та контролю за трудовими відносинами дозволить підвищити ефективність регулювання та забезпечити захист інтересів всіх учасників трудового процесу. Тільки комплексний та адаптивний підхід до реформування трудового законодавства забезпечить стійкість соціальної системи та сприятиме відновленню економічної активності держави у воєнний час і після його завершення.

Список використаних джерел:

1. Ярошенко О. М., Серeda О. Г., Малюга Л. Ю., Луценко О. Є., Таможанський О. В. Інноваційні форми організації праці в умовах діджиталізації економіки України : теоретико-прикладний нарис : монографія. Харків : Юрайт, 2023. 240 с.
2. Сасенко Ю. О. Способи реалізації права на працю в правовому режимі Дія-Сіті. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія : Право.* 2023. Вип. 37. С. 86 – 93.
3. Новіков Д., Лук'янчиков О. Правові проблеми регулювання праці гіг-спеціалістів в умовах євроінтеграції. *Основні напрямки захисту прав громадян України на працю та соціальний захист в умовах євроінтеграції : тези доповідей і наукових повідомлень учасників XI Міжнародної науково-практичної конференції.* Харків, 2021. С. 97 – 99.
4. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2136-IX [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 21.09.2025).

ФІВКІН Петро

начальник кафедри права національної безпеки та правової роботи Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ІВАЩЕНКО Сергій

доцент кафедри права національної безпеки та правової роботи Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МАЛЬЧИКОВ Володимир

курсант Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У КРИЗОВИХ УМОВАХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Антикорупційна політика держави у кризових умовах набуває особливого значення, оскільки корупція становить одну з ключових загроз національній безпеці, підриває довіру громадян до влади та гальмує соціально-економічний розвиток. Під час воєнного стану і суттєвих трансформацій в Україні успішність боротьби з корупцією впливає не лише на стабільність політичної системи, а й на здатність держави гарантувати належний захист прав громадян та справедливий розподіл ресурсів.

Актуальність дослідження полягає в тому, що саме у періоди суспільних потрясінь та надзвичайних обставин державна антикорупційна політика потребує максимальної ефективності й результативності. Від її дієвості залежить збереження міжнародної підтримки, формування позитивного іміджу країни на світовій арені та підвищення довіри населення до органів влади. У сучасних реаліях питання протидії корупції стає не лише складовою правової політики, а й важливим фактором національної безпеки та стійкості держави.

Державна антикорупційна програма з виконання Антикорупційної стратегії визначає заходи, спрямовані на реалізацію Антикорупційної стратегії, які є обов'язковими для виконання державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами, визначеними виконавцями таких заходів [1]. Основними принципами цієї політики є верховенство права, законність, невідворотність відповідальності за корупційні правопорушення, відкритість та прозорість діяльності органів влади, комплексність і системність заходів, а також співпраця держави з громадянським суспільством та міжнародними організаціями.

Нормативно-правове регулювання боротьби з корупцією в Україні має багаторівневий характер і ґрунтується на Конституції України, яка закріплює основи правової держави та принцип верховенства права. Базовим законодавчим актом є Закон України «Про запобігання корупції» [2], що визначає правові та організаційні засади формування та реалізації державної антикорупційної політики, статус та повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції, Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» [1], що визначає стратегічні напрями та пріоритети у сфері запобігання і протидії корупції. Особливого значення набули спеціальні антикорупційні інституції - Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура та Вищий антикорупційний суд, створені у відповідь на суспільний запит і міжнародні зобов'язання України.

З позиції теорії державного управління визначальними факторами, які вплинули на формування антикорупційної політики у сучасній Україні стали: криза політичної влади, системні прорахунки в реформуванні економіки, зрощування бізнесу і влади, слабкість демократичних традицій, обмеженість інститутів громадянського суспільства, недосконалість антикорупційного законодавства та невизначеність перспектив економічного розвитку країни [3, с. 64].

Виклики антикорупційної політики держави у кризових умовах пов'язані з посиленням корупційних ризиків у сферах, що мають стратегічне значення для забезпечення національної безпеки та суспільної стабільності. Однією з найбільш уразливих сфер залишаються оборонні закупівлі та розподіл гуманітарної допомоги. У період воєнного стану значні фінансові й матеріальні ресурси спрямовуються на потреби сектору оборони та підтримку цивільного населення, що створює умови для порушення процедур закупівель та нецільового використання ресурсів. Такі прояви становлять загрозу для економічної стійкості держави, підривають довіру громадян до органів влади та знижують рівень міжнародної підтримки України.

Окремим напрямом є забезпечення прозорості використання бюджетних коштів. У кризових умовах, коли обсяги державних видатків суттєво зростають, особливої ваги набуває формування ефективних механізмів контролю та аудиту. Недостатня відкритість у сфері бюджетних витрат створює передумови для зловживань службовим становищем, ускладнює здійснення належного громадського нагляду та негативно впливає на рівень легітимності державної політики.

Перспективи розвитку антикорупційної політики держави у кризових умовах визначаються необхідністю комплексного вдосконалення інституційної та правової бази, посилення спроможності спеціалізованих органів та впровадження інноваційних механізмів контролю. В. А. Біленко зазначає, що хоча антикорупційне законодавство й було створено, але військова агресія та сучасні реалії потребують внесення змін і вдосконалення державної антикорупційної політики загалом [4, с. 244]. Важливим напрямом є забезпечення реальної незалежності антикорупційних інституцій, що дозволить їм діяти неупереджено та ефективно навіть у період політичної нестабільності.

Крім того, перспективним залишається розширення застосування цифрових технологій, зокрема систем електронних закупівель, відкритих реєстрів та інструментів моніторингу бюджетних витрат, що забезпечує прозорість процесів та зменшує простір для корупційних зловживань. Значну роль у подальшому зміцненні антикорупційної політики відіграє активізація громадянського суспільства, розвиток інститутів громадського контролю та формування культури доброчесності, яка базується на нульовій толерантності до корупційних практик. Міжнародна співпраця також залишається одним із ключових чинників, що забезпечує імплементацію кращих практик та підтримку у зміцненні антикорупційної інфраструктури.

Таким чином, антикорупційна політика у кризових умовах набуває особливого значення, оскільки від її ефективності залежить не лише внутрішня стабільність держави, а й рівень довіри міжнародних партнерів. Посилення прозорості, удосконалення механізмів запобігання корупційним проявам та підвищення відповідальності посадових осіб створюють передумови для збереження стійкості державних інститутів. Антикорупційна політика в умовах воєнного стану та економічних потрясінь виступає важливим інструментом забезпечення національної безпеки, демократичного розвитку та інтеграції України до європейського правового простору.

Список використаних джерел:

1. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20 черв. 2022 р. № 2322-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. № 38. Ст. 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 14.09.2025).
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2014. № 49. Ст. 2056. Ст. 3186. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 14.09.2025).
3. Новак А. Національна антикорупційна політика: особливості та основні чинники розвитку в умовах сучасного державотворення. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3 (34). С. 62 – 66.
4. Біленко В. А. Шляхи удосконалення антикорупційного законодавства в Україні в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 241–245.

ЧЕРНЄВСЬКА Ольга

курсантка факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (військова частина 9960)

ЦАРЕНКО Сергій

доцент кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (військова частина 9960), кандидат юридичних наук, доцент

ТРУДОВІ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ: ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Дистанційна робота стала сталою практикою на ринку праці України після пандемії COVID-19 та в умовах трансформації економіки й безпекової ситуації. За даними досліджень, у 2021 – 2023 рр. понад 25 % українських компаній хоча б частково перевели персонал на дистанційний формат, і ця тенденція зберігається й надалі, особливо у сфері ІТ, фінансів, консалтингу, маркетингу та освіти. Водночас швидке поширення віддалених форм зайнятості виявило низку істотних прогалин у правовому регулюванні: відсутність єдиних правил організації робочого часу, нечіткі механізми забезпечення працівників технічними засобами, ризики з охорони праці вдома та проблеми інформаційної безпеки. В умовах воєнного стану особливого значення набули ситуації, коли працівники змушені працювати з укриттів або тимчасових місць проживання, які нині майже не враховано українським законодавством.

Першим кроком до врегулювання дистанційної роботи стало прийняття **Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв’язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 р. № 540-ІХ**, яким запроваджено гнучкі форми організації праці та закріплено основи дистанційної роботи [1]. Надалі у **статті 60² Кодексу законів про працю України** було деталізовано правові засади дистанційної та надомної роботи. Наприклад, лише у 2023 р. Державна служба України з питань праці надала офіційне роз’яснення, що при дистанційній роботі роботодавець має право контролювати робочий процес через електронні системи обліку часу, однак не може вимагати постійного перебування працівника на зв’язку поза межами його робочого графіка [2].

Серед головних проблем правового регулювання віддаленої роботи варто назвати: неврегульованість режиму робочого часу, що призводить до конфліктів

через вимоги цілодобової доступності; відсутність державних стандартів облаштування домашнього робочого місця, тоді як у ЄС поширеною є практика обов'язкових чек-листів безпеки; перекладання витрат на обладнання, інтернет та електроенергію на працівників, що вже ставало предметом судових спорів; підвищені ризики витоку даних через використання особистих пристроїв; відсутність у законодавстві чіткого **права працівника на відключення від засобів зв'язку поза робочим часом**, яке вже гарантується у Франції, Іспанії, Італії та Португалії.

Міжнародна організація праці (ILO) ще у 2020 р. рекомендувала державам розвивати «гібридні моделі» праці з урахуванням безпеки та балансу між роботою і приватним життям [3]. **Директива (ЄС) 2019/1152 Європейського парламенту і Ради від 20 червня 2019 р. «Про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі»** закріплює принцип прозорих і передбачуваних умов роботи та підтримує концепцію «права на відключення» [4]. У Португалії з 2022 р. діє закон, що прямо забороняє роботодавцям зв'язуватися з працівником у неробочий час, інакше компанія може отримати штраф.

Для гармонізації українського трудового законодавства з європейськими стандартами доцільно:

- законодавчо закріпити право працівника на відключення від засобів зв'язку поза робочим часом у КЗпП України;
- передбачити обов'язкову письмову форму договору про дистанційну роботу з чітким визначенням прав і обов'язків сторін;
- розробити державні стандарти охорони праці для віддалених робочих місць із прикладними чек-листами безпеки;
- установити єдиний порядок компенсаційних виплат за використання інтернету, електроенергії та зношення техніки;
- включити до трудових договорів обов'язкові вимоги з кібербезпеки, зокрема використання корпоративних VPN, захищених поштових скриньок та службових пристроїв;
- розвивати колективно-договірне регулювання дистанційної роботи.

Запровадження зазначених змін дозволить підвищити рівень захисту трудових прав, зменшити кількість трудових спорів, зміцнити інформаційну та кібербезпеку, сприятиме підвищенню продуктивності завдяки балансу між роботою й особистим життям та наблизить українське законодавство до європейських соціальних стандартів.

Отже, дистанційна робота – це не тимчасове явище, а нова реальність сучасного ринку праці. Для надійного захисту прав працівників необхідно закріпити право працівника на відключення від засобів зв'язку поза робочим часом, чітко врегулювати компенсаційні виплати та створити стандарти охорони праці й захисту даних, що підвищить конкурентоспроможність України та забезпечить соціальний захист працівників у цифрову епоху.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 № 540-IX. URL: <https://docs.dtkr.ua/doc/540-20> (дата звернення: 20.09.2025).

2. Дистанційна робота та гнучкий графік: організовуємо роботу по-новому. URL: <https://news.dtkr.ua/labor/labor-relations/61861-distanciina-robota-ta-gnuchii-grafik-organizovujemo-robotu-po-novomu> (дата звернення: 20.09.2025).

3. International Labour Organization. *Teleworking during the COVID-19 pandemic and beyond*. 2020. URL: <https://www.ilo.org/> (дата звернення: 20.09.2025).

4. Директива (ЄС) 2019/1152 Європейського парламенту і Ради «Про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі» від 20.06.2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1152> (дата звернення: 20.09.2025).

ШАПОВАЛОВА Катерина

доктор філософії з галузі права

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МАТЕРІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Матеріальні гарантії правового регулювання соціального захисту державних службовців розкривають основні можливості та обсяг проведення такого соціального захисту. До матеріальних гарантій правового регулювання соціального захисту державних службовців варто відносити: 1) матеріальна гарантія виплати грошової винагороди державному службовцю; 2) матеріальна гарантія безпечних та комфортних умов проходження державної служби; 3) матеріальна гарантія нівелювання наслідків соціального ризику для державного службовця.

До категорії матеріальних гарантій у системі правового регулювання соціального захисту осіб, зайнятих на державній службі, належить, насамперед, забезпечення їх належного матеріального утримання у формі грошової винагороди. Відповідно до імперативних приписів, закріплених у статті 50 Закону України «Про державну службу», структура заробітної плати державного службовця включає базову складову у вигляді посадового окладу, доплати, зумовлені набутим рангом та тривалістю проходження служби (вислугою років), а також стимулюючі виплати преміального характеру [1].

Вказане забезпечує динамічне нарощування рівня соціального забезпечення державного службовця пропорційно до тривалості його перебування на службі. Водночас нормативне закріплення чіткої структури елементів грошового забезпечення виконує превентивну функцію, мінімізуючи

ризика свавільного втручання з боку керівника органу державної влади у сферу розподілу фонду оплати праці. Разом із тим, варто враховувати специфіку грошового забезпечення окремих категорій службовців.

Спроба законодавчо впровадити окрему, виняткову процедуру реалізації окремих інструментів соціального забезпечення державних службовців має деструктивні наслідки, оскільки створює дисбаланс у системі гарантій, поглиблює внутрішньогалузеву нерівність та відкриває простір для зловживань дискреційними повноваженнями. Наприклад, застосування системи оцінки за ключовими індивідуальними показниками ефективності не лише сприяє формуванню суб'єктивного підходу до їх визначення з боку керівництва, але й переорієнтовує ціннісні орієнтири самого службовця із виконання публічно значимих функцій на реалізацію приватного інтересу через використання службового становища.

До позитивних аспектів зазначеної гарантії слід віднести забезпечення безперервності виплат грошового утримання незалежно від проходження службовцем підвищення кваліфікації, участі в службових відрядженнях або проходження стажування. Такий підхід створює стабільне економічне підґрунтя для безперервного професійного розвитку державного службовця.

Узагальнюючи викладене, слід дійти висновку, що матеріальна гарантія, пов'язана з оплатою праці, становить одне з ключових прав державного службовця, реалізація якого не повинна залежати від політичної кон'юнктури чи економічної турбулентності, оскільки вона забезпечує базову фінансову стабільність та гарантує збереження соціального статусу службовця в системі публічного управління.

Однією з ключових матеріальних гарантій у системі правового забезпечення соціального захисту осіб, які обіймають посади в державній службі, виступає право на забезпечення належних, безпечних і гігієнічно обґрунтованих умов виконання службових обов'язків. Хоча така гарантія має універсальний характер і охоплює широке коло учасників трудових правовідносин, у сфері публічної служби вона набуває особливого змістового наповнення. Найбільш виразною ознакою її публічно-службової специфіки є джерело фінансування, що обмежується рамками державного бюджету. Це зумовлює певну інерційність у модернізації робочих місць, оновленні обладнання або технічних засобів, однак, водночас, виступає гарантією дотримання державних стандартів охорони праці, вимог безпеки й санітарно-гігієнічних норм.

Функціонування зазначеної гарантії є надзвичайно важливим у контексті запобігання виникненню професійних ризиків, у тому числі пов'язаних із втратою працездатності або розвитком захворювань, що мають причинно-наслідковий зв'язок із умовами проходження служби.

Законодавець також передбачає можливість адаптації режиму робочого часу під потреби службовця, зокрема при здійсненні догляду за малолітньою дитиною або непрацездатним родичем. Відповідно до положень статті 56 Закону України «Про державну службу», у таких випадках допускається встановлення

гнучкого графіка або скороченого робочого часу з оплатою, яка відповідає фактичній кількості відпрацьованих годин [1].

Таким чином, гарантія створення безпечних і зручних умов для реалізації повноважень у сфері публічної служби передбачає можливість індивідуального підходу до організації виконання посадових обов'язків відповідно до особистих потреб і життєвих обставин конкретного державного службовця. Водночас така гнучкість реалізації соціальних прав обмежується рамками правового регулювання, що покликане запобігти зловживанням із боку посадових осіб, наділених управлінськими функціями.

Зміст даної матеріальної гарантії полягає в забезпеченні належного професійного середовища, яке сприяє зростанню ефективності службової діяльності, стимулює позитивну мотивацію державного службовця, а також мінімізує вплив несприятливих соціальних чинників, таких як професійне вигорання, фізичне перевантаження чи деструктивний вплив сімейних обставин.

Окрему групу матеріальних гарантій у системі соціального забезпечення державних службовців становлять механізми, спрямовані на подолання наслідків соціальних ризиків, що можуть виникнути внаслідок втрати джерел існування або кардинальних змін умов проходження служби. Йдеться, передусім, про ситуації, пов'язані із завершенням трудової діяльності через досягнення пенсійного віку або структурними трансформаціями в організації державної служби.

Крім того, положення частини другої статті 87 Закону України «Про державну службу» закріплюють важливу гарантію, згідно з якою за службовцем, який тимчасово втратив працездатність, зберігається його посада до моменту повного відновлення здатності виконувати службові обов'язки, що є ще одним проявом стабільності соціального захисту в межах публічної служби [1].

Отже, реалізація відповідної гарантії має на меті мінімізацію негативних проявів, спричинених виникненням соціального ризику, подолати які державний службовець самотійно, з огляду на специфіку та обмеження державної служби, часто неспроможний. Зважаючи на те, що повноцінне відновлення попереднього правового або фактичного стану не завжди є можливим, дана гарантія повинна мати системний, безперервний характер та ґрунтуватися на засадах правової передбачуваності й стабільності соціально-правового регулювання.

Сутнісна природа цієї матеріальної гарантії полягає у наданні державою підтримки у формі соціальної допомоги або ресурсного забезпечення з метою задоволення першочергових життєвих потреб публічного службовця, а також у компенсуванні або ліквідації шкідливих наслідків ризикових життєвих обставин. Якщо обставини дозволяють, така гарантія сприяє частковому або повному поверненню службовця до його попереднього соціального статусу.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2016. №4. С. 43.

ШОПНА Ірина

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ НЕВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Після початку повномасштабної російської збройної агресії виникла потреба у переосмисленні і наповненні новим змістом положення ч.4 ст. 35 Конституції України, відповідно до якого у разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою [1]. Ця тема набуває особливої значущості в умовах воєнного стану, коли від кількості військовозобов'язаних, призваних за мобілізацією, залежить не лише збереження української державності, а й фізичне існування українського народу.

Для громадян України, виконання якими військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням, встановлено можливість проходження альтернативної служби. Однак, відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії цих обмежень [5]. Змін, пов'язаних із заборонаю альтернативної служби під час правового режиму воєнного стану, до Законів України «Про правовий режим воєнного стану», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо обмеження альтернативної служби із вказанням терміну дії таких обмежень не вносилося.

Неможливість проходження альтернативної служби звичайно трактується, виходячи із положень ч.1 ст.1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», відповідно до якої вказаний вид служби запроваджується замість проходження строкової військової служби (яка була скасована у 2024 році). Отже, в умовах воєнного стану представники релігійних організацій несуть військову службу на загальних підставах. Винятком є нещодавно запроваджене бронювання священнослужителі-керівників по одному від кожної організації. У випадку відмови від проходження військової служби інших громадян з релігійних переконань передбачено застосування заходів юридичної відповідальності.

Неоднозначна судова практика, наявність конституційних скарг. Європейський суд з прав людини \сформував орієнтири, за якими відмова від військової служби, мотивована серйозним і непереборним конфліктом між обов'язком служити в армії та совістю людини або її щирими та глибокими, релігійними чи іншими, переконаннями обумовлює застосування ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. («Баятян проти Вірменії» 2009 року, «Канатли проти Туреччини» 2024 року. Виклики сучасності потребують досягнення двох основних цілей: по-перше, збереження рівня додержання демократичних

стандартів, одним із яких є свобода віросповідання, і, по-друге, забезпечення необхідного рівня національної і воєнної безпеки.

Заслуговує на увагу, що Європейська Комісія з питань демократії через право (Венеційська Комісія) у своєму Меморандумі щодо альтернативної (невійськової) служби, прийнятому на її 142-му пленарному засіданні 14 – 15 березня 2025 року, визначила, що альтернативна служба повинна бути реальною альтернативою, не каральною за характером, і відповідати переконанням особи. Вона не повинна тривати довше, ніж звичайна військова служба, і має бути організована таким чином, щоб не створювати надмірних труднощів [8]. Звичайна військова служба під час мобілізації триває до видання Президентом України наказу про демобілізацію, або, у разі, якщо військовослужбовець має передбачені Законом України «Про військовий обов'язок та військову службу» підстави для звільнення – до завершення процедур, передбачених вказаним Законом та іншими актами військового законодавства.

У період правового режиму воєнного стану звільнення військовослужбовців відбувається за віком, за станом здоров'я, на підставі висновку (постанови) військово-лікарської комісії про непридатність до військової служби; за наявності інвалідності і ще декілька умов.

Отже, висловлена Венеційською комісією вимога щодо тривалості альтернативної невійськової служби, яка не повинна тривати довше, ніж звичайна військова служба, в умовах правового режиму воєнного стану означає, що проходження альтернативної служби триває до видання Президентом України указу про демобілізацію. Ми цілком погоджуємося з думкою Венеційської комісії щодо того, що альтернативна служба не має носити характер дискримінації, отже, для додержання принципу пропорційності тривалість альтернативної і звичайної військової служби має бути однаковою. На жаль, за умов збройного конфлікту високої інтенсивності передбачити, коли саме завершаться бойові дії і виникне можливість звільнення військовослужбовців у запас чи відставку, не уявляється можливим. Однак особи, які висловлять бажання скористатися своїм правом на проходження альтернативної служби, є такими ж громадянами нашої держави, як і військовослужбовці, що беруть участь у бойових діях. Отже, невизначеність термінів закінчення альтернативної служби не можна вважати дискримінацією, оскільки близько мільйона військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань перебувають у такому ж саме положенні.

Що стосується висновку Венеційської комісії щодо того, що альтернативна служба має бути організована таким чином, щоб не створювати надмірних труднощів, хотілося б зауважити, що труднощі під час проходження будь-якої публічної служби мають диференціюватися залежно від віку та стану здоров'я особи. У системі військової служби для цього утворено систему військово-лікарських комісій, напрацьовано масштабний інструментарій для визначення придатності громадян до різних видів військової служби. Принципи гуманізму та людиноцентризму, застосовані у системі альтернативної невійськової служби, мають передбачати застосування для здорових осіб і осіб з певними захворюваннями можливості для проходження служби в умовах різної інтенсивності. Отже, проходженню військової служби має передувати військово-лікарська експертиза, за результатами якої буде встановлено непридатність чи повну або часткову

придатність особи до різних видів альтернативної служби. Інституційна система військово-лікарських комісій вже створена, медичні та правові засади їх діяльності напрацьовані, для використання цієї системи для обслуговування потреб альтернативної служби знадобиться декілька змін до правових актів, у тому числі до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затверджене наказом Міністра оборони України від 14 серпня 2008 року № 402. У подальшому проходження альтернативної служби має відбуватися за тими ж робочими графіками, тривалістю робочого тижня і надання відпусток, що й проходження військової служби відповідними особами з повною придатністю та придатністю до служби у військових частинах забезпечення, ТЦК та СП, ВВНЗ, навчальних центрах, закладах (установах), медичних підрозділах, підрозділах логістики, зв'язку, оперативного забезпечення, охорони.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.09.2025)
2. Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України від 12 грудня 1991 року № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (дата звернення: 25.09.2025).
3. Amicus Curiae Brief on Alternative (Non-Military) Service Adopted by the Venice Commission at its 142nd Plenary Session (Venice, 14-15 March 2025). URL: <https://www.venice.coe.int> (дата звернення: 25.09.2025)

ЮСЬКО Артур

*курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування НПУ
Донецького державного університету
внутрішніх справ*

ПАНФІЛОВА-ТУРЧІНА Алла

*старший викладач кафедри цивільного,
трудового права та права соціального
забезпечення Донецького державного
університету внутрішніх справ*

РОЗМЕЖУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКРАДЕННЯ ДИТИНИ (СТ. 146 КК УКРАЇНИ) ТА ВИВЕЗЕННЯ ДИТИНИ ОДНИМ ІЗ БАТЬКІВ ЗА КОРДОН БЕЗ ЗГОДИ ІНШОГО (ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СПІР)

Актуальність теми полягає у необхідності чіткого розмежування кримінально-правових та цивільно-правових механізмів захисту прав дитини, що набуває особливої ваги в умовах воєнного стану та зростання кількості спорів, пов'язаних із виїздом дітей за кордон.

Відповідно до ст. 146 Кримінального кодексу України [1], викрадення людини – це умисне незаконне захоплення і переміщення особи з метою позбавлення її волі. Ключовим елементом є умисел на позбавлення волі. Викрадення малолітнього, з корисливих мотивів чи протягом тривалого часу тягне покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі строком до п'яти років.

В цивільно-правовому спорі вивезення дитини одним із батьків за кордон зазвичай не має на меті позбавлення її волі, а пов'язане з реалізацією батьківських прав щодо виховання та визначення місця проживання дитини. Особливої актуальності ця проблема набула після початку повномасштабної війни, коли діти виїжджали за кордон з одним із батьків без згоди іншого.

Постановою Кабінету Міністрів України № 57 (зі змінами № 179 від 01.03.2022 р.) [2] було спрощено процедуру виїзду: скасовано вимогу нотаріальної згоди другого з батьків; розширено коло осіб, з якими дитина може виїхати (батьки, баба, дід, повнолітні брати і сестри, мачуха, вітчим). Це була крайня міра, вжита державою, для збереження життів дітей у час війни в країні.

Водночас ст. 161 Сімейного кодексу України встановлює, що місце проживання дитини до 10 років визначається за згодою батьків. У разі відсутності згоди спір вирішується судом. Якщо один із батьків не погоджується на вивезення, він може звернутися до суду з позовом про визначення місця проживання дитини або із заявою про повернення дитини на підставі Гаазької конвенції 1980 р. [3] про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.

Функції центрального органу з виконання Конвенції покладено на Міністерство юстиції України, яке забезпечує вжиття заходів для повернення дитини та реалізації права доступу до неї.

Верховний Суд України неодноразово наголошував, що спори щодо місця проживання дитини мають цивільно-правовий характер і не підпадають під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 146 КК України. Велика Палата ВС підкреслює, що вирішення таких спорів повинно ґрунтуватися на принципі забезпечення найкращих інтересів дитини.

В свою чергу, викрадення, спрямоване на незаконне позбавлення волі, тоді як вивезення одним із батьків – на зміну місця проживання. При викраденні існує безпосередня загроза життю та здоров'ю дитини, тоді як при виїзді з одним із батьків така загроза зазвичай відсутня.

Незаконне викрадення дитини є кримінальним правопорушенням, що посягає на особисту свободу. Вивезення дитини одним із батьків без згоди іншого – цивільно-правовий спір, пов'язаний із реалізацією батьківських прав. Таким чином, правове регулювання та механізми захисту у цих випадках істотно відрізняються.

Таким чином, незаконне викрадення дитини є кримінальним правопорушенням, що посягає на особисту свободу, а вивезення дитини одним із батьків без згоди іншого [4] – цивільно-правовим спором щодо реалізації батьківських прав. Правове регулювання та механізми захисту у цих випадках істотно відрізняються.

В умовах війни такі ситуації створюють невизначеність як щодо права дитини проживати з другим із батьків у державі громадянства, так і щодо права батьків брати участь у її вихованні. Після завершення воєнного стану очікується зменшення гостроти цієї проблеми, проте значну роль у врегулюванні спорів може відігравати – медіація. При цьому залишається актуальною потреба у вдосконаленні законодавства, зокрема щодо міжнародного співробітництва у сфері захисту прав дітей.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n927> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Постанова КМУ № 57 від 27.01.1995 р. (зі змінами № 179 від 01.03.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2022-п#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text (дата звернення: 12.09.2025).
4. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n11> (дата звернення: 12.09.2025).

Секція 4.

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ

АФТАНАСІВ Валерія

*студентка навчально-наукового
інституту права та правоохоронної
діяльності Львівського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

РОМАНЦОВА Світлана

*доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ РЕЖИМУ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЩОДО ВАГІТНИХ ЖІНОК ТА МАТЕРІВ З ДІТЬМИ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Історичний аналіз режиму виконання кримінальних покарань щодо вагітних жінок та матерів з дітьми у місцях неволі висвітлює значну еволюцію від суто карального підходу до поступового визнання гуманістичних імперативів. Так, у дореволюційній російській імперії, у складі якої, на жаль, перебувала й Україна, жінки не розглядалися як окрема пенітенціарна категорія, а вагітність не мала жодного впливу на режим тримання [1]. Лише в радянський період, починаючи з 1930-х років, були створені перші будинки дитини при жіночих колоніях, що стало своєрідною реакцією на масове ув'язнення жінок у період репресій. Проте ці заклади функціонували в умовах жорсткої дисципліни, а діти фактично перебували в ізоляції від зовнішнього світу, що суперечило навіть тодішнім уявленням про дитячий розвиток. Слід звернути увагу, що Чернігівська виправна колонія №44, яка функціонує донині, стала одним із прикладів реалізації моделі створення будинків дитини в установах виконання кримінальних покарань, хоча її сучасний формат був запроваджений лише у 2010 році в межах українсько-швейцарського проєкту «Жінки й матері з дітьми в ув'язненні» [2].

У 1970-1980-х роках радянська пенітенціарна система почала визнавати необхідність окремого режиму для матерів з дітьми, що знайшло своє відображення у внутрішніх наказах МВС СРСР, проте ці документи мали закритий характер і не підлягали публічному обговоренню [1]. В Україні ж, після здобуття незалежності перші нормативні акти, які системно регламентували

умови тримання вагітних жінок та матерів з дітьми, були прийняті лише у 2013 році – зокрема, Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Типового положення про будинок дитини при виправній колонії» від 21.03.2013 р. №500/5/219 [3]. Як бачимо, історичний розвиток цього інституту демонструє поступове, але запізнile визнання потреб жінок як окремої пенітенціарної групи.

У контексті сучасної пенітенціарної доктрини питання виконання кримінальних покарань щодо вагітних жінок та матерів з дітьми у місцях позбавлення волі набуває особливої значущості, з огляду на необхідність гармонізації між каральною функцією держави та гуманістичними імперативами прав людини. Принагідно зауважимо, що вказана категорія засуджених становить вразливу соціально-демографічну групу, яка потребує спеціального режимного, медичного та психологічного супроводу, що, своєю чергою, вимагає доктринального переосмислення класичних парадигм кримінально-виконавчого права.

В даному аспекті доцільно зазначити, що чинне кримінально-виконавче законодавство України, зокрема ст. 18, ст. 108, ч. 3 ст. 111, ч. 3, 4 ст. 115, п. 1 ч. 2 ст. 118, ч. 2 ст. 132, ст. 141, ст. 142 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України від 11.07.2003 р. №1129-IV [4], містить окремі положення, які регламентують особливості режиму тримання жінок, у тому числі вагітних та матерів з дітьми віком до трьох років.

Варто звернути увагу, що жінки, взяті під варту, мають право на спільне перебування з дитиною віком до двох років. Така норма закріплена в КВК України та підзаконних нормативних актах. Водночас аналогічне право не передбачене для чоловіків, навіть якщо вони є єдиними опікунами або мають доведений емоційний зв'язок із дитиною [5, с. 4]. Фактично законодавець не визнає чоловіка здатним до догляду за малолітньою дитиною в умовах несвободи, навіть за відсутності об'єктивних фізіологічних обмежень, таких як лактація. Означене породжує доктринальну дискусію щодо гендерної рівності у сфері пенітенціарного батьківства та ставить під сумнів відповідність таких положень принципу недискримінації, закріпленому в міжнародних правових актах. З точки зору правозахисної доктрини, така модель суперечить принципу гендерної рівності та може розглядатися як непряма дискримінація за ознакою статі, що порушує ст. 24 Конституції України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР [6] та ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. у поєднанні зі ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) [7].

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) неодноразово розглядав справи, пов'язані з обмеженням або позбавленням батьківських прав у контексті позбавлення волі. Найбільш релевантним, на нашу думку, є рішення «Hadjhiev v. Bulgaria» [8], у якій Суд визнав порушення ст. 8 Конвенції, оскільки держава не забезпечила належного нагляду за дитиною під час арешту її батьків. ЄСПЛ також наголосив, що держава має позитивний обов'язок гарантувати захист сімейних зв'язків навіть у ситуаціях, коли батьки перебувають під вартою.

Водночас, у справі «Strand Lobben and Others v. Norway» Суд визнав порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з тим, що національні органи влади позбавили матір батьківських прав без належної оцінки її здатності до виховання. ЄСПЛ підкреслив, що втручання у сімейне життя має бути пропорційним, обґрунтованим і заснованим на найкращих інтересах дитини [9].

З позиції порівняльного правознавства, заслуговує на увагу досвід скандинавських країн, зокрема Норвегії та Швеції, де пенітенціарна політика щодо жінок з дітьми базується на принципах ресоціалізації та мінімізації шкоди. Як зазначає В. Humphreys, у скандинавських моделях переважає концепція «пенітенціарного гуманізму», який передбачає створення умов, максимально наближених до вільного життя, охоплюючи можливість проживання з дитиною у спеціальних секторах, доступ до медичних послуг та освітніх програм [10]. В даному аспекті доцільно наголосити, що українська модель виглядає надмірно репресивною, що також суперечить Мінімальним стандартним правилам ООН щодо поводження з ув'язненими [11] та Бангкокським правилам щодо жінок-засуджених [12].

Варто окремо акцентувати увагу на нормативному регулюванні функціонування будинків дитини при виправних колоніях, що передбачено раніше зазначеним Наказом №500/5/219. Наведений документ визначає організаційно-правові засади проживання дітей віком до трьох років разом із матерями, засудженими до позбавлення волі. Проте, на нашу думку, відсутність чітких механізмів контролю за якістю медичних, освітніх та психологічних послуг у таких закладах створює ризики порушення прав дитини. Своєю чергою, пенітенціарна система не повинна перетворюватися на ізольовану інституцію, яка функціонує поза межами загальносоціального контролю.

Список використаних джерел:

1. Орлова Т. В. Жінка в історії України: історіографія ХХ-початку ХХІ ст. *Дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук* (спец.: 07.00.06). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 490 с.
2. У Чернігівській колонії №44 відкрили Будинок матері і дитини. 2010. URL:https://24tv.ua/u_chernigivskiy_koloniyi_44_vidkrili_budinok_materi_i_ditini_n48075 (дата звернення: 10.09.2025).
3. Про затвердження Типового положення про будинок дитини при виправній колонії : Наказ Міністерства юстиції України; Міністерства охорони здоров'я України від 21.03.2013 №500/5/219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0471-13#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 №1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
5. Суслowa О. Гендерна проблематики в пенітенціарній системі України й рекомендації щодо майбутніх стратегій. URL: <https://www.wicc.net.ua/media/gender-penitentiary-ukr.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).

6. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

7. European Convention on Human Rights of 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (date of access: 10.09.2025).

8. Hadziev v. Bulgaria. App 22373/04. Judgement 23.10.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114076> (date of access: 10.09.2025).

9. Strand Lobben and Others v. Norway. App 37283/13. Judgement 10.09.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-195909> (дата звернення: 10.09.2025).

10. Humphreys B. The Nordic carceral system: examining Scandinavian penal exceptionalism. *Nordic Review of International Studies*. 2023. №2. P. 72-83. URL: [137965-Article-Text-320958-1-10-20240116.pdf](https://www.nordicreviewofinternationalstudies.com/137965-Article-Text-320958-1-10-20240116.pdf) (дата звернення: 10.09.2025).

11. The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf (дата звернення: 10.09.2025).

12. 65/229. United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-Custodial Measures for Women Offenders (The Bangkok Rules). URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf (дата звернення: 10.09.2025).

БАГРІЙ Вікторія

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

БОНДАРЕНКО Ольга

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Два роки повномасштабної війни в Україні призвели до масштабних людських втрат, руйнувань і глибоких соціальних потрясінь. Мільйони людей були змушені покинути свої домівки, тисячі загинули чи зазнали поранень, а ціле покоління отримало травматичний досвід війни. Особливо тяжких наслідків зазнали жінки та дівчата, які опинилися серед найуразливіших категорій населення в умовах воєнного конфлікту. Вони становлять понад половину

внутрішньо переміщених осіб і тих, хто потребує гуманітарної допомоги, водночас складаючи більшість серед безробітних. Війна не лише позбавила багатьох жінок засобів до існування, а й суттєво обмежила їхній доступ до безпеки, правосуддя, соціальних і медичних послуг, зокрема у сфері психічного, сексуального та репродуктивного здоров'я [4].

У цих умовах особливо гостро постає проблема гендерно зумовленого насильства, включно із сексуальним насильством, пов'язаним із конфліктом, що дедалі частіше розглядається міжнародною спільнотою як воєнний злочин. Саме тому дослідження гендерно зумовленого насильства в контексті воєнних злочинів є не лише актуальним, а й необхідним для забезпечення справедливості, відновлення прав потерпілих та зміцнення міжнародно-правових механізмів захисту жінок під час збройних конфліктів.

Як зазначає О.В. Зозуля, гендерно зумовлене насильство – це поняття, що охоплює будь-які форми насильства – фізичного, сексуального, психологічного, економічного чи соціокультурного, – які негативно впливають на фізичне та психологічне здоров'я, розвиток і самоідентичність особистості. Основою цього явища є гендерна нерівність, що виникає через соціальні відмінності між чоловіками та жінками. Хоча гендерно зумовлене насильство може торкатися і чоловіків, і жінок, воно непропорційно впливає саме на жінок і дівчат, тому часто ототожнюється з поняттям «насильство щодо жінок» [1, с. 60].

Водночас інші науковці підкреслюють, що гендерно зумовлене насильство – це насильство, вчинене через приналежність людини до певної статі. Згідно з Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, до цього явища належать: фізичне, психологічне, сексуальне, економічне насильство, домашнє насильство, переслідування, зґвалтування, сексуальне домагання, каліцтво жіночих геніталій, примусова стерилізація, примусовий аборт, примусовий шлюб, злочини «в ім'я честі», насильство в інституційному середовищі, насильство у воєнних і постконфліктних ситуаціях, торгівля людьми та гендерна дискримінація [5].

Визнання сексуального насильства під час збройних конфліктів як окремої категорії міжнародного злочину стало важливим етапом у розвитку міжнародного права. Його міжнародно-правове закріплення відбулося наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, що зумовило формування нового підходу до розуміння цього явища в системі міжнародного гуманітарного права [6, с. 117]. Визначальним кроком стало ухвалення Резолюції 1960 Ради Безпеки ООН (2010 р.), у якій уперше було сформульовано правовий зміст терміна «сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом». Документ охоплює як поодинокі, так і масові чи систематичні прояви сексуального насильства – зґвалтування, сексуальне рабство, примусову вагітність і проституцію, що можуть використовуватися як інструмент війни, репресій або залякування.

Ключову роль у правовому регулюванні заборони сексуального насильства в умовах війни відіграє Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. У статті 27 цієї Конвенції закріплено обов'язок поважати особистість, честь, гідність, моральні та релігійні переконання цивільних осіб, а

також безумовну заборону сексуального насильства, примушування до проституції та будь-яких принизливих форм поведінки [2].

Подальшу конкретизацію цих положень здійснюють статті 75 – 77 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, які встановлюють спеціальні гарантії захисту жінок і дітей як найбільш уразливих категорій під час збройного конфлікту. До системи міжнародно-правових джерел, що становлять основу протидії сексуальному насильству у воєнних умовах, належать не лише обов'язкові до виконання договори, а й документи рекомендаційного та програмного характеру: Пекінська декларація та Платформа дій (1995 р.), Загальна рекомендація № 30 Комітету CEDAW, а також Римський статут Міжнародного кримінального суду, який передбачає кримінальну відповідальність за сексуальні злочини у якості воєнних злочинів [7, с. 32].

Згідно зі статтею 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (п. xxii, абз. b, ч. 2), до воєнних злочинів належать: зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша форма сексуального насильства, які становлять грубе порушення Женевських конвенцій [3].

Це положення має принципове значення, оскільки воно не лише юридично визнає сексуальне насильство як серйозне порушення міжнародного гуманітарного права, а й визначає його як окрему категорію воєнних злочинів, що підлягають розслідуванню та покаранню на міжнародному рівні.

Тобто, міжнародне співтовариство остаточно відмовилося від трактування сексуального насильства як «побічного наслідку війни» або «невідворотного прояву збройного конфлікту». Сукупність цих міжнародних документів формує міжнародно-правову основу боротьби з сексуальним насильством у збройних конфліктах, сприяючи не лише захисту жертв, а й запобіганню повторенню подібних злочинів у майбутньому. Визнання гендерно зумовленого насильства воєнним злочином підсилює значення гендерної рівності як складової міжнародної безпеки та прав людини.

Отже, гендерно зумовлене насильство, зокрема сексуальне насильство під час збройних конфліктів, є однією з найтяжчих форм порушення прав людини, що має бути кваліфіковане як воєнний злочин. Міжнародно-правові акти закріплюють обов'язок держав забезпечувати ефективне розслідування таких злочинів і притягнення винних до відповідальності. Забезпечення справедливості для жертв сексуального насильства та посилення гендерно чутливого підходу в системі міжнародного права є важливою передумовою зміцнення миру, безпеки та рівності у світі.

Список використаних джерел:

1. Зозуля О. В. Причини виникнення гендерно зумовленого насильства серед населення України в умовах збройного конфлікту. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Том I. Вип. 50. С. 57 – 64.
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 12.09.2025).

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Міжнародні суди, ООН; Статут, Міжнародний документ, Поправки від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 12.09.2025).

4. Сердюк А. У 2024 році понад 8 мільйонів жінок та дівчат в Україні потребуватимуть гуманітарної допомоги. Організація Об'єднаних Націй України. URL: <https://ukraine.un.org/uk/261357> (дата звернення: 12.09.2025).

5. Що таке гендернозумовлене насильство і хто від нього потерпає. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/28626/2021-12-06-shcho-take-gendernozumovlene-nasylstvo-i-khto-vid-nogo-poterpaie/> (дата звернення: 12.09.2025).

6. Rufanova V., Babanin S. Strengthening international law against sexual violence in armed conflicts: insights from the Russian-Ukrainian War. Pakistan Journal of Criminology. 2024. № 1. P. 111 – 125.

7. Samad K. A. Responsibility of sexual violence under international law. Journal of Social Sciences Review. 2023. № 3. P. 29 – 41.

БАРАНІК Роман

*завідувач кафедри кримінального права та
правоохоронної діяльності Запорізького
національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

У рамках практичного аналізу оціночних понять, які містяться в КПК України, ми хочемо зупинити особливу увагу на спеціальних, тобто тих, які стосуються суб'єктів особливого порядку здійснення кримінального провадження, а саме неповнолітніх. Проблематика злочинності серед неповнолітніх в Україні є одним із явищ, яке вимагає не тільки активної суспільної уваги і розголосу, але і компетентних проактивних і реактивних дій з боку суб'єктів правотворчості і правозастосування. Деренько О. І. вказує, що проблематика злочинності неповнолітніх викликає занепокоєння і стає стимулом пошуку нових засобів її запобігання, ужиття додаткових заходів із боку державних органів і громадськості, які б сприяли протидії і поступовому зменшенню злочинних проявів серед неповнолітніх [1, с. 47]. Саме тому, вкрай важливим є коректне розуміння і застосування оціночних понять в рамках особливого порядку здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Проведемо аналіз окремих оціночних понять, закріплених в КПК, що стосуються неповнолітніх:

— Термін “найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього” може бути трактований різними способами. З точки зору неповнолітнього, який веде антисоціальний спосіб життя, звичайний уклад життя може проявлятися в щоденному вживанні алкогольних чи тютюнових виробів, спілкуванні з

соціальним колом, яке відповідає їх інтересам і розділяє спільні погляди. Часто, в рамках їх звичного укладу життя відсутнє відвідування навчальних закладів, розвиток, читання літератури, спілкування з батьками чи рідними. У них може бути відсутня соціальна відповідальність перед членами їх сім'ї чи педагогами. Будь-яка зміна парадигми їх поведінки, навіть така, що застосована органом правозастосування в рамках кримінального провадження, може бути сприйнята ними як грубе втручання в їх особистий простір, руйнування їх звичного способу життя.

— Термін “відповідає його (неповнолітнього) віковим та психологічним особливостям”. З точки зору неповнолітнього, речі, які відповідають його віковим і психологічним особливостям можуть сприйматися діаметрально протилежно тому, як їх бачать органи правозастосування, психологи і педагоги. У даному контексті також можуть виникнути різні погляди з батьками чи опікунами неповнолітнього, які вважають, що вживання алкогольних напоїв, куріння сигаретних виробів, вжиття нецензурної лексики чи раннє статеве життя є нормальним.

— Термін “заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього”. Дане оціночне поняття складне тим, що негативний вплив на неповнолітнього може бути визначений по різному. До прикладу, джерелом негативного впливу на неповнолітнього можуть бути необхідність спілкування з батьками чи опікунами, які ведуть антисоціальний спосіб життя, відвідування навчального закладу, в якому в рамках порушення навчальної дисципліни і недодержання стандартів навчального процесу формуються деструктивні соціальні групи серед дітей, які об'єднуються на основі спільних протиправних ідей і намірів. Залежно від психологічних особливостей неповнолітнього, негативний вплив може бути викликаний заходами, які є звичними для більшості людей його віку.

— Термін “стан здоров'я та рівень розвитку”. Повинен визначатися лікарями, психологами й педагогами на основі комплексної оцінки. Неповнолітні можуть намагатися приховати або викривити інформацію. Для перевірки стану здоров'я доцільно також залучати фахівця з фізичної культури, який може перевірити неповнолітнього на відповідність виконання вікових нормативів фізичних вправ і загрузок. У той же час, неповнолітній, в рамках проведення подібних перевірок, може старатися применшити чи завищити свої показники як фізичного стану, так і рівня розвитку.

— Термін “інші соціально-психологічні риси особи”. Даний термін у контексті оціночних понять є особливо складним, оскільки одразу передбачає широку можливість суб'єкта правозастосування використовувати його на власний розсуд. Зокрема, ним може охоплюватися те, що неповнолітній, який веде антисоціальний спосіб життя у взаєминах з другими людьми, може проявляти хороше ставлення до тварин. Іншим прикладом може бути схильність до навчання. У таких обставинах перед суб'єктами правозастосування в рамках кримінального провадження, незважаючи на доволі часте надмірне навантаження [2], необхідно приділяти увагу дослідженню окремих аспектів особи неповнолітнього.

— Термін “морально-побутові умови сім’ї”. Проблема тлумачення і оцінки морально-побутових умов сім’ї може бути спричинена тим, що дитина, яка росте в достатніх для належної якості життя умовах, забезпечена всім необхідним для побуту, може зіштовхнутися з тиском, моральним впливом, засудженням і приниженням з боку батьків і опікунів. Відповідна, належна оцінка в даному контексті вимагає від компетентних органів виходу за рамки візуальної оцінки сім’ї і дитини, більш глибокого і комплексного аналізу умов її життя.

— Термін “характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього” Потребує аналізу як кожного заходу окремо, так і їх сукупного впливу на неповнолітнього.

— “Зв’язки і поведінку неповнолітнього поза домом”. Для оцінки потрібно дослідити коло спілкування, захоплення та соціальні групи, які часто приховуються.

— “Шкода інтересам неповнолітнього”. Інтереси можуть визначатися як збереження соціальних зв’язків, навіть деструктивних. Держава ж виходить з необхідності гарантувати права дитини й забезпечити її розвиток.

— “Найбільш доцільні заходи для перевиховання”. Вибір повинен ґрунтуватися на відповідності особистості та віковим особливостям правопорушника.

У результаті проведеного аналізу можемо зробити певні узагальнення. Оціночні поняття КПК України щодо неповнолітніх виконують подвійну функцію: з одного боку, вони створюють простір для індивідуалізації процесуальних рішень, а з іншого – породжують ризики неоднакового тлумачення і застосування норм права.

Проблемність тлумачення таких категорій, як *“звичний уклад життя”*, *“відповідність віковим та психологічним особливостям”*, *“стан здоров’я та рівень розвитку”*, *“інші соціально-психологічні риси особи”*, обумовлена відмінністю поглядів самих неповнолітніх, їхніх батьків, педагогів і органів правозастосування. Це свідчить про необхідність системного залучення міждисциплінарних знань (психології, педагогіки, соціології, медицини) до кримінального процесу.

Ключовим завданням є збалансування інтересів держави та неповнолітнього: з одного боку, держава зобов’язана забезпечити правосуддя та захист прав дитини, а з іншого – має уникати надмірного втручання, яке може руйнувати його звичне середовище і завдавати шкоди розвитку.

Використання оціночних понять у справах щодо неповнолітніх потребує чітких методичних орієнтирів і єдиної судової практики. Саме вироблення таких стандартів Конституційним Судом України, Верховним Судом, а також опора на практику ЄСПЛ (наприклад, щодо захисту інтересів дитини як “найкращих інтересів”) здатні мінімізувати ризики свавільного застосування оціночних категорій.

Список використаних джерел:

1. Деренько О. І. Сучасний стан дослідження і тенденції вчинення корисливих злочинів серед неповнолітніх. *Maritime Security and Defense*. 2023.

№ 2. С. 46 – 50. URL: <https://doi.org/10.32782/msd/2023.2.8> (дата звернення: 11.09.2025).

2. Черней В. В., Чернявський С. С. Запровадження інституту кримінальних проступків у контексті реформування системи досудового розслідування в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. Т. 112, № 3. С. 7 – 14. URL: <https://doi.org/10.33270/01191123.7> (дата звернення: 11.09.2025).

БОНДАРЕНКО Ольга

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЖІНКА ЯК СУБ'ЄКТ СТАЛОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної війни в Україні особливої актуальності набуває дослідження ролі жінки як суб'єкта побудови сталого миру та забезпечення безпеки. Війна суттєво змінює соціальні ролі, підвищує навантаження на жінок, одночасно відкриваючи нові простори для їхньої активної участі у сфері оборони, відновлення та миробудування. У цьому контексті вивчення гендерного виміру миру та безпеки є важливим як для розвитку національної правової доктрини, так і для формування практичних державних політик.

Реалії сьогодення постають перед нами такими, що сучасний світ стикається з багатовимірними викликами. Повномасштабна агресія російської федерації проти України стала одним із наймасштабніших викликів безпеці у XXI столітті. Війна не лише спричинила гуманітарну катастрофу, а й продемонструвала необхідність ширшого залучення жінок до процесів оборони, відбудови та миротворення. Традиційне уявлення про жінку як виключно жертву конфлікту потребує переосмислення. Нині вона є активним суб'єктом забезпечення сталого миру та безпеки, а її роль у протидії війні й у післявоєнному відновленні стає стратегічно важливою. У цьому контексті особливої ваги набуває концепція «Жінки, миру та безпеки», закріплена у Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 та розвинена у подальших міжнародно-правових актах, яка започаткувала міжнародний дискурс про необхідність забезпечення активної участі жінок у процесах врегулювання конфліктів, мирних перемовинах та після конфліктному відновленні.

В Україні виконання цих міжнародних зобов'язань забезпечується шляхом реалізації Національних планів дій з виконання Резолюції 1325, шляхом прийняття таких планів реалізації, які будуть адаптовані до умов повномасштабної війни, зокрема врахування потреб жінок військовослужбовців переселенок, постраждалих від гендерно-зумовленого насильства.

Окрім військової служби, жінки активно діють на «волонтерському

фронті», забезпечують гуманітарну підтримку постраждалих, організовують евакуацію цивільних, беруть участь у міжнародних адвокаційних кампаніях. Така активність свідчить про трансформацію жінки із пасивного об'єкта захисту в активного суб'єкта безпеки.

Наразі можна говорити про існування гендерно-зумовлених викликів воєнного часу, які безпосередньо пов'язані з гендерним аспектом війни:

- використання сексуального насильства як воєнної тактики;
- ризик маргіналізації жінок у процесах мирних перемовин і післявоєнного врегулювання;
- збереження патріархальних стереотипів щодо «допоміжної ролі» жінки у суспільстві;
- зростання навантаження на жінок у сфері догляду, що поєднується із виконанням професійних і військових обов'язків.

Ці проблеми вимагають комплексного підходу, орієнтованого як на захист прав жінок, так і на посилення їхньої спроможності бути активними суб'єктами безпеки. Справжня гендерна рівність передбачає справедливий розподіл ресурсів та створення рівних умов для людини з урахуванням її гендерних потреб. Адже цілком зрозуміло, що належне речове забезпечення жінки, котра виконує бойові завдання, може потребувати більше ресурсів, ніж у випадку створення ідентичних умов для військовослужбовців-чоловіків.

Однак, попри активну участь жінок у бойових діях, вони продовжують стикатися з певними стереотипами та дискримінацією. Їхня військова кар'єра часто обмежується неофіційними бар'єрами, такими як упередження щодо фізичних можливостей або емоційної стійкості. Також існують інституційні перешкоди, наприклад, недостатня кількість можливостей для підвищення у званні або доступу до професійного розвитку [1].

Гендерний розрив у зарплатах в Україні залишається значним: жінки отримують 81,4 грн за кожні 100 грн, які заробляють чоловіки (різниця становить 18,6 %). Не менш важливим питанням є сексуальне насильство, яке жінки зазнають на окупованих територіях або під час бойових дій. Багато випадків залишаються невідомими через страх постраждалих або відсутність зв'язку. Це серйозна проблема, яка вимагає негайної уваги міжнародної спільноти та гуманітарних організацій. Станом на липень 2024 року понад 400 жінок залишалися у полоні. На політичному рівні жінки також стикаються з певними обмеженнями. Попри зростання їхньої кількості в парламенті та уряді (дещо менше 25 % посад обіймають жінки), у ключових структурах влади їх усе ще недостатньо. У Кабінеті Міністрів України жінки складають 24 %, у парламенті IX скликання – 21 %, а серед очільниць комітетів – лише 5 із 23. Роль жінок у воєнні та повоєнні часи завжди була надзвичайно важливою, але часто недооціненою. Під час Другої світової війни радянські жінки виконували ключові функції у військових, промислових і громадських сферах. Однак після війни гендерна рівність поступилася місцем відновленню традиційних ролей. Сьогодні жінки в Україні знову демонструють надзвичайну силу та витривалість. Їхня участь у Збройних силах, гуманітарних ініціативах і відновленні громад є вирішальною для майбутнього України. Проте вони продовжують стикатися з

дискримінацією, гендерними стереотипами та структурними бар'єрами. Для створення справді інклюзивного суспільства необхідно впроваджувати системні зміни у політиці, суспільних установах і законодавстві, які забезпечать жінкам рівні можливості в усіх сферах життя. Це єдиний шлях до побудови сильної та стійкої держави після війни [2].

Жінки, не дивлячись на меншу їх кількість в Збройних силах України, також відіграли ключову роль у захисті України, а їх участь у бойових діях демонструє незламний дух та рішучість українського народу. В умовах гострої бойової ситуації жінки-військовослужбовиці України проявили себе як відважні бійчині, лідерки та стратеги [3].

Жінка у сучасних умовах війни є не лише об'єктом гуманітарного захисту, а й активним суб'єктом формування миру та безпеки. Її участь у воєнних і миротворчих процесах забезпечує більш комплексне бачення відновлення та розбудови суспільства. Саме гендерно збалансоване представництво у сфері безпеки та оборони виступає ключовою умовою сталого миру в Україні та світі.

Список використаних джерел:

1. Борискіна Є. Жінки на передовій історії: роль, виклики та внесок у часи війни та миру. СД Платформа. URL: <https://sdplatform.org.ua/blogs /womonwar> (дата звернення: 11.09.2025).
2. Мусевич Р. Російсько-українська війна: гендерні виклики та упередження. URL: <https://wicc.net.ua/post/rosiys-ko-ukrayins-ka-viyna-genderni-vyukyky-ta-uperedzhennya> (дата звернення: 11.09.2025).
3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 11.09.2025).

ВОЛОБОЄВ Артур

*начальник відділу організації освітнього процесу
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права*

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Російська агресія проти України змусила наукову спільноту переосмислити багато усталених категорій. Зокрема, серед них традиційне розуміння національної безпеки як виключно військово-політичного феномену. Водночас гендерна проблематика, що тривалий час залишалася в межах трудового права та соціального забезпечення, опинилася в центрі безпекових дискусій. Така трансформація відобразила глибші зміни у сприйнятті ролі людського чинника в забезпеченні державної стійкості. Якщо раніше жіночий та чоловічий потенціал розглядався диференційовано, то нинішні реалії вимагають

інтегрованого підходу до людських ресурсів незалежно від статі. Тому наукове осмислення цих процесів зумовлено не стільки теоретичними міркуваннями, скільки практичною потребою правового врегулювання змін, що відбуваються в українському суспільстві.

На нашу думку, підґрунтям для дослідження цього питання є принцип системного аналізу, що передбачає розгляд гендерної політики як елемента більш широкої системи національної безпеки. Інституціональний підхід сприяє аналізу механізмів впровадження гендерних стандартів через функціонування державних інституцій, а соціологічний метод забезпечує врахування суспільних настроїв та готовності до сприйняття змін у традиційних соціальних ролях.

Насамперед слід розуміти, що специфіка української ситуації полягає у необхідності одночасного розв'язання декількох завдань, як-то: забезпечення територіальної цілісності держави, збереження демократичних цінностей та інтеграція до європейської спільноти. Гендерна рівність у такому контексті постає не як самостійна мета, а як інструмент досягнення більш широких стратегічних цілей.

Основою цього є взаємозв'язок між гендерною політикою та національною безпекою – концепцією людської безпеки, що акцентує увагу на індивідуальному вимірі безпекових процесів. Вона доповнюється елементами теорії демократичного миру, згідно з якою внутрішня демократизація суспільства позитивно пов'язана з його зовнішньою безпекою.

Невід'ємною також є концепція мережевої безпеки, що наголошує на необхідності залучення всіх соціальних ресурсів для протидії сучасним загрозам.

Зауважимо, що нормативно-правове забезпечення гендерної політики в Україні формувалося поетапно. Конституційні засади рівності, закріплені у статті 24 [1], створили фундамент для розвитку спеціального законодавства. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [2] конкретизував ці принципи, запровадивши механізми їх практичної реалізації. У свою чергу, воєнний стан став каталізатором якісних змін у підходах до гендерної політики. Державна стратегія забезпечення рівних прав до 2030 року [3], ухвалена в серпні 2022 року, вже враховувала воєнні реалії. Це відобразилося у посиленій увазі до захисту населення в умовах збройного конфлікту, забезпеченні прав внутрішньо переміщених осіб, протидії гендерно зумовленому насильству в надзвичайних ситуаціях.

Міжнародно-правові вектори визначені через положення резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Національний план її виконання [4] в українському контексті набув особливого значення, перетворившись з декларативного документа на практичне керівництво до конкретних дій. Концепція комунікації у сфері гендерної рівності [5] також отримала нове наповнення у зв'язку з необхідністю протидії пропагандистським наративам.

Так, на підставі системного аналізу застосування гендерного підходу можемо виокремити чотири основні напрями його трансформації в безпековій сфері. Кожен має власну специфіку та проблематику, але всі вони взаємопов'язані та впливають один на одного.

Перший напрям – кадровий. Характеризується поступовим залученням жінок до служби в силових структурах. Цей процес супроводжується адаптацією організаційних процедур, створенням відповідної інфраструктури, переглядом стандартів професійної підготовки. Значну увагу привертає психологічний аспект готовності до роботи в гендерно змішаних колективах.

Другий напрям – економічний. Цей напрям пов'язаний із забезпеченням фінансової незалежності жінок як передумови соціальної стабільності, бо воєнні дії істотно змінили структуру зайнятості, примусивши багатьох жінок опановувати нетрадиційні професії. Національна стратегія подолання гендерного розриву в оплаті праці [6] набула в цих умовах безпекового значення.

Третій напрям – психологічний. Він охоплює питання ментальної стійкості суспільства в умовах тривалого конфлікту. Це стосується безпосередньо справедливого розподілу обов'язків та можливостей між громадянами різної статі, сприяє консолідації суспільства, тоді як дискримінаційні практики можуть стати джерелом внутрішніх суперечностей.

Четвертий напрям – інформаційний. Напрямок стосується боротьби з пропагандистськими наративами, що експлуатують традиційні гендерні стереотипи. Адже формування позитивного іміджу України як демократичної держави стає елементом «м'якої сили» у міжнародних відносинах.

Взаємодія вказаних напрямів створює синергетичний ефект, де успіхи в кадровій політиці підкріплюються економічними заходами, а психологічна стійкість суспільства зміцнюється через інформаційну роботу. Між тим проблеми в одному напрямі негативно впливають на решту. Наприклад, кадрова політика наражається на опір консервативних кіл, економічні ініціативи обмежуються браком фінансових ресурсів, психологічна робота стримується інерцією суспільної свідомості, інформаційна діяльність конкурує з потужною ворожою пропагандою.

Міжнародний досвід може надати певні орієнтири для розв'язання цих проблем, проте його пряме запозичення неможливе через відмінності в правових системах, культурних традиціях та безпекових викликах. Кожна країна виробляє власну модель інтеграції гендерного підходу в політику безпеки, враховуючи національні особливості.

Вважаємо, що в Україні інституціоналізація гендерного підходу в безпековій сфері потребує комплексного підходу, де створення посад гендерних радників у силових структурах є лише початковим кроком. Набагато важливішим є зміна організаційної культури, що вимагає тривалої роботи з кадровим складом, перегляду внутрішніх процедур, адаптації освітніх програм.

Фінансове забезпечення гендерних програм також потребує переосмислення. У воєнних умовах необхідно обґрунтовувати економічну ефективність таких інвестицій, їхній внесок у зміцнення національної безпеки. Бо на сьогодні традиційний підхід, що розглядає витрати на гендерну рівність як соціальні видатки, виявляється недостатнім.

Крім того, моніторинг та оцінка ефективності гендерної політики вимагають розробки нових індикаторів. Показники, що використовуються

в мирний час, не завжди адекватно відображають ситуацію в умовах збройного конфлікту. Потрібні методики, що адаптовані до специфіки воєнного стану.

Як наслідок, перспективи розвитку гендерної політики в постконфліктний період залежатимуть від інституційного закріплення досягнутих змін. Наші пропозиції охоплюють спробу концептуалізації взаємозв'язку між гендерною політикою та національною безпекою в умовах воєнного стану, а запропонована чотири-напрямна модель може слугувати основою для подальших наукових досліджень.

Отже, проведений аналіз засвідчує трансформацію ролі гендерної політики в системі національної безпеки України. В умовах воєнного стану вона перестає бути питанням другорядної важливості, перетворюючись на складову стратегії національного виживання.

Правове оформлення цих процесів має базуватися на принципах, закріплених у статті 24 Конституції України [1], враховуючи специфіку воєнного часу, а запропоноване інституційне закріплення позитивних змін забезпечить їхню сталість у постконфліктний період.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.09.2025).

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 11.09.2025).

3. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022 – 2024 роки. Розпорядження КМУ від 12.08.2022 № 752-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.09.2025).

4. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Розпорядження КМУ від 28.10.2020 № 1544-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.09.2025).

5. Концепція комунікації у сфері гендерної рівності. Розпорядження КМУ від 16.09.2020 № 1128-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.09.2025).

6. Про схвалення Національної стратегії подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2023-2025 роки. КМУ від 15.09.2023 № 815-р. *Офіційний*

ВОЛОБОЄВА Злата

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ГАБОРЕЦЬ Ольга

*доцент кафедри оперативно-розшукової
діяльності та інформаційної безпеки
навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції ім. Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету
внутрішніх справ,
доктор філософії, доцент*

ОНЛАЙН-ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Російська збройна агресія проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, суттєво змінила правову систему нашої держави, зокрема з огляду введення воєнного стану, відповідно до Указу Президента України № 64/2022 [1], що сформувало специфічне правове середовище, у якому звичні механізми захисту прав громадян виявилися обмеженими або недоступними. Водночас ці обставини сприяли розвитку електронних правозахисних технологій.

На нашу думку, забезпечення гендерної рівності під час війни стало одним із найскладніших викликів сучасності. Українські жінки опинилися у вкрай складному становищі, коли масова еміграція супроводжувалася ризиками торгівлі людьми, економічна криза спричинила втрату робочих місць, а на тимчасово окупованих територіях практично зупинилося медичне обслуговування. За цих умов електронні засоби правового захисту перетворилися з додаткових сервісів на основні канали доступу до справедливості.

Конституційна основа запровадження електронних рішень безпосередньо ґрунтується на статтях 24 та 64 Основного Закону [2]. Стаття 24 закріплює принцип рівності громадянських прав і свобод, забороняючи дискримінацію за статевою ознакою. Стаття 64 унеможливорює обмеження гарантованих прав навіть під час воєнного стану. Ці конституційні засади зобов'язують державу

пристосовувати правозахисні інструменти до воєнних реалій, і саме цифрові технології стали головним способом виконання цього завдання.

Так, наприклад, масштабне руйнування судової інфраструктури у Маріуполі, Бучі, Ірпені унеможливило роботу звичайних правових інститутів. Електронні системи залишилися єдиним способом реалізації права на судовий захист. Поступово сформувалася розбудова онлайн-платформ таких, як: інформаційно-освітні ресурси, консультаційні служби та системи електронного судочинства. Закон України № 3604-IX від 23 лютого 2024 року [3] запровадив автоматизований розподіл справ через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, що гарантує випадковість формування судового складу та зменшує можливості дискримінації.

Найбільше від цифрової ізоляції постраждали вразливі верства населення. Власний користувацький досвід переконливо свідчить про те, що літні люди серед внутрішньо переміщених осіб об'єктивно не спроможні опанувати складні інтерфейси державних електронних служб, бо процедури цифрової ідентифікації, реєстрації та документообігу вимагають технічних навичок, якими володіє далеко не кожен громадянин.

Також наявність технічного доступу до мережі не розв'язує проблему цифрової нерівності. Основними перепонами досі залишаються: заплутаність інтерфейсів правозахисних вебсайтів, відсутність пристосування для людей з інвалідністю, нестача україномовних посібників та навчальних матеріалів. Люди з вадами зору не можуть скористатися сервісами через відсутність аудіофункцій, користувачі з руховими обмеженнями стикаються зі складною навігацією, а громадяни з когнітивними особливостями – з браком спрощених версій.

Подолання такої цифрової ізоляції потребує втілення принципів універсального дизайну в систему правозахисних платформ згідно з міжнародними стандартами доступності WCAG 2.1 [4]. Це передбачає створення голосових помічників, дотримання вимог доступності, формування альтернативних способів отримання послуг. Без таких заходів конституційні гарантії рівності залишатимуться порожніми обіцянками для багатьох українців.

Крім того, слід зауважити, що систематичні кіберудари по українській критичній інформаційній інфраструктурі породили принципово нову загрозу для роботи електронних правозахисних механізмів. Кожне порушення функціонування онлайн-сервісів спричиняє подвійну шкоду – блокує доступ до юридичної допомоги та компрометує особисті дані користувачів. Прикладом цього є кібератака на Єдиний державний вебпортал електронних послуг «Дія», що показало вразливість урядових інформаційних систем. Попри швидке відновлення роботи платформи завдяки резервним потужностям, інцидент виявив серйозні недоліки у захисті критичної інфраструктури. Такий випадок створив пряму загрозу життю та безпеці осіб, які шукали захисту від гендерного насильства та несанкціонований доступ до їх особистих відомостей.

Для недопущення цього у подальшому в нагоді є поєднання системи управління інформаційною безпекою із криптографічним захистом каналів передавання даних. Тобто забезпечення кібербезпеки через комплексний підхід,

що поєднує технічні, організаційні та правові заходи відповідно до стандартів ISO/IEC 27001 [5].

Отже, як бачимо, онлайн-інструменти забезпечення гендерних прав під час воєнного стану підтверджують свою роль у підтримці правозахисної діяльності. Воєнний стан, попри руйнівний вплив на традиційні правові механізми, прискорив цифрову трансформацію системи захисту прав, а сучасний український досвід пристосовує практичну основу для розбудови модернізованої системи доступу до правосуддя.

Вважаємо, що перспективний розвиток системи захисту гендерних прав у цифровому просторі має охоплює декілька ключових напрямів:

- формування інтегрованої державної платформи захисту гендерних прав із використанням технологій розподіленого реєстру для гарантування надійності та прозорості;
- запровадження технологій захисту персональних даних особливо вразливих категорій населення;
- розбудова ефективних механізмів подолання цифрової нерівності через мережу центрів публічного доступу та програми підвищення цифрової грамотності.

Ці напрями визначають пріоритети державної правової політики як на період воєнного стану, так і на час постконфліктного відновлення, коли електронні інструменти зберігатимуть статус основних механізмів забезпечення доступності до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 11.09.2025).
2. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.09.2025).
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи. Закон України від 23.02.2024 року № 3604-IX. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3604-20#Text> (дата звернення: 11.09.2025).
4. Keyboard Accessible (2.1). *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG)*. URL: <https://www.w3.org/WAI/WCAG21/Understanding/> (дата звернення: 11.09.2025).
5. Стандарт ISO/IEC 27001:2013. Інформаційна безпека, кібербезпека та захист конфіденційності. Системи управління інформаційною безпекою. Вимоги. ISO: *Global standards for trusted goods and services*. URL: <https://www.iso.org/standard/54534.html> (дата звернення: 11.09.2025).

ГОРОШКО Юлія

здобувач ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

ПИЛИПЕНКО Вікторія

доцент кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА БОРОТЬБА З ДИСКРИМІНАЦІЄЮ: ОКРЕСЛЕНІ ПРОБЛЕМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ескалація війни в Україні в 2022 році глибоко вплинула на становище суспільства, знову піднявши на порядок денний питання подолання дискримінації за гендерною ознакою та попередження/подолання наслідків гендерно обумовленого насильства. Вкотре піднялися питання внесення змін до Статуту ЗСУ, зважаючи на зростання кількості жінок в лавах захисників України, особливо у напрямках доступу жінок до посад офіцерського складу, отримання анатомічної уніформи й засобів індивідуального захисту, права вибору жінками місця проходження служби. Хоча, Україна значно розширила можливість участі жінок в обороні держави, знявши обмеження у доступі до військової освіти, внісши зміни до переліку посад, які можуть обіймати жінки-військовослужбовиці (знову ж сюди не потрапили посади офіцерського складу), скасувавши вікові обмеження по контрактній службі [1]. Однак, не врегульованим залишається питання мобілізації жінок, що створює основу для спекуляції цим питанням та використанням його в російській пропаганді.

Кабмін 30 липня 2025 року ухвалив постанову № 916, в якій вперше чітко врегулював процедуру обліку жінок, які здобули медичну або фармацевтичну спеціальність. Відтепер заклади освіти, що готують фахівців у цій сфері зобов'язані протягом семи днів після випуску надати до ТЦК списки таких жінок з метою подальшого їх внесення до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Крім того, випускниці зобов'язані протягом 60 днів самостійно прибути до ТЦК та СП для визначення ступеню придатності до військової служби. Саме в цьому пункті криється нормативна суперечність, адже відсутні конкретні механізми притягнення до відповідальності за неявку протягом 60 днів до ТЦК та СП, хоча й передбачений штраф у разі неявки на рівні з чоловіками. Як наслідок, маємо значний відсоток ігнорування жінками даної норми, що значно викривляє дані про мобілізаційний ресурс держави [2].

Дискусійним залишається питання мобілізації жінок. Нормативно-правові акти, що стосуються військового обов'язку та мобілізації не розрізняють військовозобов'язаних за статтю. Позиція держави наразі чітка: мобілізація жінок станом на зараз не здійснюється, але для мобілізації жінок, які є військовозобов'язаними усі законні можливості наявні.

Ще одним важливим питанням, що актуалізувалося під час війни, є забезпечення умов для всебічної реалізації жіночого лідерства. За результатами звіту Global Gender Gap Україна посіла 62-ге місце серед 148 країн за рівнем доступу жінок до економіки, освіти, здоров'я та виживання, політичних можливостей (порівняно з 2023 роком результат поліпшився на 4 позиції) [3]. Такі постійні успіхи у поліпшенні доступу жінок до важливих сфер життя свідчать про певні успіхи України в забезпеченні умов до реалізації жіночого лідерства. Водночас, у 2023 році Кабмін обмежив виїзд за кордон депутаток місцевих рад, що призвело до складання мандатів депутаток через потребу виїздити за кордон до дітей або у волонтерських справах [4]. Це обмеження показово переважило чоловіче представництво в органах місцевого самоврядування, порушивши вимоги в контексті європейської інтеграції до збереження жіночих квот на рівні 40% в політичній сфері.

Важливим досягненням у сфері протидії та подолання гендерно обумовленого насильства за час війни стала ратифікація й набуття чинності з листопада 2022 року Стамбульської Конвенції. Конвенція прагне запобігти всім формам насильства щодо жінок та домашнього насильства, встановлює механізм для захисту жертв насильства, включаючи чоловіків, дітей, впроваджує кримінальну відповідальність за сексуальне насильство, примусові шлюби, калічення жіночих статевих органів, тощо. Конвенція узгоджує дії між державними органами, поліцією, соціальними службами та неурядовими організаціями для ефективної боротьби з насильством [5].

Таким чином, повномасштабне вторгнення Росії актуалізувало проблему забезпечення гендерної рівності, у першу чергу у сфері обороноздатності, захисту від домашнього насильства та розширення доступу до жіночого представництва в політичному й громадському лідерстві. Законодавець, шляхом ратифікації міжнародних нормативно-правових актів, розширення жіночого представництва у військовій, політичній сферах забезпечує реалізацію намічених цілей з європейської та євроатлантичної інтеграції, незважаючи на виклики й воєнні загрози.

Список використаних джерел:

1. Думанська В. Гендерна рівність за час війни: здобутки та необхідні зміни. Чесно. URL: <https://www.chesno.org/post/5879/> (дата звернення: 20.09.2025).

2. Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо окремих питань ведення військового обліку та призову громадян під час мобілізації : Постанова КМУ від 30.07.2025 р. № 916. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

3. Ремез Дар'я. Для досягнення гендерної рівності знадобиться 134 роки. Global Gender Gap Report. Divoche.media. Незалежний жіночий журнал. URL: <https://divoche.media/2024/06/14/dlia-dosiahnennia-hendernoi-rivnosti-znadobytsia-134-roky-global-gender-gap-report/> (дата звернення: 20.09.2025).

4. Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова КМУ від 27.01.2023 р. № 69. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-pravyl-peretynannia-derzhavnoho-kordonu-hromadianamy-s69-270123> (дата звернення: 20.09.2025).

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 20.06.2022 № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 20.09.2025).

ГУЗЕНКО Олена

*доцент кафедри економіки та публічного управління
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент*

ОКРЕСЛЕННЯ КЛЮЧОВИХ СЕГМЕНТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ НА ПЕРІОД ДО 2030 РОКУ

На даний час в Україні приділяється значна увага питанням гендерної рівності, котра виступає гарантом забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Особливої гостроти дана проблема набирає в умовах наявних воєнних дій в Україні. Очевидним є те, що гендерна рівність в надзвичайних умовах розвитку країни є критично важливою для сталого розвитку, відновлення та забезпечення національної безпеки. Це пов'язано з тим, що саме досягнення відповідного рівня гендерної рівності надає можливість рівної участі жінок і чоловіків у всіх сферах, забезпечує усунення дискримінації, особливо у Збройних силах України, сприяє розвитку ринку праці, а, як наслідок забезпечує повноцінне використання людського потенціалу для захисту та відбудови країни. У вирішенні зазначених проблем провідну роль відіграє позиція законодавця, котрий через правові інструменти створює умови для впровадження заходів зниження рівня гендерної нерівності, чим сприяє зміцненню національної безпеки країни взагалі. Прикладом зазначеного явища виступає Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, котра стала визначальною в обрані напрямку дослідження та підкреслює його актуальність.

Питання гендерної рівності доволі активно досліджується вітчизняними науковцями. Їх увага прикута до розкриття проблем, які виникають в питаннях

гендерної рівності в частині порушень і не дотримання прав жінок і чоловіків. Науковці окреслюють не лише проблематичний аспект, а й визначають напрямки його нівелювання. Так Т. В. Мельник [1] присвятив свої дисертаційні дослідження трансформації образів чоловічого та жіночого у візуальній культурі України періоду незалежності в контексті гендерного аспекту, а Н. В. Ромнов [2] переймався питанням забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки і оборони: імплементація міжнародно-правових стандартів у законодавство України. В свою чергу С. М. Домбровська, В. М. Мороз, Л. М. Грень [3] в монографічних дослідженнях доволі змістовно розкрили питання державного управління забезпечення гендерної рівності в Україні. Натомість Т. І. Власова, І. М. Грабовська, Ю. В. Галицька [4] поглибили дослідження на базі вивчення питань міжнародного та українського актуального гендеру. Разом з тим, в дослідженнях вітчизняних вчених новації законодавчої бази гендеру розкриті фрагментарно.

Важливо наголосити на тому, що ключовою метою Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 [5] року законодавець обрав «...досягнення намічених стратегічних цілей, якими визначаються підходи до формування політики, шляхи розвитку національного механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та які відповідають завданням, установленим у національних Цілях сталого розвитку».

Цінність законодавчого акту полягає в чіткому викладенні стратегічних цілей, котрі сприятимуть комплексному вирішенню питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 в Україні. Пакет законодавчо затверджених стратегічних цілей, основними з яких є [6]:

по-перше, ціль 1. Національний механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків функціонує ефективно в різних сферах суспільного життя та на всіх рівнях прийняття управлінських рішень для відновлення України.

по-друге, ціль 2. Жінки і чоловіки вільні від дискримінації та насильства за ознакою статі, мають рівний доступ до правосуддя.

по-третє, ціль 3. Жінки і чоловіки користуються рівними правами та можливостями людського розвитку у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, спорту.

по-четверте, ціль 4. Жінки і чоловіки беруть рівну участь у різних сферах економічної діяльності, користуються результатами сталого економічного розвитку та мають рівний доступ до всіх видів економічних ресурсів.

На погляд законодавця та фахівців практиків результатом реалізації Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року [5; 6] мають стати:

- застосування системного підходу до реалізації державної політики забезпечення гендерної рівності;
- консолідація дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання при вирішенні проблем гендерної рівності;

- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема в подоланні наслідків повномасштабної війни.

Таким чином, питання гендерної рівності в Україні постійно вивчається законодавцями, науковцями та фахівцями практиками. З метою розв'язання існуючих проблематичних сегментів, які свідчать про явища в суспільстві гендерної нерівності було розроблено та затверджено Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року в країні, котра розвивається в умовах воєнних викликів. Ключовими елементами стратегії стало, чітке окреслення законодавцем мети, стратегічних цілей та надано зміст очікуваних результатів її адаптації. Особливістю законодавчого акту можна вважати врахування негативних явищ воєнного конфлікту в Україні з наданням змістовності існуючих проблем та обґрунтуванням напрямків їх вирішення у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Мельник Т. В. Трансформація образів чоловічого та жіночого у візуальній культурі України періоду незалежності. Гендерний аспект: дис... д-ра філософ.: Спеціальність 034. Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України. Київ, 2023. 238 с.

2. Романова Н. В. Забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки і оборони: імплементація міжнародно-правових стандартів у законодавство України дис. ... доктора філософії: спеціальність 081– Право. Інститут держави і права ім. В. Корецького. Київ, 2024. 235с.

3. Державне управління забезпеченням гендерної рівності в Україні: монографія / Домбровська С. М., Мороз В. М., Грень Л. М. та ін. Х. : НУЦЗУ, 2018. 251 с.

4. Власова Т. І., Грабовська І. М. Галицька Ю. В. Актуальний гендер: міжнародний та український контекст: монографія. Київ : Міленіум, 2018. 132 с.

5. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року: розпорядження КМУ від 12 серпня 2022 р. № 752-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#n15> (дата звернення: 12.09.2025).

6. Деякі питання реалізації Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року: розпорядження КМУ від 2 травня 2025 р. № 439-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-2025-%D1%80#Text>(дата звернення: 12.09.2025).

ЖМУРІНА Олена

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ФРОСІНЯК Руслан

*старший викладач кафедри економіки та
публічного управління навчально-
наукового інституту права та
соціального менеджменту Донецького
державного університету внутрішніх
справ, доктор філософії*

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ПРОЄКТАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Минуло 20 років з моменту ухвалення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [1], який заклав підґрунтя для формування національної гендерної політики. Упродовж цього часу у різних сферах суспільного життя – політиці, економіці, освіті, культурі, розвитку інфраструктури, сфері безпеки та оборони, а також у сімейних відносинах – поступово утвердилися нові стандарти рівноправності.

На сьогодні постала потреба його оновлення у зв'язку зі змінами інституційних підходів, викликами повномасштабної російської агресії проти України та євроінтеграційним курсом країни, на відміну від інших документів державного рівня, які поступово оновлюються та враховують гендерний підхід.

Застосування гендерного підходу в проєктах сталого розвитку громади в умовах воєнного стану вимагає аналізу потреб жінок і чоловіків для виявлення гендерних дисбалансів, забезпечення рівних можливостей та недопущення дискримінації. Це включає врахування особливих потреб уразливих груп, сприяння рівній участі у прийнятті рішень та забезпеченні рівних можливостей для реалізації професійних і сімейних обов'язків, що є критично важливим для стійкого відновлення. Як приклад, застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі дозволяє врахувати гендерні аспекти у процесі планування, виконання та звітування про виконання бюджетних програм та, відповідно, допомагає усунути гендерні розриви, гендерну дискримінацію та негативні тенденції під час надання публічних послуг [2].

Гендерний підхід – це методологія, яка враховує соціально сконструйовані ролі, поведінку, діяльність та ознаки, що вважаються належними для жінок і чоловіків у певному суспільстві. В свою чергу це передбачає проведення аналізу гендерних потреб, тобто визначення різноманітних потреб жінок і чоловіків для забезпечення рівного доступу до ресурсів, послуг та можливостей. Виявлення гендерних дисбалансів шляхом ідентифікації гендерних розривів та

дискримінації в певних сферах, що вимагає аналізу причин та розробки заходів для їх усунення.

Незважаючи на значний вплив повномасштабної російської агресії на регіони та громади України, а також обмеження збору даних, запроваджені воєнним станом, інструменти та методичні рекомендації Уряду України щодо впровадження гендерного підходу залишаються актуальними, доцільними та ефективними для підготовки регіональних і місцевих стратегій розвитку [3]. В Україні створено нормативно-правову основу і запроваджено нові підходи до стратегічного планування та фінансування регіонального розвитку. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації, яка успішно реалізується починаючи з 2015 року, створила нові можливості для розвитку територіальних громад. Новий адміністративно-територіальний устрій та бюджетна децентралізація значно підвищили спроможність місцевого самоврядування. На основі аналізу, досліджень та оцінки ситуації соціально-економічного розвитку країни було визначено актуальні виклики розвитку країни, що потребують постійної координації регіональної політики з політикою відновлення та галузевими політиками з фокусом на територію [4].

Методичні рекомендації з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад розроблено з метою визначення алгоритму застосування гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, в процесі управління територіальною громадою, розроблення та реалізації програм розвитку територіальної громади, а також упровадження механізмів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на рівні територіальної громади та організації діяльності відповідальних фахівців органів місцевого самоврядування з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [5].

Важливо забезпечити рівну участь у прийнятті рішень, щоб голоси жінок були почуті та враховані під час планування та реалізації проектів відновлення, відбудови, а також у процесах управління громадою. Одним із завдань на досягнення ефективного багаторівневого врядування є забезпечення застосування гендерного підходу до процесів стратегічного планування та бюджетування на місцевому рівні, залучення до цього процесу місцевих жіночих організацій, а також осіб, які зазнають різних форм дискримінації [4]. Забезпечення збору даних з розподілом за ознаками статі, віку, місця проживання та іншими необхідними ознаками для їх врахування під час розроблення програм і планів місцевого розвитку, а також формування бюджетів.

В умовах воєнного стану гендерний підхід стає ще більш актуальним для забезпечення сталого розвитку громади. Постає необхідність врахування специфічних потреб уразливих груп, зокрема жінок, дітей та людей похилого віку, які зазнають непропорційного впливу війни. Гендерний аналіз дозволяє врахувати їхні особливі потреби, наприклад, у сфері безпеки, охорони здоров'я,

психологічної підтримки. Різний вплив реалізації нормативно-правових актів на різні групи населення, включаючи маломобільні, не завжди є чітко вираженим.

Ключовим аспектом залишається подолання гендерної дискримінації. Важливо запобігати гендерній дискримінації у доступі до послуг та ресурсів, особливо в умовах обмежених можливостей під час війни. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року спрямована на об'єднання суспільства у розумінні цінностей прав і свобод людини, що забезпечуються та захищаються на основі принципів рівності та недискримінації для всіх жінок і чоловіків, хлопців та дівчат, на консолідацію дій центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [6].

Інтеграція гендерного підходу до планування, як гендерний мейнстрімінг – це підхід до планування, що ставить на перше місце потреби вразливих груп з увагою до їхньої статі, віку та фізичного стану, що особливо важливо для відновлення інфраструктури та міського планування.

Таким чином, інтеграція гендерного підходу у проєкти сталого розвитку громади під час війни сприяє створенню більш інклюзивних, стійких та справедливих громад.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 26.09.2025).

2. Гендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі : практ. посіб. / Т. Іваніна, О. Кисельова, М. Колодій, О. Остапчук, О. Цюпа. Київ : Віваріо, 2020. 88 с. URL: <https://mof.gov.ua/uk/> (дата звернення: 26.09.2025).

3. Інтеграція гендерного підходу при розробці регіональних та місцевих стратегій розвитку в контексті відновлення: інструкція. ООН Жінки в Україні, Київ, січень 2025. URL: <https://surl.li/xsuvqc> (дата звернення: 26.09.2025).

4. Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.24 № 940. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.09.2025).

5. Про затвердження Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад : Наказ Мінсоцполітики від 27 грудня 2022 року № 359. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0359739-22#Text> (дата звернення: 26.09.2025).

6. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 року № 752-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 26.09.2025).

ЗАДНІПРОВСЬКА Анна

*курсант навчально-наукового інституту
№ 3 Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

БУГАЙКО Юлія

*доцент кафедри адміністративної
діяльності навчально-наукового
інституту № 3 Харківського
національного університету внутрішніх
справ, доктор філософії*

ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Гендерно зумовлене насильство є однією з найбільш гострих соціально-правових проблем сучасного світу. Воно може проявлятися у формах фізичного, сексуального, психологічного або економічного тиску, що зумовлені статевою належністю особи. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України масштаби цієї проблеми суттєво зросли, адже війна створює обставини, у яких підвищується рівень вразливості жінок, дітей та чоловіків. Тому, протидія гендерному насильству в умовах воєнного стану набуває не лише правового, а й гуманітарного та безпекового значення.

Гендерно зумовлене насильство – це насильство, яке вчиняється до осіб через їхню стать або стосується переважно осіб певної статі. Це крайній вияв дискримінації за ознакою статі, жертвами якого найчастіше стають жінки [2]. Жертвами та постраждалими від гендерно зумовленого насильства в умовах війни найчастіше стають жінки та дівчата, які зазнають сексуального, фізичного чи психологічного тиску. У зоні ризику також перебувають діти, особливо ті, що залишилися без батьківського піклування, та люди похилого віку, які не можуть себе захистити. До групи постраждалих належать і внутрішньо переміщені особи та біженці, оскільки вони часто опиняються в умовах залежності та вразливості. Також жертвами стають і чоловіки, зокрема військовополонені, над якими застосовують принизливі форми насильства.

В Україні запобігання гендерно зумовленого насильства стає пріоритетом державної політики. Зокрема:

- прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»;
- впроваджено мобільні бригади соціально-психологічної допомоги;
- створено притулки, гарячі лінії, онлайн-платформи для звернень;
- ратифіковано Стамбульську конвенцію у 2022 році.

Україна зобов'язана захищати права жертв ГЗН згідно з:

- Конституцією України (ст. 3 – Людина, її життя і гідність є найвищою соціальною цінністю);

- Стамбульською конвенцією – міжнародний стандарт у сфері захисту від насильства;
- Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;
- Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, які визначають відповідальність за насильницькі дії [4].

Для ефективної боротьби з гендерно зумовленим насильством необхідно підвищувати рівень обізнаності населення через інформаційні кампанії та проведення навчань, тренінгів і просвітницьких заходів. Важливо створити систему підтримки, яка дозволяла б постраждалим швидко знаходити притулок, отримувати психологічну та соціальну допомогу. Крім того, доцільно впроваджувати в навчальні програми шкіл предмети або модулі, присвячені питанням протидії насильству, формуванню поваги до прав людини та безпечної поведінки. Такий комплексний підхід дозволяє не лише захищати постраждалих, а й запобігати новим випадкам насильства в суспільстві.

В грудні 2022 року в Україні почала діяти мережа безпечних просторів «Вільна» для жінок і дівчат, де будь-яка представниця статі могла знайти захист і відпочинок від турбот, негативних новин, стресів та труднощів, а також відновити своє життя і знову знайти щастя. У разі гендерно зумовленого насильства, «Вільна» також надає жінкам та дівчатам інформацію про спеціалізовані служби та психосоціальну підтримку [1].

Програма UNFPA з протидії гендерно зумовленому насильству – це ініціатива міжнародної організації, спрямована на підтримку держави та суспільства у запобіганні насильству, захисті постраждалих та зміні соціальних норм, які сприяють його поширенню.

Починаючи з 2015 року, ця програма працює над розробкою комплексної національної системи реагування та запобігання домашньому та гендерно зумовленому насильству в Україні. Програма надає підтримку Уряду України у зміцненні політичної та правової бази, покращує доступ постраждалих до якісної допомоги та трансформує соціальні норми, які допускають ГЗН в українському суспільстві. В 2020 році UNFPA реалізовує проєкт «Міста та громади, вільні від домашнього насильства», щоб допомогти громадам створити ефективні та стійкі місцеві системи реагування та запобігання домашньому насильству. Проєкт підтримує громади у створенні спеціалізованих служб для постраждалих від домашнього насильства, покращенні міжвідомчої взаємодії, проведення роботи з підвищення обізнаності мешканців громад і втіленні програм з запобігання насильству [3].

Отже, гендерно зумовлене насильство в умовах війни є серйозною загрозою для безпеки та прав людини. Його масштаби зростають через соціальні проблеми, переміщення населення та обмеженість захисних механізмів. Ефективна протидія вимагає підвищення обізнаності, створення системи допомоги постраждалим, правового захисту та освіти, спрямованої на формування культури поваги та безпечної поведінки. Підтримка міжнародних

програм і спільні зусилля держави та суспільства допомагають зменшити насильство та захистити постраждалих.

Список використаних джерел:

1. Грицанюк В. В. Особливості запобігання гендерно зумовленому насильству в Україні. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. № 1. URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/article/view/2659/2550> (дата звернення: 26.09.2025).
2. Департамент соціальної політики Чернівецької міської ради. Протидія гендерно зумовленому насильству. URL: <https://dsp.city.cv.ua/posluhy/inshidopomohy/protydiia-henderno-zumovlenomu-nasylstvu> (дата звернення: 26.09.2025).
3. UNFPA Україна. Програма з протидії та запобігання гендерно зумовленому насильству. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/topics/програма-з-протидії-та-запобігання-гендерно-зумовленому-насильству> (дата звернення: 26.09.2025).
4. Яготинська міська рада. Запобігання та протидія гендерно зумовленому насильству: правові та соціальні аспекти. URL: <https://yagotinmiskarada.gov.ua/news/1745474602/> (дата звернення: 26.09.2025).

КАДАЛА Віталій

доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Гендерна рівність була і залишається актуальним питанням сьогодення, особливо в умовах затяжного збройного конфлікту в Україні. Успішне вирішення проблеми лежить в правовій площині, котра потребує постійного осучаснення в залежності від умов життєдіяльності суспільства, котре потерпає від наявних воєнних викликів. Слід відати належне законодавцю, котрий постійно впроваджує правові ініціативи з метою покращення ситуації та покращення умов дотримання гендерної рівності в контексті всіх аспектів розвитку суспільства в надзвичайних умовах. Беззаперечним є той факт, що дотримання правових норм і стандартів у питаннях гендерної рівності позитивно впливає на забезпечення успішного розвитку всіх сфер функціонування країни. Проте існуючи воєнні виклики вказують на необхідність не лише дотримання вже існуючих правових норм і стандартів, а й працювати над розробкою більш дієвих правових інструментів, здатних позитивно вплинути на кожен ланку розвитку України в майбутньому. Така позиція визначила мету дослідження та підкреслює його актуальність і сучасність.

Питання гендерної рівності в усіх ланках життєдіяльності країни не є новим в дослідженнях наукової спільноти, проте не втрачає своєї актуальності, особливо в умовах сьогодення. Представники наукової спільноти висвітлюють результати своїх досліджень у дисертаційних та монографічних працях, оприлюднюють на конференціях різного рівня та обговорюють на дискусійних наукових форумах. Серед науковців, які присвятили свої праці питанням гендерної рівності варто відзначити таких як К. Б. Левченко, І. М. Сопілко [1], Т. І. Власова, І. М. Грабовська, Ю. В. Галицька [2], С. М. Домбровська, В. М. Мороз, Л. М. Грень [3], Т. В. Мельник та інші. Науковці звертаються до розгляду різних сегментів питання гендерної рівності, проте обмежено подають правовий аспект його регламентування, що і обумовило вибір напрямку дослідження.

Нагадаємо, гендерна рівність у більшості випадків розглядається як принцип, що гарантує жінкам і чоловікам рівні права, можливості та відповідальність у всіх сферах життя. Таке тлумачення понятійної категорії «гендерна рівність» свідчить про те, що:

- по-перше, жодна людина не повинна бути обмежена у своїх можливостях через свою стать чоловічу або жіночу;

- по-друге, кожна особа має право на однаковий доступ до освіти, роботи, політики, охорони здоров'я та суспільного впливу;

- по-третє, кожна людина має право на рівну оплату праці та справедливе розподілення сімейних обов'язків.

Пакет законодавчих актів, які регламентують різні аспекти гендерної рівності, перш за все, має за основу ст. 24 Конституції України [5] яка закріплює рівність чоловіків та жінок. Наступним правовим актом виступає Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [6]. У даному правовому акті законодавець звернувся у ст. 1 увагу на ключові положення, а саме:

- рівні права жінок і чоловіків необхідно розуміти як відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі;

- рівні можливості жінок і чоловіків представляють собою рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків.

Ми вважаємо, особливої уваги заслуговує ст. 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [6], яка деталізує основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків «...утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; запобігання та протидія насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі».

Не менш важливим є розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.10. 2020 р. № 1544-р. «Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року» [7]. Зазначений правовий акт спирається на потужну правову базу, а саме:

- Законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»;

- Указу Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»;

- постанови КМУ від 12 червня 2020 р. № 471 «Про затвердження Програми діяльності КМУ» з метою забезпечення виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», ухваленої Радою Безпеки ООН 31 жовтня 2000 р., та резолюцій Ради Безпеки ООН 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2242, 2467, 2493, які разом формують порядок денний «Жінки, мир, безпека» [7].

Важливо констатувати той факт, що «...за результатами глобального дослідження «Попередження конфліктів, перетворення сектору правосуддя та забезпечення миру», проведеного структурою «ООН – Жінки» встановлено, що розширення прав і можливостей жінок сприяє успіху мирних переговорів і досягненню тривалого миру, пришвидшує відновлення економіки, зміцнює миротворчі операції, підвищує ефективність гуманітарної допомоги та може сприяти протидії насильницькому екстремізму» [7].

Таким чином, питання гендерної рівності в Україні має правову платформу, яка сприяє успішному вирішенню проблем. Крім того, наявність Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року підкреслює актуальність і сучасність актуальних проблем гендерної рівності для країни, котра тривалий час знаходиться в зоні воєнного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Людина, суспільство, держава: гендерний вимір : кол. монографія / за заг. ред.: К. Б. Левченко, І. М. Сопілко. Одеса : Фенікс, 2024. 324 с.

2. Актуальний гендер: міжнародний та український контекст: монографія / Т. І. Власова, І. М. Грабовська, Ю. В. Галицька. Київ : Міленіум, 2018. 132 с.

3. Державне управління забезпеченням гендерної рівності в Україні: монографія / С. М. Домбровська, В. М. Мороз, Л. М. Грень та ін. Х.: НУЦЗУ, 2018. 251 с.

4. Мельник Т. В. Трансформація образів чоловічого та жіночого у візуальній культурі України періоду незалежності. Гендерний аспект : дис... д-ра філософ.: Спеціальність 034. Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України. Київ, 2023. 238 с.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. № 72/1. Спеціальний випуск. (дата звернення 11.09.2025).

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення 11.09.2025).

7. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року» : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від від 28.10.2020 р. № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 11.09.2025).

КНЯЗЬКОВА Любов

*доцент кафедри права Маріупольського
державного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ОСІБ, ПОСТРАДЖАЛИХ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Вторгнення росії на територію України у 2014 року викликало необхідність визначення правового статусу осіб, які постраждали від російської агресії та створення правової основи для розробки механізму захисту їх прав і свобод. Верховною Радою України було ухвалено закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII [1], «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. [2]. Удосконалення законодавства у цій сфері здійснено шляхом прийняття законів України: «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [3], «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення» від 25 квітня 2024 року [4], «Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» від 20 листопада 2024 року № 4071-IX [5] та ін. Крім того прийнято низку підзаконних нормативних актів, які впроваджують механізм захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії. Однак дуже часто акти мають неузгодження та протиріччя, що призводить до дискримінації.

Так, підзаконні нормативно-правові акти, які були прийнятими починаючи з 2014 року, створили різні підходи до виплат пенсії постраждалим внаслідок збройної агресії. Й хоча в цілому політика у цій сфері в останні роки стала більш сприятливою, до осіб, які були облікованими як внутрішньо переміщені особи до повномасштабного вторгнення, продовжують застосовуватись вимоги щодо необхідності проходження фізичної ідентифікації (щопіврічно), застосування окремого порядку щодо виплати заборгованості, тощо. Такі підходи у пенсійному забезпеченні мають дискримінаційний характер та потребують ретельного вивчення.

Слід відзначити, що на сьогодні питання щодо визначення поняття осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України законодавством не врегульовано. Перехідними положеннями Закону України «Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» № 4071-IX [5], передбачено, що Кабінет Міністрів має розробити та надати на розгляд парламенту проєкт закону про підтримку осіб, особистим немайновим правам яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії РФ проти України. Частина 4 статті 10 цього закону визначає, що до повноважень уряду відноситься визначення категорій постраждалих осіб. Це слугуватиме забезпеченню уніфікованого, справедливого і сталого підходу до захисту прав таких осіб. Однак до теперішнього часу коло таких осіб не визначено. Крім того, більшість наукових досліджень у цій сфері в останні роки було присвячено захисту прав саме тимчасово переміщених осіб та біженців. На наш погляд, категорія осіб постраждалих від військової агресії росії проти України не обмежується тільки категоріями внутрішньо переміщених осіб та біженців. Безумовно, до таких категорій відносяться особи, які залишаються на окупованій території чи території активних бойових дій, особи, яким завдано матеріальні та нематеріальні збитки, особи, які зазнали шкоди життю і здоров'ю, депортовані діти та ін. Нормативне визначення та закріплення такої категорії дозволить уникнути їх дискримінації, уніфікувати надання соціального захисту та соціальних послуг.

Національне законодавство у галузі недискримінації представлено перш за все Конституцією України. У статті 24 Конституції України міститься положення про те, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [6].

Як свідчить практика органи пенсійного фонду України пов'язують право на отримання пенсії з наявністю довідки про взяття на облік як особи, яка переміщується з окупованої території. Однак слід відзначити, що Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що ненадання позивачем, який не є внутрішньо переміщеною особою, довідки про взяття його на облік як особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення АТО, не є підставою для невиплати позивачу страхових виплат [7].

Потребує врегулювання питання щодо особливостей державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій росією території України. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод та правовий режим на тимчасово окупованій території України», будь-який акт (рішення, документ), виданий незаконними органами або особами на ТОТ України, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на ТОТ України, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану. Станом на 2025 рік існує виключно судова, хоч і спрощена у 2016 році, процедура встановлення фактів народження та смерті, які відбулися на ТОТ України. У лютому 2023 року у Верховній Раді України був зареєстрований урядовий проєкт закону «Про внесення змін до

деяких законодавчих актів України щодо особливостей державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій російською федерацією території України та за межами України» № 9069 [8]. Законопроектом пропонується низка новел, які дозволять істотно спростити процедуру реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій території України та за кордоном. Але нажаль 17.07.2025 цей законопроект відкликано.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII (зі змінами і доповн.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 24 грудня 2015 року № 921-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-19#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення: закон України від 25 квітня 2024 року 3674-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-20#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Закон України від 20 листопада 2024 року № 4071-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4071-20#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
6. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.09.2018 р. № 243/3505/16-ц. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS181765> (дата звернення: 12.09.2025).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України : Проект Закону України № 9069. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41464> (дата звернення: 12.09.2025).

КУЗЬМЕНКО Ольга

*учений секретар секретаріату Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ; провідний науковий співробітник відділу інформаційно-дидактичного моделювання Національного центру «Мала академія наук України»,
доктор педагогічних наук, професор*

САВЧЕНКО Ірина

учений секретар Національного центру «Мала академія наук України», кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

ДЕМ'ЯНЕНКО Валентина

провідний науковий співробітник відділу інформаційно-дидактичного моделювання Національного центру «Мала академія наук України», кандидат педагогічних наук, старший дослідник

**ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В ОСВІТІ ТА НАУЦІ STEM У ПЕРІОД ВІЙНИ:
БАР'ЄРИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ**

Гендерна рівність є одним із ключових факторів розвитку сучасних освітніх і наукових систем в закладах вищої освіти різного рівня та профілю. В умовах війни питання інклюзивності та забезпечення рівних можливостей набувають особливої актуальності, адже воєнні дії не лише поглиблюють наявні соціальні диспропорції, але й створюють нові виклики для освітнього та наукового середовища в сучасній системі освіти. Особливо це стосується галузей STEM, які відіграють стратегічну роль у відновленні країни після руйнувань та формуванні інноваційної економіки [1].

Метою нашого дослідження є аналіз гендерних бар'єрів у сфері STEM в умовах війни, а також визначення можливостей, які відкриваються для забезпечення гендерної рівності та інтеграції жінок у процеси наукового й освітнього відновлення.

У процесі нашого дослідження окреслено *гендерні бар'єри* щодо STEM напрямів під час війни, а саме:

1. *Обмежений доступ до освіти та ресурсів*: воєнні дії призводять до руйнування інфраструктури, вимушеної міграції здобувачів вищої освіти, науковців, перебоїв у роботі освітніх закладів. За даними досліджень ООН, жінки частіше зазнають переривання освітнього процесу через необхідність виконання

додаткових доглядових обов'язків [2]. Це обмежує їхні можливості у здобутті освіти, зокрема STEM.

2. *Посилення доглядового навантаження*: традиційні гендерні ролі в умовах війни поглиблюються: жінки беруть на себе відповідальність за дітей, літніх людей і поранених. Такий тягар обмежує час і ресурси, необхідні для професійного розвитку у STEM [3].

3. *Правові й соціальні обмеження*: воєнний стан супроводжується новими законодавчими нормами, пов'язаними з мобілізацією, реєстрацією жінок певних спеціальностей, що впливає на їхню участь у науковій та освітній діяльності [4]. Додатково діють культурні стереотипи, які знижують рівень мотивації дівчат обирати інженерні та технічні напрями.

4. *Втрата міжнародних академічних можливостей*: війна ускладнила участь українських науковиць у міжнародних грантових програмах, наукових стажуваннях і проєктах. Це особливо критично для молодих дослідниць, які перебувають на етапі становлення кар'єри [1].

Попри значні бар'єри, війна відкрила й нові можливості для переосмислення гендерної політики в освіті та науці STEM:

1. *Розширення ролей жінок*. У сфері військових технологій, кібербезпеки, інженерії жінки дедалі активніше займають позиції, що раніше вважалися суто «чоловічими». Це сприяє руйнуванню стереотипів та формуванню нових моделей професійної самореалізації [5].

2. *Освітні та цифрові інновації*. Масове використання дистанційних технологій навчання дозволило зберегти освітній процес і забезпечило доступ до знань навіть у кризових умовах. Онлайн-платформи та віртуальні лабораторії створюють нові можливості для жінок у STEM, особливо для тих, хто перебуває за кордоном або є внутрішньо переміщеною особою [6].

3. *Грантова та інституційна підтримка*. Міжнародні програми, зокрема Erasmus+, Horizon Europe, а також українські ініціативи на кшталт «STEM is FEM» та «Науковиці», сприяють розвитку жінок у науці, надаючи фінансування, менторство й освітні можливості [6].

4. *Міжнародна академічна співпраця*. Українські науковиці активно долучаються до глобальних дослідницьких мереж, отримують доступ до ресурсів, стають частиною міжнародних команд. Це не лише сприяє їхньому професійному розвитку, а й інтегрує українську науку у світовий науковий простір [1].

Перехід до пошуку рішень має спиратися на поєднання державної політики, інституційної підтримки та міжнародного досвіду, що дозволяє забезпечити сталість освітніх процесів навіть в умовах воєнних викликів. Важливо, щоб ці стратегії були спрямовані не лише на короткострокове реагування, а й на формування довготривалих механізмів відновлення і розвитку гендерно збалансованого STEM-простору. За таких умов постає потреба не лише у фіксації існуючих проблем, а й у розробленні дієвих стратегій їхнього подолання, а саме:

1. *На політичному рівні* – інтеграція гендерного підходу у державні програми відновлення освіти і науки; створення правових гарантій рівних можливостей для жінок і чоловіків у доступі до STEM.

2. *На освітньому рівні* – впровадження програм менторства для дівчат, гендерно чутливих курсів у ЗЗСО та ЗВО, популяризація успішних історій жінок-науковиць.

3. *На науковому рівні* – створення гендерно збалансованих команд у дослідженнях, пріоритетна підтримка дослідниць, які втратили роботу або ресурси через війну.

4. *На суспільному рівні* – інформаційні кампанії, спрямовані на подолання стереотипів; співпраця з громадськими організаціями та міжнародними фондами для розвитку гендерної рівності у STEM.

Таким чином, війна в Україні загострила існуючі проблеми гендерної нерівності у сфері STEM, проте водночас відкрила нові можливості для трансформацій. Інтеграція гендерного підходу в політику відновлення освіти та науки, розвиток цифрових і освітніх інновацій, а також активна міжнародна співпраця здатні стати основою для формування інклюзивного й стійкого наукового середовища. Забезпечення рівних можливостей для жінок у STEM не лише сприятиме відновленню після війни, але й стане стратегічним ресурсом інноваційного розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Medina T. Women in STEM: The Picture of Ukrainian Universities Against the World Background. *Pedagogical Sciences*. 2023. № 15. Pp. 45 – 59.

2. United Nations. Ukraine War Reports: Women and the Impact on Education. Geneva : UN Press, 2022. 72 p.

3. Gender (In)equality in Ukraine. *International Journal of Social Quality*. 2022. Vol. 13, № 2. Pp. 55 – 70.

4. Ukrainian wartime policy and the construction of women's combatant status. *Women's Studies International Forum*. 2022. Vol. 92. P. 102 – 118.

5. Gender Studies and War Challenges in Resilience of Universities in Ukraine : Project Report. Lund : Lund University, 2023. 95 p.

6. STEM is FEM. Ukrainian Educational Initiative Supporting Girls in STEM. 2023. URL: <https://stemisfem.org> (дата звернення: 18.09.2025).

ЛИСЮК Артьом

*курсант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

МЕЛЬНИЧУК Оксана

*доцент кафедри теорії та історії
держави та права Харківського
національного університету внутрішніх
справ, кандидат економічних наук, доцент*

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Війна посилює гендерну нерівність та створює нові загрози для прав і свобод людини. В умовах війни, Національна поліція України (далі – НПУ) відіграє важливу роль не лише у підтриманні правопорядку, але й у захисті прав усіх громадян, що є ключовим напрямком гендерної політики. Роль НПУ у реалізації цієї політики є багатогранною і охоплює як внутрішні зміни в самій організації, так і зовнішню роботу з населенням. НПУ адаптується до нових викликів, щоб ефективно протидіяти домашньому та сексуальному насильству, торгівлі людьми та іншим злочинам, які набувають особливої гостроти під час воєнного стану, а також сприяє зміцненню гендерної рівності у власних лавах.

На думку А. П. Старухи, особливості діяльності поліції під час воєнного стану полягають у збільшенні навантажень на особовий склад та ризиків, пов'язаних із професійною поліцейською діяльністю. За таких обставин зростає кількість проявів насильства та, як наслідок, призводить до застосування примусу поліцією. Все це, за визначенням науковців, позначається на стані гендерної рівності в поліції, формуючи головну її вразливість перед дією внутрішніх і зовнішніх чинників [3].

Щодо внутрішніх чинників, то НПУ працює над запровадженням гендерної рівності у своїх рядах. Так за дослідженнями А.-М. Ю. Ангеленюк, виділено соціальні потреби жінок НПУ, які є основними. Серед них авторка виділяє: гідна оплата праці на рівні з чоловіками (отримання зарплати, преміювання); безпечні та сприятливі для здоров'я умови праці (різні нормативи здачі фізичної підготовки щодо окремих посадових категорій, до яких належать: слідчі, оперативні працівники, патрульні, спецпідрозділи); соціальна захищеність (отримання додаткових відпусток, нарахування вихідної допомоги при звільненні); сприятливі соціально-трудові відносини; рівні можливості доступу до підвищення кваліфікації з метою освітньо-професійного зростання (нормативне забезпечення щодо підвищення кваліфікації); надання рівних можливостей побудови службової кар'єри, самореалізації, визнанні професійної діяльності [1, с. 30].

Розуміючи, що за часів війни в країні бракує чоловіків, тому їх все більше мають замінити жінки, в тому числі в органах НПУ. За таких умов, як зазначає

А. П. Старуха, зростає увага до певних організаційних змін, в частині забезпечення жінок-поліцейських одностроєм та спорядженням з урахуванням їх анатомічних особливостей та створенням відповідних санітарно-гігієнічних умов на місцях несення служби. Ми вважаємо, що комфортні умови праці для жінок є запорукою їх ефективної праці.

В частині зовнішніх чинників, роль поліції все більше має бути спрямована на боротьбу з домашнім насильством. За даними офіційного вебпорталу НПУ, у 2023 році Національна поліція України зареєструвала понад 291 тис. фактів домашнього насильства, що на 20 % більше, ніж у 2022 році. Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень збільшилась на 80 % (з 1498 до 2701). Окрім того, виявлено на 36 % більше адміністративних правопорушень. Однак, за прогнозами Аналітичного центру МВС на 2024 рік очікується збільшення кількості адміністративних правопорушень до рівня 21 %, а кримінальних до рівня 30 %. Упродовж лише двох місяців 2024 року в Україні зареєстровано на 56 % більше кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством. Динаміка росту серед адміністративних правопорушень менша, на 21 % більше, ніж у 2023 році [2].

Отже, дослідженнями встановлено, що з початком повномасштабного вторгнення рівень насильства в Україні суттєво зріс. Причинами зміни показника є не лише підвищення рівня злочинності, але й підвищення ефективності діяльності Національної поліції України щодо виявлення та розкриття злочинів.

Війна, на нашу думку, посилює гендерну нерівність та створює нові загрози для суспільства. Національна поліція України, адаптуючись до цих викликів, демонструє важливу роль у реалізації гендерної політики. Це проявляється як у внутрішніх трансформаціях для забезпечення рівних прав та можливостей для своїх працівників, так і у зовнішній роботі з протидії зростанню домашнього насильства та торгівлі людьми. Ці зусилля не тільки захищають права громадян, але й сприяють зміцненню довіри до правоохоронних органів в умовах повномасштабної війни.

Список використаних джерел:

1. Ангеленюк А.-М. Ю. Захист соціальних потреб жінок у національній поліції України: окремі правові аспекти. *Актуальні питання соціального захисту співробітників Національної поліції*: матеріали Всеукр. Інтернет – круглого столу, 07 жовтня 2020 року. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2020. С. 29 – 32.

2. Офіційний вебпортал Національної поліції України. URL: <https://npu.gov.ua/news/kilkist-vypadkiv-domashnoho-nasylstva-zroslo-na-20-mvs-ta-parlament-pratsiuiut-nad-posylenniam-vidpovidalnosti> (дата звернення: 26.09.2025).

3. Стахура А. П. Забезпечення гендерної рівності у Національній поліції України під час дії воєнного стану: основні тенденції. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2023. № 9. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-9-01-03/2023-9-01-03> (дата звернення: 26.09.2025).

ЛУНГОЛ Ольга

*завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції ім. Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ШЕВЧЕНКО Андрій

курсант навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції ім. Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ

В епоху активної цифровізації України, що значно була прискорена пандемією, а зараз – викликами воєнного стану, трансформація суспільних відносин набуває безпрецедентних масштабів. Цифрові платформи, від соціальних мереж до державних послуг у застосунку «Дія», стають основним полем для комунікації, професійного зростання та реалізації прав громадян. Однак цей процес має глибоко подвійний характер. З одного боку, він відкриває нові можливості для руйнування застарілих патріархальних моделей, а з іншого – створює нові, технологічно опосередковані механізми для посилення гендерних стереотипів. Розглянемо більш детально вплив цифрового простору на гендерні ролі та стереотипи в сучасному українському суспільстві.

Цифровий простір в сучасному українському суспільстві виступає одночасно як каталізатор та як інгібітор гендерних стереотипів. З одного боку, цифровізація стає потужним каталізатором для поширення ідей рівноправності, надаючи голос активісткам, військовослужбовцям, волонтеркам, які власним прикладом руйнують традиційні уявлення про роль жінки. Соціальні мережі та незалежні медіа стають майданчиком для потужних інформаційних кампаній, що підвищують видимість жінок у секторі безпеки та оборони. Проте, водночас, ці ж платформи є ефективним інструментом для поширення мови ворожнечі та пропаганди, що принижує жінок. Так, аналіз контенту популярних медіа свідчить, що жінки, особливо ті, які займають активну громадську чи політичну позицію, непропорційно частіше стають об'єктами кібербулінгу, що базується на стереотипних уявленнях про їхню «некомпетентність» чи «емоційність». На цій проблемі наголошує Громадська організація «Жінки в медіа», які розробили гайд «Що має робити редакція в перші 24 години після онлайн-атаки на журналістку» [1] у вигляді покрокової інструкції з оцінки рівня загрози, підтримки колеги і

алгоритму дій на противагу у випадках кібербулінгу. Гайд заснований на практиках UNESCO (The Chilling), Coalition Against Online Violence, PEN America, Dart Center for Journalism and Trauma, IWMMF. Матеріал гайду зосереджений на реагуванні на онлайн-напади саме на жінок-журналісток, оскільки, за даними міжнародних досліджень, зокрема ЮНЕСКО, жінки в медіа непропорційно частіше зазнають гендерно зумовленого насильства в онлайн-просторі [1].

Окремої уваги заслуговує проблема алгоритмічної упередженості [2] – феномен, коли системи штучного інтелекту (ШІ) відтворюють та посилюють існуючі в суспільстві упередження. Такі системи на основі ШІ, що все частіше використовуються у різних сферах нашого життя, часто навчаються на історичних даних. Наприклад, якщо історично на певні ІТ-посади частіше брали чоловіків, алгоритм може «навчитись» вважати чоловічу стать релевантним критерієм, автоматично відсіюючи резюме кандидаток-жінок. Таким чином, гендерні стереотипи «зашиваються» в код, набуваючи вигляду об'єктивного технологічного рішення, що значно ускладнює їх виявлення та оскарження в правовому полі. Це ставить перед українським законодавством нове завдання – розробку механізмів аудиту та відповідальності за дискримінаційні дії алгоритмів.

Отже, цифровізація не є гендерно-нейтральним процесом. Вона одночасно створює безпрецедентні можливості для подолання стереотипів і нові, латентні форми їх поширення та закріплення. Для мінімізації ризиків та використання потенціалу цифрових технологій для досягнення фактичної гендерної рівності, необхідно: на законодавчому рівні вдосконалити механізми протидії кібербулінгу та мові ворожнечі, посиливши відповідальність за дискримінаційні висловлювання та онлайн-переслідування; розробити правову базу для регулювання ШІ, яка б включала обов'язковий аудит алгоритмів на предмет гендерної (та іншої) упередженості, особливо у таких «критичних» сферах як працевлаштування, доступ до фінансів та правосуддя тощо; при розробці та впровадженні цифрових державних послуг керуватися принципом інклюзивності, проводячи гендерний аудит на етапі проєктування та впроваджуючи паралельні програми з підвищення цифрової грамотності для жінок із вразливих груп.

Лише комплексний підхід, що поєднує технологічні рішення, якісне правове регулювання та освітні ініціативи, дозволить спрямувати процес цифровізації на побудову справедливого та інклюзивного цифрового суспільства, вільного від гендерних стереотипів.

Список використаних джерел:

1. Алгоритм дій у разі онлайн-атаки на журналістку. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/algorytm-dij-u-razi-onlajn-ataky-na-zhurnalistku/> (дата звернення: 23.09.2025).

2. Горелова В. Ю. Цифрові права: етичні аспекти та виклики. Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. *Науковий журнал*

МОРКВІН Дмитро

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії євроатлантичної інтеграції та правового забезпечення службово-бойової діяльності НГУ навчально-наукового інституту професійної освіти Національної академії Національної гвардії України, доктор філософії в галузі права

ГОХ Ірина

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії євроатлантичної інтеграції та правового забезпечення службово-бойової діяльності НГУ навчально-наукового інституту професійної освіти Національної академії Національної гвардії України

**ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА СІМЕЙНИМИ
ОБСТАВИНАМИ В ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

Повномасштабне вторгнення рф на територію України в лютому 2022 році стало викликом для усього народу України. Обставини, які постали перед державою для збереження цілісності і суверенітету, вимагали змін на всіх рівнях життєдіяльності суспільства та в законодавчо правовому колі. У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/202, затвердженням Законом України від 24.02.2022 року № 2102-IX, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, який в подальшому неодноразово продовжувався [1].

Правовий режим воєнного стану визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [2] де визначено його зміст, порядок введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

За період дії на території України воєнного стану зміни в законодавстві охопили різні напрями в сферах державності, як безпеку, оборону, права людини, соціальний захист та інше. Мабуть саме стрімкі зміни, що викликані

обставинами і часом в період воєнного стану є одним з факторів, що призвів до суперечностей та прогалин в чинному законодавстві країни.

Одним із питань що породжує гендерну нерівність та суперечності в законодавстві, що потребують судового доказування є порушення прав військовослужбовців у сфері оборони та безпеки в праві на звільнення військовослужбовців з військової служби за контрактом у період воєнного стану. Наразі, приділимо увагу змінам у законодавстві, що відбулися вже при дії правового режиму воєнного стану, а саме звільнення військовослужбовців з військової служби за сімейними обставинами передбачених ч. 3 п. 12 статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [3].

У Законі зазначено, що звільнення з військової служби за сімейними обставинами має право «дружина, якщо обоє із подружжя проходять військову службу і мають дитину (дітей) віком до 18 років». Зазначимо, що всупереч Сімейному Кодексу України [4] та іншим нормативно-правовим актам, де визначено рівні права та обов'язки батьків щодо виховання дітей, та незважаючи на гендерну рівність, право на звільнення надається лише дружині. У даному випадку законодавець позбавив права батька (військовослужбовця) – на особисте право виховання дитини та позбавив права на звільнення з військової служби за гендерною ознакою.

Слід нагадати, що гендерна рівність це не тільки про жінок, як вважає окрема частина суспільства, це про рівність чоловіка і жінки в суспільстві, про їх рівні права та обов'язки, про рівні можливості всіх верств населення для досягнення своїх цілей, про забезпечення державою однаковими ресурсами чоловіка та жінку для їх самореалізації в демократичному суспільстві. Також, забезпечення гендерної рівності серед військовослужбовців є одним із основних пріоритетних напрямів державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції відповідно до стандартів та рекомендацій НАТО та фундаментальним принципом Статуту ООН, який було підписано в 1945 році. Україна взяла на себе зобов'язання по виконанню положень міжнародних нормативно-правових документів щодо забезпечення гендерної рівності.

Також, в пункті 3 зазначеної норми Закону зазначено, що звільнення з військової служби має право «військовослужбовці, які мають дитину (дітей) віком до 18 років, якщо другий з батьків такої дитини (дітей) помер, позбавлений батьківських прав, визнаний зниклим безвісти або безвісно відсутнім, оголошено померлим, відбуває покарання в місцях позбавлення волі, а також коли особа самотійно виховує дитину за рішенням суду або запис про батька такої дитини в Книзі реєстрації народжень здійснений на підставі частини першої статті 135 Сімейного кодексу України». Тобто, законодавець в даному випадку чітко визначив умови для звільнення військовослужбовця з військової служби у разі виховання ним неповнолітньої дитини, однак даною нормою законодавець створив суперечності, що потребують доказування в судовому порядку самотійного виховання дитини. Наприклад, жінка чи чоловік, що не перебували у шлюбі чи розлучені при наявності неповнолітньої дитини не мають права на звільнення з військової служби, оскільки законодавець не врахував факт розлучення, не прийняття участі у вихованні дитини одного з батьків та не

проживання батьків разом, як самостійне виховання одного з батьків, чим позбавив одного з батьків, що самостійно виховують неповнолітню дитину, права на звільнення з військової служби у період правового режиму воєнного стану та викликав загрозу порушення принципу дотримання найкращих інтересів дитини. Однак, якщо подружжя розлучено і не проживають разом та чоловік не приймає участі у вихованні дитини, а мати є військовослужбовцем та у період воєнного стану проходить службу мала б мати право на звільнення, щоб забезпечити дитині безпечне місце проживання та належне виховання.

Отже, можна зробити висновок, що на теперішній час відсутній баланс між інтересами держави та правами людини де законодавець, не врахувавши всіх норм чинного законодавства та життєвих обставин, що є у суспільстві позбавив права одного з батьків на право самостійного виховання дитини, забезпечення ним прав дитини на сприятливе для здоров'я, безпечне і захисне середовище, що гарантовані державою та ставить під загрозу права дитини.

Таким чином, чинне військове законодавство потребує вдосконалення у частині забезпечення рівних прав військовослужбовців як чоловіків так і жінок під час дії правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4782025-55909> (дата звернення 05.09.2025).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 05.09.2025).

3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 05.09.2025).

4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 05.09.2025).

НІКОЛАЄНКО Віталій

*викладач кафедри спеціальних
поліцейських дисциплін та базової
загальновійськової підготовки Сумської
філії Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ

У контексті воєнного стану в Україні інституційні механізми реалізації гендерної політики відіграють ключову роль у забезпеченні рівних прав

чоловіків і жінок та протидії дискримінації, об'єднуючи державні структури, міжнародні зобов'язання та громадські ініціативи.

Інституційний механізм державної політики забезпечення рівних прав та можливостей громадян визначено Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.). До суб'єктів формування та реалізації державної політики, визначених цим законом, належать, у тому числі, Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, яким визначено Міністерство соціальної політики України; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; громадські об'єднання [1].

Державні інституції формують основу механізмів реалізації гендерної політики. Урядовий уповноважений з питань гендерної політики (з 2017 р.) сприяє забезпеченню реалізації єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства, координує реалізацію національних стратегій, як от Державна стратегія забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків до 2030 року [2], з операційними планами. Під час воєнного стану вищевказані інституції впроваджують гендерно-чутливе бюджетування (з 2019 р.) та гендерні аудити (з 2022 р.). У ЗСУ в 2019 році спільною директивою Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України запровадили посади радників з гендерних питань, чийми завданнями є: забезпечення рівних прав і можливостей для військовослужбовців і військовослужбовиць; здобуття жінками вищої офіцерської освіти тактичного, оперативного, стратегічного рівня, та можливість кар'єрного зростання у війську; боротьба з дискримінацією, насильством за ознакою статі, сексуальними домаганнями, упередженнями та стереотипами [3].

Україна досягла значних успіхів у питаннях гендерної рівності, особливо після 2014 року, коли було підписано Угоду про асоціацію з ЄС. Це стало каталізатором багатьох змін: вона приєдналася до всіх основних міжнародних договорів у сфері гендерної рівності та прав жінок, зокрема до Конвенції про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнього насильства, відомої як «Стамбульська конвенція» (2022 р.), у 2016 році уряд України затвердив перший Національний план дій України з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 Жінки, мир, безпека [4]; було скасовано перелік заборонених професій для жінок (2017 р.), ратифіковано, запроваджено механізм обов'язкових гендерних квот у списках політичних партій, які балотуються на вибори всіх рівнів (2019 р.), досягнуто значного прогресу у питаннях гендерної рівності у секторі безпеки та оборони, освіти, політиці, медіа тощо [5]. Багато міжнародних організацій, зокрема ООН, ЄС, НАТО та ОБСЄ надають нашій державі релевантну підтримку у цьому питанні. Так структура ООН Жінки оперативно відреагувала на повномасштабне вторгнення Росії в Україну, надавши екстрену допомогу місцевим жіночим громадським організаціям,

активізувала регулярну фінансову підтримку, яка дозволила жінкам-правозахисницям і громадським організаціям, очолюваним жінками, продовжити надавати гуманітарну допомогу ВПО та жінкам-біженкам, протидіяти гендерно зумовленому насильству, а також брати участь у процесах відновлення, планування та миробудування [6].

Громадські організації доповнюють державні механізми, надаючи підтримку в часи війни. Досвід неурядових організацій демонструє, що паралельно з рішеннями та програмами уряду, потреби й запити, зокрема, українок активно закривають жіночі неурядові організації. Серед основних потреб: військова форма для жінок, підписання контракту й пошук посади у Силах Оборони, захист прав жінок у війську, підтримка ветеранок в освіті й саморозвитку [7].

Воєнний стан не зруйнував інституційні механізми, але посилив вразливість і жінок і чоловіків через зміну ролей, гендерно-обумовлене насильство та стереотипи (наприклад, медійний дисбаланс в оцінюванні ролі жінок і чоловіків у ЗСУ). Бар'єри, як от патріархальні норми та брак ресурсів, вимагають посилення гендерної експертизи та програм підтримки чутливих верств суспільства (психологічна допомога, інформаційний баланс та підтримка, кар'єрне консультування, матеріальне забезпечення тощо). Вони демонструють стійкість, але потребують посилення через лідерство, ресурси та інтеграцію інтерсекційного підходу для ефективної протидії дискримінації.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 29.09.2025).
2. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriadom-skhvaleno-derzhavnu-stratehiu-zabezpechennia-rivnykh-prav-ta-mozhlyvostei-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2030-roku> (дата звернення: 29.09.2025).
3. Гендерна радниця ЗСУ. Жінки в армії, боротьба з домаганнями та страх слова «гендер» у політиків – інтерв'ю з Оксаною Григор'євою. URL: <https://nv.ua/ukr/socium/mobilizaciya-zhinok-chim-zaumayetsya-genderna-radnitsya-vikliki-problemi-v-zsu-novini-ukrajini-50509118.html> (дата звернення: 29.09.2025).
4. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1544-2020-%25D1%2580>. (дата звернення: 29.09.2025).
5. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024 : Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, член.-кор. НАН України, д. соц. н. С. Дембіцького. Київ : Інститут соціології НАН України, 2024. С. 205 – 206. URL: <https://drive.google.com/file/d/1bqw3rZ3ajsNJ2l7zBQL5uRjAWO030EYk/view> (дата звернення: 29.09.2025).

6. Підтримка України з боку Жіночого фонду миру та гуманітарної допомоги ООН: ключові результати 2022 – 2025 років. URL: <https://ukraine.unwomen.org/uk/digital-library/publications/2025/08/pidtrymka-ukrayiny-z-boku-zhinochoho-fondu-myr-ta-humanitarnoyi-dopomohy-oop-klyuchovi-rezultaty-2022-2025-rokiv> (дата звернення: 29.09.2025).

7. Жіночі НУО в Україні: сучасні виклики й запити на допомогу. URL: <https://philanthropyinukraine.org/knowledge-hub/publication/zhinochi-nuo-v-ukraini-vyklyky-ta-zapyty-na-dopomohu> (дата звернення: 29.09.2025).

НОВАК Олена

Студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

РАШЕД Юлія

викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ВІЙНА ЯК КАТАЛІЗАТОР ПОШИРЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року докорінно змінило умови життя суспільства, вплинувши не лише на політичну й економічну сферу, а й на внутрішньосімейні відносини. Родина традиційно розглядається як базовий соціальний інститут, у якому формуються відчуття безпеки, турботи та взаємоповаги. Однак у воєнних умовах ця модель зазнає значних викликів. Конституція України визначає непорушність прав і свобод людини (ст. 21) та гарантує захист територіальної цілісності держави (ст. 17), [1]. Проте практика воєнного часу показує, що навіть конституційно гарантовані цінності потребують особливих механізмів забезпечення, зокрема у сфері захисту від домашнього насильства.

Домашнє насильство в українському законодавстві трактується як умисні дії або бездіяльність, що завдають шкоди фізичному, психологічному, сексуальному чи економічному стану постраждалої особи. Важливо, що під це визначення підпадають не лише фактичні дії, а й погрози їхнього здійснення. При цьому характер стосунків між кривдником та жертвою може бути різним –

від подружніх і родинних до ситуацій спільного проживання без юридичного оформлення [2].

Таке розуміння підкреслює комплексний характер проблеми та відображає прагнення законодавця забезпечити захист максимально широкого кола осіб, які можуть зазнати насильства в сімейному середовищі.

За результатами досліджень (К. Л. Бугайчук, В. Г. Дрозд), насильницькі практики у сімейному середовищі формують циклічну структуру, яка повторюється у вигляді своєрідного «замкненого кола». Воно включає такі стадії:

- Фаза наростання напруги. Відбувається поступове накопичення невдоволення та негативних емоцій, які ускладнюють комунікацію між партнерами. Жертва намагається «заспокоїти» агресора, демонструючи поступливість.

- Фаза агресії. Проявляється у вигляді фізичного чи психологічного насильства. Ця стадія супроводжується звинуваченнями, образами, залякуванням, застосуванням сили.

- Фаза виправдань і примирення. Кривдник схильний пояснювати власні дії зовнішніми обставинами або навіть перекладати провину на жертву. Інколи він обіцяє змінитися чи заперечує сам факт насильства.

- Фаза відносної стабільності. Стосунки нібито повертаються до нормального стану, але згодом цикл повторюється.

Характерною тенденцією є скорочення періоду «спокою» та збільшення інтенсивності фаз агресії у випадках, коли насильство не отримує належної протидії [3, с. 164].

Збройний конфлікт створює середовище, яке підсилює вже існуючі соціальні проблеми. Дослідження І. Ф. Літвінової та А. А. Кулакевич показують, що серед військовослужбовців поширеними причинами агресивної поведінки у сім'ї є психічні розлади, зокрема посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), бойовий стрес та депресивні стани [4, с. 221].

Перенесення агресивної моделі поведінки з поля бою у сімейне середовище стає небезпечним явищем, оскільки сім'я сприймається як найближче коло, у якому військовий підсвідомо «відпускає» накопичені емоції.

Війна спричинила тривалу розлуку багатьох сімей: військовослужбовці перебувають на передовій, цивільні змушені виїжджати у безпечніші регіони чи за кордон. Це призводить до втрати емоційного зв'язку, а повернення після довгої відсутності часто супроводжується відчуттям відчуженості у власному домі.

Партнери військових нерідко відчують перевтому через необхідність самостійно забезпечувати сім'ю, піклуватися про дітей та долати побутові труднощі. Така асиметрія у розподілі ролей створює ґрунт для конфліктів.

Посттравматичний стресовий розлад є одним із найважливіших чинників, що обумовлює зростання випадків домашнього насильства. Дослідження підтверджують: військові з діагнозом ПТСР значно частіше схильні до зловживання алкоголем, ніж ті, хто не має цього розладу.

Алкоголь у такому випадку виконує функцію «психологічного знеболювального», але водночас стає каталізатором агресії [4, с. 222].

У поєднанні з економічною нестабільністю та втратою роботи це створює середовище, у якому насильницькі моделі поведінки стають майже «звичними».

Не менш важливим є економічний вимір. Втрата стабільного доходу, зростання безробіття та погіршення соціально-економічних умов змушують родини жити у постійному стресі. За цих обставин насильство може сприйматися як «вихід емоційної напруги».

Водночас культура воєнного часу, де зброя та агресія стають частиною щоденної реальності, поступово нормалізує насильство у суспільній свідомості. Це особливо небезпечно для дітей, які з раннього віку засвоюють патерни агресивної поведінки.

Війна є потужним каталізатором поширення домашнього насильства в Україні. Вона створює умови, у яких проблеми, що існували раніше, набувають гостріших форм. Серед основних чинників, що сприяють ескалації цього явища, можна назвати:

- посттравматичний стресовий розлад та інші психічні розлади;
- соціальну ізоляцію та розлуку з родиною;
- зловживання алкоголем та іншими речовинами;
- економічну нестабільність і втрату роботи;
- культурну нормалізацію насильства у воєнних умовах.

Таким чином, домашнє насильство слід розглядати не лише як індивідуальну трагедію, а як соціальну проблему, що вимагає системної державної політики. Необхідними є комплексні заходи: психологічна підтримка військових і цивільних, програми соціальної адаптації, економічна допомога сім'ям, а також формування нульової толерантності до будь-яких форм насильства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
3. Бугайчук К. Л., Дрозд В. Г. Поняття, види та механізм вчинення домашнього насильства. *Jurisprudence current problems of the development of science: trends and innovations*. 2025. С. 163 – 166.
4. Літвінова І. Ф., Кулакевич А. А домашнє насильство в сім'ях військовослужбовців. *Scientific works of Kyiv Aviation Institute. Series Law Journal "Air and Space Law"*. 2025. С. 220 – 228.

ПАСІЧНИК Наталя

*старший науковий співробітник
секретаріату Вченої ради Донецького
державного університету внутрішніх
справ, доктор історичних наук, професор*

РІЖНЯК Ренат

*завідувач кафедри загальноправових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор історичних наук, професор*

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОЛІТИКИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Проблема досягнення гендерної рівності є однією з Цілей сталого розвитку. Подолання гендерних диспаритетів сприяє соціальній справедливості, стимулює економічний розвиток, розширює можливості для людини та суспільства в цілому. В Україні питання гендерної рівності набуває особливого значення в контексті євроінтеграційних процесів, реалізації міжнародних зобов'язань, а також внутрішніх реформ у сфері прав людини та соціальної політики. В умовах воєнного стану рух в напрямку гендерної рівності не зупиняється, проте, війна виступає одночасно і серйозним викликом, і можливістю просування до гендерної рівності в Україні. З одного боку, війна зміцнює уявлення про традиційні ролі чоловіків як захисників, а жінок як «берегинь», доглядальниць, а з іншого, змінюється роль жінок у суспільстві та країні, передусім у секторі безпеки й оборони, волонтерстві, а також на ринку праці, у підприємництві, жіночому лідерстві тощо. Еклектичність також простежується на рівні політичних і законодавчих процесів і суспільних установ [1, с. 197 – 220].

В Україні забезпечується виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації (CEDAW), резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» та інших міжнародних договорів. У 2022 році Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію, відповідно держава має гармонізувати національне законодавство та внести зміни до підзаконних актів щодо необхідності посилення відповідальності за домашнє насильство. Було схвалено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року (Розпорядження Кабміну від 20 грудня 2022 р. № 1163-р.) та затверджено операційний план заходів на 2022-2024 роки з її реалізації.

Вимірювання рівня гендерної рівності та оцінка динаміки за допомогою складних гендерних індексів виступають важливими елементами аналітичної практики сучасних гендерних досліджень і гендерної політики. Автори цієї публікації, протягом 2022–2025 рр., були виконавцями проекту за програмою Європейського Союзу ERASMUS-JMO-2021-MODULE «Subnational gender equality: balance of EU values and Ukrainian realities» SubGend

(<https://cusu.edu.ua/ua/mizhnarodni-proekty/proiekt-subgend>), в межах якого, було досліджено історію становлення та методологію побудови трьох складних гендерних індексів (Індекс гендерного розвитку, Індекс гендерної нерівності та Індекс гендерного розриву) та обґрунтовано пропозиції щодо регіональних форматів їх застосування [2; 3; 4]. Також, ґрунтовно досліджено вплив гендерних ініціатив на показники гендерної рівності в Україні [5]. Різноманітні гендерні ініціативи суттєво зростали до 2020 року, а в наступні роки (і до теперішнього часу) кількість ініціатив різко зменшується, проте позитивно діє ефект мультиплікації. Застосування кореляційного аналізу з використанням коефіцієнтів кореляції Спірмена засвідчило значний вплив активностей з гендерної проблематики на показники соціально-економічного розвитку, зокрема на тривалість життя (за даними до 2022 року), рівень освіти та доходи чоловіків і жінок. Гендерні ініціативи мають позитивний вплив на середню кількість років навчання серед жінок, заохочують дівчат обирати технічні спеціальності та продовжувати навчання, проте, загальний рівень доступу до освіти в Україні вже є досить високим і не потребує кардинальних змін у цій сфері. Гендерні активності сприяють підвищенню рівня доходів як серед жінок, так і серед чоловіків, що може бути результатом програм, спрямованих на боротьбу з дискримінацією на ринку праці, підтримку жіночого підприємництва та гендерно-орієнтованого бюджетування. Загалом, гендерні ініціативи в Україні сприяють підвищенню якості життя та економічної незалежності жінок, а також позитивно впливають на суспільне здоров'я.

Важливим національним досягненням у сфері вимірювання стану гендерної рівності в країні стало розроблення Індексу гендерної рівності в Україні за стандартами ЄС (2025 р.), який являє собою комплексний аналіз за шістьма ключовими сферами: робота, гроші, знання, час, вплив і здоров'я. Згідно з результатами такого аналізу наша країна на 20-му місці серед рейтингу 28 країн ЄС + Україна [6]. Ця адаптація європейської методології сприятиме залученості України до реалізації Стратегії гендерної рівності ЄС і гармонізації гендерного виміру під час повоєнної відбудови.

Таким чином, в умовах сучасних викликів, спричинених війною, соціально-економічною кризою та необхідністю відбудови країни на принципах рівності та інклюзивності, гендерний вимір у політиці відновлення та розвитку України є надзвичайно важливим для досягнення справедливого розподілу ресурсів, створення рівних можливостей та подолання структурних бар'єрів, що зумовлюють дискримінацію. Дослідження кількісних та якісних показників гендерної рівності дозволяє оцінити ефективність політики гендерної рівності та визначити проблемні аспекти, які потребують подальших удосконалень, а гендерні ініціативи позитивно впливають на майбутні перспективи зростання.

Список використаних джерел:

1. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія / За ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, член.-кор. НАН України, д. соц. н. С. Дембіцького. Київ : Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с.

2. Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я. Прогностичний аналіз індексу глобального гендерного розриву для України. *Статистика України*. 2022. № 3 – 4. С. 98 – 108.

3. Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я. Статистичний аналіз індексу гендерної нерівності за регіонами України. *Статистика України*. 2024. № 1. С. 32 – 46.

4. Гендерні виміри України: адаптація гендерних індексів на субнаціональний рівень : монографія / К. С. Акбаш, Н. О. Пасічник, Р. Я. Ріжняк. Кропивницький : «КОД», 2025. 306 с.

Indicators in Ukraine: Impact Analysis of Gender Initiatives. *Statistics of Ukraine*. 2025. Vol. 108 (1). P. 59 – 68.

6. Індекс гендерної рівності в Україні. URL: <https://uwf.org.ua/gender-equality-index/> (дата звернення: 12.09.2025).

ПРОНІНА Оксана

доцент кафедри державного управління
та місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного
університету, кандидат наук з
державного управління, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Вітчизняну нормативно-правову базу з питань гендерної рівності у трудових правовідносинах складають: Конституція України, Кодекс законів про працю України, закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про зайнятість населення», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про оплату праці», «Про відпустки», «Про охорону праці» та інші, а також постанови Кабінету Міністрів України та укази Президента України у цій сфері.

Для кожної людини, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Відповідно до ст. 24 Конституції України [1] громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Це означає що одним із основних завдань нашої держави є забезпечення рівності громадян у всіх суспільних відносинах, зокрема у трудових. Забезпечення гендерної рівності є дуже важливим елементом розвитку сучасної демократичної держави, особливо сьогодні, коли в Україні триває війна з російським агресором. Тому наша держава повинна потурбуватися не тільки про закріплення цього принципу на законодавчому рівні, а й про механізми забезпечення його на місцях та варіанти захисту для громадян у разі його порушення.

Не зважаючи на існуючі законодавчі акти, як міжнародні, так і національні, залишаються питання, які не врегульовані та потребують свого вирішення.

Зокрема, для жінок, як і раніше, існують реальні перепони в багатьох сферах, зокрема на ринку праці, де їх частка у високооплачуваних секторах невинно скорочується. Жінки слабше представлені на керівних посадах і серед тих, хто приймає політичні та управлінські рішення.

Відповідно до ст. 21 Кодексу законів про працю України «забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання [2].

У зв'язку з військовою агресією росії, в Україні Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 було введено правовий режим воєнного стану, який також вплинув на характер трудових відносин, в тому числі й з жінками. Так, Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX [3] були внесені зміни щодо праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, де у ч. 1 ст. 9 дозволяється залучати жінок до таких робіт за їх згодою, але є певні винятки – це окрема категорія жінок, а саме: вагітні та ті, які мають дитину віком до 1 року.

Також на розвиток указаних вище міжнародних документів та положень Конституції України було прийнято Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [4], основна мета якого «досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України». Щодо трудових відносин, то в цьому Законі визначено принцип рівності жінок та чоловік у працевлаштуванні, підвищення кваліфікації, просуванні у кар'єрі, отриманні однакової оплати праці, якщо вони знаходяться на рівнозначних посадах, та мають однакову кваліфікацію та ін.

Водночас для досягнення гендерної рівності в Україні необхідно не тільки закріпити принцип рівності шляхом прийняття відповідних норм законодавства, а й створити ефективний механізм реалізації цих норм. Оскільки формування дієвого організаційного механізму забезпечення реалізації гендерної політики, тобто ефективної політики рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, є обов'язковою умовою для діяльності демократичної незалежної правової держави, розвитку усвідомленого громадянського суспільства та перспективи європейської інтеграції.

Що стосується оплати праці, то в Україні, згідно з даними Державної служби статистики, протягом 2022 р. середньомісячна заробітна плата зросла проти показника 2021 р. на 6,1 % – з 14 016 грн до 14 859 грн. Найбільшого рівня середньомісячна зарплата досягла за підсумками IV кварталу – 16 477 грн. У зв'язку з воєнними діями, Державна служба статистики не має можливості проводити відповідні обстеження. Між тим, у 2021 р. у жінок середньомісячна заробітна плата була на 18,4 % нижча, ніж відповідний показник у чоловіків (13802 грн – у жінок і 16912 грн – у чоловіків) [5].

Водночас слід зазначити, що сьогодні в умовах воєнного стану державою робляться певні кроки стосовно питань боротьби з дискримінацією працівника. Так, 12 травня 2022 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників» за № 2253-IX (набув чинності 27.05.2022), який розроблено з метою посилення захисту прав працівників внаслідок реалізації домовленостей, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014), імплементації окремих положень актів законодавства ЄС, міжнародно-правових актів Міжнародної організації праці.

В основі українського законодавства, що регулює питання гендерної рівності у трудових правовідносинах лежать міжнародно-правові документи, в яких визначено підходи до становлення рівних гендерних прав. Для досягнення гендерної рівності в Україні необхідно не тільки закріпити принцип рівності шляхом прийняття відповідних норм законодавства, а й створити ефективний механізм реалізації цих норм. Оскільки формування дієвого організаційного механізму забезпечення реалізації гендерної політики, тобто ефективної політики рівних прав та можливості для жінок і чоловіків, є обов'язковою умовою для діяльності демократичної незалежної правової держави, розвитку усвідомленого громадянського суспільства та перспективи європейської інтеграції.

Міжнародні організації й сьогодні наголошують на актуальності гендерної проблематики в Україні, незважаючи на наявність міжнародних і національних нормативно-правових актів, покликаних вирішувати проблеми гендерної нерівності на ринку праці. Брак послідовності, системності та злагодженості спільних зусиль державних інституцій і організацій громадянського суспільства перешкоджає досягненню значних зрушень у подоланні гендерної нерівності. Встановлено, що сьогодні в умовах повномасштабної війни державою вже робляться певні кроки у цьому напрямку, які спрямовані насамперед на те, щоб адаптувати до сьогодення сферу праці та трудові відносини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Дод. № 50. Ст. 375.

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 05.09.2025).

4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 05.09.2025).

5. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.09.2025).

РІЖНЯК Ренат

завідувач кафедри загальноправових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор історичних наук, професор

ПАСІЧНИК Наталя

старший науковий співробітник секретаріату Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор історичних наук, професор

СНІСАРЕНКО Ірина

доцент кафедри мовної підготовки, Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

ВИКЛИКИ ВІЙНИ ДЛЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Російсько-українська війна – це не лише військове або політичне зіткнення, а й протистояння різних історичних, культурних і правових наративів, усвідомлення яких важливе для розуміння особливостей цієї війни. Науковці часто використовують словосполучення «війна ідентичностей», які є принципово відмінними у російської федерації та в Україні. Росія відстоює і нав'язує іншим власну імперську модель розвитку та утримання України в сфері свого впливу [1, с. 158 – 159]. Україна захищає свій суверенітет, національну ідентичність, територіальну цілісність і Європейську інтеграцію, яка для багатьох українців виступає символом демократії, економічного зростання, прав людини. Демократичною цінністю виступає і гендерна рівність, котра є не результатом, а умовою ефективного розвитку сучасного суспільства.

У гендерних наукових розвідках війни та безпеки дослідники відзначають взаємозв'язок війни, мілітаризації та патріархатності, висновуючи поглиблення гендерної нерівності під час війни [2, с. 197 – 198], відзначаючи адаптивні зміни правового базису в умовах воєнного стану [3], багатофакторний вплив війни на

українське суспільство та громадян України [4], адаптуючи гендерні індекси на субнаціональний рівень [5; 6]. Війни впливають на гендерні відносини та гендерну політику, на структуру економіки та зайнятість, на сімейні стосунки, на поширені в українському суспільстві уявлення про фемінність і маскуліність тощо. Але, ступінь впливу війни на гендерну рівність під час воєнного стану і після закінчення війни потребують подальшого ґрунтовного вивчення, оскільки Україна ввійшла в повномасштабну війну зі сталими державними політиками гендерної рівності, активною просвітницькою роботою з гендерної проблематики в різних сферах, позитивною динамікою у скороченні гендерних розривів, розвиненим феміністичним рухом.

Стисло окреслимо актуальність вивчення гендерних аспектів війни та деякі виклики для гендерної рівності, зумовлені воєнним станом. Актуальність досліджень гендерованості війни потрібна:

- для цілісного уявлення про війну та її наслідки для людей різної статі, віку, майнового стану, професійної належності, місця проживання, гендерної ідентичності;
- для протидії поширення гендерних стереотипів під час війни;
- для підвищення ефективності реалізації різноманітних соціально-гуманітарних програм;
- для розуміння того, що сексуальне насильство – це світова проблема прав людини, воєнний злочин і геноцид.

Розвідки гендерованості війни сприяють формуванню багатовимірного погляду на конфлікт, доповнюючи офіційні звіти та аналітику людським виміром війни, що допомагає зрозуміти, як війна трансформує життя людей, розкриває їхню стійкість та прагнення до виживання. Документуючи їхні історії та свідчення, ми формуємо національну пам'ять та історію нашої держави.

Незавершений характер війни створює значні обмеження щодо аналізу й прогнозування викликів щодо трансформації гендерних відносин. Масштаби демографічних, структурних змін, гендерні виміри стану економічно активного населення, динаміку доходів, гендерні розриви в оплаті праці та розподілі посад важко оцінити через обмеженість (або відсутність) даних державної статистики. Проте результати різноманітних національних і міжнародних досліджень засвідчують трансформацію гендерних відносин структурного рівня в умовах війни, таких як: зміни на ринку праці, зменшення поширеності гендерних фахових стереотипів, зростання чисельності жінок у галузях безпеки та оборони, зниження реальних доходів жінок у високо фемінізованих сферах, зміни у структурі сім'ї та сімейних відносинах та ін. Спостерігаються виклики щодо гендерної рівності у сфері прийняття суспільно-політичних рішень: з одного боку підвищилася активність жінок при прийнятті рішень (волонтерство, управління ресурсами територіальних громад), а з іншого – централізована влада військових адміністрацій реалізується переважно чоловіками.

Таким чином, в умовах сучасних викликів, спричинених війною, відбувається трансформація гендерних відносин структурного рівня, проте чітка поляризація гендерних ролей не прослідковується.

Список використаних джерел:

1. Орлова Т. В. Гендерні аспекти російської агресії проти України. *Проблеми всесвітньої історії*. 2017. № 1 (3). С.158 – 165.
2. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія / За ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, член.-кор. НАН України, д. соц. н. С. Дембіцького. Київ : Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с.
3. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с.
4. Вовк С. О., Бадер А. В. Багатофакторний вплив війни на українське суспільство та громадян України: системний аналіз політичних, соціальних, психологічних і економічних складових. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. Вип. 4. С. 30 – 37.
5. Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я. Статистичний аналіз індексу гендерної нерівності за регіонами України. *Статистика України*. 2024. № 1. 32 – 46.
6. Гендерні виміри України: адаптація гендерних індексів на субнаціональний рівень : монографія / К. С. Акбаш, Н. О. Пасічник, Р. Я. Ріжняк. Кропивницький : «КОД», 2025. 306 с.

СНІЖКО Софія

курсантка факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ДРОБЕНКО Діна

викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Донецького державного університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гендерна рівність є фундаментальною цінністю демократичного суспільства, яка водночас має безпосередній вплив на рівень стійкості держави та її здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам [1]. В умовах війни це питання виходить на перший план, оскільки забезпечення рівних прав і

можливостей для жінок і чоловіків стає не лише соціальною чи правозахисною задачею, а й одним із ключових чинників національної безпеки. Україна, яка перебуває у стані збройної агресії з боку росії, стикається з новими викликами у сфері дотримання прав людини, зокрема гендерної рівності [2]. Саме тому формування та реалізація ефективної гендерної політики під час воєнного стану має стратегічне значення для виживання та розвитку держави [3].

У сучасних дослідженнях з безпекознавства дедалі частіше наголошується на тісному зв'язку між гендерною рівністю та рівнем безпеки [4]. Чим вищий рівень дотримання прав жінок і чоловіків, тим стабільнішим є суспільство. Рівність у доступі до ресурсів, освіти, працевлаштування й політичної участі створює умови для зниження соціальної напруги та формування довіри до державних інституцій [1]. В умовах війни мобілізація людського потенціалу є життєво важливою, і будь-які обмеження за ознакою статі знижують ефективність держави у протидії зовнішнім загрозам [3].

Український досвід підтверджує цю тезу. Жінки активно долучаються до оборонних процесів, виконують військову службу, займаються волонтерством, медичною допомогою, підтримкою внутрішньо переміщених осіб [2]. Їхня діяльність є не лише допоміжною, а й стратегічно важливою, оскільки забезпечує функціонування критично важливих сфер суспільного життя. Гендерна рівність у такому контексті постає умовою ефективної мобілізації людських ресурсів для досягнення спільної мети – захисту незалежності та територіальної цілісності України [1; 3].

Разом із позитивними змінами війна принесла й низку серйозних загроз у сфері забезпечення прав людини. Однією з найбільш небезпечних є зростання рівня гендерно зумовленого насильства [4]. Воно має як внутрішній, так і зовнішній вимір: з одного боку, під час бойових дій зростає побутове насильство, з іншого — зафіксовані численні випадки використання сексуального насильства як інструменту війни на окупованих територіях. Такі злочини підривають морально-психологічний стан суспільства, створюють атмосферу страху й недовіри, а відтак становлять пряму загрозу національній безпеці [3].

Крім того, війна супроводжується посиленням дискримінаційних практик щодо внутрішньо переміщених осіб, особливо жінок і дітей [2]. Вони стикаються з проблемами працевлаштування, доступу до соціальних послуг, належних умов проживання. Недостатній рівень захисту цих груп може призвести до соціальної маргіналізації, що, у свою чергу, послаблює єдність суспільства [1].

Важливою умовою реалізації гендерної рівності є активна участь жінок у прийнятті політичних і безпекових рішень [2]. Український контекст демонструє поступове збільшення ролі жінок у державному управлінні, але їхня присутність у керівних структурах залишається недостатньою [3]. Міжнародний досвід доводить, що країни з вищим рівнем залучення жінок до управління демонструють кращі результати у сфері безпеки й відновлення після конфліктів [4]. Жіночий погляд на проблеми війни та відновлення допомагає формувати більш комплексні та збалансовані рішення, які враховують потреби різних соціальних груп.

Зокрема, участь жінок у процесах миротворчості та відбудови сприяє швидшому встановленню довіри між громадянами й владою, що є критично важливим у період післявоєнного відновлення [4]. Таким чином, розширення доступу жінок до прийняття рішень є не лише кроком до справедливості, а й інвестицією в довгострокову стабільність держави [2; 3].

Після завершення воєнних дій перед Україною постане масштабне завдання відновлення зруйнованих міст і сіл, відбудови економіки та соціальних інститутів [1]. У цьому процесі надзвичайно важливо враховувати гендерний аспект. Рівний доступ жінок і чоловіків до ресурсів, освіти, роботи та соціальних послуг сприятиме справедливому розвитку та зниженню соціальної напруги [2]. Водночас ігнорування цих питань може призвести до поглиблення нерівності й маргіналізації певних груп населення [4].

Гендерно чутливий підхід дозволяє створити інклюзивні умови для всіх членів суспільства, що зміцнює соціальну згуртованість і сприяє ефективному відновленню [1; 3]. Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації, які надають Україні не лише матеріальну, а й експертну підтримку у впровадженні сучасних стандартів гендерної політики [4].

Гендерна рівність у період воєнного стану є ключовим чинником забезпечення національної безпеки України [1; 2; 3]. Вона сприяє ефективній мобілізації людських ресурсів, протидії дискримінації та насильству, зміцненню соціальної згуртованості й формуванню довіри до державних інституцій [4]. Участь жінок у прийнятті рішень та реалізація гендерно чутливої політики у відбудові громад створюють умови для сталого розвитку й довгострокової стабільності [2].

Таким чином, гендерна політика має розглядатися не як допоміжний напрям соціальної політики, а як стратегічна складова обороноздатності держави. Реалізація принципів гендерної рівності допоможе Україні не лише вистояти у війні, а й закласти основи для побудови демократичного та справедливого суспільства після перемоги.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-вр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
4. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 груд. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 22.09.2025).

ОКРЕМИЙ АСПЕКТ ГЕНДЕРНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Соціологічні дослідження останніх років підтверджують висновки, щодо наявності гендерної дискримінації в українському суспільстві. В цілому результати досліджень підтверджують прояви дискримінації жінок в багатьох сферах життя – сімейній, сексуальній, економічній та політико-управлінській. Глобальні рейтинги показують, що Україна посідає 81 місце у рейтингу Global Gender Gap 2022 року, що свідчить про актуальність проблеми гендерної нерівності. Сучасний стан гендерної нерівності в Україні погіршився через воєнний стан, який суттєво вплинув на забезпечення рівності прав і свобод людини. Права жінок стали вразливішими внаслідок вимушених переселень чи виїзду в інші країни. Серед причин гендерної нерівності поряд з економічною нерівністю, політичною нерівністю, що пов'язана з недостатнім представництвом жінок та дискримінацією на ринку праці, слід окремо виділити закорінені у загальній свідомості людства стереотипи жіночої меншовартості, сформовані у ході історичного культурного розвитку суспільства.

Як влучно зазначає дослідник Майкл Кімел, „гендер є не просто системою класифікації за допомогою якої біологічні істоти чоловічої і жіночої статі сортуються, розрізняються і соціалізуються в еквівалентні статеві ролі. Гендер також висловлює універсальну нерівність між жінками і чоловіками. Коли ми говоримо про гендер, ми також говоримо про ієрархію, владу і нерівність, а не лише про звичайну відмінність” [1].

Проте, проблема гендерної нерівності має глибокі культурно історичні корені, уявлення про які дає праця Ф. Енгельса “Походження родини, приватної власності і держави” [2]. Останній безспідставно вважав, що пригнічене становище жінки – наслідок не її біологічних властивостей, а соціальних відносин, які можна історично прослідкувати і, ймовірно змінити.

В контексті подальшого дослідження звернемо увагу на ситуацію гендерної стратифікації у країнах арабського світу. Остання полярна: від закріплення норм права щодо рівності у законодавстві та участі жінок в освіті й кар’єрі до істотних обмежень прав жінок в країнах, де їм потрібен дозвіл чоловіка на пересування, роботу, отримання паспорта та виїзд за кордон. Хоча, іслам покращив статус жінки в порівнянні з доісламськими часами, але в багатьох країнах зберігається чоловіче домінування, і виконання жіночих прав залежить від місцевих законів, традицій, культури, корупційного впливу тощо.

Оскільки, безпосередньо Коран містить не лише релігійні та моральні норми, а і норми права, то останні в тій чи іншій мірі імплементуються до світських законів, обмежуючи майнові та особисті права жінок. Яскравим прикладом є обмеження майнових прав жінок на спадщину, ці права

супроводжуються певними обов'язками та відмінностями у частках спадщини, які відображають гендерно нерівну структуру суспільства.

Вказані раніше, притаманні країнам ісламу, притиснення жінок, вкрай негативно сприймаються в світі, у тому числі в Україні. Водночас більш детальний аналіз загальних норм Цивільного права України свідчить про наявність і в нашому законодавстві відлуння впливу історично традиційного уявлення про меншу роль жінок.

В Україні основними законодавчими актами покликаними забезпечити гендерну рівність є Конституція України (стаття 24 закріплює рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя), а також Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» №2866 – IV від 8.09.2005, згідно положень яких, має бути досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків.

Проте основний кодифікований акт, що регулює весь комплекс майнових та особистих прав українців, містить дещо спірні положення в аспекті гендерної рівності жінок і чоловіків. ЦК України визначає як основні майнові права фізичної особи так і особисті немайнові права, що забезпечують буття особи. Випадки законодавчого звуження майнових прав жінок були наведені на прикладі країн ісламу, на щастя українське законодавство таких прецедентів не має. Водночас є питання у не менш важливому аспекті забезпечення гендерної рівності – у частині особистих немайнових прав.

Мова піде про право на ім'я, яке є невід'ємним та невідчужуваним, належить до особистих немайнових прав і потребує встановлення чітких, логічних та виважених критеріїв правового (конституційного, цивільного, сімейного і адміністративного) регулювання як в частині реєстрації імені дитини, так і в усіх інших аспектах його використання.

Право на ім'я проголошено у ст. 7 Конвенції ООН «Про права дитини» від 20 листопада 1989 р., ратифікованої Україною 27 лютого 1991 р. Також, ст.28, ст. 294 чинного Цивільного кодексу України закріплене право фізичної особи на ім'я.

Так відповідно ст. 28 ЦК України фізична особа набуває прав та обов'язків і здійснює їх під своїм ім'ям. Ім'я фізичної особи, яка є громадянином України, складається із прізвища, власного імені та по батькові, якщо інше не впливає із закону або звичаю національної меншини, до якої вона належить.

Згідно ст. 294 ЦК України фізична особа має право на ім'я та на транскрибований запис її прізвища та імені відповідно до своєї національної традиції.

З огляду на унікальності природи такого різновиду особистого права – права на ім'я, доцільно стверджувати про кореспондування права на ім'я з обов'язком мати ім'я, адже в сучасному суспільстві унеможливлено реалізація особою належних їй прав та законних інтересів, а також виконання обов'язків без визначеного законом способу ідентифікації особи.

Спробуємо дослідити природу визначеної ст. 28 ЦК України складової частини ім'я особи – по батькові, з'ясувавши її витоки.

Застосування імен по батькові, історично відслідковується, з часів Русі, де вперше з'явилося в князівській родині для розрізнення князів з однаковими іменами в різні періоди, що було особливо актуально за часів роздробленості. Потреба в такому розрізненні зростала в міру поширення імен, і з часом ця традиція поширилася серед шляхти, а згодом і селян, трансформуючись у сучасну форму імен по батькові та прізвищ.

Зрозуміло, що тогочасні світський, релігійний (як дохристиянський так і християнський) та культурний уклад суспільства передбачав пригнічене становище жінки, в наслідок чого чоловіки обіймали домінуючу роль у всіх сферах життя у тому числі у питаннях родоvodu та походження сім'ї.

Таким чином, у часи започаткування традиції позначати особу – по батькові, не могло і мови йти про можливість альтернативного позначання особи – по матері. З огляду на вказане, історично сформована традиція позначення дитини по батькові є проявом традиції гендерної нерівності.

Крім того, у сучасній Україні, виглядає дивним законодавче закріплення надання переваг чоловікам у вигляді виключного права позначати похідним по батькові від власного ім'я дітей за відсутності такої альтернативної можливості у жінок. Вказаний елемент гендерної нерівності у реалізації немайнового права аналогічний вищенаведеному елементу гендерної нерівності щодо майнових прав у країнах сходу.

Слід зазначити про існування закріплених ЦК України механізмів, що надають можливість особі по досягненню 14 років змінити прізвища, власного імені та по батькові, проте аналіз сукупності вищенаведених норм вказує на обов'язковість позначення «по батькові», тобто похідним від чоловічого ім'я.

Підводячи підсумки, можемо стверджувати, що існування у положеннях ЦК України норми, яка на підставі історично культурних традицій, затверджує переваги чоловіків у сфері фундаментальних особистих немайнових правах є суттєвим проявом гендерної нерівності, яка, у розрізі культурного сприйняття особою, може і не має гнітючих наслідків, проте, загалом, суперечить конституційним засадам гендерної рівності.

Позитивною у цьому плані є тенденція уникнення використання як у особистому, так і у діловому листуванні позначення по батькові, проте це не усуває означеної проблеми.

Очевидно, що внесення змін до вищевказаної правової норми, шляхом її скасування або додавання до неї положень, що вирівнюють гендерний баланс, усунуть вищевказану суперечливість.

Список використаних джерел:

1. Кімел М. С. Гендероване суспільство / Майкл. С. Кімел; пер. з англ. С. Альошкіна. К. Сфера. 2003.1. 490 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/genderovane_suspil.pdf (дата звернення: 05.09.2025).
2. Фрідріх Енгельс. Походження родини, приватної власності і держави. Харків : Державне видавництво України, 1925. 122 с. URL: <https://vpered.org.ua/>

wordpress.com/2011/02/24/engels-der-ursprung-der-familie/ (дата звернення: 05.09.2025).

3. Конституція України . *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 05.09.2025).

4. Про права дитини : Конвенції ООН від 20 листопада 1989 р., ратифікованої Україною 27 лютого 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 05.09.2025).

5. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40 – 44. Ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.09.2025).

ТОРБЕНКО Ірина

*доцент кафедри педагогіки вищої школи
та соціально-гуманітарних дисциплін
факультету авіаційного менеджменту
Української державної льотної академії,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Євроінтеграційний курс України утвердився як визначальний чинник її сучасного політичного розвитку. Підписавши і ратифікувавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна продемонструвала відданість демократичним європейським цінностям та взяла на себе певні зобов'язання.

Гендерна рівність є ключовим елементом побудови справжньої демократії, яка гарантує рівноправну участь осіб незалежно від статі у всіх сферах суспільного життя. Вона є однією з основних цінностей, проголошених Організацією Об'єднаних Націй і має велике значення для України.

Забезпечення гендерної рівності є ключовим ресурсом економічного й соціального розвитку та безпеки, який в Україні, враховуючи значний прогрес у законодавчій базі та впровадженні заходів для її забезпечення, поки що не є повністю реалізованим. Гендерні стереотипи залишаються глибоко інтегрованими в культурні наративи, економічні моделі, а також у політичні, соціальні та освітні інститути.

Відповідно до Концепції комунікації у сфері гендерної рівності, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року, забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя є невід'ємним елементом становлення України як держави, що дотримується демократичних принципів і поважає права людини та основоположні свободи [2].

Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 визначено глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року. Однією з сімнадцяти цілей сталого розвитку, визначених у

відповідній Резолюції, п'ятою є гендерна рівність, яку передбачається досягти шляхом розширення участі жінок у різних сферах суспільного життя, зокрема, політичній, економічній, соціальній, у системі освіти тощо.

Для забезпечення гендерної рівності у політичному житті спостерігається позитивна тенденція до збільшення жінок у парламентах. У Верховній Раді України позитивним кроком до збільшення представництва жінок стали гендерні квоти, що сприяє збільшенню участі жінок та створенню можливостей представництва жінок у сферах, де раніше таке представництво було або відсутнім, або мінімальним. Гендерна квота в українському парламенті становить 40 %. Однак практика показує, що цього замало.

Голова Комітету Верховної Ради з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку і містобудування Олена Шуляк зазначає, що, з огляду на те, що сьогодні жінки в Україні все частіше очолюють зміни, впроваджують соціальні проекти, стають потужними голосами у політиці, – квоту потрібно збільшувати. Також необхідно активно впроваджувати добровільні внутрішньопартійні квоти з метою впровадження квотного принципу для формування списків на вибори, або ж для обрання керівництва партії. Не менш важливим є створення в Україні мережі міжфракційних об'єднань і груп щодо забезпечення гендерної рівності, що дозволить жінкам у політиці просувати важливі питання. Впровадження політичного менторства, що допоможе жінкам отримувати підтримку від більш досвідчених політикинь та здобувати необхідний досвід, має стати ще одним важливим кроком [3].

Незважаючи на всі здобутки, гендерна дискримінація, недостатнє представництво у владі, насильство та стереотипи також мають місце у сучасному політичному житті в Україні.

Ключовою для сталого розвитку є також роль освіти, оскільки саме через систему освіти здобувачі одержують необхідні компетентності, знання, навички та розуміння важливості досягнення сімнадцяти цілей сталого розвитку.

Відповідно до аналітичного огляду, який міститься у Доповіді про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2024 році від Національного агенства із забезпечення якості вищої освіти, на початок 2025 року серед науково-педагогічних, педагогічних і наукових працівників, які здійснюють викладацьку діяльність у закладах вищої освіти, переважають жінки (57,3 % від загальної кількості усіх працівників). Важливим є показник кількості осіб з науковими ступенями, а саме: 80,4 % працівників мають наукові ступені, зокрема 15,8 % мають ступінь доктора наук і 64,6 % – кандидата наук чи доктора філософії. Необхідно зазначити, що у гендерному розрізі ситуація відрізняється. Серед викладачів чоловіків частка осіб з науковим ступенем становить 86,3 %, тоді як серед жінок – лише 75,9 %.

Також спостерігається різниця в розподілі наукових ступенів у чоловіків та жінок: серед докторів наук більшість (58,4 %) чоловіків. Для кандидатів наук/докторів філософії ситуація інша – більшість (57,2 %) становлять жінки.

Особливої уваги також набуває інформація щодо викладачів із вченими званнями, що становить 59,1 % від загальної кількості працівників, з них 12,4 % мають вчене звання професора, 43,1 % – доцента і 3,6 % – старшого наукового співробітника (старшого дослідника).

Важливо зазначити відмінність у розподілі часток викладачів із вченими званнями у гендерному розрізі. Серед чоловіків звання професора мають 17,2 % осіб, тоді як серед жінок – 8,8 %. Частки викладачів із званням доцента приблизно однакові як для чоловіків, так і для жінок.

На основі аналізу наявного розподілу вчених звань у залежності від статі можна зробити висновок, що частка викладачів чоловіків є вищою у категоріях осіб, що мають вчене звання професора або старшого наукового співробітника (старшого дослідника) [1, с. 34 – 35].

На сьогодні гендерний дисбаланс зберігається на всіх рівнях освіти, гендерні стереотипи серед учасників освітнього процесу залишаються однією з головних причин гендерної дискримінації в освітніх закладах та слугують бар'єром для забезпечення рівного доступу до якісної освіти, всебічного особистісного становлення, а також створюють додаткові перешкоди на шляху професійної реалізації та кар'єрного зростання.

Отже, не зважаючи на досягнутий прогрес у просуванні гендерної рівності впродовж останніх років, у глобальному та національному контекстах зберігається низка структурних проблем, зумовлених стійкістю гендерних стереотипів та обмежень жінок у доступі до процесів прийняття рішень, що значною мірою унеможлиблює реалізацію їхніх прав і потенціалу. У зв'язку з цим, забезпечення гендерної рівності як ключової складової сталого розвитку потребує глибокого переосмислення суспільних підходів до ролі жінки та інтеграції принципів рівноправності у всі рівні державної політики. Гендерна рівність має розглядатися не лише як етична норма, а як стратегічний пріоритет для досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року.

Список використаних джерел:

1. Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2024 році [Електронне видання] / за ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2025. 160 с.

2. Омбудсман закликає уникати стереотипів та дискримінації жінок. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-zaklikaye-unikati-stereotipiv-ta-diskriminaciyi-zhinok (дата звернення 23.09.2025).

3. Ще не половина. Чому гендерну квоту у парламенті потрібно переглянути. URL: <https://sluga-narodu.com/parlament-ratyfikuvav-uhodu-iz-velykoiu-brytaniieiu-pro-rezhym-bezmytnoi-torhivli-ta-stratehichne-partnerstvo/> (дата звернення 23.09.2025).

ФРОСІНЯК Руслан

*старший викладач кафедри економіки та
публічного управління навчально-
наукового інституту права та
соціального менеджменту Донецького
державного університету внутрішніх
справ*

ВИКЛИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

На даний час Україна зіткнулася з викликами багатовекторної спрямованості, котрі спровоковані наявною збройною агресією російської федерації проти України. У цьому контексті, проблематика гендерної рівності в різних аспектах життєдіяльності України набуває особливої актуальності. Очевидним є те, що повномасштабні, затяжні воєнні дії в Україні сприяли виявленню чисельних, раніше прихованих або недооцінених аспектів впливу війни на життєдіяльність українського суспільства, зокрема на гендерні ролі та можливості залучення жінок до традиційно «чоловічих» сфер діяльності. Активні воєнні дії в Україні виступають руйнівним процесом, який характеризується наявним негативним впливом на осіб жіночої статі, котрі стають внутрішньо переміщеними особами та біженками, стикаються з підвищеним ризиком прояву гендерної нерівності зумовлену різним видом насильства, у більшості випадків жінки втрачають роботу, що призводить до порушень фінансового забезпечення та добробуту кожної родини. Разом з тим, саме воєнні дії виступають каталізатором змін, що порушують звичний порядок життєдіяльності суспільства і висувають на перший план питання виживання, стійкості та ефективного управління, з урахуванням змін правових норм і стандартів, які більш придатні для умов сьогодення. Враховуючи зазначене обрана тема дослідження є сучасною і актуальною так, як без визначення змісту існуючих проблем гендерної рівності розробити дієві заходи їх вирішення практично не можливо.

Питання гендерної рівності знаходиться в центрі дослідницької уваги науковців України. Наукові розробки автори викладають у формі дисертаційних та монографічних досліджень, оприлюднюють на науково – практичних конференціях Міжнародного та Всеукраїнського рівня, обговорюють на наукових дискусійних платформах. Серед науковців доволі змістовні розробки з проблематики гендерної рівності в Україні виклали такі як І. О.Грицай [1], Т. І. Власова, І. М. Грабовська та Ю. В. Галицька [2], Л. Р. Наливайко [3], К. Б. Левченко, І. М. Сопілко, О. М. Макеева, С. Г. Головка [4] та інші. Науковці доволі змістовно розкривають різні аспекти прояву гендерної рівності, проте обмежено висвітлюють питання проблематичного змісту.

Важливо розуміти, що гендерна рівність виступає одним із ключових принципів демократичного суспільства та основоположною категорією в сучасному праві. У зв'язку з цим, гендерна рівність передбачає не лише

формальну рівність прав і можливостей для жінок і чоловіків, але й фактичну рівність у доступі до ресурсів, участі в ухваленні рішень, реалізації потенціалу в різних сферах суспільного життя – від освіти і зайнятості до політики, правосуддя та сімейних відносин.

За результатами проведених досліджень можна стверджувати що проблеми гендерної рівності варто визначати в межах конкретного напрямку вивчення. Так низьким залишається рівень розуміння проблематики гендерної рівності державними службовцями та посадовими особами місцевого самоврядування. Наслідком такого явища є недостатній рівень застосування гендерних підходів у діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, зокрема щодо врахування потреб та інтересів різних груп жінок і чоловіків на етапах формування, реалізації та моніторингу політики, планування та розподілу бюджетних коштів, надання послуг.

Науковці звертають увагу на прояв гендерної нерівності в питаннях, які заважають професійному зростанню жінок. У даному випадку виникають такі проблематичні аспекти як: проблеми у кар'єрному просуванні через упередженість керівників - чоловіків; проблем, що виникають через необхідність поєднання служби із домашніми обов'язками; протиріччя між інтересами державної служби та репродуктивною функцією жінок тощо.

В умовах активних воєнних дій в Україні зростає рольовий сегмент жінки, котра знаходиться на військовій службі або в правоохоронних органах. У таких випадках особливо гостро постає питання дотримання прав жінок, а також розробки відповідних заходів попередження порушення їх прав. Такі превентивні заходи потребують чіткого уявлення щодо проблем універсального характеру, притаманних для більшості військових частин та правоохоронних органів, у яких працюють жінки.

Доречно зауважити, що незважаючи на наявність міжнародних і національних нормативно-правових актів, що покликані вирішувати проблеми гендерної нерівності на ринку праці, міжнародні організації і далі наголошують на актуальності гендерної проблематики в Україні. Брак послідовності, системності та злагодженості спільних зусиль державних інституцій і організацій громадянського суспільства перешкоджає досягненню значних зрушень у подоланні гендерної нерівності.

Ми поділяємо позицію Д. Прокопій [5] стосовно того, що «...повномасштабна війна в Україні створює запит на пришвидшення встановлення гендерної рівності у сфері зайнятості». Беззаперечним є той факт значний рівень безробіття серед жінок в умовах воєнного стану, швидше за все, й надалі змушуватиме їх шукати неформальну зайнятість без офіційного оформлення трудових відносин, гідної заробітної плати та за відсутності соціальної захищеності. Така ситуація посилює тенденцію, що жінки шукатимуть можливості роботи та життя за кордоном. А це, своєю чергою, призведе до подальших утрат людського капіталу.

На основі проведених досліджень варто зробити ряд висновків. По – перше, досить важливим є створення державних програм, які б забезпечували

жінкам можливість отримувати новий досвід та знання, а також моральну підтримку в процесі оволодіння новою професією або перекваліфікації. По – друге, в умовах війни особливу увагу слід приділяти організаційно-правовим та психологічним сегментам забезпечення гендерної рівності в правоохоронних органах та військових частинах, в яких несуть службу жінки. Такий підхід надасть можливість профорієнтаційного зросту жінки, розкриття її ділових, особистих та моральних якостей, прийняття рішень у різних, інколи й екстремальних умовах, воля, витримка, можливість розібратися спокійно у складних питаннях. По – третє, потребує подальшого удосконалення нормативно-правова база з питань забезпечення гендерної рівності з урахуванням існуючих викликів та запитів українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2018. 560 с.
2. Власова Т. І., Грабовська І. М. Галицька Ю. В. Актуальний гендер: міжнародний та український контекст: монографія. Київ : Міленіум, 2018. 132с.
3. Гендерна політика у системі детермінант демократизації суспільства: український вимір. Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку: монографія / Л.Р. Наливайко, І.О. Грицай. Київ : Хай-Тек Прес, 2018. 348 с.
4. Людина, суспільство, держава: гендерний вимір : кол. монографія / К. Б. Левченко, І. М. Сопілко, О.М. Макеєва, С.Г. Головка та ін.; за заг. ред.: К. Б. Левченко, І. М. Сопілко. Київ. Одеса : Фенікс, 2024. 324 с.
5. Прокопій Д. Гендерні диспропорції в Україні під час війни; Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/henderni-dysproportsiyi-v-ukrayini-pid-chas-viyny> (дата звернення: 10.09.2025).

ЧЕРНЬОНКОВ Ярослав

*завідувач кафедри мовної підготовки
Донецького державного університету
внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Мова відображає і формує соціальні уявлення про гендер. Хоча англійська – одна з мов з мінімальним граматичним узгодженням за родом, проте гендерні проблеми в ній існують і проявляються в словниковій лексиці, займенниках, стилістичних виборах.

Мета дослідження: показати, яким чином гендер проявляється в англійській, які сучасні тенденції щодо гендерної нейтральності та як це впливає на сприйняття мови й її користувачів.

Поняття гендеру в лінгвістиці

- Розмежування понять **sex** (біологічна стать) та **gender** (соціальна стать) – гендер як соціальна конструкція.
- Гендер у мові: мовні засоби, які можуть маркувати стать або передавати стереотипні уявлення про стать.

Виняток граматичного роду в сучасній англійській

- Історичний аспект: староанглійська мова мала граматичний рід (masculine, feminine, neuter). З часом граматичний рід майже зник у сучасній англійській [7].
- У сучасній англійській більшість іменників не мають граматичного роду, але **особові займенники** і назви осіб (he, she, his, her) все ще генеровані [2].

Гендерно забарвлена лексика та стилістика

- Професійні назви: **policeman / policeman** → **police officer, chairman** → **chairperson / chair** – тенденція до гендерно нейтральних варіантів [8].
- Використання **generic “he”** (чи “he/him”) для осіб невизначеної статі — у минулому поширена практика, нині критикується як упереджена [3].
- Словотворчі морфеми –ess (actress, waitress тощо) як маркери фемінітивів – тенденція до усунення чи переосмислення таких маркерів [6].

Психолінгвістичні і когнітивні ефекти

- Дослідження показують, що граматичний рід у мовах, де він існує, впливає на сприйняття об’єктів і поняття жіночого/чоловічого (граматична стать може «примусити» певні оцінки) [4].
- У мовах із сильним гендерним маркуванням – вищий ризик передавання стереотипів через саму структуру мови. (Це висвітлено в працях, що аналізують зв’язок між мовою й соціальними нормами) [5].

Сучасні тенденції: гендерна нейтральність

- Використання **singular they** як займенника, що не маркує стать [1].
- Перехід до **non-gendered titles** (filmmaker, firefighter, flight attendant) замість чоловічо- чи жіночо-забарвлених еквівалентів [10].
- Освітні підходи й реформування підручників: аналіз гендерної упередженості в навчальних матеріалах англійської [9].

Використання штучного інтелекту та гендерні стереотипи в англійській мові

Штучний інтелект (ШІ), зокрема великі мовні моделі (LLMs), активно впливають на мовну практику, зокрема в англійській мові, де гендерні стереотипи часто відтворюються в автоматичному контексті. Дослідження ЮНЕСКО виявило, що моделі, такі як GPT-3.5, GPT-2, схильні до відтворення гендерних упереджень, асоціюючи жінок з домашніми ролями та сім’єю, а чоловіків – з бізнесом та кар’єрою [11].

Вплив гендерних упереджень ШІ на суспільство

Ці упередження виникають через використання тренувальних даних, які містять історичні стереотипи, що ШІ автоматично засвоює. Наприклад, в автоматичному перекладі з угорської на англійську часто вводяться займенники, які можуть бути гендерно маркованими, що відображає гендерні стереотипи в мові [12].

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, *гендер у мові* – не лише лінгвістичне явище, а й соціально-психологічне: мова формує уявлення про рівність або нерівність. У англійській мові, де граматичний рід значно послаблений, основні «слабкі місця» – це займенники й лексика, пов'язана з професіями та ролями. Важливість обізнаності мовців і викладачів: впровадження гендерно-нейтральних конструкцій, уникання generics “he”, редагування підручників. Перспективні майбутніх досліджень: емпіричні експерименти з впливом гендерної нейтральності на сприйняття; міжмовні порівняння впливу лексично маркованих мов; аналіз тенденцій у медіа та використання ІІІ.

Список використаних джерел:

1. The role of language in gender equality: How linguistic structures shape legal norms and reinforce gender biases. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/developmenttalk/the-role-of-language-in-gender-equality--how-linguistic-structur> (дата звернення: 29.09.2025).
2. Gender-neutral language and gender disparities. URL: <https://cepr.org/publications/dp18242> (дата звернення: 29.09.2025).
3. Grammatical gender | Research Starters. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/psychology/language-and-gender> (дата звернення: 30.09.2025).
4. Козак А. В., Близнюк Л. М., Книш Т. В. Мовні засоби вираження гендерної ідентичності в англійській та німецькій мовах: порівняльний аналіз. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2025. Том 36 (75). № 1. С. 136 – 141.
5. Маковічук Л. В. Гендерні стереотипи та їх вплив на мовну ідентичність. *Наукові записки*. 2025. Вип. 212. С. 180 – 185.
6. Grammatical Gender Influences Semantic Categorization and Implicit Cognition in Polish. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6787279/> (дата звернення: 30.09.2025).
7. The evolution of gender in the English language. URL: <https://www.noslanguages-ourlanguages.gc.ca/en/blogue-blog/evolution-of-gender-in-english-eng> (дата звернення: 27.09.2025).
8. Teachers, what is gendered language? URL: <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/what-is-gendered-language> (дата звернення: 30.09.2025).
9. Representation of Gendered Language in English Textbook for Indonesian Junior High School. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1386373.pdf> (дата звернення: 27.09.2025).
10. Gendered language reinforces stereotypes for everyone. URL: <https://temple-news.com/gendered-language-reinforces-stereotypes-for-everyone/> (дата звернення: 29.09.2025).
11. Generative AI: UNESCO study reveals alarming evidence of regressive gender stereotypes. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/generative-ai-unesco-study-reveals-alarming-evidence-regressive-gender-stereotypes> (дата звернення: 30.09.2025).

12. Addressing the Risks of Gender Bias in AI and Machine Translation. URL: <https://www.vistatec.com/addressing-the-risks-of-gender-bias-in-ai-and-machine-translation/> (дата звернення: 29.09.2025).

ЧОРНОУС Оксана

*доцент кафедри мовної підготовки
Донецького державного університету
внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент*

ФЕМІНІТИВИ: МОВНИЙ ТА ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТИ

У сучасному українському суспільстві дедалі більшої уваги набуває питання гендерно чутливої мови, що зумовлено як внутрішніми трансформаціями в системі мови, так і зовнішніми соціокультурними чинниками. Одним з найбільш помітних маркерів цих змін є активізація вживання фемінітивів – лексичних одиниць на означення осіб жіночої статі.

Метою пропонованої розвідки є узагальнення та систематизація основних відомостей про фемінітиви в сучасній українській мові, опис норм їхнього творення відповідно до чинного правопису, а також окреслення значення фемінітивів у контексті гендерно чутливої комунікації в професійній сфері.

За спостереженням дослідниці фемінітивів М. Брус, сучасна українська лінгвістична наука широко послуговується усталеними термінами для опису назв жінок. Зокрема, термін «фемінітив» («фемінатив») використовується для позначення номінацій зі значенням особи жіночої статі; прикметник «фемінітивний» («фемінативний») описує жіночість, якої набувають мовні одиниці чи поняття; іменник «фемінітивність» («фемінативність») передає абстраговану ознаку жіночості [1, с. 41 – 42]. Загальні правила творення цих мовних одиниць закріплено в чинному правописі. Так, найбільш продуктивним з-поміж формантів визначено суфікс -к-, адже він поєднуваний з різними типами основ (наприклад, авторка, студентка тощо); суфікс -иц-(я) засвідчив свою активність у творенні форм від чоловічих назв з основами на -ник (як-от, верстальниця, поради́ниця тощо) та -ень (учениця); надані також рекомендації щодо використання суфіксів -ин-(я) (на кшталт кравчиня, плавчиня, майстриня тощо) та -ес- (дияконеса, патронеса тощо) [2, с. 27]. Помилкові уявлення про цілковиту новизну окреслених форм спростовують сучасні дослідження лінгвістів, які простежують формування первинних номінацій ще на базі спільноіндоєвропейських коренів з подальшими фіксаціями в давніх лексикографічних джерелах. Поступовий розвиток цих мовних одиниць був призупинений у минулому столітті, що спричинило їх тривалий занепад та фактичне забуття. Своєрідне відродження фемінітивів було зумовлено низкою соціокультурних змін: зростанням впливу феміністичного руху, появою суспільного запиту на видимість жінок у публічному просторі, а також прагматичними потребами сучасного мовлення.

Сьогодні вживання фемінітивів виходить за межі суто наукової сфери й набуває ціннісного й соціального значення, оскільки вони дедалі частіше розглядаються як інструмент утвердження гендерної справедливості в професійній комунікації. При цьому «ключовим аргументом є потреба зробити жінку видимою, мову – гендерно чутливою, позбутися гендерної дискримінації на мовному рівні» [3, с. 188].

Список використаних джерел:

1. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.
2. Український URL:
правопис. https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/2024/_2019.pdf (дата звернення: 20.09.2025).
3. Дацишин Х. Засоби масової інформації і динаміка мовної норми: новітні фемінітиви як відображення суспільних викликів сьогодення. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Журналістські науки»*. 2020. Вип. 4. С. 183 – 191.

Секція 5.

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

БУЛАВА Лілія

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ГУЗЕНКО Олена

*доцент кафедри економіки та публічного
управління навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент*

НАПРЯМКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Фінансова безпека є фундаментальною складовою національної безпеки держави, яка забезпечує стабільне функціонування фінансової системи, стійкість економіки та захист від внутрішніх і зовнішніх загроз. В умовах військового стану значення фінансової безпеки суттєво зростає, оскільки виникають додаткові ризики, пов'язані з воєнними діями, економічними санкціями, зниженням податкових надходжень, зростанням бюджетного дефіциту та руйнуванням інфраструктури. Масштабний збройний конфлікт в Україні продемонстрував вразливість фінансової системи до кризових явищ і важливість розробки ефективних механізмів її адаптації. Успішне забезпечення фінансової безпеки вимагає координації дій на національному рівні та співпраці з міжнародними організаціями.

Нагадаємо, згідно Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [1] фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Отже, і в цьому визначенні підкреслюється важливість таких характеристик, як стабільність, стійкість, цілісність та єдність.

Важливо звернути увагу на те, що фінансова безпека розглядається як комплексне поняття, тому вона включає різні складові. Методичними

рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [1] виділяються такі складові фінансової безпеки: банківська безпека, безпека небанківського фінансового ринку, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека. На наш погляд, цим елементам бракує зв'язок з інвестиційною діяльністю, соціальними аспектами. Крім того, в сучасних умовах дуже важливим є ефективне управління державного боргу.

Доведено, фінансова безпека забезпечується шляхом проведення збалансованої державної фінансової політики відповідно до доктрин, концепцій, стратегій і програм, прийнятих у встановленому політичному, економічному, фінансовому, соціальному, інформаційному та іншому порядку. Фінансова безпека не є статичною, на систему безпеки впливає конкретна ситуація, що складається на певному етапі соціально – економічного та політичного розвитку суспільства, наприклад: пандемія, або в конкретному випадку – війна [2].

Фінансова система під час війни функціонує в умовах значних викликів, спричинених економічною нестабільністю, збільшенням державних видатків на оборону та необхідністю підтримувати соціальні й економічні потреби населення. Розглянемо основні особливості її функціонування.

Під час війни уряди змушені переглядати пріоритети у видатках. Значна частина бюджету спрямовується на військові потреби: фінансування армії, закупівлю зброї, медичну допомогу для поранених та відновлення критичної інфраструктури. Соціальні програми можуть бути скорочені, що викликає соціальну напругу. Через обмеженість податкових надходжень і великі видатки держава часто вдається до залучення кредитів на внутрішньому та зовнішньому ринках. Це призводить до зростання державного боргу. Україна має значний державний борг, що підтверджує важливість виділення такої складової як самостійного елемента фінансової безпеки.

Ефективне управління державними фінансами в умовах військового стану є ключовим інструментом забезпечення фінансової безпеки та підтримки економічної стабільності. Цей процес включає комплекс заходів, спрямованих на мобілізацію ресурсів, оптимізацію витрат та підтримку ключових секторів економіки.

Основними напрямками стратегій забезпечення фінансової стабільності є підтримка бюджету, збереження макроекономічної рівноваги, стимулювання економічної активності та соціальна підтримка населення. Уряд має перерозподілити бюджетні ресурси на найбільш критичні потреби: оборону, гуманітарну допомогу, підтримку ключових секторів економіки. Варто впроваджувати жорсткий контроль за державними витратами, уникати неефективного використання ресурсів і забезпечувати прозорість фінансових потоків.

Центральний банк повинен використовувати інструменти монетарної політики для стримування інфляції: підвищення облікової ставки, контроль за ліквідністю банківської системи та стабілізація валютного курсу. Також важливо підтримувати довіру до національної валюти. Для уникнення банкрутства фінансових установ уряд і центральний банк мають забезпечити їх ліквідність через механізми рефінансування. Важливо також впроваджувати програми

реструктуризації проблемних кредитів і захисту депозитів населення.

Основними орієнтирами зміцнення фінансової безпеки України доцільно визначити:

- оптимізацію системи оподаткування, за рахунок підвищення її функціональності;
- збалансованість бюджетів, що може бути досягнуто за допомогою збільшення доходної частини та зменшення видатків, оптимізації структури видаткових статей, а також розширення неемісійних та емісійних джерел фінансування бюджетного дефіциту;
- формування достатнього обсягу фінансових ресурсів з метою виконання поставлених завдань в умовах кризових явищ, які спричинила війна;
- вдосконалення боргової політики;
- послідовне зниження темпів інфляції;
- активізація кредитування [3].

Таким чином, забезпечення фінансової безпеки в умовах військового стану є складним і багатограним процесом, що вимагає чіткої стратегії, ефективного управління фінансами та адаптації до змінюваних умов. Основним завданням для України є збереження фінансової стабільності та адаптація до умов війни, що дозволить зберегти економічну незалежність і забезпечити стійкість держави в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення: 17.09.2025 року).
2. Варналій З. С. Економічна безпекологія в умовах глобалізаційних викликів і загроз. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство : Матеріали VI Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конфер., 21 грудня 2020 р. Полтава : НУПІ, 2021. С. 34 – 39.
3. Будник Л., Ронська О., Лісецька Л. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану. *Galician economic journal*. 2022. № 4 (77). URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.04 (дата звернення: 17.09.2025).

ДОРУЛ Данило

*студент навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецького державного університету
внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ГУЗЕНКО Олена

*доцент кафедри економіки та публічного
управління навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Актуальність проблеми дослідження з питань ефективності та дієвості фінансового контролю в країні, яка функціонує в умовах воєнного стану лежить в площині доцільності та необхідності знаходження оптимальних і найбільш раціональних способів та прийомів проведення контрольних дій уповноваженими особами, у сфері фінансової діяльності макроекономічного та мікроекономічного рівня.

Очевидним є те, що отримання результатів фінансового контролю та виявлення недоліків у роботі різних суб'єктів можливе за умови адаптації раціональних та ефективних методів перевірок, проте на даний час зазначенні критерії ще не досягли відповідного рівня, а як наслідок, трапляються випадки непрофесійності уповноважених осіб, котрі беруть участь у різних видах перевірок та ревізій. Це в свою чергу, призводить до викривлення результатів фінансового контролю та не має позитивного впливу на збереження фінансових коштів різних суб'єктів, що для країни вкрай важливо.

Ми поділяємо думку Т. О. Чернадчук [1, с. 74] стосовно того, що «...використання державними органами, органами місцевого самоврядування фінансів для реалізації покладених на них функцій зумовлює необхідність здійснення фінансового контролю за законністю та ефективністю використання фінансових ресурсів». Таке твердження можна вважати головним призначення фінансового контролю, котре набирає іншого змісту в умовах воєнного стану.

Актуальність проблеми фінансового контролю як із законодавчої, так і методологічної позиції підкреслюють у своїй праці С. М. Гончарук, Д. В. Долбнєва, С. В. Приймак та Є. М. Романів [2, с. 6], котрі звертають увагу на те, що «...сьогодні можна констатувати той факт, що організація і стан фінансового контролю поки ще не знаходяться на достатньо високому рівні, що негативно впливає на економіку України». Свою позицію науковці обґрунтовують тим, що «...процеси удосконалення, які відбувались до

теперішнього часу, за останніх часів набули ознак радикального реформування фінансового контролю: відбуваються процеси перегляду загальної ідеології фінансового контролю, пересуваються центри відповідальності за результати контрольних фінансових заходів тощо».

Сутність процедури фінансового контролю лежить в площині розуміння його як понятійної категорії. З цього приводу доволі змістовно виклала позицію науковець М. А.Крутько [3, с. 28], яка вважає, що «...фінансовий контроль є специфічною формою публічного контролю у сфері фінансів та спрямований на забезпечення законності, обґрунтованості під час формування публічних фондів коштів, повноти надходжень коштів у відповідні фонди, законності й ефективності їх розподілу і перерозподілу і використання».

На даний час до найбільш проблемних причин, що впливають на ефективність фінансового контролю в країні, яка воює, належать: недосконалість нормативно – правового регулювання фінансових та економічних процесів в країні, непослідовність та численні протиріччя окремих правових актів; відсутність дієвого законодавчого регулювання правил методичного проведення фінансового контролю як з позиції макроекономічного, так і мікроекономічного рівня з визначенням способів і прийомів для оцінювання різних етапів робіт особами, котрі уповноважені його проводити; у законодавчих актах, які регламентують окремі аспекти фінансового контролю не встановлено повний перелік та трактування термінів, що супроводжують дану процедуру, таке явище призводить до вільного трактування фінансово - економічних термінів і суджень представниками наукових еліт, що в свою чергу призводить до різного розуміння змістовності контрольних дій уповноваженими особами; воєнні дії в країні спонукають до постійного відстеження ситуації як у соціально економічних, так і фінансово – економічних сферах розвитку країни, що в певній мірі уповільнює процеси впровадження законодавчих ініціатив; в країні не побороно корупційні прояви у різних прошарках фінансово – економічної сфери діяльності, зустрічаються випадки незаконного, нецільового і неефективного використання бюджетних коштів тощо.

Одним із дієвих напрямків вирішення проблем фінансового контролю стало розпорядження КМУ «Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022 – 2025 роки та плану заходів з її реалізації» [4]. Зазначеним правовим актом законодавець чітко виклав завдання фінансового контролю «...посилення управлінської підзвітності на всіх рівнях державного сектору, а саме: посилення ефективності різного виду аудиторських процедур, активізація проведення внутрішнього аудиту; впровадження зовнішнього та внутрішнього контролю на основі узгодженості з реформою державного управління; юридично визначити повноваження незалежного найвищого органу фінансового контролю країни, який має здійснювати як контрольні функції, так і функції забезпечення координації та взаємодії з іншими контрольними органами; комплексна адаптація незалежного державного фінансового контролю як цілісної системи, який має серйозною протизагою фінансової корупції, фінансового бюрократизму, фінансового криміналу» [4].

Таким чином, все обумовлене вище надає можливість зробити рід висновків. По-перше, в умовах воєнних дій в країні роль фінансового контролю постійно зростає так, як він виступає інструментом збереження державних фінансових ресурсів. По-друге, об'єктивна необхідність фінансового контролю обумовлена тим, що на макрорівні він є інструментом активізації функціонування економіки, забезпечення кругообігу фінансових ресурсів відповідно до встановлених законодавством параметрів, повноти податків і зборів, блоку – діяльність, що виступає одним із ключових сегментів в умовах воєнного стану в країні. По-третє, заходи покращення та підвищення дієвості фінансового контролю в країні, котра функціонує в умовах воєнного стану, мають бути спрямовані на дотримання фінансової стабільності та економічної безпеки на основі досягнення таких цілей як: збільшення державного бюджету; економія витрат бюджету; зниження злочинності у фінансовій сфері; зменшити корупцію в країні. Саме недотримання цих цілей є значною загрозою фінансовій безпеці.

Список використаних джерел:

1. Чернадчук Т. О. Концептуальні засади здійснення фінансового контролю за діяльністю суб'єктів, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 73 – 78.
2. Фінансовий контроль: теорія, термінологія, практика : навч. посіб. / С. М. Гончарук, Д. В. Долбнєва, С. В. Приймак, Є. М. Романів. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 298 с.
3. Крутько М. А. Особливості правового регулювання фінансового контролю в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 54. Том 1. С. 26 – 29.
4. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022 – 2025 роки та плану заходів з її реалізації : Розпорядження КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1805-рід. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.09.2025 року).

КОЗАЧЕНКО Ярослав

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня
Центральноукраїнського
національного технічного університету

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СФЕРІ ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних бізнес-структурах внутрішній аудит ніколи не зводився до перевірки лише фінансової звітності чи дотримання формальних процедур: його первинне призначення – оцінювання та зміцнення системи управління, ризик-

менеджменту і контролю, надання обґрунтованої впевненості щодо операційної ефективності, надійності звітності, дотримання законодавства та регуляторних вимог, збереження активів і підтримання етичної культури. В сучасних Глобальних стандартах внутрішнього аудиту 2024 року підкреслюється, що «первинною функцією внутрішнього аудиту є зміцнення процесів управління, ризик-менеджменту і контролю, надання впевненості щодо її операційної ефективності, надійності звітності, дотримання законів та/або регуляторних документів, збереження активів та культури етики» [1; 4]. Особливо важливість цієї функції проявляється в умовах кризи, в тому числі в умовах воєнного стану, оскільки саме внутрішній аудит забезпечує своєчасну і незалежну оцінку стійкості ключових процесів, виявляє «вузькі місця» та консолідує доказову базу для управлінських рішень і правового захисту.

Сучасні умови функціонування бізнес-структур характеризуються підвищеною схильністю до ризиків і небезпек внутрішнього та зовнішнього середовища. У відповідь на зростання складності бізнес-процесів, посилення регуляторних вимог та зростання ризиків, пов'язаних із цифровою трансформацією, внутрішній аудит продовжує еволюціонувати у багатофункціональний механізм, його роль стає ще більш комплексною. Така трансформація зумовлена не лише потребами корпоративного управління, але й міжнародними стандартами, які визначають місце внутрішнього аудиту в системі моделі трьох ліній захисту.

Запропонована Інститутом внутрішніх аудиторів «Модель трьох ліній» [5] чітко окреслює місце внутрішнього аудиту як третьої лінії захисту, орієнтованої на оцінку ефективності управління ризиками, систем внутрішнього контролю та комплаєнс-процесів. Ключовим є інтеграційний підхід, за якого внутрішній аудит взаємодіє з першою і другою лінією захисту, але не замінює їх, а забезпечує незалежне підтвердження та надає рекомендації для підвищення результативності бізнес-процесів. Разом з тим, сучасні реалії показують, що ця модель для українських підприємств може трансформуватися. Підкреслюють, що серед таких тенденцій, які є наслідками війни для професії аудитора, як: скорочення штату служб внутрішніх аудиторів, скорочення бюджету, перегляд планів роботи, зростання залежності від цифрових платформ, зрілості технологічної інфраструктури і доступом до електронних доказів, відбувається і перегляд ролі служб внутрішнього аудиту з точки зору дотримання принципів «моделі трьох ліній»: через пріоритет «виживання» замовники частіше відсувають на другий план незалежні гарантії належного функціонування процесів і контролів, тому внутрішній аудит вимушено заповнює прогалини системи внутрішнього контролю й тимчасово перебирає окремі функції другої, а подекуди й першої лінії (контроль і операційне супроводження) [2].

Трансформація підходів до внутрішнього аудиту у сучасних бізнес-структурах є неминучою відповіддю на зростання складності бізнес-середовища, посилення регуляторних вимог, збільшення ризиків шахрайства. У такі періоди об'єкти внутрішнього аудиту суттєво трансформуються. Так, відзначають, що мета внутрішнього аудиту фокусується на забезпеченні безперервності діяльності підприємства та збереження активів, фізична безпека персоналу [3].

На наш погляд, важливим є також коректність застосування форс-мажорних застережень і справедливого перерозподілу ризиків у договорах, прозорість закупівель і обґрунтованість ціноутворення у критично важливих категоріях. Внутрішній аудит також координує підготовку до взаємодії з державними органами (податковий контроль, фінансовий моніторинг), забезпечує належне збереження електронних доказів і процесну дисципліну під час перевірок та спорів. Окремий пріоритет в роботі внутрішнього аудиту це чітко розрахована оцінка збитків і підготовка документів для страхових виплат та можливих регресних вимог, із запобіганням подвійній компенсації і помилкам у причинно-наслідкових зв'язках. Паралельно важливо робити внесок у вибудовування репутаційної безпеки: прозорі звіти щодо використання благодійних коштів, заздалегідь узгоджені сценарії антикризових комунікацій. У підсумку, внутрішній аудит виконує роль інтегратора управління, ризик-менеджменту й комплаєнсу, перетворюючи розрізнені контрольні заходи на цілісну систему запобігання втратам, підвищення операційної надійності та правової захищеності бізнесу.

Отже, у воєнних і посткризових умовах внутрішній аудит стає не просто «третьою лінією» перевірки, а стратегічним інструментом стійкості бізнесу: він зшиває управління, ризик-менеджмент, комплаєнс і етику в єдину систему, здатну запобігати втратам, захищати активи та репутацію і підтримувати безперервність операцій. Тимчасове «зміщення ролей» через дефіцит ресурсів виправдане ситуативно, однак вимагає прозорого документування, збереження незалежності та плану повернення до чистої моделі трьох ліній після стабілізації. Пріоритетними залишаються коректність договірних застережень і розподілу ризиків, прозорі закупівлі й обґрунтоване ціноутворення, ефективна взаємодія з державними органами, методично вивірена оцінка збитків і страхові вимоги, а також управління репутаційними ризиками та нефінансовими заявами. У підсумку, ефективний внутрішній аудит перетворює зовнішній тиск і регуляторну складність на конкурентну перевагу, підвищуючи керованість і довіру до бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Глобальні стандарти внутрішнього аудиту. URL: <https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/editable-versions/global-internal-audit-standards-ukrainian.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Касаткін С. Професія внутрішнього аудиту під час війни. Реалії та перспективи внутрішнього аудиту в Україні. URL: <https://kpmg.com/ua/uk/blogs/home/posts/2022/07/profesiya-vnutrishnoho-audytora-pid-chas-viyny.html> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Ковальова Т. В., Маренич Т. Г. Внутрішній аудит в умовах воєнного стану. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 4. С. 59 – 62. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.4.13> (дата звернення: 12.09.2025).
4. Global Internal Audit Standards. URL: <https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/editable->

versions/globalinternalauditstandards_2024january9_editable.pdf (дата звернення: 12.09.2025).

5. The Institute of Internal Auditors. 2024 Updated. The IIA'S Three Lines Model. An Update of the Three Lines Defense. URL: <https://www.theiia.org/globalassets/documents/resources/the-iias-three-lines-model-an-update-of-the-three-lines-of-defense-july-2020/three-lines-model-updated-english.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).

ЛЕПІШ Наталія

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівський державний університет внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Економічна безпека держави є складовою національної безпеки та передбачає захищеність економічної системи від внутрішніх і зовнішніх загроз. В умовах війни ця категорія набуває особливого значення, оскільки саме економічна стійкість забезпечує здатність держави підтримувати обороноздатність, фінансувати соціальну сферу та здійснювати відновлення зруйнованої інфраструктури. Одним із ключових інструментів протидії правопорушенням, що загрожують економічній стабільності, виступає адміністративна відповідальність, яка дозволяє швидко та ефективно реагувати на порушення у сфері господарської діяльності, фінансів, митної справи, публічних закупівель тощо.

Адміністративна відповідальність у сфері економічної безпеки має низку специфічних рис, що відрізняють її від кримінальної. Вона є менш суворою, але більш оперативною, спрямованою переважно на превенцію правопорушень та відновлення дисципліни у сфері економічних відносин. За своєю суттю вона виконує регулятивну та охоронну функції, забезпечуючи належний порядок у сфері публічного адміністрування.

Нормативно-правове регулювання адміністративної відповідальності у цій сфері базується на Кодексі України про адміністративні правопорушення, у якому передбачено відповідальність за порушення правил ціноутворення, валютного контролю, митних правил, здійснення підприємницької діяльності без належних дозволів, порушення у сфері торгівлі та фінансової дисципліни [1]. Додаткове значення мають закони України «Про правовий режим воєнного стану» [2], «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [3], «Про санкції» [4], а також підзаконні нормативні акти Кабінету Міністрів України, що

встановлюють питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану [5].

У воєнний період особливо небезпечними стають такі адміністративні правопорушення, як спекуляція та необґрунтоване завищення цін на товари першої необхідності, зловживання у сфері розподілу гуманітарної допомоги, порушення митних правил та валютного законодавства, незаконна підприємницька діяльність, порушення процедур державних закупівель. Вони не лише завдають шкоди економіці, але й підривають довіру населення до державних інституцій, створюючи умови для розвитку тіньової економіки.

Разом з тим застосування адміністративної відповідальності у сфері економічної безпеки стикається з низкою проблем. По-перше, це недостатня ефективність діяльності контролюючих органів у воєнних умовах, зокрема у прифронтових територіях. По-друге, наявність прогалин у правовому регулюванні, що ускладнює застосування адміністративних санкцій до нових форм економічних правопорушень, пов'язаних із цифровими технологіями та кіберзлочинністю. По-третє, корупційні ризики у сфері публічного управління можуть нівелювати ефективність адміністративної відповідальності [5].

Перспективи вдосконалення механізму адміністративної відповідальності у сфері економічної безпеки під час війни пов'язані з подальшою цифровізацією державного управління. Використання електронних реєстрів, системи Prozorro, автоматизованого моніторингу фінансових операцій та електронного документообігу підвищує прозорість і знижує рівень корупційних ризиків. Важливим є також приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів та посилення співпраці з міжнародними організаціями у сфері фінансового контролю та боротьби з економічними злочинами.

Отже, адміністративна відповідальність у сфері економічної безпеки під час війни виконує роль оперативного та превентивного інструменту державного примусу, що дозволяє захистити економічні інтереси держави від зловживань та загроз. Вона є важливим елементом комплексної системи національної безпеки, проте вимагає подальшого удосконалення, зокрема у частині правового регулювання, цифровізації контрольних процедур та підвищення ефективності діяльності органів публічної влади.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

4. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

5. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : Кабінет Міністрів України від 11 листопада 2022 № 1275. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

МАГОПЕЦЬ Олена

*завідувач кафедри аудиту, обліку та оподаткування
Центральноукраїнського національного технічного університету,
кандидат економічних наук, професор*

ВПЛИВ ПОДАТКОВИХ ПІЛЬГ НА ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Умови воєнного стану стали серйозним викликом для бюджетної системи України. З одного боку, держава потребує значного розширення фінансових ресурсів для забезпечення оборони, соціальних виплат, відновлення інфраструктури. З іншого боку, бізнес та населення потребують податкової підтримки, аби зберегти економічну активність та мінімізувати соціальні ризики. У цій площині особливого значення набувають податкові пільги як інструмент державної політики, що безпосередньо впливає на доходи бюджету та його збалансованість.

У відповідь на економічні виклики, спричинені повномасштабною війною, держава у 2022 – 2023 рр. запровадила масштабний пакет податкових пільг. До них, зокрема, належали:

1. Тимчасове скасування акцизного податку та зниження ставки податку на додану вартість на пальне. Згідно із Законом України №2120-IX [1], з березня 2022 р. акциз на бензин, дизельне пальне та скраплений газ було скасовано, а ставку ПДВ знижено з 20 до 7 відсотків. Це дозволило стабілізувати ціни на ринку пального, але призвело до значних втрат для державного та місцевих бюджетів. За даними Міністерства фінансів України, внаслідок податкових пільг (встановлення з квітня до вересня 2022 р. нульової ставки акцизного податку на пальне) надходження цього податку зменшилися порівняно з 2021 роком на 4,8 млрд грн, або – 26,7 % [2]. Після відновлення звичайних ставок у 2023 р. надходження акцизного податку зросли на 71,2 % [3], що підтверджує безпосередній вплив цієї пільги на дохідну частину бюджетів.

2. Запровадження спрощеного режиму оподаткування для суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб за ставкою 2 відсотки від обороту. З квітня 2022 р. суб'єктам підприємницької діяльності з оборотом до 10 млрд грн було дозволено перейти на спрощену систему оподаткування за ставкою 2 % від обороту, тобто сплачувати єдиний податок, замість податку на прибуток і податку на додану вартість. За оцінками Міністерства фінансів, така тимчасова норма зменшила надходження до державного бюджету приблизно на 15 % у 2022 р., а також спричинила скорочення обсягів податкового кредиту з ПДВ у господарських операціях між суб'єктами підприємництва. Після скасування цієї

пільги з серпня 2023 р. доходи від податку на прибуток підприємств та ПДВ почали стабільно зростати.

3. Звільнення від плати за землю та податку на нерухоме майно у зонах бойових дій. Починаючи з березня 2022 р., платники, чий об'єкт нерухомого майна розташований на територіях активних бойових дій або тимчасово окупованих територіях, були звільнені від зазначених податків. За даними Міністерства фінансів, у громадах, що не зазнали бойових дій, надходження від плати за землю скоротилися лише на 3 %, тоді як у прифронтових – на 40 – 60 %, що суттєво знизило власні доходи місцевих бюджетів.

4. Пільги щодо митного оподаткування імпорту товарів оборонного та гуманітарного призначення. На початку війни значна кількість товарів, зокрема паливо, техніка, медикаменти, продукти харчування, ввозилася без сплати мита та ПДВ. За даними Державної митної служби України, обсяги пільг зі сплати митних платежів, надані при переміщенні товарів у митному режимі «імпорт» зросли у 2022 р. на 25,6 %, а у 2023 р. – на 44,6 % порівняно із показниками 2021 р. [4]. При цьому втрати державного бюджету від митних звільнень становили близько 39 % потенційних надходжень. Після поетапного відновлення митних платежів у 2023 – 2024 рр. митні надходження збільшилися на 28,7 %, тоді як фізичні обсяги імпорту зросли лише на 11 %, що свідчить про підвищення ефективності податкової політики [5].

5. Збереження податкової соціальної пільги та податкової знижки. Незважаючи на воєнні умови, держава залишила можливість громадянам скористатися податковими інструментами соціального захисту. За даними Державної податкової служби, у січні – серпні 2025 р. громадяни задекларували до відшкодування понад 532 мільйони гривень податку на доходи фізичних осіб [6]. Хоча це незначна частка у загальних доходах бюджету, така пільга забезпечує соціальну підтримку населення в умовах війни.

Податкові пільги, запроваджені в умовах воєнного стану, мали подвійний ефект: з одного боку – підтримали економічну активність, з іншого – призвели до суттєвого зниження фіскальної спроможності держави. Їхній вплив проявився як у зменшенні обсягів надходжень до державного та місцевих бюджетів, так і у зростанні залежності фінансування від зовнішніх джерел. Частка податкових надходжень у структурі доходів державного бюджету знизилася з 85,37 % у 2021 р. до 53,14 % у 2022 р., 45,04 % – у 2023 р. та до 52,75 % у 2024 р. [7]. Це свідчить про суттєве звуження фіскальної бази та посилення залежності держави від зовнішньої фінансової допомоги. У 2022 р. зовнішнє фінансування становило 26,92 % усіх доходів державного бюджету, а у 2024 році – 15,18 %, в той час як у 2021 р. цей показник становив лише 0,10 % [7]. Таким чином, податкові пільги опосередковано збільшили боргове навантаження та посилили залежність держави від міжнародної допомоги.

Проведений аналіз дає підстави зробити висновок, що податкові пільги у період воєнного стану стали необхідним, але тимчасовим інструментом антикризового регулювання економіки. Їх запровадження було спрямоване на підтримку платників податків, збереження виробництва, стабілізацію внутрішніх ринків і пом'якшення соціальних наслідків війни. Водночас

масштабність і тривалість дії податкових пільг суттєво вплинули на фінансову збалансованість бюджетної системи та призвели до значних втрат державних доходів. Поступове відновлення стандартних ставок у 2023 – 2024 роках показало, що економіка країни здатна адаптуватися до воєнних викликів без суттєвих цінових коливань, забезпечуючи зростання фіскальної стійкості держави.

Отже, у середньостроковій перспективі доцільним є обмеження кола податкових пільг, прозоре відображення втрат бюджету та формування стабільної, справедливої системи оподаткування, яка забезпечить відновлення України на засадах фінансової відповідальності та економічної рівноваги.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15 бер. 2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2120-20> (дата звернення: 15.09.2025).

2. Довідка щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://surl.lu/knvolz> (дата звернення: 12.09.2025).

3. Довідка щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: <https://surli.cc/oefgmn> (дата звернення: 12.09.2025).

4. Щодо результатів роботи Держмитслужби у напрямку забезпечення надходжень митних платежів до державного бюджету. URL: <https://surl.lt/tcwsds> (дата звернення: 11.09.2025).

5. Результати виконання митними органами фіскальної функції у 2024 році. URL: <https://surl.li/uoemic> (дата звернення: 12.09.2025).

6. Громадяни задекларували до повернення з бюджету 532,5 млн грн податкової знижки. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/933193.html> (дата звернення: 15.09.2025).

7. Доходи держбюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/> (дата звернення: 15.09.2025).

НІКОЛЕНКО Людмила

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану економічна система України зазнала надзвичайного тиску, що проявляється у руйнуванні промислових об'єктів,

блокуванні логістичних маршрутів, втраті доступу до енергетичних та фінансових ресурсів. Особливо вразливими є підприємства критичної інфраструктури, від стабільної роботи яких залежить функціонування держави, забезпечення життєво необхідних потреб населення. У таких умовах застосування процедур банкрутства до таких підприємств набуває особливої складності та породжує низку правових, економічних та управлінських проблем.

Правовий статус підприємств критичної інфраструктури в Україні є особливим, оскільки він поєднує риси приватно-правових суб'єктів господарювання та об'єктів публічного інтересу, від безперервного функціонування яких залежить національна безпека.

У 2021 році було прийнято Закон України «Про критичну інфраструктуру», який вперше на законодавчому рівні закріпив визначення цього поняття. Згідно зі ст. 1 Закону, критична інфраструктура – це сукупність об'єктів, систем та мереж, які є стратегічно важливими для національної безпеки та безперервного функціонування суспільства. До таких віднесено підприємства енергетики, транспорту, зв'язку, фінансової системи, водопостачання, охорони здоров'я, оборонно-промислового комплексу тощо [1].

Особливість правового статусу цих підприємств полягає у наступному:

- подвійна природа правового регулювання: з одного боку, вони діють як суб'єкти господарювання на загальних засадах, з іншого – перебувають під особливим контролем держави;

- обмеження диспозитивності: власники підприємств критичної інфраструктури мають зважати на обмеження, пов'язані з необхідністю гарантувати безпеку населення та економічну стабільність;

- посилений режим захисту: держава гарантує захист таких об'єктів від загроз техногенного, природного чи воєнного характеру.

У європейському праві також приділяється значна увага цій категорії підприємств. Директива Ради 2008/114/ЄС, яка у подальшому була скасована, визначала поняття європейської критичної інфраструктури (European Critical Infrastructure, ECI) та встановлювала обов'язки держав-членів щодо її захисту. Вона акцентувала на необхідності збереження життєво важливих функцій суспільства навіть у кризових умовах, включаючи терористичні атаки та воєнні конфлікти [2]. Водночас нова Директива (EU) 2022/2557 «Про стійкість критичних суб'єктів» розширює підхід, вимагаючи від держав ЄС створення механізмів управління ризиками, зокрема у сфері енергетики, транспорту, охорони здоров'я, водопостачання та цифрових послуг [3].

Для України інтеграція до ЄС означає необхідність гармонізації національного законодавства із цими стандартами, що ускладнюється реаліями воєнного стану. Водночас у вітчизняному праві досі не існує спеціальних норм, які б визначали порядок застосування процедур банкрутства до підприємств критичної інфраструктури. Кодекс України з процедур банкрутства (2019 р.) не передбачає їхнього особливого статусу, хоча фактично такі підприємства не можуть розглядатися як звичайні боржники у господарському процесі.

Слід підкреслити, що правовий режим підприємств критичної інфраструктури має бути наближений до режиму підприємств із «особливим

статусом», яким держава гарантує підтримку та контроль навіть у разі їхньої фінансової неспроможності. Національне законодавство повинно встановити заборону на ліквідацію таких суб'єктів у звичайному порядку та передбачити заміну класичних процедур банкрутства спеціальними механізмами державного управління чи реструктуризації.

Таким чином, правовий статус підприємств критичної інфраструктури характеризується подвійністю: вони є суб'єктами господарювання, які підпорядковуються правилам ринку, але водночас – елементами системи національної безпеки, щодо яких має застосовуватися спеціальний правовий режим, особливо у воєнний час.

До особливостей застосування процедур банкрутства на таких підприємствах можна віднести:

- загрозу безперервності надання послуг – класичні процедури банкрутства, що передбачають санацію чи ліквідацію, не завжди сумісні з вимогою постійного функціонування критичних об'єктів (наприклад, електроенергетичних компаній чи водоканалів);

- конфлікт інтересів кредиторів і держави – кредитори прагнуть повернути борги, однак держава має зобов'язання гарантувати роботу критичної інфраструктури навіть за рахунок обмеження їхніх прав;

- ризик захоплення чи знищення активів – унаслідок воєнних дій підприємства втрачають основні фонди, що унеможлиблює ефективне проведення процедур реструктуризації чи ліквідації;

- недосконалість законодавства – Кодекс України з процедур банкрутства не містить спеціальних норм щодо проваджень у справах про банкрутство підприємств критичної інфраструктури, що створює правову невизначеність;

- наявність міжнародного досвіду – у країнах ЄС та США існує практика віднесення окремих категорій підприємств до «незбанкрутних», що потребує адаптації в українському праві.

Отже, можливими шляхами вирішення можуть бути: введення мораторію на банкрутство підприємств критичної інфраструктури у період воєнного стану із заміною класичних процедур механізмами тимчасового державного управління; створення спеціального режиму санації для таких підприємств, де ключову роль відіграватиме держава або органи місцевого самоврядування; запровадження механізму «стратегічного контролю кредиторів», який обмежуватиме право окремих кредиторів ініціювати ліквідацію таких підприємств; використання досвіду ЄС щодо інституту превентивної реструктуризації (Directive (EU) 2019/1023) як альтернативи традиційним процедурам банкрутства; цифровізація процедур – забезпечення електронного обміну інформацією, що дозволить зберегти прозорість процесу навіть в умовах воєнних загроз.

Необхідним є створення спеціального законодавчого режиму, що забезпечуватиме безперервність надання життєво важливих послуг, а також гарантуватиме справедливий захист прав кредиторів. У перспективі післявоєнного відновлення економіки важливо поєднати міжнародний досвід превентивної реструктуризації з національними інструментами управління

державним сектором та банкрутства, що дозволить сформувати стійку модель економічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. *Офіційний сайт Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

2. Про ідентифікацію і визначення європейських критичних інфраструктур та оцінювання необхідності покращення їх охорони та захисту : Директива 2008/114/ЄС від 8 грудня 2008 року. *Офіційний сайт Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-08#Text (дата звернення: 10.09.2025).

3. Про стійкість критично важливих суб'єктів та скасування Директиви Ради 2008/114/ЄС : Директива (ЄС) 2022/2557 від 14 грудня 2022 року. *Офіційний сайт Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a3_002-22#n305 (дата звернення: 10.09.2025).

ПАЛАНИЦЯ Микола

*аспірант кафедри державного управління
та місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного
університету*

Науковий керівник:

ГУБА Марина

*доцент кафедри державного управління
та місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного
університету,
кандидат економічних наук, доцент*

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах війни бізнесу та владі важливо знайти спільну мову з метою ефективного використання виробничого, ресурсного, соціального-культурного та природного потенціалу певної громади для подальшого економічного розвитку. Нерідко інвестори обходять певні територіальні громади через брак нормальної взаємодії місцевої влади та місцевого бізнесу. Це призводить до того, що наявні земельні ділянки, нерухомість та інші активи тривалий час простоюють і не приносять користі, саме тому рівень місцевої економіки знижуються, а молодь в'їздить з таких регіонів не вбачаючи для себе самореалізації [1].

Питання якісної взаємодії влади і бізнесу не є легким, як здається на перший погляд. В першу чергу це зумовлено тим, що між інститутами влади і бізнесу стоять різні цілі, які часто не співпадають. Влада бачить в бізнесі – спонсора, бо він провадить свою діяльність на певній території і використовує наявні природні та матеріальні ресурси, а бізнес – має на меті отримання прибутків від результатів вкладання інвестиційних коштів в певну територію. В умовах війни і бізнесу і владі важливо подолати різні бар'єри, які гальмують розвиток партнерських відносин. Для побудови ефективного діалогу влади і бізнесу слід використовувати наступний алгоритм, який схематично наведений на рисунку 1.

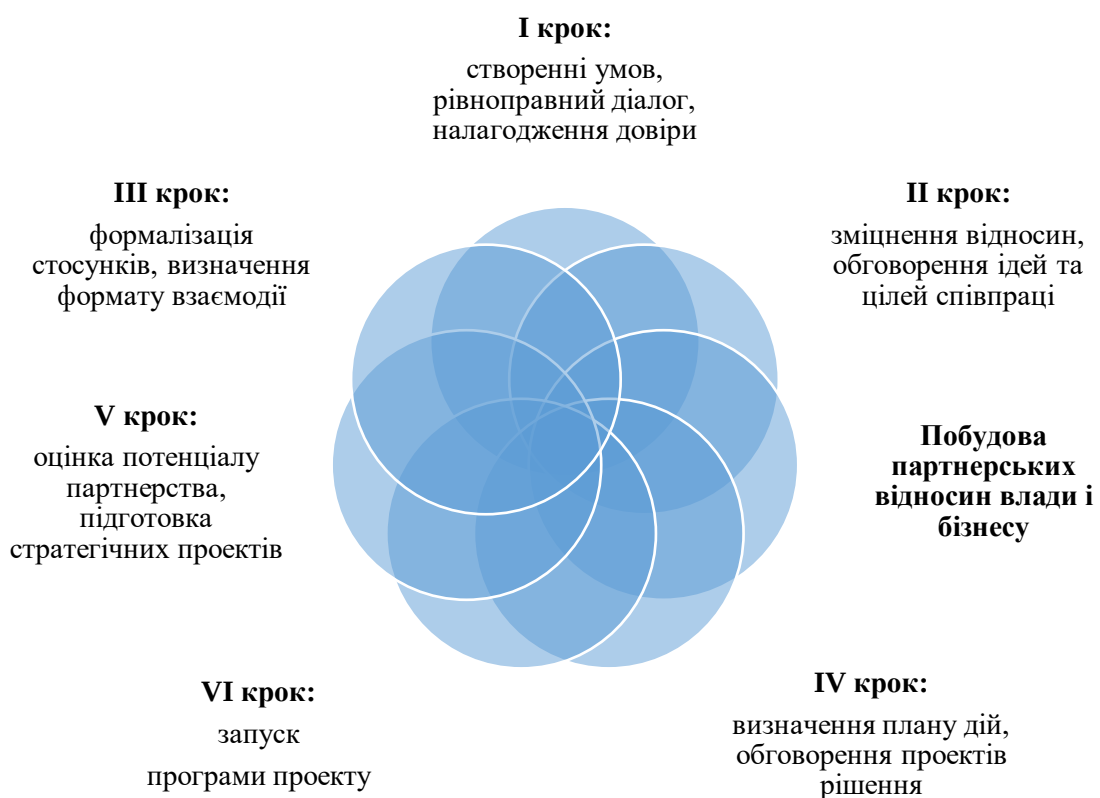

Рис 1. Алгоритм побудови партнерської співпраці місцевої влади і бізнесу.

Із схематичного рисунку бачимо, що ефективна на злагоджена співпраця починається вже на початковому етапі, на якому майбутні відносини максимально формалізуються, щоб виключити вплив особистого фактору учасників. Постулат взаємодії влади і бізнесу в умовах війни має бути наступний: все що може і має зробити бізнес в громаді він робить, а влада повинна максимально цьому сприяти.

Саме бізнес здатний швидко та технологічно якісно реалізувати всі потрібні ініціативи, створюючи при цьому кластери, започатковуючи індустріальні парки із розгалуженою інфраструктурною системою, а також реалізувати інші форми державно-приватного партнерства в громадах. Потрібно також на державному рівні прийняти спеціалізований закон про соціальне підприємництво. Наразі подібний вид підприємництва розвивається як окрема модель бізнесу, поєднуючи в собі комерційну складову із соціальною метою, що спрямовано на вирішення суспільних проблем [1].

Проблематику функціонування та взаємодії бізнесу та влади, проблеми ведення бізнесу під час війни та гострі проблеми розвитку військової економіки досліджували багато українських вчених, серед яких Т. Мурована, Є. Редзюк, О. Більовська, Р. Майстро, М. Сулима, О. Казак, О. Москаленко, О. Черниш, Ю. Курилюк, А. Савчук та інші. Вчені притримуються думки, що відновлення повоєнної України має початися із відновлення рівня ВВП, перегляду економічної структури, збільшення частки оборонної промисловості до 50%, значного збільшення частки товарів для внутрішнього споживання, стрімкий розвиток технічного та технологічного напрямку, відкриття нових ринків збуту вітчизняних товарів, значне покращення рівня державного управління із одночасними переглядом існуючої податкової та митної політики, якісний розвиток інфраструктурних проєктів [2].

Відзначимо, що в результаті активних військових дій всі сектори економіки зазнали величезних втрат. Збитки малого та середнього бізнесу сягають 83 млрд доларів США. Але незважаючи на негативні прогнози повного обвалення економіки України не трапилося. Після 2,5 років активних військових дій спостерігалось значне зростання нових бізнес-компаній, в середньому це 25 тис компаній в місяць. Першим на виклики відреагував саме приватний бізнес, здійснивши швидко релокацію в більш безпечні регіони держави. Саме бізнес зміг вдало адаптуватися та перекваліфікуватися і займатися виробництвом і наданням послуг для військового та енергетичного сектору [3].

Завдяки програмам уряду по наданню грантової підтримки бізнесу тисячі підприємців започаткували власну справу, інвестували в розширення виробництва, вдало перекваліфікували свою діяльність та релокували виробничі потужності у більш безпечні регіони України. Наразі грантова підтримка уряду розширилася і гранти видаються ветеранам і членам їх сімей [4].

Отже, підвищення ефективності взаємодії влади і бізнесу в умовах війни призведе до спрощення процедури релокації українського бізнесу, запровадження дієвих та гнучких фінансових механізмів, реалізації чітких антикризових стратегій та інших продуманих заходів підтримки, здійснення контролю за економічною безпекою країни, тому потрібно максимально відбудовувати якісні та довірливі партнерські відносини влади і бізнесу заради подальшого розвитку незважаючи на складні умови.

Список використаних джерел:

1. Партнерство і співпраця влади і бізнесу на місцевому рівні – запорука успішного розвитку громад. URL: <https://www.prostir.ua/?library=partnerstvo-i->

spivpratsya-vlady-i-biznesu-na-mistsevomu-rivni-zaporuka-uspishnoho-rozvytku-hromad (дата звернення: 20.09.2025).

2. Мельник Т. Український бізнес в умовах війни: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення. *Journal of innovations and sustainability*. 2023. № 7 (3). <https://doi.org/10.51599/is.2023.07.03.07>.

3. Назарчук О. Взаємодія бізнесу і влади в Україні: суперечності та перспективи. *Регіональні студії*. 2025. № 40. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2025.40.10>.

4. Деякі питання надання грантів бізнесу : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738 : станом на 02 вересня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.09.2025).

ПАНЧЕНКО Володимир

завідувач кафедри менеджменту
авіаційної діяльності Української
державної льотної академії, доктор наук
з державного управління, доктор
економічних наук, професор, заслужений
працівник освіти України

ОСОБЛИВОСТІ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

Війна є каталізатором катастрофічних економічних наслідків, що проявляються у руйнуванні виробничих потужностей, логістичних ланцюгів та ключових інфраструктурних об'єктів. Це, своєю чергою, призводить до значного ускладнення бізнес-діяльності, що спричиняє масове скорочення або повне припинення функціонування підприємств. Наслідком цих процесів є зниження ВВП, зростання безробіття та посилення соціальних проблем, зокрема бідності.

Для стимулювання економічного розвитку в умовах воєнного стану ключовим завданням є відновлення та налагодження роботи бізнес-сектору. Досягнення цієї мети вимагає від кожного суб'єкта господарювання забезпечення безперервності своєї діяльності.

Ефективне функціонування в таких складних умовах можливе лише за допомогою комплексного механізму антикризового управління, який має бути адаптований до реалій воєнного часу. Основою цього механізму є взаємопов'язані дії, що спрямовані на: адаптацію, налагодження безперервної роботи та забезпечення стабільного функціонування і останнє запобігання виникнення нових кризових явищ.

Війна, на відміну від традиційних криз, є тривалим і хронічним явищем, що має об'єктивну природу. Її наслідки неможливо повністю усунути, оскільки вона несе загрози не лише для фінансового стану підприємств, але й для життя персоналу та збереження фізичних активів. Тому доцільно використовувати

термін «криза воєнного часу». Ці відмінності, зумовлені серйозністю та довготривалістю конфлікту, змушують підприємства виходити за рамки стандартного антикризового управління. Основна мета адаптованого механізму управління – мінімізація негативних економічних та соціальних наслідків війни.

В умовах, коли час на реакцію є вкрай обмеженим, головним завданням стає оперативне та найменш ризиковане прийняття рішень. Це дозволяє досягти бажаного результату з мінімальними зусиллями і негативними наслідками. На початковому етапі війни таким результатом є забезпечення виживання та безперебійної роботи, тоді як з часом фокус зміщується на адаптацію та налагодження функціонування підприємства в нових умовах. В умовах воєнного стану принцип терміновості реагування є надзвичайно важливим для ефективного антикризового управління, оскільки ситуація змінюється щодня, і зволікання з рішеннями може призвести до значних втрат. Однак, з розширенням масштабів своєї діяльності, підприємства часто втрачають гнучкість через бюрократичні процедури, як-от численні погодження та регламенти, що значно уповільнює процес прийняття рішень. Для підвищення швидкості реагування в таких умовах необхідно оптимізувати управлінську структуру. Це може бути досягнуто шляхом скорочення рівнів управління, надання повноважень на прийняття рішень у межах визначених лімітів без обов'язкового узгодження з вищим керівництвом, а також через децентралізацію, що дозволяє швидко вирішувати локальні проблеми на місцях.

Для аналізу фінансового стану та динаміки розвитку підприємства в умовах війни застосовується антикризова діагностика. Оскільки війна є постійною кризою, головна мета такої діагностики полягає в оцінці поточної ситуації, виявленні причин відхилень та запобіганні новим кризовим явищам. Методи діагностики різняться залежно від розміру бізнесу. Для мікропідприємств рекомендується аналізувати темпи росту виручки, рентабельність продажів, точку беззбитковості та наявність власних обігових коштів. Малі підприємства додатково оцінюють коефіцієнт поточної ліквідності та частку дебіторської заборгованості. Середні підприємства потребують комплексного аналізу фінансового стану, включаючи оцінку ліквідності, платоспроможності, ділової активності та рентабельності, а також стану виробництва і забезпеченості ресурсами. Для великих підприємств до комплексного аналізу додаються моделі оцінки ймовірності банкрутства, такі як logit-моделі, та вартісно-орієнтовані показники. В умовах воєнного стану, коли ситуація динамічно змінюється, постійний моніторинг діяльності підприємства є критично важливим. Часта діагностика дає змогу оперативно виявляти проблеми та запобігати їх погіршенню, що має вирішальне значення для уникнення тяжких наслідків у кризовий період. Запровадження системи постійного контролю дозволяє бізнесу швидко реагувати на зміни, що в кінцевому підсумку сприяє його виживанню та адаптації. [1, с. 288 – 296].

Після проведення діагностики та виявлення відхилень у діяльності, підприємство переходить до розробки антикризової програми і стратегії. Однак, в умовах війни та високого рівня невизначеності, цей процес є вкрай складним. Саме тому на початковому етапі, так званому «періоді шоку», рекомендується

застосовувати ургентне антикризове управління (від лат. *urgens*, що означає «невідкладний») [2, с. 38 – 43]. Цей підхід передбачає негайне застосування заходів реагування на виявлені проблеми, оминаючи тривалий процес формування повноцінної програми чи стратегії. Лише після того, як підприємство зможе адаптуватися та налагодити свою діяльність в умовах війни, можна буде перейти до реалізації різних стратегій антикризового управління, зокрема захисних, стабілізаційних, стратегій виживання, а також маркетингових та фінансових стратегій, що будуть ефективними в нових умовах [3, с. 4 – 10].

У складних кризових умовах, спричинених війною, даунсайзинг є одним із поширених антикризових методів. Він полягає у цілеспрямованому зменшенні розмірів підприємства, його виробничих потужностей та чисельності персоналу. Мета цього процесу – підвищити ефективність роботи, а також знизити витрати й собівартість продукції. Хоча скорочення є неприємним кроком, в умовах зменшення постачання, переорієнтації виробництва та зміни логістичних ланцюгів це може бути єдиним способом зберегти ресурси і підтримати функціонування компанії. Для реалізації даунсайзингу та компенсації скорочення персоналу підприємства можуть впроваджувати нові технології, автоматизовані системи або використовувати аутсорсинг, передаючи певні функції стороннім виконавцям.

Щодо аутсорсинг, то це є ефективним інструментом для звільнення підприємства від непрофільних процесів, які не приносять прямого доходу, але вимагають часу і ресурсів, таких як бухгалтерський облік, транспортні, юридичні та фінансові послуги. В умовах війни його важливість для збереження бізнесу значно зросла. По-перше, він допомагає забезпечити безперебійність роботи у випадках, коли підприємство втрачає співробітників, що стало поширеним явищем через скорочення штату. По-друге, аутсорсинг є фінансово вигідним, оскільки, на відміну від штатних працівників, яким потрібно регулярно виплачувати зарплату, оплата послуг здійснюється лише за фактично виконану роботу. Це особливо важливо в умовах зниження обсягів діяльності, коли регулярні витрати стають обтяжливими. Крім того, аутсорсинг дозволяє уникнути додаткових витрат на оплату відпусток, лікарняних та утримання робочих місць. Додана таблиця ілюструє суттєві відмінності між традиційною кризою та кризою воєнного часу, підкреслюючи, що війна має системний і довгостроковий масштаб, несе фізичну небезпеку та вимагає постійного узгодження дій з державними та військовими органами, що робить аутсорсинг ще більш актуальним [4].

Погляньмо на це з іншого боку. В умовах війни покладатися на зовнішніх суб'єктів не завжди виправдано. Сповільнена реакція у форс-мажорних ситуаціях або навіть повне припинення роботи аутсорсингової компанії можуть спричинити для бізнесу додаткові втрати. З цієї причини деякі підприємства, навпаки, прагнуть скоротити залежність від зовнішніх послуг і розвивати внутрішню самодостатність. Такий підхід забезпечує кращий контроль над процесами, підвищує швидкість реагування на непередбачувані обставини та сприяє безперебійності роботи.

Одним із ключових інструментів підвищення ефективності є регуляризація, яка полягає у впровадженні передових систем менеджменту, зокрема TQM, BSC та MRP. У період військової агресії вона сприяє прискоренню та вдосконаленню управлінських процесів, що є критично важливим для спрямування ресурсів на підтримку стійкого функціонування. Стратегічний бенчмаркінг є ключовою методикою для вдосконалення підприємницької діяльності шляхом зіставлення її показників з показниками найбільш успішних конкурентів. В умовах військового конфлікту він дозволяє перейняти досвід функціонування та адаптації інших суб'єктів ринку. Об'єктами аналізу можуть виступати продукти, ціноутворення, організаційні процеси, та унікальні бізнес-моделі. Попри значний потенціал, цей метод не слід розглядати як швидке рішення для подолання кризових явищ. Процес модернізації передбачає технологічне оновлення основних фондів та вдосконалення операційних процесів. Для підприємства це означає покращення обладнання, розширення асортименту, оптимізацію систем маркетингу та управління. В умовах військового конфлікту модернізація сприяє збереженню конкурентоспроможності та підвищенню продуктивності. Проте, її впровадження вимагає значних фінансових ресурсів, що часто стає серйозним бар'єром. Для вирішення проблем зниження прибутку та обсягів реалізації під час війни ефективним є метод диверсифікації. Ця стратегія, що полягає у розширенні асортименту продукції та виході на нові ринки, дозволяє підприємству знизити залежність від одного напрямку. Диверсифікація створює «точки зростання» на випадок втрати актуальності основних видів діяльності. Реалізація цього підходу потребує значних фінансових ресурсів, що є важливим обмеженням в умовах війни. Шляхом реорганізації, що включає злиття, приєднання чи поглинання, бізнес може не лише вижити, а й розширити свою діяльність. Вважаємо, що злиття є найбільш раціональним варіантом, оскільки воно об'єднує ресурси та компетенції, що сприяє зростанню конкурентоспроможності, виходу на нові ринки і збільшенню прибутків. У період військових дій злиття може забезпечити стійкість і фінансову стабільність обох суб'єктів. Однак, цей процес супроводжується ризиками, пов'язаними з інтеграційними труднощами, значними витратами та внутрішніми розбіжностями.

Методи антикризового управління відрізняються від антикризових заходів масштабом і суттю. Методи передбачають глобальні та комплексні зміни, що трансформують підприємство, тоді як заходи є більш конкретними та локальними, спрямованими на стабілізацію ситуації. У період війни підприємства часто вдаються до негайних, точкових рішень. До них належать призупинення діяльності, тимчасове заморожування певних напрямків роботи та закриття проєктів, які не є критично важливими. Також поширеною практикою є перегляд або повне скасування довгострокових планів розвитку на користь короткострокової стабільності, а також оптимізація кадрових ресурсів через переведення працівників у неоплачувану відпустку. Ці кроки дозволяють зберегти ключовий персонал без значного фінансового навантаження.

Для адаптації до воєнних умов підприємства можуть використовувати низку ефективних методів, що забезпечують більш глибоку трансформацію. Це включає підтримку прозорості та відкритої комунікації з персоналом для збереження їхньої мотивації та довіри, а також перепрофілювання співробітників з урахуванням нових потреб бізнесу. Крім того, важливим є посилення взаємодії з клієнтами для збереження існуючої бази та залучення нових. Стратегічним є переорієнтація продуктового портфеля, тобто зосередження на виробництві найбільш затребуваної та дефіцитної продукції. Також актуальним є вихід на міжнародні ринки для диверсифікації збуту та зниження залежності від внутрішнього ринку. Важливим є й процес цифровізації бізнесу, що інтегрує цифрові технології для підвищення ефективності та гнучкості процесів. Враховуючи динаміку воєнних дій, антикризове управління доцільно розділити на фази, кожна з яких відповідає певній стадії конфлікту та вимагає специфічних підходів. Це дозволяє більш гнучко реагувати на виклики, що постійно змінюються.

Отже управління підприємством в умовах війни вимагає комплексного та адаптивного підходу, який поєднує як глобальні стратегічні методи, так і локальні тактичні заходи.

Список використаних джерел:

1. Шаранов Р. С. Алгоритм антикризового управління підприємства. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2021. № 6 (39). С. 288 – 296.
2. Ватченко Б., Шаранов Р. Антикризове управління підприємством в умовах війни. *Економічний простір*. 2022. № 182. С. 38 – 43.
3. Гудзь О. Є. Формування стратегії антикризового управління підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 2. С. 4 – 10.
4. Бути чи не бути: як зберегти бізнес в умовах турбулентності. *Європейська Бізнес Асоціація*. URL: <https://eba.com.ua/bud-gnuchkum-abo-pomry-golovne-pravylo-dlya-ukrayinskogo-biznesu/> (дата звернення: 20.09.2025).

ПАНЧЕНКО Оксана

доцент кафедри менеджменту та підприємництва
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка,
кандидат економічних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ РИЗИКІВ І СТРАТЕГІЙ ВИЖИВАННЯ

У контексті сучасних викликів, зумовлених військовими діями, забезпечення стійкості та розвитку українських бізнес-суб'єктів набуває особливої актуальності. Розповсюдження кризових явищ у вітчизняному бізнес-

середовищі вимагає розробки ефективної політики безпеки, що ґрунтується на сучасних інструментах ризик-менеджменту.

На тлі повномасштабного вторгнення українські підприємства зіткнулися з безпрецедентними викликами, що докорінно змінили умови їх функціонування. Ця криза виявила як екстремальні вразливості, так і значний адаптаційний потенціал бізнесу.

Економічне середовище в Україні зазнало значних змін. Частина підприємств зазнала колосальних втрат через руйнування активів та окупацію територій. Водночас, інші компанії продемонстрували надзвичайну стійкість, адаптувавшись до екстремальних умов. Це включало, як продовження роботи під загрозою обстрілів, так і релокацію виробничих потужностей. Деякі підприємства навіть змогли трансформувати виклики у нові можливості, освоюючи нові ринки збуту та нарощуючи доходи.

З огляду на посилення кризових явищ, економічна безпека підприємств набуває першочергового значення. Вона вимагає від суб'єктів господарювання глибокого розуміння природи та логіки загроз, що виникають. Це дозволяє розробити ефективні стратегії подолання ризиків та виходу з кризових ситуацій. Ефективна політика економічної безпеки є запорукою захисту інтересів компанії, своєчасного реагування на динамічні зміни ринкового середовища, забезпечення фінансової стабільності та операційної ефективності.

Забезпечення економічної безпеки є критично важливим для стабільної та успішної діяльності будь-якого підприємства, а також для досягнення його стратегічних цілей. Ця концепція еволюціонує разом зі змінами у зовнішньому середовищі, що призводить до різноманіття її тлумачень.

Наукова спільнота розробила кілька підходів до визначення сутності економічної безпеки на мікрорівні, кожен з яких фокусується на окремих її аспектах. Можна конкретизувати його, як: стан, тобто ефективне використання ресурсів, потенціалу та діяльності або як стан захищеності потенціалу, діяльності й інтересів; наявність певних чинників, що впливають на діяльність або надають конкурентні переваги; узгодження інтересів між підприємством та зовнішнім середовищем; можливість досягнення цілей, що підкреслює її орієнтацію на результат; діяльність, тобто процес або активність, що вказує на її динамічний характер; розвиток, що розглядає її як збалансований і безперервний процес.

Систематизація цих поглядів дозволяє зрозуміти багатогранність поняття та його важливість для функціонування сучасного бізнесу.

Існуюче трактування економічної безпеки як стану значною мірою сформувало методологічну базу служб безпеки підприємств. Однак, такий підхід, що фокусується виключно на пасивному захисті, призвів до певних недоліків.

Але існують певні недоліки у такого підходу, цей підхід, що сприймає безпеку як статичний стан, часто призводив до відсутності чіткої структури, цілей та завдань у відповідних підрозділах. Крім того, спостерігалася розмитість функціональних меж між службою безпеки та іншими адміністративними відділами. Це створило парадоксальну ситуацію, коли економічну безпеку відірвали від основної економічної діяльності підприємства.

Більшість підприємств зосереджують фокус на неекономічних методах, замість інтеграції в бізнес-процеси, служби безпеки почали оперувати переважно неекономічними методами, такими як: ділова розвідка, управління персоналом, інформаційна безпека, охоронна діяльність.

Цей аргумент є ще одним підтвердженням того, що визначення терміну «економічна безпека» виключно як «стану захищеності» є недостатнім і обмеженим.

Аналіз загроз та ризиків показує, що значну їх частину можна ефективно попередити, а не лише реагувати на них. Застосування превентивних заходів дозволяє значно скоротити витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства.

Такий підхід передбачає проактивні дії, спрямовані на запобігання негативним явищам, зокрема:

- Неправильне оформлення юридичних документів (договорів).
- Невиконання зобов'язань партнерами.
- Несприятливі антикризові комунікації.
- Інші деструктивні фактори.

На відміну від пасивного захисту, ці заходи є активними і мають на меті знизити ймовірність реалізації загроз, забезпечуючи тим самим стабільну економічну діяльність суб'єкта господарювання.

В умовах повномасштабної війни українські підприємства зіткнулися з безпрецедентними викликами, які докорінно змінили бізнес-середовище. Це нове середовище характеризується не лише прямими військовими загрозами, такими як окупація територій та фізичне руйнування активів, але й кардинальною нестабільністю, спричиненою масовою міграцією населення та непередбачуваністю кадрових ресурсів. Додатковим фактором ризику є посилення економічних обмежень та зростання кількості неплатоспроможних контрагентів. У сукупності зі швидкими змінами в законодавстві, це створює багаторизикове середовище, що вимагає від бізнесу надзвичайної адаптивності. Поряд з цими прямими загрозами, не менш серйозний вплив мають макроекономічні ризики. Хоча вони можуть не здаватися такими руйнівними, як прямі обстріли, їх наслідки є значними. Зокрема, зростання фіскального дефіциту, викликане падінням податкових надходжень і одночасним збільшенням державних витрат, призводить до інфляційного тиску, що негативно позначається на фінансовому стані більшості підприємств.

Українські підприємства наразі зіткнулися з цілою низкою ключових ризиків, що серйозно ускладнюють їх функціонування. Серед найбільш гострих проблем слід виділити значне падіння попиту на продукцію, що, за даними джерела [1], спостерігається у 75 % компаній. Це змушує 70 % з них активно шукати нових клієнтів та альтернативні канали збуту. Крім того, кожен п'ятий бізнес (20 %) стикається з несплатою або простроченням платежів від своїх клієнтів. Іншою критичною проблемою є гостра нестача фінансування. До 40% підприємств відчувають дефіцит обігового капіталу через фактичне припинення банківського кредитування, а 36% перебувають в активному пошуку фінансової підтримки. Основною перешкодою для отримання позик є їх висока вартість,

оскільки підвищена облікова ставка, встановлена в умовах війни, не стимулює банки до зниження відсоткових ставок [1].

Війна в Україні спровокувала демографічну катастрофу, яка спричинила значні негативні наслідки для ринку праці. Загибель і поранення десятків тисяч людей, а також масова міграція, як внутрішня, так і зовнішня – різко змінили баланс між попитом і пропозицією робочої сили. До цього додалися мобілізація та втрата робочих місць, що також негативно позначилося на ринку. Попит на робочу силу суттєво зменшився через неможливість працювати в зонах бойових дій, падіння попиту на товари та послуги, логістичні проблеми та загальну невизначеність. Окрім того, спостерігається значна тінізація ринку праці, коли багато вакансій пропонуються без офіційного оформлення. Це позбавляє працівників доступу до легальної зарплати, соціальних гарантій, таких як лікарняні, та трудового стажу. Як наслідок, через зростання кількості безробітних, середні зарплати знижуються, а частка населення, доходи якого є нижчими за прожитковий мінімум, зростає. Серйозним ризиком для багатьох підприємств є логістичні проблеми. За даними джерела [1], 44 % компаній стикаються з труднощами в транспортуванні. Основні причини цього - розрив традиційних транспортних ланцюгів, зокрема через блокування портів та пріоритетне перевезення військових і гуманітарних вантажів. Додатковим фактором є дефіцит пального. Ситуацію ускладнює знищення 20% складських приміщень в Україні внаслідок ракетних ударів [1].

В умовах повномасштабної війни українські підприємства зіткнулися з низкою критичних ризиків, що загрожують їхній стабільній роботі. Одним із найвагоміших є енергодефіцит, який спричиняє як обмеження постачання енергії, так і зростання цін на неї. Це змушує багато компаній зупиняти виробництво і значно збільшує собівартість їхньої продукції. На внутрішньому рівні, головною загрозою є неефективне керівництво, адже в умовах зростаючої нестабільності помилкові рішення можуть призвести до серйозного погіршення фінансово-господарської діяльності і навіть банкрутства. Одночасно посилюються кадрові ризики через мобілізацію та масову еміграцію, що спричиняє дефіцит кваліфікованих фахівців. Щоб оптимізувати витрати, підприємства часто йдуть на скорочення штату або зниження зарплат, що негативно впливає на продуктивність. Наслідки цих кадрових рішень матимуть довгострокову дію, оскільки відновлення кадрового потенціалу вимагатиме значних інвестицій. Крім того, зростають ризики, пов'язані з контрагентами, адже війна ставить під сумнів можливість подальшої співпраці та виконання договірних умов, а також ускладнює пошук надійних партнерів.

В умовах війни український бізнес зіткнувся з посиленням репутаційних ризиків. Зараз набирає обертів нова тактика недобросовісної конкуренції, коли через анонімні Telegram-канали поширюються антирепутаційні кампанії. Для багатьох підприємств такий удар є критичним, адже довести факт наклепу вкрай складно, а після подібних «кампаній» часто слідують перевірки та обшуки, що можуть призвести до втрати активів. Щоб вижити в умовах зростаючої кількості ризиків, підприємства змушені переналаштовувати внутрішні бізнес-процеси та формувати високоефективну політику безпеки. Це передбачає адаптацію

стратегії бізнесу до актуальних потреб ринку, оптимізацію асортименту продукції та впровадження обґрунтованої кадрової політики, що включає як фізичний захист персоналу, так і оптимізацію штату та залучення дистанційної роботи. Крім того, компанії мають організувати адаптивну логістику з резервними планами, а також провести дебюрократизацію та цифровізацію процесів адміністрування. Важливим є також повна інтеграція ризик-менеджменту у бізнес-процеси та сценарне моделювання функціонування на випадок руйнування інфраструктури, що включає можливість релокації.

На основі вище зазначеного можна зробити висновок, що повномасштабна війна докорінно змінила економічне середовище в Україні, створивши безпрецедентні виклики для бізнесу. Головний висновок полягає в тому, що ризики для підприємств в умовах воєнного стану є комплексними і стосуються всіх аспектів їхньої діяльності. Вони охоплюють як прямі військові загрози, так і опосередковані макроекономічні ризики, спричинені інфляцією та дефіцитом фінансування. Додаткові виклики створює демографічна криза, яка призводить до кадрового голоду та тінізації ринку праці. Це, у свою чергу, знижує ефективність роботи та конкурентоспроможність підприємств.

Зрештою, успішність функціонування українських підприємств в умовах війни залежить від їхньої здатності швидко адаптуватися до цих багаторизикових умов та ефективно управляти всіма типами загроз.

Список використаних джерел:

1. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес. Велике дослідження. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/deloitte-press/2022/how-should-ukraine-rebuild-its-economy-and-business-after-the-war.html> (дата звернення: 17.09.2025).

ПАСТУХ Катерина

заступник начальника відділу зведених показників розвитку міста Управління соціально-економічного розвитку, планування та обліку Департаменту економіки та комунального майна Харківської міської ради, кандидат наук з державного управління

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Внаслідок повномасштабної війни в Україні актуальною проблемою наразі постає забезпечення відновлення та розвитку територій. В умовах воєнного стану саме здійснення публічного управління відновленням та розвитком територій в Україні, запровадження стратегічного підходу до цього процесу є одним із основних питань сьогодення.

Важливим є те, що органами державної влади та місцевого самоврядування, незважаючи на повномасштабну війну, здійснюється як прогнозування, так і програмування, а також планування соціально-економічного розвитку територій. Приділяється увага стратегічному публічному управлінню в забезпеченні відновлення сталого розвитку територій.

Наразі органами державної влади та місцевого самоврядування в Україні здійснюється розробка програм комплексного відновлення області, території територіальної громади. Проводиться громадське обговорення, а згодом схвалення таких програм, їх реалізація й підготовка звітів щодо їх виконання. Формуються, реалізуються та здійснюється моніторинги планів відновлення та розвитку регіонів та територіальних громад. Також формуються та реалізуються програми щодо розвитку територій.

Внаслідок оновлення Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки [1] перед органами державної влади та місцевого самоврядування постало завдання щодо оновлення існуючих стратегій розвитку.

Стратегічний підхід до публічного управління, зокрема в економічній сфері, залишається вельми актуальним [2].

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки визначено стратегічну мету державної регіональної політики – посилення економічної, соціально-гуманітарної, просторової згуртованості країни, підвищення рівня добробуту громадян, їх безпеки шляхом задоволення різних потреб як регіонів, так і територіальних громад у відновленні їх інфраструктури та модернізації економіки за принципом «краще, ніж було», а також ефективного використання внутрішнього потенціалу територій, крім того розвитку системи децентралізованого, демократичного, інклюзивного багаторівневого врядування. До пріоритетів регіонального розвитку на період до 2027 року віднесено: створення соціально-економічних, безпекових умов для повернення населення країни до їх постійного місця проживання; відновлення інфраструктури, її розвиток на принципах сталості, адаптації до зміни клімату, прозорості, інклюзивності, підзвітності, енергоефективності, захищеності та стійкості до безпекових загроз та економічної доцільності; розвиток людського капіталу, а також відновлення розвитку підприємництва та зростання економіки на основі внутрішнього потенціалу територій; розвиток багаторівневого врядування, до того ж наближення системи управління розвитком регіонів до кращих практик і процедур Європейського Союзу; розвиток інституційної спроможності органів місцевого самоврядування у сфері стратегічного планування, цифровізації, проєктного менеджменту, протидії корупції; залучення громадськості до прийняття управлінських рішень; сприяння економічному регіональному розвитку завдяки залученню інвестицій задля реалізації різних інноваційних проєктів; відновлення системи надання соціальних послуг на регіональному та місцевому рівні та її розвиток; відновлення балансу екосистем, які постраждали внаслідок повномасштабної війни; розбудова партнерств, крім того розвиток міжрегіонального, міжмуніципального, транскордонного співробітництва [1].

Задля цього важливим є теоретична та практична підготовка фахівців щодо публічного управління відновленням та розвитком територій, зокрема

особливостям здійснення стратегічного планування відновлення та розвитку територій, вивчення основних понять, законів, функцій, принципів та методів публічного управління та адміністрування, приділення уваги сучасній організації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні, їх взаємодії із громадськістю, інформаційно-комунікаційному забезпеченню публічного управління відновленням та розвитком територій. Мають бути ураховані як умови сьогодення, так і особливості публічного управління відновленням та розвитком територій. Важливості набувають управлінські рішення в органах публічного управління, зокрема підготовка стратегічних управлінських рішень щодо відновлення та розвитку територій.

Таким чином, з метою забезпечення відновлення та розвитку територій вельми актуальним постає здійснення стратегічного планування відновлення та розвитку територій, забезпечення прозорості та якості стратегічних інноваційних стратегічних управлінських рішень в органах публічного управління, результативності та ефективності здійснення публічного управління відновленням та розвитком територій. Крім того, є необхідність у теоретичній та практичній підготовці фахівців щодо публічного управління відновленням та розвитком територій, зокрема особливостям здійснення стратегічного планування відновлення та розвитку територій.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки : Постанова Каб. Міністрів України від 5 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

2. Public administration in the economic sphere in Ukraine : strategic approach / Mykola A. Latynin, Kateryna V. Pastukh, Denys L. Tarasenko, Serhii O. Shevchenko, Anna Yu. Munko. Estudios de Economía Aplicada. Spain: University of Almeria, 2021. Vol. 39. № 5. P. 9. URL: <http://ojs.ual.es/ojs/index.php/eea/article/view/4967> (дата звернення: 20.09.2025).

ПОХИЛЕНКО Ірина

доцент кафедри права та публічного управління Київського національного університету будівництва і архітектури, кандидат юридичних наук, доцент

ВЕТЕРАНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЧИННИК СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах тривалої збройної агресії Російської Федерації Україна стикається з масштабними викликами соціально-економічного характеру. Однією з ключових проблем постає відновлення та підтримка функціонування національної економічної системи в умовах воєнного стану. Особливого

значення набуває мобілізація внутрішніх ресурсів, зокрема трудового та підприємницького потенціалу громадян. У цьому контексті важливим інноваційним механізмом постає ветеранське підприємництво, яке отримало нормативне закріплення в Законі України «Про ветеранське підприємництво» (далі – Закон) №4563-IX від 31 липня 2025 року.

Запровадження спеціального правового режиму підтримки ветеранського бізнесу не лише сприяє соціальній адаптації та економічній незалежності ветеранів, а й виконує макроекономічну функцію – стабілізацію економічної системи шляхом створення нових робочих місць, наповнення бюджетів та активізації інвестиційної діяльності.

Закон визначає ветеранське підприємництво як самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність або незалежну професійну діяльність, що здійснюється суб'єктами ветеранського підприємництва, які відповідають визначеним критеріям, з метою досягнення економічних і соціальних результатів, у тому числі одержання прибутку. До суб'єктів ветеранського підприємництва належать ветерани та ветеранки, зареєстровані як ФОП, самозайняті особи або юридичні особи, де ветерани та ветеранки є власниками (володіють щонайменше 100% статутного капіталу або всі члени – ветерани та ветеранки).

Статус суб'єкта ветеранського підприємництва надається строком на п'ять років і забезпечує право на отримання фінансової, консультаційної та інформаційної підтримки від держави, доступ до пільгових кредитів і грантових програм. Таким чином, законодавець формує комплексний підхід, який охоплює як економічний, так і соціальний аспекти діяльності ветеранів у сфері бізнесу.

Ветеранське підприємництво може розглядатися як стабілізуючий чинник економіки України. Передусім воно сприяє збереженню та відновленню людського капіталу. Повернення ветеранів до мирного життя через підприємницьку діяльність мінімізує ризики безробіття та соціальної ізоляції, формуючи умови для їхньої самореалізації.

Важливим є внесок у розвиток малого та середнього бізнесу, який традиційно відіграє ключову роль у стійкості національної економіки. Створення та функціонування ветеранських підприємств сприяє збільшенню податкових надходжень, що, у свою чергу, забезпечує стабільність місцевих бюджетів і фінансову автономію громад.

Ветеранський бізнес характеризується також високим інноваційним потенціалом. Бойовий досвід, дисципліна, уміння працювати в умовах невизначеності й ризику перетворюються на організаційну культуру, яка здатна трансформуватися у конкурентні бізнес-моделі. Соціальний вимір цієї діяльності не менш значущий: залучення ветеранів до підприємництва сприяє зменшенню рівня соціальної напруги та утвердженню економічного патріотизму.

Нормативна база, закладена Законом №4563-IX, передбачає низку преференцій для розвитку ветеранського підприємництва. Серед них особливе місце займають фінансові інструменти: гранти, пільгові кредити, компенсація відсоткових ставок. Значущим є право на участь у державних і муніципальних програмах із зарезервованими контрактами для ветеранських підприємств, а

також можливість оренди державного та комунального майна на пільгових умовах. Важливу роль відіграють освітні програми, спрямовані на підвищення кваліфікації та розвиток інноваційного потенціалу.

Завдяки цим механізмам ветеранське підприємництво перетворюється з окремої індивідуальної ініціативи на системний елемент державної економічної політики.

Водночас функціонування ветеранського бізнесу може супроводжуватися низкою проблем. Адміністративні бар'єри у процесі набуття статусу суб'єкта ветеранського підприємництва та доступу до державних програм підтримки ускладнить його розвиток. Недостатність фінансування з боку державного бюджету обмежить можливості масштабування бізнес-ініціатив. Нерівномірність регіональної підтримки може створити дисбаланс у розвитку різних територій, тоді як обмеженість доступу до ринків і конкуренція з великими компаніями звужують економічні перспективи.

Не можна ігнорувати й ризики зловживань, коли пільгами намагатимуться скористатися особи, які формально відповідають вимогам закону, проте фактично не мають наміру здійснювати підприємницьку діяльність.

Для посилення ролі ветеранського підприємництва у стабілізації економічної системи України необхідним є вдосконалення цифрових механізмів обліку суб'єктів через Єдиний державний реєстр ветеранів війни, що забезпечить прозорість і доступність інформації. Доцільним виглядає впровадження системи публічного моніторингу ефективності використання державної підтримки. Важливо також стимулювати створення ветеранських бізнес-асоціацій і кластерів, які об'єднують підприємців для спільного просування на ринку.

Перспективним є розширення міжнародного співробітництва та включення ветеранських підприємств у програми експортного розвитку, що відкриє нові можливості для залучення інвестицій і виходу на зовнішні ринки. На місцевому рівні слід забезпечити рівний доступ до інформаційних, консультаційних та освітніх ресурсів, аби уникнути територіальної нерівності у підтримці бізнесу.

Підсумовуючи викладене, можна прийти до висновку, що ветеранське підприємництво є не лише формою соціальної адаптації військовослужбовців після повернення з фронту, але й потужним чинником стабілізації економічної системи України в умовах воєнного стану. Нормативна база, закріплена в Законі №4563-IX, створює правові та організаційні передумови для розвитку цього сегмента економіки.

Його вплив проявляється у підвищенні рівня зайнятості, збільшенні податкових надходжень, посиленні конкурентоспроможності економіки та збереженні людського капіталу. Водночас ефективність реалізації поставлених завдань залежить від належного фінансового забезпечення, удосконалення процедур доступу до підтримки, а також від активної участі органів державної влади та місцевого самоврядування.

Таким чином, ветеранське підприємництво має всі підстави стати одним із ключових елементів відбудови та модернізації української економіки як під час війни, так і в післявоєнний період.

ПРОКОПЕНКО Тетяна

*начальник відділу безбар'єрного простору
Департаменту містобудування та
земельних ресурсів Кропивницької міської
ради, кандидат технічних наук*

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ «БЕЗБАР'ЄРНИЙ МАРШРУТ М. КРОПИВНИЦЬКИЙ»

Економічна система у воєнний час характеризується високим рівнем турбулентності, дефіцитом ресурсів і необхідністю одночасного забезпечення обороноздатності та соціальної стійкості. Це зумовлює пошук нових механізмів правового регулювання та ефективного державного управління.

Правове регулювання в умовах війни має бути спрямоване на баланс між воєнними потребами та забезпеченням базових прав людини. Особливе значення набувають норми, що регулюють доступність міського середовища, публічні закупівлі, прозорість використання коштів і партнерство з громадянським суспільством.

Державне управління та економічна безпека взаємопов'язані: стійкість економіки залежить від збереження соціальної інфраструктури, що забезпечує згуртованість населення. Реалізація проєктів безбар'єрності розглядається як інструмент соціально-економічної стабільності.

Флагманський проєкт «Безбар'єрний маршрут м. Кропивницький» реалізується в межах загальнонаціональної ініціативи «Рух без бар'єрів», започаткованої за ініціативи Першої леді України та закріпленої Національною стратегією зі створення безбар'єрного простору до 2030 року. Це є прикладом поєднання інклюзивної політики з воєнними викликами. Незважаючи на обмежені ресурси, його реалізація демонструє:

- адаптацію правових процедур до кризових умов;
- ефективну координацію центральних і місцевих органів влади;
- взаємодію держави, бізнесу та громадськості у форматі державно-приватного партнерства;
- формування єдиного пішохідного маршруту, який відповідає стандартам універсального дизайну та доступності;
- облаштування тактильної плитки, пандусів, понижених бордюрів, зручних переходів, звукових світлофорів;
- врахування потреб різних категорій населення: осіб з інвалідністю, літніх людей, ветеранів, родин з дітьми, тимчасово переміщених осіб.

У 2025 році в м. Кропивницький розпочато реалізацію першої черги флагманського проєкту «Безбар'єрний маршрут» довжиною 1,5 км. Маршрут проходить центральними вулицями (Велика Перспективна, Шевченка, Театральна, Архітектора Паученка) та з'єднує ключові соціальні об'єкти: ЦНАП «Прозорий офіс», Центр підтримки ветеранів, медичні заклади.

Проект спрямований на забезпечення доступності для людей з інвалідністю, ветеранів, літніх людей та батьків із дитячими візочками. Його реалізація відбувається у кілька етапів, загальна планова протяжність маршруту становитиме близько 30 км. Завершення першої черги заплановане до кінця 2025 року.

Також передбачена реалізація інших етапів маршруту до 2030 року. Проект є модельним прикладом того, як на рівні громади реалізуються завдання Національної стратегії безбар'єрності. Він демонструє поєднання стратегічного підходу (державна політика) і тактичних рішень (локальні заходи, адаптовані до умов війни). Успіх проекту підкреслює необхідність інституційного закріплення безбар'єрності, як елементу економічної та соціальної безпеки.

Соціально-економічний ефект цього проекту:

- створення безпечного й комфортного міського простору для понад третини мешканців, які належать до маломобільних груп населення;
- підтримка ветеранів та військових, що повертаються після поранень і мають потребу у безбар'єрному пересуванні;
- міський іміджевий ефект: місто Кропивницький позиціонується як громада, яка навіть у кризових умовах реалізує проекти європейського рівня;
- економічний ефект, оскільки безбар'єрна інфраструктура стимулює розвиток малого бізнесу (кафе, магазини, сервіси) у зоні маршруту, оскільки збільшує кількість відвідувачів;
- підвищення рівня мобільності та якості життя маломобільних груп населення;
- створення передумов для відновлення бізнес-середовища та залучення інвестицій через покращення міського простору;
- формування позитивного іміджу громади як стійкої та інклюзивної.

Умови війни доводять необхідність інтеграції безбар'єрності в державну політику, як складової економічної та соціальної безпеки. «Безбар'єрний маршрут м. Кропивницький» підтверджує, що навіть у кризовий час інклюзивні проекти здатні слугувати інструментом підвищення стійкості економічної системи та зміцнення соціальної єдності.

Реалізація «Безбар'єрного маршруту м. Кропивницький» є не лише інфраструктурним проектом, а й індикатором стійкості економічної системи та ефективності публічного управління у воєнний час. Він доводить, що інклюзивність та доступність не можуть бути відкладені «на після війни», а мають бути інтегровані в процеси відновлення та розвитку вже зараз.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні : Указ Президента України від 3 грудня 2020 року №533/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text> (дата звернення: 20.09.2025).
2. Національна Стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року №366 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 року №294-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366->

2021-%D1%80#Text (дата звернення: 20.09.2025).

3. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21 березня 1991 року №875-XII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

РАГУЛІНА Анна

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ГУЗЕНКО Олена

доцент кафедри економіки та публічного управління навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК БАЗОВИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Україна знаходиться не лише в зоні воєнних дій, а й в межах турбулентного законодавчого середовища. Таке явище негативно впливає на розвиток підприємств різного рівня бізнесу. Одним із пріоритетних напрямків діяльності сучасних підприємств виступає забезпечення достатнього рівня економічної безпеки з урахуванням існуючих ризиків і загроз. Беззаперечним є той факт, що економічна безпека виступає базовим вектором загальної стійкості та життєздатності підприємств, адже забезпечує здатність їх протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам, адаптуватися до змін середовища та реалізовувати довгострокові цілі розвитку.

Як показує досвід підприємницької діяльності ефективного забезпечення економічної безпеки потребує системного, інтегрованого підходу, що враховує економічні, соціальні, технологічні та екологічні аспекти діяльності підприємства

Вочевидь таке явище пов'язано з тим, що кожне підприємство, в умовах воєнних викликів, має спиратися у більшості на внутрішні резерви, раціональне використання виробничого, фінансового та людського ресурсу так, як вплинути на зовнішній чинник практично не можливо. У більшості випадків постає питання правильного вибору стратегічних цілей направлених на зміцнення економічної безпеки в умовах воєнних викликів.

З цього приводу цікавими є пропозиції вітчизняних науковців О. В. Зибарева та Я. Є. Бурачок [1] та І. М. Дашко та Л. В. Михайліченко [2], які до складу стратегічних напрямків підвищення економічної безпеки сучасних підприємств пропонують включити:

- по – перше, впровадження інноваційних технологій і цифрових рішень в системі управлінських циклів підприємств, які розвиваються в надзвичайних умовах;

- по – друге, раціональне та ефективне управління розвитком людського капіталу з постійним осучасненням його кваліфікаційного рівня, з метою відповідності сучасним вимогам;

- по – третє, впровадження заходів екологізації виробничої діяльності, що відповідає програмі сталого економічного розвитку;

- по – четверте, диверсифікація джерел фінансування й ринків збуту продукції підприємств, активізацію процесів пошуку потенційних платоспроможних покупців;

- по – п'яте, активне впровадження моніторингових інструментів у склад управлінських циклів з обов'язковою системою ефективних механізмів управління ризиками, які виникають в умовах війни, з напрацюванням заходів їх нейтралізації.

Окрім цього не слід нехтувати заходами зміцнення виробничої безпеки, котра виступає одним із впливових елементів економічної безпеки взагалі. Пріоритетність виробничої безпеки лежить в площині тісного взаємозв'язку цикла виробництва з фінансовими результатами діяльності підприємств, їх конкурентоспроможністю та діловою активністю.

Зокрема, Я. Базилюк, Р. Власенко, О. Власюк [3] за результатами проведених досліджень зазначили, що загальний рівень виробничої безпеки вітчизняних підприємств у 2025 році залишився на минулорічному рівні. Науковці встановили, що основними видами загроз виробничій безпеці стали: критичне скорочення промислового виробництва, прискорення темпів деіндустріалізації економіки, зниження конкурентних позицій вітчизняних виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках промислової продукції, збільшення часток низько технологічної та сировинної продукції у структурі промислового виробництва, посилення залежності внутрішнього ринку України від імпорту промислової продукції [3]. На їх думку покращення рівня виробничої безпеки можливо досягти за рахунок більш ефективного та раціонального використання потенціалу підприємств, не дивлячись на фінансові обмеження займатися впровадженням інноваційних технологій для виробничих циклів, що призведе до енергозбереження та ресурсозбереження.

В свою чергу, І. М. Дашко, Л. В. Михайліченко та С. М. Стефаник [4] стверджують «...аналіз стану економічної безпеки вітчизняних підприємств дозволяє констатувати наявність системних проблем, котрі негативно впливають на стійкість бізнес-структур в умовах нестабільного зовнішнього середовища». Науковці вважають, що одним із чинником такого явища є «...висока ступінь залежності українських підприємств від імпортової сировини, матеріалів та

комплектуючих, що обумовлює вразливість виробничих процесів до коливань валютних курсів та зміни кон'юнктури зовнішніх ринків».

Наразі, Г. І. Грицаєнко, І. М. Грицаєнко, Г. П. Педченко, Ю. О. Прус, Т. І. Яворська [5] пропонують зміцнення економічної безпеки підприємств на базі підвищення рівня інноваційної активності, що надасть можливість досягти значного рівня технологічної безпеки та забезпечить формування конкурентних переваг на внутрішньому та зовнішньому ринках. Окремим питанням має стати впровадження заходів стосовно підвищення ефективності механізмів управління фінансовими ресурсами, що сприятиме зміцненню та збільшенню показників ліквідності, фінансової стійкості та платоспроможності підприємств, а, як наслідок, буде створено умови для зниження ризику банкрутства [5].

Таким чином, покращення рівня економічної безпеки підприємств, в умовах воєнних викликів, є комплексним і багатогранним завданням, що потребує координації між урядом, бізнесом, громадянським суспільством і міжнародними партнерами. До складу напрямків зміцнення економічної безпеки сучасних підприємств пропонується віднести: впровадження інноваційних технологій і цифрових рішень в системі управлінських циклів підприємств, які розвиваються в надзвичайних умовах; раціональне та ефективне управління розвитком людського капіталу з постійним осучасненням його кваліфікаційного рівня; диверсифікація джерел фінансування й ринків збуту продукції підприємств, активізацію процесів пошуку потенційних платоспроможних покупців; активне впровадження моніторингових інструментів у склад управлінських циклів з обов'язковою системою ефективних механізмів управління ризиками, які виникають в умовах війни, з напрацюванням заходів їх нейтралізації.

Список використаних джерел:

1. Зибарева О. В., Бурачок Я. Є. Економічна безпека підприємств України в умовах сталого розвитку: сучасний стан, чинники та шляхи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2025. № 18. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-18-04-10> (дата звернення: 12.09.2025).

2. Дашко І. М., Михайліченко Л. В. Управління фінансово-економічною безпекою на засадах розвитку промислових підприємств. *Механізм регулювання економіки*. 2024. № 2 (104). С. 66 – 72.

3. Економічна безпека України в умовах високих воєнних ризиків та глобальної нестабільності : експ.-аналіт. доп. / Я. Базилук, Р. Власенко, О.Власюк та ін. ; за заг. ред. Я. Жаліла. Київ : НІСД, 2025. 104 с.

4. Дашко І. М., Михайліченко Л. В., Стефаник С. М. Зміцнення та розвиток потенціалу фінансово-економічної безпеки промислових підприємств. *Підприємництво та інновації*. 2024. Вип. 32. С.44 – 49.

5. Підприємництво: інвестиційне забезпечення та економічна безпека : монографія. / Г. І. Грицаєнко, І. М. Грицаєнко, Г. П. Педченко, Ю. О. Прус, Т. І. Яворська. Мелітополь : Люкс, 2021. 271 с.

РИЖИКОВ Вадим

*президент ГО «Будинок вчених
Кіровоградщини», провідний науковий
співробітник Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор педагогічних наук, професор*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Державне регулювання економічної системи України здійснюється з допомогою арсеналу методів, правовими нормами, заснованими на Конституції України, законах, указах Президента та інших нормативно-правових актах, які встановлюють принципи взаємодії ринкових суб'єктів і державні механізми впливу на економіку держави. Основні напрямки цього регулювання охоплюють захист права власності, забезпечення конкурентного середовища, регулювання процесів ціноутворення, підтримку суспільно значущих благ і контроль за діяльністю підприємств. Ці заходи спрямовані на досягнення економічної та соціальної стабільності, адаптацію до змін глобального й внутрішнього середовища, а також на задоволення потреб громадян.

Економічна система України – це сучасна змішана економіка, яка поєднує ринкові механізми з гнучким державним регулюванням, що здійснюється через правові, економічні та адміністративні методи, а також діяльність таких органів, як Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, для досягнення суспільно корисних результатів, що відповідають цілям господарської діяльності.

Як головний захисник національних економічних інтересів, держава працює над забезпеченням стабільного економічного зростання та задоволення зростаючих потреб суспільства. Для цього необхідна ефективна система забезпечення економічної безпеки, важливими складовими якої є організаційно-управлінський механізм та сучасне правове забезпечення економічної безпеки України. Ця система є складною та виходить за рамки лише вузькоспеціалізованого законодавства [1].

Ефективне державне регулювання економічної системи України базується на чіткому визначенні та впровадженні національних економічних інтересів. Однак у сучасному глобалізованому світі зростаюча взаємозалежність економічних систем вимагає досягнення збалансованості між національними пріоритетами та інтересами інших країн, особливо торговельних партнерів, для гарантування національної безпеки. Крім того, інтеграційне прагнення до участі в системах колективної безпеки, як-от НАТО чи ЄС, зобов'язує брати до уваги інтереси міжнародних партнерів при розробці політики захисту власних економічних інтересів [2].

Використання фінансово-бюджетних методів у системі державного регулювання ринку зводиться до маніпулювання ставками податків, державними

витратами з метою встановлення рівноваги на ринку. Якщо в економічній системі спостерігається активізація попиту і розвиток інфляції, уряд підвищує податки на доходи підприємців і населення і одночасно обмежує державні витрати. І, навпаки, якщо в економічній системі з'являються ознаки депресії, ставки податків знижуються, бюджетні витрати починають зростати.

Правове забезпечення економічної безпеки охоплює широкий спектр нормативно-правових актів, які регулюють різноманітні аспекти економічної діяльності. Зокрема, до цього входить фінансовий сектор, що охоплює закони про банки, інвестиційні фонди, страхування та фондовий ринок. Важливу роль відіграє також податкова система, основою якої є Податковий кодекс і закони про різні види податків та зборів. Сюди ж належить законодавство про господарські товариства, захист прав споживачів і конкуренцію, трудове законодавство, а також нормативно-правові акти, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність, включаючи митне та валютне регулювання тощо.

Проведений науково-практичний аналіз економічної системи щодо правового регулювання та держаного управління в макроекономічному розвитку України. Можна пропонувати шляхи вирішення, а саме: необхідності посилення ролі стратегічних документів, гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, чіткого розмежування компетенцій між органами державної влади та залучення громадськості до процесів забезпечення економічної безпеки. Важливим аспектом у формуванні ефективної системи захисту національної економіки є реалізація національних економічних інтересів є ключовим чинником забезпечення економічної безпеки держави визначається, як необхідність балансу між національними інтересами та інтересами міжнародних партнерів.

Список використаних джерел:

1. Желюк Т. Економічна безпека в системі інституційного вектора збалансованого розвитку. *Вісник Економіки*. 2013. № 1. С. 19 – 32.
2. Яковенко Я., Доманецький І. Нормативно-правове регулювання економічної безпеки країни: сучасний стан та перспективи розвитку. *Цифрова економіка та економічна безпека : науково-практичний журнал*. 2024. № 6 (15). С. 86 – 93.

САМСІН Роман

докторант Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда
Юзькова, кандидат юридичних наук

НОРМАТИВНА МОДЕРНІЗАЦІЯ РИНКУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: РЕГУЛЯТОРНА РАМКА МІСА

31 жовтня 2008 року з опублікуванням статті Сатоши Накамото (англ. Satoshi Nakamoto) «Біткойн. Пірінгова електронна готівкова система» (англ.

«Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System») у світ увійшов економічний феномен сучасності – біткойни, які не відразу, але назавжди змінили фінансову систему, систему електронних платежів та інвестиційну систему світу. Біткойни стали використовуватися в фінансових операціях і надали користувачам можливість здійснювати транзакції в мережі Інтернет без посередників, оплати їх послуг, залишаючись при цьому анонімними. Увага до цього криптопродукту та зростання їх вартості обумовили масовий приплив користувачів. Недостатнє розуміння того, як саме працюють блокчейн-технології, жадібність, страх не встигнути отримати надприбутки на фоні звісток про нечувані збагачення окремих осіб на різниці вартості біткойну призводили до того, що кількість їх користувачів та коштів, які вони готові були вкласти в операції чи інвестування в цей криптопродукт, збільшувалася. З часом вартість біткойну зросла від нуля до десятків тисяч доларів, а їх капіталізація у 2024 році складає 1,126 трлн. доларів [1].

Яскравий успіх біткойнів, зростання їх курсу всупереч всім прогнозам сприяли появі нових криптопродуктів, створених за допомогою технології розподіленого реєстру (PPCoin, GeistGeld, iXcoin, SolidCoin, Tangle, Hashgraph, Ether (ETH), Ripple (XRP), Cardano (ADA), Litecoin (LTC), Monero (XMR), Polkadot (DOT) тощо), криптотокени яких набули цифрового вираження вартості та стали використовуватися для платіжних чи інвестиційних цілей.

У квітні 2011 року у журналі Форбс (Forbes) з'явилася стаття Енді Грінберга (Andy Greenberg) «Crypto Currency» («Криптовалюта»), після чого термін «криптовалюта» став широко використовуватися в суспільстві відносно нових криптопродуктів, криптотокени яких виступали цифровим вираженням вартості і мали оборотоздатність [2].

В 2012 році в доповіді Європейського центрального банку «Схеми віртуальних валют» пропонувалося для цих криптопродуктів використовувати термін «віртуальна валюта», який також набув широкого розповсюдження, зокрема використовувався у Звіті Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (ФАТФ) «Віртуальні валюти – ключові визначення та потенційні ризики ПДВ/ФТ» 2012 року [3].

Увага суспільства до криптовалют та готовність населення вкладати в них кошти обумовила появу нових криптопродуктів, створених за допомогою технології розподіленого реєстру (на сучасному етапі переважно блокчейну), криптотокени яких стали використовуватися для платіжних та інвестиційних цілей, проте відрізнялися від «класичних» криптовалют, і являли собою токенизовані за допомогою технології розподіленого реєстру активи (наприклад, інвестиційні токени, стейблкойни, цифрові валюти центробанків (CBDC) тощо).

В 2018 році ФАТФ внесло зміни до Рекомендацій з ризик-орієнтованого підходу «Віртуальні активи – та постачальники послуг з переказу віртуальних активів», якими було доповнено Звіт «Віртуальні валюти – ключові визначення та потенційні ризики ПДВ/ФТ» 2012 року, де пропонувалося замість терміну «криптовалюти» та «віртуальні валюти» використовувати термін «віртуальні активи». Оскільки Рекомендації FATF є загальновизнаним міжнародним стандартом із протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, то увага

фінансистів і регуляторів по всьому світу далі сфокусувалася на терміні «віртуальний актив» як узагальнюючому визначенні для криптопродуктів, криптотокени яких мають цифрове вираження вартості та оборотоздатність [4].

З того часу віртуальні активи стають предметом досліджень чисельних міжнародних та державних інституцій різних країн (ФАТФ, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Європейського центрального банку, національних банків різних країн тощо), зарубіжних та вітчизняних науковців (М. Хулберта, Р. Гринвуда, Ю. Фама, А. Тапскотта, Д. Тапскотта, П. Вин'ї, М. Кейсі, Ж. Бекона, Д. Міхельса, К. Мілларда, Д. Сінгха, Д. Єрмака, Ш. Фолі, Дж. Карлсена, Т. Путнінша, А. Уолча, В. Гарета, В. Пітерса, П. Ефстатіуса, А. Соліmano, Д. Веларде, Ф. Хакера Ч. Томала, Дж. Еверетта, Дж. Канача, Д. Сиракуса, Дж. Бема, Т. Ахмадифара, Д. Уолла, Дж. Олдріджа, Ю. Фама, Б. Деревянка, О. Пантелеєвої, О. Дмитрик, М. Кучерявенка, Є. Смичка, О. Кудя, О. Шарова, А. Проценка, І. Деруна, І. Склярука, В. Рядінської, Т. Ковальчук, К. Паливоди, В. Сословського, І. Косовського, К. Пащенко, О. Багинського, О. Гончаренка, М. Богаченка, А. Квитки, І. Зайцева, Е. Молчанова, Ю. Солодковського, К. Безверхого, А. Кувшинової, М. Куцевола, О. Шевченко-Наумової, В. Корнеєва, О. Черевяка тощо), в яких визначалися ризики, що постають перед суспільством у зв'язку з появою та поширенням таких активів, надавалися визначення їх економіко-правової сутності, пропонувалися концептуальні підходи до формування правового регулювання відносин у сфері обороту віртуальних активів, які суттєво різнилися.

Поширення віртуальних активів, безконтрольне використання у фінансових операціях, виникнення перед суспільством ризиків, пов'язаних з цим, вимагало втручання держави в суспільні відносини з їх обороту шляхом встановлення правового регулювання у цій сфері.

На сучасному етапі у світі сформувалися такі підходи до формування політики у сфері обороту криптовалют – їх легалізація, заборона/рестрикція та ігнорування, які обумовили глобальні тренди у питанні правового регулювання відносин у цій сфері:

- 1) розробка законодавства, спрямованого на врегулювання відносин у сфері їх легального обороту;
- 2) нормативне встановлення заходів, спрямованих на заборону або обмеження операцій/діяльності з віртуальними активами;
- 3) залишення законодавства без змін.

Україна, обравши в 2014 році рестрикційну модель щодо обороту віртуальних активів, відійшла від неї в 2017 році і почала формування правового регулювання відносин у цій сфері. Вперше поняття «віртуальні активи» отримало нормативного закріплення в законодавстві України з прийняттям 6 грудня 2019 року Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX [5]. 17 лютого 2022 року було прийнято Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-IX, який безпосередньо спрямований на регулювання відносин, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні [6]. Проте

зазначений закон не набуде чинності до набуття чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами, який ще перебуває у стадії розробки.

При цьому, норми Закону «Про віртуальні активи» містять ряд положень, які суперечать чинному національному законодавству, не врегульовують відносини у сфері обороту таких активів або таке регулювання є нечітким чи не створює ефективних регулятивних механізмів для учасників ринку віртуальних активів.

5 жовтня 2022 року законодавці Європейського союзу погодили текст Регламенту (ЄС) 2023/1114 Європейського Парламенту та Ради від 31 травня 2023 року про ринки криптоактивів, а також внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 та Директив 2013/36/ ЄС та (ЄС) 2019/1937 (англ. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937) (надалі – Регламент МіСА), який було розроблено з метою уніфікувати регулювання сфери віртуальних активів [7].

З огляду на положення Регламенту МіСА, певні положення Закону України «Про віртуальні активи» вже є застарілими і не відповідають вимогам європейського регулятора, що з огляду на євроінтеграційні прагнення України є неприпустимим.

Отже, правове регулювання відносин у сфері обороту віртуальних активів в Україні перебуває на стадії формування і вимагає формування розробки концептуальних засад такого регулювання.

Список використаних джерел:

1. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. NY, 2008. 16 p. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Грінберг А. Crypto Currency. *Forbes*. 2011. URL: <https://www.forbes.com/forbes/2011/0509/technology-psilocybin-bitcoins-gavin-andresen-crypto-currency.html> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Financial Action Task Force. *Virtual Currencies – Key Definitions and Potential AML/CFT Risks*. FATF. Paris: FATF, June 2014. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Financial Action Task Force. *Report to G20 Finance Ministers and Central Bank Governors: Virtual currencies/crypto assets – regulatory framework and AML/CFT risks*. FATF. Paris : FATF, July 2018. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf/documents/reports/FATF-Report-G20-FM-CBG-July-2018.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/361-20> (дата звернення: 10.09.2025).

6. Про віртуальні активи : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20> (дата звернення: 10.09.2025).

7. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 // Official Journal of the European Union : L 172/1, 8 May 2023.

СВІТЛИЧНИЙ Денис

аспірант Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України»

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО УЧАСНИКІВ ВІДНОСИН ІЗ СТРАХУВАННЯ У СФЕРІ ТРАНСПОРТУ

Під час страхування життя і здоров'я, майна, ризиків, відповідальності тощо різноманітних учасників транспортної діяльності часто трапляються випадки, коли страховик через різні причини відмовляється від виконання своїх зобов'язань (так, українські цивілісти вказують, що враховуючи те, що Закон «Про страхування» та ЦК України дають можливість страховику відмовити у виплаті страхового відшкодування при наявності підстав, зазначених в законі чи договорі, в науці існує думка, що така відмова є формою покладення на страхувальника відповідальності за порушення умов договору. Деякі автори, говорячи про відповідальність сторін за договором страхування, зазначають, що за порушення умов договору страхування для страхувальника можуть наступити негативні наслідки у формі відмови страховика від здійснення страхової виплати чи дострокового припинення договору страхування на вимогу страховика [1, с. 381]) або страхувальник намагається протизаконними способами отримати від страховика додаткові суми відшкодувань тощо. Такі випадки повинні врегульовуватися між сторонами на основі положень договорів страхування, положень законодавства, звернень до контрольних і наглядових органів, уповноважених на усунення недоліків під час здійснення господарської діяльності, а в разі недосягнення компромісу і не подолання проблеми – повинні вирішуватися у судовому порядку.

На практиці найчастіше зустрічаються процедури трьох видів при застосуванні юридичної відповідальності у сфері перевезення вантажів автомобільним транспортом. Перший вид полягає у претензійному порядку; другий – у розгляді суперечливих питань та справ про порушення адміністративними органами; третій – у судовому розгляді [2, с. 93]. Кожен наступний вид процедур застосовується у випадку недостатності для врегулювання спору процедур попереднього виду. З іншого боку, законом не заборонено постраждалій стороні одразу починати з процедур другого чи третього виду. Інше питання, що відповідні інстанції можуть запропонувати постраждалій стороні спробувати реалізувати процедури більш раннього виду, а лише потім звертатися за вирішенням проблеми до них.

Д. Кузьмін ці види процедур називає правозастосовною діяльністю і виділяє у ній наступні стадії: – встановлення суб'єктом правозастосування фактичних обставин справи; – вибір правових норм, необхідних для застосування в конкретній ситуації та їх аналіз (перевірка юридичної чинності, визначення меж дії в часі та просторі, з'ясування змісту); – вирішення справи, виражене в прийнятті індивідуального акта застосування права; – виконання прийнятого рішення; – в окремих випадках, перегляд рішення.

Результатом правозастосовної діяльності є індивідуальний правовий акт, що не містить у собі правових норм і визначає механізм відповіді на питання, яке було поставлено. Акти застосування права носять обов'язковий характер для всіх суб'єктів суспільних відносин, яким вони адресовані. Правозастосування здійснюють, як правило, суб'єкти державної системи забезпечення безпеки перевезень різними видами транспорту, зокрема органи виконавчої та судової влади [3, с. 81]. Вважаємо такі міркування дещо односторонніми, оскільки правозастосування із вирішення спорів із страхування у сфері транспорту можуть здійснювати і самі суб'єкти господарювання у рамках положень відповідних договорів. У випадках визнання опису певних видів санкцій істотною умовою договору між перевізником і його контрагентом (вантажовідправником, вантажоодержувачем), його страховиком, постраждала сторона може їх застосовувати як оперативно-господарські санкції. І навіть скасування Господарського кодексу України, а разом із ним і визначення оперативно-господарських санкцій, не забороняє учасникам відносин у сфері економіки визначати їх у договорах і застосовувати.

Наприклад, такі види оперативно-господарських санкцій, як одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управленою стороною із звільненням її від відповідальності за це у разі порушення зобов'язання другою стороною; або відмова від плати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони [4, с. 608] виглядають об'єктивними. Вони можуть бути застосовані і без вказівки у договорі.

Для того, щоб запустити наведений механізм розгляду обставин невиконання чи неналежного виконання одним із учасників відносин зі страхування у сфері транспорту, потрібно якісно задокументувати момент порушення договірних відносин. Але враховуючи специфіку досліджуваних відносин, ще до цього повинен бути якісно оформлений сам факт ДТП чи аварії, пошкодження майна – вантажу чи багажу або транспортного засобу, завдання шкоди життю чи здоров'ю людей, який визначено договором та/або законом як страховий випадок. Так, О. В. Клепікова, досліджуючи правове регулювання морських перевезень, вказує, що порядок документального оформлення випадку зіткнення суден у більшості покладається на капітана судна і стосується вчинення такого роду дій, що спрямовуються на збір доказів та врегулювання взаємних вимог по відшкодуванню шкоди. Порядок оформлення випадку зіткнення суден напрацьований на практиці [5, с. 21].

Велике значення у сфері залізничних перевезень має поліс страхування відповідальності, що виступає фінансовою гарантією, яка забезпечує компенсацію збитків при настанні будь-яких непередбачених втрат у результаті

завдання шкоди пасажирам або клієнтам. А тому О. Панченко вважає, що роль та значення страхового захисту відповідальності залізничного перевізника свідчить про необхідність активного впровадження цього виду страхування в практику діяльності залізничних підприємств [6, с. 117]. Проте розподіл видів страхування за видами транспорту не доречний. На нашу думку, все одно повинні бути певні універсальні правила страхування для усіх видів транспорту. І можливо, не зайвим було б кодифікувати страхове законодавство, в одному із окремих розділів якого були б норми з регулювання страхової діяльності на транспорті, а в окремих параграфах норми визначали б особливості страхування майна, відповідальності, життя і здоров'я тощо при здійсненні перевезень різними видами транспорту.

Список використаних джерел:

1. Літвінова О. В. Відповідальність сторін за договором страхування. *Форум права*. 2012. № 3. С. 379 – 384.
2. Шелухін М. Л. Адміністративно-господарська відповідальність у сфері автомобільних вантажних перевезень. *Юридичний вісник Причорномор'я*. 2011. № 2 (2). С. 91 – 103.
3. Кузьмін Д. Форми та методи механізму забезпечення безпеки пасажирських перевезень автомобільним транспортом. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 3. С. 80 – 83.
4. Господарське право: Навч. посібник у схемах і таблицях / За заг. ред. канд. юрид. наук, доц. Шелухіна М. Л. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 616 с.
5. Клепікова О. Відшкодування збитків від зіткнення суден. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. Вип. 89. С. 20 – 22.
6. Панченко О. І. Роль та значення страхування відповідальності залізничного перевізника в економічному захисті підприємств залізничного транспорту. *Формування стратегії науково-технічного, екологічного і соціально-економічного розвитку суспільства: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 6-7 грудня 2012 р.)*. Ч. 2. Тернопіль : Крок, 2012. С. 115 – 117.

СВІТЛИЧНИЙ Олег

аспірант Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України»

УРІВНОВАЖЕННЯ ПРИВАТНИХ ТА ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ЧЕРЕЗ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із важливих завдань ліцензування є врівноваження публічних і приватних інтересів учасників відносин у сфері економіки. Сучасне людське

суспільство не готове до свідомого самотійного виконання усіх норм, правил і приписів, покликаних забезпечити споживачів якісними товарами, роботами чи послугами. Можливо тому серед інших метою ліцензування О. В. Гарагонич визначає встановлення особливого державного контролю за здійсненням таких видів діяльності, які мають певні особливості, що пов'язані з реалізацією найбільш важливих публічних інтересів. При цьому ліцензування, на вірну думку вченого, є одним із дозвільних механізмів у сфері господарювання, який безпосередньо впливає на обсяг господарської правосуб'єктності суб'єкта господарювання [1, с. 72]. Нас тут у більшій мірі цікавить ефективне забезпечення об'єктивного контролю процесів у сфері ліцензування. При цьому контроль має здійснюватися як органами ліцензування за дотриманням ліцензійних умов ліцензіатами, так і ДРС України як спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування у сфері господарської діяльності за відносинами між органами ліцензування та ліцензіатами.

Частиною шостою статті 2 «Сфера дії Закону та повноваження органів державної влади у сфері ліцензування» Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» формування та реалізацію державної політики у сфері ліцензування покладено КМУ з обмеженням прийняття ним НПА у сфері ліцензування, а також на спеціально уповноважений орган з питань ліцензування та органи ліцензування [2]. Останній пунктом 7 статті 1 «Визначення термінів» цього ж Закону визнано органом, який здійснює ліцензування господарської діяльності [2]. А тлумачення терміну «спеціально уповноважений орган з питань ліцензування» у названій статті 1 не наведено, хоча окремі аспекти діяльності і компетенції названо у нормах різних статей Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», а максимально повно – у статті 4 «Спеціально уповноважений орган з питань ліцензування» [2]. Проте назви цього спеціально уповноваженого органу з питань ліцензування у жодній нормі спеціального Закону України з питань ліцензування не наведено. Зрозуміло, що законодавець таким чином з одного боку підстрахувався на випадок заміни такого органу на якийсь інший, а з іншого боку – уможливив КМУ надавати певному центральному органу виконавчої влади такий статус і, відповідно, позбавляти його такого статусу на користь іншого органу.

В Україні як країні, яка сприйняла здобутки романо-германської правової сім'ї, діють три незалежні гілки влади. Крім влади є ще населення, яке формує Народ України і створює суб'єкти господарювання (у цьому праві не обмежені й іноземці). На громадян України та іноземців, рівно як і на більшість суб'єктів господарювання поширюється дія принципу «дозволено усе, що не заборонено законом». У випадку бажання суб'єкта господарювання здійснювати ліцензований вид діяльності на нього поширюється дія принципу «дозволено те, що прямо дозволено законом». У цьому випадку слово «закон» має опосередкований характер і підміняється ліцензією. Тобто, якщо суб'єкт господарювання здійснює кілька десятків видів діяльності, з яких два підлягають ліцензуванню, то стосовно усіх видів діяльності він керується принципом «дозволено усе, що не заборонено законом», а стосовно двох ліцензованих видів діяльності керується принципом «дозволено те, що дозволено законом», тобто

ліцензією. При здійсненні цих видів діяльності його режим діяльності схожий із режимом діяльності державного органу. На органи влади поширюється дія виключно другого принципу. Тому стосовно компетенції будь-якого державного органу в Україні діє як мінімум один нормативний акт законодавчого чи підзаконного характеру. Бувають випадки, що таких актів є декілька. Стосовно ДРС України було розроблено і 20 серпня 2014 року затверджено Положення про ДРС України [3]. 24 грудня 2014 року це Положення було оновлене тим, яке є чинним до сьогодні [4]. У пункті 1 цього Положення ДРС України названо центральним органом виконавчої влади, визначено спрямування і координацію її діяльності КМУ і визначено її призначення: реалізацію державної регуляторної політики, політики з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності, а також визначено ДРС України спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності [4]. Останній пункт 17 Положення дослівно записано як «17. ДРС є юридичною особою публічного права, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Казначейства» [4]. Тобто ДРС України виступає арбітром між органом ліцензування і ліцензіатом. По суті завданням ДРС України є нагляд і контроль за діяльністю ліцензіатів з метою недопущення суб'єктивізму або отримання неправомірної вигоди співробітниками органів ліцензування під час вирішення питань, пов'язаних із прийняттям рішень про надання ліцензії, відмову у наданні ліцензії, перевірок дотримання ліцензіатами ліцензійних умов та в інших випадках, пов'язаних із ліцензуванням. При цьому діяльність самої ДРС України координується і контролюється КМУ. З метою уточнення компетенції ДРС України 12 грудня 2023 року КМУ було затверджено Порядок проведення спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування планових та позапланових перевірок додержання органами ліцензування вимог законодавства у сфері ліцензування. У цьому порядку ДРС України також називається спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування [5]. Через участь у процесах ліцензування центральних органів виконавчої влади (як органів ліцензування, якими можуть бути міністерства, комітети, комісії тощо, так і органу контролю діяльності усіх учасників у сфері ліцензування – ДРС України), наявності крім компетенції регулювання ще компетенцій із управління і контролю представниками адміністративно-правової науки правовий інститут ліцензування розуміється як частиною дозвільної системи, де він виступає ефективним інструментом забезпечення безпеки. А в результаті регламентованої його нормами ліцензійної діяльності, на думку О. В. Болгар, здобувачі ліцензій (зі статусом юридичної особи чи без такого) набувають спеціального адміністративно-правового статусу, з яким пов'язано і розширення адміністративної деліктоздатності ліцензіата (здобувача ліцензії) [6, с. 78]. Таке трактування не суперечить набуттю повної господарської компетенції ліцензіатом після отримання ліцензії, як це розуміється у господарському та інших галузях права. При цьому контроль має місце як в адміністративному праві, так і в інших галузях права, зокрема і в господарському [7, 8]. Та

державний контроль діяльності суб'єктів господарювання має бути об'єктивним, неупередженим і професійним. Ці вимоги зумовили утворення у складі ДРС України спеціалізованої служби. Аналіз її правового статусу та правового режиму діяльності потребує окремого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Гарагонич О. В. Загальні та особливі умови легітимації акціонерних товариств. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 7. С. 70 – 74.
2. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.
3. Про затвердження Положення про Державну регуляторну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 371 (втратила чинність). *Офіційний портал Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/371-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Деякі питання Державної регуляторної служби України: постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2014 року № 724. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
5. Про затвердження Порядку проведення спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування планових та позапланових перевірок додержання органами ліцензування вимог законодавства у сфері ліцензування: постанова Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2023 року № 1297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1297-2023-%D0%BF#n9> (дата звернення: 10.09.2025).
6. Болгар О. В. Особливості розвитку інституту державної реєстрації та інституту ліцензування в адміністративному праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 73 – 79.
7. Никитченко Н. В. Правове регулювання державного контролю у сфері господарської діяльності: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Київ, 2015. 480 с.
8. Деревянко Б. В. Про удосконалення здійснення державного контролю та нагляду за діяльністю суб'єктів господарювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 99 – 102.

СМІРНОВА Ірина

*доцент кафедри аудиту, обліку та оподаткування
Центральноукраїнського національного технічного університету
кандидат економічних наук, доцент*

СМІРНОВА Надія

*доцент кафедри аудиту, обліку та оподаткування
Центральноукраїнського національного технічного університету
кандидат економічних наук, доцент*

РОЛЬ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Сьогодні, коли Україна переживає найскладніші випробування у своїй сучасній історії (повномасштабну війну, економічні коливання, руйнування інфраструктури) питання економічної безпеки стає не просто важливим, а життєво необхідним. У таких умовах саме система бухгалтерського обліку здатна забезпечити прозорість, контроль і стабільність фінансових процесів, допомогти державі протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Тому проблема ролі бухгалтерського обліку у забезпеченні економічної безпеки є надзвичайно актуальною для України, що пояснюється рядом причин.

По-перше, у період післявоєнного відновлення економіки держава стикається з колосальними фінансовими потоками: бюджетними коштами, міжнародною допомогою, донорськими грантами. Важливо, щоб кошти були використані прозоро й ефективно. Саме бухгалтерський облік гарантує обґрунтований контроль і запобігає зловживанням.

По-друге, боротьба з тіньовою економікою та корупцією. Прозора звітність – це основа чесного бізнесу. Вона забезпечує справедливе оподаткування, сприяє формуванню довіри до державних інституцій і знижує ризики фінансових правопорушень.

По-третє, інтеграція України до європейського економічного простору вимагає дотримання міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Це не лише підвищує якість облікової інформації, а й відкриває шлях до залучення іноземних інвестицій. Інвестори вкладають кошти туди, де можна перевірити, як працює фінансова система.

І нарешті, у кризових умовах достовірні бухгалтерські дані дозволяють державі приймати обґрунтовані рішення у сфері податкової, бюджетної та соціально-економічної політики. Таким чином, бухгалтерський облік це ключ до фінансової стабільності та незалежності країни.

Отже, бухгалтерський облік – це не просто технічний процес, а фундаментальна складова економічної безпеки, без якої неможливо забезпечити стабільність, розвиток і довіру в державі.

Загальновідомо, що під економічною безпекою ми розуміємо здатність держави захищати національні економічні інтереси, забезпечувати стабільність фінансової системи, конкурентоспроможність економіки та добробут громадян. Економічна безпека підприємства – це такий його стан, який забезпечує захищеність інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечує реалізацію місії, цілей та максимізацію прибутку та стійкий розвиток [2].

Рівень економічної безпеки залежить від багатьох факторів: стану фінансів, ефективності управління ресурсами, прозорості бізнесу, рівня тіньової економіки, фінансової дисципліни тощо. І саме тут бухгалтерський облік виступає інструментом контролю та превенції загроз.

Інформаційні системи управління підприємством, серед яких ключове місце належить системі бухгалтерського обліку, повинні організовуватися таким чином, щоб забезпечувати стратегічне і тактичне планування діяльності та унеможлилювати використання інформації не за призначенням, що слугуватиме основою концепції економічної безпеки підприємства [3].

Раціональна та системна організація бухгалтерського обліку дозволяє виявити проблеми і скорегувати відповідно діяльність підприємства до того, як ці проблеми переростуть в кризу і негативно вплинуть на його економічну безпеку [1].

Таким чином, роль бухгалтерського обліку у забезпеченні економічної безпеки проявляється наступним чином:

По-перше, бухгалтерський облік – це джерело достовірної інформації. Бухгалтерський облік забезпечує збір, систематизацію та аналіз даних про стан активів, капіталу, зобов'язань і фінансових результатів. Ця інформація є основою для: прийняття управлінських рішень; оцінки платоспроможності та ліквідності підприємств; виявлення фінансових ризиків і шахрайства; формування державної статистики та економічної політики. Без правдивої бухгалтерської інформації неможливо оцінити реальний стан економіки країни.

По-друге, облік забезпечує дотримання фінансової дисципліни. Бухгалтерський облік допомагає підтримувати контроль за використанням ресурсів і дотриманням законодавства. Чітка система обліку зменшує можливості для корупційних схем, ухилення від сплати податків і зловживань.

По-третє, облік – це прозорість і довіра. Прозора фінансова звітність підвищує довіру інвесторів, партнерів і громадськості. Довіра до фінансової інформації – це фундамент економічної безпеки, бо без неї не може бути ні інвестицій, ні розвитку бізнесу.

По-четверте, облік виконує аналітичну та прогностичну функції. Він не обмежується фіксацією фактів. Його аналітична складова дозволяє прогнозувати тенденції, оцінювати ефективність діяльності, виявляти слабкі місця економіки. На основі облікових даних формуються макроекономічні показники, державні бюджети, податкові політики. Отже, від якості бухгалтерського обліку залежить якість економічних рішень на всіх рівнях - від підприємства до уряду.

Підсумовуючи викладене, можна впевнено стверджувати, що бухгалтерський облік є не лише технічною складовою фінансової системи, а виступає стратегічним інструментом забезпечення економічної безпеки держави.

Він виконує функцію не просто реєстрації господарських операцій, а формування достовірної інформаційної основи для прийняття управлінських і політичних рішень, які впливають на розвиток економіки країни.

Завдяки системі бухгалтерського обліку забезпечується:

- прозорість руху фінансових ресурсів, що мінімізує корупційні ризики та сприяє ефективному розподілу державних коштів;
- контроль за фінансовими потоками на рівні підприємств, установ і державних структур, що є передумовою стабільності бюджету;
- захист економічних інтересів держави, адже достовірна фінансова інформація унеможливорює маніпуляції з даними та ухилення від податків;
- підвищення інвестиційної привабливості України через запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) і цифровізацію облікових процесів.

Отже, економічна безпека держави починається з точності облікових даних. Кожен підрахований актив, правильно оформлений документ, чесно складений звіт – це внесок у велику справу захисту національної економіки.

У сучасних умовах війни, відбудови та глобальних трансформацій саме бухгалтерський облік допомагає Україні зберігати фінансову дисципліну, відновлювати довіру до інституцій, формувати передбачувану й стабільну економічну політику. Тому його роль не можна зводити лише до технічної функції – це стратегічна ланка системи економічної безпеки, яка забезпечує стійкість, розвиток і фінансову незалежність нашої держави.

У нинішніх умовах воєнних випробувань і відбудови економіки саме достовірний, об'єктивний облік - це мова, на якій будується довіра до України як держави-партнера, роботодавця, інвестора.

Список використаних джерел:

1. Білозор Л. В. Організація бухгалтерського обліку як засіб підвищення якості інформаційного продукту системи обліку. URL: 20170321_EconFinance_V2_P041-044.pdf (дата звернення: 27.09.2025).
2. Бондарчук Н. В., Васільєва Л. М. Роль обліку у забезпеченні економічної безпеки підприємства. *Молодий вчений*. 2017. № 9 (49). С.489 – 493.
3. Гудзенко Н. М., Шевчук О. Д. Особливості організації бухгалтерського обліку та контролю у забезпеченні економічної безпеки підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С.810 – 815.

СОЛОГУБ Артем

аспірант Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України»

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ АКТИВ ЄС ПРО ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГІЇ З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ – ЗАЯВКА НА ВСТУП ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В умовах мирного розвитку, а особливо в умовах війни економіка будь-якої сучасної держави потребує тісного взаємозв'язку із економіками інших держав. Українська економіка уже давно не витримала б воєнних руйнувань та обвалилася, якби не допомога свідомої європейської та світової спільноти.

Розвиток економіки є швидшим та ефективнішим у межах міждержавних блоків, союзів, асоціацій та інших економіко-політичних об'єднань. Такими об'єднаннями формується власна політика, і в найпершу чергу – економічна. У межах економічно розвинених та з демократичним устроєм держав Європи найвпливовішою і найважливішою організацією є Європейський Союз (ЄС), намагання вступу до якого Україною були задекларовані та оприлюднені ще у 1990-х роках. Зараз окреслюються певні перспективи щодо цього після укладення і підписання 16 вересня 2014 року Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1]. Для цього Україні треба удосконалити законодавство і практику його застосування. І чи не у першу чергу треба удосконалювати екологічне та енергетичне законодавство у бік застосування найбільш прогресивних надбань людства. Слід нагадати, що ЄС мав за попередника Європейську спільноту з вугілля та сталі, утворену у 1957 році. А в ті часи вугілля було найпершим і найбільш розробленим джерелом енергії. Тобто прототип ЄС, а потім і сам ЄС сформувався як економічне об'єднання, а в межах економіки – енергетичне об'єднання. Тому виконання домовленостей між державами-членами ЄС стосовно реалізації енергетичних завдань виглядають найважливішими. Держави-кандидати на членство у ЄС повинні докладати максимум зусиль, щоб досягти прийнятного рівня енергоефективності та використання енергії з альтернативних джерел у ЄС. Не можна сказати, що українські вчені з енергетичних технологій не пропонують сучасних напрацювань, наприклад, у частині точнішого та ефективнішого обліку енергії, зокрема і з пропозиціями щодо стимулювання їх застосування правовими методами [2], і не можна сказати, що в Україні зараз не розвиваються енергоефективні технології, зокрема на основі Закону України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року [3], Закону України «Про енергетичну ефективність» від 21 жовтня 2021 року [4] та ін. Проте у межах ЄС кількома директивами та регламентами визначено завдання для кожної держави-члена досягти певного рівня споживання енергії з альтернативних джерел у валовому обсязі усієї спожитої енергії.

Заслужують на усебічну увагу та імплементацію до українського законодавства як мінімум положення Директиви 2018/2001/ЄС Європейського

Парламенту та Ради від 11 грудня 2018 року про сприяння використанню енергії з відновлюваних джерел (перероблена редакція) [5], Регламенту ЄС 2018/1999 про управління Енергетичним Союзом і пом'якшення наслідків зміни клімату [6] та ін.

У частині першій статті 3 названої Директиви 2018/2001/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 грудня 2018 року поставлено завдання державам-членам колективно забезпечити, щоб частка енергії з відновлюваних джерел у валовому кінцевому споживанні енергії ЄС у 2030 році становила щонайменше 32 % [5]. А в частині першій статті 23 визначено зобов'язання кожної держави-члена ЄС збільшити власну частку у секторі опалення та охолодження на орієнтовні 1,3 % як середньорічне значення, розраховане за періоди 2021 – 2025 та 2026 – 2030 років, виходячи із частки держави станом на 2020 рік [5]. У частині першій статті 25 визначено зобов'язання кожної держави-члена змусити постачальників палива забезпечити, щоб частка відновлюваної енергії в кінцевому споживанні енергії в транспортному секторі становила щонайменше 14% до 2030 року (мінімальна частка) відповідно до орієнтовної траєкторії, встановленої державою-членом та розрахованої відповідно до методології, викладеної у статтях 25 – 27 [5]. І це далеко не всі зобов'язання, покладені на держави-члени ЄС у сфері забезпечення енергоефективності.

А з метою стимулювання компаній-виробників енергії та домогосподарств до генерування та використання енергії з альтернативних джерел названа Директива містить значну кількість норм, спрямованих на їх державну підтримку. Так, у назвах статей 4, 5, 6, і 13 є слово «підтримка» (англ. «support»). У статті 4 крім відомих українському законодавству заходів фінансової підтримки у межах ЄС пропонується надавати підтримку під час проходження тендерних процедур (за дотримання певних умов) і підтримку малим виробникам. У статтях 8 – 12 визначаються особливості взаємодії та підтримки використання альтернативних джерел енергії під час міжнародної співпраці [5]. Іншими словами, для мінімізації ризиків відмови Україні у вступі до ЄС через низьку енергоефективність її економіки, уже сьогодні потрібно у межах Міністерства енергетики України та НКРЕКП вивчати положення Директиви 2018/2001/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 грудня 2018 року і Регламенту ЄС 2018/1999 про управління Енергетичним Союзом і пом'якшення наслідків зміни клімату в частині імплементації положень про стимулювання використання енергії з альтернативних джерел за допомогою надання різноманітних пільг, а в певних випадках – і примусу, зокрема через посилення вимог ліцензійних умов та ін.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. 2014. № 40. Ст. 2021.

2. Volokhin V., Diahovchenko I., Derevyanko B. Electric Energy Accounting and Power Quality in Electric Networks with Photovoltaic Power Stations. 2017 IEEE

International Young Scientists Forum on Applied Physics and Engineering (YSF 2017) (Lviv, Ukraine. October, 17-20, 2017). Lviv. P. 36 – 39.

3. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20 лютого 2003 року № 555-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 155.

4. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21 жовтня 2021 року № 1818-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 2. Ст. 8.

5. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/2001/oj/eng> (дата звернення: 10.09.2025).

6. Regulation (EU) 2018/1999 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the Governance of the Energy Union and Climate Action, amending Regulations (EC) No 663/2009 and (EC) No 715/2009 of the European Parliament and of the Council, Directives 94/22/EC, 98/70/EC, 2009/31/EC, 2009/73/EC, 2010/31/EU, 2012/27/EU and 2013/30/EU of the European Parliament and of the Council, Council Directives 2009/119/EC and (EU) 2015/652 and repealing Regulation (EU) No 525/2013 of the European Parliament and of the Council (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2018/1999/oj/eng> (дата звернення: 10.09.2025).

ТАРАН Оксана

*доцент кафедри менеджменту, бізнесу і
адміністрування Державного
біотехнологічного університету,
кандидат економічних наук, доцент*

ГУ'РЄВА Тетяна

*здобувач вищої освіти другого
(магістерського) Державного
біотехнологічного університету*

**СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ГРОМАД В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Воєнний стан вимагає від громад України здатності швидко адаптуватися до змін, зберігаючи стабільність та забезпечуючи безпеку своїм жителям. Інноваційне стратегічне управління набуває особливого значення у таких умовах, дозволяючи розробляти та впроваджувати адаптивні рішення, спрямовані на збереження життєво важливих функцій громад і забезпечення їх стійкості під час кризових ситуацій. Воєнний стан ставить перед управлінням та розвитком громад значні виклики та перешкоди. Все це накладає свої особливі умови на економіку, соціальні структури та політичні інституції. Ці виклики можуть включати загрози безпеці, зруйнування інфраструктури, масові переміщення населення, економічну дезорганізацію та загрозу основним

життєвим потребам населення. У таких умовах необхідне інноваційне стратегічне управління, спрямоване на забезпечення стійкого розвитку громад [1].

Сталий розвиток ОТГ до початку війни 2022 року в Україні базувався на інтеграції економічних, соціальних та екологічних аспектів, що дозволяло досягати збалансованого розвитку громад. Водночас, децентралізація сприяла ефективному управлінню місцевими ресурсами, що забезпечувало сталість і стійкість розвитку територіальних громад у довгостроковій перспективі [2]. Основними пріоритетами були розвиток економіки та наповнення місцевих бюджетів, покращення комунальної інфраструктури та підтримка культури й мистецтва [3].

Однак 24 лютого 2022 року ситуація змінилася через повномасштабне вторгнення РФ, що призвело до введення воєнного стану в Україні. Вторгнення Росії поставило територіальні громади перед серйозними викликами. На місцевому рівні необхідно було вирішувати питання гуманітарної допомоги, відновлення інфраструктури, комунальних послуг, а також міграційні проблеми. Бойові дії спричинили міграцію населення та релокацію бізнесу, що знизило податкові надходження до місцевих бюджетів, зокрема податок на доходи фізичних осіб, земельний і акцизний податки. Значно зменшилися й міжбюджетні трансферти, оскільки держава спрямувала ресурси на оборону.

У сучасних реаліях територіальні громади повинні постійно адаптуватися до змін, що відбуваються через війни, щоб забезпечити сталий розвиток у нових умовах. Важливою складовою є розподіл ресурсів і пріоритетів для відновлення в залежності від рівня руйнувань, що стали результатом бойових дій, а також інтеграція внутрішньо переміщених осіб та бізнесу у відновлену економіку. У сучасних реаліях територіальні громади повинні постійно адаптуватися до змін, що відбуваються через війни, щоб забезпечити сталий розвиток у нових умовах. Важливою складовою є розподіл ресурсів і пріоритетів для відновлення в залежності від рівня руйнувань, що стали результатом бойових дій, а також інтеграція внутрішньо переміщених осіб та бізнесу у відновлену економіку.

Зміцнення стійкості громад в умовах воєнного стану потребує не лише ефективного реагування на поточні виклики, а й стратегічного управління для майбутнього розвитку. Інноваційне управління в цьому контексті виступає як ключовий інструмент у забезпеченні сталості та відновлення після кризи, сприяючи адаптації громад до змінюваних умов. Концепції стратегічного управління в контексті кризових ситуацій є важливим інструментом для забезпечення стійкості та ефективного управління в умовах несприятливих подій. Вони зосереджуються на розробці та впровадженні стратегій, які спрямовані на виживання та подальший розвиток організацій або громад під час кризи.

Ефективне управління громадами в умовах воєнного конфлікту можливе лише тоді, коли воно демонструє здатність до адаптації, гнучкості та оперативності у реагуванні на непередбачені обставини та зміни. В цьому контексті ключовим є гнучке формування стратегій, спрямованих на забезпечення безпеки та збереження основних соціальних послуг для мешканців.

Використання передових технологій для оперативного моніторингу та координації, а також активна співпраця з бізнес-середовищем та неприбутковим сектором, стають важливими складовими стратегій відновлення та розвитку інфраструктури. Особливу увагу слід приділити залученню громадян до управлінських процесів через механізми громадської участі, а також розробці резервних планів та підвищенню безпеки критичних об'єктів, що є необхідними для забезпечення стійкості та адаптації до змінюваних умов. У контексті розвитку та відновлення громад під час воєнного конфлікту, особливо важливо, щоб керівництво громад застосовувало гнучке планування, перенаправляло фінансові та матеріальні ресурси на критично важливі напрями, а також оптимізувало процеси.

Список використаних джерел:

1. Мануїлова, К. В., Несененко, П. П., Луньова, О. К. (2024). Інноваційне стратегічне управління для стійкого розвитку громад в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 13. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-13-02-01> (дата звернення: 10.09.2025).

2. Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021 – 2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97-ВР від 21 травня 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

ТРЕГУБ Олександр

*старший науковий співробітник відділу
господарсько-правових досліджень
проблем економічної безпеки Державної
установи «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України»,
кандидат юридичних наук*

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розроблення актів господарського законодавства України має здійснюватися у рамках державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності (далі – ДРП), правові та організаційні засади якої визначаються Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (далі – Закон про регуляторну політику). Зміст цієї політики визначається її спрямованістю на недопущення прийняття економічно

недоцільних та неефективних *регуляторних актів*, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності (ст. 1 зазначеного Закону).

Закон про регуляторну політику був прийнятий 11.09.2003 у відповідь на гострі економічні виклики (вимивання коштів з виробничого сектору, зниження довіри до держави, тінізація економіки, лобіювання приватних інтересів тощо) та відсутність єдиних підходів до прийняття, відстеження результативності та перегляду проєктів регуляторних актів, включаючи й проєкти законів [1]. Однак за більш ніж двадцять років функціонування цього Закону сформувався цілий комплекс нерозв'язаних проблем, які послаблюють ДРП та знижують якість господарського законодавства.

Наприкінці 2017 р. Національний інститут стратегічних досліджень опублікував аналітичну записку, у якій окреслив ключові проблеми ДРП на поточному етапі, серед яких: слабкий контроль за віднесенням проєктів нормативно-правових актів до регуляторних; *відсутність аналізу регуляторного впливу у багатьох проєктах регуляторних актів*; повільність упровадження тесту малого підприємництва (М-Тесту) під час розроблення проєктів регуляторних актів; недостатня розвиненість практики проведення оцінки впливу регуляторних актів на конкуренцію; вибірковість та низька якість відстеження результативності регуляторних актів, що призводить до неможливості визначення реального результату регулювання [2]. Більшість із цих проблем залишається актуальною і дотепер, на що прямо вказує щорічна інформація Державної регуляторної служби України (далі – ДРС) про здійснення ДРП органами влади.

Дані ДРС за 2023 і 2024 роки свідчать про домінування таких тенденцій: зниження регуляторної діяльності органів виконавчої влади (на 15 % у 2024 р. порівняно з 2023 р.); зниження рівня планування регуляторної діяльності і збільшення кількості незапланованих регуляторних актів (майже 24 %), особливо на центральному рівні; зростання кількості відмов ДРС у погодженні проєктів регуляторних актів (15 % у 2024 р. проти 9 % у 2023 р.); підготовка значної кількості звітів про відстеження результативності регуляторних актів із порушенням вимог Закону про регуляторну політику (47,1 % у 2023 р. та 13,3 % у 2024 р.) [3; 4].

Як показує практика, не вирішується, а подекуди й погіршується проблема *забезпечення дотримання принципів ДРП у процесі підготовки законопроєктів, зареєстрованих у Верховній Раді України*. У ст. 15 Закону про регуляторну політику встановлено, що порядок планування діяльності Верховної Ради України з підготовки проєктів законів, що є регуляторними актами, а також порядок їх розгляду, відстеження результативності та перегляду визначаються Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» з урахуванням вимог Закону про регуляторну політику. Однак у Регламенті Верховної Ради України немає жодного відсилання до відповідного Закону, що є ознакою слабкої узгодженості законодавчої процедури із спеціальними механізмами здійснення ДРП.

До того ж більшість повноважень ДРС, зафіксованих у ст. 30 Закону про регуляторну політику та положенні про ДРС, стосуються регуляторної діяльності органів виконавчої, а не законодавчої влади. Наприклад, ДРС уповноважена *погоджувати проекти регуляторних актів центральних та інших органів виконавчої влади*, а також здійснювати експертизу регуляторних актів цих органів з можливістю прийняття рішень про необхідність усунення порушень принципів ДРП.

Водночас вплив ДРС на регуляторну діяльність Верховної Ради України зведений до мінімуму і здійснюється переважно через надання пропозицій і рекомендацій. Із посиланням на звіт Європейської комісії про прогрес України в рамках Пакета розширення ЄС 2024 року В. А. Устименко та Р. А. Джабраїлов звертають увагу на низьку якість або взагалі відсутність аналізу регуляторного впливу у багатьох парламентських законопроектів. Найвідомішим прикладом цього є проект Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (реєстр. № 6013 від 09.09.2021), який був прийнятий 09.01.2025. Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» був уведений в дію 28.08.2025, і з цього дня втратив чинність Господарський кодекс України. Усупереч вимогам Закону про регуляторну політику відсутні аналіз регуляторного впливу та експертиза проекту Закону України № 6013 з боку ДРС, а також звіт про відстеження результативності Господарського кодексу України [5, с. 83 – 84; 6, с. 17, 20 – 21].

Ще однією негативною тенденцією, яка перешкоджає повній і ефективній реалізації цілей ДРП, є *постійне розширення переліку виключень зі сфери дії Закону про регуляторну політику*. Станом на вересень 2025 р. ч. 2 ст. 3 цього Закону містить двадцять виключень, зокрема й щодо нормативно-правових актів, положення яких спрямовані на виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Позиція ДРС із цього питання полягає в поверненні під дію Закону про регуляторну політику низки сфер регулювання господарської діяльності [7].

Отже, на сучасному етапі реалізація ДРП ускладнюється як недоліками відповідного законодавства, так і невиконанням або неналежним виконанням багатьох його вимог. Нормопроєктування, що здійснюється у рамках ДРП, потребує оновлення методологічних засад у контексті наближення України до стандартів ЄС у сфері правотворчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : проект Закону України від 11.08.2003 № 1161-1. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1161-1&skl=5 (дата звернення: 22.09.2025).

2. Щодо актуальних проблем регуляторної політики України та напрямів їх вирішення у 2018 році: Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-aktualnikh-problem->

3. Інформація про здійснення органами виконавчої влади державної регуляторної політики у 2023 році. Офіційний сайт Державної регуляторної служби України. 07.03.2024. URL: https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/zvit_r_152_ostpr.pdf (дата звернення: 22.09.2025).

4. Інформація про здійснення органами виконавчої влади державної регуляторної політики у 2024 році. Офіційний сайт Державної регуляторної служби України. 13.05.2025. URL: <https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2025/05/152r-.pdf> (дата звернення: 22.09.2025).

5. Устименко В. А. Адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу: основи, критерії, виміри стійкості: монографія / НАН України, ДУ «ІЕПД імені В. К. Макутова НАН України». Київ : Академперіодика, 2025. 452 с.

6. Устименко В. А., Джабраїлов Р. А. Засади нормопроєктування та регуляторна процедура у системі правотворчої діяльності України. *Особливості правового забезпечення господарської діяльності у зв'язку із скасуванням Господарського кодексу України*: збірник матеріалів Наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 9 квітня 2025 р.). Київ : Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2025. С. 17 – 21.

7. Стратегія Державної регуляторної служби України на 2023 – 2025 роки, затверджена наказом ДРС від 20.02.2023 № 25. URL: https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/STRATEGIYA-DRS-2023-2025_DODATOK-razom-zizminamy.pdf (дата звернення: 22.09.2025).

ТУБАНЬ Олександр

*аспірант Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені
академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України*

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З КРИПТОВАЛЮТОЮ

Запровадження правового режиму воєнного стану на території України викликало інтерес щодо його правових та соціально-економічних наслідків. Такий крок став серйозним інструментом у забезпеченні національної безпеки та суверенітету держави й вимагає, зі свого боку, ретельного аналізу з погляду правового регулювання та його впливу на економіку України. Тому варто дослідити наслідки його впливу на економічну ситуацію в Україні.

Постає питання щодо забезпечення балансу між захистом національних інтересів та економічною стабільністю, а також захистом прав та свобод громадян і бізнесу. Для успішного подолання цих викликів потрібно уважно розглядати та працювати над вдосконаленням правової бази, забезпечуючи відновлення економічних процесів та захист прав і свобод громадян у період

воєнного стану. На тлі воєнного конфлікту та політичної нестабільності фінансова система повинна бути гнучкою та ефективною, щоб забезпечити стійкість економіки та соціальну захищеність громадян. Економіка України, яка зараз функціонує в умовах воєнного стану, істотно відрізняється від економіки мирного часу, попри збереження елементів ринкових відносин. Режим воєнної економіки формується державою на основі воєнного стану та з урахуванням обмежень економічних, соціальних та інших свобод громадян у цей час [1, с. 133].

В Україні правова система воєнного стану визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Водночас, для побудови та забезпечення належного рівня розвитку економіки України в умовах воєнного стану потрібно систематично переглядати законодавство, вдосконалювати систему підтримання воєнного стану, підпорядковувати дії органів державної влади роботі військового командування. З організаційно-правового погляду це означає, що потрібно постійно вносити зміни у законодавчу систему регулювання, лібералізації та державної підтримки економіки. Зокрема, тут варто констатувати важливість внесення змін у Закон України «Про правовий режим воєнного стану» відповідно до сучасного вектору економічного розвитку України з погляду на євроінтеграційні аспекти.

Незважаючи на війну та її наслідки для нашої держави, особливо для економіки, останнім часом Україна впевнено демонструє поступальний розвиток сфери віртуальних активів, активно впроваджуючи цифровізацію практично в усіх сферах державного управління та бізнесу. Помітно зростає вплив криптовалют, особливо біткойнів, на економіку та необхідність мінімізувати більшість наявних ризиків, що надасть можливість максимально дієво та якісно провести розробку законодавчих ініціатив та проектів із урахуванням зарубіжного досвіду в скрутні часи для держави. Відносини цифровізації потребують регулювання з метою забезпечення соціального спрямування цього процесу, що включає стимулювання суспільно корисне використання цифрових технологій та зменшення ризиків/загроз, пов'язаних з цифровізацією [2, с. 197].

Для найбільш позитивного впливу на економіку потрібно розкрити особливості регулювання ринку криптовалют в Україні; проаналізувати зарубіжний досвід регулювання відносин, пов'язаних з криптовалютами, його сутність та зазначити підходи щодо перспективи і шляхи покращення регулювання національного ринку криптовалют [3].

Ще необхідно прийняти нововведення у Податковий кодекс України для оподатковування доходів від операцій з віртуальними активами. Україна повинна взяти за приклад зарубіжний досвід у регулюванні криптовалютного ринку, а саме: майнити та продавати криптовалюту, а всі постачальники цифрових активів повинні будуть пройти державну реєстрацію; введення оподаткування обігу віртуальних активів; основним перспективним напрямком залишити впровадження блокчейну в державному секторі; розробити та прийняти рекомендації щодо захисту компаній та фінансів на ринку криптовалют; створення умов стабільності та національної безпеки з обігу криптовалют; впровадження методів боротьби з шахрайством з

криптовалютами; розвиток механізмів захисту прав споживачів та інвесторів; поступова відмова від фіатних грошей на фундаментальному рівні тощо.

9 квітня 2025 року Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку опублікувала матрицю оподаткування віртуальних активів. Згідно з її документом, пропонується два основні варіанти оподаткування: стандартна ставка: 18 % податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) та 5 % військовий збір; пільгова ставка: 5 % або 9 % податку, залежно від конкретних умов. Ці ставки застосовуються до різних операцій з віртуальними активами, включаючи обмін криптовалюти на фіатні гроші та використання їх для оплати товарів і послуг [4]. Оскільки наша держава отримала статус кандидата на членство в ЄС, бажано прискорити адаптацію нормативних вимог EU MiCA до національного законодавства, що дасть змогу запровадити європейські стандарти в національні реалії криптоіндустрії, зробити обіг криптовалюти максимально зручним, прозорим, легальним і безпечним.

Варто звернути увагу на деякі питання, пов'язані з використанням криптовалюти. Так, влада повинна регулювати її використання, оскільки вона може бути використана для фінансування тероризму або інших кримінальних дій; вона є цифровим активом, який може бути підданий кібератакам та крадіжкам, тому необхідно забезпечити належний рівень безпеки використання криптовалюти. Криптовалюта повинна бути прозорою та відкритою, щоб забезпечити довіру до процесу та запобігти корупції; вона є новим технологічним рішенням, за допомогою якого стає можливим забезпечення належного рівня освіти щодо її використання та функціонування [5, с. 145]. Звісно всі розуміють усю нагальність розвитку криптосфери в Україні. Адже це сфера, яка є новою, але її розвиток можна порівняти зі сніговою лавиною: щодня з'являються нові монети, терміни та інші поняття. Діяльність у цій сфері повинна проводитися у рамках закону. Під час повномасштабної війни саме у криптовалюті здійснювалися значні пожертви армії та вимушено переселених особам. Новий виток свого розвитку дана сфера отримує саме завдяки її офіційній легалізації. Криптовалюта стає одним з засобів оплати та грошового обороту.

Незважаючи на те, що криптовалюти мають багато переваг, вони також мають деякі недоліки: через відсутність регулюючих механізмів немає гарантії збереження електронних криптогаманців [6, с. 37], висока мінливість криптовалюти, можливі заборони з боку національних регуляторів [6, с. 35], неможливість поновити гроші у гаманці у разі втрати паролю [6, с. 37], наявні інші економічні, технічні, організаційні, технологічні, правові та інші ризики [6, с. 37 – 38]. З часом і майнінг перестане бути рентабельним для окремих користувачів. Але деякі з переваг криптовалюти є водночас і її недоліками. Так, повна анонімність конфіденційність транзакцій роблять можливим спекулювання валютою та використання її для вчинення протиправних діянь, таких як торгівля людьми, контрабанда наркотиків, фінансування тероризму тощо. Найбільшою проблемою криптовалют зараз залишається різке коливання курсу. Це не дає змогу використовувати криптовалюти як платіжний засіб [7]. Тому потрібно активно шукати методи вирішення цього питання.

Отже з введенням правового режиму воєнного стану спричинило виклики економічного, безпекового, гуманітарного та екологічного характеру як на локальному, так і на глобальному рівнях. Як бачимо, результати впливу війни на криптовалютний ринок є складними та динамічними. При цьому: під кінець 2023 р. збільшилася кількість криптовалютних карток, що використовуються в Україні; для споживачів в державі під час війни розширюються можливості придбання товарів, робіт та послуг з розрахунками криптовалютою; структурні зрушення стимулюючого характеру стосуються активного залучення коштів у криптовалютних активах благодійними фондами та державою; окремі криптовалютні біржі здійснювали виплати допомоги українцям. На основі аналізу результатів, можна присвоїти високий рівень прийняття криптовалюти населенням в Україні. У підсумку, ринок криптовалютних активів в умовах війни в Україні може розвиватися за оптимістичним, песимістичним чи нейтральним сценарієм залежно від реалізації певних умов.

Список використаних джерел:

1. Моца А. Правові проблеми економіки України під час правового режиму воєнного стану. *Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове*. 2024. № 6. С.125 – 136.
2. Вінник О. М., Попович Т. Г., Деревянко Б. В. Регулювання відносин цифрової економіки: окремі аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Том 29. № 3. С. 181 – 204.
3. Захарків В. Регулювання ринку криптовалют: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 53. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-57>.
4. Як буде регулюватися ринок криптовалют в Україні: відповідь НБУ. URL: <https://news.finance.ua/ua/yakbude-rehulyuvatysya-rynok-kryptovalyut-v-ukraini-vidpovid-nbu> (дата звернення: 10.09.2025).
5. Продан К., Олійник В. Деякі питання використання криптовалюти як допомоги Україні в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. Випуск 36. С. 145 – 149.
6. Деревянко Б. В. Ризики здійснення операцій з криптовалютою (біткойнами) громадян і суб'єктів господарювання України. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 3. С. 33 – 39.
7. Арутюнян Е. Крипта під час війни: зброя чи порятунок? URL: <https://mind.ua/openmind/20241123-kripta-pid-chas-vijni-zbroya-chi-poryatunok> (дата звернення: 10.09.2025).

ФІЛІППОВА Вікторія

*завідувач кафедри державного управління
і місцевого самоврядування Херсонського
національного технічного університету,
доктор наук з державного управління,
професор*

ГІБРИДИЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ

Гібридизація публічного та приватного права в системі воєнної економіки України є феноменом, що відображає глибокі трансформації правового регулювання у відповідь на виклики повномасштабного російського вторгнення. Триваюча війна змусила державу переглянути традиційні межі між публічно-правовими й приватно-правовими механізмами, інтегруючи їх у єдину, гнучку систему, здатну забезпечити ефективне функціонування економіки в умовах надзвичайних обставин. За даними Центру економічної стратегії, після падіння економіки на 28,8 % у 2022 році, ВВП України відновився на 5,5 % у 2023 році та зріс на 2,9 % у 2024 році, демонструючи поступову стабілізацію економічної ситуації. Цей процес гібридизації не є простою сумою елементів двох правових сфер, а радше створює якісно нові правові конструкції, що виникають у відповідь на потребу швидкої мобілізації ресурсів, гнучкості регулювання та балансу між суспільними й приватними інтересами [1].

Воєнна економіка, як особлива форма організації господарських відносин, поєднує ринкові механізми із посиленою роллю держави, яка координує, спрямовує та, за необхідності, жорстко втручається у ключові сектори. Водночас приватний сектор зберігає автономію, але діє в умовах нових, часто гібридних, правил, де комерційна мотивація не суперечить, а підпорядковується стратегічним інтересам національної безпеки. Варто наголосити, що гібридизація проявляється насамперед у трансформації правових інститутів. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» запровадила революційні зміни у сфері дерегуляції. Дозвільна та ліцензійна системи, оподаткування, державний контроль і трудові відносини зазнали суттєвих змін, спрямованих на дерегуляцію там, де це можливо, і посилення контролю там, де цього вимагають оборонні потреби [2]. Усе це свідчить про прагнення досягти балансу між швидкістю економічної адаптації та збереженням базових гарантій прав суб'єктів господарювання [3].

Особливої уваги також заслуговує розвиток державно-приватного партнерства, яке набуло нового змісту в умовах війни. Так, 19 червня 2025 року Верховна Рада проголосувала за революційний Закон № 7508 про вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства. Документ формує сучасну рамку для розвитку ДПП і дозволяє залучати приватні інвестиції та грантові кошти до відновлення державних і комунальних об'єктів. Закон запроваджує гібридну

модель публічно-приватного партнерства, у якій поєднується бюджетне фінансування, гранти від міжнародних партнерів та приватне фінансування. Згідно з урядовими прогнозами, механізм має принести у найближчі роки до \$1 млрд інвестицій у конкретні проєкти, зокрема в порти, лікарні та муніципальні об'єкти. Інтеграція приватного сектору до виконання оборонних завдань, спрощення процедур, розширення гарантій для інвесторів і водночас підвищення вимог до безпеки та відповідальності – це ознаки нового типу взаємодії, де межа між державним і приватним стає дедалі більш умовною.

Кульмінацією гібридизації стало створення спеціального правового режиму *Defence City*, розробленого для підтримки оборонно-промислового комплексу. У серпні 2025 року Верховна Рада ухвалила два з трьох ключових законопроектів цього пакету (№ 13420 та № 13421), які запроваджують унікальні податкові та правові преференції для підприємств ОПК. Режим передбачає звільнення від чотирьох податків до 1 січня 2036 року: на прибуток (за умови реінвестування), земельного, на нерухоме майно та екологічного. Для захисту інформації про підприємства ОПК запроваджуються можливість зазначати альтернативну адресу, обмеження доступу до електронних реєстрів та право не оприлюднювати фінансову звітність до завершення воєнного стану. За даними ініціаторів, українська оборонна промисловість зросла у 35 разів від початку повномасштабного вторгнення, що підтверджує ефективність гібридних правових механізмів.

Водночас правовий режим майнових, корпоративних та трудових відносин також зазнав гібридних змін. Інститут реквізиції майна, врегульований законодавством воєнного стану, передбачає попереднє відшкодування вартості реквізованого майна та судовий захист права власності. Згідно з даними Transparency International Ukraine, процедура реквізиції потребує обґрунтування необхідності, справедливої компенсації та дотримання принципів пропорційності. Спеціальні режими управління державною власністю, адаптація трудового законодавства до мобілізаційних потреб – усе це приклади того, як публічно-правові інструменти інтегруються з приватно-правовими гарантіями, формуючи унікальний баланс між інтересами держави та особи [4]. Варто зазначити, що навіть за умов жорсткого державного втручання держава прагне зберігати принципи справедливої компенсації, судового захисту та корпоративного управління, що є важливим для підтримки довіри до правової системи.

Досвід функціонування гібридного правового регулювання в умовах воєнного стану має не лише практичне, а й значне теоретичне значення. Він засвідчує здатність правової системи до інновацій, гнучкості та адаптації, а також відкриває перспективи для подальшого розвитку правової науки у напрямку пошуку оптимального балансу між публічними і приватними інтересами. За оцінками Світового банку та ООН, загальна вартість відновлення України зросла до \$ 524 млрд, що актуалізує питання ефективних механізмів публічно-приватного партнерства. У повоєнний період частина цих нововведень може бути збережена, особливо ті, що довели свою ефективність у кризових умовах. Зокрема, режим *Defence City* розрахований до 2036 року, а спрощені

процедури ППП діятимуть протягом 7 років після скасування воєнного стану. Водночас тимчасові обмеження повинні бути поступово скасовані задля повернення до демократичних стандартів.

Отже, гібридизація публічного та приватного права у воєнній економіці України є закономірною реакцією правової системи на екстремальні виклики сучасності. Вона демонструє, що ефективне правове регулювання вимагає не жорсткого протиставлення, а творчого поєднання різних правових традицій, гнучкості інструментів і відкритості до змін. З огляду на досвід, отриманий у кризових умовах, очевидно, що гібридна модель правового регулювання здатна не просто адаптуватися до надзвичайних обставин, а й закласти підґрунтя для сталого зростання у майбутньому. Збереження елементів гнучкості, партнерства та взаємної відповідальності між державою і приватним сектором, напрацьованих у період війни, може стати стратегічною перевагою для модернізації української економіки та її правової системи. Водночас необхідно забезпечити поступове повернення до демократичних стандартів, скасування тимчасових обмежень і відновлення повноцінного захисту прав та свобод громадян. Важливо, щоб держава й надалі дотримувалася принципів прозорості, справедливості та правової визначеності, адже саме ці цінності є фундаментом довіри до інститутів і гарантією стабільного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Трекер економіки України під час війни. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 року № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Петруненко Я. В. Особливості дерегуляції господарських правовідносин у сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Вип. 78. Ч. 1. С.273 – 280.
4. Що таке реквізиція? Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/news/shho-take-rekvizytsiya/> (дата звернення: 10.09.2025).

ХАЛЕЦЬКА Соф'я

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ГУЗЕНКО Олена

*доцент кафедри економіки та публічного
управління навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ ВИКЛИКАМ ВІЙНИ

Наразі в Україні гостро стоїть питання забезпечення відповідного рівня фінансової безпеки підприємств, які опинилися в надзвичайних умовах розвитку. Активні воєнні дії в Україні призвели до порушення умов розвитку підприємств, які потерпають від виникнення різних видів загроз, особливо в контексті фінансової діяльності. Особливо відчутно вплинули існуючі зовнішні та внутрішні загрози на систему фінансової безпеки підприємств з позиції втрати можливості виконання своїх зобов'язань перед державою, комерційними партнерами та потенційними споживачами. Очевидним є те, що досягнутий рівень фінансової безпеки відіграє важливу роль не лише в управлінні підприємством, а й суттєво впливає на його конкурентоспроможність та рівень ліквідності. Таке явище пов'язано з тим, що фінансова безпека включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення результативності функціонування підприємства, підтримання їх фінансової стабільності і захист власних інтересів від зовнішніх загроз.

Ми погоджуємося з позицією Д. В. Коць [1, с. 155] відносно того, що «...сьогодні, фінансова безпека підприємства представляє собою особливо актуальне питання розвитку підприємства в умовах політичної та економічної нестабільності та війни, а також динамічності зміни факторів мікросередовища та макросередовища, що впливають на результати фінансової діяльності». Науковець також звертає увагу на те, що «...саме це актуалізує по новому розглянути сутність фінансової безпеки підприємства з врахування сучасних змін». Окрім того, науковець констатує той факт, що «...важливість фінансової складової безпеки підприємства у тому, що його фінансові ризики безпосередньо пов'язані з формуванням прибутку як мети функціонування й у несприятливому разі призводять до втрат як доходів, а, й самого капіталу підприємства, що може призвести до його банкрутства» [1, с. 157].

В свою чергу, З. Варналій та А. Мехед [2, с. 13] вважають, що фінансова безпека підприємства свідчить про «...стабільне фінансове становище, яке є

результатом ефективної роботи в контексті управління всіма факторами виробництва з урахуванням змін екзогенного й ендогенного середовища».

Доречно також наголосити на тому, що саме рівень фінансової безпеки підприємства свідчить не лише про наявність існуючих загроз, а й про їх кількісний сегмент, який створюється в результаті впливу негативних внутрішніх та зовнішніх факторів. Як правило, саме високий рівень фінансової безпеки свідчить про вміння підприємства управляти існуючими загрозами та небезпеками. Уміння розпізнати їх зміст надає можливість створити таку зону захисту від загроз і ризиків фінансової діяльності, яка сприяє створенню механізму стійкості.

Беззаперечним є той факт, що в умовах війни підприємства вимушені діяти в турбулентному середовищі. Це створює суттєві внутрішні та зовнішні загрози для їхньої фінансової безпеки. З огляду на це забезпечення та зміцнення фінансової безпеки підприємства є критично важливим для формування ефективної стратегії управління нею.

Складність управління фінансовою безпекою підприємств в Україні обумовлюється не лише важко прогнозованою зміною умов їх функціонування, а передусім значенням фінансової діяльності та фінансової складової у структурі економічної безпеки підприємства. При цьому постає питання дотримання принципів фінансової безпеки, які займають провідне місце в системі управління.

Нагадаємо ключовими складовими механізму управління фінансовою безпекою підприємств є управлінські під системи, а саме: підсистема управління, підсистема контролінгу, підсистема аналізу, а також підсистема інформаційного забезпечення.

На погляд З. С. Варналій та С. М. Бондаренко [3, с. 108] для дієвості процесу управління фінансовою безпекою підприємств доцільно запровадити системний підхід. Науковці пропонують зробити наступні економічні кроки: «...діяльність з управління фінансовою безпекою підприємства має здійснюватися постійно та безперервно; процес управління має базуватися на складній та багатоступінчастій системі управління фінансовою безпекою підприємства; успішність і ефективність процесу управління фінансовою безпекою підприємства може бути досягнутий за умови досконалості та злагодженості взаємодії елементів покладеної в основу системи».

На нашу думку, складність управління фінансовою безпекою підприємств обумовлюється відсутністю повного законодавчого забезпечення, котре б розкривало єдині сегменти управлінського циклу та надало б рекомендації по адаптації найбільш реалістичних способів і прийомів її збереження. Така ситуація призводить до того, що підприємства самостійно займаються пошуками раціональних шляхів управління фінансовою безпекою в сучасних умовах їх розвитку.

В умовах існуючих воєнних викликів сучасні підприємства потребують дієвої системи управління фінансовою безпекою на основі впровадження моніторингової складової, здатної передбачити можливість своєчасного нівелювання загроз. Разом з тим, однією з найважливіших проблем забезпечення

фінансової безпеки сучасних підприємств є низький рівень використання новітніх технологій.

Доведено, для постійного забезпечення фінансової безпеки на великих підприємствах слід впроваджувати систему управління фінансовою безпекою, основою якої повинна стати діяльність Служби внутрішнього аудиту. Окрім того, успішність функціонування Служби внутрішнього аудиту залежить від якісного налагодженого управлінського циклу та визначення змісту контрольних дій всіх учасників, які задіяні в процесі забезпечення фінансової безпеки. З цього приводу І. А. Бержанір [4, с. 77] пропонує «...встановлення якісного рівня управління фінансовою безпекою можливе за умови проведення постійної оцінки рівня її ефективності в розрізі структурних управлінських елементів, оскільки використання кожного з них передбачає застосування специфічних механізмів здійснення впливу на об'єкти, які безпосередньо формують певний його стан».

Таким чином, в умовах наявних воєнних дій в Україні перед підприємствами стоїть одне з головних завдань забезпечення відповідного якісного рівня управління фінансовою безпекою. Не дивлячись на існуючі ризики і загрози необхідно впроваджувати заходи їх нівелювання та спиратися на існуючий досвід використання новітніх технологій та системи моніторингу на всіх етапах управлінського циклу фінансовою безпекою підприємств, які функціонують в надзвичайних умовах.

Список використаних джерел:

1. Коць Д. В. Характеристика сутності фінансової безпеки підприємства в умовах змін. Інфраструктура ринку. *Економіка та управління підприємством*. 2023. Вип. 71. С. 155 – 158.
2. Варналій З., Мехед А. Загрози фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва України та шляхи їх запобігання. *ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. № 4 (221). С. 13 – 18.
3. Варналій З. С., Бондаренко С. М. Фінансова безпека підприємств України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. № 56. С. 106 – 113.
4. Бержанір І. А. Діагностика фінансової безпеки у системі внутрішнього аудиту підприємства. *Соціальна економіка*. 2023. Вип. 65. С. 83 – 91.

ШАЛІМОВ Володимир

*доцент кафедри економіки та публічного управління
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент*

ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПОСТМОНІТОРИНГУ В ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Процеси децентралізації актуалізували необхідність контролю місцевих бюджетів. Необхідність контролю виникає з різних причин, але головна ціль – це отримання впевненості в тому, що кошти територіальних громад, а також отримані державні субсидії використовуються ефективно та результативно.

Важливість державного фінансового аудиту місцевих бюджетів не викликає заперечень, оскільки він дозволяє встановити типові проблеми в управлінні публічними фінансами в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ), а також сформулювати рекомендації щодо збільшення дохідної спроможності бюджету, підвищення ефективності управління бюджетними видатками, вдосконалення управління активами ОТГ, управління фінансами та організації внутрішнього фінансового контролю. При цьому розгляд пропозицій та рекомендацій, що містяться у звіті, є обов'язковим (п. 25 Порядок проведення Державної аудиторської службою державного фінансового аудиту місцевих бюджетів [2]).

Така обов'язковість накладає відповідальність щодо їх коректного формулювання, оскільки, дійсно, як обґрунтовано підкреслено в [1, с. 29 – 30] складнощі, недоліки і проблеми, які виникають у громадах, знаходяться не тільки під впливом органів місцевого самоврядування, але й зовнішнього середовища та рішень і політики органів державної влади, і можуть бути розподілені за трьома групами:

1) проблеми, які є наслідком неефективної діяльності (бездіяльності) органів місцевого самоврядування, і вирішення яких залежить від удосконалення управління ресурсами в самій громаді;

2) проблеми, вирішення яких залежить від самих громад, проте є обставини, які не дають змоги повністю реалізувати ресурсний потенціал громади;

3) проблеми, вирішення яких залежить переважно від відповідних змін на законодавчому рівні, а не від органів місцевого самоврядування.

Процедура контролю виконання таких рекомендацій описана в Порядку проведення Державною аудиторською службою державного фінансового аудиту місцевих бюджетів і включає такі етапи:

1) подання об'єкту аудиту супровідного листа (разом зі звітом) із зазначенням строку інформування про виконання пропозицій та рекомендацій, наведеним у ньому;

2) інформування об'єктом аудиту органу Держаудитслужби про стан та результати розгляду пропозицій та рекомендацій, заплановані та вжиті заходи, спосіб виконання зазначених у звіті пропозицій та рекомендацій і результати їх впровадження;

3) проведення органом Держаудитслужби моніторингу стану врахування і виконання пропозицій та рекомендацій, відображених у звіті, та результатів їх впровадження.

На наш погляд, такий постаудиторський моніторинг (процес можна назвати по-різному) відіграє чи не найважливішу роль у забезпеченні ефективності процесу державного фінансового аудиту місцевих бюджетів, оскільки державний фінансовий аудит не може існувати заради процесу, а головним має бути – підвищення ефективності та забезпечення відповідності законодавству. Згідно п. 29 Порядку проведення Державною аудиторською службою державного фінансового аудиту місцевих бюджетів [2] орган Держаудитслужби з метою інформування громадськості розміщує звіт на офіційному веб-сайті Держаудитслужби. Разом з тим, на відміну від звітів інформація про стан та результати розгляду пропозицій, а також результати моніторингу не публікується, що не відповідає принципам прозорості і публічності.

Процес моніторингу або “follow up” є обов'язковим згідно стандартів INTOSAI для аудиту ефективності та аудиту відповідності. Підкреслено, що процес аудиту передбачає підготовку звіту для інформування про результати аудиту зацікавлених сторін, інших відповідальних за управління та широкої громадськості; метою також є полегшення подальшого спостереження та коригування. Відповідно вищий орган фінансового контролю відіграє важливу роль у моніторингу дій, вжитих відповідальною стороною у відповідь на питання, порушені в аудиторському звіті, а подальші дії мають зосереджуватися на тому, чи об'єкт аудиту належним чином вирішив порушені питання, включаючи будь-які ширші наслідки, а недостатні або незадовільні його дії можуть вимагати додаткового аудиту. Обов'язковість такого повторного аудиту не передбачені в вітчизняному законодавстві.

Необхідно вдосконалювати підхід щодо коректного формулювання рекомендацій, виходячи з владних повноважень та можливостей органів місцевого самоврядування, оскільки цінність постаудиторського моніторингу (follow-up) у забезпеченні ефективності процесу державного фінансового аудиту місцевих бюджетів є надзвичайно високою. Віддаючи належне забезпеченню прозорості звітів у вітчизняній практиці, важливо забезпечувати принцип прозорості та публічності і під час роботи над результатами звітів з державного фінансового аудиту місцевих бюджетів.

Список використаних джерел:

1. Гладченко Л., Тимченко О. Державний фінансовий аудит об'єднаних територіальних громад. Ключові проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичний звіт. 2019. 44 с.

2. Порядок проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту місцевих бюджетів : Постанова КМУ від 12 травня 2007 року № 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

ШАЛІМОВА Наталія

*декан економічного факультету
Центральноукраїнського національного
технічного університету,
доктор економічних наук, професор*

ПУБЛІЧНА ФУНКЦІЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО АУДИТУ ТА ЙОГО РОЛЬ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Використання категорій «інтерес», «публічно-правовий інтерес» та «приватно-правовий інтерес», «суспільні блага» як елементів системи соціальних цінностей набуває особливої актуальності на сучасному етапі розвитку цивілізації, коли кожна цивілізована держава, зараховуючи себе до кола демократичних, заявляє про пріоритет загальнолюдських цінностей, прав і свобод людини відносно інших інтересів, які охороняються правом. Особливість публічних послуг полягає в їх високій соціальній значимості, зацікавленості в них більшості членів суспільства. Саме це й відбулося з обов'язковим аудитом: його функції перейшли на децю інший рівень, адже держава позиціонує себе, насамперед, як такого суб'єкта, який зобов'язаний зменшити інформаційний ризик (або посприяти його зменшенню) широкого кола зацікавлених сторін.

Обов'язковий аудит – це аудиторська перевірка, що здійснюється відносно окремих суб'єктів господарювання, критерії вибору яких та строки проведення аудиту безпосередньо встановлюються державними правовими актами. Забезпечення суспільної контрольованості певної групи суб'єктів, фінансово-господарська діяльність яких виступає об'єктом публічного (суспільного) інтересу, встановлення підвищених гарантій достовірності їх фінансової звітності за допомогою проведення обов'язкового аудиту треба розглядати як важливий чинник дотримання економічної безпеки держави. Отже, обов'язковий аудит слід розглядати як суспільне благо, а його функції переходять на більш високий рівень, оскільки держава вважає своїм обов'язок щодо зменшення інформаційного ризику, а не лише обов'язком окремо взятого акціонера.

Виступаючи як засіб зменшення або попередження конфлікту інтересу, в якому зачіпаються публічні інтереси, відносини, які виникають в ході обов'язкової аудиторської перевірки, значною мірою мають публічно-правовий

характер. Хоча вибір аудиторської організації та оплата наданих послуг здійснюються на комерційних засадах у рамках цивільно-правового договору, за своїми цілями, призначенням і функціями обов'язковий аудит здійснюється в інтересах певного кола осіб, яке заздалегідь не може бути визначене, та держави, тобто в суспільних інтересах. Обов'язковий аудит слід розглядати як публічну послугу, в основі якої лежить публічний (суспільний) інтерес, тобто як суспільно значиму діяльність, яка регламентована законодавством, що, в свою чергу, зумовлює необхідність висунення додаткових вимог до діяльності таких суб'єктів аудиторської діяльності та змісту обов'язкової аудиторської перевірки.

У період дії воєнного стану в Україні встановлено спеціальні правові режими щодо проведення обов'язкового аудиту та оприлюднення фінансової звітності, які передбачають спрощення процедур та відтермінування виконання окремих обов'язків підприємств.

Відповідно до підпункту 4² пункту 1 Закону України від 03 березня 2022 року № 2115-IX [2], для підприємств передбачено особливий порядок оприлюднення річної фінансової звітності в умовах воєнного стану (ці норми були внесені і в Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [1]). Зокрема, суб'єктам господарювання дозволяється здійснити публікацію повного комплексу річної фінансової звітності протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану за весь період її неоприлюднення.

На час дії воєнного стану та упродовж тримісячного періоду після його завершення посадові особи підприємств звільняються від адміністративної відповідальності за порушення строків оприлюднення фінансової звітності разом з аудиторським висновком. Аналогічні послаблення передбачені й для платників податку на прибуток, які зобов'язані проводити обов'язковий аудит: вони не несуть відповідальності за неподання або несвоєчасне подання до органів Державної податкової служби фінансової звітності з аудиторським звітом, а також звільняються від штрафних санкцій у разі подання уточнюючої декларації з податку на прибуток. Останнє положення стосується випадків, коли аудиторська перевірка виявила помилки у фінансовій звітності, що вплинули на показники поданої річної декларації з податку на прибуток (пп. 69.1 підрозд. 10 розд. XX Податкового кодексу України [3]).

Таким чином, підприємства можуть уникнути юридичної відповідальності за неподання фінансової звітності за 2022, 2023 та 2024 роки (строки подання яких традиційно спливають 10 червня відповідного року), якщо виконують свій обов'язок з оприлюднення та подання звітності не пізніше трьох місяців після завершення воєнного стану.

Відтермінування строків подання фінансової звітності та пом'якшення відповідальності підприємств під час воєнного стану не є скасуванням вимог, а лише їх адаптацією до екстремальних обставин. Це підтверджує, що **державою дотримується принципу збереження балансу між контролем та підтримкою суб'єктів господарювання, забезпечуючи при цьому збереження базових засад фінансової прозорості.**

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» щодо забезпечення аудиторської діяльності на період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки»: Закон України від 31 травня 2022 року № 2285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2285-20> (дата звернення: 10.09.2025).

2. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 3 березня 2022 року № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

3. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

ЮДІН Олександр

аспірант Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України»

ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІЗ КРИПТОВАЛЮТОЮ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Явище, фінансовий сурогат, фінансовий інструмент, нематеріальний актив, віртуальний актив тощо, тобто криптовалюта з'явилося ще до 2010 року, а після 2010 року набуло поширення у фінансових системах багатьох країн світу. В умовах визвольної війни, яку веде Україна проти російських загарбників, повинні бути мобілізовані усі можливі ресурси. Тому із складу таких ресурсів не слід виключати криптовалюту, за яку можуть бути придбані зброя, інструменти, механізми, будівельні матеріали, лікарські засоби, продукти харчування та усе інше, що потрібне для ефективного захисту життя і здоров'я громадян, незалежності, відновлення територіальної цілісності.

Для використання криптовалюти як ресурсу для боротьби із ворогом треба уточнити її сутність. Так, вважаємо, що операції із криптовалютою у широкому сенсі є безготівковими розрахунками у сфері господарювання та у фінансовій сфері взагалі. Законодавство про безготівкові послуги сьогодні представлено Законом України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року [1], Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті користувачів платіжних послуг [2] та іншими актами спеціального фінансового законодавства.

Згідно із пунктом 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про платіжні послуги» безготівкові розрахунки – перерахування коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів, а також перерахування надавачами платіжних послуг коштів, внесених платниками готівкою, на рахунки отримувачів [1]. Як видно із визначення, перераховуються кошти на рахунки. Оскільки ID-гаманець криптовалюти у повній мірі можна визнати рахунком, а криптовалюту в цілому

можна визнати і коштами, то обіг або перерахування крипто валюти може вважатися безготівковим розрахунком або безготівковою операцією чи транзакцією. Та Українське законодавство сприйняло декілька інших термінів. Так, 17 лютого 2022 року було прийнято Закон України «Про віртуальні активи», який чинності не набрав до сьогодні, проте був опублікований у Відомостях Верховної Ради України [3]. А в перехідних положеннях названого вище Закону України «Про платіжні послуги» статтю 14 «Інформація, що супроводжує платіжну операцію або переказ віртуальних активів» Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року викладено у новій редакції, де тричі застосовано термін «віртуальний актив» [4]. Його визначення надане у пункті 13 частини 1 статті 1 цього Закону як цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [4].

У Податковому кодексі України з 2021 року у пункті 14.1.281, у підпунктах 170.9.1, 170.9.3 пункту 170.9 статті 170 використовується термін «електронні гроші» [5]. Та зрозуміло, що це лише початок, і терміни «віртуальні активи», «електронні гроші», «електронний гаманець», «криптовалюта» та інші зустрічатимуться у Податковому кодексі України багаторазово.

У Кодексі України з процедур банкрутства використовується декілька термінів, альтернативних криптовалюти. Так, у статтях 34, 39, 116 та ін. використовуються терміни «електронні гроші» та «електронні гаманці» [6]. І норми статей, де вказується на електронні гроші та електронні гаманці, працюють уже сьогодні. Але тут також є над чим працювати науковцям і законотворцям. У науковій літературі вказується, що вимоги за зобов'язаннями з операцій із криптовалютою об'єктивно не можуть бути підставою для відкриття провадження про банкрутство. Проте одиниці криптовалюти, наявні на гаманцях криптовалюти боржника, можуть бути використані для розрахунку із кредиторами або реалізації плану санації. Тому у процедурі розпорядження майном боржника мораторій має накладатися на ці гаманці боржника, а інформація про них має бути надана арбітражному керуючому [7, с. 658]. Та потреба у розвитку, пропозиціях і доповненнях є об'єктивною і необхідною.

Вважаємо за можливе уже зараз під час дії правового режиму воєнного стану максимально легітимізувати безготівкові операції із криптовалютою задля пожвавлення ринків товарів і послуг України, наповнення бюджету додатковими податковими зборами, а також здійснення прямої торгівлі за криптовалюту товарами, роботами та послугами, які експортуються з України та такими, що закуповуються за кордоном для підвищення обороноздатності держави. Тим більше це зручно через ключові ознаки таких операцій – анонімність і незворотність. Перша надасть змогу придбати новітні одиниці озброєння, спорядження, технологій у таємниці від ворога, адже несподіваність на війні завжди дає найвищі результати. Анонімність може бути усунена між двома контрагентами за їх домовленістю. Проте треті особи не отримають інформації про їх особистості і характер угоди. А незворотність операцій із криптовалютою

стимулює обидві сторони до належного і чіткого виконання своїх зобов'язань. Під час повоєнного відновлення України використання криптовалюти буде ще більш поширеним. До того ж саме завершення війни на європейському континенті призведе до зростання європейської і світової економіки, а тому – і до підвищення капіталізації криптовалют і їх вартості. Тому найближчим завданням українських науковців, фінансистів та законотворців є розробка, просування, прийняття, удосконалення і виконання законодавства про безготівкові послуги з використанням криптовалюти.

Список використаних джерел:

1. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 р. № 1591-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 10 – 11. Ст. 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20/ed20230101#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

2. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті користувачів платіжних послуг : Постанова Правління Національного банку України від 29.07.2022 р. № 163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0163500-22?find=1&text=безготів#w1_2 (дата звернення: 10.09.2025).

3. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2074-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

5. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. Ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

6. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

7. Дерев'янко Б. В., Коломоєць Т. О., Колпаков В. К. Криптовалюта як об'єкт процедур банкрутства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 655 – 658.

Секція 6.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

АВРАМЕНКО Олександра

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

КАДАЛА Віталій

*доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Адаптація кримінального законодавства України до умов воєнного стану стала одним із ключових викликів, що постали перед державою після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. Конфлікт поставив перед правовою системою нові завдання, зокрема – потребу реагування на правопорушення, яких раніше не було у національній практиці, та посилення охорони національної безпеки. Законодавчі пропозиції у сфері кримінального права виявляють ці виклики й водночас створюють нові можливості для модернізації кримінальної юстиції [1].

Одним із головних напрямів адаптації стало оновлення Кримінального кодексу України. Запроваджено нові склади злочинів, що безпосередньо пов'язані із воєнним конфліктом. Зокрема, з'явилася стаття 111-1 щодо колабораційної діяльності, яка охоплює як пряме сприяння збройним силам держави-агресора, так і участь у незаконних «органах влади» на тимчасово окупованих територіях [1]. Також зазнали змін статті 436 та 436-2, які передбачають відповідальність за поширення пропаганди війни, виправдовування збройної агресії та публічне заперечення злочинів Російської Федерації проти України [2]. Окрім цього, суттєво посилено санкції за майнові злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, зокрема за мародерство, грабежі, крадіжки [1].

Кримінальне процесуальне законодавство також зазнало змін. Зокрема, розширено можливості проведення досудового розслідування за процедурою **in absentia** (тобто за відсутності підозрюваного або обвинуваченого), що стало необхідністю у зв'язку з масовим виїздом осіб, підозрюваних у співпраці з агресором, за межі підконтрольної Україні території [3]. Значно поширилася

практика спеціального досудового розслідування у випадках, коли особа переховується від органів слідства або перебуває в умовах окупації [3]. Це дало змогу запобігати безкарності за тяжкі злочини, навіть якщо затримання обвинуваченого є тимчасово неможливим.

Водночас адаптація кримінального законодавства супроводжується низкою суттєвих викликів. По-перше, чимало норм, що були впроваджені, мають нечітке формулювання, яке ускладнює їх правозастосування. Наприклад, поняття «колабораційна діяльність» або «виправдовування агресії» не завжди мають однозначне тлумачення, що створює ризики зловживань і порушень прав людини [2]. По-друге, у процесі реалізації кримінальної політики у воєнний період важливо уникати надмірної криміналізації, коли фактично карається не стільки діяння, скільки висловлення думки або приналежність до певного середовища [4].

Окрему увагу слід приділити викликам, пов'язаним із технічним та кадровим забезпеченням реалізації кримінального правосуддя. У низці регіонів, особливо прифронтових або звільнених, суди не функціонують, слідчі органи мають обмежені ресурси, що значно ускладнює належне розслідування та судовий розгляд справ [3].

Попри ці труднощі, зміни в кримінальному законодавстві відкривають нові можливості для реформ. Зокрема, створюються умови для формування нової судової практики, орієнтованої на протидію злочинам проти основ національної безпеки. Утвердження спеціальних процедур досудового розслідування дозволяє протидіяти ухиленню від кримінальної відповідальності, а запровадження дистанційних форматів дає поштовх до цифровізації кримінальної юстиції [3].

Ми погоджуємося з позицією В.Є.Загороднього та А.В.Мурзановською[5] стосовно того, що «...воєнний стан – це особливий правовий режим, і специфіка правового регулювання кримінального провадження в таких умовах характеризується тим, що разом із нормами які регулюють правовідносини під час кримінального процесу, до кримінального процесуального права включаються також і надзвичайні закони, які встановлюють не тільки специфічні засоби та механізми правового регулювання, але й мають свої особливості щодо дії у просторі, часі та за колом осіб».

Науковці[5] вважають «...дослідження проблем кримінального провадження в умовах воєнного стану має відбуватись з застосуванням як класичних методологічних підходів, а саме: історичного, термінологічного, системного та структурно-функціонального; так і некласичних (сучасних), таких як: герменевтичний, антропологічний, аксіологічний, феноменологічний та синергетичний, серед яких особливо необхідно виділити антропологічний, аксіологічний та синергетичний підходи».

Таким чином, адаптація кримінального законодавства до умов воєнного стану є не лише реакцією на зовнішні загрози, а й складовою частиною ширшого процесу модернізації кримінальної політики України. Для забезпечення ефективності цього процесу необхідно не лише змінювати законодавство, а й послідовно гарантувати дотримання прав людини, забезпечувати правову

визначеність норм та підтримувати інституційну спроможність правоохоронної та судової систем.

Список використаних джерел:

1. Присяжнюк В. В. Вплив воєнного стану на кримінальне законодавство України. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів* : зб. матеріалів конфер. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 510 – 511. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4878e7f3-e44b-4582-ab08-fba8258a0862/content> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Коваль А. А., Самойленко М. С. Зміни до Кримінального кодексу в умовах воєнного стану: дискусійні питання. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С.138 – 143. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.21>.
3. Огородник Д. М. Кримінальне провадження під час воєнного стану: проблеми та перспективи. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/search?f.pubType=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F,equal&sprc.page=1> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.
5. Загородній В. Є., Мурзановська А.В. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: окремі питання методології. URL:<https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a4ae5a6-5ceb-45cb-bcdf-ff50677ac046/content> (дата звернення: 10.09.2025).

АКИМОВ Михайло

*доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 11181-1 ВІД 03 ТРАВНЯ 2024 РОКУ)

Нерівна боротьба, якою є відсіч збройної агресії проти нашої держави, обумовлює особливо ощадливе використання усіх наявних ресурсів, у першу чергу людського. Зважаючи на це, від збереження здоров'я населення безпосередньо залежить існування України, і саме тому відповідні положення Кримінального кодексу (далі – КК) України [1] мають перебувати в зоні посиленої уваги законодавця. Тим більш дивно спостерігати, як певні суб'єкти права на законодавчу ініціативу продовжують просувати вкрай суперечливі за своєю природою розробки, що у разі прийняття та набуття чинності слугуватимуть справі охорони здоров'я населення загалом та окремих людей зокрема аж ніяк не найкращим чином.

Так, законопроект реєстр. № 11181-1 від 03 травня 2024 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і допуску на ринок лікарських засобів» [2], далі – законопроект 11181-1, розроблений з метою, як зазначається у пояснювальній записці, удосконалення кримінальної відповідальності, встановлення альтернативних видів покарань за істотне порушення законодавства щодо допуску на ринок лікарського засобу та доклінічного вивчення, клінічних випробувань (досліджень) і порушення прав досліджуваного та приведення законодавства України до відповідної міжнародної практики та законодавства Європейського Союзу.

Утім, детальне ознайомлення з положеннями законопроекту 11181-1 дає підстави стверджувати, що вони носять принаймні дискусійний характер та не узгоджуються з іншими нормами чинного законодавства.

Почнемо з назви статті 141 КК України, яка в редакції законопроекту 11181-1 має бути викладена як «Порушення прав досліджуваного» (замість чинної «Порушення прав пацієнта»). Обґрунтовуючи цю зміну, суб'єкт права на законодавчу ініціативу посилається на те, що у новій редакції Закону України «Про лікарські засоби» термін «пацієнт» замінено на «досліджуваний», оскільки в клінічних випробуваннях (дослідженнях) можуть брати участь не тільки пацієнти, але й здорові добровольці. Проте ця нова редакція закону набуває чинності лише у 2027 році, а законопроект 11181-1 подається на розгляд вже зараз [3]. Крім того, відповідно до абзацу вісімнадцятого частини другої статті 2 чинного наразі Закону України від 04 квітня 1996 року № 123/96-ВР «Про лікарські засоби» суб'єкт дослідження (пацієнт, здоровий доброволець) – це особа, яка бере участь у клінічному випробуванні, або приймає досліджуваний лікарський засіб, або включається до групи контролю. Позаяк терміни «пацієнт» та «суб'єкт дослідження» є синонімами, запропонована зміна в назві статті 141 КК України позбавлена сенсу.

Далі, частина перша статті 141 КК України (в редакції законопроекту 11181-1) передбачає замість трьох складів (проведення клінічних випробувань лікарських засобів без письмової згоди, або проведення клінічних випробувань лікарських засобів стосовно неповнолітнього, або проведення клінічних випробувань лікарських засобів стосовно недієздатного) одразу чотири нових – включення особи до клінічного випробування без надання інформованої згоди нею, або включення особи до клінічного випробування без надання інформованої згоди іншою особою у випадках, передбачених законодавством, або невжиття передбачених законодавством заходів для забезпечення безпеки досліджуваного при тимчасовому зупиненні клінічного випробування, або невжиття передбачених законодавством заходів для забезпечення безпеки досліджуваного при повному зупиненні клінічного випробування. Натомість невідповідність між назвою статті («Порушення прав...») та змістом її частини першої залишається без змін (при тому, що таке порушення може відбуватись і в іншій формі (чи формах), що не охоплюються положеннями статті

141 КК України). Відтак, на наше переконання, треба узгодити назву статті, що розглядається, зі змістом її частини першої.

Крім того, запропоноване у примітці до статті 141 КК України (в редакції законопроекту 11181-1) тлумачення поняття «тяжкі наслідки» (заподіяння досліджуваному тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі або середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше досліджуваним) є не тільки граматично недолугим, але і змістовно неприйнятним, оскільки істотно звужує його зміст та унеможливує кваліфікацію вчиненого за вказаною статтею у випадку, наприклад, заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень одній особі або заподіяння одній чи декільком особам легких тілесних ушкоджень, що спричинили (а надто не спричинили) короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності.

Розробник законопроекту 11181-1 пропонує викласти по-іншому і назву статті 321-2 («Істотне порушення законодавства щодо допуску на ринок лікарського засобу» замість «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів»). Проте зважаючи на соціальну сутність зазначеного діяння та на місце відповідної норми в Особливій частини КК України чинна назва уявляється нам більш прийнятною.

Що ж до змісту цієї статті, то запропоноване поняття «умисна фальсифікація» (особливо з огляду на його визначення, наведене у примітці до статті 321-2 в редакції законопроекту 11181-1) є тавтологією, адже фальсифікація за своєю сутністю є обдуманим вчинком, а тому не може бути вчинена з необережності. До того ж суб'єкт права на законодавчу ініціативу, пропонуючи запровадити штраф за діяння, передбачені частинами першою та другою цієї статті, лише вказав у пояснювальній записці, що це надасть суду можливість «повноцінно враховувати обставини конкретного порушення». Подібне не є належним обґрунтуванням запропонованого доповнення переліку видів покарань. Навпаки, утворюється корупційний ризик – відкривається шлях для уникнення винною особою покарання, пов'язаного з позбавленням волі

Нарешті, запропонована законопроектом 11181-1 нова стаття 321-3 «Істотне порушення законодавства щодо доклінічного вивчення, клінічних випробувань (досліджень)» видається штучно виокремленою зі статті 321-2. Кримінально-правову заборону порушення законодавства щодо доклінічного вивчення, клінічних випробувань та випуску на ринок лікарських засобів доцільно передбачити в межах однієї статті КК України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.09.2025).

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і допуску на ринок лікарських

засобів : законопроект реєстр. № 11181-1 від 03 травня 2024 року.
URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44163> (дата звернення: 14.09.2025).

3. Про порядок денний тринадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 11 лютого 2025 року № 4229-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4229-IX#Text> (дата звернення: 14.09.2025).

4. Про лікарські засоби : Закон України від 04 квітня 1996 року № 123/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.09.2025).

АЛПАТОВА Софія

здобувачка вищої освіти Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

КУРАКІН Олександр

*професор кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Принцип презумпції невинуватості є основоположним у сучасному кримінальному процесі та невід'ємним елементом справедливого судочинства. Цей принцип – гарантія захисту прав людини від необґрунтованого кримінального переслідування та індикатор демократичності правової системи держави.

Незважаючи на те, що презумпція невинуватості є об'єктом наукових пошуків багатьох дослідників, актуальність її дослідження сьогодні зумовлена наявністю контраверсійних підходів у правозастосовній діяльності, що є індикатором доцільності вдосконалення механізмів її реалізації, особливо в контексті вітчизняних євроінтеграційних прагнень.

В українському законодавстві презумпція невинуватості закріплена у ст. 62 Конституції України та ст. 17 КПК України. Відповідно до цих положень, особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість, а сторона обвинувачення повинна довести вину особи поза розумним сумнівом [1].

Важливість принципу презумпції невинуватості підкреслюється його закріпленням у міжнародних правових актах. Ст. 11 Загальної декларації прав людини, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, п.2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) містять положення про презумпцію невинуватості. Презумпція невинуватості є універсальним правовим принципом, який визнається та захищається у всіх демократичних правових системах [2, с. 88].

На додаток до теоретичних концепцій презумпції невинуватості важливо проаналізувати практику її застосування через судові рішення. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини проти України у справах «Гребчук проти України», «Пантелеєнко проти України», «Корбан проти України», «Мартиненко проти України» та інших демонструє систематичні порушення ст. 6 Конвенції в частині презумпції невинуватості [3]. Ці справи встановлюють важливі прецеденти щодо неприпустимості передчасних публічних заяв про винуватість, необґрунтованого застосування запобіжних заходів та упередженого висвітлення кримінальних справ у ЗМІ.

Аналіз практики застосування презумпції невинуватості в Україні також виявляє ряд проблемних аспектів. Згідно з Щорічною доповіддю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2023 рік, зафіксовано системні порушення принципу презумпції невинуватості під час досудового розслідування. Особливо проблемними є безпідставне застосування заходів безпеки у вигляді безстрокового переведення підозрюваних зі слідчих ізоляторів до ізоляторів тимчасового тримання та зволікання з виконанням судових рішень щодо звільнення після внесення застави. Незважаючи на подання Уповноваженого до Генерального прокурора та пропозиції щодо вдосконалення законодавства, значна частина зазначених питань залишається неврегульованою. Зафіксовані порушення безпосередньо впливають на дотримання прав і свобод людини, гарантованих статтями 28, 49, 62 Конституції та статтями 3, 5, 6 Конвенції [4].

Аналізуючи статистичну інформацію судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2024 рік, можна простежити негативні тенденції щодо застосування запобіжних заходів. Українські суди задовольняють близько 59,9 % клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (21 620 з 36 114 розглянутих), відмовляючи лише у 10,5% випадків. Це може свідчити про недостатньо критичний підхід до оцінки наявності ризиків та необхідності застосування саме такого обмежувального заходу з урахуванням принципу презумпції невинуватості [5].

Серйозною проблемою є висвітлення кримінальних проваджень у ЗМІ, коли медіа називають підозрюваних винуватими, привласнюючи функції судової системи. Європейський суд з прав людини у справі «Worm v Austria» підкреслив, що «псевдосудові процеси» у медіа підривають авторитет судів. Журналісти повинні утримуватися від називання осіб злочинцями до винесення судового вироку, навіть якщо такі твердження лунають від високопосадовців, оскільки будь-які заяви про винуватість до рішення суду порушують презумпцію невинуватості. [6 – 7]

Виходячи з викладеного, ми вважаємо, що для ефективного вирішення проблем у сфері дотримання презумпції невинуватості необхідно запровадити комплексний підхід на законодавчому та інституційному рівнях. Доцільно внести зміни до законодавства щодо посилення відповідальності за публічні твердження про вину особи до винесення судового вироку, особливо з боку представників правоохоронних органів. Також необхідно розробити дієвий компенсаторний механізм відшкодування моральної та матеріальної шкоди особам, щодо яких було порушено принцип презумпції невинуватості, аж до спрощеної процедури відшкодування збитків та створення спеціального компенсаторного фонду за прикладом країн Європи.

Крім цього, вдосконаленню судової практики щодо обрання запобіжних заходів може сприяти розробка відповідних методичних рекомендацій для суддів та запровадження регулярного моніторингу судових рішень. Не менш важливим є підвищення рівня правової культури медіапрацівників через впровадження Етичного кодексу щодо висвітлення кримінальних справ, правопросвітницьку та правоагітаційну діяльність серед суспільства.

Імплементация зазначених та інших заходів дозволить, на нашу думку, значно підвищити рівень дотримання принципу презумпції невинуватості в Україні та наблизити національну правову систему до європейських стандартів справедливого судочинства.

Список використаних джерел:

1. Юдківська Г. Ю. Принцип презумпції невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського Суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 164 с.

2. Горобець К. Аксіосфера права: філософський та юридичний дискурс. Одеса : Фенікс, 2013. 218 с.

3. Міністерство юстиції України. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини. URL: <https://minjust.gov.ua/m/stattya-6-pravo-na-spravedliviy-sud> (дата звернення: 20.09.2025).

4. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Щорічні та спеціальні доповіді. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/shchorichni-ta-specialni-dopovidi> (дата звернення: 20.09.2025).

5. Судова влада України. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 20.09.2025).

6. Інститут масової інформації. 43 % новин ЗМІ містять дискримінацію, а в більш ніж чверті порушено презумпцію невинуватості — дослідження. URL: <https://imi.org.ua/news/43-novyn-zmi-mistyat-dyskryminatsiyu-a-u-ponad-chverti-porusheno-prezumptsiyu-nevynuvatosti-i43561> (дата звернення: 20.09.2025).

7. Інститут масової інформації. Як висвітлювати кримінальні правопорушення. URL: <https://imi.org.ua/advice/yak-vysvitlyuvaty-kryminalni-pravoporushennya-i35884> (дата звернення: 20.09.2025).

БАРДАЛИМ Дарина

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ШУЛЬГА Андрій

*доцент кафедри державно-правових
дисциплін навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецького державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Політика держави щодо ресоціалізації засуджених завжди була ключовим елементом кримінально-виконавчої системи, адже її основна мета полягає не тільки в ізоляції осіб, які порушили закон, але й у створенні можливостей для їх повернення до правомірного способу життя після звільнення. Ресоціалізація (лат. повторне, відновлювальна дія) лат. *Socialis* (суспільний), англ. *resocialization*, нім. *Resozialisierung*) – в загальному значенні, це пристосування людини до життя в новому співтоваристві. Наприклад, еміграція, набуття нового віросповідання, входження в інший соціальний клас [1]. У контексті воєнного стану, який триває на території України з 2022 року, питання ресоціалізації набуває особливої актуальності, оскільки суспільство стикається з численними труднощами – руйнаціями, загрозами безпеці, психологічними проблемами та економічними викликами. Засуджені під час воєнного стану також знаходяться в надзвичайно непростій ситуації: з одного боку, вони повинні виконувати вимоги покарання, а з іншого – не втрачати надію на виправлення та знаходити шляхи адаптації.

Правове підґрунтя державної політики ресоціалізації визначене Кримінально-виконавчим кодексом України, який гарантує дотримання прав засуджених, окрім тих, що обмежені вироком суду чи законом. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює, що окремі права і свободи можуть тимчасово обмежуватися, проте навіть у цей період держава зобов'язана забезпечувати мінімальні соціальні гарантії, включно з медичною допомогою, доступом до освіти, праці та підтриманням зв'язку із сім'єю [2].

Законодавство України передбачає низку механізмів, які сприяють ресоціалізації засуджених. Зокрема, Закон України від 29 червня 2023 року № 3185-IX регулює особливості функціонування установ виконання покарань і слідчих ізоляторів у період воєнного стану та визначає порядок утримання засуджених до довічного позбавлення волі [3].

Основними векторами ресоціалізації засуджених в умовах воєнного стану є організація соціально-виховних заходів, забезпечення доступу до освітніх програм та можливостей працевлаштування, надання комплексної психологічної допомоги, а також зміцнення родинних стосунків. Особливу значущість набувають програми психологічної підтримки, оскільки чимало осіб у місцях позбавлення волі стали жертвами особистих втрат, перебувають у стані стресу та відчують невизначеність щодо свого майбутнього. У зв'язку з цим практикується систематичне залучення до роботи установ виконання покарань кваліфікованих психологів, а також представників релігійних і громадських організацій. Водночас слід відзначити проблеми у реалізації програм професійно-технічної підготовки та працевлаштування засуджених: через воєнні дії частина виробничих потужностей зруйнована, виникають перебої з постачанням матеріалів, а також труднощі з реалізацією продукції [4, с. 114].

У часи війни політика ресоціалізації набуває багатовимірнього характеру, виходячи за рамки охорони та контролю, акцентуючи увагу на дотриманні основних стандартів прав людини. Україна, як сторона низки міжнародних угод, зокрема Європейської конвенції з прав людини, повинна гарантувати недопущення жорстокого чи принизливого поводження навіть у складний період воєнного стану. Такий підхід вимагає від держави оптимального поєднання режимних заходів із впровадженням соціально-виховної та психологічної підтримки засуджених, спрямованої на їх реабілітацію та адаптацію.

Важливим завданням у політиці ресоціалізації є підтримка освітніх і трудових програм. Навіть у період війни держава прагне забезпечити залучення засуджених до праці, що не лише сприяє їхній соціальній адаптації, але й допомагає у функціонуванні установ. Разом з тим, у багатьох випадках організація праці та освітніх курсів ускладнена через руйнування інфраструктури або переміщення установ із зони бойових дій [4, с. 47].

Політика держави у сфері ресоціалізації засуджених під час воєнного стану спрямована на досягнення балансу між забезпеченням безпеки, дотриманням міжнародних стандартів прав людини та створенням базових умов для соціального відновлення осіб, які відбувають покарання. Попри складні обставини, влада прагне гарантувати права засуджених, забезпечувати належний рівень медичного обслуговування, сприяти їхньому процесу ресоціалізації та готувати до інтеграції у суспільство після завершення терміну ув'язнення.

Таким чином, ефективна ресоціалізація засуджених в умовах воєнного стану вимагає цілісного підходу, який має враховувати поєднання безпеки, гуманістичних принципів та сприяння соціальній адаптації осіб, що відбувають покарання. Такий підхід є вирішальним фактором для забезпечення стабільності й підтримання правопорядку в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Ресоціалізація (право). Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_\(%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_(%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE)) (дата звернення: 10.09.2025).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування установ виконання покарань та установ попереднього ув'язнення в період воєнного стану : Закон України від 29.06.2023 № 3185-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3185-20#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

4. Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні: виклики, завдання, рішення в умовах воєнного стану : монографія / В. Ворожбіт-Горбатюк, Ю. Кернякевич-Танасійчук, О. Осадько та ін. ; наук. ред. В. Пивоваров; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Від. дослідж. проблем кримін.-виконав. права. Харків : Право, 2024. 331 с.

БЕРШАДСЬКА Катерина

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ОДИНЦОВА Олена

завідувач кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В часи ведення активних бойових дій у збройних силах суттєво збільшується кількість злочинів проти порядку проходження військової служби. Одним із таких злочинів є самовільне залишення військової частини (ст. 407 КК України). Цей злочин не тільки послаблює бойові підрозділи на критичних ділянках фронту, створюючи ризики для побратимів, але й підриває військову дисципліну та моральний дух в цілому, тому тема самовільного залишення військової частини набуває надзвичайної актуальності в період воєнного стану, оскільки прямо впливає на обороноздатність країни [1].

З метою роз'яснення особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці та усунення суперечностей у караності

кримінальних правопорушень в 2022 та 2023 роках вносились численні зміни у ст. 407 КК України. Метою даної роботи є аналіз зазначених змін.

Згідно із Законом № 2839-IX від 13.12.2022 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» перший абзац п'ятої частини статті 407 було викладено в такій редакції: «5. Самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин військовослужбовцем, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці» [2].

В порівнянні з попередньою редакцією ст. 407 КК України [3], нова є більш чіткою та прямою у визначенні спеціального суб'єкта злочину. До набуття чинності вказаного Закону ми мали статтю, в якій використовувалась відсылка норма, яка вимагала повернення до першої та другої частин статті 407 КК України з метою встановлення суб'єкта кримінального правопорушення. Після змін відбулось усунення зайвої техніко-юридичної відсилки. В результаті зміст залишився не змінним, проте норма стала зрозумілішою для пересічних громадян без юридичної освіти.

Наступні зміни торкнулись досліджуваної статті вже в 2023 році. Після набуття чинності Закону № 3233-IX від 13.07.2023 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» абзац першої частини четвертої було викладено в такій редакції: «4. Самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем, а також нез'явлення його вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад три доби, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану» [4].

Розглянувши зміни четвертої частини, розуміємо, що одна з них ідентична до попередніх змін частини п'ятої. В ній відбувається аналогічне усунення зайвої техніко-юридичної відсилки. Більш значущою зміною є введення критерію «тривалістю понад три доби» для нез'явлення. До змін сам факт нез'явлення на службу без поважних причин, вчинений в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, незалежно від тривалості вважався кримінальним правопорушенням. Після набуття чинності нового закону, притягнення до кримінальної відповідальності стало можливим лише у разі нез'явлення військовослужбовцем вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад три доби, в іншому випадку – це адміністративне правопорушення, передбачене ст. 172-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення [5]. Таким чином, після змін ми чітко можемо розмежовувати кримінально-правовий та військово-адміністративний характер даного правопорушення.

Тим же самим Законом України була оновлена п'ята частина даної статті КК України. Абзац першої частини п'ятої було представлено в такій редакції: «5. Самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем, а також нез'явлення його вчасно на службу без поважних причин, вчинені в бойовій обстановці, а так само ті самі дії тривалістю понад три

доби, вчинені в умовах воєнного стану». В порівнянні з редакцією 2022 року в чинній статті з'явилися нові кваліфікуючі ознаки. Відтепер за самовільне залишення частини під час бойової обстановки кримінальна відповідальність настає одразу з моменту залишення чи нез'явлення, а ті самі дії під час воєнного стану, але не пов'язані з бойовою обстановкою, тягнуть за собою відповідальність, якщо тривають понад три доби. Таке розмежування вдосконалює диспозицію та допомагає в кращому розумінні цієї статті КК України [4].

Загалом, можемо сказати, що дані зміни є досить актуальними. Вони роблять статтю більш розумілою, адже до кодексів та законів можуть звертатись пересічні громадяни без юридичної освіти. Також важливими під час воєнного стану є зміни частини п'ятої. Ці зміни відображають більш реалістичний підхід до розуміння причин самовільного залишення військової частини у цей складний час. Важливо усвідомити, що самовільне залишення військової частини не завжди є тотожним дезертирству (ст. 408 КК України). У багатьох випадках причиною можуть бути суто людські фактори: фізична та моральна втома, неможливість отримати законну відпустку або навіть елементарний страх і психологічний тиск. Застосування виключно суворої кримінальної санкції в таких обставинах часто є нерозумним, адже після вироку за кримінальною статтею військовослужбовець, як правило, вже не повертається до виконання службових обов'язків, що призводить до втрати особового складу. Натомість, після змін механізм став значно простішим: якщо військовослужбовець відсутній менше ніж три доби, він несе адміністративну відповідальність. Санкція за це правопорушення значно м'якша і після відбуття адміністративного стягнення такий борець може повернутися до частини та продовжити виконувати свої службові обов'язки. Таким чином, нові зміни сприяють збереженню військових кадрів та сприяють більш гуманному та виваженому підходу до використання кримінально-правових засобів за самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Тригуб Т. О. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби. *Законодавство України: реалії та перспективи* : матеріали наук. конф., м. Київ, 20 – 21 жовт. 2023 р. С. 70 – 73.
2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : Закон України від 13.12.2022 № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 січ. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20190101> (дата звернення: 02.10.2025).
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності

кримінальних правопорушень : Закон України від 13.07.2023 № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text> (дата звернення: 02.10.2025).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 1 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 02.10.2025).

БРЕСЛАВЕЦЬ Яна

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

МАКАРЕНКО Олександр

*професор кафедри державно-правових
дисциплін навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецького державного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кримінально-правова політика – це насамперед те, як держава бореться зі злочинами, захищає людей та карає тих, хто порушує закон. Дана галузь політики відіграє надзвичайно важливу роль як для суспільства, так і для держави. Тому це питання є важливим на сьогодні, у воєнний час, бо держава і громадяни стикаються з існуючою проблемою. Війна змінює звичні для нас форми вирішення спорів, з'являються нові види злочинів, а саме воєнного характеру, що потребують оперативного, законного та дієвого розкриття. Основною метою є боротьба з діями, що шкодять державі, такими як зрада чи допомога ворогу. Також при цьому держава має пам'ятати про права людини і не обмежувати їх без потреби.

Ситуація часткової правової невизначеності, що виникла у зв'язку з агресією Російської Федерації, потребує змін до чинного кримінального законодавства, які б передбачали відповідальність за співпрацю з окупантом, і відповідальність осіб, які вчиняють дії, спрямовані на власне збагачення в умовах воєнного стану, а також дії, спрямовані на послаблення держави в цей час.

Звичайно певні норми були присутні в Кримінальному кодексі України з часу його прийняття, але отримали нове уточнене застосування. Частина ж таких необхідних змін була внесена в Кримінальний кодекс України в березні 2022 року. Проте, складний час в якому перебуває Україна та Верховна рада, як

законодавчий орган, призвели до того, що є певні труднощі, в більшості технічного характеру, що призводять до ускладнення застосування таких норм.

Застосовуючи внесені зміни варто враховувати час набрання чинності такими змінами, а також те, що певні діяння, вчиненні в умовах воєнного стану, зовнішньо схожі на кримінальні правопорушення, насправді можуть бути обставинами, що виключають кримінальну протиправність діяння (наприклад, крайня необхідність). Окремі норми підлягатимуть коригуванню за умови більш сприятливих обставин. Пропонується використовувати, за винятком особливих випадків, узагальнюючий термін – держава-агресор [1, с. 286].

Пріоритетними напрямами повоєнної трансформації кримінально-правової політики визначено такі: 1) притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Окремою лінією цієї роботи є створення міжнародного кримінального трибуналу щодо злочину агресії. Наявні на сьогоднішній день ініціативи із запуску такого судового органу *ad hoc* під егідою Ради Європи не можуть задовольнити запити на повноважну міжнародну легітимізацію відповідного перспективного судового процесу. Регіональна організація – не той формат, якого потребує інституціоналізація правосуддя за таким серйозним напрямом діяльності. Слід домагатися широкоформатної міжнародної угоди під егідою ООН або іншої універсальної, глобальної міждержавної угоди, якою б були охоплені більшість країн-членів ООН але поза інституціями цієї організації з огляду на можливості країни-агресора вето рішення, що приймаються Радою безпеки ООН. І ця робота має складати один з пріоритетних напрямів зовнішнього сегменту кримінально-правової політики України, що реалізується у щільній взаємодії із зовнішньою політикою як такою; 2) притягнення до відповідальності осіб, винних у послабленні обороноздатності країни, що уможливило або значно полегшило повномасштабну збройну агресію; 3) наукова розробка, громадське обговорення та нормативне закріплення підстав та умов для амністії осіб, винних у вчиненні окремих категорій воєнних злочинів, колабораційної діяльності [2].

Фактично війна розпочалась ще у 2014 році, і з цього року політика нашої держави у сфері протидії злочинності, і кримінально-правова, зокрема, почала трансформуватися. Крім того, є традиційно пріоритетні («вічно» актуальні) напрями кримінально-правової політики, які не втрачають своєї значущості і в період воєнного стану. До таких слід віднести насамперед протидію корупції. Свідчення тому – останній гучний корупційний скандал: НАБУ і САП викрили масштабну корупцію у Верховному Суді, а саме схему щодо одержання кількомільйонної неправомірної вигоди головою суду та іншими суддями. Тобто попри надвисокі заробітні плати окремі судді все ж є учасниками корупційних схем, що є свідченням того, що матеріальне заохочення не є ефективним запобіжником протидії корупції. Корупція у вищому судовому органі країни підриває довіру до всієї системи органів державної влади. У державі, ураженій вірусом корупції, не можливо забезпечити справедливе правосуддя, а відтак – захист прав і свобод громадян, гарантованих їм Конституцією України [3, с. 41 – 42].

Підсумовуючи можна сказати, що трансформація кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану є невідкладним процесом, головною

метою якого стало забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави. Вона виразилася у швидкому посиленні кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки, колабораційну діяльність, мародерство та військові правопорушення. Ця політика демонструє принцип невідворотності покарання за діяння, що підривають державу в критичний момент, при цьому намагаючись максимально зберегти демократичні та правові стандарти здійснення кримінальної юстиції. Увесь цей процес слугує основою для відновлення справедливості в країні і водночас є ключовим інструментом для притягнення до міжнародної відповідальності як тих, хто скоїв злочини на місцях, так і тих, хто цю агресію розпочав.

Список використаних джерел:

1. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/55.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2025/1/1_2025.pdf#page (дата звернення: 10.09.2025).
3. Кваша О. О. Актуальні проблеми кримінально-правової політики України в умовах війни. URL: <https://almanahprava.org/assets/images/issues/14/almanah-prava-14-2023.pdf#page=41> (дата звернення: 10.09.2025).

ГЕРДОВ Олександр

студент навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ШУЛЬГА Андрій

*доцент кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану у відповідь на збройну агресію Росії спричинило зміни у кримінальному судочинстві, які потребують швидких рішень від законодавця та правозастосовних органів.

Запобіжні заходи в умовах воєнного стану повинні базуватись на принципах законності, пропорційності та верховенства права. Вони можуть застосовуватись тільки за наявності чітко визначених підстав: ризик ухилення від правосуддя, загроза вчинення нового злочину, тиск на свідків чи потерпілих. Відповідно до ст. 176 КПК України, система запобіжних заходів включає особисте зобов'язання, поруку, заставу, домашній арешт та тримання під вартою.

У відповідь на виклики збройної агресії, законодавець змінив кримінальне процесуальне законодавство. Прийняттям Закону України № 2201-IX від 14 квітня 2022 року було встановлено спеціальний порядок досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану. Ці зміни стали реакцією на необхідність забезпечення безперервності функціонування правосуддя в умовах обмеженого доступу до зон бойових дій, кадрових та організаційних проблем органів розслідування і судів, а також ризику порушення прав учасників провадження [1].

У ситуації воєнного стану, зокрема з ростом злочинів, пов'язаних із бойовими діями, суспільний інтерес зумовлює переважне застосування тримання під вартою. Це змінює традиційну практику, спричиняючи певні проблеми в реалізації права на захист та доступу до справедливого судового розгляду.

Науковий інтерес становить позиція Є. В. Щави, яка аналізує правове регулювання тримання під вартою як найбільш суворого запобіжного заходу. Вона зазначає, що ч. 6 ст. 176 КПК передбачає винятковий режим його застосування до осіб, підозрюваних у вчиненні особливо тяжких злочинів проти національної та громадської безпеки. Особливістю цієї норми є те, що прокурор не зобов'язаний доводити неможливість застосування м'якіших заходів, що змінює класичну модель співвідношення суворості заходу і процесуальних ризиків, визначених у ст. 177 КПК. Конституційний Суд України у рішенні від 19 червня 2024 р. № 7-р(П)/2024 визнав таку конструкцію виправданою в умовах воєнного стану, підкресливши її важливість для забезпечення завдань кримінального провадження. Однак Суд зазначив, що навіть у межах ч. 6 ст. 176 КПК тримання під вартою не є безальтернативним, і за наявності підстав, визначених ст. 177 та 178 КПК, суд може застосувати заставу як менш суворий захід [2, с. 157 – 158].

Дослідник І. Танченець звертає увагу на трансформацію процесуальних повноважень у сфері застосування запобіжних заходів під час воєнного стану. Науковець наголошує, що надання керівнику органу прокуратури права приймати рішення щодо обрання, продовження строків тримання під вартою та ухвалення рішень про затримання з метою приводу, передбачене ст. 615 КПК України, становить виняток із загальної моделі судового контролю. За його оцінкою, така конструкція є відступом від фундаментальних засад кримінального процесу, адже сутність останнього полягає у превалюванні судової юрисдикції у питаннях обмеження особистої свободи. Водночас дослідник підкреслює, що зазначене нормативне рішення частково співвідноситься з положеннями міжнародних актів, насамперед ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка допускає відступ від низки гарантій у разі існування надзвичайних умов [3, с. 724].

У науковій аргументації І. Танченець окремо виділяє проблематику автоматичного продовження строків тримання під вартою, передбаченого ч. 5 і 6 ст. 615 КПК України, та встановлення пріоритетності цього запобіжного заходу згідно зі ст. 176 КПК. На його думку, така правова модель не узгоджується ні з конституційними принципами, ні з міжнародними стандартами забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. Учений переконаний, що відсутність реального судового контролю створює ризики порушення базових прав людини та суперечить принципу верховенства права. Водночас він відзначає позитивні аспекти новел ст. 616 КПК України, які передбачають можливість заміни застави чи домашнього арешту на особисте зобов'язання [3, с. 724 – 725].

А. Бондаренко підкреслює, що новела щодо оскарження рішення прокурора про обрання чи продовження тримання під вартою (ст. 303 КПК) є компенсаторним механізмом обмеженого судового контролю, передбаченого ст. 615 КПК, і забезпечує збереження базових гарантій права на захист у воєнний час. Науковець зазначає, що визначення юрисдикції суду через територіальне розташування правопорушення (ч. 4 ст. 615 КПК) створює передбачуваний порядок. Однак, обмеження в розділі IX-1 КПК тільки триманням під вартою та затриманням з метою приводу ігнорує інші запобіжні заходи, що, на його думку, формує дисбаланс у системі гарантій і порушує принципи пропорційності й верховенства права [4, с. 231].

З вищезазначеного робимо висновок, що відступи від загальних принципів кримінального провадження потребують ретельної наукової оцінки. Подальше дослідження цього інституту є необхідним для забезпечення балансу між ефективністю правозастосування та захистом прав людини.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Щава Є. Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: зб. матеріалів круглого столу, 22 листопада 2024 р. м. Київ, 2024. С. 155 – 159.
3. Танченець І., Неклеса О. Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *Scientific Research: Modern Challenges and Future Prospects* : зб. наук. праць, 9–11 червня 2025 р. Munich, 2025. С. 722 – 727.
4. Бондаренко А. Дія запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 3 (12). С. 228 – 235.

ДЄСВ Максим

*доцент кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права
Національного університету «Запорізька
політехніка»,*

кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ У ФОРМУВАННІ ЄДИНОЇ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, запроваджений в Україні у 2022 році, суттєво вплинув на зміст і спрямованість кримінально-правової політики держави. З'явилися нові склади злочинів (наприклад, колабораційна діяльність – ст. 111-1 КК України, пособництво державі-агресору – ст. 111-2 КК України), а також було змінено кваліфікуючі ознаки ряду правопорушень. Це породило низку проблем щодо однакового застосування кримінального закону судами різних інстанцій. Зрозуміло, що в таких умовах багато суспільних процесів зупинилося, інші – навпаки, прискорилися, а також виникли нові виклики, на які потрібно було оперативно реагувати.

Саме тому акценти державної політики значною мірою змістилися в бік кримінально-правової політики, під якою варто розуміти системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, що визначає стратегію і тактику її подолання кримінально-правовими засобами [1, с. 102]. Водночас реалізація такої політики неможлива без забезпечення єдності правозастосовної практики, адже різні підходи судів до кваліфікації тотожних діянь породжують правову невизначеність та підривають довіру до правосуддя.

У цьому контексті провідну роль відіграє Верховний Суд, який відповідно до ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ст. 433 КПК України покликаний забезпечувати формування єдиної судової практики. Особливе значення мають постанови Великої Палати Верховного Суду та Касаційного кримінального суду, що визначають підходи до кваліфікації злочинів в умовах війни.

Акти судового тлумачення у правовій системі України займають особливе місце, оскільки вони не лише забезпечують правильне застосування кримінального закону, а й істотно впливають на його розвиток і вдосконалення. Зокрема, їх значення полягає у: формуванні кримінального законодавства та виявленні його застарілих положень; заповненні прогалин у правовому регулюванні; сприянні єдиній державній судовій політиці та однакового застосуванню закону; формуванні сталих стандартів кваліфікації злочинів і подоланні конкуренції норм; визначенні та конкретизації змісту оціночних понять; встановленні меж тлумачення кримінального закону; роз'ясненні правових категорій і вдосконаленні елементів складу злочину [2, с. 102].

Як зазначає Д. Хорошковська, судова практика – це взаємодія діяльності судів і результатів цієї діяльності, виражених у нових

правоположеннях, вироблених судовою владою та закріплених у рішеннях з конкретних справ чи в актах, сформованих на основі узагальнення однотипових справ [3, с. 30]. Отже, під судовою практикою у кримінально-правовій сфері слід розуміти як масив індивідуальних рішень у кримінальних справах, так і системні узагальнення діяльності судів загальної юрисдикції, що відображаються в офіційних оглядах та постановках вищих судів. Особливе місце серед них посідають правові позиції Верховного Суду, які визначають єдині підходи до застосування кримінального закону та виступають дороговказом для всієї системи правосуддя.

Практика Верховного Суду свідчить про кілька ключових напрямів:

1. Кваліфікація злочинів проти основ національної безпеки. У постанові від 22 січня 2024 року у справі № 953/406/23 ККС ВС роз'яснив, що участь у діяльності окупаційних органів влади кваліфікується як колабораційна діяльність, навіть якщо особа виконувала технічні функції.

2. Злочини проти військової служби та мобілізаційної підготовки. У постанові від 15 березня 2023 р. у справі № 127/456/22 ВС підкреслив, що ухилення від мобілізації в умовах воєнного стану становить підвищену суспільну небезпеку, що має враховуватися при призначенні покарання.

3. Протидія мародерству та злочинам проти власності. У постанові від 12 травня 2023 р. у справі № 487/789/22 ККС ВС наголосив на неприпустимості кваліфікації воєнного мародерства як звичайної крадіжки, оскільки воно має спеціальний склад злочину за ст. 432 КК України.

4. Захист прав людини. У постанові від 17 листопада 2023 р. у справі № 761/1234/22 ВС підкреслив, що навіть в умовах воєнного стану суди зобов'язані дотримуватися стандартів ЄСПЛ, зокрема права на справедливий суд та заборони катувань.

Отже, Верховний Суд не лише забезпечує єдність судової практики, а й формує новітню правову доктрину кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану. Його правові позиції виступають орієнтиром як для судів нижчих інстанцій, так і для законодавця, що у перспективі сприятиме стабільності та передбачуваності правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Острогляд О. В. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica*. 2020. № 4 (44). С. 99 – 103.
2. Яворська В. Г. Забезпечення єдності застосування кримінального законодавства України актами судового тлумачення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2012. 22 с. С. 10 – 11.
3. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2006. 216 с.

ДРАГОНЕНКО Анна

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИПРАВДОВУВАННЯ АГРЕСІЇ

Сучасна кримінально-правова політика України зазнала значних трансформацій після початку збройної агресії Російської Федерації у 2014 р. та її повномасштабного етапу у 2022 р. Одним із ключових завдань законодавця стало створення дієвих механізмів протидії інформаційно-психологічним операціям, спрямованим на легітимізацію та виправдання агресивної війни. У цьому контексті в Кримінальному кодексі України з'явилася ст. 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» [1].

У зв'язку з цим виникла необхідність захисту інформаційного простору від деструктивної пропаганди, що супроводжується потребою узгодження кримінально-правових заборон із міжнародними стандартами свободи слова та прав людини та практичною значимістю для слідчих і судових органів у кваліфікації правопорушень.

Однією з найскладніших проблем є розмежування злочинного діяння та реалізації конституційного права на свободу слова (ст. 34 Конституції України). Хавронюк М. І. наголошує, що криміналізація виправдовування агресії є необхідним кроком у період воєнного стану, однак вимагає чіткої дефініції понять «виправдовування» та «глорифікація», аби уникнути надмірного втручання у свободу слова [2, с.17].

Нерідко у правозастосовній практиці виникають питання: чи є висловлювання про «об'єктивність дій Росії» або «спровокованість війни з боку України» кримінально караним виправдовуванням, чи це лише прояв особистої думки. Відсутність законодавчо закріплених критеріїв «виправдовування», «заперечення» та «глорифікації» створює ризик надмірного втручання держави у сферу свободи вираження поглядів, що може стати предметом скарг до Європейського суду з прав людини.

Тацій В. Я. звертає увагу на небезпеку «розмитості» межі між висловленням особистої думки та публічним виправдовуванням злочинної діяльності агресора [3, с. 10]. Поняття «виправдовування агресії» та «заперечення агресії» не мають офіційного тлумачення у законодавстві. Це призводить до різного їх розуміння судами та органами досудового розслідування. У одних випадках достатнім вважається навіть гіпотетичне припущення про відсутність агресії, в інших – наявність систематичної

пропагандистської діяльності. Така ситуація знижує рівень правової визначеності та суперечить принципу **nullum crimen sine lege certa**.

У більшості кримінальних проваджень доказова база формується на основі публікацій у соціальних мережах або месенджерах. Однак автентичність таких доказів часто ставиться під сумнів: виникає потреба у додаткових лінгвістичних, семантичних та технічних експертизах для підтвердження авторства та змісту повідомлень. Наявна експертна база в Україні не завжди спроможна оперативно й якісно забезпечити подібні дослідження, що ускладнює доведення складу злочину. Підгородинський В. М. акцентує на необхідності вироблення усталеної судової практики та орієнтації на стандарти ЄСПЛ у справах, що стосуються обмежень свободи вираження поглядів [4]. Правозахисні організації неодноразово підкреслювали ризик непропорційного застосування ст. 436-2 КК, коли кримінально караними визнаються дії, що не становлять реальної загрози національній безпеці. Це може мати chilling effect – ефект «охолодження» свободи слова, коли громадяни утримуються від публічних висловлювань навіть у випадках, що не містять ознак складу злочину.

Таким чином, проблеми кваліфікації виправдовування агресії мають комплексний характер і пов'язані як з недосконалістю законодавчої бази, так і з недостатньою визначеністю правозастосовної практики. Їх вирішення можливе шляхом поєднання законодавчих змін, розвитку експертної інфраструктури та адаптації правозастосування до міжнародних стандартів.

Необхідно розробити законодавчі дефініції понять «виправдовування», «заперечення», «глорифікація». Це дозволить уникнути різнотлумачень та забезпечити принцип правової визначеності. Важливо передбачити ознаки, що відрізняють злочинні дії від критики державної політики або історичних дискусій.

Верховний Суд та Офіс Генерального прокурора мають виробити єдині підходи до кваліфікації подібних діянь. Методичні рекомендації з конкретними прикладами судових рішень сприятимуть формуванню усталеної практики, що підвищить ефективність правозастосування.

Необхідно розширювати кадровий потенціал фахівців у галузі **лінгвістичних та психолінгвістичних експертиз**, забезпечувати технічні можливості для фіксації та підтвердження автентичності цифрових доказів. Розробка єдиного реєстру експертних висновків сприятиме уніфікації практики.

Варто запровадити диференціацію відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпечності. Наприклад, передбачити окрему кваліфікацію для **масового поширення ворожої пропаганди**, на відміну від поодиноких висловлювань у приватних дискусіях. Це дозволить уникнути надмірної криміналізації малозначних діянь.

Україна має орієнтуватися на практику Європейського суду з прав людини, де пропорційність втручання у свободу слова є ключовим критерієм. Запровадження норм, які враховуватимуть міжнародні стандарти, сприятиме збереженню балансу між інтересами національної безпеки та правами людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Хавронюк М. І. Криміналізація виправдовування агресії: проблеми правозастосування. *Вісник кримінального права*. 2022. № 2. С. 15 – 28. (дата звернення: 14.09.2025).
3. Тацій В. Я. Злочини проти миру та безпеки людства у сучасному кримінальному праві України. *Науковий вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Право*. 2023. № 1. С. 7 – 19. (дата звернення: 14.09.2025).
4. Підгородинський В. М. Інформаційні злочини в умовах воєнного стану: кримінально-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 102 – 110. (дата звернення: 14.09.2025).

ДЯГЕЛЬ Поліна

курсантка факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (військова частина 9960)

ЦАРЕНКО Сергій

доцент кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (військова частина 9960)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні з 24 лютого 2022 року на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII у зв'язку з військовою агресією російської федерації, питання кримінально-правового регулювання військових злочинів набуло стратегічного значення для національної безпеки [10]. Збройний конфлікт створив нові умови функціонування правової системи, де традиційні підходи до кваліфікації військових правопорушень потребують адаптації до реалій бойових дій [5]. Особливої гостроти набуває проблема чіткого розмежування військових злочинів і загальнокримінальних діянь, а також необхідність ефективного документування воєнних злочинів агресора [6].

Відповідно до статті 401 Кримінального кодексу України військовими злочинами визнаються злочини проти встановленого порядку несення військової

служби, що посягають на основи військової дисципліни та бойової готовності [1]. Правова природа цих злочинів є дуалістичною: з одного боку, це кримінальні правопорушення загального характеру, з іншого – специфічні діяння, що порушують військово-правові відносини та мають спеціального суб'єкта [7]. Концептуальне розуміння військових злочинів ґрунтується на визнанні їхньої підвищеної суспільної небезпечності, адже такі порушення здатні знизити бойову готовність і унеможливити виконання завдань національної безпеки [8]. Воєнні злочини, передбачені статтею 438 КК України, становлять окрему категорію – це порушення міжнародного гуманітарного права, що вчиняються в умовах збройного конфлікту й не мають строків давності [3; 4; 8; 12].

Розділ XIX КК України містить систематизовану класифікацію військових злочинів: проти порядку підлеглості та військової честі (статті 402 – 406), проти порядку проходження військової служби (статті 407 – 409), проти порядку користування військовим майном (статті 410 – 421) та проти порядку несення спеціальних служб (статті 422 – 437) [1; 9]. Така класифікація забезпечує відмежування військових злочинів від інших видів кримінальних правопорушень і дозволяє правильно застосовувати норми права у конкретних випадках.

Правовий режим воєнного стану істотно впливає на підходи до кваліфікації військових злочинів [10; 11]. Посилення кримінальної відповідальності зумовлене їхньою підвищеною суспільною небезпечністю у період активних бойових дій [5]. Процесуальні особливості охоплюють спрощений порядок застосування запобіжних заходів, можливість розгляду справ поза місцем учинення злочину та специфіку збирання доказів на територіях бойових дій [11; 12]. Повномасштабна агресія стимулювала ухвалення низки законів, зокрема **Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 16.08.2022 № 2531-IX** [11] та **Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки» від 20.08.2024 № 3902-IX** [2]. Підвищена відповідальність у період воєнного стану встановлена, зокрема, за злочини, передбачені статтями 402, 403, 414 – 416, 422, 427, 429 – 430, 432 КК України [1, 10].

Аналіз судової практики за період з лютого 2022 по вересень 2024 року свідчить про загалом обґрунтований характер судових рішень. Водночас виявлено низку проблем: складність відмежування військових злочинів від дисциплінарних проступків, кваліфікація діянь у стані крайньої необхідності, труднощі встановлення фактичних обставин злочину в бойовій обстановці та нестача доказової бази, зумовлена специфікою збройного конфлікту.

Кримінально-правове регулювання військових злочинів розвивається відповідно до міжнародних стандартів, насамперед Женевських конвенцій 1949 року та Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Принцип комплементарності стимулює вдосконалення національного законодавства та

забезпечує співпрацю з міжнародними органами кримінальної юстиції, що є особливо важливим для належного документування воєнних злочинів.

Отже, кримінально-правове регулювання військових злочинів під час воєнного стану характеризується динамічним розвитком та посиленням охоронної й превентивної функцій кримінального права [5; 10]. Законодавець послідовно адаптує правову систему до викликів збройного конфлікту шляхом розширення санкцій та вдосконалення процедур притягнення до відповідальності [2; 11]. Судова практика вказує на потребу подальшої систематизації законодавства, усунення прогалин і розроблення спеціалізованих методик розслідування військових злочинів для забезпечення ефективної кваліфікації та невідворотності покарання, а міжнародно-правовий аспект залишається ключовим для гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами [6; 8; 9; 12].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану : Закон України від 20.08.2024 № 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3902-20> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Стаття 438. Воєнні злочини. Протокол. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_438/ (дата звернення: 10.09.2025).
4. Воєнні злочини (ст. 438 КК України). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_voen_zloch.pdf (дата звернення: 10.09.2025).
5. Дайджест судової практики ВС у справах, пов'язаних з війною. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Daigest_sud_prakt_VS_spravi_vijna.pdf (дата звернення: 10.09.2025).
6. Воєнні злочини та їх документування. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/voyenni-zlochyny-ta-yih-dokumentuvannya/> (дата звернення: 10.09.2025).
7. Бундз Р., Ярович Д. Воєнні злочини в кримінальному праві України. *Наукові журнали та конференції*. 2023. № 3 (39). Т. 10. С. 162 – 167.
8. Малетова О. С., Тригуб О. М. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини. *Актуальні проблеми права*. 2024. № 129. С. 765 – 769.
9. Військові злочини за законодавством України. Загальні поняття, відмежування понять військовий та воєнний злочин, кримінально-правова характеристика, нормативноправове забезпечення, особливості правозастосування під час воєнного стану, актуальна судова практика. / укл.: Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков С. В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 550 с.

10. Кримінальна відповідальність: зміни до КК України за час воєнного стану. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/kriminalna-vidpovidalnist-zmini-do-kk-ukrayini-za-chas-vijni/> (дата звернення: 10.09.2025).

11. Притягнення до відповідальності військовослужбовців під час війни. URL: <https://legalaid.ua/ua/prytyagnennya-do-vidpovidalnosti-vijskovosluzhbovcziv-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 10.09.2025).

12. Стандарти розслідування воєнних злочинів. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf (дата звернення: 10.09.2025).

КІРЄЄВА Ірина

аспірантка Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Науковий керівник:

ГРИГОРЕНКО Євген

доцент кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ В УМОВАХ МОБІЛІЗАЦІЇ

Питання забезпечення обороноздатності держави в умовах збройної агресії росії проти України набуває першочергового значення. Одним із ключових інструментів організації національної безпеки є мобілізація, яка передбачає залучення військовозобов'язаних до виконання обов'язку захисту Вітчизни. Належне виконання цього обов'язку регламентується Конституцією України, законами «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу» та низкою інших нормативно-правових актів.

Однак практика свідчить, що у процесі мобілізації нерідко виникають випадки ухилення, неналежного виконання чи свідомого порушення військовозобов'язаними встановлених вимог законодавства. Такі дії підривають ефективність мобілізаційних заходів, створюють загрозу для національної безпеки та ставлять під сумнів принцип рівності громадян у виконанні конституційного обов'язку.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження відповідальності за порушення військового обов'язку в умовах мобілізації. Аналіз правових норм та судової практики дозволяє з'ясувати, які види відповідальності передбачені для військовозобов'язаних, які саме правопорушення найчастіше зустрічаються та як забезпечується невідворотність покарання.

Ця тема має не лише теоретичне, а й значне практичне значення, адже ефективне застосування механізмів відповідальності є запорукою дотримання

мобілізаційної дисципліни, зміцнення правопорядку та гарантією належного виконання громадянами свого конституційного обов'язку щодо захисту держави.

Пропонуємо розглянути деякі закони та нормативні акти. Так, наприклад, відповідно до статті 22 **Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»** [1] під час вручення повістки представники територіального центру комплектування та соціальної підтримки на вимогу громадянина, якому вручається повістка, зобов'язані назвати свої прізвища, ім'я та по батькові, посади, а також пред'явити службові посвідчення.

Частиною першою статті 22 цього Закону визначено обов'язки громадян щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації, а саме: громадяни зобов'язані з'являтися за викликом до територіального центру комплектування та соціальної підтримки у строк та місце, зазначені в повістці (військовозобов'язані, резервісти Служби безпеки України – за викликом Центрального управління або регіонального органу Служби безпеки України, військовозобов'язані, резервісти розвідувальних органів України – за викликом відповідного підрозділу розвідувальних органів України), для взяття на військовий облік військовозобов'язаних чи резервістів, визначення їх призначення на особливий період, направлення для проходження медичного огляду.

Разом з тим, призов громадян на військову службу під час мобілізації покладається на територіальні центри комплектування та соціальної підтримки.

Відповідно до підпункту 1 пункту 2 розділу II Прикінцевих та перехідних положень **Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 р. №3633-IX** [2] громадяни України, які перебувають на військовому обліку, зобов'язані протягом 60 днів з дня набрання чинності цим Законом уточнити адресу проживання, номери засобів зв'язку, адреси електронної пошти (за наявності електронної пошти) та інші персональні дані шляхом прибуття до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем перебування на військовому обліку, чи через центри надання адміністративних послуг, або через електронний кабінет призовника, військовозобов'язаного, резервіста (за наявності).

Відповідно до **Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 154** [3], територіальні центри комплектування та соціальної підтримки є органами військового управління, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Разом з тим, статтями 335 – 337 **Кримінального кодексу України** [4] передбачено відповідальність за ухилення від військової служби за призовом осіб офіцерського складу, від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів особливий період, ухилення призовника, військовозобов'язаного, резервіста від військового обліку після попередження, зробленого відповідним керівником територіального центру комплектування та соціальної підтримки, керівниками

відповідних органів Служби безпеки України, відповідних підрозділів Служби зовнішньої розвідки України.

Ще один ключовий нормативний документ – це *Кодекс України про адміністративні правопорушення* [5]. Статтею 210 цього Кодексу передбачено відповідальність за порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку (зокрема, у разі порушення обов'язку громадянами вчасно встати на облік або оновити свої військово-облікові дані). У статті 210¹ Кодексу встановлено відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Як приклад, у разі наявних підстав, до адміністративної відповідальності, може бути притягнута особа, яка не прибула за повісткою до Територіального центру комплектування та соціальної підтримки або особа, яка не надала в установленому порядку під час мобілізації будівлю (споруду), транспортний засіб та інше майно, власником яких вона є, військовому командуванню з наступним відшкодуванням Державою їх вартості в порядку, встановленому законом.

Отже, відповідальність за порушення військового обов'язку в умовах мобілізації є важливим елементом правового механізму забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави. Ухилення від призову, невиконання мобілізаційних розпоряджень чи інші порушення військовозобов'язаними підривають ефективність мобілізаційних заходів і становлять загрозу для суспільства. Законодавство України передбачає різні види юридичної відповідальності – адміністративну або кримінальну, що спрямовані на забезпечення невідворотності покарання та дотримання військової дисципліни. Чітке правове регулювання, належне правозастосування та посилення правосвідомості громадян є запорукою ефективного виконання військового обов'язку. Це не лише гарантує організоване проведення мобілізації, але й сприяє зміцненню довіри до державних інституцій і забезпеченню належного виконання конституційного обов'язку кожним громадянином України.

Список використаних джерел:

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII : станом на 12 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 19.09.2025).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Закон України від 11 квітня 2024 р. № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> (дата звернення: 19.09.2025).
3. Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-п#Text> (дата звернення: 19.09.2025).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 19.09.2025).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 10.09.2025).

КАРЕЛОВ Костянтин

аспірант кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

Науковий керівник:

КОРАБЕЛЬ Марія

доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, кандидат юридичних наук, доцент,

ЩОДО ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СПІВУЧАСТІ

Інститут співучасті має об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що відображають спільність діянь та умислу. Так, **об'єктивні ознаки співучасті** проявляються, по-перше, у наявності кількох суб'єктів кримінального правопорушення, визначених у ст. 18 КК України як «фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність» [1]. По-друге, спільна діяльність співучасників має місце у тих випадках, коли настання суспільно небезпечних наслідків є результатом узгоджених дій кожного з них, незалежно від виконуваної ролі у механізмі вчинення злочину. Як слушно підкреслює В. Я. Тацій, до об'єктивних ознак співучасті належить те, що «злочин здійснюється загальними зусиллями всіх співучасників. Роль, функції кожного зі співучасників можуть відрізнятися, але при цьому злочин – це результат загальної, спільної діяльності всіх співучасників, кожний з них робить у вчинення злочину свій внесок» [2, с. 225]. Отже, вчинки співучасників об'єднані спільною метою, спрямованою на досягнення передбачуваного злочинного результату.

До об'єктивних ознак співучасті також належить наявність **причинного зв'язку** між діями співучасників та кінцевим злочинним результатом, досягнутим виконавцем, а також наявність у всіх осіб спільного **умислу** – тобто усвідомлення ними факту своєї участі у спільному кримінальному правопорушенні як співучасників. Кожен із них розуміє, що лише завдяки виконанню власної функції стане можливим настання заздалегідь визначених наслідків.

Спільна діяльність осіб, які беруть участь у вчиненні кримінального правопорушення, як **об'єктивна характеристика співучасті**, свідчить про підвищений рівень суспільної небезпечності такого діяння та підтверджує наявність **кваліфікуючої ознаки** (залежно від конкретної форми співучасті) у статтях Особливої частини КК України.

Що стосується **суб'єктивних ознак**, то, згідно зі ст. 26 КК України, співучасть визначається як «умисна спільна участь у вчиненні умисного кримінального правопорушення» [1]. Така участь характеризується вчиненням кримінального правопорушення з умисною формою вини. Отже, усвідомлення злочинного змісту власних дій становить сутність **умисної спільної участі**, при цьому поведінка кожного співучасника повинна характеризуватися прямим або непрямым умислом. «Вчинення кримінального правопорушення декількома суб'єктами через необережність не утворює співучасті» [3, с. 289].

Наступною важливою **суб'єктивною характеристикою співучасті** є факт вчинення умисного кримінального правопорушення, що підтверджується змістом ст. 26 КК України. Вчинення кримінального правопорушення кількома особами через необережність не утворює співучасті.

Ретельний правовий аналіз як суб'єктивних, так і об'єктивних ознак співучасті підтвердив, що кримінальні правопорушення, вчинені у співучасті, характеризуються високим рівнем суспільної небезпечності. **Суспільна небезпечність**, як об'єктивна категорія, означає, що діяння заподіює шкоду або створює реальну загрозу заподіяння шкоди охоронюваному законом суспільним відносинам. Водночас Б. С. Галушко наголошує, що вона має і **суб'єктивний аспект**, оскільки «водночас суспільна небезпечність як результат соціальної оцінки діяння має й суб'єктивний характер, оскільки соціальна оцінка діяння як злочину виходить від усвідомлення цього діяння як суспільно небезпечного за результатами співвіднесення з певною шкалою соціальних цінностей, сформованих конкретним суспільством на конкретному етапі його розвитку» [4, с. 19].

У санкціях статей Особливої частини КК України, які передбачають **кваліфікуючу ознаку «вчинено групою осіб»**, встановлено покарання у вигляді позбавлення волі, що фактично відносить правопорушення, вчинені у співучасті, до категорії злочинів.

Таким чином, проведений аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак співучасті, а також оцінка рівня суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, учинених у співучасті, підтверджують підвищену суспільну небезпечність як самого діяння, так і особи, яка його вчиняє. Коли в статтях Особливої частини КК України передбачено кваліфікуючі ознаки «вчинено групою осіб», «організованою групою» чи «злочинною організацією», законодавець справедливо визнає такі дії **злочинами**, а не **проступками**.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 19.09.2025).

2. Кримінальне право України: Загальна частина : Підручник / М. І. Бажанов , Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова , В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

3. Корабель М.Г. Правовий аналіз формування санкцій кримінально-правової норми. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 287 – 291.

4. Галушко Б. С. Ступінь суспільної небезпечності як критерій класифікації злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С.19 – 22.

КОВАЛЬОВА Катерина

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

ОДИНЦОВА Олена

*завідувач кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАУ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, що триває з 24 лютого 2022 року, питання кримінально-правового регулювання державної зради набуває критичної актуальності. Державна зрада як злочин проти основ національної безпеки України (ст. 111 Кримінального кодексу України) посягає на суверенітет, територіальну цілісність та обороноздатність держави, а в період воєнного стану її суспільна небезпека суттєво зростає через таємний характер дій зрадників, які часто діють з корисливих мотивів чи помсти. І. Сервецький, посиляючись на дані Офісу Генерального прокурора, зазначає, що з початку повномасштабної агресії РФ зареєстровано значне збільшення кримінальних проваджень за цією статтею: 1957 у 2022 році проти 146 у 2021 році, що свідчить про активізацію підривної діяльності [1, С. 49].

Кримінально-правове регулювання державної зради в умовах воєнного стану зазнало певних змін. З березня 2022 року державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану, стала кваліфікованим складом (ч. 2 ст. 111 КК України). І відповідальність за неї було посилено – покарання у виді позбавлення волі на строк 15 років або довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна [2].

Метою нашого дослідження є вивчення судової практики щодо призначення покарань за державну зраду в умовах воєнного стану за 2024 рік.

Загальна кількість вироків, що надходили до судів *за період з 01 січня 2024 до 31 грудня 2024 р.р.* за ст. 111 КК, склала 687 вироків (за даними Єдиного державного реєстру судових рішень).

У якості пілотного дослідження нами було досліджено 15 винесених за ч. 2 ст. 111 КК України обвинувальних вироків, що містяться у Єдиному реєстрі судових рішень та надійшли до суду у період часу *з 01 січня 2024 до 31 грудня 2024 р.р.*

Альтернативна санкція у вигляді 15 років позбавлення волі або довічного ув'язнення є однією з найсуворіших форм кримінальної відповідальності за вчинення особливо тяжких злочинів. Аналіз судової практики показує, що довічне позбавлення волі застосовується лише у 13,3 % випадків, тоді як переважна більшість засуджених отримує 15-річний строк позбавлення волі. За жодним із досліджених вироків не призначалось покарання у порядку ст. 69 КК України. Це свідчить, на нашу думку, про усталену практику, орієнтовану на призначення строкового покарання у межах санкції, тобто менш суворого із двох максимально суворих покарань, що залишає можливість для майбутньої соціальної адаптації засудженого.

Для прикладу можна розглянути: вирок за ч. 2 ст. 111 КК України, у якому суд визнав обвинуваченого винним у державній зраді через надання рф відомостей про дислокацію військових частин та особового складу. Обвинуваченому призначено 15 років позбавлення волі з конфіскацією майна та позбавленням військового звання [3].

Важливо зазначити, що пом'якшення вироку за ч. 2 ст. 111 КК України фактично неможливе. **Виконавчий директор Української Гельсінської спілки з прав людини Олександр Павліченко** зазначає, що практика Верховного Суду свідчить про переважне залишення суворих вироків без змін через особливу суспільну небезпеку державної зради в умовах воєнного стану. **Натомість амністія щодо злочинів, передбачених ст. 111 КК, законодавством виключена** [4].

Відомо, що покарання має бути необхідним і достатнім для виправлення особи та попередження нових злочинів, а більш суворий вид покарання має призначатись лише тоді, коли менш суворий є недостатнім. Абсолютне встановлення позбавлення волі на строк 15 років не стимулює винних осіб до щирого каяття або співпраці з правоохоронцями, бо це не зменшує строк покарання. Цілком обґрунтованою, на наш погляд, є думка Р. О. Мовчана, який наголошує, що абсолютне встановлення покарання у виді 15 років позбавлення волі за ч. 2 ст. 111 КК України не враховує загальні засади призначення покарання, передбачені ст. 65 КК. Такий підхід ігнорує ступінь тяжкості вчиненого злочину, особисті характеристики винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання [5]. Ми погоджуємось з тими науковцями, які вважають, що було б доцільніше передбачити певний діапазон строків позбавлення волі, щоб при призначенні покарання суд міг враховувати пом'якшуючі обставини, зокрема з'явлення зізнанням, щире каяття або активне

сприяння розкриттю кримінального правопорушення. Ми пропонуємо встановити у ч. 2 ст. 111 КК України, окрім довічного позбавлення волі та конфіскації майна альтернативні строки позбавлення волі: від 13 до 15 років з огляду на те, що розмір санкції за ч. 1 ст. 111 КК України складає від 12 до 15 років позбавлення волі.

Список використаних джерел:

1. Суспільна небезпека державної зради під час воєнних дій. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2022. Вип. 2 (62). С. 48 – 56.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7> (дата звернення: 19.09.2025).

3. Вирок Богунського районного суд м. Житомира від 4 січня 2024 року у справі № 295/9646/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116109364> (дата звернення: 19.09.2025).

4. Довічне за держзраду та воєнні злочини: чи можливе пом'якшення вироку? URL: https://youtu.be/wlZOap-udhk?si=HDUIV8r38S_9L6uk (дата звернення: 19.09.2025).

5. Мовчан Р. О. Воєнні новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми. Київ : ТОВ «Норма права», 2022. С. 17 – 19.

КОВАЛЬОВА Ольга

заступник директора з освітньої та науково-дослідної діяльності навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ СТАНДАРТИ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ

Відповідно до ст. 103 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися: 1) у протоколі; 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії; 3) у журналі судового засідання [1].

Фіксація доказів є ключовим елементом забезпечення ефективного досудового розслідування, особливо, щодо злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї. У статті 263 Кримінального кодексу України встановлюється

кримінальну відповідальність за незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передачу чи збут вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових пристроїв [2].

Відмінні підходи до фіксації доказів можуть стати причинами того, що в одних справах витрачається надто багато зусиль і часу, тоді як в інших втрачаються важливі деталі; складно злагоджено працювати в команді, коли у кожного своє бачення процесу, нові або молоді фахівці часто залишаються без чітких орієнтирів і змушені покладатися на інтуїцію або суперечливі поради щодо проведення досудового розслідування, зокрема, фіксації речових доказів.

Тому є доцільним використовувати стандарти досудового розслідування, і, відповідно, стандарти фіксації доказів під час досудового розслідування. Можна зазначити, що стандарти досудового розслідування – це зафіксовані кращі практики, які вже довели свою ефективність у професійному середовищі. Важливість створення та використання в правоохоронній діяльності стандартів досудового розслідування закріплена у Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони, де одним із пріоритетних напрямів реформування органів правопорядку зазначено про посилення координаційної ролі Офісу Генерального прокурора, запровадження правового механізму затвердження та/або погодження Генеральним прокурором міжвідомчих актів органів правопорядку з питань проведення досудового розслідування та здійснення оперативно-розшукової діяльності (стандарти, методичні рекомендації) [3].

Значення стандартів під час фіксації доказів полягає в гарантуванні допустимості доказів у суді, запобіганні їх фальсифікації та забезпеченні прав учасників провадження. Неправильна фіксація може призвести до визнання доказів недопустимими, що ускладнює притягнення винних до відповідальності. У сучасних умовах, з урахуванням воєнного стану та зростання незаконного обігу зброї, дотримання стандартів набуває особливої актуальності.

Фіксація доказів регулюється КПК України, зокрема ст. 103, як зазначалося вище [1]. Ці способи є вичерпними і застосовуються під час слідчих (розшукових) дій, таких як огляд, обшук, вилучення, допит тощо. Для злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, фіксація має враховувати специфіку об'єктів – вогнепальну та холодну зброю, боєприпаси, вибухівку, – які є речовими доказами з високим ступенем небезпеки.

Відповідно до статті 214 КПК на початковому етапі розслідування слідчий або прокурор зобов'язані негайно фіксувати відомості про злочин [1]. Для незаконного обігу зброї типовими діями є огляд місця події (ст. 237 КПК) та тимчасове вилучення (ст. 167 КПК) [1]. Вилучена зброя фіксується протоколом з описом: маркування, стан, кількість, місце виявлення. Обов'язковим є фото- та відеофіксація для збереження первинного вигляду об'єкта. Наприклад, при виявленні схрони боєприпасів проводиться огляд з фіксацією координат (геолокація) та свідчень очевидців.

Розкриття і розслідування незаконного поводження зі зброєю та бойовими припасами залежать від правильного тактичного проведення початкових СРД, найважливішими з яких є слідчий огляд й обшук. Саме в ході огляду та обшуку

відбувається виявлення, фіксація, вилучення, а нерідко і дослідження слідів кримінального правопорушення, які є найважливішими джерелами доказової інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення та причетних до цього осіб [4, с. 160].

Протокол є основною формою фіксації (ст. 104 – 107 КПК). Він повинен містити дату, місце, учасників, опис дій та додатки (фото, відео). Під час обшуку (ст. 234 КПК) у справах про незаконний збут зброї протокол фіксує контрольовану закупівлю, якщо застосовується негласна дія (ст. 246 – 252 КПК). Аудіо- та відеозапис обов'язкові для допитів (ст. 226 КПК) свідків чи підозрюваних, де можуть розкриватися деталі мережі обігу [1].

Зберігання речових доказів регулюється ст. 100 КПК та Інструкцією про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду (в новій редакції) [1; 5].

Вилучена зброя та боєприпаси передаються до уповноважених підрозділів Національної поліції чи СБУ для перевірки та зберігання в сейфах з обліком. Фіксація включає акти передачі, інвентарні номери та щорічний аудит. Документи (дозволи на зброю) зберігаються в матеріалах провадження з електронним дублюванням у ЄРДР.

Слід пам'ятати що зброя може бути також джерелом інших слідів (відбитки, ДНК), що передбачатиме проведення криміналістичної експертизи, імунологічних та ДНК – досліджень. Під час воєнного стану застосовуються стандарти розслідування воєнних злочинів, де фіксація включає технічні засоби (дрони, супутникові знімки) для виявлення схронів.

Повністю погоджуємось з авторами монографічного дослідження, удосконалення чинного законодавства, що регулює обіг зброї в Україні, а також уніфікація окремих норм Кримінального процесуального кодексу України сприятиме ефективнішому розслідуванню злочинів, пов'язаних із незаконними обігом зброї [4, с. 12].

Отже, основні стандарти фіксації доказів у досудовому розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї забезпечують об'єктивність і законність провадження, базуючись на КПК України. Їх дотримання дозволяє не лише встановити винуватість, але й запобігти рецидиву. Рекомендується посилення підготовки слідчих щодо цифрової фіксації в умовах гібридних загроз. Подальший розвиток законодавства, зокрема щодо обігу зброї, сприятиме ефективності розслідувань

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.09.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n976> (дата звернення: 23.09.2025).

3. Указ Президента України «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки» від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 20.09.2025).

4. Вітвіцький С. С., Волобуєва О. О., Волобоєв А. О. Методика розслідування незаконного поводження зі зброєю та бо йовими припасами : монографія / Сергій Сергійович Вітвіцький, Олена Олексіївна Волобуєва, Артур Олегович Волобоєв. Київ : ВД «Дакор», 2021. 308 с.

4. Інструкція про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду (в новій редакції), затверджена, наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Служби безпеки України, Верховного суду України, Державної судової адміністрації України від 27.08.2010 № N 51/401/649/471/23/125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0051900-10#Text> (дата звернення: 21.09.2025).

КУЗЬМИЧ Вікторія

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ШИЛО Ірина

старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії проти України кримінально-правова політика держави постала перед новими, безпрецедентними викликами. Війна вимагає від суспільства та правової системи глибокої трансформації для забезпечення національної безпеки та ефективної протидії злочинності, яка набуває нових форм. Традиційні підходи, ефективні у мирний час, виявилися недостатніми для протидії таким явищам, як колабораційна діяльність, мародерство, державна зрада та інші злочини, що підривають обороноздатність. У зв'язку з цим, держава вимушена оперативно

адаптувати кримінальне законодавство та посилити відповідальність за певні види кримінальних правопорушень.

Зазначимо, що кримінальне законодавство в умовах воєнного стану характеризується тенденцією безсистемних і неузгоджених коригувань, коли одна зміна КК України «накладається» на іншу, невиправдано її дублюючи. Це, своєю чергою, призводить до виникнення невиправданої конкуренції кримінально-правових норм, а так само їх колізій тощо.

Характеризуючи період формування кримінально-правової політики під час дії воєнного стану, М. Акімов небезпідставно зазначає, що суб'єкти права на законодавчу ініціативу (здебільшого з огляду на суб'єктивні причини) часто густо намагаються, втілюючи власні напрацювання, у спосіб відвертого популізму задовольнити політичні амбіції та продемонструвати нібито державницькі, а насправді егоїстичні прагнення [1, с. 3].

На погляд Ю. Пономаренка, дуже незначна кількість новел, що були привнесені до КК України за час воєнного стану, можуть бути однозначно схвалені і є такими, які спрямовані на однозначне поліпшення кримінально-правових норм. Більшість поспіхом прийнятих новел створили колізії з іншими нормами кримінального права, часто стали необґрунтованими спеціальними складами, викликали інші складнощі їх практичного застосування. Як приклад він наводить ч. 4 ст. 43-1 КК України (одна з новел воєнного часу – Є. П.), що становить собою конгломерат слів і словосполучень, насмиканих з інших статей розділу VIII Загальної частини КК України, еkleктично поєднаних у текст, який не лише теоретично нечитабельний, але й практично не може бути застосований без порушення прав людини [2, с. 30, 34].

Серед основних негативних змін, що супроводжують формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану, можна виокремити:

- 1) прояви кримінально-правового популізму;
- 2) низьку якість законодавчих рішень, які через свою недосконалість зумовлюють труднощі та неефективність у правозастосуванні;
- 3) наявність не врегульованих прогалин і невиправлених помилок, що залишаються без уваги, попри їхню очевидну та нагальну актуальність. Такі тенденції свідчать про недоліки правотворчого процесу, які значно ускладнюють, а подекуди роблять неможливою, ефективну протидію злочинам, особливо тим, що виникають чи посилюються в умовах війни. Тому сучасна практика законотворчості потребує суттєвого оновлення та вдосконалення [3].

Не викликає сумнівів теза про те, що помилкова кваліфікація дискредитує реалізацію цілей та завдань кримінально-правової політики держави, а також унеможливорює виконання заходів із запобігання кримінальним правопорушенням [4, с. 36]. Тож відповідний тренд видається загрозливим з тих міркувань, що за багатьма категоріями деліктів, пов'язаних з війною, закладається формування практики застосування новел кримінального законодавства, яка здатна в подальшому утворити хибну колію, прокласти помилковий шлях для всіх аналогічних випадків.

З вищевикладеного зробимо висновок про те, що трансформація кримінально-правової політики України в умовах збройного конфлікту є закономірним і водночас складним процесом, що визначається новими викликами воєнного часу. Держава змушена оперативно адаптувати кримінальне законодавство до умов війни, однак поспішність і популістський характер значної частини законодавчих новел призводять до появи колізій, прогалин та зниження якості правового регулювання. Це створює ризик формування неправильної практики кваліфікації воєнних злочинів і пов'язаних правопорушень, що може мати довгострокові негативні наслідки для правової системи. Відтак ключовим завданням є вироблення системного, науково обґрунтованого та узгодженого підходу до кримінально-правової політики, який би поєднував ефективність у протидії злочинності з дотриманням прав людини й принципів верховенства права. Саме така стратегія здатна забезпечити стійкість правопорядку та посилити обороноздатність держави в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Акімов М. О. Посилення кримінальної відповідальності як прояв політичного популізму (на прикладі законопроєкту реєстр. № 9519 від 24 липня 2023 року). *Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція* : матеріали ІХ (ХХІІ) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 26 – 27 жовтня 2023 року). Львів : ЛьвДУВС, 2023. С. 3 – 6.

2. Пономаренко Ю. А. Основні виклики, що постали перед кримінальним правом України з початком широкомасштабної фази війни, та відповіді законодавця на них. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 трав. 2022 р.) Харків : Право, 2022. С.18 – 34.

3. Марін О. К. Послідовність помилок законодавця як тенденція розвитку кримінального законодавства воєнного часу. *Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 26 травня 2023 р.). Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2023. С. 96 – 101.

4. Артюхова В. В. Важливі наукові міркування професора М. І. Бажанова про кваліфікацію злочинів. *Наукова спадщина професора М. І. Бажанова у дискурсі сучасності і майбуття (до 100-річчя від дня народження)*: матеріали мемор. конф. (м. Харків, 27 груд. 2022 р.). Харків: Право, 2023. С. 33 – 37.

ЛЕБЕДЬ Дмитро

*курсант навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету
внутрішніх справ*

Науковий керівник:

СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ Богдана

*доцент кафедри кримінального права та
кримінології факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції
України Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 році, поставила перед державою низку безпрецедентних викликів. Вони стосуються як реалізації позитивних зобов'язань держави із забезпечення основоположних прав і свобод громадян (права на життя, особисту недоторканність, власність, освіту тощо), так і збереження державності як такої. У цих умовах особливої актуальності набуває формування цілісної стратегії протидії воєнно-політичним загрозам та усім пов'язаним із ними викликам.

Центральне місце у цій стратегії належить кримінально-правовій політиці. Вона виконує подвійну функцію: з одного боку, визначає морально-правові орієнтири суспільства, з іншого – забезпечує ефективне функціонування механізмів примусового підтримання правопорядку. Саме завдяки цьому стає можливим захист життєво важливих благ, прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, а також міжнародної спільноти загалом від найбільш небезпечних посягань.

Однак аналіз змін, внесених до Кримінального кодексу України з початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року, виявляє суттєві проблеми кримінально-правового регулювання. Вони проявляються як у вадах криміналізації, так і в недоліках правозастосування, що нерідко є наслідком непослідовності й суперечливості кримінально-правової політики періоду воєнної кризи.

Отже, дослідження особливостей формування та реалізації кримінально-правової політики держави в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальним. Воно покликане не лише виявити наявні недоліки у сфері криміналізації та правозастосування, а й визначити напрями вдосконалення механізмів

кримінально-правового захисту найбільш уразливих суспільних відносин, благ і цінностей у сучасних умовах [1].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що запроваджується в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності держави. Його введення передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування додаткових повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки та оборони держави. Одночасно встановлюється тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із чітким визначенням строку дії таких обмежень.

У період воєнного стану існують певні особливості юридичної відповідальності. Зокрема, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не несе кримінальної чи іншої юридичної відповідальності за рішення, дії чи бездіяльність, негативні наслідки яких неможливо було передбачити або які охоплюються виправданим ризиком, якщо вони були необхідними для відсічі збройної агресії проти України чи ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту. Це свідчить про те, що в умовах воєнного стану правове регулювання базується на поєднанні принципу законності та принципу воєнної доцільності, що, у свою чергу, зумовлює особливий підхід до кваліфікації злочинів, учинених у цей період [2].

У низці складів злочинів законодавець виокремлює вчинення діяння в умовах воєнного стану як кваліфікуючу обставину, що посилює кримінальну відповідальність.

Наприклад, ч. 4 ст. 185 КК України передбачає відповідальність за крадіжку, вчинену в умовах воєнного або надзвичайного стану, що карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років. Аналогічні положення закріплені у кваліфікованих складах ряду інших злочинів проти власності (ст. 186, 187, 189 КК України).

У певних злочинах воєнного характеру воєнний стан або «особливий період» виступає не лише обставиною, що впливає на тяжкість покарання, а й конститутивною ознакою складу злочину.

Так, у ст. 114-1 КК України (перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань) йдеться про відповідальність за діяння, вчинені саме в умовах особливого періоду. Подібні підходи простежуються і в низці статей, що стосуються військових злочинів (розділ XIX КК України), де «особливий період» є обов'язковим елементом складу злочину, який визначає саме існування кримінальної відповідальності.

Відмежування випадків застосування воєнного стану

Воєнний стан у кримінально-правовій площині може проявлятися у трьох різних значеннях:

Як кваліфікуюча ознака – коли він підвищує суспільну небезпечність діяння (ч. 4 ст. 185 КК України);

Як обставина, що обтяжує покарання – відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України обставиною, що обтяжує відповідальність, визнається вчинення злочину в умовах воєнного стану або надзвичайного стану [3].

Правильна кваліфікація злочинів у період воєнного стану має вирішальне значення для забезпечення справедливості та дотримання принципу верховенства права. В умовах підвищеної суспільної небезпеки, коли держава перебуває під загрозою збройної агресії, будь-яка помилка у визначенні юридичної природи діяння може призвести як до безпідставного посилення відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Орлов Ю. В., Прибіткова Н. О. Війна та кримінально-правова політика України: виклики і відповіді. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 40 – 49.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 19.09.2025).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.09.2025).

ЛОМАКА Ольга

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ШУЛЬГА Андрій

доцент кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та зростання складності злочинності криміналістична техніка набуває ключової ролі в оптимізації розслідувань, фіксації доказів та судового розгляду справ. Інноваційні технології дозволяють не лише підвищувати ефективність правоохоронної діяльності, але й протидіяти новим загрозам, таким як кіберзлочинність та організована злочинність. Розвиток криміналістичної техніки в Україні та світі визначається інтеграцією досягнень природничих, технічних та гуманітарних наук, що сприяє

створенню нових засобів для виявлення, фіксації та аналізу кримінально значущої інформації [1].

Криміналістична техніка як складова криміналістики еволюціонує в напрямку цифровізації та автоматизації процесів розслідування. Одним з ключових трендів є впровадження інформаційних та телекомунікаційних технологій, які забезпечують комплексну фіксацію доказів. Зокрема, автоматизовані робочі місця (АРМ) для слідчих, такі як АРМ «Інсайт», дозволяють обробляти електронні докази, включаючи метадані, веб-сайти та бази даних, що стало можливим завдяки судовій реформі 2017 року [1]. Ці системи інтегрують програми для виявлення цифрових слідів, таких як електронні документи чи записи з соціальних мереж, що значно скорочує час на аналіз і підвищує точність кваліфікації злочинів. Крім того, розвиток баз даних, як-от «Слідча практика» та «Слідчий прецедент», полегшує пошук прецедентів і типових версій, сприяючи уніфікації методик [2].

Значний прогрес спостерігається в біометричних системах ідентифікації, які базуються на статичних і динамічних ознаках людини. Сучасні методи включають аналіз відбитків пальців, рис обличчя, малюнка райдужної оболонки ока (з 256 унікальними характеристиками проти 40 для дактилоскопії), ДНК-профілів, ходи, почерку та навіть венозних візерунків за допомогою інфрачервоного сканування [3]. Геномні технології, започатковані з 1985 року, дозволяють ідентифікувати особу з мінімальних зразків ДНК (наприклад, з недопалки чи серветки) з ймовірністю 99,6 %, що робить їх альтернативою традиційній дактилоскопії [3]. В Україні ці системи поповнюють криміналістичні обліки новими видами ідентифікації, такими як фіксація райдужної сітківки чи геномні портрети, що особливо актуально для розслідування транскордонних злочинів [1]. Поліграфологія та фоноскопія також удосконалюються: спектрографи-сонографи та комп'ютерні програми типу «Фоторобот» вилучають ідеальні сліди з пам'яті свідків, забезпечуючи об'єктивність допитів [1].

Ще одним перспективним напрямком є застосування 3D-цифрових технологій для реконструкції місць злочинів. Лазерні 3D-сканери, такі як DeltaSphere3D Laser Scanner чи Leica ScanStation, створюють міліметрично точні моделі подій, включаючи вибухи, пожежі чи ДТП, з фіксацією географічних координат і відстаней між об'єктами [1]. Ця технологія інтегрується з системами глобального позиціонування (GPS-прилади) для аерофотозйомки та віртуальної реконструкції, що полегшує візуалізацію в суді. Особливе значення набуває «віртуальна аутопсія» (virtopsy) – неінвазивний метод на основі 3D-зображень для аналізу травм кісток і м'яких тканин, який застосовується в Німеччині, Франції, США та Ізраїлі [3]. В Україні впровадження таких інструментів сприяє стандартизації експертних методик у співпраці з Європейською мережею судово-експертних установ (ENFSI) [1].

Розвиток штучного інтелекту (ШІ) та Big Data відкриває нові горизонти для криміналістичної техніки. ШІ застосовується для тактичного профілювання, аналізу патернів злочинів та розкриття організованих груп через мережевий аналіз даних [3]. Під час пандемії COVID-19 дрони (БПЛА) використовувалися

для аеророзвідки, моніторингу карантинних зон та фіксації кримінальних подій, а фітнес-трекери (наприклад, Strava) розкривали конфіденційну інформацію про військові об'єкти [3]. В Україні ці технології адаптуються для протидії кіберзлочинам, включаючи комп'ютерну криміналістику для аналізу клавіатурного почерку чи електронних слідів [2]. Крім того, нанотехнології, як-от біочіпи, дозволяють виявляти мікродози речовин, що актуально для розслідування наркозлочинів та отруєнь [3].

Серед нетрадиційних галузей криміналістичної техніки виділяються вибухотехніка, одорологія, дослідження електронних носіїв та сильнодіючих речовин. Ці напрямки формують нову структуру техніки, з акцентом на превентивні заходи: розробку засобів для фіксації слідів у реальному часі та автоматизованого моніторингу [4]. Наприклад, системи відеоспостереження з елементами ШІ забезпечують дистанційний контроль допитів і впізнань, що стало необхідним під час пандемії [3]. Водночас, розвиток включає інтеграцію з іншими науками – біологією, хімією, антропологією – для комплексних досліджень [1].

Виклики впровадження інновацій полягають у низькому рівні їх практичного використання: за даними опитувань прокурорів України, 52,4 % зазначають брак відповідних засобів, а 9,6 % – недосконалість інструментів [3]. Суб'єктивні фактори, як-от опір змінам серед слідчих, та об'єктивні – обмежені ресурси та відсутність методичних рекомендацій – гальмують процес [3]. Необхідне реформування освіти в криміналістиці з акцентом на практичні навички, а також удосконалення термінології та структури галузі для уникнення дублювання [2]. Крім того, етичні аспекти, як-от захист приватності в біометричних системах, вимагають законодавчого регулювання [3].

Отже, сучасні напрями розвитку криміналістичної техніки спрямовані на інтеграцію цифрових, біометричних та 3D-технологій для підвищення ефективності розслідувань і протидії злочинності. Ці інновації не лише оптимізують фіксацію та аналіз доказів, але й адаптуються до глобальних викликів, таких як пандемії та кіберзагрози. Подальше вдосконалення вимагає посилення наукових досліджень, міжнародної співпраці та практичної підготовки фахівців. У підсумку, криміналістична техніка стає потужним інструментом забезпечення правосуддя, сприяючи зниженню рівня злочинності та стабільності правопорядку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. *Проблеми сучасної криміналістики*. 2018. № 3. С. 163 – 166.
2. Шевчук В. М. Інноваційні напрями розвитку криміналістики. *Науковий вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2021. № 3 (142). С. 142 – 146.
3. Шевчук В. М. Інновації у криміналістичній техніці: сучасні можливості й проблеми впровадження. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 25. Вип. 3 (43). С. 146 – 151.

4. Напрями розвитку структури і змісту криміналістичної техніки в Україні. *Вісник Донецького державного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки.* 2020. № 1 (79). URL: <https://visnyk.dndekc.mvs.gov.ua/index.php/visnuk/article/view/75/50>

МАКАРЕНКО Олександр

професор кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

МОРОЗОВ Євгеній

старший викладач кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВЛК ТА ОГОЛОШЕННЯ В РОЗШУК У ВИПАДКУ СКОЄННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ВІЙСЬКОВОЗОВ'ЯЗАНИХ

На сьогоднішній день в умовах злочинного повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну та запровадженого у зв'язку із цим у лютому 2022 році воєнного стану дуже актуальними є питання підстав та процедури проходження призовниками, військовозобов'язаними та військовослужбовцями військово-лікарської комісії (далі – ВЛК), а також необхідності проходження медичного огляду особами, якими подані заяви про надання відстрочки, та особами, у яких строк дії відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період не завершився.

Так, в останній час у деяких військовозобов'язаних під час діючої відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період все частіше почали виникати ситуації, коли у мобільному застосунку від Міністерства оборони «Резерв +» стали з'являтися повідомлення про звернення ТЦК та СП до Нацполіції з метою доставки вказаних осіб для складання протоколу про адміністративне правопорушення за не проходження (відмову від проходження) ВЛК.

Тобто фактично військовозобов'язаних, які отримали право на відстрочку, термін дії якої не закінчився, органами ТЦК та СП оголошувалися у розшук з

метою доставки їх органами Нацполіції для складання протоколу за непроходження (відмову від проходження) ВЛК.

З метою з'ясування підстав оголошення у розшук одного з таких військовозобов'язаних був зроблений адвокатський запит до відповідного ТЦК та СП, у відповіді на який було зазначено про порушення особою вимог пункту 2 розділу II Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист» № 3621-IX від 21.03.2024 в редакції Закону України №4235-IX від 12.02.2025. Порушення полягає в тому, що особа, яка оголошена у розшук, не пройшла до 05 червня 2025 року повторний медичний огляд з метою визначення придатності до військової служби. Тому для винесення постанови за порушення правил військового обліку за статтями 210 та 210-1 КУпАП необхідно доставити особу правопорушника, в приступності якої буде складений протокол про адміністративне правопорушення. При цьому ТЦК та СП зазначили у своїй відповіді про те, що відомості щодо ступеню придатності військовозобов'язаного до військової служби відсутні, даних про проходження ВЛК немає.

Вважаємо, що такі дії ТЦК та СП є незаконними та безпідставними з наступних підстав.

Так, як відомо, на військову службу під час мобілізації, на особливий період призиваються резервісти та військовозобов'язані, які придатні до військової служби за станом здоров'я та не мають права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації з підстав, визначених статтею 23 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, для комплектування (доукомплектування) з'єднань, військових частин, установ, організацій, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, навчальних частин (центрів) (далі – військові частини) Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями (далі – Збройні Сили та інші військові формування) [1].

Військово-лікарська комісія (далі – ВЛК) – це комісія лікарів, що здійснює військово-лікарську експертизу – медичний огляд, на основі якого визначають придатність за станом здоров'я до військової служби призовників, військовослужбовців та військовозобов'язаних, установлюють причинний зв'язок захворювань, травм (поранень, контузій, каліцтв) із захистом Батьківщини/виконанням обов'язків військової служби/проходженням військової служби та визначають потребу у продовженні лікування/реабілітації [2].

Дійсно, громадяни України віком від 25 до 60 років, які були визнані обмежено придатними до військової служби до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист» № 3621-IX від 21 березня 2024 року (крім осіб, визнаних в установленому порядку особами з інвалідністю), з дня набрання чинності цим Законом зобов'язані до 5 червня 2025

року пройти повторний медичний огляд з метою визначення придатності до військової служби. Такі громадяни зобов'язані самостійно звернутися до територіального центру комплектування та соціальної підтримки (військовозобов'язані та резервісти Служби безпеки України – до Центрального управління або регіональних органів Служби безпеки України, військовозобов'язані та резервісти розвідувальних органів України – до відповідного підрозділу розвідувальних органів України) або через електронний кабінет призовника, військовозобов'язаного та резервіста з метою отримання направлення на військово-лікарську комісію для проходження медичного огляду.

Але слід звернути увагу, що відповідно до п.63 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» від 16 травня 2024 р. № 560 військовозобов'язані, які звернулися до районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки (Центрального управління або регіональних органів СБУ чи відповідного підрозділу розвідувальних органів) із заявою про надання відстрочки, до прийняття рішення відповідною комісією не направляються для проходження медичного огляду для визначення придатності до військової служби, крім тих, що були раніше визнані обмежено придатними або тимчасово непридатними до військової служби за станом здоров'я на строк від шести до 12 місяців відповідно до висновку військово-лікарської комісії, у разі закінчення строку дії довідки (постанови) військово-лікарської комісії, за винятком тих, які визнані в установленому порядку особами з інвалідністю. У разі ухвалення комісією рішення про відмову у наданні відстрочки військовозобов'язаний, який підлягає призову на військову службу під час мобілізації, направляється на медичний огляд для визначення придатності до військової служби.

Військовозобов'язані, у яких строк дії відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період не завершився, на медичний огляд не направляються, крім випадків, коли військовозобов'язані приймаються на військову службу за контрактом, або були визнані обмежено придатними та не проходили повторний медичний огляд з метою визначення їх придатності до військової служби (за винятком тих, які визнані в установленому порядку особами з інвалідністю), або самостійно виявили бажання пройти медичний огляд.

Тобто військовозобов'язані, які звернулися до ТЦК та СП із заявою про надання відстрочки, або у яких строк дії відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період не завершився, на медичний огляд не направляються. Виключенням є випадки, коли комісією ухвалено рішення про відмову у наданні відстрочки військовозобов'язаному, у разі визнання військовозобов'язаного обмежено придатними, якщо він не проходив повторний медичний огляд з метою визначення їх придатності до військової служби, а також у разі самостійного виявлення військовозобов'язаним бажання пройти медичний огляд.

В даному випадку ТЦК та СП не мало право під час дії відстрочки у військовозобов'язаного оголошувати його у розшук за непроходження (відмову від проходження ВЛК), так як військовозобов'язаний раніше не проходив ВЛК, тобто обмежено придатним не визнавався, самостійного бажання пройти медичний огляд не виявляв та направлення на ВЛК для проходження медичного огляду не отримував.

З метою захисту своїх прав військовозобов'язаний повинен звернутися зі скаргою до обласного ТЦК та СП або до суду із позовом про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії, а у разі складання постанови за порушення правил військового обліку за статтею 210 КУпАП – до суду із позовом про скасування постанови про притягнення до адміністративної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2024, № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

2. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : Наказ Міністерства Оборони України від 14.08.2008 № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

ПІДКЕВИЧ Владислав

курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ФЕДОРЧАК Ірина

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Донецького державного університету внутрішніх справ

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЖЕ ІСНУЮЧІ ЗЛОЧИНИ

В умовах збройної агресії та запровадження воєнного стану перед державою постає завдання забезпечення максимальної стабільності правопорядку й захисту основних національних інтересів. Одним із ключових

інструментів досягнення цієї мети виступає кримінально-правова політика, яка зазнає суттєвих змін. Особливе місце у цьому процесі займає посилення кримінальної відповідальності за вже існуючі злочини, оскільки багато діянь, що в мирний час мають відносно обмежену суспільну небезпеку, у воєнний період набувають значно більшої загрози для безпеки держави, суспільства та громадян. Законодавець уносить відповідні зміни до санкцій Кримінального кодексу України, вводить кваліфікуючі ознаки «вчинення злочину в умовах воєнного стану», а також встановлює більш суворі покарання за посягання на військову дисципліну, правопорядок та власність. Такий підхід зумовлений необхідністю превенції злочинної поведінки, підвищення відповідальності правопорушників та забезпечення належного рівня захисту суспільних відносин у надзвичайних умовах.

Посилення відповідальності означає внесення змін до санкцій кримінально-правових норм, спрямованих на встановлення більш суворих покарань або жорсткіших правових наслідків за вчинення певних діянь. Це може проявлятися у збільшенні строків позбавлення волі, скасуванні можливості застосування більш м'яких заходів (штрафу, випробувального терміну), введенні обов'язкових додаткових покарань, таких як конфіскація майна. Науковці наголошують, що головна функція кримінального права – превентивна, а суворіші санкції мають стимул. [1. с. 57]

Серед головних чинників, що зумовлюють перегляд санкцій за вже існуючі злочини, можна виділити кілька основних.

По-перше, це зростання суспільної небезпеки певних діянь. Наприклад, під час воєнного стану посилюється відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України) [2].

По-друге, зміни у кримінологічній ситуації, зокрема зростання рівня злочинності у сфері обігу наркотичних засобів чи корупційних злочинів, обґрунтовують перегляд покарань

По-третє, міжнародні зобов'язання України: ратифікація міжнародних конвенцій вимагає узгодження внутрішнього законодавства з європейськими стандартами, як це передбачає Конвенція ООН проти корупції 2003 р.

По-четверте, соціальний запит суспільства, адже громадська думка нерідко впливає на законодавця у напрямі посилення відповідальності, особливо щодо тяжких та резонансних злочинів, таких як насильство над дітьми чи корупція високопосадовців стимулює громадян до утримання від протиправної поведінки.[3. с. 122]

Тож розглянувши основні аспекти й матеріальні поняття дійдено висновку що: Посилення відповідальності за вже існуючі злочини є закономірним елементом розвитку кримінального законодавства України, яке відображає адаптацію правової системи до нових викликів, що постають перед державою та суспільством. Важливо зазначити, що посилення санкцій не є самоціллю, а повинно розглядатися як інструмент удосконалення кримінально-правової політики. У певних сферах – зокрема у воєнний час, при боротьбі з колабораційною діяльністю, тероризмом, воєнними злочинами та корупційними проявами – посилення кримінальної відповідальності є не лише виправданим,

але й необхідним кроком. Ефективність покарання передусім визначається його невідворотністю, справедливістю та пропорційністю. Надмірне посилення кримінальної репресії може призвести до дисбалансу між тяжкістю діяння та призначеним покаранням, до перевантаження пенітенціарної системи, а також до порушення принципів гуманізму та верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Винник А. О., Газдайка-Василишин І. Посилення кримінальної відповідальності за вчинення майнових та деяких інших правопорушень в умовах воєнного стану в Україні. *Соціально-правові студії*. 2023. Т. 6. № 2. С. 9 – 16.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 19.09.2025).
3. Мельник, М. І. Корупція в Україні: причини, наслідки, шляхи протидії. Київ : Атіка, 2021. 284 с.

РОМАНОВ Віталій

доцент кафедри спеціальних поліцейських дисциплін та базової загальновійськової підготовки Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

РОЗШИРЕННЯ ПІДСТАВ АУДІО-, ВІДЕОКОНТРОЛЮ ОСОБИ ДО ПОСТАНОВЛЕННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану проблема обмеження конституційного права на приватність під час досудового розслідування набуває особливої актуальності. Зростання загроз терористичних актів, диверсій та тяжких злочинів проти основ національної безпеки потребує від держави ефективних і оперативних інструментів реагування. Одним із таких засобів є аудіо- та відеоконтроль особи, який дозволяє своєчасно документувати злочинну поведінку та запобігати вчиненню небезпечних діянь.

Чинна редакція ст. 250 КПК України передбачає можливість проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій без попередньої ухвали слідчого судді у виняткових випадках, але не поширює це правило на аудіо- та відеоконтроль. Таким чином, навіть за наявності обґрунтованих оперативних даних про підготовку особливо тяжкого злочину проведення такої дії неможливе без попередньої судової санкції [1].

У науковій літературі ця проблема активно обговорюється. Так, О. А. Білічак вважає, що нерідко для запобігання злочину потрібно негайно

здійснити негласні слідчі дії, що вимагає гнучкішого механізму санкціонування [2, с. 184]. Подібну позицію займає М. Л. Грібов, наголошуючи на потребі спрощеного порядку у випадках згоди особи [3, с. 90]. Д. Й. Никифорчук та В. І. Василичук акцентують на прогалинах, які гальмують ефективність правоохоронної діяльності, і прямо вказують на потребу внесення змін до КПК [4, с. 105 – 107].

Зарубіжний досвід демонструє наявність механізмів оперативного реагування. У Франції прокурор може тимчасово санкціонувати негласні заходи у випадках терористичної загрози, з подальшим підтвердженням слідчим суддею [5]. У Німеччині закон «G-10» передбачає аналогічний інструмент у разі загроз національній безпеці [6]. В Італії Кодекс кримінального процесу допускає прослуховування та відеоспостереження з санкції прокурора з обов'язковим зверненням до суду протягом 48 годин [7].

Практика ЄСПЛ (справа *Klass and Others v. Germany*) підтверджує, що втручання в приватне життя може бути виправданим за умови його здійснення на підставі закону, з дотриманням принципу пропорційності та наявності ефективних гарантій від зловживань [8].

Отже, доцільно внести зміни до ст. 250 КПК України, передбачивши можливість проведення аудіо- та відеоконтролю особи у виняткових випадках за санкцією прокурора. Запропонована модель включає:

- санкцію прокурора у випадках прямої загрози життю чи безпеки вчинення тяжкого злочину;
- обов'язкове звернення до слідчого судді не пізніше 24 годин;
- документування підстав і строків застосування;
- заборону використання отриманих матеріалів у разі судової відмови.

Реалізація цих змін забезпечить баланс між потребами кримінального переслідування та гарантіями захисту прав людини, відповідатиме європейським стандартам та підвищить ефективність боротьби з організованою злочинністю.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.09.2025).
2. Білічак О. А. Правове регулювання негласних слідчих (розшукових) дій. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. С. 181 – 187.
3. Грібов М. Л. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо особи за її згодою. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 87 – 95.
4. Никифорчук Д. Й., Василичук В. І. Удосконалення нормативно-правового забезпечення щодо проведення оперативно-розшукових заходів та НСРД. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 67 – 75.
5. Code de procédure pénale (France). Version consolidée au 01 janvier 2023.

6. Gesetz zur Beschränkung des Brief-, Post- und Fernmeldegeheimnisses (Artikel 10-Gesetz – G-10) vom 13. August 1968.
7. Codice di procedura penale (Italia). Aggiornato al 2023.
8. European Court of Human Rights. Case of *Klass and Others v. Germany* (Application no. 5029/71), Judgment of 6 September 1978.

САФРОНОВ Кирило

*курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України Донецького
державного університету внутрішніх
справ*

Науковий керівник:

ТУРЕНКО Олег

*професор кафедри загальноправових
дисциплін факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції
України Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор*

РОЗМЕЖУВАННЯ ТА КОНКУРЕНЦІЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ СТАТТІ 258 ККУ ТА СТАТТІ 438 ККУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року та переросла у повномасштабне вторгнення у 2022 році, супроводжується безпрецедентною кількістю жорстоких атак на цивільне населення та інфраструктуру. Ракетні удари по житлових будинках, лікарнях, торговельних центрах та енергетичних об'єктах стали трагічною повсякденністю. У публічному та політичному дискурсі ці дії часто характеризуються як «терористичні акти», що відображає їхню мету – залякати та деморалізувати українське суспільство.

Водночас, з юридичної точки зору, ці ж самі діяння підпадають під визначення «воєнних злочинів» згідно з міжнародним гуманітарним правом. Неправильна або неточна правова кваліфікація може створити значні перешкоди на шляху притягнення винних до відповідальності у національних та міжнародних судах, зокрема в Міжнародному кримінальному суді.

Актуальність теми полягає у гострій потребі чіткого юридичного розмежування цих понять для формування сильної та обґрунтованої правової позиції України на міжнародній арені, а також для забезпечення ефективного кримінального провадження на національному рівні.

Метою дослідження є проведення порівняльно-правового аналізу складів злочинів «терористичний акт» (за національним правом) та «воєнний злочин» (за міжнародним гуманітарним правом) для визначення чітких критеріїв їх розмежування в умовах міжнародного збройного конфлікту.

Поняття «воєнні злочини» є однією з центральних категорій міжнародного гуманітарного права (МГП), також відомого як право збройних конфліктів. Його основна мета – гуманізація війни шляхом встановлення правил, що обмежують методи і засоби ведення бойових дій та захищають осіб, які не беруть або перестали брати участь у конфлікті.

Фундаментальною основою для визначення воєнних злочинів є Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року [1]. Вони встановлюють перелік «серйозних порушень», до яких належать, зокрема, умисне вбивство, тортури, незаконне та безцільне руйнування майна, що не викликане військовою необхідністю, та напади на цивільне населення.

Найбільш повний та сучасний перелік воєнних злочинів кодифіковано у статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) [2]. Ця стаття охоплює широкий спектр діянь, серед яких: умисні напади на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. Умисні напади на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є військовими цілями. Умисне завдання ударів по персоналу, об'єктах, матеріалах, підрозділах чи транспортних засобах, що беруть участь у наданні гуманітарної допомоги. Спричинення надмірної шкоди цивільним особам або цивільним об'єктам.

В українському законодавстві відповідальність за воєнні злочини встановлена статтею 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів та звичаїв війни» [3]. Ця стаття має бланкетний характер, тобто для визначення складу злочину вона відсилає до норм міжнародного права, зокрема до Женевських конвенцій та Римського статуту. Таким чином, будь-яке серйозне порушення МГП, вчинене в умовах збройного конфлікту, становить воєнний злочин як з точки зору міжнародного, так і національного права України.

На відміну від воєнних злочинів, які мають глибоке кодифіковане коріння у міжнародному гуманітарному праві, поняття «тероризм» досі не має єдиного, універсально визнаного юридичного визначення у міжнародному праві. Ця проблема значною мірою зумовлена політичними розбіжностями між державами. Замість єдиної всеохоплюючої конвенції, міжнародне співтовариство розробило низку секторальних угод, спрямованих на боротьбу з окремими проявами терористичної діяльності. До таких документів належать, наприклад, Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997) [4] та Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999) [5].

Враховуючи відсутність єдиного міжнародного стандарту, ключову роль у кваліфікації терористичних актів відіграє національне законодавство. В Україні правову основу становлять Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [6] та відповідні статті Кримінального кодексу.

Згідно зі статтею 1 Закону, терористичний акт – це суспільно небезпечне діяння, що вчиняється з метою порушення громадської безпеки, залякування

населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень органами державної влади.

Кримінальна відповідальність передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України. Головною ознакою, що відрізняє терористичний акт від інших насильницьких злочинів, є наявність спеціальної мети. Злочинці прагнуть досягти не стільки прямого результату своїх дій, скільки побічного, інформаційно-психологічного ефекту: посіяти паніку, змусити владу до певних поступок, дестабілізувати ситуацію.

Незважаючи на те, що атаки збройних сил РФ на цивільні об'єкти мають ознаки, притаманні тероризму (залякування населення), їх правильна кваліфікація вимагає чіткого розмежування. Аналіз дозволяє виділити ключові юридичні критерії.

Контекст вчинення злочину. Це фундаментальний критерій. Воєнний злочин нерозривно пов'язаний з існуванням збройного конфлікту. Натомість терористичний акт може бути вчинений як у мирний час, так і в умовах війни. Коли насильство проти цивільних вчиняється стороною міжнародного збройного конфлікту, застосовується насамперед право збройних конфліктів (МПП).

Суб'єкт злочину. Типовим суб'єктом воєнного злочину є член збройних сил. Суб'єктом терористичного акту може бути будь-яка особа або група осіб, які не обов'язково є представниками держави.

Спеціальна мета (умисел). Для терористичного акту (за ст. 258 ККУ) обов'язковою є спеціальна мета: вплинути на рішення органів влади, залякати населення. У воєнних злочинах мета інша. Навіть якщо атака спрямована на тероризування цивільного населення, це розглядається як заборонений метод ведення війни, кінцевою метою якого є досягнення військової переваги.

Воєнні злочини регулюються МПП, а юрисдикція щодо них належить як національним судам, так і міжнародним, зокрема МКС. Терористичні акти є предметом національного права (ст. 258 ККУ). Відсутність єдиного міжнародного суду з питань тероризму робить кваліфікацію діянь саме як воєнних злочинів більш перспективною для міжнародного правосуддя.

Таким чином, у контексті збройної агресії РФ, атаки на цивільне населення мають кваліфікуватися насамперед як воєнні злочини за статтею 438 ККУ та статтею 8 Римського статуту МКС.

Проведене дослідження підтверджує, що попри зовнішню схожість, «воєнний злочин» та «терористичний акт» є різними юридичними поняттями. Головний висновок полягає в тому, що систематичні атаки збройних сил РФ на цивільне населення України мають кваліфікуватися насамперед як воєнні злочини та злочини проти людяності. Така кваліфікація є юридично коректною та стратегічно ефективною для міжнародного правосуддя.

З огляду на це, пропонується вжити наступні заходи:

Розробити спеціалізовані методичні рекомендації, створити для слідчих та прокурорів чіткі інструкції щодо кваліфікації злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, для уніфікації практики.

Впровадити обов'язкові тренінги, організувати для правоохоронців та суддів регулярні навчання з питань застосування норм МГП із залученням міжнародних експертів.

Провести інформаційні кампанії, розробити та реалізувати кампанії для представників ЗМІ та суспільства щодо коректного вживання юридичної термінології для формування грамотного наративу на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151 (дата звернення: 19.09.2025).
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 19.09.2025).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2004 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 19.09.2025).
4. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374 (дата звернення: 19.09.2025).
5. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518 (дата звернення: 19.09.2025).
6. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 19.09.2025).

СІОРДІЯ Лоріта

*студентка навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

ОДИНЦОВА Олена

*завідувач кафедри державно-правових
дисциплін навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецького державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія рф проти України зумовила виникнення нових викликів для правової системи держави, насамперед у сфері протидії злочинності. В умовах воєнного стану найбільш поширеними залишаються кримінальні

правопорушення проти власності, серед яких – крадіжки, шахрайства, грабежі та розбої.

У контексті останніх змін у кримінальному законодавстві особливої значущості набуває питання забезпечення справедливої кримінально-правової оцінки діянь в умовах воєнного стану. Це стосується, зокрема, таких складів злочинів, як крадіжка (ч. 4 ст. 185 КК України), грабіж (ч. 4 ст. 186 КК України), розбій (ч. 4 ст. 187 КК України), вимагання (ч. 4 ст. 189 КК України), привласнення, розтрата чи заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 4 ст. 191 КК України), а також шахрайство (ч. 3 ст. 190 КК України) [1].

Закон України від 3 березня 2022 року № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» (далі – Закон України № 2117-IX) вплинув на кваліфікацію таких злочинів, як крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, привласнення, розтрата чи заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Це пов'язано з тим, що з 7 березня 2022 року зазначені статті Кримінального кодексу України були змінені шляхом доповнення їх кваліфікуючою ознакою – «вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану» [2].

Закон України від 13 липня 2023 року № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» (далі – Закон України № 3233-IX) доповнив ч. 3 ст. 190 Кримінального кодексу України такою самою кваліфікуючою ознакою – «вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану» [3].

Буквальне розуміння формулювання «в умовах воєнного стану» передбачає, що відповідне посягання на власність, вчинене під час воєнного стану, підпадає під ознаки ч. 4 ст. 185, 186, 187, 189, 191 та ч. 3 ст. 190 Кримінального кодексу України незалежно від того, чи скористалася винна особа обставинкою війни для досягнення своєї злочинної мети.

На відміну від ч. 4 статей 185, 186, 187, 189 та 191 Кримінального кодексу України, особливістю ч. 3 ст. 190 КК України є те, що кримінальна відповідальність за шахрайство в умовах воєнного стану настає лише за умови заподіяння потерпілому щонайменше значної шкоди. Згідно з роз'ясненням Національної поліції України від 20 жовтня 2023 року № 7222/109/24/31-2023, практика застосування цієї статті передбачає, що обидві кваліфікуючі ознаки, зазначені в ч. 3 ст. 190 КК України – вчинення шахрайства в умовах воєнного стану та заподіяння значної шкоди – розглядаються як взаємопов'язані й невід'ємні. При цьому головним критерієм є саме наявність значної шкоди для потерпілого, тоді як обставина вчинення злочину в умовах воєнного стану виступає додатковою кваліфікуючою ознакою [4]. Таким чином, навіть у разі використання шахраєм умов воєнного стану для вчинення правопорушення, якщо завдані збитки не перевищують 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, його дії підлягають кваліфікації за ч. 1 ст. 190 Кримінального кодексу України як проступок.

Наприклад, громадянка ОСОБА_3 у листопаді 2023 року кілька разів шляхом обману та зловживання довірою заволоділа грошовими коштами потерпілих під виглядом збору коштів для Збройних Сил України, завдавши матеріальної шкоди на суму від 1743,5 до 14 000 грн. Суд кваліфікував дії обвинуваченої за ч. 1 та ч. 2 ст. 190 КК України, навіть при тому що вона використала воєнний стан для вчинення описаного правопорушення [5].

Чим обумовлене таке виключне становище шахрайств у порівнянні з іншими посяганнями проти власності, не зрозуміло. На нашу думку, у КК України має бути втілений єдиний підхід: або роз'єднати ознаку «в умовах воєнного стану» від інших кваліфікуючих ознак, або з'єднати її в ст. ст. 185-189, 191 КК України із ознакою про завдання значної шкоди. Перший підхід є більш суворим для зловмисників, другий дозволяє розвантажити правоохоронну та судову системи і ставить акцент на найбільш суспільно небезпечні посягання. Втілення у життя будь-якого із означених підходів свідчило б про послідовність і системність законодавчих новел, про що не можна говорити на сьогоднішній день.

Таким чином, враховуючи сучасні виклики воєнного стану та зростання злочинності проти власності, доцільним є внесення змін до Кримінального кодексу України, які б втілювали єдиний підхід до кримінально-правової оцінки крадіжок, грабежів, розбоїв, вимагань, привласнень, розтрати чи заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем та шахрайств.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України Кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.09.2025 року).
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03 березня 2022 р. № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 06.09.2025 року).
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України від 13 липня 2023 р. № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text> (дата звернення: 06.09.2025 року).
4. Роз'яснення щодо кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень від 20.10.2023 № 7222/109/24/31-2023 / Національна поліція України.
5. Вирок Старосамбірського районного суду Львівської області від 18 грудня 2024 року у справі № 455/1659/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123960244> (дата звернення: 06.09.2025 року).

СНІЖКО Софія

курсантка факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ФЕДОРЧАК Ірина

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Донецького державного університету внутрішніх справ

ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Національна безпека завжди була і залишається ключовим пріоритетом для будь-якої держави, адже саме вона є гарантією стабільного розвитку суспільства, захисту прав і свобод людини, збереження суверенітету та територіальної цілісності [3]. В умовах мирного часу державна політика у сфері кримінально-правового захисту зазвичай спрямована на баланс між суворістю покарання і гуманізмом правозастосування. Проте війна радикально змінює підходи до безпекових питань. Воєнний стан передбачає функціонування держави в особливому правовому режимі [2], що накладає відбиток і на кримінально-правову політику. У цих умовах посилення кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки стає не лише виправданим, а й необхідним заходом для збереження державності.

Злочини проти основ національної безпеки традиційно належать до найбільш небезпечних у системі Кримінального кодексу України [1]. Їх суспільна небезпека полягає в тому, що вони спрямовані не проти окремих громадян чи соціальних груп, а проти самої держави, її незалежності, політичної стабільності та обороноздатності. До таких діянь належать державна зрада, посягання на територіальну цілісність і недоторканність, диверсія, шпигунство, створення терористичних організацій, а також відносно нові склади – колабораційна діяльність та пособництво державі-агресору. Під час війни масштаби цих злочинів зростають, а їхні наслідки можуть бути катастрофічними для держави, що змушує законодавця вживати більш жорстких заходів.

Після початку широкомасштабної агресії Російської Федерації у 2022 році український парламент оперативно вніс зміни до кримінального законодавства [1]. Передусім було криміналізовано явища, які раніше не отримували належної правової оцінки. Так, стаття 111-1 «Колабораційна діяльність» передбачає

кримінальну відповідальність за співпрацю з окупаційними адміністраціями, участь у пропаганді держави-агресора, передачу ресурсів ворогові тощо. Стаття 111-2 «Пособництво державі-агресору» охоплює дії, спрямовані на сприяння агресії, навіть якщо вони не досягають рівня державної зради. Санкції за цими статтями є надзвичайно суворими і можуть включати тривалі строки позбавлення волі, що підкреслює серйозність підходу держави.

Особливої уваги заслуговує й посилення відповідальності за державну зраду. Якщо у мирний час законодавець передбачав санкції з урахуванням принципу диференціації покарання, то в умовах війни перевага була віддана максимальній репресивності [1]. Це пояснюється тим, що зрада у критичний момент несе в собі не лише загрозу окремим військовим операціям, а й може мати наслідком втрату територій, численні жертви серед цивільного населення, руйнування інфраструктури. Тому суспільний запит на невідворотність і суворість покарання є надзвичайно високим.

Не менш важливим є аспект інформаційної безпеки. Сучасна війна – це не лише збройне протистояння, а й інформаційно-психологічна боротьба. Поширення дезінформації, публічні заклики до підтримки агресора, участь у медіапроєктах ворога здатні підірвати моральний дух суспільства та деморалізувати армію. У цьому контексті криміналізація пропагандистської діяльності на користь агресора є абсолютно виправданою [3]. Адже наслідки таких дій іноді можуть завдати шкоди, співмірної з діями диверсійних груп.

Водночас, посилення кримінальної відповідальності викликає і певні труднощі у практичному застосуванні. Однією з них є необхідність розмежовувати добровільну співпрацю з ворогом від вимушених дій громадян на тимчасово окупованих територіях. Очевидно, що людина, яка під загрозою смерті змушена працювати в умовах окупаційного режиму, не може нести таку саму відповідальність, як особа, яка свідомо співпрацює з ворогом з ідеологічних чи корисливих мотивів. Це питання є надзвичайно складним для правозастосувачів, адже потребує ретельного аналізу обставин кожної конкретної справи.

Крім того, важливо пам'ятати, що навіть у воєнний час держава не може нехтувати принципами гуманізму та справедливості [2]. Надмірна криміналізація або застосування надто суворих покарань без урахування індивідуальних особливостей може призвести до порушення прав людини та створити негативний імідж держави на міжнародній арені. З огляду на це, українська кримінально-правова політика повинна поєднувати рішучість у боротьбі зі зрадниками та колаборантами з дотриманням міжнародних стандартів правосуддя.

Посилення кримінальної відповідальності має і превентивний ефект. Суворі санкції виступають засобом стримування потенційних порушників, формують у суспільстві чітке розуміння, що співпраця з ворогом є неприйнятною і неминуче карається [4]. Водночас, репресивні заходи не можуть бути єдиним способом захисту. Держава повинна паралельно розвивати систему інформаційної безпеки, проводити активну просвітницьку роботу серед населення, підтримувати високий рівень патріотичної свідомості.

Таким чином, посилення кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки в умовах воєнного стану є об'єктивною та неминучою реакцією на нові загрози, з якими зіткнулася Україна. Законодавець оперативно реагує на виклики, створюючи нові склади злочинів і підвищуючи санкції за найнебезпечніші діяння [1; 2]. Проте перед правоохоронною та судовою системою постають складні завдання щодо забезпечення справедливості, пропорційності та законності застосування цих норм. Лише поєднання суворості і гуманізму, рішучості й зваженості дозволить досягти основної мети – захисту національної безпеки та збереження державності.

У перспективі кримінально-правова політика України має бути спрямована не тільки на посилення покарань, а й на розвиток комплексних механізмів профілактики, зміцнення довіри суспільства до органів державної влади, підвищення рівня правосвідомості населення. Адже справжня безпека держави ґрунтується не лише на репресивних заходах, а й на згуртованості громадян, їхній готовності протистояти ворогові та захищати власну країну.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.09.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 23.09.2025).
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 23.09.2025).
4. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 23.09.2025).

ФРОЛОВА Євгенія

доцент кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук

ФРОЛОВА Маргарита

старший викладач кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ СУСПІЛЬСТВА НА ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна є надзвичайною подією, яка докорінно змінює функціонування державних інститутів та соціальних відносин. У період воєнного стану

кримінально-правова політика держави потребує не лише посилення суворості, але й урахування психологічних чинників, що визначають поведінку суспільства. Масові переживання, стрес та колективні емоційні стани безпосередньо впливають як на динаміку злочинності, так і на ефективність реалізації норм права. Як підкреслює О. Острогляд, саме воєнна агресія зумовлює трансформацію правових підходів у сфері кримінальної юстиції [1, с. 286].

Суспільство під час війни перебуває в стані постійного напруження. Відчуття небезпеки, втрата близьких, руйнування життєвих орієнтирів та економічна нестабільність призводять до зростання рівня тривожності та агресії. Поділяємо думку вітчизняних дослідників, що травматичний досвід може накладати тривалий відбиток на психологічне благополуччя, обмежуючи адаптивні можливості осіб, їхню соціальну інтеграцію та здатність відновлювати стосунки в суспільстві [2, с. 142]. Цей фактор є ключовим для розуміння впливу психологічного стану суспільства на кримінально-правову політику.

Психологічна дестабілізація стає одним із чинників зростання злочинності. Агресивність, породжена війною, може трансформуватися у кримінальні дії, які дестабілізують соціум. Водночас у суспільстві виникає протилежна тенденція – підвищення рівня солідарності та взаємодопомоги. Це підтверджує, що вплив війни на злочинність є суперечливим і залежить від колективної психології.

Представники судових та правоохоронних органів стикаються з тим, що поведінка підозрюваних і потерпілих нерідко обумовлена стресом чи травматичним досвідом війни. Це підтверджується у класичній теорії стресу Лазаруса та Фолкмана, які вказують на зміну моделей поведінки під впливом екстремальних обставин [3]. Тому правоохоронці повинні враховувати психологічні особливості особи, щоб забезпечити справедливість правозастосування.

Особливої уваги потребує ситуація, коли злочини скоєні під впливом психотравмуючих обставин. Сучасні розвідники зазначають, що травматичний досвід може радикально трансформувати поведінку особи, змінюючи її ставлення до закону [4, с. 32]. Це означає, що під час визначення покарання суд має враховувати психологічний стан людини та можливість реабілітації.

Сучасна кримінально-правова політика не може бути ефективною без інтеграції психологічних знань. Тому право та психологія повинні взаємодіяти, щоб забезпечити адекватне реагування на злочинність у воєнний час. Ефективність кримінально-правової політики визначається не лише суворістю санкцій, але й рівнем довіри громадян до держави. Якщо правові інститути діють із урахуванням психологічного стану суспільства, вони зберігають легітимність і підтримку. Якщо ж ігнорують ці чинники, виникає ризик зростання правового нігілізму.

У перспективі важливим напрямом є створення програм психологічної підтримки для осіб, які пережили війну, зокрема ветеранів. Не має підстав не погодитися із думкою науковців, що ефективні методи допомоги повинні

враховувати як індивідуальні особливості ветеранів, так і специфіку їхнього бойового досвіду. Основні напрями психологічної допомоги включають психотерапевтичні втручання, соціально-психологічну підтримку, спеціалізовані навчальні програми та ініціативи на рівні роботодавців і державних установ [5, с. 11]. Це дозволить знизити рівень криміногенності серед травмованих груп населення. Одночасно потрібно посилювати кримінально-правові механізми протидії злочинності, поєднуючи їх із гуманістичними принципами.

Таким чином, психологічний стан суспільства у воєнний час є визначальним чинником ефективності кримінально-правової політики. Його врахування дозволяє не лише знизити рівень злочинності, але й зберегти довіру до державних інститутів. Поєднання права та психології створює основу для стабільності та справедливості у кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Острогляд О. В. Кримінально-правова політика в умовах війни: законодавчий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*; ДВНЗ «УжНУ», Ужгород, 2022. № 1. С. 286 – 290.
2. Духлій П. М., Трофімова Д. О. Вплив війни на психологічний стан громадян України: аналіз емпіричних даних. *Габітус*. 2024. Вип. 68. С. 141 – 150.
3. Lazarus R. S., Folkman S. Coping and adaptation. *The handbook of behavioral medicine*. N. Y.: Guilford. 1984. P. 282 – 325.
4. Лукашенко М. Ю. Травматичний досвід військових дій як чинник девіантної поведінки. *Юридична психологія*. 2019. № 1 (24). DOI: <https://doi.org/10.33270/03192401.32>
5. Гульбе О., Кобець О. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*. 2021. № 7. С. 100 – 106.

ЧЕРВІНЧУК Андрій

*завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший дослідник*

АТАМАНЕНКО Юлія

провідна наукова співробітниця науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка технічних наук, старша дослідниця

**ОРТОФОТОПЛАН МІСЦЯ АВАРІЇ
ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

На сьогоднішній день, науковий прорив дозволяє застосовувати під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди (ДТП) безпілотні літальні апарати (БпЛА). Проте питання щодо віднесення ортофотоплану місця аварії до процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні і досі залишається дискусійним серед науковців, практикуючих юристів та фахівців у галузі дорожньої безпеки.

Слід зазначити, що огляд місця ДТП є критично важливим етапом кримінального провадження, оскільки забезпечує комплексний і об'єктивний збір доказів, сприяє точній реконструкції подій і гарантує дотримання принципів законності та справедливості. Тому, використання безпілотних літальних апаратів у правоохоронних органах та у криміналістиці може суттєво посилити доказову базу та ефективність досудового розслідування [1].

З правової точки зору матеріали аерознімання мають таку саму доказову силу, як і матеріали традиційної наземної зйомки. Проте широкого застосування в практичній діяльності слідчих підрозділів використання літальних апаратів для огляду місця аварії не набуло. Адже, впровадження БпЛА в роботу слідчих підрозділів потребує розробки єдиних стандартів оформлення польотних завдань, реєстрації апаратури та сертифікації операторів. Тому, чітка нормативна база та належне навчання спеціалістів-криміналістів є ключовими факторами для легітимності отриманих доказів і забезпечення їх прийнятності в суді.

Отже, для фіксації обстановки на місці ДТП за допомогою БпЛА, окрім самого повітряного судна державної авіації, повинен бути фахівець, який допущений до його експлуатації та має відповідний сертифікат. З урахуванням специфіки організації взаємодії членів слідчо-оперативної групи [2], саме на

спеціаліста-криміналіста має бути покладена функція проведення зйомки місця ДТП із застосуванням БпЛА. Тому, для виконання таких завдань співробітники підрозділів криміналістичного забезпечення повинні мати ґрунтовні знання конструкції БпЛА, правил його експлуатації, вимог безпеки та практичні навички роботи, необхідні для виконання службових обов'язків, а також отримати відповідний допуск (сертифікат).

В протоколі огляду місця ДТП повинні бути зазначені відомості про БпЛА (такі як: модель БпЛА, бортовий номер, індивідуальні характеристики карти пам'яті). Важливим аспектом документування обстановки на місці ДТП є вибір висоти аерознімання та фіксація її числових показників у протоколі огляду місця події. При чому, висоту польоту над місцем скоєння аварії доцільно обирати з урахуванням меж місця ДТП, ширини проїзної частини та технічних можливостей знімальної апаратури конкретної моделі БпЛА. Водночас слід враховувати, що Правилами використання повітряного простору України [3] встановлені обмеження максимальної висоти польоту, тому доцільно не перевищувати 50-метрову висоту польоту, яка є достатньою для інформативного відображення всієї дорожньої обстановки [4, с. 155].

Отриманий за допомогою БпЛА ортофотоплан має бути додатком до протоколу огляду місця ДТП та відповідно до ст. 105 КПК України повинен бути належним чином виготовлений, упакований з метою надійного збереження, а також засвідчений підписами. На відміну від речових доказів, електронні докази можуть бути залучені до матеріалів справи на будь-якому носії, призначеному для зберігання таких електронних доказів. Указаним носієм не обов'язково повинен бути пристрій, який відтворює його зміст з метою доступного сприйняття та оцінки, ним може бути просто накопичувач (віртуальна пам'ять), [5]. Особливою вимогою, яка висувається саме до електронних документів, є електронний підпис, накладанням якого завершується створення електронного документа.

Ще одним із ключових моментів є те, що на БпЛА, як засіб вимірювальної техніки має бути виданий сертифікат перевірки типу засобів вимірювальної техніки [6]. Крім того, кожен БпЛА підлягає повірці Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрології та метрологічної діяльності.

Отже, результати дослідження свідчать, що ортофотоплан, отриманий в результаті опрацювання аерознімків місця ДТП, відображає просторово-часові параметри аварійної обстановки з високою метричною точністю. Це дозволяє вважати його не просто ілюстративним матеріалом, а джерелом процесуальних доказів, що відповідає вимогам статей 84 та 105 КПК України щодо документування доказів у досудовому розслідуванні.

Список використаних джерел:

1. Тичина Д. М., Антошук А. О., Перцев Р. В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського Національного*

Університету, 2023. Вип. 78. С. 291 – 297. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.46>.

2. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 р. № 575. Редакція від 14.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#n14> (дата звернення: 19.09.2025).

3. Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України» : Наказ Державної авіаційної служби України, Міністерства оборони України від 11.05.2018 р. № 430/210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18#Text> (дата звернення: 19.09.2025).

4. Правові та технологічні аспекти реєстрації дорожньо-транспортних пригод із використанням безпілотних літальних апаратів (монографія) / А. В. Червінчук, Ю. Ю. Атаманенко, Є. О. Пилипенко, О. І. Рудюк; за заг. ред. д. ю. н., проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД «Дакор», 2021. 192 с.

5. Казачук І. В. Докази і доказування у адміністративно-деліктному процесі : автореф. дис. ... канд. юр. наук. 12.00.07. Національний авіаційний університет. Київ, 2015. 14 с.

6. Про метрологію та метрологічну діяльність : Закон України від 05.06.2014 р. № 1314-VII. Дата оновлення: 01.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-18#n165> (дата звернення: 19.09.2025).

ШУЛЬГА Андрій

*доцент кафедри державно-правових
дисциплін навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецького державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМА ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У ПОДАЛЬШОМУ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Розглянемо проблему допустимості використання слідчим під час розслідування кримінальних правопорушень тих доказів, що були отримані при розслідуванні кримінальних проступків, (п.п. 1-4 ч. 3 ст. 214 КПК). Зазначена норма вказує на те, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Проблема допустимості доказів в цілому не одноразово розглядалася вченими процесуалістами: В. Д. Басаєм [1] Л. Г. Дунаєвською [2], О. С. Коробкою [3], А. В. Коваленком [4] і іншими, разом з тим увага стосовно використання доказів у розслідуванні кримінального

правопорушення (злочину), попередньо отриманих під час розслідування кримінального проступку розглядалася не достатньо прискіпливо.

У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань під час розслідування кримінальних правопорушень може бути проведена тільки одна слідча (розшукова) дія - огляд місця події, після чого відомості про цю СРД негайно після завершення огляду або отримання довідки, висновку спеціаліста вносяться до ЄРДР. Але по іншому стається під час розслідування кримінальних проступків (дізнання), там для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР можна проводити: відібрання пояснень; медичне освідування; отримання висновків спеціаліста та зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (цифрові докази); вилучення знаряддя і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. Більше того, якщо виникає необхідність, скажімо перекваліфікації кримінального проступку на кримінальне правопорушення то отримані таким чином фактичні данні під час розслідування кримінального проступку можна в подальшому використовувати як докази в розслідуванні вже перекваліфікованого кримінального правопорушення. Таку можливість слідчому надає ухвала слідчого судді, яка приймається за клопотанням прокурора (ст. 298¹ КПК). В інших випадках, без ухвали слідчого судді такі фактичні данні отримувати не можна. Але, враховуючи, той факт, що фактичні данні зазначені в п.п. 1-4 ч. 3 ст. 214 КПК, які були попередньо отримані в межах розслідування кримінального проступку фактично такою ухвалою слідчого судді перетворюються на докази винуватості особи, виникає питання стосовно дотримання деяких засад кримінального провадження. А саме, невизначеність таких доказів характеризується правовою колізією між двома гілками влади – судовою та законодавчою. Так в ч.1 ст. 223 КПК зазначається, що тільки виключно слідчі (розшукові) дії є діями, які спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Проте ст. 298¹ КПК надає можливість судовій владі приймати інше рішення, яке здатне суттєво погіршити становище підозрюваної або обвинуваченої особи саме у вчиненні кримінального правопорушення. Досягається цей негативний ефект шляхом дозволу використати проти підозрюваного або обвинуваченого доказів, які були отримані не під час проведення слідчих розшукових дій, як це зазначено в ч.1 ст. 223 КПК, а за допомогою тих даних, які не відносяться до СРД чи НСРД. Отже на нашу думку, завдяки ст. 298¹ КПК відбувається така собі «змова» між стороною обвинувачення у вигляді прокурора, і судом у вигляді слідчого судді з метою погіршення становища підозрюваного або обвинуваченого. Але при цьому, як мінімум суттєво порушуються шість засад кримінального провадження. По-перше, засада верховенства права (ч.1 ст. 8 КПК). По-друге, засада презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини (ч.3 ст.17 КПК). По-третє, засада змагальності сторін та свобода в поданні ними суду своїх

доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (ч.2. ст. 22 КПК). По-четверте, засада забезпечення права на захист (ч.1 ст. 20 КПК). По-п'яте, засада доступу до правосуддя та обов'язковість судових рішень (ч. ч.1,3,4 ст. 21 КПК). По-шосте, засада забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК). Чому ми робимо такий висновок? Тому, що дійство стосовно такої «змови» між стороною обвинувачення і судом стосовно виконання ст. 298¹КПК не передбачає в ній участі сторони захисту. Наприклад, сторона захисту не може бути присутньою під час прийняття слідчим суддею ухвали у відповідності до ст. 298¹КПК. Більше того сторона захисту не може знати, що слідчий суддя дозволив використовувати стороні обвинувачення (прокурору) у розслідуванні кримінального правопорушення в якому підозрюється особа відомості зазначені в п.п. 1-4 ч. 3 ст.214 КПК. До того ж, закон не передбачає будь яких запобіжників від певних маніпуляцій відомостями зазначеними в п.п. 1-4 ч. 3 ст.214 КПК з боку сторони обвинувачення при розслідуванні кримінальних правопорушень. І дійсно, тут ніхто не може гарантувати добропорядності прокурора і слідчого судді в разі домінування обвинувального ухилу кримінального провадження. В цьому випадку отримані фактичні данні (п.п. 1-4 ч.3 ст. 214 КПК) по кримінальному проступку можуть набути силу доказів, що як на нас, може свідчити про порушення вищезазначених нами засад. Отже для усунення такого недоліку, та приведення диспозиції ст. 298¹КПК до вимог засад кримінального провадження, усунення невизначеності цієї норми, і усунення колізії між гілками законодавчої та судової влади, пропонуємо викласти вказану норму в новій редакції. А саме: «Такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора або підозрюваного, обвинуваченого чи його захисника. В разі незгоди з такою ухвалою слідчого судді сторони мають право на оскарження в суді апеляційної інстанції». Вважаємо, що така новація тільки покращить справедливість кримінального провадження а отже і досягнення завдань кримінального процесу.

Таким чином, підсумовуючи сказане звернемо увагу на те, що: по-перше, нормативна база КПК України не містить спеціальної норми щодо перенесення фактичних даних, отриманих у формі дізнання (пп. 1-4 ч. 3 ст. 214 КПК), у статус доказів (ст. 84 КПК), що посилює ризики суб'єктивізму, порушення безпосередності дослідження та сумнівів у достовірності, особливо в умовах воєнного стану з зростанням обсягів матеріалів; по-друге, використання фактичних даних з розслідування кримінальних проступків у кримінальних правопорушеннях за ст. 298-1 КПК створює правову колізію між законодавчою та судовою гілками влади, суттєво порушуючи засади верховенства права, презумпції невинуватості, змагальності, права на захист, доступу до правосуддя та оскарження, через відсутність участі сторони захисту в ухваленні відповідних рішень; по-третє, для усунення невизначеності та колізій пропонується нова редакція ст. 298-1 КПК. Новела передбачає можливість оскаржувати ухвалу слідчого судді не тільки з боку сторони обвинувачення (прокурора) але і стороні захисту (підозрюваному, обвинуваченому та його захиснику). На нашу думку це

суттєво посилить справедливість провадження, забезпечить широку верифікацію доказів, а отже більш ефективно досягнення завдань кримінального процесу.

Список використаних джерел:

1. Дунаєвська Л. Г. Нормативна невизначеність результатів застосування спеціальних знань спеціалістом у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 6. С. 208 – 212
2. Коробка О. С. Допустимість доказів у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 524 – 526.
3. Коваленко А. В. Попереднє дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. № 89. (ч. 3). С. 370 – 376.
4. Басай В. Д. Похідні докази у кримінальному процесі України. *Право і суспільство*. 2018. № 6. С. 195 – 199.

ЯКУШКО Кристина

студентка навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ШУЛЬГА Андрій

доцент кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Правовий режим воєнного стану, запроваджений в Україні Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, радикально трансформував кримінальний процес, зокрема досудове розслідування, з метою забезпечення оперативності протидії злочинам, вчиненим в умовах агресії Російської Федерації. Цей режим передбачає особливий порядок провадження, закріплений у Розділі IX-1 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), який дозволяє адаптувати процедури до реалій бойових дій, обмеженого доступу до місць злочинів та підвищеної загрози для учасників.

Актуальність доповіді зумовлена понад 20 законодавчими змінами з березня 2022 року, що спрямовані на баланс між ефективністю розслідування та гарантіями прав людини, але часто призводять до неузгодженостей у практиці

[1]. У тезах проаналізовано ключові аспекти правового регулювання, особливості процедур та виклики реалізації.

Правове регулювання досудового розслідування в умовах воєнного стану ґрунтується на комплексі норм КПК України, доповнених змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини». Розділ IX-1 КПК, перейменований на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», встановлює спрощені процедури для оперативності, але зберігає фундаментальні принципи, такі як законність та обґрунтованість [2, с. 337]. Зокрема, ст. 615 КПК наділяє керівника органу досудового розслідування чи прокурора повноваженнями слідчого судді в обмеженому переліку статей (140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232 – 235, 245 – 248, 250, 294 КПК), якщо суддя не може виконати функції через воєнні обставини, що дозволяє обирати запобіжний захід тримання під вартою до 30 діб для тяжких злочинів проти національної безпеки (ст. 109 – 114-1, 258 – 263-1 КК України) [1]. Цей режим застосовується виключно на територіях воєнного стану за ст. 218 КПК, за умов відсутності доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) чи судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а також неможливості дотримання стандартних строків (ст. 220, 221, 304, 306, 308, 376, 395, 426 КПК) [2, с. 338]. Такі норми є компромісом між потребою швидкого реагування на воєнні злочини (ст. 438 КК України) та ризиками зловживань, оскільки з початку агресії зареєстровано понад 25 тис. проваджень за воєнними злочинами [1].

Початок досудового розслідування в умовах воєнного стану зазнав суттєвих трансформацій для підвищення оперативності. Згідно з ч. 2 ст. 214 КПК, розслідування розпочинається не з моменту внесення відомостей до ЄРДР, а з моменту отримання заяви чи повідомлення, якщо доступ до реєстру обмежений через бойові дії, що дозволяє негайно проводити першочергові слідчі (розшукові) дії [2, с. 338]. Строк для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі скорочено до 48 годин, а для померлих осіб, щодо яких зібрано достатньо доказів, вводиться статус сторони провадження без фактичного повідомлення, з можливістю призначення захисника для реабілітації [1]. Удосконалено процедури обшуків, оглядів житла та особистих обшуків, дозволяючи їх без судового рішення в невідкладних випадках, з фіксацією в протоколі обставин неможливості отримання ухвали [2, с. 339]. Криміналістичне забезпечення на цьому етапі включає адаптацію тактики: використання дистанційних технологій для допитів свідків та потерпілих, збір доказів з відкритих джерел (соцмережі, супутникові знімки) та формування типових версій злочинів з урахуванням форензичних характеристик, таких як віддалене вчинення на окупованих територіях чи руйнування слідів ракетними ударами [4, с. 636]. Це особливо актуально для злочинів проти національної безпеки (ст. 110–113 КК), де первісні обставини встановлюються за п'ятьма групами: подія злочину, вина, шкода, кримінально-правова кваліфікація та орієнтувальна інформація [4, с. 637].

Спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) є одним з ключових інструментів для протидії ухилянню від відповідальності в умовах воєнного стану. Згідно з ч. 1 ст. 297-2 КПК, воно застосовується щодо підозрюваних, які переховуються на тимчасово окупованих територіях, території агресора чи оголошені в міжнародний розшук, за умови, що злочин входить до переліку (ст. 109 – 114-1, 258 – 263-1, 437 – 444 КК) і обмін як військовополоненого не реалізований [3, с. 131]. Клопотання про спеціальне розслідування подається слідчим чи прокурором до слідчого судді протягом 10 днів, з обов'язковою участю захисника, і повинно містити виклад обставин, докази підозри, відомості про переховування та перелік свідків [3, с. 132]. Слідчий суддя видає мотивовану ухвалу, дані про яку вносяться до ЄРДР та публікуються в ЗМІ та на сайті Генпрокуратури, що забезпечує публічність і запобігає зловживанням [3, с. 133]. Якщо підозрюваний з'являється, процедура припиняється, а провадження переходить у загальний порядок. Цей інститут запроваджено для невідворотності покарання, але виключає неповнолітніх чи осіб, щодо яких обмін полоненими реалізований, підкреслюючи гуманітарні пріоритети [3, с. 131]. У практиці, станом на 2022 рік, понад 12 тис. проваджень за злочинами проти нацбезпеки розслідуються заочно, з акцентом на міжнародну співпрацю через Спільні слідчі групи (JIT) з Польщею, Литвою та МКС [1].

Строки досудового розслідування в умовах воєнного стану коригуються з урахуванням об'єктивних труднощів. Стандартні терміни (2 місяці для злочинів невеликої тяжкості, 12 місяців для тяжких) можуть призупинятися, якщо неможливо завершити через окупацію чи бойові дії, з продовженням прокурором чи судом без обмежень до деокупації [2, с. 339]. Для воєнних злочинів (ст. 438 КК) акцент на гнучкості: фіксація дій у безпечний час, використання дронів для оглядів місць злочинів та баз даних CICED для зберігання доказів, що уникає повторної віктимізації [4, с. 638]. Територіальна юрисдикція змінюється: обвинувальні акти розглядаються судом за місцем злочину, за неможливості – за місцем розслідування чи визначеним законодавством [1]. Освідування особи проводиться добровільно, з оглядом одягу особою тієї ж статі, а видача трупів – за письмовим дозволом слідчого після експертизи [1]. Міжнародна співпраця з МКС регулюється ст. 624 КПК, дозволяючи Прокурору МКС проводити дії на території України, але з обмеженнями на злочини за наказом РФ, що ускладнює делегування [1].

Криміналістичне забезпечення розслідування адаптовано до викликів воєнного стану через двоїсту модель: практичні тактики та рекомендації з виявлення, фіксації та профілактики злочинів. Форензичні характеристики злочинів включають типові ознаки (метод, слідова картина, профілі винних або їх жертв), з урахуванням транснаціонального характеру та руйнування доказів [4, с. 636]. Типові слідчі ситуації класифікуються за методом (ракети, тортури), об'єктом (цивільні, гуманітарні об'єкти) та жертвами (діти, військові), з версіями для планування [4, с. 637]. Тактика дій (огляд місця, експеримент, ексгумація) враховує ризики: мінні поля, обстріли, що вимагає дистанційних методів та спеціальних знань [4, с. 638]. Міжнародні практики, як JIT за ст. 571 КПК,

забезпечують обмін інформацією та координацію, але брак регулювання в національному праві гальмує ефективність [4, с. 638].

Виклики впровадження особливого режиму полягають у несистемності змін: понад 20 поправок не вирішують проблеми доступу до окупованих територій, захисту свідків чи стандартів доказів для МКС [1]. Суб'єктивні фактори – брак ресурсів, опір слідчих змінам – та об'єктивні – безпека, руйнування слідів – знижують ефективність: 52 % прокурорів відзначають дефіцит засобів [1]. Етичні аспекти, як статус померлих осіб, суперечать конституційним гарантіям індивідуальної відповідальності [1]. Необхідне реформування: методичні рекомендації, освіта з дистанційними технологіями та законодавче уточнення співпраці з МКС [3, с. 133].

Отже, досудове розслідування в умовах воєнного стану є адаптацією КПК до надзвичайних обставин, з акцентом на оперативність та спрощення процедур. Ключові інновації – спеціальне розслідування *in absentia*, гнучкі строки та криміналістичні тактики – сприяють невідворотності покарання за воєнні злочини. Водночас, несистемність змін та виклики безпеки вимагають подальшого вдосконалення. У підсумку, ефективність залежить від балансу між швидкістю та правами, з посиленням міжнародної співпраці для стабільного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК? URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/213263_dosudove-rozslduvannya-v-umovah-voennogo-stanu-yaki-zmini-vneseno-v-kpk (дата звернення: 19.09.2025).
2. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/39b69bd4-c42d-43bc-94da-8f2968a2c414/content> (дата звернення: 19.09.2025).
3. Татоіан А. Спеціальне досудове розслідування в умовах дії воєнного стану. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19604/1/Tatoian_A131-133.pdf (дата звернення: 19.09.2025).
4. Криміналістичне забезпечення досудового розслідування злочинів, вчинених в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 635 – 638.

ЖУЛІЙ Поліна

*студентка 3 курсу, 34 групи Харківського
національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

Науковий керівник:

КОВАЛЕНКО Олена

*завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права імені проф.
О. І. Процевського Харківського
національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
доктор юридичних наук, професор*

КОМПАРАТИВІСТИКА ЯК ІМПЕРАТИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У сучасному світі, позначеному невпинною глобалізацією та стрімким курсом багатьох держав, зокрема України, на євроінтеграцію, компаративістика перетворилася з академічної цікавості на критично необхідний інструмент якісної законотворчості. Вона є не просто бажаною довідкою про зарубіжний досвід, а імперативом, що забезпечує цілісність, прогностичну ефективність та міжнародну сумісність національного законодавства. Фактично, історія становлення компаративістики, від античних спроб порівнянь до її інституціоналізації у XIX столітті як інструменту кодифікації, підтверджує її глибоку практичну спрямованість: вона завжди була механізмом довгострокового юридичного прогнозування.

Компаративістика функціонує як складний методологічний комплекс, який надає законодавчому процесу необхідну наукову обґрунтованість. Її функції багатогранні, охоплюючи пізнавальний (гностичний) аспект, що дозволяє не просто знати про існування норми, а розуміти її концептуальне ядро та соціально-економічні наслідки, а також прогностичний аспект. Аналізуючи успіхи чи невдачі певних правових інститутів в іншій юрисдикції, законодавець може передбачити потенційні ризики її імплементації, що є ключовим для запобігання законодавчим помилкам.

Більше того, у контексті глобалізованого ринку, дисципліна має суто прагматичну цінність – вона дозволяє юристам та бізнесу працювати за зрозумілими правилами, що створюють ефективну дисципліну відносин в просторі правової визначеності.

Стратегічно, компаративістика є ключовим інструментом для уніфікації та гармонізації національного права з міжнародним правовим порядком. Для держав, що прагнуть членства у міжнародних об'єднаннях, таких як Європейський Союз, вона забезпечує наукову основу для зближення законодавства, дозволяючи імплементувати міжнародні конвенції та модельні акти. Результати порівняльних досліджень трансформують національне законодавство, встановлюючи обов'язкові міжнародні стандарти прав, які є

основою для формування внутрішнього змісту норм права. Саме завдяки ній стає легітимним усвідомлений політико-правовий вибір щодо примату міжнародного права, як це відбулося в Україні із закріпленням в ст. 9 Конституції України, що кардинально змінило структуру нашої правової системи. Цей курс на євроінтеграцію, по суті, є «поверненням до континентального права», і компаративістика слугує дорожньою картою для цієї структурної ідентифікації.

На технічному рівні, порівняльне правознавство є потужним діагностичним та реформаційним механізмом. Воно дозволяє виявляти та усувати внутрішні дефекти законодавства, такі як юридичні колізії та прогалини. Законодавець, використовуючи компаративний досвід, може не вдаватися до нечітких та суб'єктивних «аналогій закону» чи «аналогій права» для заповнення прогалин, а замість цього імпортувати вже перевірені та функціональні норми з-за кордону.

Таким чином, замість оперативного латання прогалин, порівняльний аналіз надає можливість для структурної реформи, забезпечуючи уніфікацію термінології та дотримання правил законодавчої техніки. Отже, порівняльно-правова компаративістика є двигуном еволюції правової системи, що перетворює процес прийняття законів з переважно політичного акту на науково обґрунтований, передбачуваний і відповідальний процес, здатний інтегрувати державу у світовий правовий простір.

НАСТАЧЕНКО Єлизавета

*студентка 3 курсу, 34 групи Харківського
національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

Науковий керівник:

КОВАЛЕНКО Олена

*завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права імені проф.
О. І. Процевського Харківського
національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
доктор юридичних наук, професор*

КОМПАРАТИВІСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО ЗАКОНОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

У сучасних умовах глобалізації та взаємозалежності держав законотворчість уже давно перестала бути процесом, що відбувається ізольовано від зовнішнього світу. Ефективне правотворення неможливе без аналізу міжнародного досвіду, адже право є соціальним феноменом, який формується у відповідь на подібні виклики, притаманні різним країнам та правовим системам

в цілому. Саме тому важливим методологічним інструментом виступають порівняльно-правові дослідження.

Зростання ролі порівняльного правознавства в Україні безпосередньо пов'язане з набуттям державної незалежності у 1991 році та зумовлене необхідністю створення власної національної правової системи, яка б відповідала сучасним тенденціям розвитку права та міжнародним стандартам, а також сприяла інтеграції України у світові, передусім європейські, правові простори.

Важливість порівняльно-правових досліджень полягає і в тому, що вони відкривають можливість виходу за межі національної правової системи, дозволяють по-новому оцінити низку традиційних проблем юридичної науки й практики, розширюють горизонти правових досліджень, забезпечують обмін інформацією та науковими ідеями, а також дають змогу враховувати як позитивний, так і негативний зарубіжний досвід у сфері науки, освіти та правозастосування.

У першу чергу, порівняльно-правовий метод дозволяє уникати помилок у законотворчості. Досвід інших країн показує, які моделі правового регулювання виявилися ефективними, а які – не виправдали себе. Аналізуючи ці приклади, законодавець отримує можливість врахувати позитивні практики та запобігти повторенню чужих помилок, а також вибудувати ефективну стратегію, щодо вдосконалення внутрішньодержавного законодавства.

У тому числі, зіставлення національного законодавства з міжнародними стандартами допомагає забезпечити відповідність внутрішнього права сучасним тенденціям розвитку цивілізованого світу. Міжнародні конвенції та угоди, зокрема документи Міжнародної організації праці, Ради Європи чи Європейського Союзу, встановлюють певні мінімальні стандарти, які мають слугувати орієнтиром для законотворчості. Їх урахування сприяє гармонізації правових систем і підвищує рівень захисту прав людини. Таким чином, це є одним з факторів ефективної інтеграції країни до міжнародної спільноти.

Порівняльно-правові дослідження сприяють модернізації національного законодавства. Право не є застиглим утворенням, воно постійно змінюється під впливом економічних, соціальних та технологічних факторів. Вивчення правових рішень, які були знайдені в інших країнах, стимулює розвиток національної доктрини, дозволяє адаптувати правові норми до нових реалій і потреб суспільства, оскільки суспільні відносини - явище динамічне і потребує постійного розвитку та вдосконалення законодавства. Дослідження досвіду та еволюції законодавства зарубіжних держав створює підґрунтя для виокремлення найбільш ефективних правових механізмів та їх подальшої інтеграції у національну правову систему, що, своєю чергою, дає змогу врахувати потенційні негативні наслідки під час ухвалення відповідних рішень.

І врешті-решт, порівняння правових систем формує повноцінне бачення правового регулювання. Якщо орієнтуватися лише на власну систему або тільки на міжнародні стандарти, можна отримати неповну картину. Лише поєднання обох підходів - зіставлення міжнародного та національного права, а також аналіз

практики різних держав – дає можливість виробити оптимальну модель законотворчої діяльності.

Зарубіжний досвід також допомагає в тлумаченні вже існуючих норм права та заповненні прогалин у законодавстві. Порівняльне правознавство дозволяє законодавцю бути в курсі сучасних правових тенденцій та відповідати вимогам часу, створюючи актуальне законодавство.

Таким чином, порівняльно-правові дослідження виконують не лише пізнавальну, а й практичну функцію. Вони забезпечують якість законотворчого процесу, сприяють його науковому обґрунтуванню, роблять національне законодавство більш сучасним, ефективним і наближеним до потреб суспільства. У світі, що стрімко змінюється, ігнорування порівняльного методу означало б свідоме звуження горизонту правотворчих можливостей.

ПАНОВ Ярослав

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ СПІВРОБІТНИКАМИ- ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Правове регулювання відносин з проходження служби у Службі безпеки України здійснюється, передусім, спеціальним законом – Законом України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ, а також низкою спеціальних підзаконних нормативно-правових актів, зокрема Положенням про проходження військової служби військовослужбовцями Служби безпеки України, затвердженим Указом Президента України від 27.12.2007 р. № 1262/2007 та Інструкцією про організацію виконання Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби безпеки України, затвердженою Наказом Служби безпеки України від 14.10.2008 р. № 772.

У юридичній літературі звертається увага на провідне значення законів у справі регулювання суспільних відносин. Г. І. Дутка пише: «Провідна роль у створенні ефективної правової системи належить органам державної влади, і перш за все, законодавчій владі, яка покликана підготувати досконалу законодавчу базу реформування українського суспільства і держави у відповідності з загальнолюдськими цінностями з урахуванням історичної й національної самобутності. Верховна Рада України здійснила в цьому напрямі вельми значну роботу, ухваливши після прийняття Конституції України близько півтори тисячі законів. Та все ж питома вага підзаконних нормативних актів, особливо відомчого характеру, в системі нормативно-правового регулювання все ще залишається домінуючою. Їх недосконалість і неузгодженість, а нерідко й очевидна невідповідність законам, негативно позначається на роботі всіх гілок влади, значно ускладнює вирішення завдань, що стоять перед ними, суттєво

знижує ефективність нормативно-правового регулювання, послаблює режим законності та рівень правопорядку в країні, перешкоджає реалізації прав і свобод людини й громадянина» [1, с. 1]. А. О. Рибалкін відзначає: «Безперечно, в нормативному регулюванні суспільних відносин мають переважати закони, як нормативно-правові акти вищої юридичної сили. Це пояснюється як зростаючою соціальною роллю закону в суспільстві, так і високим ступенем їх стабільності. Крім того, «первинний» характер норм, які містяться в даному виді нормативних актів, визначає, що у відповідності до законів має будуватись вся система законодавства країни» [2, с. 128].

Підтримуючи вищевикладені точки зору, відзначимо, що правове регулювання відносин з проходження служби у Службі безпеки України повинно здійснюватися максимально повно Законом України «Про Службу безпеки України». Разом з тим аналіз сучасного стану вказаного закону свідчить про надзвичайну лаконічність його структури та змісту його норм. Так, структурно Закон України «Про Службу безпеки України» складається з 7 розділів, що містять 38 статей. Для порівняння Закон України «Про Національну поліцію» передбачає 11 розділів, що містять 109 статей.

Норми з проходження служби у Службі безпеки України містяться у чотирьох розділах Закону України «Про Службу безпеки України» (розділі III «Кадри Служби безпеки України», розділі IV «Повноваження Служби безпеки України» та розділі V «Соціальний і правовий захист військовослужбовців і працівників Служби безпеки України», розділі VII «Відповідальність за правопорушення у сфері діяльності Служби безпеки України») та відповідно у 16 статтях вказаних розділів.

Дослідження змісту вищенаведених структурних підрозділів Закону України «Про Службу безпеки України» свідчить про те, що закон зовсім не регулює питання переведень, переміщень, робочого часу, часу відпочинку, заохочень, дисциплінарної відповідальності співробітників-військовослужбовців Служби безпеки України. Стосовно оплати праці передбачена неконкретна норма такого змісту: «Форми та розміри грошового забезпечення військовослужбовців Служби безпеки України встановлюються законодавством і повинні забезпечувати достатні матеріальні умови для комплектування Служби безпеки України якісним складом військовослужбовців, враховувати характер, умови роботи, стимулювати досягнення високих результатів у службовій діяльності».

Слід відзначити, що зазначений стан національного законодавства не лише знижує роль Закону України «Про Службу безпеки України» у системі правового регулювання відносин з проходження служби співробітниками-військовослужбовцями Служби безпеки України, а й не дозволяє отримувати комплексні знання щодо проходження служби у даному правоохоронному органі співробітникам-військовослужбовцям, претендентам на відповідні посади та іншим зацікавленим особам.

Таким чином, існує доцільність у проведенні систематизації національного законодавства щодо регулювання відносин з проходження служби у Службі безпеки України, у рамках якої необхідно оновити нормативний матеріал з

огляду на сучасні виклики, що стоять перед Україною; впорядкувати масив норм нормативно-правових актів у сфері проходження служби у Службі безпеки України; забезпечити комплексне регулювання Законом України «Про Службу безпеки України» відносин з проходження служби співробітниками-військовослужбовцями Служби безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Дутка Г. І. Закон у системі нормативно-правових актів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2003. 25 с.
2. Рибалкін А. О. Проблеми систематизації нормативних актів органів внутрішніх справ. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2001. № 14. С. 128 – 133.

ПАШКО Михайло

*завідувач відділення організації служби
навчально-наукового інституту № 4
Харківського національного університету
внутрішніх справ*

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗАОХОЧЕНЬ ЯК СТИМУЛУ ЯКІСНОЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Однією з передумов зайняття людиною трудовою діяльністю є задоволення певних її потреб та інтересів. Як відзначає А. М. Колот величезна роль потреб полягає в тім, що вони спонукають людей до дії, тобто породжують інтерес до певної цільової діяльності. Характер походження потреб досить складний, але в їх основі лежать дві визначальні причини. Перша має фізіологічний характер, тому що людина як жива істота потребує певних умов і засобів існування. Друга є результатом суспільних умов [1, с. 31].

Провідною силою, що спонукає людину займатись трудовою діяльністю, є необхідність в одержанні матеріальних засобів для задоволення її потреб та інтересів. З точки зору В. І. Прокопенко, тільки завдяки праці люди можуть задовольнити свої матеріальні та моральні потреби [2, с. 7].

Вступивши у трудові правовідносини людина починає виконувати свої трудові обов'язки з підпорядкуванням владі роботодавця. Останній з метою стимулювання якісної трудової діяльності застосовує різні стимули. В. І. Прокопенко відзначає, що основними засобами підтримання високої трудової активності працівників є створення сприятливих умов праці, нормального психологічного клімату, переконання, сила прикладу, моральне і матеріальне стимулювання [2, с. 410].

У науковій літературі відзначають переважне значення позитивного, зокрема матеріального стимулювання якісної трудової діяльності. Як вказує О. І. Шаманська, однією з найважливіших форм мотивації на підприємствах є саме матеріальне стимулювання праці, яке являє собою процес формування і

використання систем матеріальних стимулів праці та розподілу заробітної плати відповідно до дії закону розподілу за кількістю і якістю праці. Політика винагороди за працю організовується так, щоб свідомі ініціатива працівника була спрямована на підвищення продуктивності праці, вдосконалення своєї кваліфікації та професійних здібностей, надавала працівнику можливість збільшувати працею свій дохід [3]. П. В. Поліщук зазначає, що в умовах посилення глобальної конкуренції, прискорення науково-технічного прогресу, необхідності більш ефективного впровадження на виробництві нової техніки і прогресивних технологій матеріальне стимулювання персоналу має все більше спрямовуватися на поєднання інтересів трудового колективу організації, структурного підрозділу і особистих інтересів працівника з метою формування стимулів до високопродуктивної праці, виховання і розвитку творчих здібностей особистості, стимулювання гармонійного розвитку кожного працівника [4, с. 85].

Окремі вчені відстоюють позицію про нерозривність матеріальних та моральних стимулів у справі забезпечення якісної трудової діяльності. Так, Ю. Палкін пише: «Матеріальні і моральні стимули діють у нерозривній єдності. Вони розвиваються, взаємозбагачуючи і підкріплюючи один одного. Не можна будувати демократичне, правове, соціальне державно-організоване суспільство лише на принципі матеріальної зацікавленості. Підкреслюючи надзвичайно важливе значення матеріальних стимулів, ні в якому разі не можна применшувати значення моральних стимулів до праці. Недооцінка морального фактора створює сприятливу обстановку для прояву корисливості» [5, с. 110 – 111].

Позитивне стимулювання працівників виявляється, переважно, у застосуванні до них заохочень. Сьогодні основний трудовий закон України - Кодекс законів про працю України не закріплює ні визначення терміну «заохочення», ні навіть переліку заохочень, які може застосовувати роботодавець для стимулювання працівників за успіхи в роботі. Так, у ст. 143 «Заохочення за успіхи в роботі» КЗпП відзначається, що до працівників підприємств, установ, організацій можуть застосовуватись будь-які заохочення, що містяться в затверджених трудовими колективами правилах внутрішнього трудового розпорядку.

Відповідно до вищезазначеного, при затвердженні правил внутрішнього трудового розпорядку конкретного підприємства, установи, організації трудовий колектив визначає будь-які заходи, що можуть бути застосовані роботодавцем за успіхи в роботі. Такі заходи можуть бути як матеріальними (нагородження цінним подарунком, надання бонусів, встановлення премії тощо) так і моральними (оголошення подяки, нагородження почесною грамотою, занесення на дошку пошани, визнання кращим працівником тощо).

Крім заохочень за успіхи в роботі національний законодавець встановив можливість застосування до працівників заохочень за особливі трудові заслуги, встановивши перелік таких заохочень. Так, відповідно до ст. 146 «Заохочення за особливі трудові заслуги» КЗпП за особливі трудові заслуги працівники представляються у вищі органи до заохочення, до нагородження орденами,

медалями, почесними грамотами, нагрудними значками і до присвоєння почесних звань і звання кращого працівника за даною професією.

Вважаємо за доцільне закріпити у національному законодавстві і перелік заохочень за успіхи в роботі. Пропонуємо наступну редакцію ст. 143 КЗпП: «Роботодавець може застосувати до працівника наступні заохочення за успіхи в роботі: подяку, почесну грамоту, премію, бонуси, цінний подарунок, звання кращий за професією. Інші види заохочень за успіхи в роботі визначаються колективним договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, а також статутами і положеннями про дисципліну».

Список використаних джерел:

1. Колот А. М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу: навч. посібник. К. : КНЕУ, 1998. 224 с.
2. Прокопенко В. І. Трудове право України : підруч. Х. : Консум, 1998. 480 с.
3. Шаманська О. І. Мотиваційні чинники ефективного управління персоналом на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7346> (дата звернення: 12.11.2025).
4. Поліщук П. В. Матеріальне стимулювання, як основа ефективного управління підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2. Т. 1. С. 85 – 87.
5. Палкін Ю. Матеріальне і моральне стимулювання праці. К: Вид-во політичної літератури України, 1975. 131 с.

СОСНОВИК Анастасія

студентка 3 курсу, групи 34 факультету історії і права Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Науковий керівник:

КОВАЛЕНКО Олена

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди доктор юридичних наук, професор

ЗНАЧЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ ЯК ОДНОГО З МЕТОДІВ НАУКИ ДЛЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЦЕСУ

Законотворчість, безсумнівно, є одним із найважливіших напрямів діяльності держави, оскільки саме від її ефективності та послідовності залежить

якість суспільних відносин, рівень гарантування прав і свобод людини, стабільність головних сфер суспільного життя в країні. На сьогоднішній день світ характеризується постійними змінами, що зумовлює особливу відповідальність держави у процесі правотворення, адже воно має бути не тільки змістовним, а й задовольняти й забезпечувати достатній рівень соціального добробуту громадян. Кожна норма права, ухвалена законодавцем, впливає на життя мільйонів людей, а відповідно навіть незначна помилка у законотворчому процесі може призвести до серйозних негативних наслідків для країни та вплинути на рівень особистого життя й відповідно ступінь економічної стабільності. Саме в цьому контексті особливе значення набувають порівняльно-правові дослідження, які допомагають зробити законодавство більш ефективним і позбавленим недоліків.

Отже, якщо говорити про важливість досліджень порівняльно правового характеру, то по-перше, вони дозволяють уникати помилок у виборі моделей правового регулювання. В цілому у законодавця є тільки два шляхи: створювати абсолютно нові норми або враховувати та адаптувати позитивний та негативний досвід інших країн. Якщо обрати перший варіант, існує ризик повторити вже відомі невдалі рішення, які раніше вже продемонстрували свою нерезультативність. Саме тому порівняння дає змогу побачити, які моделі працюють ефективно, а які призводять до труднощів та негативних наслідків. Як приклад можна навести період пандемії COVID-19 коли велика кількість країн зіткнулася з проблемою необхідності правового врегулювання дистанційної праці. Деякі з них поспішно ухвалили норми, які виявилися надто обтяжливими для роботодавців або не захищали права працівників. Досвід цих держав став для України своєрідним «застереженням», завдяки чому в нормативних актах України вводилися певні правила дистанційної роботи з огляду вже на досвід країн, які перші постраждали від вірусу та відповідно які були змушені першими ввести нові законодавчі норми. Це яскраво демонструє, що порівняльно-правові дослідження фактично є запобіжником від повторення чужих помилок.

По-друге, саме через порівняльний аналіз законодавець отримує можливість виявляти найкращі практики та модифікувати їх до умов конкретної держави. Кожна країна має свої соціально-економічні та культурні особливості, тому механічне копіювання чужих моделей є небезпечним. Натомість ретельне вивчення досвіду різних правових систем дозволяє обрати ті елементи, які найбільш вдало відповідають потребам суспільства конкретної держави. Наприклад, реформа трудового законодавства в Україні значною мірою спирається на стандарти Міжнародної організації праці, а також практику країн-членів ЄС. Завдяки цьому вдається не лише забезпечити захист прав працівників на рівні європейських вимог, а й гармонізувати національне право з нормами Європейського Союзу, що є важливою умовою євроінтеграції. Тобто порівняльно-правові дослідження виступають своєрідним «містком» між національною та міжнародною правовою системою.

По-третє, використання методу порівняльно-правового аналізу допомагає уникати колізій правових норм та їх несистемності у законодавстві. Дуже часто в процесі реформування окремих галузей права, реагуючи на кризові явища,

законодавець часто схильний до поспішних рішень, що у результаті дає появу низки норм, які суперечать одна одній або не узгоджуються із загальними принципами права. Якщо ж законодавець проводить ґрунтовний порівняльний аналіз, він отримує системне бачення альтернативних моделей регулювання, бачить їх сильні та слабкі сторони, що дозволяє створити більш послідовну й логічну систему права.

Узагальнюючи, варто підкреслити, що порівняльно-правові дослідження в сучасному законотворчому процесі вже є не допоміжним, а ключовим інструментом для успішної перспективної діяльності. Вони забезпечують можливість критично переосмислювати зарубіжний досвід, уникати чужих помилок і водночас інтегрувати до національного права найбільш вдалі рішення. Такий метод стає основою для гармонізації права з міжнародними стандартами, сприяє інтеграції держави у глобальний світовий правовий простір і забезпечує кращий захист прав громадян. Іншими словами, порівняльно-правові дослідження – це не допоміжний інструмент, а один із ключових факторів створення сучасного й стабільного законодавства.

КОЛОМІЙЧЕНКО Ірина

*курсантка навчально-наукового
інституту підготовки фахівців для
підрозділів кримінальної поліції
ім. Е.О. Дідоренка Донецького
державного університету внутрішніх
справ*

Науковий керівник:

БУГА Володимир

*професор кафедри адміністративно-
правових дисциплін факультету
підготовки фахівців для підрозділів
превентивної діяльності НПУ Донецького
державного університету внутрішніх
справ*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, запроваджений в Україні у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією, суттєво трансформував умови функціонування органів публічної влади, зумовивши підвищені вимоги до ефективності механізмів адміністративної юрисдикції. У цих умовах актуалізувалися проблеми кваліфікації адміністративних проступків, забезпечення доказової бази,

дотримання процесуальних гарантій та реалізації повноважень уповноваженими органами, передусім Національною поліцією та військовими адміністраціями.

Питання особливостей адміністративної відповідальності в особливих правових режимах є предметом дослідження багатьох українських учених. Зокрема, С. Серьогін акцентує увагу на необхідності посилення превентивної ролі адміністративно-правових засобів у кризових умовах [1], Т. Коломоєць наголошує на потребі оновлення законодавства з урахуванням сучасних ризиків та цифрових викликів [2], а О. Кальман розкриває проблеми застосування заходів адміністративного примусу в умовах особливих правових режимів [3]. Разом ці та інші дослідження формують доктринальну базу для аналізу актуальних проблем правозастосування у воєнний період.

Воєнний стан зумовив появу нових складів адміністративних проступків (наприклад, ст. 210-1 КУпАП щодо порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію), а також активізацію правозастосування за вже чинними нормами, пов'язаними з обороноздатністю та громадською безпекою.

За спостереженням О. Бандурки, зростає кількість випадків змішаної кваліфікації, коли одне діяння має ознаки кількох правопорушень різної правової природи [4]. Це створює ризики дублювання відповідальності та неоднаковості практики.

Крім того, сформувалася нова проблематика: співвідношення юрисдикційної діяльності поліції та військових адміністрацій. Як зазначає О. Остапенко, делегування повноважень різним органам у період війни породжує проблему «перекриття компетенцій» і відсутності єдиних стандартів доказування [5].

Науковці справедливо наголошують, що навіть в умовах війни механізми адміністративної відповідальності мають зберігати верховенство права. Так, Т. Коломоєць виокремлює проблему неповноти протоколів про адміністративні правопорушення, що ускладнює подальший судовий розгляд [2].

Поширеною проблемою є також обмежені можливості фіксації доказів в умовах активних бойових дій або відсутності доступу до технічних засобів. В. Шкарупа вказує, що у багатьох регіонах актуальною є проблема документування подій у ситуаціях, коли наявні лише свідчення військових чи цивільної оборони [6].

Додатковою проблемою є затримки з розглядом справ у судах, спричинені переміщенням суддів, руйнуванням судової інфраструктури або тимчасовою неможливістю проведення засідань. У таких умовах суди частіше застосовують письмові провадження, що, за оцінкою Н. Матюхіної, може знижувати рівень гарантій для особи, яка притягається до відповідальності [7].

Сфера застосування адміністративного примусу також зазнала суттєвих змін. О. Кальман відзначає тенденцію до розширення повноважень правоохоронців у період воєнного стану, що потребує збалансування між ефективністю та недопущенням надмірного втручання в права громадян [3].

Особливо дискусійним є питання застосування таких засобів, як перевірка документів, огляд речей, тимчасове обмеження пересування. Науковці звертають

увагу на нерідко формальний характер фіксації підстав таких заходів, що зумовлює потребу у посиленні інструкцій та відомчих стандартів.

Українські вчені пропонують комплексний підхід до модернізації адміністративного законодавства, зокрема:

1. Системне оновлення КУпАП, зокрема розділів, що регулюють процедуру розгляду справ [2];
2. Уніфікація стандартів доказування, що враховують специфіку роботи в зоні бойових дій [6];
3. Спеціальний процесуальний режим для адміністративних юрисдикційних проваджень у воєнний час [7];
4. Посилення превентивної функції адміністративного права, зокрема у сфері публічної безпеки [1].

Важливою є також ідея створення єдиного реєстру адміністративних правопорушень, який забезпечить більш точний аналіз юрисдикційної практики й дозволить уникати дублювання відповідальності.

Воєнний стан суттєво змінив структуру адміністративних правопорушень, збільшивши кількість складів, пов'язаних із обороноздатністю та безпекою. Водночас правоохоронна практика виявила нестійкість критеріїв кваліфікації, що створює ризики різночитань і потребує законодавчої конкретизації. Процесуальні гарантії особи в адміністративному провадженні потребують посилення, оскільки умови обмеженої доступності до судів і доказів створюють загрозу для реалізації права на захист. Необхідно закріпити спеціальні норми щодо відновлення процесуальних строків та фіксації доказів у надзвичайних умовах. Сфера адміністративного примусу вимагає збалансування: забезпечення публічних інтересів має поєднуватися з реальними механізмами контролю за діями уповноважених осіб. Потрібні чіткі відомчі стандарти щодо обґрунтування та документування таких заходів.

Важливим стратегічним напрямом є посилення превентивної складової, що передбачає ширше використання адміністративно-правових заходів запобігання правопорушенням, а також підвищення правової культури населення, особливо в регіонах, що перебувають під впливом воєнних дій.

Отже, удосконалення законодавства про адміністративні проступки у воєнний період має відбуватися не лише шляхом внесення точкових змін, а через формування системного підходу, який поєднає принципи верховенства права, безпеки, ефективності та адаптивності до надзвичайних умов.

Список використаних джерел:

1. Серьогін С. І. Адміністративно-правові засади забезпечення публічної безпеки в умовах кризових ситуацій : монографія. Київ : НАДУ, 2021. 312 с.
2. Коломоець Т. О. Адміністративна відповідальність: сучасний стан та напрями реформування : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 280 с.
3. Кальман О. В. Адміністративний примус: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Право, 2019. 368 с.

4. Бандурка О. М. Адміністративно-правові засоби забезпечення громадської безпеки : монографія. Харків : Університет внутрішніх справ, 2020. 256 с.

5. Остапенко О. І. Повноваження військових адміністрацій: проблеми взаємодії з органами публічної влади. *Право України*. 2023. № 5. С. 42 – 51.

6. Шкарупа В. К. Докази та доказування в адміністративному процесі: сучасні виклики. *Юридична наука*. 2022. № 4. С. 77 – 84.

7. Матюхіна Н. М. Гарантії прав особи у провадженні в справах про адміністративні правопорушення в умовах воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (101). С. 115 – 123.

МАЦАК Максим

аспірант 3-го курсу Донецького
державного університету
внутрішніх справ

МІСЦЕ ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Право на правову допомогу є невід’ємною складовою конституційного права на захист, закріпленого в статті 59 Конституції України. Саме через систему безоплатної правової допомоги реалізується практичний зміст цього права для тих осіб, які через майновий стан або інші обставини не мають змоги оплатити послуги адвоката. В умовах реформування правоохоронної системи та підвищення стандартів захисту прав людини особливого значення набуває діяльність Національної поліції України. Вона є не лише суб’єктом охорони громадського порядку, а й важливим елементом адміністративно-правового механізму, який забезпечує доступ громадян до безоплатної правової допомоги. Саме поліцейські, як правило, першими контактують із громадянами, чії права можуть бути порушені, а тому виступають первинною ланкою виявлення потреби у правовій допомозі та передачі відповідної інформації до компетентних органів.

Безоплатна правова допомога в Україні є однією з основоположних соціально-правових гарантій, спрямованих на забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх громадян [1]. Її сутність полягає у наданні юридичних послуг за рахунок держави, що дає можливість особам, які не можуть скористатися послугами адвоката з власних коштів, реалізувати свої права та законні інтереси.

Нормативною основою функціонування системи БПД є Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460-VI [1]. Цим законом визначено принципи організації та діяльності суб’єктів у сфері надання правової допомоги, види допомоги, порядок доступу до неї та коло осіб, які мають право на її отримання. Законодавець розрізняє первинну та вторинну правову допомогу. Перша включає надання консультацій, роз’яснень, допомогу

у складанні заяв і звернень, тоді як друга передбачає представництво інтересів особи в судах та інших органах [1; 4].

Система безоплатної правової допомоги функціонує через Координаційний центр з надання правової допомоги, регіональні та місцеві центри, а також адвокатів, які залучаються на договірній основі [6]. Проте ефективність реалізації цього права значною мірою залежить від співпраці центрів БПД з органами державної влади, насамперед із Національною поліцією, яка часто виступає посередником між особою та системою правової допомоги [3; 5].

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII, поліція є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямована на охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, забезпечення публічного порядку та безпеки [2]. У контексті реалізації права на безоплатну правову допомогу Національна поліція виступає важливою ланкою у системі гарантій захисту прав людини.

Обов'язок поліцейського інформувати особу про її права та можливість отримання безоплатної правової допомоги прямо впливає з норм чинного законодавства. Зокрема, стаття 10 Закону «Про Національну поліцію» зобов'язує працівників поліції діяти виключно на підставі закону, поважати права та свободи людини і громадянина, а у випадках затримання осіб — невідкладно повідомляти їх про право на захисника, у тому числі за рахунок держави. Такий підхід забезпечує реалізацію принципу доступності правової допомоги, оскільки особа, яка перебуває у вразливому становищі (затримана, потерпіла, малозабезпечена), часто не знає про свої права або не має можливості самостійно звернутися до центру БПД.

Фактично Національна поліція виконує функцію первинного фільтра, що дозволяє визначити, чи потребує особа безоплатної правової допомоги, а також ініціює процедуру залучення адвоката через відповідний регіональний центр [3]. З цією метою між Міністерством внутрішніх справ України та Координаційним центром з надання правової допомоги було укладено Меморандум про співпрацю, який передбачає обмін інформацією, проведення спільних навчальних заходів, розроблення алгоритмів взаємодії та моніторинг дотримання прав осіб, які перебувають у поліцейському супроводі [3; 6].

На практиці участь Національної поліції у забезпеченні безоплатної правової допомоги має як позитивні результати, так і певні проблеми [5]. До позитивних тенденцій можна віднести підвищення рівня взаємодії між поліцейськими підрозділами та центрами БПД, створення гарячих ліній і оперативних каналів комунікації, а також проведення спільних правопросвітницьких заходів [6].

Водночас існують проблеми організаційного та нормативного характеру. Не у всіх випадках працівники поліції належно інформують затриманих про можливість отримання адвоката за рахунок держави, що може призвести до порушення права на захист [4]. Деякі труднощі зумовлені відсутністю уніфікованих процедур обміну інформацією між поліцією та центрами БПД, а

також перевантаженістю поліцейських адміністративними завданнями, які знижують ефективність реагування [5].

Проблемним залишається й питання рівня правової обізнаності самих працівників поліції. Незважаючи на наявність відповідних інструкцій, не всі поліцейські достатньо орієнтуються у правових механізмах надання БПД. Це свідчить про необхідність посилення освітньої та методичної складової, зокрема проведення тренінгів і навчальних курсів з питань прав людини, міжнародних стандартів поведінки із затриманими, правового інформування населення.

Окремої уваги заслуговує взаємодія поліції з адвокатами системи БПД під час проведення слідчих дій. У деяких випадках адвокати повідомляють про несвоєчасне інформування про затримання клієнтів або створення перешкод у доступі до осіб, які перебувають у відділеннях поліції [3; 6]. Вирішення цих проблем потребує посилення відомчого контролю, удосконалення внутрішніх інструкцій і запровадження електронної системи фіксації дій поліцейських щодо інформування про право на захист [5].

Підвищення ефективності участі Національної поліції у механізмі забезпечення безоплатної правової допомоги можливе лише за умови комплексного підходу. Доцільним видається створення єдиного інформаційного простору, який дозволить автоматично передавати дані про затриманих осіб до центрів БПД [6]. Така цифровізація процесів сприятиме скороченню часу реагування та зменшенню ризиків порушення прав людини.

Необхідним є також подальше вдосконалення відомчих актів Міністерства внутрішніх справ, що регламентують порядок взаємодії поліції з центрами БПД [2; 4]. Важливо забезпечити постійний контроль за дотриманням вимог законодавства щодо інформування осіб про їхні права, а також розширити практику проведення спільних правопросвітницьких заходів для населення.

Варто підкреслити, що ефективність системи безоплатної правової допомоги безпосередньо залежить від рівня довіри населення до поліції. Формування партнерських відносин між громадянами та правоохоронцями, заснованих на повазі, законності та відкритості, створює передумови для утвердження реального верховенства права в Україні [5].

Отже, Національна поліція України посідає ключове місце у механізмі забезпечення безоплатної правової допомоги. Її роль полягає не лише у фіксації правопорушень чи затриманні осіб, а й у забезпеченні дотримання фундаментальних прав людини, зокрема права на захист. Ефективна взаємодія між поліцією та системою безоплатної правової допомоги сприяє зміцненню правових гарантій громадян, підвищує рівень довіри до державних інституцій і сприяє формуванню правової держави. Подальше вдосконалення адміністративно-правових механізмів діяльності поліції у цій сфері має відбуватися шляхом посилення нормативного регулювання, розвитку електронних сервісів, підвищення рівня правової культури поліцейських і громадян. Забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги є не лише юридичним обов'язком держави, а й важливим індикатором зрілості її правової системи та поваги до людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 23.09.2025).
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 23.09.2025).
3. Меморандум про співпрацю між Міністерством внутрішніх справ України та Координаційним центром з надання правової допомоги від 2018 року. URL: <https://legalaid.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2025).
4. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України: навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2020. 512 с.
5. Колісник О. Безоплатна правова допомога в Україні: стан та перспективи розвитку. К. : Алерта, 2021. 276 с.
6. Офіційний сайт Координаційного центру з надання правової допомоги URL: <https://legalaid.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2025).

МЕЛЬНИК Костянтин
*професор кафедри цивільного,
трудового та господарського права
Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор*

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ІНОЗЕМЦЯМИ ТА ОСОБАМИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

Україну сьогодні поряд з її громадянами захищають громадяни інших країн. Як повідомляє The Washington Post: «близько 20 тисяч іноземців приєдналися до української армії з початку повномасштабного вторгнення держави-агресора Росії» [1]. За інформацією інформаційного агентства УНІАН: «зараз у лавах Сил оборони проходять службу громадяни з 72 країн світу, 40,0 % з них – з Південної Америки. За словами головного спеціаліста відділу координації з питань проходження військової служби іноземцями в ЗСУ підполковника К. Мілевського, щомісяця до лав ЗСУ відбирають від 400 до 600 громадян інших країн» [2].

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачає, що іноземці та особи без громадянства, які проходять військову службу в Україні, отримують статус військовослужбовця. Для іноземців та осіб без громадянства встановлено добровільний порядок проходження військової служби в Україні на підставі контракту.

Національне законодавство закріплює перелік вимог для прийняття на військову службу іноземців та осіб без громадянства. Так, ч. 12 ст. 2 Закону

України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачає, що іноземець або особа без громадянства, який (яка) вперше приймається на військову службу до Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту або Національної гвардії України, бере офіційне зобов'язання неухильно додержуватися Конституції та законів України, сумлінно виконувати обов'язки військової служби. Відповідно до ст. 21-1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» на військову службу за контрактом приймаються раніше не судимі іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах і відповідають таким вимогам проходження військової служби: мають вік, передбачений ст. 22 цього Закону; пройшли спеціальну перевірку; придатні до військової служби за станом здоров'я; пройшли професійно-психологічний відбір; мають достатній рівень фізичної підготовки.

В Україні встановлено граничний вік перебування на військовій службі, тобто вік, при досягненні якого військовослужбовець звільняється з військової служби, а особа, яка має відповідний граничний вік не може бути прийнята на військову службу. Застосовується диференційний підхід при встановленні граничного віку залежно від категорії посад. Так, відповідно до ч. 1 ст. 22 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» граничний вік перебування на військовій службі встановлюється: 1) для військовослужбовців рядового, молодшого сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом, – до 45 років; 2) для військовослужбовців старшого сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом, – до 50 років; 3) для військовослужбовців вищого сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом, – до 55 років; 4) для військовослужбовців молодшого офіцерського складу – до 45 років; 5) для військовослужбовців старшого офіцерського складу: майорів (капітанів 3 рангу), підполковників (капітанів 2 рангу) – до 50 років; полковників (капітанів 1 рангу) – до 55 років; 6) для військовослужбовців вищого офіцерського складу – до 60 років; 7) для військовослужбовців, які проходять військову службу під час особливого періоду, з числа осіб: рядового, сержантського і старшинського складу, молодшого та старшого офіцерського складу – до 60 років; вищого офіцерського складу – до 65 років.

Іноземці та особи без громадянства можуть звернутися до різних національних інституцій щодо прийняття на військову службу. Передусім таким прийняттям займається Центр рекрутингу іноземців та осіб без громадянства, який діє на підставі Положення про Центр рекрутингу іноземців та осіб без громадянства, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1374. Також іноземці та особи без громадянства щодо прийняття на військову службу можуть звертатися до центрів рекрутингу, центрів надання адміністративних послуг, центрів зайнятості, територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем їх проживання чи тимчасового перебування або безпосередньо до військової частини, в якій вони мають бажання проходити службу за контрактом.

Прийняття іноземців та осіб без громадянства на військову службу відбувається у декілька етапів: 1) розгляд заяви іноземця або особи без громадянства про прийняття на військову службу; 2) проходження спеціальної перевірки; 3) проходження військово-лікарської комісії; 4) проходження професійно-психологічного відбору; 5) проходження перевірки рівня фізичної підготовки.

Вищенаведене свідчить, що національне законодавство встановлює доволі суттєві вимоги до іноземців та осіб без громадянства, які бажають проходити військову службу в Україні. Це підтверджує і головний спеціаліст відділу координації з питань проходження військової служби іноземцями в ЗСУ підполковник К. Мілевський, за словами якого: «певна кількість іноземців відсіюється на етапах фізичної підготовки, ВЛК й т. д.» [2].

Слід звернути увагу на те, що особливостям проходження військової служби іноземцями та особами без громадянства у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» присвячено лише одну статтю – ст. 21-2 та ще одну статтю присвячено їх грошовому забезпеченню – ст. 21-3. Останнє вважаємо важливою умовою військової служби, а тому викликає питання окреме висвітлення порядку грошового забезпечення поряд із нормами ст. 21-2 Закону.

Стаття 21-2 «Особливості проходження військової служби іноземцями та особами без громадянства» Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачає: «У контракті про проходження військової служби іноземців та осіб без громадянства встановлюється випробування строком два місяці. Для військовослужбовців із числа іноземців та осіб без громадянства, які приймаються на військову службу за контрактом та призначаються на посади, встановлюються такі строки військової служби в календарному обчисленні: для осіб рядового складу – 3 роки; для осіб сержантського і старшинського складу – від 3 до 5 років; для осіб офіцерського складу – від 1 до 5 років. Під час дії особливого періоду військовослужбовцям із числа іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу за контрактом, гарантується можливість припинення (розірвання) контракту за власним бажанням, але не раніше шести місяців проходження ними безперервної військової служби. Доступ іноземців та осіб без громадянства до державної таємниці здійснюється відповідно до Закону України «Про державну таємницю»» [3].

Аналіз вищенаведеної статті свідчить, що незважаючи на її назву, вона має доволі лаконічний зміст, по суті не визначаючи особливості проходження військової служби іноземцями та особами без громадянства. Також не можна назвати особливостями норму ч. 2 ст. 21-2 Закону, яка передбачає строки військової служби іноземців та осіб без громадянства, адже у ст. 23 «Строки військової служби» Закону передбачено аналогічні строки військової служби в календарному обчисленні для громадян України, які приймаються на військову службу за контрактом. Норму ж про можливість припинення (розірвання) контракту взагалі складно віднести до проходження служби.

Стаття 21-3 «Грошове забезпечення іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу у Збройних Силах України, Державній спеціальній

службі транспорту та Національній гвардії України» Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» закріплює таку норму: «Розмір грошового забезпечення іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України, визначається на рівні, встановленому для військовослужбовців – громадян України, які проходять службу за контрактом» [3].

Вищезазначене свідчить, що національне законодавство не передбачає особливостей грошового забезпечення іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу в Україні. І це незважаючи на те, що зазначена стаття розташована у главі III-1 «Особливості прийняття на військову службу та проходження військової служби у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України іноземцями та особами без громадянства» Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Взагалі ж вважаємо, що грошове забезпечення є основним стимулюючим засобом проходження військової служби іноземцями та особами без громадянства в Україні, тому встановлення підвищеного рівня грошового забезпечення для останніх порівняно з грошовим забезпеченням військовослужбовців-громадян, забезпечило б більш широке залучення професійних військових та правоохоронців з інших країн до Збройних Сил України. Державної спеціальної служби транспорту та Національної гвардії України.

З огляду на вищезазначене, існує доцільність внести зміни до ст. 21-2 «Особливості проходження військової служби іноземцями та особами без громадянства» Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», які б передбачали відмінності у правах, обов'язках та відповідальності, строках служби, службовому часі та часі відпочинку, грошовому забезпеченні військовослужбовців-іноземців та осіб без громадянства порівняно з військовослужбовцями-громадянами України.

Список використаних джерел:

1. ЗМІ назвали, скільки іноземців воюють за ЗСУ. URL: <https://ukranews.com/ua/news/988434-zmi-nazvaly-skilky-inozemtsiv-vouyuyut-za-zsu> (дата звернення: 24.09.2025).

2. Скільки іноземців вступають до українського війська: у ЗСУ розкрили деталі. URL: <https://www.unian.ua/war/inozemci-u-viyni-v-ukrajini-u-zsu-rozkrili-skilki-inozemciv-vstupayut-do-armiji-shchomisyacya-12847326.html> (дата звернення: 24.09.2025).

3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 24.09.2025).

ЖЕРЕБЦОВ Денис
*докторант Харківського
національного університету
внутрішніх справ,
доктор філософії за спеціальністю
081 «Право»*

ПРИНЦИП ДОБРОВІЛЬНОГО ЗАЛУЧЕННЯ ДО СЛУЖБИ ЯК ПРИНЦИП ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ У ДЕРЖАВНОМУ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

В основі правового регулювання трудових відносин лежить низка основоположних засад. Такі засади у юридичній літературі називаються принципами права. Як відзначає О. В. Зайчук: «Принципи права, відображаючи найкращі досягнення людської цивілізації у сфері права, є універсальними нормативними засадами позитивного права. Вони придатні для застосування в рамках будь-якої правової системи; виступають основою формування як принципів міжнародного права, так і принципів національного (внутрішньодержавного) права, а також принципів права регіональних міждержавних об'єднань, а тому можуть слугувати інструментом зближення міжнародного і національного права, універсалізації правового регулювання у всесвітньому масштабі та орієнтирами для реформування національних правових систем у країнах, які бажають увійти у європейський правовий простір, у тому числі і в Україні» [1, с. 26]. З точки зору А. М. Шульги: «Принципи права є нормативно закріпленою ідейною основою права, що визначає статичну і динаміку його буття – структуру права, функціонування права, формування і розвиток змісту права, його сутність, соціальну спрямованість. Принципи права – ідеологічна, нормативно-ідейна основа функціонування правової життєдіяльності суспільства, його правової системи. Як стрижневі ідеї права принципи права, відображені у змісті норм права, характеризують сутність і соціальне призначення права певної країни, вони впливають як на статичну права, так і на його динаміку» [2, с. 152 – 153].

Як відзначає К. Ю. Мельник центральним принципом сучасного трудового права є принцип свободи трудового договору, що означає, що будь-яка фізична особа, яка володіє трудовою правосуб'єктністю, має право на підставі вільного вибору укласти трудовий договір з роботодавцем, а працівник за власним бажанням може його розірвати [3, с. 35].

Даний принцип закріплений у нормах ч. 1 ст. 23 Загальної декларації прав людини та ст. 6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, а також ч. 1 ст. 43 Конституції України, яка передбачає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

О. І. Процевський, коментуючи ст. 43 Конституції України відзначав наступне: «тут увага акцентується на праці як людській якості, якою людина володіє і може вільно нею розпоряджатися, тобто вільно обирати собі рід роботи,

професію, спеціальність. Воля, свобода в цьому контексті розглядається як одна із функцій людської психіки, яка полягає, насамперед, у владі громадянина над собою, керуванні своїми діями та свідомому регулюванні своєї поведінки при виборі роботи. Тому виключається будь-яке політичне чи економічне гноблення, утиск та обмеження з боку роботодавця» [4, с. 51].

О. О. Коваленко пише: «Не можна не відмітити, що сучасне конституційне визначення права на працю взагалі відійшло від будь-яких зобов'язуючих приписів. Воно не тільки не містить положень про обов'язки будь-кого працювати, але й не згадує про чийсь обов'язок надати роботу громадянину, який би це право забажав реалізувати. Відповідно до такого визначення права на працю за Конституцією України у ст. 43 правові форми його реалізації можуть бути різними. Це можуть бути: трудовий договір, цивільно-правові договори підряду, надання послуг тощо, зайняття підприємницькою або індивідуальною трудовою діяльністю та інші» [5, с. 94].

Також формою реалізації права на працю в Україні є служба у Державному бюро розслідувань. Громадяни України при вступі на службу до Державного бюро розслідувань керуються власними інтересами та вільним вибором застосування своєї здатності до праці, що гарантується ст. 43 Конституції України. Отже, проходження служби у Державному бюро розслідувань починається з добровільного залучення до відповідної служби, що є похідним від принципу свободи трудового договору.

Таким чином, існує доцільність як принцип проходження служби у Державному бюро розслідувань розглядати принцип добровільного залучення до служби. Вказаний принцип виявляється у тому, що громадянин України приймається на службу до Державного бюро розслідувань на підставі вільного вибору, без будь-якого примушення чи обов'язку у проходженні відповідної служби. Свідченням цього є ч. 3 ст. 14 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», а саме: «На службу до Державного бюро розслідувань приймаються на конкурсній основі в добровільному порядку (за контрактом) громадяни України, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки» [6].

Крім цього працівник Державного бюро розслідувань може у будь-який час звільнитися за власним бажанням, що впливає з норм спеціального законодавства. Так, відповідно до п. 113 Положення про проходження служби особами рядового та начальницького складу Державного бюро розслідувань, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 743: «З ініціативи особи рядового та начальницького складу Державного бюро розслідувань контракт може бути розірвано достроково у випадках, передбачених підпунктами 1, 3, 5, 7, 10, 12 пункту 107 цього Положення».

Список використаних джерел:

1. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 22 – 28.

2. Теорія держави і права : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
3. Мельник К. Ю. Трудове право України : підручник. Харків : Діса плюс, 2014. 472 с.
4. Процевський О. І. Методологічні засади трудового права. Харків : ХНАДУ, 2014. 260 с.
5. Коваленко О. О. Правові проблеми свободи волі сторін при укладанні, зміні та припиненні трудового договору : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.05. Харків. 2015. 447 с.
6. Про Державне бюро розслідувань : закон України від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19?find=1&text=чесніст#n148> (дата звернення: 01.10.2025).

ВОЄВОДА Катерина

*помічниця ректора Донецького
державного університету
внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук*

РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні істотно позначилося на всіх сферах суспільного життя, загостривши питання дотримання прав людини, гарантування рівності та протидії дискримінації. У період кризових викликів заклади вищої освіти (далі – ЗВО) відіграють роль не лише освітніх центрів, а й осередків соціальної місії, що полягає у вихованні в студентів та викладачів цінностей гендерної рівності, поваги до прав людини та культури недискримінації. Гендерно чутлива політика у сфері освіти стає запорукою підготовки нової генерації фахівців, здатних діяти в умовах воєнного стану на засадах законності, гуманізму та соціальної справедливості [3, 4].

Сьогодні ЗВО впроваджують гендерну складову у зміст освітніх програм, створюють міждисциплінарні курси, з метою формування розуміння значущості гендерної рівності в правовій, соціальній, політичній та економічній площинах. Для студентів і курсантів вищої школи це означає не тільки здобуття теоретичних знань, а й опанування практичних умінь щодо впровадження принципів рівності у професійній сфері. Особливого значення це набуває у закладах сектору безпеки та оборони, де нехтування гендерною чутливістю може спричинити прояви дискримінації, упереджене ставлення та порушення прав людини.

ЗВО виконують роль центрів, де народжуються інноваційні ідеї та підходи до впровадження гендерно чутливої політики. Під час воєнного стану велику цінність мають дослідження, присвячені проблемам протидії гендерно

зумовленому насильству, забезпеченню прав внутрішньо переміщених осіб, соціальній підтримці ветеранів та ветеранських спільнот з урахуванням гендерних аспектів [5, 6]. Дослідження наукового та науково-педагогічного складу вищої школи можуть слугувати фундаментом для створення державних програм і правових документів, спрямованих на боротьбу з дискримінацією та зміцнення захисту прав людей.

Поза межами навчального процесу заклади вищої освіти активно організовують просвітницькі та освітні заходи – інформаційні кампанії, круглі столи, тренінги, флешмоби, спрямовані на поширення цінностей рівності та протидії дискримінації. В умовах воєнного стану така робота стає особливо важливою, адже вона допомагає зменшити соціальну напругу, сприяє розвитку культури взаємоповаги та створенню інклюзивного освітнього середовища.

Заклади вищої освіти активно співпрацюють з державними органами, міжнародними інституціями та громадським сектором у сфері впровадження гендерно чутливих практик [4, 5]. Таке партнерство дозволяє об'єднати ресурси та створювати комплексні підходи до вирішення проблем дискримінації та захисту прав людини. Зокрема, важливою є взаємодія з органами сектору безпеки, центрами соціальних служб, правозахисними організаціями, що забезпечує практичну реалізацію набутих у ЗВО знань та навичок [1, 2].

В умовах сучасного воєнного стану функції ЗВО значно перевищують суто освітню сферу. Вища школа виступає центром формування суспільних цінностей, платформами для наукових дискусій та джерелом інноваційних підходів до впровадження гендерної політики. Університети готують майбутніх фахівців, здатних адекватно реагувати на виклики війни, дотримуватися принципів рівності та справедливості і протидіяти будь-яким проявам дискримінації. Таким чином, ЗВО займають стратегічне місце у створенні демократичного та інклюзивного суспільства, що базується на захисті прав кожної людини.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 р. № 752. *Офіційний вісник України*. 2022. № 70. 96 с.
2. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 249.
3. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) / United Nations. New York : United Nations, 1979.
4. United Nations Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security / United Nations. New York : United Nations, 2000.
5. Council of Europe. Gender Equality Strategy 2024 – 2029. Strasbourg : Council of Europe, 2024.
6. Безпека і права людини: гендерний вимір : збірник наукових праць / ред. кол. І. Ковальчук, Л. Смагіна. Харків : Право, 2022. 210 с.

*Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції
(в авторській редакції)
07 жовтня 2025 року*

**ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ:
МОДЕРНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Комп'ютерна верстка: Атаманенко Ю. Ю.

**Оригінал-макет підготовлено організаційним комітетом
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Приватно-правові та публічно-правові відносини:
модернізація розвитку в умовах воєнного стану»
25000, м. Кропивницький, вул. Велика Перспективна, буд. 1**